

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

LIETUVIŲ IŠEIVIJOS INSTITUTAS

LOKOS

LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

2017 Nr. 1–2 (23–24)

OIKOS 2017 Nr. 1–2 (23–24)

REDAKCIJOS KOLEGIJA

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS vyriausiasis redaktorius
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Dalia KUIZINIENĖ redaktoriaus pavaduotoja
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Vida MONTVYDAITĖ
(Tautinių mažumų departamentas prie LR Vyriausybės, Lietuva)

Tomas BALKELIS
(Lietuvos istorijos institutas, Lietuva)

Daiva DAPKUTĖ
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Mykolas DRUNGA
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Alfonsas EIDINTAS
(Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, Lietuva)

Violeta KELERTIENĖ
(Vašingtono universitetas, Sietlas, JAV)

Kaja KUMER-HAUKANÕMM
(Tartu universitetas, Estija)

Vėjas Gabriel LIULEVIČIUS
(Tenesio universitetas, JAV)

Saulius PIVORAS
(Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva)

Juozas SKIRIUS
(Lietuvos edukologijos universitetas, Lietuva)

Giedrius SUBAČIUS
(Ilinojaus universitetas, Čikaga, JAV)

Romas VAŠTOKAS
(Trento universitetas, Kanada)

Lietuvių išeivijos institutas
S. Daukanto g. 25, LT–44249 Kaunas, Lietuva

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2017
© Lietuvių išeivijos institutas, 2017

TURINYS
CONTENTS

ŠIUOLAIKINIAI MIGRACIJOS PROCESAI
TRENDS OF CONTEMPORARY MIGRATION

Karolis ŽIBAS, Vija PLATAČIŪTĖ

Migrantų ir pabėgėlių integracijos politikos bei procesų vertinimas 9
Evaluating the policy and processes of the integration of migrants and refugees 24

DIASPOROS ISTORIJA IR KULTŪRA
HISTORY AND CULTURE OF DIASPORA

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire 1918–1920 metais 25
Representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in Siberia, 1918–1920 61

Arida RIAUBIENĖ

Požiūris į emigraciją XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Rytų Prūsijoje leistuose periodiniuose leidiniuose 65
Attitude towards emigration in periodicals published in East Prussia from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th century. 82

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ

Sofijos Smetonienės visuomeninė veikla emigracijoje JAV (1941–1968 m.) 83
The activities of Sofija Smetonienė in emigration to the U.S. from 1941 to 1968. 99

Kęstutis RAŠKAUSKAS

Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1940-1990 m.. 101
The Lithuanian Catholic community of London and the Marian Fathers from 1940 to 1990. 123

Žydronė KOLEVINSKIENĖ
„Taip man, sese, padėk...“: pirmosios lietuvių moterų draugijos Jungtinėse Amerikos Valstijose 125
„So help me sister...“: the first Lithuanian women societies in the US 134

Ilona STRUMICKIENĖ
Moterys Lietuvių fronto bičiulių organizacijoje 137
Women in the Friends of the Lithuanian Front organization 147

Danutė PETRAUSKAITĖ
Amžininkai apie Liliją Žilvitytę-Vanagaitienę: „Ji išgyveno prasmingą lietuvišką gyvenimą“..... 149
What they say about Lillian Vanagaitis: “She lived a meaningful Lithuanian life”..... 160

Asta PETRAITYTĖ –BRIEDIENĖ
Diplomato žmonos portretas 161
The portrait of a diplomat’s wife 173

Marija BRAŽIENĖ
Trauminė atmintis ir jos įveika memuaruose: lietuvių pasitraukimas į Vokietiją Antrojo pasaulinio karo metais 175
Traumatic memories and how they are dealt with in recollections about the Lithuanians’ exodus to Germany during World War II 191

Ramūnas ČIČELIS
Tomo Venclovos (savi)refleksija esė rinktinėje „Vilties formos“ 193
The (self)reflections of Tomas Venclova in his essay collection Forms of Hope 200

Justė POVILAITIENĖ
Migrantų tapatybių ir kasdienio gyvenimo konstravimas šiuolaikiniame lietuvių ir britų moterų romane 201
How contemporary novels by Lithuanian and British women construct the identities and the daily lives of migrants 219

Natalja KAPOČĖ
Kasdienybės pasaulio konstravimo ypatumai menininkės migrantės autobiografiniuose tekstuose: Olgos Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai Barborai Didžiokienei..... 221
How a migrant artist constructs the everyday world in her autobiographical texts: the correspondence of Olga Dubeneckienė-Kalpokienė and Barbora Didžiokienė 227

IŠ ARCHYVŲ
FROM ARCHIVES

Daiva DAPKUTĖ — Amerikos lietuvių krepšininkų kelionę į okupuotą Lietuvą prisimenant 229
Remembering the Lithuanian-American basketballers' trip to Soviet-occupied Lithuania

RECENZIJOS
BOOK REVIEW

Daiva DAPKUTĖ — Lietuvos ir lietuvių diasporos santykiai 1926-1940 m. 239
Relations between Lithuania and the Lithuanian diaspora from 1926 to 1940

Dalia KUIZINIENĖ — Asmeninės ir istorinės patirties liudijimai Marijos Gimbutienės dienoraščiuose. 245
The diaries of Marija Gimbutas: witnesses of personal and historical experience

KRONIKA
EVENTS 249

APIE AUTORIUS
ABOUT THE AUTHORS 289

REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS 291
SUBMISSION GUIDELINES 293

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.1

Šiuolaikiniai migracijos procesai

Karolis ŽIBAS
Vija PLATAČIŪTĖ

Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. REP2/2016)

Migrantų ir pabėgėlių integracijos politikos bei procesų vertinimas

Santrauka. Šio straipsnio tikslas – remiantis teorinėmis prieigomis bei sukurtais migrantų / prieglobsčio gavėjų integracijos (politikos) vertinimo rodikliais, sudaryti teorinį rodiklių sąvadą, skirtą integracijos politikai vertinti. Straipsnyje analizuojamos teorinės migrantų / prieglobsčio gavėjų integracijos politikos prielaidos, kurios reikalingos teoriniam rodiklių sąvado pagrindui parengti; trumpai pristatomi integracijos politikos vertinimo būdai bei apžvelgiami tarptautiniai migrantų / prieglobsčio gavėjų integracijos (politikos) rodikliai, neišskiriant prieglobsčio gavėjų ir prieglobsčio politikos kaip atskiros srities. Tokia pozicija pasirinkta laikantis požiūrio, kad integracijos politika yra atskaitos (ir vertinimo) taškas, apimantis įvairias integracijos politikos tikslines grupes[1]. Antroje straipsnio dalyje apžvelgiami Lietuvoje ir Europos Sąjungoje (ES) sukurti migrantų / prieglobsčio gavėjų integracijos vertinimo kriterijai ir rodikliai. Detaliau apžvelgiami trys Lietuvoje parengti rodiklių sąvadai. Straipsnio pabaigoje pateikiamas rodiklių sąvadas, skirtas prieglobsčio gavėjų integracijos politikai vertinti[2].

Raktiniai žodžiai: migrantų integracija, pabėgėlių integracija,vertinimo rodikliai.

Įvadas

Remiantis klasikiniais apibrėžimais, integracija gali būti suvokiama kaip sąlyga arba būsena (Deutsch, 1964); kaip procesas, kurio rezultatas – naujai susikūręs socialinis darinys – bendruomenė (Haas, 2005); kaip procesas, vykstantis be pabaigos taško – nauja bendruomenė nesukuriama (Lindberg, 1963). Apskritai integracijos sąvoka labiau priklauso nuo susitarimo, negu nuo universalių savybių (Taljūnaitė, 2004). Straipsnyje integracija suprantama kaip abipusis migrantų / prieglobsčio gavėjų ir priimančios valstybės visuomenės adaptacijos procesas, užtikrinantis teises ir lygias galimybes dalyvauti kuriant valstybės gerovę ir naudotis valstybės ir visuomenės ištekliais darbo rinkoje, švietimo, sveikatos priežiūros, socialinės apsaugos,

politinio ir pilietinio dalyvavimo srityse (DDG 2016). Atsižvelgiant į integracijos sąvokos kompleksiškumą, rodiklių sąvadas apibūdinamas kaip priklausomų ir nepriklausomų kintamųjų schema, leidžianti matuoti ir vertinti integracijos politikos pažangą, kaitą ir dinamiką visoje integracijos srityse.

Teorinis migrantų integracijos rodiklių pagrindimas

Sudarant rodiklių sąvadą, svarbu atskleisti vertikalų ir horizontalų integracijos politikos pjūvius. Vertikalus pjūvis *makro* lygmenyje įgalina susieti formuojamos politikos tikslus ir rezultatus. Būtent politikos tikslams ir rezultatams įvertinti bei pamatuoti kuriami rodikliai. *Makro* struktūros – tai instituciniai veiksniai (imigracijos reguliavimo mechanizmai ir integracijos politika). Pasak Faist (2000, p. 31), politinės, ekonominės, kultūrinės, demografinės ir ekologinės aplinkybės – tai *makro* lygmens analizės aspektai. Vertikaliame integracijos rodiklių pjūvyje atskleidžiamos politinės subsistemos (skirtingos politikos sritys), kurios yra susijusios su tradicinėmis integracijos sritimis. Horizontalus pjūvis apima taikomas integracijos priemones ir praktikas. Šiuo atveju analizė atliekama *mikro* lygmenyje, kuris apima individo ekonominę situaciją, nuostatas bei vertybes, siekį pagerinti (ar išsaugoti) gerovę ir socialinį statusą, todėl šiuo atveju dominuoja individualūs veiksniai. Svarbu atkreipti dėmesį ir į tarptautinių teisinių nuostatų daromą įtaka nacionalinei politikai arba, kitaip tariant, į europeizacijos procesą, kuris rodiklių sąvade leidžia įvertinti tarptautinių normų perkėlimo į nacionalinę teisę procesą ir jo įtaką integracijos politikos rezultatams.

Imigracijos ir integracijos politika, teisinis ir socialinis statusas

Siekiant sudaryti rodiklių sąvadą, kuris įgalintų vertinti įgyvendinamos integracijos politikos rezultatus, vienas svarbiausių atskaitos taškų yra teisinis reguliavimas. Kaip pabrėžia Freeman (2006, p. 228), imigracijos politika sukuria taisykles, kurios apibrėžia priėmimą ne tik į valstybės teritoriją, bet ir į tokias subsistemas kaip darbo rinka ir socialinės paslaugos (pastarosios subsistemos laikytinos integracijos sritimis). Tai reiškia, kad sudarant integracijos rodiklių sąvadą, kontekstinė imigracijos politikos analizė yra būtina, kadangi integracija (kaip procesas) yra imigracijos rezultatas.

Kaip išskiria Schuck (2008, p. 242–243), galima trijų lygių įstatyminė veiklos interpretacija: „įstatymai popieriuje“, „realiai veikiantys įstatymai“ ir „įstatymai interpretacijoje“. Ši trichotomija iliustruoja tai, kad formaliai priimti įstatymai („įstatymai popieriuje“) dažniausiai skiriasi nuo tų pačių (priimtų) įstatymų taikymo rezultatų (angl. *gaps between policies and practices*). Galiausiai, imigracijos procese skirtingos interesų grupės mato skirtingus sistemos aspektus kaip svarbiausius[3], arba tuos pačius aspektus mato skirtingai, todėl sudaromi rodiklių sąvadai turi įtraukti ne tik teisinę analizę, bet pasitelkti jų interpretaciją bei skirtingas įstatymų taikymo praktikas.

Hammar (1985) studija laikoma konceptualiu darbu imigracijos politikos studijose, apimančiu sisteminį požiūrį, kuris įtraukia imigrantų kontrolės mechanizmus ir integracijos politiką. Sekant autoriaus apibrėžimu, kuris, galima teigti, yra paradigminis imigracijos studijose, dauguma tipologijų, nors ir aptakiai, gali būti suskirstytos į dvi grupes: imigrantų priėmimo politikos (imigracijos tipologijos) ir politikos juos priėmus (integracijos / pilietybės tipologijos).

Hollifield (1986, p. 114–5 iš Boucher ir Gest, 2014) šį skirstymą apibrėžia kaip politikos *output ir outcome*. Pirmasis apima teisinį reguliavimą kontroliuojant ir priimant imigrantus; antruoju – kaip politika įgyvendinama praktikoje ir kokie yra politikos rezultatai. Rodiklių sąvadas turi apimti abu politikos etapus. Hollifield (2008, p. 222) dar labiau suproblemina imigracijos politikos vertinimo procesus. Jo požiūriu, vertinant imigracijos politiką priklausomu kintamuoju tampa imigracija, o nepriklausomu – politika. Valstybė, tuo tarpu, kurdama ir įgyvendindama imigracijos politiką, apjungia šiuos kintamuosius, todėl kuriant rodiklių sąvadą, būtina atsižvelgti į imigracijos (prieglobsčio) politikos kontekstą; Kitaip tariant, tikslinga atskleisti imigracijos įtaką skirtingoms politikos sritims.

Zolberg (1999, p. 73) teigia, kad tarptautinė migracija iš prigimties yra politinis procesas, kuris apima asmens perkėlimą iš vienos valstybės jurisdikcijos į kitą ir, galiausiai, narystės (pilietybės) pasikeitimą politinėje bendruomenėje. Todėl migracijos politika reguliuoja ne tik judėjimą tarp valstybių sienų, bet ir narystės priėmimą, išlaikymą, praradimą ar savanorišką atsisakymą. Autorius šiuo atveju narystę neinterpretuoja išimtinai siauriai (tik pilietybės ar teisinio statuso apsektais), bet įtraukia ir socialinį statusą kaip vieną iš svarbių rodiklių.

Dažnai imigracijos politikos nustatyti prioritetai, išsikelti tikslai ir pasiekti rezultatai skiriasi (Castles, 2004). Būtent rodiklių sistemos, skirtos vertinti politikos rezultatus (*outcomes*), atskleidžia atotrūkį tarp iškeltų politinių tikslų ir pasiektų rezultatų (*gaps between policies and practices*). Teorinės prieigos dažnai negali paaiškinti šio atotrūkio tarp vykdomos imigracijos politikos ir imigracijos pasekmių. Nors šis neatitikimas aiškinamas dviem veiksniais – įgyvendinimo priemonių neefektyvumu ir nenuosekliu politikos formavimu (Cornelius ir Tsuda 2014, p. 45; Messina, 2007) – iš esmės rezultatų įvertinimas galimas pasitelkus praktinę (empirine), bet ne vien tik teorinę prieigą. Teorinė imigracijos bei integracijos politikos formavimo(si) prielaidų analizė svarbi vertinant ir matuojant rezultatus (t. y. sudarant integracijos vertinimo rodiklius) kaip vienas pirminių ir esminių rodiklių blokų, tačiau be praktinės (empirinės) politikos įgyvendinimo analizės, teorinių prielaidų analizė gali pateikti ribotą vertinimą, neapimantį kontekstinius veiksnius, individualias ir / ar kolektyvines migracijos ir integracijos patirtis.

Valstybės administracinė praktika ir viešoji politika, labiau nei socialinių mokslų ar imigracijos tyrimų vystimas(is), formuoja tarptautinių imigrantų kategorijas, kurios dažniausiai tampa imigracijos tyrimų objektais (Hirschman, Kasinitz ir DeWind 1999, p. 20). Schiller (1999) teigia, kad imigranto suvokimas taip pat turi svarbų, kartais net esminį, vaidmenį jų priėmime, todėl tikslinės grupės rodiklių sąvade apibrėžimas (atsižvelgiant į teisinį statusą) yra vienas pirminių atskaitos taškų pradedant vertinimą.

Hirschman et al. (1999, p. 20) teigia, kad pabėgėlių ir kitų priverstinių migrantų tyrimai paprastai yra atskirti nuo imigracijos studijų ir tai yra todėl, kad valstybė dvi imigrantų grupes (priverstinių ir savanoriškų) traktuoja skirtingai, taikant atskiras teisines nuostatas (valstybės lygmeniu renkama nacionalinė statistika, kuria naudojasi tyrėjai, taip pat išskiria šias kategorijas), todėl teisinis, greičiau nei teorinis lygmuo, apibrėžia imigracijos tyrimų objektus ir kryptis. Taip pat atskirų imigrantų kategorijų išskyrimas teisiniame reguliavime bei renkant ir publikuojant statistinius duomenis (studijų, darbo, šeimos, verslo pagrindu) taip pat daro įtaką tyrėjų pasirinkimams bei tyrimų kryptims. Atsižvelgiant į šią problematiką, sudarant rodiklių sąvadą asmens teisinio statuso

valstybėje apibrėžimas yra pirminė ir esminė subkategorija, kuri turi būti įtraukta siekiant įvertinti formuojamos ir įgyvendinamos politikos rezultatus.

Infrastruktūra

Migrantų integracijos infrastruktūrą sudaro politinės institucijos ir NVO, kurios įgyvendina tam tikras teisines nuostatas. Šis institucinis veiksnys atsiranda jau politikos formavimo pradžioje ir tęsiasi iki politikos įgyvendinimo nacionaliniame ir vietiniame lygmenyse. Svarbų vaidmenį postindustrinėse visuomenėse priimant imigrantus vaidina tvirtos institucijos (Hollifield, 2008, p. 219). Jos užtikrina politinių nuostatų praktinį įgyvendinimą, identifikuoja sistemos atvirumą / uždarumą, kuria ir palaiko integracijos infrastruktūrą.

Politinės institucijos prisideda formuodamos procesą, per kurį priimami ir įgyvendinami sprendimai (Odmalm, 2005, p. 75). Tai galima įvardinti kaip neformalų aspektą: galios paskirstymas, nuostatos ir politinis elgesys. Pasitelkiant imigracijos politikos analizę per institucionalizmo prizmę, galima vertinti skirtingus politikos aspektus: pilietybės suteikimo sąlygas, paramos prieinamumą organizacijoms, etninės ir religinės įvairovės pripažinimą ir finansavimą, kt. (Odmalm, 2005, p. 130).

Vietinio lygmens institucijos ir infrastruktūra vaidina ypatingą vaidmenį imigrantų integracijoje. Savivaldybių galimybės veikti integracijos srityje priklauso, visų pirma, nuo politinės, teisinės ir finansinės autonomijos, kurią apibrėžia konstitucinė valdymo forma. Todėl, požiūris ir vykdoma savivaldybės tarybos praktika – ypač jos administracijos – turi esminę įtaką integracijos procesui (Bosswick ir Heckmann, 2006, p. 8–10).

Interesų grupės

Interesų grupių vaidmuo svarbus tiek politikos formavimo, tiek įgyvendinimo procese. Nors, galima diferencijuoti interesų grupes: vienos dominuoja politikos formavimo, kitos – įgyvendinimo procese. Skirtingos interesų grupės svarbios nacionaliniame bei vietiniame kontekstuose. Sudarant integracijos politikos vertinimo rodiklių sąvadą interesų grupių bei jų vaidmens išskyrimas yra svarbi rodiklių subkategorija.

Rodikliais nesiekiama atskleisti interesų grupių veikimo lauko bei tikslų formuojant imigracijos ir integracijos politiką, tačiau ją įgyvendinant, ypatingai vietos lygmenyje, tokių interesų grupių kaip profesinės sąjungos, nevyriausybinės organizacijos, migrantų organizacijos, vaidmuo migrantų integracijos procese yra svarbus.

Analizuojant imigracijos politiką, valstybę reikia traktuoti ne tik kaip tarptautinėje arenoje veikiantį aktorių, siekiantį užtikrinti saugumą ir įtaką, tačiau taip pat kaip vidinių politinių jėgų „interesų kovos“ lauką. Massey (1999) teigia, kad imigracijos politika yra politinio proceso rezultatas, kurio metu konkuruojančios interesų grupės veikia biurokratinio aparato ir viešosios politikos erdvėse, t. y. vidaus politikos lauke. Tuo tarpu migrantai geriausiai pasiekia savo interesus kai jungiasi į organizacijas. Imigrantų organizacijos yra socialiniai judėjimai kaip ir kitos asociacijos, tačiau jas skiria tai, jog narius vienija ne tik bendras interesas / tikslas, tačiau ir migracinė patirtis. Tai jungia imigrantus nepaisant interesų skirtumų (Odmalm, 2005, p. 178).

Visuomenės nuostatos

Kaip teigia Parsons (2001, p. 111), „Viešoji nuomonė išreiškia apibrėžtos grupės

pažiūrų visumą, kurią pripažįsta ir į kurią atsižvelgia valdžia." Viešumas yra lemiamas faktorius suvokiant migracijos fenomeną. Viešoji nuomonė (arba visuomenės nuostatos) veikia dviem principiniais būdais: per žiniasklaidą ir per viešosios nuomonės tyrimus.

Šiuo metu vyrauja dvi dominuojančios „baimės" arba „grėsmės" paradigmos, svarbios siekiant suvokti nuostatas imigracijos atžvilgiu: realistinė konflikto teorija ir socialinio identiteto teorija (Bloom, Feldman ir Lahav, 2008, p. 5–6). Analizuojant visuomenės nuostatas svarbu akcentuoti, jog nuostatos imigracijos atžvilgiu turi stiprų ryšį su migracijos politikos įgyvendinimu ir efektyvumu. Migracijos politika ir visuomenės nuostatos gali tiek stiprinti, tiek silpninti vienas kitą (Beutin et al., 2006, p. 5), tačiau svarbu paminėti, kad pati visuomenė gali tiesiogiai įtakoti migracijos politikos įgyvendinimą. Šios teorinės prielaidos turėtų būti integracijos rodiklių karkasas, apimantis šias sritis: teisinis reguliavimas bei statusas, suteikiamos teisės, migrantų integracijos infrastruktūra, veikiantys aktoriai bei interesų grupės. Tai yra *makro* lygmens vertikalus rodiklių pjūvis, apimantis nacionalinį ir vietinį lygmenis.

Subsistemos

Svarbus ir horizontalus migrantų integracijos rodiklių pjūvis, kuris apima taikomas integracijos priemones bei praktikas. Šiuo atveju analizė atliekama *mikro* lygmenyje, kuris apima individo ekonominę situaciją, nuostatas bei vertybes, siekį pagerinti (arba išsaugoti) gerovę ir socialinį statusą. Šiuo atveju dominuoja individualūs migracijos veiksniai. Horizontaliame integracijos rodiklių pjūvyje matomos atskiros politinės subsistemos (skirtingos politikos sritys), kurios turi tiesioginį ryšį su „tradicinėmis" integracijos sritimis.

Imigracijos politikos analizė reikalauja daugelio kitų politikos sričių analizės: pirmiausiai, socialinės sistemos, ekonominės, demografinės, užsienio politikos apjungimo, kt. (Freeman, 2006, p. 228). Analizuojant migrantų ekonomines veiklas ir jų reguliavimą, Freeman ir Ögelman (1999) apibendrina, kad tam tikros politikos rezultatas (nelegalus migrantų darbas ir smulkūs šešėliniai verslai) atsiranda dėl nevykdomos (arba nesėkmingos) integracijos politikos, kuomet atskiros politikos subsistemos nėra apjungiamos į holistinį požiūrį. Autoriai teigia, kad imigracinio režimo sėkmė priklauso ne nuo formalių taisyklių, tačiau kaip jos įgyvendinamos ir kaip jungiamos subsistemos (subsistemos migrantų integracijos procese koreliuoja su integracijos sritimis: užimtumas ir darbo rinka, švietimas, sveikatos priežiūra, socialinė apsauga, pilietinis ir politinis dalyvavimas, kt.).

Socialiniai ryšiai

Socialinių ryšių plėtojimas su daugumos visuomene yra vienas esminių integracijos rodiklių, t. y. integracija kaip dvikryptis procesas tarp migrantų ir daugumos visuomenės. Ryšiai su daugumos visuomene, atliekant analizę, skirstomi į dvi grupes: tarpasmeniniai (draugai, kasdienis bendravimas) ir instituciniai (valstybinės institucijos, paslaugas teikiančios organizacijos). Šuo atveju reikia paminėti išlygą: pabėgėlių, skirtingai nei savanoriškų migrantų, migracinė patirtis vaidina itin svarbų vaidmenį tolimesniame integracijos procese, todėl integracijos rodiklių sąvade turėtų būti įtraukti socialinių ryšių indikatoriai tikslo valstybėje, išskiriant papildomus migracinės patirties ir šios patirties įtakos vertinimus.

Integracijos politikos vertinimas: rodiklių apžvalga

Tarptautinių migrantų ir pabėgėlių integracijos politikos rodiklių apžvalga

Europiniu lygmeniu 1997 m. pirmą kartą Europos Komisija pristatė politikos vertinimo rodiklius. Ataskaita pristatė konceptualų požiūrį sujungiant rodiklius ir integraciją bei išskyrė migrantus kaip pažeidžiamą grupę.[4] Niessen ir Schibel 2004 m. parengė pirmą *Integracijos vadovą politikos kūrėjams ir vykdytojams,* kuriame pabrėžiama rodiklių integracijos politikai vertinti svarba: „Siekiant geriau įvertinti integraciją ir integracijos politikos poveikį, vyriausybinės ir nevyriausybinės organizacijos galėtų parengti integracijos rodiklių rinkinius“ (Niessen ir Schibel, 2004, p. 63). Tarp nustatytų 11 Europos Sąjungos imigrantų integracijos politikos bendrųjų pagrindinių principų pažymima rodiklių svarba: “Būtina nustatyti aiškius tikslus, rodiklius ir vertinimo mechanizmus, siekiant derinti politiką, vertinti pažangą integracijos srityje ir didinti dalijimosi informacija veiksmingumą“ (Niessen ir Huddleston, 2010, p. 163).

Rodiklių kūrimo svarbą tiek Europiniu, tiek nacionaliniais lygmenimis parodo ir išaugęs Europos Komisijos finansinis rėmimas projektams bei studijoms, kuriantiems rodiklius bei lyginamosios analizės sistemas. Viena detalesnių studijų *Using EU Indicators of Immigrant Integration* (Huddleston, Niessen ir Dag Tjaden, 2013) pristato skirtingas perspektyvas, kaip rodikliai gali būti naudojami nacionaliniame kontekste, vertinti politikos rezultatus ir pagerinti integraciją.

Vienas plačiausiai naudojamų rodiklių sąvadų, *Migrantų integracijos politikos indeksas* (MIPEX), atliktas 2007, 2011 ir 2015 m., pirmiausiai ES valstybėse narėse, vėliau plečiant valstybių spektrą bei geografiją. Šis vertinimo būdas leidžia nustatyti, įvertinti ir palyginti pagrindines šalyse vyraujančias priemones, reikalingas integracijos procesui vykti. Tačiau šis tyrimas nevertina politinių mechanizmų efektyvumo. Paskutinė MIPEX studija apima 38 šalis, 167 rodiklius ir 8 sritis (darbo rinkos mobilumo, švietimo, politinio dalyvavimo, pilietybės įgijimo, šeimos susijungimo, sveikatos apsaugos, nuolatinio leidimo gyventi šalyje ir antidiskriminacijos).

Vienas naujausių integracijos politikos rodiklių sąvadų pristatytas 2015 m. OECD (OECD / European Union, 2015), kuriame ypatingas dėmesys skiriamas vaikų integracijai. Rodiklių sąvadą sudaro 27 rodikliai, apimantys penkias sritis: darbas, švietimas ir įgūdžiai, socialinė įtrauktis, pilietinis dalyvavimas ir socialinė sanglauda. Studijoje išskirtas migrantų teisinis statusas, t. y. trečiųjų šalių piliečiai (ES integracijos politikos tikslinė grupė), tačiau prieglobsčio gavėjams šie rodikliai gali būti taikomi tik selektyviai.

Jungtinėje Karalystėje 2004 m. pristatytas, nors ir nacionalinis, tačiau palankiai vertinamas pabėgėlių integracijos rodiklių sąvadas *Indicators of Integration (*Ager ir Strang, 2004). Ši sistema skirsto pabėgėlių integracijos koncepciją į dešimt skirtingų, bet tarpusavyje susijusių „sričių“, o kiekvienai sričiai, priskiriami rodikliai, kuriais vertinama integracija. Savo ruožtu tos 10 sričių suskirstytos į 4 teminius blokus: žymekliai ir priemonės (darbas, būstas, švietimas ir sveikata), *socialiniai ryšiai* (socialiniai tiltai ir socialiniai saitai (ang. *social bridges, social bonds and social links*), *pagalbininkai* (kalba ir kultūrinės žinios bei saugumas ir stabilumas), *pamatas* (teisės ir pilietybė).

Vienas išsamiausių rodiklių sąvadų pabėgėlių integracijai vertinti parengtas 2013 m. Centrinės Europos valstybėse *Refugee Integration and the Use of Indicators: Evidence*

From Central Europe (UNHCR, Regional Representation for Central Europe, 2013). Jo tikslas buvo parengti bei surinkti efektyvius, patikimus ir išliekamus duomenų rinkimo metodus bei mechanizmus, skirtus identifikuoti trūkumus bei surinkti gerąsias praktikas pabėgėlių integracijos srityje. Pristatomos keturios pagrindinės sritys: bendrosios nuostatos, teisinė integracija, socioekonominė integracija ir sociokultūrinė integracija. Kiekviena iš šių sričių sudaryta iš rodiklių grupių (iš viso 231 rodikliai).

Pilietybės (politikos) rodikliai taip pat yra svarbūs, kadangi įtraukia ypatingai svarbų integracijos etapą – pilietybės įgijimą. Šie rodikliai išskiria natūralizacijos įgijimo sąlygas bei pilietybės įgijimo teisę gimimui (*jus soli* principą) antros kartos imigrantams. Žvelgiant iš metodologinės perspektyvos šios vertinimo sistemos gali būti naudojamos kaip papildomi, giluminiai, duomenys, vertinant vieną iš pabėgėlių integracijos proceso etapų – pilietybės įgijimą.

Howard (2009) išskirdamas pilietybės režimus pristato Pilietybės Politikos Indeksą ES-15 šalims dvejais laikotarpiais – 1980 ir 2008 m. Autorius, analizuodamas politiką, išskiria tris indikatorius – jus soli taikymas, imigrantų pragyvenimo laikotarpis siekiant įgyti pilietybę ir dvigubos pilietybės galimybė (kiekviename indikatoriuje galimas taškų maksimumas – 2). Nors šie trys indikatoriai riboti, tačiau konkretūs ir šalys skirstomos į tris grupes: griežtos, vidutinės, liberalios. Goodman (2010) Pilietinės integracijos Indeksas („Civic Integration Index" (CIVIX)) matuoja kalbos, visuomenės / šalies žinių testo ir vertybių priėmimo reikalavimus 15 ES šalių 1997 ir 2009 m. Autorė vertina 8 indikatorius (kurie suskirstyti į tris grupes: atvykimas, apsigyvenimas ir pilietybės įgijimas) skalėje nuo 0 iki 6. Koopman et al., (2005, 2012) pasiūlyta dviejų dimensijų erdvė, kuri leidžia paaiškinti kiek diskriminacinis yra individualus pilietybės įgijimas ir kokios plačios kultūrinės teisės yra suteikiamos. Šios dvi dimensijos leidžia pateikti keturis idealius pilietybės suteikimo tipus (Helbling, 2010, p. 11).

Vienas naujausių Pilietybės politikos indikatorių CITLAW koordinuojamas EUDO Citizenship[5] pateikia 2016 m. rezultatus iš 42 Europos valstybių (pirmasis variantas 2011 m.) parengtas Jeffers, Honohan, Bauböck (2016) matuoja įstatymuose numatytą pasirinkimo laisvės ir įtraukties lygį (įtraukiant pilietybės įgyjimo sąlygas šiais aspektais: prigimtinė teisė, natūralizacija ir teisė atsisakyti pilietybės skalėje nuo 0 iki 1).

Banting ir Kymlicka (2011) pristato Multikultūralizmo Politikos Indeksą, matuojant kultūrinių ir religinių teisių suteikimą 21 OECD šalyje 1980, 2000 ir 2010 m. Tai unikalus indeksas su aiškiais, nors ir negausiais 8 indikatoriais, kurie matuoja ir kiekybiškai įvertina konkrečius politinius procesus.

Kaip apibendrina Beresnevičiūtė, Leončikas ir Žibas (2009), migracijos politiką analizuojančioje literatūroje nurodomi trys pagrindiniai migrantų integracijos politikos vertinimo būdai. Pirmasis – tai įstatymų ir kitų dokumentų, reglamentuojančių integracijos procesus, apžvalga ir analizė. Šis būdas daugiau dėmesio skiria imigrantų teisėms ir galimybėms: t.y. lygios galimybės užimtumo, švietimo ir sveikatos priežiūros srityse, pilietybės suteikimo mechanizmai, šeimos susijungimo aplinkybės, taip pat antidiskriminacinės politikos priemonės. Vienas išsamiausių šio vertinimo pavyzdžių tyrimas „Migrantų integracijos politikos indeksas".

Kitas vertinimo būdas – rodiklių sistemos, matuojančios integracijos procesus, kūrimas. Europos Komisijos finansuotas projektas „Imigrantų integracijos rodikliai" (*Immigrants Integration Indicators*, Bijl, 2006; Beresnevičiūtė ir Žibas, 2012), didžiausią

dėmesį skiria imigrantams ir jų esamų pozicijų kaitai socialinėje erdvėje. Ši metodika siekia įvertinti politikos rezultatus.

Trečiasis būdas apima abi anksčiau minėtas integracijos politikos vertinimo prieigas ir atspindi jų sintezę. Šiuo atveju didžiausias dėmesys skiriamas imigrantų pozicijoms visuomenėje vertinant integracijos politikos efektyvumą (Bijl, 2008).

Apibendrinant, galimi trys pagrindiniai migrantų / pabėgėlių integracijos vertinimo būdai, kurie skiriasi vertinimo objektu, t. y. siekiama įvertinti a) priemones, reikalingas integracijos procesui vykti, b) politikos rezultatus ir c) integracijos politikos efektyvumą.

Sukurti bendras rodiklių vertinimo sistemas, taikomas viršnacionaliniu lygmeniu net ir ES kontekste, yra gan sudėtinga dėl šių priežasčių: a) valstybės narės naudoja skirtingus pabėgėlio apibrėžimus bei skirtingai apibūdina integracijos procesą; b) nėra bendro sutarimo, kas ir kaip turi būti integruojami; c) nėra sutarta ir dėl bendro požiūrio, kokiose socialinėse srityse integracijos procesai turėtų vykti pirmiausiai; d) trūksta lyginamųjų duomenų, kurie leistų sudaryti bendrą vertinimo metodiką (Bijl, 2008;). Iš kitos pusės, atsižvelgiant, jog prieglobsčio politika stipriai įtakota tarptautinės teisės bei ES teisinių dokumentų, rodiklių sąvadai, skirti vertinti pabėgėlių integracijos politiką iš dalies minėtus iššūkius minimizuoja.

Apibendrintai galima teigti, jog išskirtinai pabėgėlių integracijos politiką vertinti sukurti rodikliai turėtų įtraukti papildomus rodiklius, susijusius su priverstinės migracijos statusu (priešingai nei savanoriškos) apimančius: a) rizikos grupės identifikavimas (nėščios moterys, nelydimi nepilnamečiai, vyresnio amžiaus žmonės ir kt.); b) kelionės metu patirtos psichologinės traumos; c) dokumentų neturėjimas; d) išskirtiniai šeimos susijungimo atvejai. Minėti bei kiti veiksniai gali turėti lemiamą įtaką pabėgėlių integracijos procesui ir integracijos politikos efektyvumui.

Migrantų integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai Lietuvoje

Pirmoji studija, pristačiusi integracijos politikos vertinimo rodiklius Lietuvoje buvo parengta 2009 m. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų instituto projekto „Lietuvoje gyvenančių šalių piliečių integracijos politikos vertinimo principai ir rodikliai“ metu paruoštu trečiųjų šalių piliečių integracijos stebėsenos rodiklių sąvadu (Beresnevičiūtė et al., 2009). Rodiklių sąvadas suskirstytas į šešias grupes, apimančias skirtingas migrantų integracijos politikos sritis ir jų įgyvendinimą Lietuvoje. Kiekviena grupė apibūdina svarbiausius migrantų integracijos aspektus nacionaliniu ir vietos lygiu. Pateiktame rodiklių sąvade kiekvienai iš šešių grupių, apimančių skirtingas migrantų integracijos politikos sritis, yra skirtos dvi vertinimo instrumentų grupės. Pirmoji grupė – tai analizės aspektai, reikalingi pagrindinėms migrantų integracijos sritims vertinti; antroji rodiklių grupė skirta esamai situacijai apibūdinti, tęstinei analizei (kartotiniams tyrimams), lyginamajai analizei atlikti, įgyvendintų (arba įgyvendinamų) politikos tikslų ir priemonių pažangai vertinti. Šis rodiklių sąvadas padėjo teorinius pagrindus sekantiems dviem rodiklių sąvadams, parengtiems Lietuvoje.

Antrasis integracijos rodiklių sąvadas Lietuvoje parengtas 2014 m. projekto „Trečiųjų šalių piliečių integracijos trajektorijos ir vertinimo mechanizmai“ rėmuose. Šis rodiklių sąvadas nuo pirmojo skiriasi pirmiausiai tuo, kad tai tiek teorinis, tiek empirinis rodiklių sąvadas, kuris remiasi kokybinio

tyrimo metu surinktais duomenimis. Rodiklių sąvado teminius blokus sudaro šios rodiklių grupės: visuomenės nuostatų monitoringo rodikliai, žiniasklaidos monitoringo rodikliai ir teisinės padėties monitoringo rodikliai (ekonominės ir socialinės teisės; žmogaus teisės ir diskriminacija / pilietinės ir politinės teisės). Išvadose ir rekomendacijose teigiama, jog kuriamoms rodiklių sistemoms būtinas nuoseklus politikos procesų stebėjimas ir vertinimas. Iki šiol Lietuvoje, stokojant sistemingų mokslinių tyrimų, rodiklių sistemos sukūrimo galimybės buvo ribotos.

Paskutinysis – trečiasis – rodiklių sąvadas parengtas atsižvelgiant į ankščiau atliktų tyrimų rekomendacijas, t. y. išskiriant tikslines migrantų grupes. Darbo migrantų gyvenimo ir darbo rodiklių sąvadas buvo parengtas projekto *Darbo migrantų gyvenimo ir darbo sąlygų tyrimas Lietuvoje* rėmuose. Rodiklių sąvadą sudaro aštuoni migrantų integracijos į darbo rinką analizės pjūviai: darbo imigracijos struktūra, įdarbinimo formos, darbo ir asmeninio gyvenimo santykis, darbo sąlygos ir saugumas, atlyginimas, įsidarbinimas, socialinių paslaugų prieinamumas, visuomenės nuostatos darbo migrantų atžvilgiu. Pagal šiuos analizės teminius pjūvius rodiklių sąvadas suskirstomas į konkrečias grupes.

Pabėgėlių integracijos politikos vertinimas: rodiklių sąvadas

Nors rodikliai kaip ir kriterijai, yra apibrėžiami labai įvairiai (Dale, 1998, p. 132), o kartais kriterijai tiesiog tapatinami su rodikliais (turi tam tikrus bendrus bruožus: paprastumas, pokyčių matavimas, pokyčių krypties identifikavimas ir kt.), tačiau straipsnyje (rodiklių metodologinėje koncepcijoje) kriterijai ir rodikliai yra atskiriami, nes kriterijai, visų pirma, yra instrumentas rodiklių sąvade. Bendriausia prasme kriterijais laikomos tam tikros būtinos integracijos politikos ir praktikos funkcionavimo sąlygos, o rodikliai šių sąlygų kiekybinės ir kokybinės išraiškos. Kitaip tariant, kriterijai nustato reikalavimų ir sąlygų charakteristikas, kurias reikėtų patenkinti, o tuo pačiu suteikia pagrindą (kiekybinį ir kokybinį), kuriuo remiantis gaunamas rodiklis.

Atitinkamai pasitelkiami kiekybiniai ir kokybiniai tyrimų metodai. Atsižvelgiant į tai, tiek kriterijai, tiek rodikliai plačiausia prasme skirstomi į kiekybinius ir kokybinius. Pirmuoju atveju vertinimo kriterijai sudaromi remiantis kiekybine informacija, t. y. faktais, skaičiais, statistiniais duomenimis. Kokybiniai vertinimo kriterijai parodo politikos ir jos įgyvendinimo (infrastruktūros) veiklos kokybines charakteristikas. Kokybiniai metodai dažniausiai apima apklausas (tiek politikos įgyvendintojų, tiek tikslinės grupės), tyrimų duomenis, apžvalgas, ekspertų ar specialistų fokus grupes ir kitą kokybinę informaciją.

Apibendrinant, sudarytas rodiklių sąvadas (1 lentelė) yra instrumentas vertinti pabėgėlių integracijos politiką, jos pokyčius laiko ir aplinkos projekcijose, tačiau tiesiogiai rodikliai integracijos, kaip individualaus proceso, nevertina. Sudarant teorinį pabėgėlių integracijos politikos rodiklių sąvadą svarbu detaliau pristatyti sąvado vidinę loginę struktūrą, kuri apima šiuos aspektus: *rodiklių sąvado sudarymo ir naudojimo tikslas, faktoriai, darantys įtaką integracijos procesui, analizės lygmenys, integracijos sritys, rodiklių grupės, rodikliai, kriterijų tipai, duomenų rinkimo metodai, duomenų rinkimo šaltiniai, tikslinės grupės apibrėžimas.*

Rodiklių sąvado pirminė loginė struktūra sudaro vertikalų ir horizontalų pjūvį. Vertikalus rodiklių sąvado lygmuo apima integracijos sritis ir analizės lygmenis

(1 lentelė). Horizontalus pjūvis įtraukia kriterijų tipus, duomenų rinkimo metodus ir šaltinius, rodiklius. Huddleston et al. (2013, p. 41–48) teigia, jog rodikliai politikos formavimo procese turėtų būti naudojami dėl šių pagrindinių tikslų: a) suprasti kontekstą; b) vertinti politikos rezultatus; c) pagerinti integraciją. Šiems tikslams pasiekti būtinas nuoseklus ir sistemingas stebėjimas, kuris būtų pasitelkiamas nuo politikos formavimo iki įgyvendinimo. Stebėjimu bei tyrimais grįstas integracijos politikos formavimas reikalauja tarpsektorinio bendradarbiavimo tarp politikos formuotojų, tyrėjų ir praktikų. Kita vertus, atsižvelgiant į europizacijos procesą ir ES siekį harmonizuoti pabėgėlių priėmimą bei integraciją, sudaryti integracijos politikos vertinimo rodikliai ES kontekste taip pat gali būti naudojami kaip instrumentas vertinti europizacijos procesą t. y. kaip bendra ES formuojama politika ir bendri teisiniai reguliaciniai mechanizmai įgyvendinami nacionalinių valstybių.

Huddleston et al. (2013, p. 14–22) išskiria tris pagrindines faktorių grupes, kurios daro įtaką integracijos procesui:

- Migrantų populiacija (demografinės charakteristikos: lytis, amžius šeiminė padėtis, pilietybė, kilmės valstybė (pirmos arba antros kartos imigrantas), gyvenimo trukmė tikslo šalyje, kokio amžiaus atvyko į tikslo šalį; socioekonominės charakteristikos (išsilavinimas, darbas, finansiniai resursai, kilmės šalies išsivystymo lygis); sociokultūrinės charakteristikos (gimtoji kalba, kalbų mokymosi priemonės);
- Bendras šalies socioekonominis kontekstas (darbo rinkos struktūra, ekonomikos augimas, švietimo sistema, socialinės gerovės politika, namų ūkis, viešoji nuomonė);
- Migracijos ir integracijos politika.

Šie faktoriai turėtų persidengti su visomis rodiklių grupėmis ir įtraukti atitinkamus kriterijus šiems faktoriams pamatuoti, todėl rodiklių sąvadas turi apimti nacionalinį ir vietinį lygmenis. Šie lygmenys, remiantis teorine prieiga, dar gali būti apibūdinti kaip *makro* ir *mikro* lygmenys, kai pirmasis lygmuo bendriausia prasme apimantis politiką, t. y. teisinį reguliavimą bei integracijos infrastruktūrą, o antrasis – procesą.

Rodiklių sąvadų, skirtų integracijos politikai vertinti, pagrindą sudaro karkasas, apimantis imigracijos teisinį reguliavimą, t. y. įstatyme įtvirtintos normos ir taisyklės. Kartu su subsistemomis (t. y. kitomis politikos sritimis, kurios koreliuoja su integracijos sritimis) apima *makro* analizės lygmenį. *Mikro* lygmens individualios integracijos patirtys atskleidžia šios politikos srities praktinį įgyvendinimą ir tai yra horizontalus integracijos rodiklių pjūvis, kuris apima ir integracijos priemonių vertinimą bendroje politinėje sistemoje bei subsistemose, taip pat socialinius ryšius.

Integracijos sritys ir rodiklių grupės suskirstytos atsižvelgiant į teorinę prieigą ir apžvelgtus rodiklių sąvadus: imigracijos politika (status suteikimo procedūra, šeimos susijungimas ir integracijos programos); socioekonominė integracija (būstas, užimtumas ir darbo rinka, sveikatos priežiūra, švietimas); sociokultūrinė integracija (socialinis saugumas, vaikų ir jaunimo švietimas, pilietinis dalyvavimas, politinis dalyvavimas, pilietybės įgijimas, nacionalinis kontekstas). Kiekviena rodiklių grupė suskirstyta į atskirus rodiklius, kurie nėra baigtiniai ir reikalauja detalaus apibrėžimo. Pažymėtina, jog tai teorinis rodiklių sąvadas, identifikuojantis svarbiausius rodiklius kuriais siekiama įvertinti integracijos politiką (1 lentelė).

Taip kaip ir imigracijos politika, kurią sudaro atvykimo teisinis reguliavimas ir integracija, rodikliai, skirti šiai politikos sričiai vertinti turi apimti teisinių normų vertinimą, kurios atskaitos taškas yra suteikiamos

teisės ir teisinis „įėjimo“ į subsistemas reguliavimas, kuris apibrėžia pirmines asmens integracijos galimybes, t. y. suteikiamas teises ir priėmimą į atskiras politines subsistemas. Tai apibrėžiama kaip *teisiniai arba politiniai kriterijai*.

Institucijų vaidmuo, nuo imigracijos politikos formavimo iki įgyvendinimo, rodiklių sąvade turi būti įtrauktas apimant tiek teisinį, tiek praktinį vertinimą. Visas institucijų tinklas (tiek valstybių, tiek nepriklausomų aktorių bei interesų grupių veikiančių nacionaliniame ir vietiniame lygmenyse) kartu su įgyvendinimo praktika sudaro integracijos infrastruktūrą, kuri apibrėžiama kaip *administraciniai kriterijai*.

Statistiniai kriterijai apima pirminius ir antrinius statistinius duomenis. Finansiniai resursai skiriami integracijos priemonėms (tiek nacionaliniai finansiniai resursai, tiek ES fondų įsisavintos lėšos, tiek privačios iniciatyvos) apibrėžiami kaip *finansinis kriterijus*. Tikslinės grupės atstovams taikomi mokesčiai taip pat priskiriami prie šių kriterijų.

Visuomenės nuostatos – svarbus veiksnys integracijos procese, kurios reprezentuoja priimančios visuomenės uždarumą ar atvirumą, tačiau sudarant rodiklių sąvadą priimančios visuomenės pozicijas tikslingiau įtraukti matuojant per (ne)diskriminavimo prizmę, tai sudaro *lygių galimybių kriterijus*.

Politikos (integracijos) rezultatų vertinimas turėtų apimti individų *dalyvavimo kriterijai* (pilietinis, politinis dalyvavimas priimančioje visuomenėje).

Paskutinysis kriterijus yra *tikslinės grupės pasitenkinimo kriterijus*. Kiekybinių ir (arba) kokybinių apklausų metu surinktas pabėgėlių integracijos politikos vertinimas, apimantis visas integracijos sritis, suteiktų praktinį integracijos politikos vertinimą. Kita vertus, šio kriterijaus naudojimas turėtų būti pasvertas, todėl reikalauja patikimos duomenų rinkimo metodologijos.

Duomenų rinkimo metodai, kaip minėta, taip pat kaip ir patys rodikliai bei kriterijai, yra kiekybiniai ir kokybiniai. Duomenų rinkimo šaltiniai bendriausia prasme skirstomi į pirminius ir antrinius. Pirminiai šaltiniai, naudojami rodikliams surinkti yra statistiniai duomenys, įstatymai bei teisės aktai, atliktos kiekybinės ir (arba) kokybinės apklausos (tikslinės grupės bei ekspertų). Antriniai šaltiniai apima atliktus tyrimus bei įvairius šalies lygmeniu renkamus rodiklius (pavyzdžiui šalies ekonominiai rodikliai).

Nacionaliniu lygmeniu sudaromi rodiklių sąvadai turėtų remtis pirmiausiai nacionalinėmis duomenų bazėmis, nes nacionaliniu lygmeniu renkamų duomenų metodologija turėtų koreliuoti su šalies teisine baze (paprasčiausias pavyzdys: migranto apibrėžimas renkant statistinius duomenis ir imigranto teisinis apibrėžimas įstatyme). Huddleston et al. (2013, p. 37) tarptautiniuose rodiklių sąvaduose rekomenduoja naudoti tik ES bendras duomenų bazes bei apklausas, tačiau ne duomenis, surinktus nacionaliniu lygmeniu, nes juos sunku arba net neįmanoma palyginti dėl skirtingos duomenų rinkimo metodologijos.

Vietoje išvadų: pabėgėlių integracijos politikos vertinimo rodiklių sąvadas

Sritys	Rodiklių grupės	Rodikliai	Kriterijai
Imigracijos politika	Bendri duomenys	Bendri statistiniai duomenys	Statistiniai
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Statuso suteikimo procedūra	Statistiniai duomenys	Statistiniai
		Specialiųjų poreikių nustatymas ir taikymas	Teisiniai
		Nagrinėjimo trukmė	
		Suteikiamo leidimo gyventi tipai	
		Leidimo gyventi pratęsimas	
		Leidimo gyventi nutraukimas	
		Procedūros skundimas	
		Mokesčiai	Finansiniai
		Teigiamų sprendimų procentinė išraiška	Statistiniai
		Procedūros vertinimas	Pasitenkinimo
	Šeimos susijungimas	Teisiniai šeimos susijungimo reikalavimai	Teisiniai
		Specialiųjų poreikių nustatymas ir taikymas	
		Nagrinėjimo trukmė	
		Suteikiamo leidimo gyventi tipai	
		Leidimo gyventi pratęsimas	
		Leidimo gyventi nutraukimas	
		Procedūros skundimas	
		Mokesčiai	Finansiniai
		Procentinė teigiamų sprendimų išraiška	Statistiniai
		Procedūros vertinimas	Pasitenkinimo
	Integracijos programos	Dalyvavimo programoje procentinė išraiška	Statistiniai
		Programos turinys	Teisiniai
		Programos lankstumas	
		Programos pritaikymas specialiems poreikiams	
		Individualios konsultacijos	
		Mokesčiai	Statistiniai
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
		Programos vertinimas	Pasitenkinimo
Socioekonominė integracija	Būstas	Apgyvendinimo politika	Teisiniai
		Gyvenamosios vietos pasirinkimo lankstumas	
		Būsto prieinamumas	
		Būsto išlaikymo kaštai	
		Gyvenimo sąlygos	
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
	Užimtumas ir darbo rinka	Teisinės įsidarbinimo galimybės	Teisiniai
		Nedarbo lygis	Statistiniai
		Įdarbinimo formos	Teisiniai
		Kvalifikacijos ir dirbamo darbo atitikimas	
		Naudojimasis įdarbinimo tarpininkais	
		Darbo sąlygos ir saugumas	
		Darbo užmokesčio lygis	Statistiniai
		Išsilavinimo pripažinimas	Teisiniai
		Persikvalifikavimo galimybės	
		Parama ieškant darbo	
		Parama pripažįstant ir nustatant kvalifikaciją	
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Švietimas	Švietimo politika	Teisiniai
		Galimybė įgyti išsilavinimą	
		Galimybė dalyvauti kvalifikacijos tobulinimo kursuose	
		Rengiamų kursų skaičius ir prieinamumas	Statistiniai
		Procentinė dalyvaujančių kursuose išraiška	
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai

Sociokultūrinė integracija	Sveikatos priežiūra	Sveikatos priežiūros politika	Teisiniai
		Sveikatos priežiūros prieinamumas	
		Sveikatos priežiūros užtikrinimas specialių poreikių turintiems asmenims	
		Informacijos prieinamumas	
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Socialinis saugumas	Socialinės apsaugos sistema	Teisiniai
		Socialinės išmokos prieinamumas	
		Socialinių paslaugų prieinamumas	
		Procentinė gyvenančių ties skurdo riba išraiška	Statistiniai
		Poreikių vertinimas	Teisiniai
		Informacijos prieinamumas	
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Vaikų ir jaunimo švietimas	Švietimo politika	Teisiniai
		Visų lygių švietimo prieinamumas	
		Procentinė dalyvaujančių švietime išraiška	Statistiniai
		Kalbos kursai	Teisiniai
		Tikslinės švietimo priemonės / programos	Statistiniai
		Dalyvavimas neformaliame švietime	Statistiniai
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Kalbos mokymasis	Kalbos kursų prieinamumas	Teisiniai
		Kalbos kursų trukmė	
		Kalbos kursų kaina	Finansiniai
		Procentinė dalyvaujančių kalbos kursuose išraiška	Statistiniai
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
	Pilietinis dalyvavimas	Socialinės orientacijos kursų turinys	Teisiniai
		Socialinės orientacijos kursų prieinamumas	
		Socialinės orientacijos kursų pritaikymas poreikiams	
		Socialinės orientacijos kursų trukmė	
		Procentinė dalyvaujančių socialinės orientacijos kursuose išraiška	Statistiniai
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
		Administraciniai resursai (valstybinis ir nevyriausybinis sektoriai)	Administraciniai
		Finansiniai resursai (valstybinis, ES ir nevyriausybinės lėšos)	Finansiniai
		Procentinė dalyvavimo organizacijose išraiška	Statistiniai
		Procentinė dalyvavimo migrantų organizacijose išraiška	
		Procentinė dalyvavimo profesinėse sąjungose išraiška	
	Politinis dalyvavimas	Suteikiamos politinės teisės	Teisiniai
		Procentinė narystės politinėse partijose išraiška	Statistiniai
		Procentinė dalyvavimo rinkimuose išraiška	Dalyvavimo
	Pilietybės įgijimas	Pilietybės politika	Teisiniai
		Natūralizacijos reitingas	Statistiniai
		Natūralizacijos reikalavimai	Teisiniai
		Pilietybės suteikimas antros kartos migrantams	
		Pilietybės įgijimo palengvinimas lyginant su kitais migrantais	
		Vidutinė natūralizacijos trukmė	Statistiniai
		Mokesčiai	Finansiniai
		Prašymų atmetimo priežastys	Teisiniai
		Nagrinėjimo trukmė	Statistiniai
		Skundimo procedūra	Teisiniai
		Pasitenkinimo vertinimas	Pasitenkinimo
	Nacionalinis kontekstas	Visuomenės nuostatų rezultatai	Lygių galimybių
		Diskriminacijos atvejų skaičius	Statistiniai
		Žiniasklaidos monitoringas	Lygių galimybių

Literatūros ir šaltinių sąrašas

1. *2011 m. gruodžio 13 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva Nr. 2011/95/ES dėl trečiųjų šalių piliečių ar asmenų be pilietybės priskyrimo prie tarptautinės apsaugos gavėjų, vienodo statuso pabėgėliams arba papildomą apsaugą galintiems gauti asmenims ir suteikiamos apsaugos pobūdžio reikalavimų.*
2. Ager, A., Strang, A. (2004). *Indicators of Integration: final report*. Home Office Development and Practice Report
3. Banting, K., Kymlicka, W. (2011). *Multiculturalism Policy Index: Immigrant Minority Policies*. School of Policy Studies, Queen's University at Kingston, Canada. Prieiga per internetą http://www.queensu.ca/mcp/sites/webpublish.queensu.ca.mcpwww/files/files/immigrantminorities/evidence/ImmigrantMinoritiesApr12.pdf
4. Beresnevičiūtė, V., Leončikas, T. ir Žibas, K. (2009). Migrantų gyvenimas Lietuvoje: visuomenės nuostatos ir migrantų patirtys. *Etniškumo studijos,* 2009/2, 77–102.
5. Beutin, R., Canoy, M., Horvath, A., Hubert, A., Lerais, F., Smith, P., Sochacki, M. (2006). *Migration and public perception*. Bureau of European Policy Advisers (BEPA). The European Commission.
6. Bloom P., Feldman S., Lahav G. (2008). *The Differential Character of Material and Cultural Perceived Threat of Immigration*. Department of Political Science, Stony Brook University. Paper prepared for the APSA Annual Meeting, Boston, Massachusetts, August 28-31.
7. Bosswick, W., Heckmann, F. (2006). *Integration of migrants: Contribution of local and regional authorities*. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. Prieiga per internetą http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2006/22/en/1/ef0622en.pdf
8. Boucher, A., Gest, J. (2014). Migration studies at a crossroads: A critique of immigration regime typologies. *Migration Studies,* Vol. 1(17), Oxford University Press, ISSN 2049-5846
9. Castles, S. (2004) Why migration policies fail? *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 27(2)
10. COM (2015) 240 final. *Europos migracijos darbotvarkė.* 2015 05 13
11. Cornelius, W. A., Tsuda, T. (2014) Controlling immigration: The limits of government intervention. In Cornelius, W., Martin, Ph., Hollifield, J.F. (2014). *Controlling Immigration: A Global Perspective*. Stanford University Press, Third Edition.
12. Council of Europe (1997). *Measurement and Indicators of Integration*. Strasbourg: Council of Europe.
13. Dale, R. (1998). *Evaluation Frameworks for Development Programmes and Projects*. Sage: New Delh
14. Darbo migrantų gyvenimo ir darbo sąlygų tyrimas Lietuvoje (2015). *Bendras rodiklių sąvadas*. Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai 2013 m. metinė programa. Paramos sutarties Nr. D4-86/EIF/2013/7/04/RM/1/PS-7
15. Deutsch, K. (1964). *Communication Theory and Political Integration*. Philadelphia.
16. European Parliament's Committee on Employment and Social Affairs (2016). *Labour Market Integration of Refugees: Strategies and good practices*. European Union. Prieiga per internetą http://www.europarl.europa.eu/studies
17. European Web Site of Integration. Prieiga per internetą http://ec.europa.eu/ewsi/en/EU_actions_integration.cfm
18. Europos Sąjungos Taryba, Teisingumo ir vidaus reikalų taryba. *Migrantų integracijos politika Europos Sąjungoje – Tarybos išvados*, 2014 m. lapkričio 19 d., 14615/04 (Press 321)
19. Europos Sąjungos Taryba, Teisingumo ir vidaus reikalų taryba. *Tarybos ir valstybių narių vyriausybių atstovų išvados dėl teisėtai ES gyvenančių trečiųjų šalių piliečių integracijos*, 2014 m. birželio 5 ir 6 d.
20. Freeman, G. (2006). National Models, Policy Types, and the Politics of Immigration in Liberal Democracies. *West European Politics,* 29(2), 227–247.
21. Goodman, S., W. (2010). Integration Requirements for Integration's Sake? Identifying, Categorising and Comparing Civic Integration Policies. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 36 (5), 753–772
22. Haas, H. (2005). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. New York: The Guildford Press.
23. Hammar, T. (ed.) (1985). *European Immigration Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
24. Helbling, M. (2010). *Public debates on integration and immigration in six West European countries*. EUI Working Papers, Robert

Schuman Centre for Advanced Studies, EUDO Citizenship Observatory, RSCAS 2010/22.
25. Hirschman, Ch., Kasinitz, Ph., DeWind, J. (eds.) (1999). *The Handbook of International Migration*. The Russell Sage Foundation.
26. Home Office Development and Practice Report (2004). *Indicators of Integration. Final report.*
27. Howard, M. M. (2009). *The Politics of Citizenship in Europe*. New York: Cambridge University Press.
28. Huddleston, T. (2009). *How to Evaluate the Promotion of Integration and Measure its Effects?* Experiences in the EU. Migration Policy Group. Brussels: Migration Policy Group.
29. Huddleston, T. (2010). *EU Support for Integration: what about beneficiaries of international protection? A User's Guide to EU standards, Funds and Cooperation*. Migration Policy Group. Budapest: UNHCR Regional Representation for Central Europe. http://www.unhcr-centraleurope.org/_assets/files/content/what_we_do/_pdf_en/promoting_integration/UNHCR-EU_Support_for_Integration-Brochure-screen.pdf
30. Huddleston, T., Niessen, J., Dag Tjaden, J. (2013). *Using EU Indicators of Immigrant Integration*. Final Report for Directorate-General for Home Affairs. Prieiga per internetą https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/e-library/documents/policies/legal-migration/general/docs/final_report_on_using_eu_indicators_of_immigrant_integration_june_2013_en.pdf
31. Jeffers, K., Honohan, I., Bauböck, R. (2016). *How to Measure the Purposes of Citizenship Laws: Explanatory Report for the CITLAW Indicators. Version 2.0.* EUDO CITIZENSHIP Observatory, San Domenico di Fiesole: European University Institute.
32. Lindberg, L. N. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration* (p. 143–146). Stanford: Stanford University Press.
33. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 79 *Lietuvos migracijos politikos gairės.* 2014 01 22. TAR, 2014, Nr. 722
34. Massey, D. S. (1999) International Migration at the Dawn of the Twenty-First Century: The Role of the State. *Population and Development Review,* 25(2), 303–322.
35. Messina, A. M. (2007). *The Logics and Politics of Post-WWII Migration to Western Europe*. New York: Cambridge University Press.
36. *Migrantų integracijos politikos indeksas* . Prieiga per internetą http://www.mipex.eu/
37. Niessen, J. Huddleston, Th. (2010). *Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams*. Trečiasis leidimas. Liuksemburgas: Europos Sąjungos leidinių biuras
38. Niessen, J. Schibel, Y. (2004). *Integracijos vadovas politikos kūrėjams ir vykdytojams*. Europos Bendrijos.
39. Odmalm, P. (2005). *Migration policies and political participation: inclusion or intrusion in Western Europe*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
40. OECD/EU (2015). *Indicators of Immigrant Integration 2015: Settling In*. OECD Publishing, Paris. DOI: http://dx.doi.org/10.1787/9789264234024-en
41. OECD/EU-Commission (2015). *Indicators of Immigrant Integration 2015*. OECD Publishing, Paris. Prieiga per internetą http://www.oecd.org/migration/indicators-of-immigrant-integration-2015-settling-in-
42. Parsons, W. (2001). *Viešoji politika. Politikos analizės teorijos ir praktikos vadovas*. Vilnius: Eugrimas
43. *Prieglobstį gavusių užsieniečių integracijos politikos strateginis dokumentas* (2016). Prieglobsčio, migracijos ir integracijos fondo 2014–2020 metų nacionalinė programa. Projekto Nr. PMIF-2.1.1-K-01-001. http://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2016/11/Refugee-Integration.pdf
44. Schuck, P. H. (2008). Law and the study of migration. Brettell, C. B., Hollifield, J. F. (ed.) *Migration theory: talking across disciplines*. New York London, Routledge.
45. Taljūnaitė, M. (2004). Citizenship versus Nationality under European Integration. *Etniškumo studijos.* ISSN 1822-1041.
46. *Trečiųjų šalių piliečių integracijos strateginis dokumentas* (2014). Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai metinė 2013 m. Programa. Projekto Nr. EIF/2013/7/05/IP/1. Prieiga per internetą http://www.diversitygroup.lt/wp-content/uploads/2016/11/TCN-Integration.pdf
47. *Trečiųjų šalių piliečių integracijos trajektorijos ir vertinimo mechanizmai* (2014). TŠP integracijos rodiklių sąvadas. *Europos fondo trečiųjų šalių piliečių integracijai 2012 m. metinė programa.* Paramos sutarties Nr. D4-121-EIF-2012/6/04/RM/1/13/05

48. UNHCR. (2013). *Refugee integration and the use of indicators: evidence from central Europe*.
49. UNHCR, Regional Representation for Central Europe (2013). *Refugee Integration and the Use of Indicators: Evidence From Central Europe*.
50. UNHCR. (2002). *Refugee Resettlement: An International Handbook to Guide Reception and Integration*. Geneva: UNHCR.
51. UNHCR. (2007). *Note on the Integration of Refugees in the European Union*. Brussels: UNHCR.
52. UNHCR. (2013). *A New Beginning. Refugee Integration in Europe*. Brussels: UNHCR Bureau for Europe. Prieiga per internetą http://www.refworld.org/pdfid/522980604.pdf
53. Zolberg, A. (1999). Matter of State: Theorizing Immigration Policy. In: Hirschman, Ch. et al. (Eds), *The Handbook of International Migration*. The Russell Sage Foundation.

Nuorodos

1 Contemporary international and national law applies different regulations and norms with regard to different categories of migrants (or target groups) because the contexts of forced and voluntary migration are different and differ in their influence on integration processes. For this reason, the definitions of a refugee and an asylum policy are presented in the final, fourth, part of the survey.

2 Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. REP2/2016)

3 Pavyzdžiui, darbdaviai – darbo imigracijos liberalizavimą, o profesinės sąjungos – darbo teisių stiprinimą.

4 Europos integracijos svetainė http://ec.europa.eu/ewsi/en/EU_actions_integration.cfm

5 Plačiau: http://eudo-citizenship.eu/indicators/eudo-citizenship-law-indicators

Karolis ŽIBAS
Vija PLATAČIŪTĖ

EVALUATING THE POLICY AND PROCESSES OF THE INTEGRATION OF MIGRANTS AND REFUGEES

Summary

The purpose of this paper, based on theoretical approaches and criteria for evaluating policies migrant and refugee integration is to produce a theoretical collection of indicators, useful for the evaluation of integration policies. The paper analyzes the theoretical conditions necessary for preparing the basis of such a collection; briefly discusses the ways of evaluating policies of integration; and surveys international indicators of integration policy related to migrants and beneficiaries of international protection, not treating beneficiaries of international protection and asylum policies as separate areas. Such a position has been adopted in allegiance to the view that integration policy is a point of accounting and evaluation taking in the various target groups of integration policy. The second part of the paper reviews the criteria and indicators set in Lithuania and the EU for evaluating the integration of migrants and beneficiaries of international protection. The collections of indicators prepared in Lithuania are looked at in greater detail. At the end of the paper a listing of indicators devoted to the appraisal of integration policy with respect to beneficiaries of international protection is provided.

Keywords: migrant integration, refugee integration, valuation indicators.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.2

Diasporos istorija ir kultūra

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire 1918–1920 metais

Santrauka: Straipsnyje tiriamas lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire nuo 1918 m. kovo 19 d. iki 1920 m. rugpjūčio 17 d., atskleidžiama atstovavimo institucijos veiklos specifika bendrame lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sovietų Rusijoje kontekste. Analizuojama „Centralio lietuvių biuro Sibire“ Tomske ir „Centralio Sibiro lietuvių biuro Tolimųjų Rytų Tarybos“ („*Дальневосточный Совет*“) Charbine įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, biudžetas, kompetencija ir veiklos kryptys, institucijos paskirtų įgaliotinių funkcijos ir veikla. Tyrimo geografija apima Rusijos Uralo teritoriją, Sibirą ir dalį Mandžiūrijos su lietuvių centru Charbine. Atlikta lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sibire 1918–1920 m. analizė svarbi siekiant atskleisti lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje (1918–1920 m.) specifiką, – atstovavimo daugialypumą ir daugianarumą bei parodyti suformuotos atstovavimo praktikos perimamumą ir tęstinumą, matomą Lietuvos konsuliniame atstovavime Tolimųjų Rytų Respublikoje ir Mandžiūrijoje 1921–1922 metais.

Raktiniai žodžiai: Sibiro lietuviai, Sibiras, atstovavimas, Lietuvos pilietybės liudijimai, Centralis Lietuvių Biuras Sibire (Tomske), Tolimųjų Rytų Taryba (Charbine), Aukštoji Baltijos tautų sąjungos Taryba (Tomske), Lietuvos Taryba

Įvadas

Lietuvius, Lietuvos piliečius ir jų interesus atstovavę institucijos Sovietų Rusijoje 1918–1919 m. vaidino svarbų vaidmenį konsoliduojant lietuvių politinės jėgas, ugdant tautiečių pilietinį sąmoningumą, talkinant Lietuvos Tarybos įgaliotiniams. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sovietų Rusijoje 1918–1920 m. – iki Lietuvos misijos vadovo Jurgio Baltrušaičio paskyrimo (1920 m. rugsėjo 16 d.) iki šiol nėra išsamiai ištirtas[1]. Neatskleisti Vyriausiosios Lietuvių Tarybos Rusijoje (toliau – VLTR) ryšiai su Lietuvos Taryba 1917 m. pabaigoje–1918 m. pradžioje, veiklų koordinavimas ir palaipsnis VLTR subordinavimasis Lietuvos Tarybai, suvokiant jos (Lietuvos Tarybos) atstovavimo užsienyje svarbą. Iš Pirmosios Lietuvos Respublikos diplomatijos tyrimų lauko išstumta Lietuvos Tarybos diplomatija Rusijos imperijos teritorijoje 1917 m. pabaigoje–1918 metais susikūrusiose valstybėse (Suomijoje, Ukrainoje, Gruzijoje) ir, žinoma, Sovietų Rusijoje.

Lietuvos Tarybos diplomatija nepelnytai susiaurinta iki Lietuvos Tarybos santykių su Vokietija ir Antantės valstybėmis 1918 m. antroje pusėje tiek Lietuvos istorijos sintezėse[2], tiek ir istorikų ar teisės istorikų darbuose[3].

Rimta problema, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos diplomatijos ištakos įžvelgiamos Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti (toliau – *Lietuvių draugija*) vykdytame paprastąjame atstovavime[4] (**žr. 1.1.1.**). Tai klaidinga nuomonė, kuri veda prie kitos klaidingos nuomonės, kad iš paprastojo atstovavimo išaugo diplomatinis, susikūrus Laikinajai Lietuvos vyriausybei, ir iškrenta labai svarbi atstovavimo grandis – tarpinis atstovavimas (**žr. 1.1.1.**), t. y. Lietuvos Tarybos diplomatija. Būtent Lietuvos Tarybos paskirti įgaliotiniai įvairiose užsienio šalyse ar Tautinės Tarybos, jau veikiančios užsienyje (Šveicarijoje, JAV, Rusijos europinėje dalyje iki Uralo), buvo įgalioti atstovauti Lietuvos Tarybą (vėliau – Lietuvos Valstybės Tarybą) ir ginti Lietuvos piliečių ir Lietuvos interesus užsienyje.

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sibire 1918–1920 m. analizė svarbi siekiant atskleisti lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje (1918–1920 m.) specifiką, – atstovavimo daugialypumą ir daugianarumą bei parodyti suformuotos atstovavimo praktikos perimamumą ir tęstinumą, matomą Lietuvos konsuliniame atstovavime Tolimųjų Rytų Respublikoje (toliau – TRR) ir Mandžiūrijoje 1921–1922 metais[5].

Iki šiol išsamiausiai tirtos kelios su lietuviais Sibire 1918–1920 m. susijusios temos – Sibiro lietuvių batalionas[6], Prūsijos lietuviai tremtiniai Sibire[7], pabėgėlių repatriacija iš Rusijos į Lietuvą[8], lietuvių diaspora Sibire to meto Rusijos politinių įvykių kontekste[9], lietuviui, jų kultūrinis gyvenimas ir Lietuvos piliečių konsulinis atstovavimas Charbine[10], litvakai Charbine[11], Lietuvos atstovavimas Tolimųjų Rytų Respublikoje (1920–1922 m.)[12]. Tiek lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas europinėje Rusijos (iki Uralo) dalyje (1918–1920 m.), tiek ir Pilietinio karo apimtame Sibire (1918–1920 m.) dar nėra sulaukęs pakankamai Lietuvos istorikų dėmesio.

Tyrimo objektas – „Centralio lietuvių biuro Sibire“ (toliau – CLBS arba Biuras) Tomske ir „Centralio Sibiro lietuvių biuro Tolimųjų Rytų Tarybos“ („*Дальневосточный Совет*“ toliau – TRT arba Taryba)[13] Charbine įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, biudžetas, kompetencija ir veiklos kryptys, CLBS ir TRT įgaliotiniai, jų funkcijos ir veikla. Tyrimo geografija apima Rusijos Uralo teritoriją, Sibirą ir dalį Mandžiūrijos su lietuvių centru Charbine. Lietuvių, Lietuvos Valstybės Tarybos ir Lietuvos piliečių atstovavimas 1917 m. gruodžio 1 d.–1920 m. rugsėjo 16 d. europinėje Sovietų Rusijos dalyje (iki Uralo), vykdomas Vyriausiosios Lietuvių Tarybos Rusijoje ir jos įgaliotinių, Lietuvos Tarybos įgaliotinių (įvairiuose miestuose) ir vyriausiųjų įgaliotinių Maskvoje, aptariamas tiek, kiek to reikia bendram Rusijos lietuvių atstovavimo kontekstui suvokti ir teisiniams aspektams atskleisti. Sibiro lietuvių batalionas nėra šio straipsnio tyrimo objektas, todėl bus aptariamas tiek, kiek susijęs su CLBS veikla Tomske.

Tyrimas apima **laikotarpį nuo 1918 m. kovo 19 d. iki 1920 rugpjūčio 17 d.**, t. y. nuo Pirmojo Sibiro lietuvių suvažiavimo, kuriame buvo įkurtas CLBS Tomske, pradžios iki Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibiro kraštui – Juozo Vaitiekaičio – paskyrimo Vladivostoke dienos. Tyrimo laikotarpio pradžios ir pabaigos datos keliais mėnesiais peržengtos, aiškinantis lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje (1917 m. gruodžio mėn.–1920 m. rugsėjo mėn.) teisinius aspektus.

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo tyrimas atliktas pasitelkus publikuotus (spauda, atsiminimai, skelbti dokumentai) ir nepublikuotus šaltinius (Lietuvos

centriniame valstybės archyve, Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių bibliotekos rankraščių skyriuje). Galimybę ištirti svarbiausių Sibiro lietuvių institucijų – 1918 m. veikusio CLBS, 1919 m. veikusio CLBS ir 1919 m. pabaigoje suformuotos TRT – susikūrimą, struktūrą, kompetenciją, jurisdikciją, komunikaciją, finansavimą bei atskleisti veiklos kryptis, sudarė 1918 m. CLBS Tomske leisti, ranka rašyti, „Pranešimai“ (Nr. 1–2)[14], 1919 m. liepos–gruodžio mėnesį ten pat leistos „Sibiro lietuvių žinios“, taip pat laikraščiai – „Vadas“ (Petrograde)[15], „Laisvė“ (Kaune)[16]. Tarpinio lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sibire (**žr. 1.1.1.**) transformacijos į diplomatinį atstovavimą proceso atskleidimui pasitarnavo laikraščiai – „Komunistų tiesa“ (Omske, 1920 m.), „Laisvė“ (Kaune), „Tolimųjų Rytų žinios“ (Vladivostoke, 1921 m.), Lietuvos centriniame valstybės archyve (toliau – LCVA) Užsienio reikalų ministerijos fondo (f. 383) 4-tame apraše esanti medžiaga, Felicijos Bortkevičienės atsiminimai[17]. Teisinius lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje aspektus 1918–1920 m. išsiaiškinti padėjo informacija esanti Lietuvos Mokslų Akademijos Rankraščių skyriaus (f. 70–159), LCVA Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės (f. 1561), Lietuvos Valstybės Tarybos (f. 1014), Darbo ir socialinės apsaugos departamento (f. 928) fonduose, laikraščiuose – „Lietuvių balsas“ (Voronežas), „Vadas“ (Petrogradas), „Lietuvos aidas“ (Vilnius), „Darbo balsas“ (Vilnius), „Laikinosios vyriausybės žinios“ ir „Vyriausybės žinios“ (Kaunas), Aleksandro Stulginskio[18], Motiejaus Čepo[19], Petro Linkevičiaus[20], Martyno Yčo[21] atsiminimuose bei dokumentų rinkinyje „Lietuvos valstybės Tarybos protokolai“[22].

Įsigilinti į Sibiro lietuvių geografiją padėjo Michailo Nikolavejičiaus Kolotkino[23], tarptautinį kontekstą – Oles Sono[24], Gibsono Bello Smitho[25], Aldonos Gaigalaitės[26], lietuvių ir latvių atstovavimo Sibire 1918–1920 m. paraleles – Ēriko Jēkabseno[27], Āinars Lerhe[28], lietuvių, latvių ir estų veiklą Sibire 1918–1920 m. – M. N. Kolotkino[29], tarptautinės teisės aspektus – Aleksandro Jaščenkos[30] darbai. Reikiamų fragmentų lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo proceso Sibire 1918–1920 m. rekonstrukcijai rasta K. Būgos rinktiniuose raštuose (t. 1)[31] bei leidinyje apie Mykolą Sleževičių[32].

Tyrimas atliktas naudojant analizės, lyginimo, aprašomąjį, šaltinių ir literatūros gretinimo metodus. Apdorojant pirminius šaltinius, ypač rusų ir vokiečių kalbomis, taikytas loginis-analitinis metodas (atlikta turinio ir informacijos prasminė analizė).

Tyrimo tikslas – ištirti lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimą Sibire nuo 1918 m. kovo 19 d. iki 1920 m. rugpjūčio 17 d., atskleidžiant atstovavimo institucijos veiklos specifiką bendrame lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Sovietų Rusijoje kontekste. Siekiant tikslo: 1) analizuojami lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje teisiniai aspektai (1917 m. gruodžio–1920 m. rugsėjo mėn.); 2) nagrinėjami CLBS įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, lėšų šaltiniai, kompetencija 1918–1919 metais; 3) tiriamos CLBS veiklos kryptys 1918–1919 metais; 4) analizuojamos CLBS įgaliotinių funkcijos ir veikla 1919 metais; 5) nagrinėjami TRT įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, kompetencija, lėšų šaltiniai ir atskleidžiamos veikos kryptys 1919 m. pabaigoje; 6) tiriami lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo pokyčiai Urale, Vakarų ir Rytų Sibire (Tolimųjų Rytų Respublikoje) 1920 metais.

Straipsnyje vartojamų sąvokų – „Sibiro lietuviai“, „kompetencija“, „pabėgėlis“, „tremtinys“, „įgaliotinis“ – samprata bei vietovardžių pavadinimų komentarai pateikti įvade ir tekste aptarinėjami nebus. Sąvokos „Sibiro lietuviai“ ir „lietuviai Sibire“ tekste vartojami kaip sinonimai. Kompetencija šiame tekste suprantama kaip institucijos ir (arba) institucijos įgaliotinio teisių ir pareigų, nustatytų Sibiro lietuvių suvažiavimų

nutarimuose ir Biuro instrukcijose, visuma. Sąvoka „tremtinys“ suvokiama taip, kaip ji buvo apibrėžta „Tremtinių grąžinimo sutartyje tarp Lietuvos ir Rusijos“, – „asmuo, kuris pirmiau yra gyvenę vienos susitariančios šalies teritorijoje, o dabar yra antrosios šalies teritorijoje ir kuris 1914–1917 m. pasaulinio karo laiku pats apleido priešininko užimtas arba gresiamas sritis arba kuris buvo ištremtas iš tų sričių Rusijos caro arba civilinės valdžios įsakymu“[33], o „pabėgėlis“ – savo gimtąjį kraštą palikęs žmogus[34]. Sąvoka „įgaliotinis“ šiame tekste turi dvi prasmes. *Pirmoji*, – įgaliotinis – Lietuvos Tarybos ar Lietuvos vyriausybės paskirtas atstovas, turintis konsulinius įgaliojimus. Įgaliotinis buvo skiriamas specialiai misijai atlikti, pvz., pargabenti karo pabėgėlius, tremtinius ar belaisvius[35]. *Antroji*, – įgaliotinis – Sibiro lietuvių apylinkės išrinktas, CLBS patvirtintas ir jam subordinuotas asmuo, veikiantis pagal Biuro instrukcijas, atstovaujantis ir ginantis lietuvių teises (**žr. 4.**). Tekste vartojami to meto (1918–1920 m.) vietovardžių – Petrogradas, Novonikolajevskas, Verchneudinskas ir kitų miestų ar vietovių – pavadinimai.

1. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje teisiniai aspektai (1917 m. gruodis–1920 m. rugsėjis)

1.1. Atstovavimo, lietuvio ir Lietuvos piliečio sampratos

1.1.1. Atstovavimo samprata

Atstovavimo samprata labai plati. Ji apima ir **diplomatinį**, ir **tarpinį**, ir **paprastąjį** (ne diplomatinį) atstovavimą. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire 1918–1920 m. perėjo visus šiuos atstovavimo raidos etapus. Pagal to meto (1914–1927 m.) tarptautinę teisę kiekvienas juridinis asmuo, kiekviena organizuota politinė grupė galėjo turėti organą, kuris atstovauja jai svetur[36]. Tai **paprastasis** atstovavimas. Diplomatinį atstovą galėjo skirti tik valstybė, turinti vyriausybę, t. y. „aukščiausią **vyriausybinės valdžios** organą“[37]. Tačiau to meto tarptautinėje praktikoje buvo ir pereinamosios, **tarpinės atstovavimo**, formos. Tai nebuvo diplomatinis atstovavimas tikrąją ta žodžio prasme (t. y. turinio prasme), tačiau turėjo „**diplomatinę formą**“[38]. Tokio pobūdžio atstovus galėjo skirti „kraštas“, „nacionalinė grupė“, pvz., lietuviai, o jų atstovai galėjo ginti „savo grupės interesus“, bet jiems nebuvo pripažįstamas diplomatinis pobūdis[39].

Tiek Lietuvos Tarybos (Vilniuje), tiek Vyriausiosios Lietuvių Tarybos Rusijoje (toliau – VLTR*), tiek ir Centralio Lietuvių Biuro Sibire (toliau – CLBS arba Biuras**) **diplomatinės formos veiklą**[42] (iki 1918 m. lapkričio 11 d.), atstovaujant lietuvius ir Lietuvos piliečius Rusijoje galime laikyti **tarpiniu atstovavimu**. Tačiau tarpiniu atstovavimu galime laikyti ir CLBS diplomatinės formos veiklą 1919 m., nes nėra įrodymų, kad jis savo veiklai būtų gavęs įgaliojimą iš Laikinosios Lietuvos vyriausybės, nors tokio įgaliojimo ir siekė (**žr. 3.3.1.**). Lietuvių ir Lietuvos piliečių diplomatinio atstovavimo Sibire pradžia galime laikyti 1920 m. rugpjūčio 17 d., kai buvo paskirtas Lietuvos Respublikos įgaliotinis Sibiro kraštui (**žr. 1.2.**)[43].

1.1.2. Lietuvio ir Lietuvos piliečio samprata jų atstovavimo Sibire (1918–1920 m.) kontekste

Kas tie Sibiro lietuviai? Tiesioginio apibrėžimo, kas buvo laikomas lietuviu Sibire (Sibiro lietuviu), šaltiniai nepateikia, tačiau iš tekstų spaudoje aiškėja, kad lietuviais Sibire buvo laikomi „senieji Sibiro gyventojai lietuviai“, – iš Lietuvos kilę kareiviai, karininkai, valdininkai (vieni čia atvykę ieškoti geresnio gyvenimo, kiti pasilikę po karų ar studijų) ir dar nepraradę tautinių požymių

(kalba, papročiai) ir „karo tremtiniai“, t. y. lietuviai, Pirmojo pasaulinio karo metu prievarta išvežti ar išvaryti iš Lietuvos[44]. Taigi du pagrindiniai dalykai, padėdavę identifikuoti lietuvį Sibire buvo jo kilmės vieta ir tautybė. Šiame tekste lietuviais vadinami lietuvių tautybės asmenys Pirmojo pasaulinio karo metų tremtiniai, pabėgėliai iš Lietuvos ir tie lietuvių kilmės asmenys, kurie pagal Lietuvos pilietybės įstatymą turėjo teisę optuoti Lietuvos pilietybę[45].

1918–1919 m. šaltiniuose greta sąvokos „lietuviai Sibire“ arba „Sibiro lietuviai“ dažnai vartojama ir „Lietuvos piliečio“ sąvoka. To meto Sibiro lietuvių sampratą, kas yra Lietuvos pilietis iliustruoja 1918 m. liepos 15 d. „Pranešime“ išreikšta mintis, kad Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, o Vokietijos Kaizeriui ją pripažinus, „kiekvienas lietuvis turi teisę vadintis **Lietuvos piliečiu**“[46]. Ši samprata buvo realizuota 1919 m. Sibiro lietuviams išduodant **Lietuvos pilietybės liudijimus**. Liudijimai galėjo būti išduoti tik iš Lietuvos kilusiems asmenims, pateikusiems įgaliotinio raštinei specialios formos CLBS parengtą prašymą, asmens tapatybę ir kilmę liudijančius dokumentus (**žr. 4.2.**).

Sąvoka „**Lietuvos pilietis**“ buvo vartojama 1918 m. gegužės–lapkričio mėn. Lietuvių tautinių tarybų, susikūrusių Rusijos imperijoje susidariusių naujų valstybių (Gruzijos, Sovietų Rusijos, Ukrainos, Suomijos) teritorijose, išduodamuose dokumentuose (kreipimuose į priimančiosios šalies vyriausybę, liudijimuose)[47]. 1918 m. liepos–rugsėjo mėn. Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininko išduodamuose „paliudijimuose“ ir 1918 spalio–lapkričio mėn. Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės (prie Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje) rašytuose dokumentuose vartojama sąvoka „Lietuvos pilietis“ („*Litausiche Staatsangehörige*“, „*Литовский гражданин*“)[48]. Žodžiai „Lietuvos pilietis“ visuose dokumentuose buvo atspausdinti **didžiosiomis raidėmis**[49].

Laikinajame Lietuvos pilietybės įstatyme, priimtame 1919 m. sausio 9 d., buvo apibrėžta, kas „laikomi Lietuvos piliečiais“[50]. Lietuvos piliečiais laikomi asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip 10 metų gyveno Lietuvoje ir turėjo arba turto, arba nuolatinį darbą[51], taigi tremtiniams optuoti Lietuvos pilietybės nereikėjo[52]. Sovietų Rusijoje (ir jos kompetencijai priklausiusioje Rusijos imperijos teritorijoje) likusių asmenų Lietuvos pilietybės optavimas buvo reglamentuotas 1920 m. liepos 12 d. Lietuvos ir Tarybų Rusijos taikos sutarties VI straipsnyje. Jame pakartotos laikinojo Lietuvos pilietybės įstatymo 1 paragrafo nuostatos ir išdėstytos papildomos, susijusios su tremtinių grįžimu ir Lietuvos pilietybės optacija[53].

1.2. Lietuvių ir Lietuvos piliečių diplomatinis atstovavimas Rusijoje (1918 m. kovas–1920 m. rugsėjis)

Iš pateiktos atstovavimo sampratos (**žr. 1.1.1.**) aiškėja, kad iki Laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymo (1918 m. lapkričio 11 d.) galime kalbėti tik apie paprastąjį arba tarpinį lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimą Rusijoje[54]. **Diplomatinis** Lietuvos piliečių **atstovavimas Rusijoje**, nuo Brest Litovsko sutarties[55] pasirašymo iki 1918 m. lapkričio 11 d. (Laikinosios Lietuvos vyriausybės sudarymo), priklausė Vokietijos imperijai (Lietuvos piliečių teises gynė Vokietijos konsulatai Sovietų Rusijoje[56]). Vokietijai, 1918 m. lapkričio mėn., nutraukus diplomatinius santykius su Sovietų Rusija, buvo perduotas Švedijai (atstovavo Švedijos konsulas konkrečiame Sovietų Rusijos mieste). Švedijai Vokietija buvo patikėjusi savo imperijos piliečių globą ir jų turto apsaugą Sovietų Rusijoje ir tais atvejais, kai Vokietija negalėjo atstovauti savo imperijos piliečių interesų, tai darė Švedijos diplomatiniai ir (arba) konsuliniai atstovai[57]. Tai paaiškintų ir labai spartų (1918 m. gruodžio 3 d.[58]), lyginant su

kitomis neutraliomis šalimis, Lietuvos pripažinimą *de facto* iš Švedijos pusės. Ypač turint omenyje, kad jis buvo gautas iš Švedijos pasiuntinio Berlyne[59].

Prasidėjus Pilietiniam karui Rusijoje Sibire susiformavo laikinosios vyriausybės. Po sovietų valdžios nuvertimo Novonikolajevske 1918 m. balandžio 1 d. d. Laikinosios Sibiro vyriausybės įgaliotiniai (P. J. Michailovas, B. D. Markovas, M. J. Lindbergas, V. O. Sidovas) pasiskelbė vietine valdžia ir pasivadino Vakarų Sibiro komisariatu. 1918 m. birželio 30 d. Sibiro gubernijos dūma perdavė valdžią P. J. Derberio kabineto penketui (P. V. Vologodskiui, V. M. Krutovskiui, I. A. Michailovui, G. B. Patušinskiui, M. B. Šatilovui), kuris sudarė Laikinąją Sibiro vyriausybę. Įvykus perversmui 1918 m. lapkričio 18 d. prie valdžios vairo Omske stojo generolas A. V. Kolčakas, pasivadinęs Vyriausiuoju Rusijos valdytoju[60]. Nei 1918 m. birželio 30 d. Omske įsikūrusi Laikinoji Sibiro vyriausybė, nei 1918 m. lapkričio 18 d. susiformavusi A. Kolčako vyriausybė, su kuriomis komunikavo CLBS – nepripažino Lietuvos paskelbtos nepriklausomybės ir laikėsi vieningos ir nedalomos Rusijos politikos, todėl lietuvius Sibire traktavo kaip Rusijos piliečius ir mobilizavo į kariuomenę (karininkų mobilizacija buvo paskelbta 1918 m. birželio 1 d., o lapkričio 19 d. prasidėjo prievartinė jaunimo mobilizacija[61]). Tuo tarpu Sibiro lietuviai laikėsi nuostatos, kad Lietuvai 1918 m. vasario 16 d. paskelbus, o **Vokietijos Kaizeriui pripažinus Lietuvos nepriklausomybę** (apie tai Sibiro lietuvių spaudoje buvo pranešta 1918 m. liepos 15 d.[62]) „**kiekvienas lietuvis turi teisę vadinti save Lietuvos piliečiu**“[63]. Šios nuostatos laikėsi ir lietuviai Ukrainoje[64], todėl CLBS kreipėsi į Švedijos Karališkąją misiją Omske ir prašė Lietuvos piliečių konsulinės globos (**žr. 3.2.1.**). Taigi formaliai diplomatinis Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire priklausė Vokietijos imperijai, o negalint jo realizuoti, – faktiškai niekam.

Kiek sudėtingesnis klausimas apie diplomatinį Lietuvos ir jos piliečių atstovavimą 1919 m. Sovietų valdomoje (Liaudies reikalų komisariato Maskvoje) europinėje Rusijos dalyje. Yra vos keletas šaltinių, iš kurių būtų galima spręsti, kad Lietuvos ir jos piliečių atstovavimas Maskvoje buvo perduotas Švedijos diplomatiniams ir konsuliniams atstovams, tačiau šiuo klausimu reikėtų atskiro tyrimo[65]. Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovas Sovietų Rusijoje (Jurgis Baltrušaitis) buvo paskirtas tik ratifikavus Maskvoje 1920 m. liepos 12 d. pasirašytą Lietuvos ir Rusijos Taikos sutartį[66]. Lietuvą, Lietuvos piliečius ir jų interesus tuo metu Sovietų Rusijos jurisdikcijoje buvusioje teritorijoje (tame tarpe – Urale bei Vakarų Sibire, išskyrus Tolimųjų Rytų Respubliką) atstovavo „Lietuvos atstovybė Tarybų Rusuose“ [67], o jai vadovavo nuo 1920 m. rugsėjo 16 d. paskirtas misijos vadovas Jurgis Baltrušaitis[68] (**žr. 6.2.**). Lietuvos Respublikos įgaliotinis (konsulinis atstovas) Sibiro kraštui (su jurisdikcija ir Mandžiūrijoje), su kiek vėliau praplėsta jurisdikcija ir Tolimųjų Rytų Respublikai paskirtas 1920 m. rugpjūčio 17 d. (**žr. 6.3.**). Taigi išliko Lietuvos piliečių Sibire atstovavimo dualizmas dėl persidengiančios, Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose ir Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibiro kraštui, jurisdikcijos Vakarų Sibire (iki Užbaikalės) ir 1919 m. egzistavusios lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo praktikos[69].

1.3. Lietuvių ir Lietuvos piliečių tarpinis atstovavimas Rusijoje (1917 m. gruodis–1920 m. rugsėjis)

Greta jau paminėto diplomatinio Lietuvos ir jos piliečių atstovavimo Rusijoje egzistavo **tarpinis atstovavimas**, kuris ir yra pagrindinis tyrimo objektas. Tiek Lietuvos Tarybos (Vilniuje), tiek Vyriausiosios Lietuvių Tarybos Rusijoje (toliau – VLTR*), tiek ir Centralio Lietuvių Biuro Sibire (toliau – CLBS arba Biuras**) **diplomatinės formos veiklą**[72] (iki

1918 m. lapkričio 11 d.), atstovaujant lietuvius ir Lietuvos piliečius Rusijoje galime laikyti **tarpiniu atstovavimu**. Tačiau tarpiniu atstovavimu galime laikyti ir CLBS diplomatinės formos veiklą 1919 m., nes nėra įrodymų, kad jis savo veiklai būtų gavęs įgaliojimą iš Laikinosios Lietuvos vyriausybės, nors tokio įgaliojimo ir siekė (**žr. 3.3.1.**). Tačiau kebliausi čia yra chronologijos ir jurisdikcijos klausimai.

Vilniuje 1917 m. rugsėjo 21 d. įkurtoji Lietuvos Taryba pasiskelbė vienintelė atstovaujanti „lietuvių tautą ir jos politinę kryptį“[73], 1917 m. spalio mėn. Lietuvos Valstybės Taryba atstovavimą neutraliose šalyse patikėjo Tautos Tarybai Šveicarijoje[74]. 1917 m. gruodžio 1 d. įsikūrusi VLTR pretendavo atstovauti lietuvių interesus Rusijoje, užsienyje ir būsimoje taikos konferencijoje[75]. 1917 m. pabaigoje susidariusią lietuvių atstovavimo užsienyje situaciją labai taikliai apibūdino knygos apie M. Sleževičių sudarytojai, – Lietuvos Taryba (Vilniuje) reiškė „Didžiosios Lietuvos valią“, o VLTR – „Rusijos lietuvių valią“[76], tačiau taip teigdami jie padarė esminę klaidą, – ir vieni, ir kiti lietuviai, iki Vasario 16-osios akto, buvo **Rusijos imperijos piliečiai**[77]. Taigi išlieka klausimas, kam tenka lietuvių atstovavimas Rusijoje.

Atstovavimo dualizmą panaikino Vasario 16-osios aktas ir po jo vykę įvykiai – Brest Litovsko sutartis ir Vokietijos kaizerio Lietuvai suteiktas pripažinimas *de jure*. VLTR ieškojo kontaktų su Lietuvos Taryba (Vilniuje), kad gautų įgaliojimus atstovauti lietuvius ir Lietuvos piliečius Rusijoje ir padėtų Lietuvos Tarybai kuo greičiau sugrąžinti lietuvių tremtinius ir pabėgėlius, taigi tapo „savotiška **lietuvių atstovybė**“[78]. Dalis VLTR narių, grįžę į Lietuvą, buvo kooptuoti į Lietuvos Tarybą ir (arba) tapo Lietuvos Tarybos (vėliau – Lietuvos Valstybės Tarybos) įgaliotiniais pabėgėlių grąžinimo reikalams (pvz., Liudas Daukša[79]) ar specialia sutartimi su Vokietijos generaliniu konsulatu Maskvoje (pvz., Mykolas Sleževičius[80]) buvo įgalioti talkinti išduodant „paliudijimus“ Lietuvos piliečiams[81].

Dar vienas klausimas, ar Lietuvos Tarybos 1918 m. balandžio pabaigoje į Maskvą paskirtas „vyriausiasis įgaliotinis **visai Rusijai**“[82] Česlovas Landsbergis (turėjo pargabenti tremtinius ir iš Lietuvos išvežtas įstaigas[83]) atstovavo ir lietuvius Sibire. Iš Lietuvos Tarybos tremtinių grąžinimo plano matyti, kad Sibiro lietuviai pateko į „šeštą tremtinių apskritį“, kurioje esantieji tautiečiai turėjo būti pargabenti „paskiausiai“[84]. Taigi paskirtasis Lietuvos Tarybos įgaliotinis Maskvoje tremtiniams grąžinti turėjo atstovauti ir Sibiro lietuvius. Be to, rengiantis Pirmajam Sibiro lietuvių suvažiavimui, darbotvarkėje (3 klausimu) buvo numatyta aptarti Sibiro lietuvių „santykius su Tautos Taryba Vilniuje“ ir su „Lietuvių Vyriausia Taryba Rusijoje“[85]. CLBS žinojo apie „Lietuvos atstovo (*посланник*)“, atvykimą į Maskvą 1918 m. birželio 4 d. ir labai džiaugėsi, kad jis rūpinsis „**visais lietuvių reikalais**“[86], tačiau dėl Rusijoje vykstančio pilietinio karo, kontaktų su juo užmegzti nepavyko[87]. 1918 m. spalio 14 d. į Maskvą paskirto Lietuvos Valstybės Tarybos atstovo Konstantino Lapino jurisdikcija apėmė tik Maskvos miestą ir jo apylinkes[88]. Lietuvos Taryba buvo prašiusi lėšų atstovybei Petrograde įsteigti, tačiau Vyriausios Rytų vadovybės buvo atsakyta, „kad atstovybių užsieniuose steigti Taryba neturinti teisės“[89]. Visi iki 1918 m. lapkričio 11 d. Lietuvos Valstybės Tarybos į Maskvą paskirti įgaliotiniai ir (arba) atstovai dirbo prie Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje, o institucija vadinosi „Maskvos atstovybė“[90].

1918 m. kovo mėn. Tomske įsikuria CLBS, iki Pilietinio karo pradžios Rusijoje palaikęs ryšį su VLTR nariais Voroneže, o vėliau – Maskvoje. Tačiau žinių, kad CLBS būtų gavęs įgaliojimus iš VLTR atstovauti lietuvius ir Lietuvos piliečius Sibire, kol kas straipsnio autorei rasti nepavyko, o įsteigtojo biuro tikslas buvo – „atstovauti lietuvius

Sibire ir organizuoti jų grįžimą į tėvynę“. Tikslo, atstovauti Sibiro lietuvius užsienyje ir būsimoje taikos konferencijoje 1918 m. įsteigtas CLBS nekėlė, tačiau realybėje vykdė diplomatinės formos veiklą (**žr. 3.2.1.**). 1919 m. naujai įsteigto CLBS (taip pat Tomske) tikslas buvo atstovauti Sibiro lietuvius ir jų teises „kitų tautų ir valstybių tarpe“, tartis ir derėtis su kitų tautų atstovais dėl Sibiro lietuvių reikalų[91]. Biuras tęsė savo pirmtako 1918 m. pradėtą diplomatinės formos veiklą. Admirolo A. Kolčako armijai pralaimint[92], 1919 m. lapkričio mėnesį, kaip CLBS padalinys Charbine, įsikūrė „Centralio Sibiro lietuvių biuro Tolimųjų Rytų Taryba“ („*Дальневосточный Совет*“ toliau – TRT; **žr. 5.**)[93].

Europinėje Rusijos dalyje (iki Uralo) lietuvius ir Lietuvos piliečius atstovaujančios institucijos (Lietuvos Taryba (Vilniuje), VLTR), gindamos tautiečių interesus, bendradarbiavo su Vokietijos generaliniu konsulatu Maskvoje, Švedijos karališkosios pasiuntinybės sekcija Petrograde[94], Liaudies komisarų taryba Maskvoje. Urale ir Sibire lietuvius ir Lietuvos piliečius atstovaujantis CLBS komunikavo su Centrine Sibiro Sovietų valdžia (*Центросибирь*)[95], Laikinąja Sibiro vyriausybe[96] bei bendradarbiavo su Švedijos karališkąją misija Tomske[97].

2. CLBS įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, lėšos, kompetencija 1918–1919 metais

2.1. Įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, lėšos 1918 metais

CLBS buvo įsteigtas dukart. Pirmą kartą Pirmajame Sibiro lietuvių suvažiavime 1918 m. kovo mėn., o antrą kartą – Antrajame Sibiro lietuvių suvažiavime 1919 m. sausio mėn. Pirmą kartą CLBS buvo įsteigtas Pirmąjame Sibiro lietuvių suvažiavime (posėdžiai vyko Novonikolajevske 1918 m. kovo 19–21 d.[98]). Juridinio asmens teises CLBS iš Tomsko gubernijos darbininkų, kareivių ir valstiečių vykdomojo komiteto gavo 1918 m. balandžio 24 d. (patvirtinimo nr. 2298)[99]. Būstinė įsikūrė adresu – Irkutskaja 32[100], Tomske (vėliau persikėlė į Obskij prospekt 26)[101]. Lietuvių kolonijoms Sibire apie CLBS įsikūrimą buvo pranešta dukart: 1918 m. gegužės 1 d. (pranešimu Nr. 1) ir 1918 m. birželio 15 d. (pranešimu Nr. 2)[102]. Apie CLBS įsteigimą pranešta ir Centrinei Sibiro Sovietų valdžiai[103], ir Laikinajai Sibiro vyriausybei (pranešta CLBS 1918 m. liepos 29 d. raštu Nr. 130)[104].

Įsteigtojo Biuro tikslas buvo atstovauti lietuvius Sibire ir organizuoti jų grįžimą į Tėvynę[105]. Jurisdikcija, sprendžiant iš to, kad laiškai buvo išsiųsti į 28 Sibiro lietuvių kolonijas, apėmė Tomską, Novonikolajevską, Krasnojarską, Bolotonoje, Omską, Taškentą, Čitą, Irkutską, Chabarovską, Charbiną, Vladivostoką, Spaską, Barabinską, Čeliabinską, Taigą, Mandžiūrijos stotį, Bogotolą, Barokovką, Balgovešenską, Stretenską, Ašchabadą, Samarkandą, Kokandą, Tiumenę, Marinską, Kurganą ir jų apylinkėse gyvenusius lietuvius[106].

1918 m. kovo mėnesį įsteigto biuro pirmininku buvo Kazys Čepulis, nariais – Vincas Gelumbickas, Stanislovas Bukauskas, Jonas Sideravičius[107]. Į CLBS, jau po jo susikūrimo, kooptuotas Povilas Dagis, o 1918 m. birželio 7 d. – Kazys Pabrėža, Kazys Navakas[108]. CLBS naudojosi Tomsko lietuvių kolonijos ir jos organizacijos lėšomis (1918 m. gegužę jau buvo išleidusi 400 rublių)[109]. Ryšius su Sibiro lietuvių kolonijomis CLBS planavo palaikyti per kolonijų susirinkimų metu išrinktas komisijas[110].

2.2. Įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, kompetencija, lėšos 1919 metais

Antrą kartą CLBS įkurtas Antrajame Sibiro lietuvių suvažiavime 1919 m. sausio 8–12 d.

Nutarta palikti jau esantį organizacijos pavadinimą – CLBS. Organizacijos centru pasirinktas Omskas, tačiau saugumo sumetimais būstinė palikta Tomske, tačiau kitu adresu (Magistratskaja 10–10)[111]. Biurą sudarė Antrojo suvažiavimo metu išrinkti penki nariai (**žr. 1. lentelę**), kurie, reikalui esant galėjo kooptuoti dar du narius. Biuras turėjo antspaudą, organą – suvažiavimą, 3 asmenų revizijos komisiją (**žr. 1. lentelę**)[112]. CLBS Sibiro lietuvių veiklą koordinavo per įgaliotinius. Biuras kiekvienoje lietuvių gyvenamoje vietoje turėjo įgaliotinį, kuris veikė pagal griežtai apibrėžtas CLBS instrukcijas (**žr. 4.2.**)[113]. Naujai įsteigtojo Biuro tikslas buvo įgyvendinti Antrojo Sibiro lietuvių suvažiavimo nutarimus.

„Sibiro lietuvių žiniose" pranešta, kad CLBS jurisdikcija – visas Sibiras, ir vietos, „sutinkančios įeiti į Biuro veikimo rajoną"[114]. Sprendžiant iš 1-ame „Sibiro lietuvių žinių" numeryje publikuoto „Lietuvių organizacijų Sibire" sąrašo, Biuro jurisdikcija kiek sumažėjo. Iš buvusių 28 lietuvių kolonijų liko 15 (Tomske, Novonikolajevske, Krasnojarske, Bolotonoje, Omske, Čitoje, Irkutske, Chabarovske, Charbine, Vladivostoke, Barabinske, Ufoje, Čeliabinske, Blagoveščenske, Jekaterinburge ir jų apylinkėse gyvenę lietuviai)[115].

Suvažiavime buvo apibrėžta ir CLBS kompetencija. Biuro nariai turėjo atstovauti Sibiro lietuvius ir jų teises „kitų tautų ir valstybių tarpe", rengti memorandumus, peticijas, deklaracijas, tartis ir derėtis su kitų tautų atstovais dėl Sibiro lietuvių reikalų. Biuro nariams buvo pavesta vienyti Sibire apsigyvenusius ir ištremtus lietuvius, rūpintis jų grįžimo į Tėvynę organizavimu bei lėšų grįžimui paieška ir gavimu[116]. Biurui buvo pavesta rūpintis lietuvių švietimo ir kultūros reikalais[117]. Tik politikos reikalams prie Biuro 1919 m. lapkričio mėnesį buvo įkurta trijų narių Vyriausioji Taryba (**žr. 1 lentelę**). Jos pirmininku tapo prof. Kazys Būga[118].

1 lentelė. CLSB narių, revizijos komisijos ir Vyriausiosios Tarybos prie CLSB narių sąrašas (1919 m. sausis–gruodis)

Vardas, pavardė	Užimamos pareigos	Sibiro miestas, kurio lietuviams atstovauja
Kazys Pabrėža	CLSB narys, sekretorius	Tomskas
Kazys Navakas	CLSB narys	Tomskas
Vincas Gelumbickas	CLSB narys, iždininkas, **Vyriausiosios Tarybos narys**	Tomskas
Stasys Bukauskas	CLSB narys, pavaduotojas, **Vyriausiosios Tarybos narys**	Tomskas
Antanas Bružas	CLSB narys, raštinės vedėjas	Omskas
Kazys Būga	CLSB narys (kooptuotas vasarą) pirmininkas, **Vyriausiosios Tarybos narys**	Tomskas
Aleksandras Kazakevičius	Revizijos komisijos narys	Krasnojarskas
Augustinas Baranauskas	Revizijos komisijos narys	Novonikolajevskas
Andrius Pridotkas	Revizijos komisijos narys	Tomskas

Sudaryta autorės, remiantis: Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5–6; Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1; Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 1.

Biuro lėšas sudarė – 10 procentų nuo kiekvienos organizacijos mėnesio įplaukų ir 1 procento kiekvieno, sutinkančio mokėti, Sibiro lietuvio uždarbio[119]. Taip pat aukos, pelnas iš loterijų, vakarų[120]. 1919 m. rugsėjo 23 d. susirinkimo metu CLBS išlaikymui Barabinsko lietuviai surinko 1000 rublių[121], o spalio 30 d. – 953 rublius[122]. Iki mėnesio 10 d. biuras turėjo gauti surinktas lėšas ir sumokėjusių sąrašą[123]. Į Biuro lėšas nebuvo skaičiuojami lietuvių tremtinių šelpimo organizacijų ir tremtinių grąžinimo fondų pinigai.

3. CLBS veiklos kryptys 1918–1919 metais

3.1. Rūpinimasis Sibiro lietuvių tremtinių registravimu ir grąžinimu į tėvynę 1918–1919 metais

3.1.1. Veikla 1918 metais

1918 m. Tomske įsikūręs CLBS daugiausiai dėmesio skyrė Sibiro lietuvių tremtinių grįžimo į Lietuvą organizavimui, nes tai buvo vienas pagrindinių biuro tikslų. Apie tai buvo pranešta ir Centrinei Sibiro Sovietų valdžiai (*Центросибирь*), teirautasi apie tremtinių ir pabėgėlių registraciją grįžimui į Lietuvą[124]. Belaukdami atsakymo iš Centrinės Sibiro Sovietų valdžios CLBS lietuvių pabėgėlių ir tremtinių registracijai parengė specialias anketas, vadintas „žinių rinkimo lapeliai kas link grįžimo Lietuvon“ (trumpiau – „žinių lapeliai“)[125]. „Žinių lapeliai“ buvo atspausdinti ir išsiuntinėti 28 lietuvių kolonijoms (Tomske, Novonikolajevske, Krasnojarske, Bolotonoje, Omske, Taškente, Čitoje, Irkutske, Chabarovske, Charbine, Vladivostoke, Spaske, Barabinske, Čeliabinske, Taigoje, į Mandžiūrijos stotį, Bogotolą, Barokovką, Balgovešenską, Stretenską, Ašchabadą, Samarkandą, Kokandą, Tiumenę, Mariinską, Kurganą)[126]. Laiškuose lietuvių kolonijoms Sibire buvo pranešta ir apie steigiamą Tomske, prie „Tomsko lietuvių kultūros ir apšvietos draugijos“[127], „lietuvių grįžimo tėvynėn fondą“[128]. 1918 m. CLBS leidžiamame ranka rašytame „Pranešime“ (Nr. 1, 2) lietuviai buvo raginami registruotis, rengtis organizuotam grįžimui[129] ir steigti „lietuvių grįžimo tėvynėn fondus“ (kiekviename mieste)[130], nes nuvertus Centrinę Sibiro sovietų valdžią „grįžimo dalykai stovi“[131]. CLBS pažadėjo nuolat informuoti Sibiro lietuvius (per leidžiamą spaudą ir laiškais) apie organizuojamą tremtinių grąžinimą ir grįžimo maršrutą[132].

Dėl pabėgėlių grąžinimo reikalų 1918 m. pavasarį ir vasarą Biuro nariai susirašinėjo su Lietuvių Komisariatu prie Liaudies komisarų tarybos Maskvoje, Lietuvių draugija „Grūdas“ Petrograde[133], Lietuvių geležinkelių sąjunga Mogiliove, Lietuvių krasos[***] ir telegrafo organizacija Maskvoje[135], LVTR, kuri 1918 m. balandžio pabaigoje savo centrą perkėlė iš Voronežo į Maskvą[136]. Be to sužinota, kad 1918 m. birželio 4 d. į Maskvą atvažiavo „Lietuvos pasiuntinys“ (*посланник*), kuris rūpinsis „visais lietuvių reikalais“[137], o į Sibirą planuoja atvykti Vokietijos valdžios įgaliota komisija, kurios viena iš veiklų – tremtinių grąžinimas[138]. Tačiau CLBS niekaip nepavyko susisiekti su Lietuvos Taryba Vilniuje. Biuras 1918 m. pavasarį planavo siųsti į Lietuvą savo nuolatinį atstovą, kuris „atstovautų visus Sibiro lietuvių reikalus“[139], o 1918 m. birželio 30 d. iš Tomsko į Lietuvą išvyko Antrojo Sibiro lietuvių suvažiavimo delegatas Petras Kregždė (iš lietuvių kolonijos Novonikolajevske)[140]. Petrui Kregždei CLBS įteikė įgaliojimą „vesti derybas su Lietuvos, Rusijos ir Vokietijos valdžiomis visais Lietuvos piliečių **tėvynėn grąžinimo klausimais**“[141]. CLBS, negalėdamas susisiekti su Lietuvos Taryba, pagalbos prašė Švedijos karališkosios misijos Tomske[142] (**žr. 3.2.1.**).

3.1.2. Veikla 1919 metais

1919 m. naujai įsteigtasis CLBS toliau tęsė savo pirmtakų veiklą tremtinių registravimo srityje, panaudodamas jau esamus „žinių lapelius“[143], organizavo ir koordinavo visų Sibire esančių lietuvių – tremtinių ir pabėgėlių registraciją, rengė, spausdino ir per įgaliotinius dalino vienodos formos Lietuvos pilietybės liudijimus (**žr. 4.2.**). Per įgaliotinius Biuras rūpinosi tremtinių šelpimu, lėšų tremtinių grąžinimui į Tėvynę paieška[144]. Tomske veikusiame „Lietuvių grįžimo tėvynėn fonde“[145] (kitur vadinamas „Tremtinių grąžinimo fondu“)[146] 1919 m. sausio mėnesį buvo surinkti 1885 rubliai. Į šį fondą lietuviai Novonikolajevske surinko 500 rublių, Tomske – 300 rublių, Charbine 1000 rublių, Irkutske – 85 rublius[147]. Lėšos tremtinių grąžinimui buvo renkamos įvairių Sibiro lietuvių renginių metu ir kaupiamos miesto tremtinių grąžinimo fonde. Pvz., 1919 m. kovo mėn. Omsko lietuvių jaunimas surengė vakarą, kurio metu buvo surinkti 1853 rubliai ir 2 kapeikos CLBS lietuvių tremtinių grąžinimo į tėvynę organizavimui[148]. Ieškodamas lėšų tremtinių grąžinimui, Biuras kreipėsi į Rusijos valdžią, Amerikos Raudonąjį Kryžių ir kitas padėti galinčias institucijas[149], taip pat ieškojo būdų, kaip būtų galima organizuotai lietuvius sugrąžinti į Lietuvą. Buvo svarstomi keli variantai, vienas – jūra per Vladivostoką arba per Odesą, antrasis, – tiesiog per frontą. Abu aptarti variantai buvo sunkiai įgyvendinami be užsienio šalių pagalbos[150]. Buvo svarstoma galimybė pasirūpinti pagalba Rusijos kalėjimuose esantiems, ne už kriminalinius nusikaltimus nuteistiems, lietuviams. Antano Bružo tuo metu turėtais duomenimis, Omske tokių lietuvių buvo apie 1200 (400 iš jų buvo prievarta paimti į Raudonąją Armiją). Sibiro lietuvių organizacijas buvo įpareigotos išsiaiškinti tokių kalinių skaičių[151].

3.2. Rūpinimasis karininkais lietuviais Sibire ir ryšiai su Sibiro lietuvių batalionu 1918–1919 metais

3.2.1. Rūpinimasis karininkais lietuviais Sibire 1918 metais

Laikinajai Sibiro vyriausybei 1918 m. birželio 1 d. paskelbus priverstinę karininkų mobilizaciją CLBS užklausė, ar ji galioja ir „lietuviams nepriklausomos Lietuvos Valstybės piliečiams“. Gautas atsakymas, kad „visi karininkai esantys Sibiro teritorijoje visų Rusijos valstybės tautų yra priverstinai mobilizuojami į Sibiro armiją“[152]. CLBS Laikinai Sibiro vyriausybei pareiškė griežtą protestą ir kreipėsi Švedijos karališkąją misiją Tomske, prašydama „priimti Lietuvos piliečių gynybą į savo globą“[153]. Švedijos misijos atstovai atsižvelgė į CLBS prašymą ir kalbėjosi su Laikinosios Sibiro vyriausybės atstovais. Realių veiksmų negalėjo imtis, nes neturėjo tam reikiamų įgaliojimų. Pažadėjo tuo reikalu susisiekti su Švedijos vyriausybe[154]. Švedijos misijos atstovai sutiko per savo diplomatinį kurjerį nusiųsti CLBS laišką Lietuvos Tarybai Vilniuje. 1918 m. birželio 10 d. Lietuvos Tarybai išsiųstame laiške pranešta apie CLBS įsikūrimą, veiklos tikslus, pridėti Pirmojo Sibiro lietuvių suvažiavimo nutarimai, pirmasis CLBS 1918 m. gegužės 1 d. „Pranešimas“. Biuras prašė Lietuvos Tarybos paskirti oficialų Lietuvos valdžios atstovą Sibire „Lietuvos piliečių reikalų gynimui“, o iki atstovo paskyrimo, Lietuvos piliečių reikalų gynimą pavesti Švedijos karališkajai misijai ir apie tai pranešti CLBS[155]. Biuras prašė Laikinosios Sibiro vyriausybės nemobilizuoti lietuvių karininkų[156] ir paleisti iš kariuomenės lietuvius karininkus Lietuvos piliečius, „kol nebus susisiekta ir gauti nurodymai iš Lietuvos valdžios Vilniuje“[157].

3.2.2. CLBS ryšiai su Sibiro lietuvių batalionu 1919 metais

Antrojoje Sibiro lietuvių konferencijoje buvo prieita prie bendros nuomonės, kad „Sibire lietuviams kariuomenės nereikia“[158], tačiau Sibiro lietuvių batalionas, suformuotas 1918 m., *de facto* veikė, o jame tarnaujantys lietuviai buvo laikomi Lietuvos piliečiais. Todėl 1919 m. rugsėjo 14 d. „Sibiro lietuvių žiniose“ buvo pranešta, kad „Sibire yra suformuotas Sibiro lietuvių batalionas“ ir, kad CLBS sutiko „imti ant savęs jo teisių gynimą“[159]. 1919 m. rugsėjo 30 d. laišku (nr. 735) bataliono vadas „poručikas“ Petras Linkevičius „pripažino Biurą pilnateisiu Sibiro lietuvių visuomenės organu“ [160].

Biuras leidžiamame laikraštyje skelbė bataliono vado Petro Linkevičiaus „paliepimus“[161], atsišaukimus[162], raginimus[163], informaciją apie batalioną ir kur reikėtų kreiptis norint į jį įstoti. CLBS, prašė atsiųsti po įvairias Sibiro armijos dalis išblaškytų lietuvių kareivių ir karininkų adresus, kad galėtų jiems nusiųsti „Sibiro lietuvių žinias“, siuntė laikraštį bataliono kariams lietuviams[164].

3.3. Sibiro lietuvių atstovavimas „kitų tautų ir valstybių tarpe“ ir bandymai susisiekti su Laikinąja Lietuvos vyriausybe 1919 metais

Kaip jau minėjome anksčiau 1918 m. pavasarį ir vasarą Biuras, siekdamas išsiaiškinti tremtinių ir pabėgėlių grįžimą į tėvynę susirašinėjo su Centrine Sibiro sovietų valdžia[165], o gelbėdamas lietuvius karininkus nuo mobilizacijos į Sibiro armiją ir aiškindamas, kad lietuviai Sibire laikosi neutraliai vykstančiame pilietiniame kare[166], su Laikinąja Sibiro vyriausybe[167], prašė Švedijos Karališkosios misijos Omske globos ir gynybos, tarpininkavo komunikuojant su Laikinąja Sibiro vyriausybe ir susisiekiant su Lietuvos Taryba Vilniuje.

1919 metais CLBS, atstovaudamas Lietuvos piliečius, veikė keliomis kryptimis – prašė Antantės šalių atstovų tarpininkauti susisiekiant su Laikinąja Lietuvos vyriausybe Kaune bei persiunčiant informaciją į užsienį, komunikavo su Laikinąja Sibiro vyriausybe bei Antantės šalių konsuliniais atstovais Sibire, siekdamas Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo.

3.3.1. Bandymai susisiekti su Laikinąja Lietuvos vyriausybe

Pasibaigus Antrajam Sibiro lietuvių suvažiavimui naujai įsisteigęs CLBS siekė informuoti Laikinąją Lietuvos vyriausybę apie „lietuvių atstovavimui Sibire“ įkurtą Biurą bei nutarimą, prašyti Laikinosios Lietuvos vyriausybės „paskirti Sibiran savo įgaliotinį arba įgalioti Biurą, atsiųsti jam instrukcijas“ ir „nustatyti nuolatinį susirašinėjimą“[168]. CLBS nariai tokį siūlymą Laikinajai Lietuvos vyriausybei pateikė tikėdamiesi, kad pastaroji pasinaudos 1918 m. Lietuvos Tarybos suformuota praktika, įgalioti pagrindines lietuvius užsienyje atstovaujančias institucijas (pvz., Tautos Taryba Šveicarijoje, Amerikos Lietuvių Vykdomasis Komitetas, Vyriausioji Lietuvių Taryba Rusijoje) atstovauti Lietuvos piliečius ir jų valdžią.

Tarpininkauti persiunčiant telegramas, laiškus ir informaciją Laikinajai Lietuvos vyriausybei sutiko JAV konsulatas Omske ir JAV konsulinis atstovas Tomske. Su JAV konsuliniais atstovais Omske ir Tomske ryšius palaikė CLBS atstovas Antanas Bružas. 1919 m. balandžio 24 d. tarpininkaujant JAV konsuliniam atstovui Tomske, jis išsiuntė telegramą Laikinajai Lietuvos vyriausybei (joje prašoma paskirti Lietuvos įgaliotinį Sibire)[169], o 1919 m. rugsėjo 30 d. A. Bružas deleguotas į Omską prašyti užsienio šalių atstovų persiųsti Biuro laiškus Laikinajai Lietuvos vyriausybei ir Amerikos lietuvių organizacijoms[170].

Su Prancūzijos konsulu Omske (per jį su Antantės diplomatais komunikavo admirolas A. Kolčakas[171]) ryšius palaikė CLBS sekretorius Kazys Pabrėža. 1919 m. birželio 21 d. tarpininkaujant Prancūzijos konsului, išsiuntė Laikinajai Lietuvos vyriausybei telegramą, kurioje pakartojo Antrojo Sibiro lietuvių suvažiavimo nutarimą „nesteigti lietuvių kariuomenės Sibire“ ir perspėjo Laikinąją Lietuvos vyriausybę, kad „už lietuvių išlaikymą latvių ar lenkų dalinyje anksčiau ar vėliau reikės vyriausybei sumokėti“[172].

Lietuvai pasirašius pašto sutartį su JAV (1919 m. rugpjūčio mėnesio pradžioje) CLBS su Laikinąją Lietuvos vyriausybe bandė susisiekti per Amerikos Lietuvių Tarybą. 1919 m. rugpjūčio 16 d., CLBS iš Charbino išsiuntė laišką Amerikos Lietuvių Tarybos vykdomajam komitetui Vašingtone (buvo įgaliotas atstovauti Laikinąją Lietuvos vyriausybę JAV)[173], kuriame prašė persiųsti Laikinajai Lietuvos vyriausybei CLBS pageidavimą „turėti Lietuvos atstovą Sibire“. Tokio paties turinio laiškas iš Charbino buvo išsiųstas ir „Darbininko“ redakcijai (Bostone)[174].

3.3.2. Ryšiai su Antantės atstovais ir Vyriausiuoju Rusijos valdytoju A. Kolčaku

CLBS siekė Antrojo Sibiro lietuvių suvažiavimo prancūzų, anglų ir lietuvių kalbomis atspausdintą kreipimąsi „Kreipimasis Lietuvių gyvenančių Sibire prie Valdžių visų Tautų“ ir suvažiavimo rezoliuciją „Politinės Lietuvos ateities klausimu“ įteikti užsienio šalių atstovams Sibire[175], Paryžiaus taikos konferencijai, Laikinajai Lietuvos vyriausybei ir lietuviams užsienyje. Rezoliucija, tarpininkaujant JAV konsulatui Omske, buvo išsiųsta į Paryžiaus Taikos konferenciją[176], JAV spaudos biurui (kad būtų paskelbta užsienio spaudoje), Laikinajai Lietuvos vyriausybei (Kaune), Amerikos lietuvių laikraščių redakcijoms ir Charbino lietuvių komitetui[177].

1919 m. pirmojoje pusėje CLBS nariai siekė išsiaiškinti, ar Antantės šalys pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Tai buvo svarbu dėl keleto priežasčių. Pirma, Sovietų Rusijai 1918 m. lapkričio 13 d. anuliavus Brest Litovsko sutartį, Lietuvai teko toliau kovoti dėl nepriklausomybės pripažinimo. Apie tai Sibiro lietuviai buvo įspėti jau 1918 m. vasarą CLBS 2-ame „Pranešime“[178]. Antra, nežinant, ar Antantės šalys pripažino Lietuvos nepriklausomybę, neskubėta spausdinti Lietuvos pilietybės liudijimų, nes Laikinoji Sibiro vyriausybė Lietuvos nepriklausomybės nepripažino[179]. Todėl Antanas Bružas, 1919 m. balandžio 24 d. susitikęs su JAV konsuliniu atstovu Omske, įteikė deklaraciją ir teiravosi, ar JAV pripažino Lietuvos nepriklausomybę. JAV atstovas patikino, kad oficialių žinių iš savo vyriausybės dėl Lietuvos pripažinimo nėra gavęs[180]. Apie Lietuvos pripažinimą Taikos konferencijoje bei iš didžiųjų valstybių, bandyta sužinoti ir iš Anglijos ir Prancūzijos konsulinių atstovų Sibire[181].

Sužinoję apie Didžios Britanijos Lietuvai suteiktą pripažinimą *de facto*, Biuro nariai 1919 m. rugsėjo 30 d. delegavo raštinės vedėją Antaną Bružą į Omską tartis su užsienio šalių atstovais ir Vyriausiuoju Rusijos valdytoju admirolu A. Kolčaku Lietuvos valstybės pripažinimo reikalu ir pakartotiniu prašymu dėl Sibiro lietuvių „paliuosavimo nuo stojimo rusų armijon“[182].

3.3.3. Latviai ir estai Sibire. Trijų tautų bendradarbiavimas

3.3.3.1. Latviai. Stipriausi Sibiro latvių veiklos centrai Vladivostoke ir Omske[183] 1918 metais įkūrė Sibiro ir Uralo latvių tautos tarybos centrinį biurą (*Sibīrijas un Urālu Latviešu Nacionālās padomes Centrālais birojs*) Vladivostoke[184]. Nuo 1919 m. balandžio 6 d.

Krasnojarske buvo leidžiamas laikraštis „Brīvais Latvis“ („Laisvasis Latvis“)[185]. „Sibiro lietuvių žiniose“ latvių įkurtasis biuras buvo vadinamas „Latvių Tautos Taryba“ arba „Sibiro ir Uralo Latvių Tautos Taryba“[186]. Latvijos delegacija Paryžiaus taikos konferencijoje 1919 m. balandžio 19 d. įteikė notą, kurioje prašė parvežti į Latviją Urale ir Sibire susidariusius latvių pulkus ir gavo pažadą išgabenti laivais „Imantos pulką“[187]. 1919 m. rugsėjo 6 d. Sibiro ir Uralo latvių tautos tarybos delegacijai pavyko išplaukti į Latviją iš Vladivostoko italų laivu ir išgabenti į tėvynę latvių kolonijų laiškus[188].

Skirtingai nei CLBS, Sibiro ir Uralo latvių tautos tarybos centriniam biurui (toliau – SULTTCB arba Latvių centrinis biuras) 1919 m. vasarą pavyko užmegzti ryšį su Laikinąja Latvijos vyriausybe. 1919 m. birželio 28 d. Z. A. Mejerovicas Latvių centrinio biuro vadovą inžinierių Janį Mazpolį paskyrė Laikinosios Latvijos vyriausybės atstovu Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose (su jurisdikcija Kinijai ir Japonijai)[189]. J. Mazpolis palaikė ryšius su latvių įgaliotiniais (atstovais) Vijske, Blagoveščenske, Charbine, Irkutske, Krasnojarske, Novonikolajevske ir Tomske[190]. Informaciją apie J. Mazpolio paskyrimą 1919 m. spalio 18 d. išspausdino ir „Sibiro lietuvių žinios“. Jose buvo parašyta, kad Janiui Mazpoliui „pavesta ginti latvių teisės Omsko valdžios srityje“[191].

Kaip ir lietuviai, latviai, svarbiausiems reikalams aptarti, šaukė Uralo ir Sibiro latvių suvažiavimus (seimus). Pirmasis Uralo ir Vakarų Sibiro latvių suvažiavimas vyko 1918 m. spalio 7–10 d. Omske[192]. 1919 m. liepos 19 d. posėdyje Sibiro ir Uralo latvių tautos taryba nutarė sušaukti Antrąjį Sibiro ir Uralo latvių seimą 1919 m. lapkričio 17 d., tačiau numatytu laiku seimo sušaukti nepavyko ir jis buvo perkeltas į 1919 m. gruodžio 20 d.[193] Ryšius su latvių kolonijomis Urale ir Sibire palaikė Sibiro ir Uralo latvių tautos tarybos Kolonijų skyrius[194].

3.3.3.2. Estai. Sibire aktyviausiai veikė Omsko ir Tomsko estų organizacijos[195]. Tomske veikė Estų Tautos Taryba[196], Omske – Sibiro estų komitetas[197]. Estų Tautos Taryba Tomske (nuo 1917 m.) leido laikraštį „Sibiri Asunik“ („Sibiro gyventojas“), išduodavo estams „estų pilietybės pašpartus“. Nuo 1919 m. spalio mėn. Estų Tautos Tarybos (Tomske) Karo reikalų skyrius sudarinėjo 17–45 metų vyrų „tautinės kariuomenės registrus“ ir jame įrašytiems vyrams išduodavo rusų kalba rašytus liudijimus, atleidžiančius juos nuo tarnybos rusų kariuomenėje[198]. Sibiro estų komitetas Omske palaikė ryšius su Estijos atstovu Londone, iš jo gaudavo reikiamus dokumentus, laikraščius, knygas. Korespondencija iš Londono į Omską keliaudavo apie du mėnesius[199].

3.3.3.3. Trijų tautų bendradarbiavimas. 1919 m. rugpjūčio 16 d. Biuras į Irkutską delegavo inžinierių Kazimierą Puidą tartis su kitų tautų atstovais ir organizacijomis[200], o rudenį imta konsoliduoti pabėgėlių ir tremtinių reikalais Omske besirūpinančių estų, latvių, lietuvių ir lenkų komitetų pajėgas ir prašyti Sąjungininkų misijos pagalbos[201]. 1919 m. lapkričio 12 d. Tomske įsikūrė „Aukštoji Baltijos tautų sąjungos Taryba“ (toliau – ABTST arba Baltijos Taryba). Baltijos Tarybos tikslas buvo ginti Estijos, Latvijos ir Lietuvos Respublikų piliečių teises. Nuo kiekvienos Baltijos tautos centrinės organizacijos į Baltijos tarybą deleguota po tris atstovus. CLBS į Baltijos Tarybą delegavo Kazį Būgą, Antaną Bružą ir Kazį Pabrėžą. Latvių centrinis biuras delegavo J. Kuse-Kiuzą, M. Martinsoną, E. Zalcmaną, o estai – E. Gross'ą, F. Lambertą, V. Tikk'ą. Baltijos Tarybos prezidiumą sudarė pirmininkas, vicepirmininkas ir sekretorius. Baltijos Tarybos pirmininku tapo profesorius Kazys Būga, pavaduotoju – E. Gross'as, sekretoriumi – M. Martinsonas[202].

3.4. Laikraščių „Pranešimas“ ir „Sibiro lietuvių žinios“ leidyba, komunikacija su lietuviais

Po Pirmojo Sibiro lietuvių suvažiavimo CLBS leido rankraštinį leidinį „Pranešimas“ (išleisti du numeriai, 1 nr. 1918 m. gegužės 1 d., o 2 nr. – 1918 m. liepos 15 d.)[203]. Leidinio tikslas – informuoti apie CLBS nuveiktus darbus ir surinkti bei paskleisti kuo daugiau informacijos apie lietuvių kolonijas Sibire[204]. Pirmuosius „Pranešimus“ leido CLBS nariai – Kazys Čepulis, Vincas Gelumbickas, J. Sideravičius, Povilas Dagis[205]. Vieno spausdinto laikraščio numerio (4–5 psl. apimties) nuo 500 iki 1000 egzempliorių spausdinimas kainavo 700 rublių. Kiekviename numeryje buvo prašoma paremti „Pranešimo“ leidybą[206].

Antrajame Sibiro lietuvių suvažiavime buvo nutarta leisti „spaudos organą“ lietuvių kalba „Sibiro lietuvių žinios“ (toliau – Žinios). Leidinį planuota leisti kas dvi savaites. Žinių leidėjai buvo įpareigoti skaitytojams pateikti informaciją apie lietuvių gyvenimą Sibire, CLBS veiklą, grįžimą į tėvynę, Lietuvą[207]. Pirmasis Žinių numeris pasirodė tik praėjus pusmečiui po suvažiavimo – 1919 m. liepos 1 d., antrasis – po dviejų mėnesių – 1919 m. rugsėjo 14 d. ir toliau buvo leidžiamas, kaip ir žadėta[208]. Žinių leidybą prižiūrėjo profesorius Kazys Būga. Laikraščio 1–3 numeriais kainavo 2[209], nuo 4 numerio – 3 rublius[210]. Sibiro lietuviai noriai rėmė leidinį, mokėdami už vieną jo numerį 10, 15, 25, 50 rublių[211].

Laikraščio leidyba buvo sudėtinga, tiek dėl techninių sąlygų, tiek dėl turinio dalykų. CLBS sunku buvo gauti popieriaus (ypač jo stigti ėmė 1919 m. lapkričio pabaigoje[212]), trūko lietuviškų raidžių spaustuvėse, brangiai teko mokėti už spausdinimą, tačiau sudėtingiausia buvo gauti informacijos, nes susisiekimo nei su Lietuva, nei su užsienio šalimis nebuvo. Žinių leidėjai prašė Sibiro lietuvių padėti rinkti informaciją, siųsti redakcijai iškarpas iš kituose miestuose leidžiamų laikraščių apie Lietuvą, lietuvius, vietos lietuvių organizacijas[213]. Pateikė instrukciją, kaip rinkti medžiagą[214]. Labiausiai stigo informacijos iš užsienio ir Tolimųjų Rytų (Vladivostoko, Blagoveščensko, Chabarovsko, Charbino), todėl leidėjai labai laukdavo žinių iš lietuvių, kurie gaudavo laikraščius iš užsienio (Latvijos, Estijos, Lenkijos, Prancūzijos, Anglijos, užsienio lietuvių laikraščius) ir ragino miestų lietuvių bendruomenes siųsti medžiagą apie vietos gyvenimą (šventes, renginius, susirinkimus)[215]. Lietuviai atsiliepė į prašymą ir noriai siuntė iškarpas Žinių leidėjams. Pastarieji paskutiniuosiuose laikraščio puslapiuose rubrikoje „Redakcijos atsakymai ir klausimai“ atsidėkodavo siuntėjams, paminėdami jų vardus, pavardes ir gyvenamąją vietą[216]. Taip pat dėkojo ir laikraščio rėmėjams[217]. Laikraščiai iš Amerikos ir Anglijos leidėjus pasiekdavo per Charbiną[218]. Informacijos apie Lietuvos nepriklausomybės kovas buvo gaunama iš Anglijos karo misijos Omske[219].

Laikraštis buvo ne tik puiki lietuvių informavimo, bet CLBS komunikavimo su tautiečiais priemonė, leidusi pasijusti Žinių bendradarbiais. Leidėjai palaikė ryšius su 24-iomis lietuvių organizacijomis Sibire – Blagoveščenske, Bolotnoje, Barabinske, Chabarovske, Charbine, Čeliabinske, Čitoje, Irkutske, Jekaterinburge, Krasnojarske, Novonikolavenske, Omske, Tomske, Ufoje ir Vladivostoke (**žr. 2 lentelę**). Gaudavo iš jų informacijos apie lietuvių skaičių (iki karo apsigyvenusių, pabėgėlių), draugijas, jų veiklą šelpimo, švietimo, kultūros srityse, ryšius su kitomis organizacijomis, lietuvių renginius (gegužines, vaidinimus, susirinkimus) Uralo, Sibiro ir Mandžiūrijos miestuose (**žr. 2 lentelę**).

2 lentelė. Lietuvių organizacijos Sibire 1918–1919 metais

Miestas	Organizacijos pavadinimas, adresas, kontaktinis asmuo, lietuvių skaičius 1918–1919 m., vykdomos veiklos, kita informacija
Blagoveščenskas	**Lietuvių draugija**, Sadovaja, 13. Kontaktinis asmuo J. Survila.
Barabinskas (Tomsko gub.)	**Barabinsko lietuvių kolonija**. Organizacijų, nei 1918 m. nei 1919 m. nebuvo. 1918 m. Barabinske gyveno 27 lietuviai. 1919 m. lietuvių kolonija rinkosi į susirinkimus, rinko įgaliotinį (Kastytį Mataitį). Rinko lėšas CLBS.
Bolotna (Tomsko gub.)	**Bolotnos lietuvių kolonija**. Organizacijų nei 1918, nei 1919 m. nebuvo. Atstovas Petras Kakeranas. Lietuvių kolonija rinkosi į susirinkimus, rinko įgaliotinį (Petrą Kakeraną). Rūpinosi Lietuvos pilietybės liudijimų išdavimu.
Chabarovskas	**Chabarovsko lietuvių draugija**, Muravjov-Amurskaja, 26. Kontaktinis asmuo Teofilis Kolalis. Gyveno 50 lietuvių šeimų. Draugija 1919 m. turėjo 37 narius. Draugijos pirmininku buvo T, Kolalis, pavaduotoju Mikučionis, iždininku – Pulkovnikas.
Chabarovskas	**Lietuvių komitetas Tautos reikalų gynimui**. Muravjov-Amurskaja, 26.
Charbinas	**Lietuvių komitetas tautos reikalų gynimui**, Pekarnaja, 366–4. Susirašinėjo su Amerikos lietuvių taryba Vašingtone, informavo JAV lietuvius apie CLBS įsteigimą ir veiklą, Sibiro lietuvių bataljoną Novonikolajevske. Prašė paskirti Lietuvos valstybės atstovą Sibire. Susirašinėjo su „Darbininko“ redakcija Bostone.
Charbinas	**Charbino lietuvių draugija „Aušra“**. 1918 m., Glavnaja masterskaja. 1919 m. pavadinta Lietuvių draugija Tolimuosiuose Rytuose „Aušra“, Pekarnaja, 366–4. Pirmininkas Kazys Vinskis.
Čeliabinskas	**Komitetas lietuvių DNDKŠ**, Isetskaja 62.
Čeliabinskas	Sąjunga katalikų jaunuomenės. RK Bažnyčia.
Čita	**Užbaikalio lietuvių labdarių draugija Čitoje**, 1918 m. pirmininkas Marcinkevičius. Adresas Smolenskaja, M. Čepo namas. 1919 m. kontaktinis asmuo M. Čepas. Gyveno apie 200 lietuvių. Draugija išlaikė 2 prieglaudas tremtiniams, pradinę mokyklą, samdė lietuvį kunigą. 1917 m. pabaigoje prieglaudos uždarytos, nes nebeskirta lėšų. Du kartus metuose lietuvių bendruomenė Čitoje rengė šeimų vakarus, vaidinimus, rinko aukas.
Čita	**Užbaikalio lietuvių komitetas Tautiečių tėvynėn grąžinimui**, Smolenskaja, M. Čepo namas. Kontaktinis asmuo M. Čepas. 1919 m. Čitoje gyveno 60 tremtinių. Komitetas įkurtas 1917 m. pabaigoje, rūpinosi lietuvių grįžimu į tėvynę. 1917 m. pabaigoje Komitete buvo 102 asmenys. Kasoje buvo surinkta 2000 rublių. 1918 m. Komiteto narių skaičius sumažėjo. Komiteto pirmininkas sudarė norinčių grįžti į Lietuvą asmenų sąrašą. Jame buvo 268 asmenys.

Irkutskas	**Lietuvių kultūros ir apšvietos draugija „Vienybė“**, Charlampijevskaja, 42.
Irkutskas	**Lietuvių komitetas NDKŠ**, adresas 1918 m. – Salomatovskaja 21, 1919 m. – Charlampijevskaja, 42. Įgaliotinis – I. Giedralkis.
Jekaterinburgas	Jekaterinburgo skyrius Lietuvių Draugijos NDKŠ, Gogolevskaja 9–3.
Krasnojarskas	**Krasnojarsko ir jo apylinkių lietuvių sąjunga**, Blagoveščenskaja, namas Michailova. Pirmininkas Starkevičius. Rengė susirinkimus, rinko įgaliotinį (Valentinas Gurauskas) ir jo padėjėją (Joną Urbietį).
Novonikolajevskas	**Novo-Nikolajevsko Lietuvių demokratinė sąjunga**, Obskij prospekt 26.
Novonikolajevskas	**Lietuvių Tautos Tarybos skyrius** Novonikolajevsko rajone, Obskij prospekt 26. Rengė lietuvių susirinkimus, rinko įgaliotinius (išrinktas inžinierius Kazys Puida). Informavo CLBS apie Sibiro lietuvių batalioną.
Novonikolajevskas	**Tremtinių komitetas**, Obskij prospekt 26.
Omskas	**Lietuvių draugija Omske**, adresas 1918 m. – Novaja 1, 1919 m. – Uchebnaja 67. Pirmininkas J. Šipaila.
Omskas	**Lietuvių Tautos Tarybos skyrius**, adresas 1918 m. – Novaja 1, 1919 m. – Uchebnaja 67. Pirmininkas A. Brūžas. Siuntė lietuvių kolonijos atstovą Antaną Bružą į Antrąjį lietuvių suvažiavimą Irkutske. Rengė vakarus, susirinkimus, rinko įgaliotinį (Dominikas Vanagas), lėšas CLBS lietuvių tremtinių grąžinimo į tėvynę organizavimui, „Sibiro lietuvių žinių“ leidybai.
Spaskas (Tomsko gub. Kainsko apskr.)	**Lietuvių kolonija Spaske**, organizacijos nėra. Kolonijos reikalais rūpinosi Justinas Domeika. Adresas – Kontora Ust-Tatarskoje.
Taškentas	**Turkestano lietuvių draugija „Viltis“**. Adresas 1918 m. Mariinskaja 2. Pirmininkas dr. V. Jurgelis.
Tomskas	**Centralinis lietuvių biuras Sibire**, Magistratskaja 10–10. CLBS turimais duomenimis 1919 m. Tomske gyveno apie 550 lietuvių.
Tomskas	**Lietuvių kultūros ir apšvietos draugija Tomske**, 1918 m. adresas – Irkutskaja 32, o 1919 m. – Nikolskyj pereulok 11–3. Rūpinosi lietuvių švietimo reikalais, lietuvių pradine mokykla ir 2 mokytojomis, vakariniais suaugusiųjų kursais, knygynu, skaitykla, lietuvių choru. Rengė lietuvių vakarus.
Tomskas	**Tremtinių komiteto lietuvių sekcija**, Počtamtskaja 23, namas Štol Šmit. Komiteto pirmininkas Andrius Pridotkas. Nuo 1918 m. sausio 13 d. perėmė tremtinių šelpimą ir aprūpinimą iš *Lietuvių draugijos* Tomsko skyriaus. Lietuviai Tomske gyveno 4 bendrabučiuose. Informavo CLBS apie lietuvių padėtį Tomske. A. Pridotkas informavo apie asignavimo dydžius tremtiniams.

2 lentelės tęsinys

Ufa	Lietuvių komitetas, Uspenskaja 82.
Vladivostokas	**Vladivostoko lietuvių komitetas tautinių reikalų gynimui**, Puškinskaja 33. Vladivostoko lietuvių tautinių reikalų gynimo komitetas veikė kartu su Vladivostoko lietuvių apšvietos draugija „Arklas“. Susirinkimuose svarstė Rytų Sibiro lietuvių politinę ir ekonominę padėtį, planavo 1919 m. spalio mėn. surengti „Sibiro Rytų lietuvių“ suvažiavimą.
Vladivostokas	**Tolimųjų Rytų lietuvių draugija „Rūta“**, Puškinskaja 33. Pirmininkas Juozas Vaitiekaitis.
Vladivostokas	**Vladivostoko lietuvių apšvietos draugija „Arklas“**, Vostočnyj institut. Kontaktinis asmuo Aleksandras Polišaitis.

Sudaryta autorės remiantis: Lietuvių organizacijos Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 11–12; Lietuvių kolonijų organizavimas Sibire, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 7–8; Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Tremtiniai Tomske, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 10–11; Iš kolonijų gyvenimo. Tomskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 4; Teofilius K. Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Lietuviai Chabarovske, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 11; nr. 3, p. 1; Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 1; Iš kolonijų gyvenimo. Bolotna, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Barabinskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Čita, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Krasnojarskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Krasnojarskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas. *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 8 Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4; Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 10; Iš kolonijų gyvenimo. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 4; Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Sibiro Rytų lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.

3 lentelė. Lietuvių laikraščių, per kurių redakcijas buvo siųsti laiškus giminaičiams Amerikoje sąrašas su adresais

Laikraščio pavadinimas	Adresas
Tėvynė	307 W. Zoth st. New York, N. Y.
Darbininkas	242 Brodway, So. Boston. Mass
Amerikos ūkininkas	Box 96. Hart, Michigan.
Lietuva	3253 So. Morgan st. Chicago, Ill.
Sandara	366 W. Brodway, So. Boston, Mass.

Sudaryta autorės remiantis: Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

Žinių leidėjai nuolat informavo Sibiro lietuvius, kaip galima susisiekti su giminaičiais Lietuvoje ir Amerikoje. Rašantiems į Lietuvą patarė ant voko užrašyti kaimo, valsčiaus ir apskrities pavadinimą, o kad užrašas atitiktų realiai egzistuojantį Lietuvos administracinį padalinimą 6-ame leidinio numeryje jį paskelbė[220]. Žinių redakcija nuolat informavo apie būdus, kaip galima siųsti laiškus į Lietuvą. 1919 m. gruodžio 17 d. numeryje buvo paskelbta, kad Lietuvai, pasirašius pašto sutartį su JAV, nuo 1919 m. rugpjūčio 5 d. priimami į Lietuvą siunčiami laiškai. Laiškai iš Amerikos į Kauną keliavo per Hamburgą[221].

Rašantiems į Ameriką Žinių leidėjai siūlė siųsti laiškus per laikraščių „Tėvynė“, „Darbininkas“, „Amerikos ūkininkas“, „Lietuva“, „Sandara“ redakcijas (**žr. 3 lentelę**)[222]. Patarė nerašyti ilgų laiškų, tiksliai nurodyti adresatą (kuriame mieste gyveno) ir prašyti redakcijos, kad padėtų surasti adresą, ant voko užrašyti: „*America. Въ Америку*“[223].

4. CSLB įgaliotiniai, jų funkcijos ir veikla 1919 metais

Antrajame Sibiro lietuvių suvažiavime buvo nutarta, kad Biuras visose lietuvių kolonijose privalo turėti savo **įgaliotinius** „lietuvių atstovavimui ir jų teisių gynimui“[224]. Renkant įgaliotinius pagrindinis reikalavimas kandidatui buvo – pasiryžimas dirbti lietuvių labui („pasišventimas darbui, tautiečių tremtinių labui, nepriklausomai nuo politinių pažiūrų“)[225]. Išrinktasis įgaliotinis turėjo gauti CLBS pripažinimą[226]. Įgaliotiniais dažniausiai buvo renkami lietuvių kolonijų atstovai, draugijų ar komitetų vadovai (pvz., P. Kakeranas, J. Mažeika, ir kt.).

4.1. Įgaliotinių rinkimai

Įgaliotinį rinko vietinės lietuvių kolonijos ar organizacijos[227]. Po Antrojo Sibiro lietuvių suvažiavimo Irkutske Sibiro lietuvių kolonijos privalėjo sukviesti visuotinius lietuvių susirinkimus, išrinkti įgaliotinius ir rinkimų protokolus persiųsti Biurui[228]. Biuras ragino net ir kaimuose, kuriuose gyveno bent kelios lietuvių šeimos, išrinkti iš savo tarpo žmogų ir nurodyti jo adresą, kad galėtų susisiekti su kaimo gyventojais[229]. Įgaliotinių rinkimai vyko vangiai, nes raginimas, išsirinkti įgaliotinius, pakartotas antrąjame ir trečiąjame „Sibiro lietuvių žinių“ numeriuose[230]. 1919 m. spalio mėn. Biuras nebuvo sulaukęs protokolų apie įgaliotinių išrinkimą iš Vladivostoko, Blagoveščensko, Irkutsko, Krasnojarsko, Novonikolajevsko[231]. Nuo 1919 m. sausio 26 iki 1919 m. spalio 30 d. lietuvių susirinkimuose buvo išrinkti įgaliotiniai Omske[232], Bolotnoje (Tomsko gub.)[233], Novonikolajevske[234], Krasnojarske[235], Barabinske[236] (**žr. 4 lentelę**).

4 lentelė. Įgaliotiniai, išrinkimo data, išrinkusi organizacija

Išrinkusi organizacija	Išrinkimo data	Išrinkto įgaliotinio vardas ir pavardė
Omsko ir jo apylinkių lietuvių visuotinis susirinkimas	1919 m. sausio 26 d.	**Dominikas Vanagas**
Bolotnos lietuvių kolonijos	1919 m. rugsėjo 20 d.	**Petras Kakeranas**
Lietuvių Tautos Tarybos Novonikolajevske	1919 m. rugsėjo 30 d.	**Kazys Puida** (1919 m. lapkritį atšauktas)
Krasnojarske visuotiniame lietuvių susirinkime	1919 m. spalio 26 d.	**Valentinas Gurauskas,** padėjėjas – Jonas Urbietis
Barabinsko ir Kajinsko lietuvių susirinkimas (Tomsko gubernija)	1919 m. spalio 30 d.	**Kastytis Masaitis**

Sudaryta autorės, remiantis: Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 10; Iš kolonijų gyvenimo. Bolotna, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Krasnojarskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 4; Iš kolonijų gyvenimo. Barabinskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4.

4.2. Įgaliotinių funkcijos ir veikla

Įgaliotinio kompetencija buvo apibrėžta CLBS instrukcijoje[237]. Įgaliotinis atstovavo savo apylinkės lietuvius. Jo funkcijos buvo ginti savo apylinkės Lietuvos piliečių teises ir reikalus, registruoti lietuvius ir telkti juos organizuotam grįžimui į Lietuvą[238], išduoti jiems tam tikrus dokumentus (pvz., Lietuvos pilietybės liudijimus)[239], rūpintis švietimu ir globa bei, per laikraščius, susirinkimus, paskaitas ir kitais būdais, informuoti apie Lietuvos politinę, ekonominę, tarptautinę padėtį, grįžimo namo organizavimą[240]. Įgaliotinis turėjo bendradarbiauti su vietos lietuvių įstaigomis ir visuomenės veikėjais[241].

Išrinktasis įgaliotinis „raštinės darbui dirbti ir pilietybės liudijimams išduoti" savo nuožiūra galėjo samdyti sekretorių. Tiek sekretoriaus, tiek ir įgaliotinio darbas galėjo būti apmokamas, tačiau už išlaidas turėjo atsiskaityti CLBS[242]. Lėšas įgaliotinio raštinės išlaikymui galėjo imti iš Lietuvos piliečių kas mėnesį renkamo 1 procento pajamų mokesčio CLBS išlaikymui, tačiau ne daugiau nei kaip 25 procentus nuo surinktos sumos[243]. Be jau minėto mokesčio įgaliotinis rinko 10 procentų mokestį nuo lietuvių draugijų pajamų. Mokestis buvo skirtas Biurui ir jo leidžiamoms „Sibiro lietuvių žinioms". Atsiskaitymui už surinktas lėšas buvo pagamintos kvitų knygelės. Įgaliotinis turėjo jo atstovaujamos apylinkės pavadinimo antspaudą[244] ir „kampinį štempelį"[245]. Ataskaitą už savo veiklą įgaliotinis siuntė Biurui[246].

Įgaliotiniai turėjo išduoti lietuviams 1919 m. lapkričio mėnesį atspausdintus Lietuvos pilietybės liudijimus (dar kitaip vadinamus pasus arba „prašpartus"[****])[248]. 1600 pagamintų Lietuvos pilietybės liudijimų blankų (**žr. 5 lentelę**) 1919 m. gruodžio 2 d. buvo išsiųsti CLBS įgaliotiniams, o 1919 m. gruodžio 11 d. „Sibiro lietuvių žiniose" pranešta, kurios apylinkės įgaliotiniui, kokio numerio dokumentai išsiųsti[249].

Lietuvos pilietybės liudijimus išleido Vyriausioji Taryba, juose buvo Tarybos pirmininko prof. Kazio Būgos ir sekretoriaus

5 lentelė. Biuro įgaliotiniams 1919 m. gruodžio 2 d. išsiųstų Lietuvos pilietybės liudijimų („prašpartų") blankų numerių sąvadas

Apylinkės pavadinimas (gavęs įgaliotinis)	Prašparto numeriai (nuo–iki)
Tomsko apylinkė (gavo įgaliotinis kunigas S. Pupalaigis)	1–100 ir 1371–1600
Vladivostokas	101–200
Charbinas (gavo Juozas Mažeika)	201–250
Blagoveščenskas	251–300
Chabarovskas	301–350
Čita	351–450
Irkutskas	451–550
Čeremchovas	551–600
Krasnojarskas	601–700
CLSB Tolimųjų Rytų Tarybai	701–1200
Bolotna (gavo Petras Kakeranas)	1201–1270
Novonikolajevskas (kunigas Justinas Jurkūnas)	1271–1370

Sudaryta autorės remiantis: Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1, 2.

Vinco Gelumbicko parašai, CLBS antspaudas. Lietuvos pilietybės liudijimas galiojo, jei, be jau išvardintų žymų, jame buvo įgaliotinio parašas, antspaudas ir registracijos numeris[250]. Kartu su Lietuvos pilietybės liudijimais įgaliotiniai gavo ir markių su Lietuvos valstybės herbu. Kiekvienos markės vertė – 5 rubliai[251].

Lietuvos pilietybės liudijimų išdavimui buvo parengta detali instrukcija, kurios įgaliotiniai turėjo laikytis. Liudijimą įgaliotinis galėjo išduoti tik iš Lietuvos kilusiems asmenims, pateikusiems įgaliotinio raštinei specialios formos CLBS parengtą prašymą, asmens tapatybę ir kilmę liudijančius dokumentus. Tokių dokumentų nesant, asmens tapatybę savo parašais turėjo patvirtinti du liudininkai. Šauktinio amžiaus vyrams, su Lietuvos pilietybės liudijimu turėjo būti išduotas „lapelis“, kuriame parašyta, kad „jie 1918 m. vasario 16 dienos Lietuvos paskelbimu nepriklausoma valstybe ir admirolo A. K. Kolčako 1919 m. liepos 13 dienos įsakymu (Nr. 409) neturi būti kaipo svetimo valstybės piliečiai mobilizuojami Rusų kariuomenėn“[252]. CLBS nurodė sugadintų blankų nenaikinti, saugoti juos įgaliotinio raštinėje, vesti griežtą Lietuvos pilietybės liudijimų blankų apskaitą[253].

Lietuvos pilietybės liudijimai turėjo būti išduodami tik tiems lietuviams, kurie laikėsi nustatytų finansinių įsipareigojimų, t. y. buvo sumokėję CLBS 1 procentą nuo savo 1919 metų pajamų, ne mažesnių nei 50 rublių. Liudijimo gavėjas, greta jau sumokėtų mokesčių, turėjo „paaukoti“ CLBS ne mažiau kaip 50 rublių. Aukotojui turėjo būti išduotas įgaliotinio pasirašytas, „paaukotą“ sumą atitinkantis, kvitas. Mažas pajamas turintiems (arba visai jų neturintiems) lietuviams, pateikus dviejų liudininkų pasirašytą prašymą, mokestį už liudijimą sumažinti ar visai nuo jo atleisti, nuo mokesčių galėjo būti atleisti ar jis sumažintas[254].

5. TRT įsteigimas, jurisdikcija, struktūra, kompetencija, lėšos ir veiklos kryptys 1919 m. pabaigoje

5.1. TRT Įsteigimas

Atskiro Sibiro Rytų lietuvių centro įsteigimo idėją iškėlė Vladivostoko lietuviai jau 1919 m. rudenį rengiant Sibiro Rytų lietuvių suvažiavimą Vladivostoke (1919 m. spalio viduryje). Sibiro Rytų lietuvių centro įsteigimas buvo įtrauktas į suvažiavimo darbotvarkę penktu klausimu. CLSB nariai laikėsi tos nuomonės, kad naujai steigiamas Sibiro Rytų lietuvių centras turėtų būti „biuro skyriumi Rytams“, kad nebūtų skaldomos lietuvių jėgos Sibire[255].

1919 m. lapkričio 19 d. Biuro posėdyje, „dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių, kurios gali atkirsti Sibiro Centrą nuo Rytų Sibiro“ buvo nutarta Charbine įsteigti „Centralio Sibiro lietuvių biuro Tolimųjų Rytų Tarybą“ („*Дальневосточный Совет*“ toliau – TRT)[256]. Charbinas pasirinktas dėl dviejų priežasčių, – pirmoji, – pasirinktas miestas buvo Sibiro Rytų centras, o antroji – galimybė naudotis Kinijos paštu ir lengviau susisiekti su užsieniu[257]. TRT turėjo veikti tol, kol „Rytai atkirsti nuo Tomsko“. Pradėjus veikti paštui ir telegrafui Tomske TRT turėjo būti išformuota ir atsiųsti CLSB savo veiklos ataskaitą[258].

TRT įsteigti buvo pavesta Biuro įgaliotiniui Charbine Juozui Mažeikai[259]. TRT sudarė trys nariai – Charbino apylinkės įgaliotinis ir po vieną atstovą iš lietuvių draugijų – „Lietuvių komiteto tautinėms teisėms ginti“ ir „Tolimųjų Rytų lietuvių „Aušros“ draugijos“[260]. Reikalui esant TRT galėjo kooptuoti dar du narius iš aktyvių visuomenės narių[261]. TRT turėjo išsirinkti kasininką ir sekretorių. Raštinei tvarkyti TRT galėjo samdyti raštinės vedėją[262]. TRT veiklas įgyvendino ir

lietuvių veiklas koordinavo per CSLB įgaliotinius, juos tvirtino TRT Biuro vardu. TRT turėjo savo antspaudą[263].

5.2. TRT kompetencija, jurisdikcija, lėšos, veiklos kryptys

Apie TRT kompetenciją posėdyje pasakyta, kad „TRT veiks tokiomis pat teisėmis, kaip ir Biuras Tomske". TRT steigimui Biuras išsiuntė specialią instrukciją, pavadintą „Centralio Sibiro lietuvių biuro Tolimųjų Rytų Tarybos dėsniai"[264]. Instrukcijoje nurodyta, kad TRT yra „Centrinė Sibiro Rytų lietuvių atstovybės įstaiga", kurios pareiga yra ginti LR piliečių, gyvenančių TRT veikimo rajone teises ir reikalus, vienyti lietuvius bendram darbui ekonomikos, švietimo srityse ir ieškoti kelių grįžti lietuviams tremtiniams į tėvynę. Instrukcijoje buvo išdėstytos TRT veiklos kryptys, – atstovų siuntimas, derybų vedimas (su Rusijos valdžių ir užsienio valstybių atstovais, visuomeninėmis kitų tautų organizacijomis), sutarčių sudarymas (naudingų Lietuvos piliečiams), lietuvių teisių gynimas (skundų, protestų, peticijų, deklaracijų, memorandumų rašymas Rusijos valdžiai ir užsienio šalių atstovams), informacijos rinkimas karo nuostoliams (patirtus dėl karo ir dėl baudžiamųjų būrių) prisiteisti, lietuvių informavimas apie Lietuvos politinę, ekonominę, tarptautinę padėtį ir Sibiro lietuvių reikalus (per spaudą, susirinkimus, paskaitas ir kitais būdais)[265].

TRT jurisdikcija – TRT veikimo rajonas – visa Rytinė Sibiro dalis, kuri, „dėl Tomsko atkirtimo", negalėjo pasiekti Biuro[266]. Lėšos veiklai buvo renkamos, kaip CLSB, – vienas procentas nuo darbo užmokesčio, 10 procentų nuo gaunamų pajamų iš lietuvių įstaigų, mokesčiai už pilietybės liudijimus, laikraščio prenumeratą, aukos[267]. TRT lėšas sudarė: 1) LR piliečių 1 procento mokestis nuo darbo užmokesčio; 2) Sibiro lietuvių draugijų pajamų 10 procentų; 3) pelnas, kurio iš Tarybos ir Biuro leidinių; 4) aukų ir kitų pajamų[268]. Gaunamos lėšos turėjo būti išleistos tik tiems reikalams, dėl kurių TRT buvo įsteigta. Atsiradus galimybei susisiekti su CLBS TRT turėjo sustabdyti savo veiklą, o surinktas ir neišleistas lėšas, raštinės dokumentaciją bei ataskaitą TRT perduoda CSLB[269].

6. Nuo CLBS iki Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo pokyčiai Urale, Vakarų ir Rytų Sibire 1920 metais

6.1. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo situacija Urale ir Vakarų Sibire 1920 m. kovo–gegužės mėn.

1919 m. balandžio 28 d. į kontrpuolimą perėjusi Raudonoji armija birželio 9 d. užėmė Ufą, liepos mėnesį – Jekaterinburgą ir Čeliabinską. Po mūšių prie Tobolo ir Išimo 1919 m. rugsėjo–spalio mėnesį, admirolo A. K. Kolčako armijai teko atsitraukti į Rytų Sibirą, o 1920 m. sausio 15 d. buvo suimtas Irkutske ir perduotas bolševikų revoliuciniam komitetui; naktį iš vasario 6 į 7 d. – sušaudytas. Valdžia Sibiro miestuose atiteko miestų kariniams revoliuciniams komitetams. Baiminantis Japonijos karo veiksmų Tolimuosiuose Rytuose valdžia Vladivostoke buvo perduota Pamario krašto valdybai, o 1920 m. balandžio 6 d. Verchneudinske buvo įkurta buferinė valstybė – Tolimųjų Rytų Respublika.

Valdžią **Urale ir Vakarų Sibire perėmus** kariniams revoliuciniams komitetams sparčiai imtos kurti tarybos, lietuvių komunistų, o nuo 1920 m. gegužės – Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos prie Rusijos komunistų partijos (toliau – RKP) Omske[270],

Tomske[271], Novonikolajevske[272]. Sekcijoms talkinti turėjo 1920 m. kovo mėnesį Maskvoje įkurtas Sibiro lietuvių-baltarusių propagandinis-agitacinis reikalų biuras prie RKP Centro komiteto (toliau – Sibiro lietuvių baltarusių biuras). Sprendžiant iš Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos ir Sibiro lietuvių baltarusių biuro struktūros, darbo organizavimo ir veiklos modelio, matyti, kad komunistai siekė iš Uralo ir Vakarų Sibiro lietuvių gyvenimo išstumti iki tol veikusias organizacijas (tarybas, komitetus, draugijas) ir perimti jų visų veiklą koordinavusios CLBS veiklas – lietuvių švietimo, kultūrinių renginių organizavimą, laikraščio leidybą ir platinimą, tremtinių ir pabėgėlių grįžimo į tėvynę organizavimą. Analogiškai buvo elgiamasi ir su estų organizacijomis, o paskui jos uždaromos[273].

Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos ir Sibiro lietuvių-baltarusių biuras[274], siekdami patraukti į savo pusę kuo daugiau lietuvių, pasirinko analogišką kaip CLBS veikimo taktiką, – kūrė Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos komitetus miestuose ir kaimuose[275], kur gyveno lietuviai, šaukė lietuvių susirinkimus, būstinės pastatuose įrengdavo mokyklas vaikams[276], knygynus[277], sekcijų vadovais skyrė lietuviams žinomus asmenis (pvz., Andrius Pridotkas[278]). Susirinkimų metu Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos nariai vykdė komunistinę propagandą, šmeižė Lietuvos vyriausybę, taip siekdami atkalbėti lietuvius grįžti į tėvynę[279] ir teisino Sovietų valdžią, neleidžiančią lietuviams grįžti į Lietuvą, prisidengdami rūpesčiu dėl per didelio pabėgėlių skaičiaus ir sunkumų pasienyje[280]. **Esminis dalykas** – iš CLBS perimtas darbo organizavimo ir veiklos modelis **Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos nepavertė** lietuvius ir Lietuvos piliečius Urale ir Vakarų Sibire **atstovaujančia institucija**.

6.2. Lietuvos sutartys su Sovietų Rusija. Diplomatinių santykių užmezgimas (1920 m. birželis–rugsėjis)

1920 m. spalio 14 d. Lietuvos Respublikai ratifikavus taikos sutartį su Sovietų Rusija buvo užmegzti šalių diplomatiniai ir konsuliniai santykiai (14 sutarties paragrafas). Lietuvą, Lietuvos piliečius[281] ir jų interesus tuo metu Sovietų Rusijos jurisdikcijoje buvusioje teritorijoje (tame tarpe – Urale bei Vakarų Sibire, išskyrus Tolimųjų Rytų Respubliką) atstovavo „Lietuvos atstovybė Tarybų Rusuose“, o jai vadovavo nuo 1920 m. rugsėjo 16 d. paskirtas misijos vadovas Jurgis Baltrušaitis. Iki jo atvykimo į Maskvą, 1920 m. liepos–rugsėjo mėn., atstovybėje dirbo Lietuvos Respublikos įgaliotiniai tremtiniams grąžinti – Vanagaitis ir Skardinskas[282]. Iki 1918 m. pabaigos nespėjusių grįžti tremtinių ir pabėgėlių grąžinimas vyko pagal Lietuvos ir Sovietų Rusijos 1920 m. birželio 30 d. pasirašytą sutartį[283].

Pasirašytosios sutartys negaliojo 1920 m. balandžio 6 d. įkurtoje Tolimųjų Rytų Respublikoje. Lietuvos Respublikos atstovo Sovietų Rusijoje jurisdikcija neapėmė TRR sudėtyje esančių Priebaikalės, Užbaikalės, Amūro, Pamario ir Paamūrės (su šiaurine Sachalino dalimi) kraštų[284]. Lietuviai ir Lietuvos piliečiai Vladivostoke, Charbine, Čitoje, Blagovešenske, Chabarovske, Verchneudinske liko be Lietuvos Respublikos atstovo Sovietų Rusijoje globos ir apsaugos. 1920 m. balandžio 27 d. priimtoje TRR konstitucijoje „iš TRR piliečių tarpo buvo išskirti visi Rusijos imperijos gyventojai, kurie per 6 mėnesius nuo konstitucijos paskelbimo raštu pateiks prašymą ir dokumentus apie priklausymą Rusijos federacijai **arba kitoms nepriklausomoms šalims**, susikūrusioms Rusijos imperijos teritorijoje“[285]. Lietuvos vyriausybė, nenorėdama pripažinti Sovietų Rusijos įtakoje esančios TRR ir įsileisti į savo

teritoriją TRR atstovų, kurie kartu su Sovietų Rusijos atstovybės tarnautojais ir vietos komunistais vykdytų propagandinį darbą, nusprendė paskirti Lietuvos Respublikos įgaliotinį Sibire, kuris rūpintųsi lietuviais Sibire ir Madžiūrijoje[286]. Lietuvos Respublikos paskirtojo įgaliotinio jurisdikcija persidengė su Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose, tačiau kiek vėliau padėtis buvo atitaisyta[287].

6.3. Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Rytų Sibire (Tolimuosiuose Rytuose) 1920 metais

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo centru Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose, iki Lietuvos Respublikos įgaliotinio paskyrimo 1920 m. rugpjūčio 17 d., buvo Charbinas, o institucija – Tolimųjų Rytų Taryba (vadovas Juozas Mažeika). Juozas Vaitiekaitis Lietuvos Respublikos Įgaliotiniu Sibiro kraštui buvo paskirtas 1920 m. rugpjūčio 17 d. (Lietuvos URM įsakymas Nr. 2986)[288]. Rezidencijos vieta – Vladivostokas. Įsakymas gautas telegrafu per Lietuvos Respublikos atstovą JAV Joną Vileišį[289]. Juozas Vaitiekaitis „perėmė savo žinion ir atsakomybėn Lietuvos Valstybės reikalų atstovavimą ir vedimą Sibire ir Mandžiūrijoje“[290], o 1920 m. gruodžio 24 d. „įgaliojimas išplėstas ir Tolimųjų Rytų Respublikai“[291].

Lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo reikalų perėmimas iš TRT vadovo Charbine Juozo Mažeikos vyko ne itin sklandžiai. Pastarasis nenorėjo pripažinti Lietuvos Respublikos paskirto įgaliotinio, kol J. Vaitiekaitis pakartotinai raštu (1921 m. sausio 12 d.) nepareikalavo „iki 1921 m. vasario 1 d. įteikti <...> dokumentus, pinigus, raštus susijusius su Lietuvos Respublikos piliečių reikalais ir <...> nustoti nuo 1921 m. sausio 1 d. išdavinėti pilietybės paliudijimus“[292].

Paskirtasis įgaliotinis įsteigė įgaliotinio raštinę, paskyrė sekretorių Kazimierą Jocių, užsakė dokumentų blankus, informavo lietuvių organizacijas Sibire ir Mandžiūrijoje, kad „visi lietuviai Sibire, kurie nori gauti Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pasus, privalo pareikšti, kad jie yra ir nori pasilikti Lietuvos Respublikos piliečiais“[293]. Lietuvos Respublikos įgaliotinio išduodami pasai pakeitė iki tol CLBS ir TRT įgaliotinių išduotus „pilietybės paliudijimus“ [294].

Lietuvių kolonijai sutelkti ir informuoti apie lietuvių padėtį Tolimuosiuose Rytuose, Lietuvoje ir pasaulyje 1920 m. rugsėjo 26–27 d. Vladivostoke buvo sušauktas „Tolimųjų Rytų Sibiro Lietuvių organizacijų“ suvažiavimas. Jame nuspręsta leisti laikraštį lietuvių kalba „Tolimųjų Rytų žinios“[295]. „Tolimųjų Rytų žiniose“ buvo skelbiami Lietuvos Respublikos įgaliotinio J. Vaitiekaičio pranešimai, kuriuose Sibiro ir Mandžiūrijos lietuviai informuoti apie pasų išdavimą ir vizavimą, įgaliojimų ir liudijimų išdavimą, teikiamų įgaliotinio paslaugų įkainius[296]. Ryšys su Lietuvos vyriausybe buvo palaikomas per Lietuvos atstovą Vašingtone Joną Vileišį, su lietuvių kolonijomis – per jo paskirtus agentus Čitoje (Motiejų Čepą[297]), Blagoveščenske (Juozą Survilą) ir Charbine (Juozą Mažeiką)[298], o su TRR vadovybe – per agentą Čitoje[299].

Išvados

1. Išanalizavus lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo Rusijoje teisinius aspektus (1917 m. gruodžio–1920 m. rugsėjo mėn.) darytina išvada, kad lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimas Sibire 1918–1919 metais turėjo tarpinio atstovavimo pobūdį, nes nėra įrodymų, kad CLBS 1919 metais savo veiklai būtų gavęs įgaliojimą iš Laikinosios Lietuvos vyriausybės, nors tokio įgaliojimo ir siekė. CLBS nariai turėjo aiškų suvokimą, kad Lietuvos Tarybai 1918 m. vasario 16 d. paskelbus, o Vokietijos Kaizeriui pripažinus Lietuvos nepriklausomybę, ji atstovauja Lietuvos piliečius ir gina jų teises Sibire

vietos valdžios ir užsienio šalių diplomatinėse institucijose.

2. Išnagrinėjus CLBS įsteigimą, jurisdikciją, struktūrą, lėšų šaltinius ir kompetenciją 1918–1919 metais paaiškėjo, kad CLBS Tomske buvo steigiamas dukart 1918 m. ir 1919 m. Antrą kartą įsteigtasis CLBS turėjo aiškesnę struktūrą (nariai buvo pasiskirstę pareigas ir funkcijas), aiškiau įvardintą ir apibrėžtą jurisdikciją (jungė Sibiro lietuvius 15 miestų ir jų apylinkių), turėjo aiškią veiklos koordinavimo per CLBS įgaliotinius viziją ir ją įgyvendino praktikoje, numatė lėšų šaltinius Biuro išlaikymui, renkant nustatytus 1 procento nuo metinių asmens pajamų ir 10 procentų kasmėnesinį mokestį nuo lietuvių organizacijų pajamų ir praplėtė savo kompetenciją, konkretizuodama atstovavimo veiklas (Sibiro lietuvių teisių gynimas „kitų tautų ir valstybių tarpe“, derybų vedimas, deklaracijų, memorandumų ir kitų, panašaus pobūdžio dokumentų, rengimas ir į teikimas vietos ir užsienio šalių institucijoms Rusijoje ir už jos ribų).

3. Ištyrus CLBS veiklą paaiškėjo, kad 1918–1919 m. darbuotasi keliomis kryptimis: 1) rūpintasi Sibiro lietuvių tremtinių registravimu ir grąžinimo į tėvynę organizavimu; 2) siekta užkirsti kelią priverstinei karininkų lietuvių Sibire mobilizacijai į baltųjų rusų kariuomenę ir palaikyti ryšius su Sibiro lietuvių batalionu; 3) atstovaujant lietuvių ir Lietuvos piliečių interesus Sibire komunikuota su užsienio šalių diplomatiniu korpusu – Prancūzijos konsulu Omske, JAV konsulu Omske, JAV atstovu Tomske, Švedijos Karališkąja misija Omske bei Laikinąja Sibiro vyriausybe ir Vyriausiuoju Rusijos valdytoju admirolu A. V. Kolčaku, konsoliduotos trijų Baltijos tautų (estų, latvių ir lietuvių) Biurų politinės jėgos įkuriant Baltijos Tarybą; 4) leisti leidiniai „Pranešimas“ (1918 m.) ir „Sibiro lietuvių žinios“ (1919 m.) ir per juos palaikyti ryšiai su lietuvių kolonijomis, perduodant ir gaunant informaciją apie lietuvių gyvenimą Sibire, CLBS veiklą, grįžimą į tėvynę, Lietuvą ir laiškų siuntimą į JAV.

4. Išanalizavus CLBS įgaliotinių funkcijas ir veiklą, išaiškėjo, kad Sibiro lietuvių apylinkės išrinkti asmenys turėjo turėti CLBS pasitikėjimą ir įgaliojimus veikti, vadovaujantis CLBS instrukcijomis. Per juos buvo surenkami mokesčiai Biuro išlaikymui ir išduodami kelionei į Lietuvą reikalingi dokumentai. Pagrindinės įgaliotinių funkcijos buvo, bendradarbiaujant su vietos lietuvių įstaigomis ir visuomenės veikėjais, atstovauti savo apylinkės Lietuvos piliečių teises ir reikalus, registruoti lietuvius ir telkti juos organizuotam grįžimui į Lietuvą, išduoti jiems Lietuvos pilietybės liudijimus, rūpintis jų švietimu ir globa, informuoti apie Lietuvą ir grįžimo į tėvynę organizavimą.

5. Išnagrinėjus TRT įsteigimą 1919 m. pabaigoje, jurisdikciją, struktūrą, kompetenciją, lėšų šaltinius, galima teigti, kad suformuota TRT turėjo išlikti subordinuota CLBS, veikti pagal Biuro modelį (palaikant ryšius su Tolimųjų Rytų lietuviais per įgaliotinius) „tokiomis pat teisėmis, kaip Biuras Tomske“. Veikdama Rytinėje Sibiro dalyje TRT turėjo užtikrinti organizuotą lietuvių veiklą Tolimuosiuose Rytuose, nutrūkus ryšiams su centru Tomske, ginti Lietuvos piliečių, gyvenančių TRT rajone, teises ir reikalus, vienyti lietuvius bendram darbui ekonomikos ir švietimo srityse bei ieškoti kelių grįžti į tėvynę. TRT numatyta kiek platesnė, nei CLBS, kompetencija, – prie jau esamų pareigų pridėta – sutarčių (naudingų Lietuvos piliečiams) sudarymas, informacijos rinkimas karo nuostoliams prisiteisti. Be jau numatytų CLBS lėšų šaltinių – renkamų mokesčių – TRT galėjo naudotis gautu pelnu iš Tarybos ir Biuro leidinių, aukų ir kitų pajamų.

6. Ištyrus lietuvių ir Lietuvos piliečių atstovavimo pokyčius Urale, Vakarų ir Rytų Sibire 1920 metais išaiškėjo, kad Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcija ir prie

jos 1920 m. kovo mėn. įkurtas Sibiro lietuvių baltarusių biuras, 1920 m. balandžio–birželio mėn. siekė iš Uralo ir Vakarų Sibiro lietuvių gyvenimo išstumti CLBS, atstovavusį Sibiro lietuvius, perimti jo veiklas, o jį patį (Biurą) – uždaryti. Sibiro lietuviams suklaidinti pasirinktos priemonės – panaši sekcijų struktūra, darbo organizavimo ir veiklos modelis, komunistinė propaganda, Lietuvos vyriausybės šmeižimas, Lietuvos piliečių atkalbinėjimas grįžti į Lietuvą – Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcijos nepavertė lietuvius ir Lietuvos piliečius Urale ir Vakarų Sibire atstovaujančia institucija. Lietuvos Respublikai pasirašius taikos sutartį su Sovietų Rusija, Lietuvos piliečių atstovavimą ir jų teisių gynimą Sibiro krašte perėmė Lietuvos Respublikos įgaliotinis.

Nuorodos

1 Yčas M., Rusijos lietuvių pastangos kovose už Lietuvos nepriklausomybę, in: *Pirmasis nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas, 1990, p. 21–33; Gaigalaitė A., Lietuvos Tarybos diplomatija, in: Mokslinės konferencijos *Iš Lietuvos diplomatijos istorijos medžiaga*, Kaunas, 1994, p. 22–38; Grigaravičiūtė S., *History of Lithuanian Diplomacy, 1918–1940. Study guide for Lithuanian and Erasmus students*, Vilnius: Edukologija, 2013, 88 p. CD.

2 Čepėnas P., *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, 2 tomas, fotografuotas leidimas, Vilnius: Lituanus, 1992, p. 34–83; Blažytė-Baužienė D., Gimžauskas E., Laurinavičius Č., Mačiulis D., Rudis G., Svarauskas A., Vaičenonis J., *Lietuvos istorija*, X tomas, 1 dalis, Vilnius: Baltos lankos, 2013, p. 73–95.

3 Eidintas A., Views on Foreign Policy within the Lithuanian State Council 1917–1919, *Studia Baltica Stockholmiensia*, 1991, vol. 8, p. 373–380; Eidintas A., *Lithuania in European politics: the years of the first Republic, 1918–1940*, Vilnius: Vaga, 2003, p. 11–31; Maksimaitis M., *Mažoji konstituanta. Lietuvos taryba atkuriant valstybingumą*, Vilnius: Justitia, 2011, 432 p.; Laurinavičius, Č., Lopata R., Germany and Lithuania, 1917–1939, *Lithuanian Foreign Policy Review*, 2001, No 2 (8), in: http://www.lfpr.lt/uploads/File/2001-8/Laurinavicius_Lopata.pdf; Lopata R., *Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais*, Vilnius, 1996, 223 p.; taip pat klasika tapusiuose darbuose: Žepkaitė R., *Lietuva ir Didžiosios valstybės 1918–1939 m.*, Kaunas: Šviesa, 1986, 193 p.; Žepkaitė R., *Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922)*, Vilnius: Mintis, 1973, 193 p.; Žiugžda R., *Lietuva imperialistinių valstybių planuose, 1917–1940*, Vilnius: Mokslas, 1983, 177 p.

4 Motuzas R., *Lietuvos diplomatinis atstovavimas Švedijoje*, Vilnius: Versus aureus, 2011, p. 52; Savickis J., Skandinavija, in: *Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas: Šviesa, 1990, fotografuotas leidimas, p. 59.

5 Grigaravičiūtė S., Representation of Lithuania in the Far Eastern Republic, 1920–1922, *Vesture: avoti un cilveki. XXVI starptautisko zinatnisko lasijumu materiali. Vesture XX*. Daugavpils Universitates Akademiskais apgads „Saule", 2017, p. 88–104, prieiga internete: https://du.lv/wp-content/uploads/2016/01/Vesture_XX_2017_tirraksts-1.pdf

6 Leščius V., Dėl Lietuvos kariuomenės kūrimo ir nepriklausomybės kovų istoriografijos, *Lietuvos istorijos studijos*, 2002, t. 10, p. 34–51. Sibiro lietuvių bataliono istoriografija žr. šio autoriaus straipsnio p. 36.

7 Arbušauskaitė A., Prūsijos lietuviai – Rusijos caro tremtiniai Didžiajame kare (1914–1918), *Šilalės kraštas*, 2016 11 21, prieiga internete: https://www.silaineskrastas.lt/kultura/silaines-sodas/prusijos-lietuviai-rusijos-caro-tremtiniai-didziajame-kare-1914-1918/ (2017 07 01).

8 Balkelis T., *Moderniosios Lietuvos kūrimas*, Vilnius, 2012, p. 211–238; Balkelis Tomas. Lietuvos vyriausybė ir Pirmojo Pasaulinio karo pabėgėlių repatriacija į Lietuvą, 1918–1924 m., *Oikos*, 2006, nr. 2, p. 55–74; Tamošiūnienė M., *Tarp politinio įrankio ir aukos: karo belaisviai Lietuvos Respublikos politikoje 1919–1923 m.*, Vilnius, 2014, 166 p.

9 Пужихина А. В., *«Pranešimas» ('Вестник') (1918) и «Sibiro lietuvių žinios» ('Ведомости литоцев Сибири') (1919): Лингвистический и культурно-исторический комментарий к тексту газеты*, выпускная квалификационная работа. Санкт-Петербургский

государственный университет, Санкт-Петербург, 2011, 120 c. prieiga internete: <http://www.genling.nw.ru/baltist/diploms/2011Puz'ihina.pdf> (2017 07 01); Колоткин М. Н., *Социально-политическая история балтийских поселенцев Сибири (1917– середина 1930-х гг.)*, Новосибирск – 2010, 186 с., prieiga internete: http://bsk.nios.ru/sites/bsk.nios.ru/files/books/baltiyskie_diaspory_v_sibiri_1.pdf (2017 06 16); Лоткин И. В., *Социально-политическач экономическая и культурная адаптяция прибалтийских поселенцев в Сибири (1920–1940 гг.)*, диссертация на соискание учёной степени доктор исторических наук, Омск, 2012, 486 с. Yra tik dalinė prieiga internete: http://search.rsl.ru/ru/record/01005090320 (2017 07 10).

[10] Šatkauskas Rytis. Lithuanians in Harbin. *Draugas News*, 2017, gegužė, vol. 5, no 5, p. 6–7, prieiga internete: <http://www.draugas.org/news/lithuanians-in-harbin/> (2017 06 20).

[11] *The Jews in Harbin. Евреи в Харбине*, ed. Qu Wei, Li Shuxiao, China: Social Sciences Academic Press, 2006, 285 p. Knygą į Lietuvą parvežė istorikė dr. Dalia Bukelevičiūtė.

[12] Grigaravičiūtė S., Representation of Lithuania in the Far Eastern Republic, 1920–1922, *Vesture: avoti un cilveki. XXVI starptautisko zinatnisko lasijumu materiali. Vesture XX*. Daugavpils Universitates Akademiskais apgads „Saule", 2017, p. 88–104, prieiga internete: https://du.lv/wp-content/uploads/2016/01/Vesture_XX_2017_tirraksts-1.pdf

[13] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.

[14] Leidinys „Pranešimas" yra įdėtas filologės iš Sankt Peterburgo Alionos Pužychinos baigiamojo darbo prieduose, prieiga internete: <http://www.genling.nw.ru/baltist/diploms/2011Puz'ihina.pdf> (2017 07 01)

[15] Laikraštyje yra informacijos apie rengiamą Pirmąjį Sibiro lietuvių suvažiavimą ir jame planuojamus svarstyti klausimus.

[16] „Laisvė" 1920–1922 m. informavo apie lietuvių padėtį Sibire, leidžiamus leidinius, Lietuvos ir jos piliečių atstovavimą Vakarų Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose, Lietuvos Respublikos įgaliotinių Sibire paskyrimą (1920–1921 m.).

[17] *Prūsų lietuviai Sibire. Iš F. Bortkevičienės atsiminimų*, parengė Julius Būtėnas, Kaunas: Varpas, 1939, p. 4–6, 12, 13, 15, 20, 24–26, 30, 35.

[18] Stulginskis A., *Atsiminimai*, Chicago, 1980, p. 267–268.

[19] Čepas M., *Molio Motiejaus užrašai*. Vilnius: Standartų spaustuvė, 2007, 512 p.

[20] Linkevičius P., *Sibiro batalionas. Pirmasis atskiras lietuvių batalionas Vytauto Didžiojo vardu Sibire. Iš atsiminimų*, Spaudos fondas, 1939, 219 p.

[21] Yčas M., *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*, 1990, 2-as leidimas, t. 3, p. 160, 203–206.

[22] *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*, sud. A. Eidintas, R. Lopata, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 252.

[23] Колоткин М. Н., *min. veik*.

[24] Sohn O., *De Drog mod Øst. Danskeres udvandring til Rusland og Sibirien 1864 til 1919*, København: Høst & Søn, 2002, 159 S. Už knygą dėkoju kolegai Dixie Simonsen.

[25] Gibson B. S., Guarding the Railroad, Taming the Cossacks. The U.S. Army in Russia, 1918–1920, Part 1–3, *Prologue*, 2002, vol. 34, no 4, prieiga internete: https://www.archives.gov/publications/prologue/2002/winter/us-army-in-russia-1.html (2017 06 10).

[26] Gaigalaitė A., *Lietuva Paryžiuje 1919 metais*, Kaunas: Šviesa, 1999, p. 45–62.

[27] Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., *Latvijas ārlietu dienesta darbinieki 1918–1991*. Biogrāfiska vārdnīca, Rīga: Zinātne, 2003, p. 204.

[28] Lerhis Ā., *Latvijas Republikas ārlietu dienests 1918–1941*, Rīga, 2005, p. 136–138.

[29] Колоткин М. Н., *min. veik*.

[30] Jaščenka A., *Tarptautinės teisės kursas*, Kaunas, 1931, t. 1, p. 237, 238.

[31] Būga K., *Rinktiniai raštai*, t. 1, sud. Z. Zinkevičius, Kaunas, 1958, p. 46, 48, 49.

[32] *Mykolas Sleževičius*, sud. J. Būtėnas ir kt., Chicago: Terra, 1954, p. 74.

[33] Tremtiniais buvo laikomi ir Pirmojo pasaulinio karo šauktiniai („imtiniai"), kurie gyveno vienos susitariančios šalies teritorijoje ir šios sutarties pasirašymo metu atsirado antrosios šalies teritorijoje. Žr.: Tremtinių grąžinimo sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos. *Vyriausybės žinios*, 1921 08 03, nr. 42, p. 1. Ką laikyti tremtiniais, diskutuota ir Kaukazo lietuvių atstovų suvažiavime 1917 m. gruodžio 27–30 d. Buvo nuspręsta tremtiniais laikyti ir prieš karą Kaukaze apsigyvenusius lietuvius, nes

jie vyko svetur ne savu noru, „negalėdami tėvynėje surasti pragyvenimo šaltinių“. Žr.: Aničas J., *Petras Vileišis, 1851–1926*, 2-as papild. ir patais. leid., Vilnius: Alma littera, 2001, p. 424.

34 Pabėgėlis. *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius: Mintis, 1972, p. 471.

35 Mūsų tremtinių ir jų turtų grąžinimas iš Sovietų Rusų (pašnekesys su S. Šimkum), *Lietuva*, 1921 03 12, nr. 56, p. 1; Grigaravičiūtė S. Lietuvos įgaliotiniai, jų statusas ir funkcijos 1918–1922 metais. Pranešimas skaitytas nacionalinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos diplomatija ir diplomatai XV–XXI a. (I)“ (LEU, Vilnius 2015 12 04).

36 *Ten pat*, p. 237.

37 *Ten pat*, p. 237, 238.

38 *Ten pat*, p. 237.

39 Tokiems atstovams nebuvo pripažįstamas „diplomatinis pobūdis“, nes tokie atstovaujamieji organai nedalyvauja sudarant bendrą tarptautinę valdžią, nenusprendžia kartu su kitais organais bendrų tarptautinių sprendimų. Jaščenka A., *min veik*., p. 237.

* Būstinė Voroneže (1917 m. gruodis–1918 m. balandis), o vėliau – Maskvoje (1918 m. balandis).

** Būstinė Tomske.

42 Jaščenka A., *min veik*., p. 237.

43 Dalis CLBS (ir jo padalinio TRT) įgaliotinių 1920 m. pabaigoje–1921 m. tapo Lietuvos Respublikos įgaliotiniais ar jų agentais Sibire ir Tolimuosiuose Rytuose (Juozas Vaitiekaitis, Juozas Mažeika, Motiejus Čepas). Žr. Grigaravičiūtė S., *min veik*.

44 Karininkų reikalai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 3–4; Lietuviai Tolimuosiuose Rytuose, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, nr. 1, p. 4.

45 Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę, *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, nr. 2–3, p. 5. Iš Sibiro ir Tolimųjų Rytų Respublikos grįžtantys lietuviai buvo suskirstyti į tris kategorijas – lietuvius tremtinius, lietuvius optantus ir lietuvius kandidatus į optantus. „Tautinis pasas“ arba liudijimas buvo išduodamas tokiam tremtiniui, optantui arba kandidatui į optantus, kuris atitiko Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose instrukcijoje išdėstytus kriterijus, t. y. turėjo: 1) caro valdžios įstaigų Lietuvoje 1913–1915 m. išduotus pasus, rekvizicijos lapus ar turto aprašymą; 2) Tatjanos ar kitų komitetų-įstaigų dokumentus tremtiniams šelpti, 1914–1917 m. liudijimus; 3) Lietuvos Respublikos VRM liudijimus. Žr. 1922 05 12 M. Čepo pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiui. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 48–55.

46 Apie Lietuvos nepriklausomybę, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 4.

47 Aničas J., *min. veik*., p. 426. Išsamiau žr.: Grigaravičiūtė S., Diplomacy of the Council of Lithuania (September 1917–May 1920), *Vesture: avoti un cilveki. XXV starptautisko zinatnisko lasijumu materiali. Vesture XIX*, Daugavpils Universitates Akademiskais apgads „Saule“, 2016, p. 90–104; 1918 07 09 Klemensui Matusevičiui išduotas Lietuvių vyriausios tarybos Ukrainoje liudijimas. *LCVA*, f. 928, ap. 28, b. 3, l. 246a.

48 1918 11 06 Lietuvos Tarybos įgaliotinio Maskvos atstovybės raštas Vokietijos generaliniam konsulatui Maskvoje. *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 55, l. 1.

49 Antano Akselio, Konstantino Avižienio, Juozo Bagdono, Kazio Blaževičiaus, Vladislovo Čepo, Prano Eidinto, Juozo Pauliukonio asmens bylos. *LCVA*, f. 1561, ap. 1, b. 1, 3, 24, 25, 60a, 77, 78, 288.

50 1 paragrafe teigiama, kad Lietuvos piliečiais laikomi asmenys, kurių tėvai ir seneliai gyveno ir jie patys gyvena Lietuvoje, jų vaikai (net jei Lietuvoje ir negyveno, bet grįžo į ją gyventi), asmenys, kurie iki 1914 m. ne mažiau kaip 10 metų gyveno Lietuvoje ir turėjo arba turto, arba nuolatinį darbą, Lietuvos piliečio vaikai, žmona ar našlė, netekėjusios Lietuvos pilietės vaikai (jei jų nepripažino užsienietis tėvas), užsieniečiai, tapę Lietuvos piliečiais. Žr.: Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę, *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, nr. 2–3, p. 5.

51 Laikinas įstatymas apie Lietuvos pilietybę, *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, nr. 2–3, p. 5.

52 Sudarant tremtinių sąrašus Rusijoje buvo svarstoma, ką daryti su 1914–1918 m. mobilizuotais „pačioj Lietuvoj piliečiais“ <...>. Nors jie nepaminėti tremtinių skaičiuje, kaip, pvz., karo belaisviai, bet teisingai, beje, ir jie pridera skirti prie tremtinių. <...> taip manydamas ir

tuos mobilizuotuosius dėsiu į tremtinių sąrašą“. Žr. 1922 04 20 M. Čepo pranešimas Lietuvos atstovybei Tarybų Rusuose Tremtinių skyriui. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 71–72.

[53] Lietuvos Taikos sutartis su Rusija, *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, nr. 53, p. 4–5. Iš Sibiro ir Tolimųjų Rytų Respublikos grįžtantys lietuviai buvo suskirstyti į tris kategorijas – lietuvius tremtinius, lietuvius optantus ir lietuvius kandidatus į optantus. „Tautinis pasas“ arba liudijimas buvo išduodamas tokiam tremtiniui, optantui arba kandidatui į optantus, kuris atitiko Lietuvos atstovybės Tarybų Rusuose instrukcijoje išdėstytus kriterijus, t. y. turėjo: 1) caro valdžios įstaigų Lietuvoje 1913–1915 m. išduotus pasus, rekvizicijos lapus ar turto aprašymą; 2) Tatjanos ar kitų komitetų-įstaigų dokumentus tremtiniams šelpti, 1914–1917 m. liudijimus; 3) Lietuvos Respublikos VRM liudijimus. Žr. 1922 05 12 M. Čepo pranešimas užsienio reikalų ministrui V. Jurgučiui. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 48–55.

[54] Lietuvos Valstybės Tarybos Belaisvių ir tremtinių grąžinimo komisijos pirmininkas A. Stulginskis atsiminimuose teigia, kad Lietuvos Valstybės Tarybos sąmatoje buvo prašoma lėšų Lietuvos Tarybos atstovybėms Petrograde, Ukrainoje, Užkaukazėje steigti, bet atsakyta, kad „atstovybių užsieniuose steigti Taryba neturinti teisės“. Žr. Stulginskis A., *min. veik*., p. 267–268.

[55] Pasirašius Brest Litovsko sutartį diplomatiniai ir konsuliniai Rusijos ir Vokietijos santykiai buvo atnaujinti, remiantis 10 sutartie punktu. Žr. Мирный договор между Советской Россией, с одной стороны, и И Германией, Австро-Венгрией, Болгарией И Турцией, с другой стороны. («Брестский мир»). 3 марта 1918 г., in: *Хрестоматия по отечественной истории (1914–1945 гг.)*, Москва, 1996. С. 640–642; *Документы внешней политики СССР*, Москва, 1957, т. 1, с. 47–51.

[56] Kaukazo lietuvių taryba palaikė nuolatinius ryšius su užsienio šalių misijomis ir konsulais Tiflise (tame tarpe ir Vokietijos delegatu (konsulu) Tiflise grafu Verneriu von Šulenburgu). Žr. Kaukazo lietuvių taryba ir jos veikla (20 metų sukakties proga). Tęsinys, *Lietuvos aidas*, 1938 01 24, nr. 35, p. 2.

[57] 1918 11 30 Įgaliojimas Mečislovui Boleslavovičiui Jaloveckiui, išduotas Švedijos pasiuntinybės sekcijos Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 8, b. 877, l. 105; Iš buvusio Lietuvos valdžios įgaliotinio darbuotės Maskvoje, *Laisvė*, 1920 04 27, nr. 90, p. 2.

[58] Pivoras S., Švedija ir Lietuvos pripažinimas *de jure*, *Lituanistica*, 1999, nr. 4 (40), p. 32–49.

[59] Pivoras S., *min veik*., p. 32–49; Gibson B. S., *min. veik*.

[60] Колоткин М. Н., *min veik*., с. 52–53.

[61] *Ten pat*, p. 52, 57.

[62] Apie Lietuvos nepriklausomybę, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 4.

[63] Visiems lietuviams, besiteiraujantiems apie Lietuvos nepriklausomybę buvo pranešama apie Vokietijos kaizerio manifestą, kuris Lietuvos Tarybos prezidiumui buvo įteiktas 1918 m. gegužės 4 d. Žr. Apie Lietuvos nepriklausomybę, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 4.

[64] „[S]ulig Lietuvos Tarybos paskelbtos 22–23 kovo mėn. 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės ir visiems priverstinos tarptautinės teisės – šiojo Lietuvos piliečio asmuo, butas ir turtas yra neliečiami; jo suėmimas, kratos ir turto rekvizicijos tegalimos Lietuvių Tarybos įgaliotiniui dalyvaujant.“. Žr. 1918 07 09 Klemensui Matusevičiui išduotas Lietuvių vyriausios tarybos Ukrainoje liudijimas. *LCVA*, f. 928, ap. 28, b. 3, l. 246a.

[65] 1918 m. lapkričio mėn. oficiali veikla nutrūko, nes Vokietija nutraukė diplomatinius santykius su Sovietų Rusija. „Lietuvos atstovybės turėjo likviduoti savo reikalus“. Lietuvos atstovai lietuvių atstovavimą pavedė Švedijos konsului. Jis rūpinosi lietuvių dokumentais (pasais, metrika). Žr. Iš buvusio Lietuvos valdžios įgaliotinio darbuotės Maskvoje, *Laisvė*, 1920 04 27, nr. 90, p. 2.

[66] Sutarties 14 paragrafe buvo pasakyta, kad šalių diplomatiniai ir konsuliniai santykiai bus užmegzti Lietuvos Respublikai **ratifikavus taikos sutartį** su Tarybų Rusija. Sutarties ratifikaciniais raštais Maskvoje pasikeista **1920 m. spalio 14 d**. Žr. Lietuvos Taikos sutartis su Rusija, *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, nr. 53, p. 1–11.

[67] 1921 05 24 Vaclavo Čepanio raportas Lietuvos atstovybei Tarybų Rusuose. *LCVA*, f. 383, ap. 3, b. 165, l. 37–38; Lietuvos Taikos sutartis su Rusija, *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, nr. 53, p. 1–11.

[68] *URM žinynas*, Kaunas, 1933, p. 231; Atvažiavo Baltrušaitis, *Laisvė*, 1920 12 10, nr. 8, p. 1; Lietuvos įgaliotiniai Maskvoje, *Laisvė*, 1920 07 17, nr. 138, p. 2.

[69] Grigaravičiūtė S., *min veik*.

[*] Būstinė Voroneže (1917 m. gruodis–1918 m. balandis), o vėliau – Maskvoje (1918 m. balandis).

[**] Būstinė Tomske.

[72] Jaščenka A., *min veik*., p. 237.

[73] *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*, sud. A. Eidintas, R. Lopata, Vilnius: Mokslas, 1991, p. 146–147; Grigaravičiūtė S., *Skandinavija Lietuvos diplomatijoje 1918–1940 metais*, Vilnius: Saulabrolis, 2002, p. 37.

[74] Antrosios lietuvių konferencijos Stokholme rezoliucijos, *Lietuvių balsas*, 1917 11 17, nr. 63, p. 1.

[75] „Lietuvių tautinių reikalų atstovybė Rusijoje ir užsieniuose dabar ir Taikos kongreso metu". Žr. *Mykolas Sleževičius*, sud. J. Būtėnas ir kt. Chicago, 1954, p. 70.

[76] *Mykolas Sleževičius*, sud. J. Būtėnas ir kt. Chicago, 1954, p. 72.

[77] Pranciškus Karevičius grįžęs į okupuotą Lietuvą vokiečių karinei vadovybei pasakė, kad „Lietuva vokiečių yra okupuota, bet ji nėra prie Vokietijos prijungta. **Mes ir toliau pasiliekame Rusijos piliečiai**". Žr. Yčas M., *Atsiminimai. Nepriklausomybės keliais*, 1990, 2-as leidimas, t. 3, p. 160.

[78] *Mykolas Sleževičius*, sud. J. Būtėnas ir kt. Chicago, 1954, p. 74.

[79] 1918 07 02 Lietuvos Tarybos pirmininko raštas Vokietijos karinei vadovybei Lietuvoje (Vilniuje). *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 31, l. 8. Liudas Daukša buvo VLTR iždo skyriaus vedėjas. Žr. 1918 01 19 VLTR įgaliojimas Liudui Daukšai. *LMAVB RS*, F. 70–159, l. 3.

[80] 1918 metų (tikėtina, kad liepos–rugpjūčio mėn.) dokumento, sudaryto su Vokietijos generaliniu konsulatu Maskvoje, nuorašas. *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 31, l. 2.

[81] 1918 m. liepos, rugpjūčio, rugsėjo bei spalio mėn. Maskvos lietuvių šelpimo draugijos pirmininkas (K. Lapinas), remdamasis gautais dokumentais ir Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje pranešimu išduodavo liudijimus, kad „LIETUVOS PILIETIS yra įtrauktas į sąrašą asmenų, kurie yra Vokietijos generalinio konsulato Maskvoje globoje ir kad „jis ir jo turtas yra ginami Vokiečių imperijos ir kad jis neturi būti šaukiamas Rusijos kariuomenėn". Žr. 1918 08 10 paliudijimas Konstantinui Avižieniui. *LCVA*, f. 1561, ap. 1, b. 3, l. 1.

[82] Mūsų žinos. Vilnius, *Darbo balsas*, 1918 04 25, nr. 18, p. 12; Mūsų žinios. Vilnius, *Darbo balsas*, 1918 06 06, nr. 24, p. 9.

[83] *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai*, sud. A. Eidintas ir R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 252.

[84] Tremtinių grąžinimas iš Rusijos, *Darbo balsas*, 1918 07 03, nr. 27, p. 7.

[85] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Vadas*, 1918 02 23, nr. 2, p. 2.

[86] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 11.

[87] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 10.

[88] 1918 m. spalio 14 d. LVT įgaliojo Konstantiną Lapiną būti atstovu ir ginti Lietuvos valstybės interesus ir Lietuvos piliečių interesus Maskvos mieste ir jos apylinkėse prieš Rusijos respublikos valdžią, o taip pat **Vokietijos Reicho atstovybėje ir konsulate** ir kitų valstybių atstovų tarpe. Prašė talkinti jam ir teikti jam pagalbą ir apsaugą. Žr. 1918 10 14 LVT įgaliojimas Konstantinui Lapinui (Maskvoje), rusų kalba. *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 38, l. 4.

[89] Stulginskis Aleksandras. *Atsiminimai*. 1980, p. 267–268.

[90] Dokumentuose lietuvių ir vokiečių kalbomis buvo užrašas lapo viršuje kairiąjame kampe: „Lietuvos Tarybos įgaliotinis Maskvos atstovybė. Bevollmächtiger des Litauisches Staatsrates Moskauer Vertretung". *LCVA*, f. 1014, ap. 1, b. 55, l. 1.

[91] Sibiro lietuvių suvažiavimas,. *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.

[92] 1919 m. lapkričio 8 d. numeryje buvo pranešta, kad Antantės Vyriausioji Taryba („Vyriausioji Paryžiaus Taryba") „pripažino nereikalingumą kištis sąjungininkams rusų dalykuosna ir išleido paliepimą visiems išvažiuoti iš Sibiro" . Žr. Įvairios žinios. Sąjungininkai iškeliauja iš Sibiro namo, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 3.

[93] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.

[94] 1918 11 30 Įgaliojimas Mečislovui Boleslavovičiui Jaloveckiui, išduotas Švedijos pasiuntinybės sekcijos Petrograde. *LCVA*, f. 383, ap. 8, b. 877, l. 105.

[95] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

[96] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2.

[97] *Ten pat.*

[98] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[99] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1; Колоткин М. Н., *min veik*., c. 50.

[100] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

[101] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Vadas*, 1918 02 23, nr. 2, p. 2.

[102] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 8.

[103] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

[104] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[105] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

[106] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1–2. Žvelgiant į tuometinį Rusijos administracinį padalijimą, lietuviai gyveno Vakarų ir Centrinėje Sibiro dalyje, t. y. Novosibirsko, Omsko, Tomsko, Kemerovo, Irkutsko apskrityje, dalyje Čitos, Tiumenės apskričių, Altajaus ir Krasnojarsko kraštuose. Žr. Пужихина А. В., *min veik*., c. 13.

[107] Iš kolonijų gyvenimo. Tomskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 4.

[108] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 3.

[109] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 3.

[110] 1918 m. liepos mėn. CLBS ragino Sibiro lietuvius rengti susirinkimus ir viešinti biuro siunčiamą informaciją ir išsirinkti kolonijų komisijas, kurios galėtų „atstovauti visos kolonijos ir jos organizacijų vardu“ ir palaikyti ryšį su biuru. Žr. Lietuvių kolonijų organizavimas Sibire. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 7–8.

[111] Lietuvių organizacijos Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 11–12.

[112] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5–6.

[113] *Ten pat*, p. 5.

[114] *Ten pat*, p. 6.

[115] Lietuvių organizacijos Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 11–12.

[116] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.

[117] *Ten pat.*

[118] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 1.

[119] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.

[120] *Ten pat,* p. 6.

[121] Iš kolonijų gyvenimo. Barabinskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4.

[122] Iš kolonijų gyvenimo. Barabinskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 4.

[123] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[124] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

[125] *Ten pat*, p. 2.

[126] *Ten pat*, p. 1–2.

[127] *Ten pat*, p. 2.

[128] Apie lietuvių grįžimo tėvynėn fondus, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 5.

[129] Grįžimas Tėvynėn, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 5–6.

[130] Apie lietuvių grįžimo tėvynėn fondus, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas* No 2. Tomskas, 1918 07 15, p. 5.

[131] Grįžimas Tėvynėn, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 5.

[132] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 4; Grįžimas Tėvynėn. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 6.

[133] CLBS buvo gavęs 1918 m. balandžio 22 d. laišką iš Petrogrado lietuvių draugijos „Grūdas“, kuriame prašoma informacijos, iš kokių stočių ir kiek tremtinių atvyks (atrašė V. Bielskis ir

J. Kriščiūnas). Žr. Grįžimas Tėvynėn, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 6.

*** „Krasos“ reiškia pašto, t. y. Lietuvių pašto ir telegrafo organizacija.

135 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 2.

136 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 2.

137 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 11.

138 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 4.

139 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 3.

140 Lietuvių kolonijų organizavimas Sibire, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 7–8.

141 Lietuvių kolonijų organizavimas Sibire, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 7–8.

142 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2–3.

143 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 4–5.

144 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 4–5.

145 Apie lietuvių grįžimo tėvynėn fondus, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 5.

146 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 2.

147 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 2.

148 Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 10.

149 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 4–5.

150 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 2.

151 Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 6.

152 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2.

153 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2.

154 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2.

155 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2–3.

156 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 2.

157 Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

158 Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

159 Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

160 Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Lietuvių bataljono vadas pripažįsta C. L. B. pilnateisiu Sibiro lietuvių visuomenės organu, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.

161 Laikraščio 4 numeryje buvo paskelbtas pirmasis Lietuvių bataljono paliepimas, išleistas 1919 m. liepos 27 dieną. Paliepimą pasirašė „bataliono vadas poručikas Linkevičius ir adjutantas Padvaiskis“. Žr. Karininkų reikalai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 7–8.

162 Laikraštyje buvo išspausdintas Lietuvių bataliono vado P. Linkevičiaus atsišaukimas į „Sibiro senuosius gyventojus lietuvius ir karo tremtinius. Buvo siūloma vienytis ir išsireikalauti geresnių sąlygų, kaip tai padarė čekai, lenkai, latviai. Žr. Karininkų reikalai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 3–4.

163 Laikraščio 6 numeryje rašoma, kad Sibire lietuviai turi kariuomenės vieną batalioną, o jo tikslas – „surinkti krūvon po visur išblaškytus lietuvius karininkus“. Tai pat ragino norinčius įstoti į batalioną kreiptis į bataliono štabą Novonikolajevske arba kituose miestuose į „lenkų komendantus ar delegatus“. Žr. Lietuvos kariuomenė, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.

164 Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Lietuvių kareivių reikalais, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 1.

165 *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1.

166 Novonikolajevsko lietuvių tautos taryba taip pat įteikė pareiškimą Laikinajai Sibiro valdžiai, apie tai, kad „lietuviai politiniuose ir kariškuose Sibiro reikaluose nedalyvauja ir laikosi neitraliai“. Žr. *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 3.

167 Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[168] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[169] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[170] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.

[171] Gaigalaitė A., *min. veik*., p. 49.

[172] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[173] Jame aprašyta Biuro veikla, Lietuvių batalionо įsteigimas Novonikolajevske, lietuvių noras grįžti į Lietuvą ir išsakytas pageidavimas „turėti Lietuvos atstovą Sibire". Labai prašoma perduoti šią informaciją į Lietuvą vyriausybei. Žr. Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.

[174] Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.

[175] Rezoliucijoje buvo parašyta, kad „principai laisvo tautų apsisprendimo paskelbti Amerikos, Rusijos ir kitų sąjunginių valstybių demokratijų duoda teisę apreikšti lietuvių suvažiavimui šį: 1) Lietuva turi būti neprigulminga. 2) Taikos konferencijoj turi būti jos atstovai". Žr. Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 4.

[176] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[177] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[178] „Politinė situacija po nuvertimui didžiumiečių valdžios vakarų Sibire irgi griežtai persimainė. Bresto Taika, padaryta didžiumiečių, turbūt nebus naujos valdžios pripažinta, ir gali prasidėti vėl kova su Centralėmis imperijomis. **Lietuvos nepriklausomybės klausimas, pirma rodėsi jau išrištas, dabar vėl gali palikti atviru vis svyruojančiu tarpe dviejų kovojančių valstybinių sąjungų**. Lietuva ir jos piliečiai be abejo bus užmiršti ir palikti savo spėkoms". Žr. Apie „Lietuvių Grįžimo Tėvynėn Fondus", *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 4.

[179] „Kadangi Lietuva jau nepriklausoma Valstybė, svarbiausiu Biuro tikslu yra iškovoti lietuviams Lietuvos piliečių teisių. Tai padaryti labai sunku, nes dabartinė rusų valdžia nepripažįsta Lietuvos nepriklausomybės. Biurui svarbu turėti oficijales žinias apie Lietuvos pripažinimą Taikos Konferencijos bei Didžiųjų valstybių". Žr. Iš Centralio Biuro veikimo, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.

[180] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 9.

[181] Centralės lietuvių organizacijos Sibire įkūrimas ir jos darbai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 8.

[182] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.

[183] Vladivostoko ir Omsko latviai propagavo latvių tautos apsisprendimo teisę ir nepriklausomos Latvijos idėją. Žr. Lerhis Ā., *min. veik*., p. 136.

[184] Lerhis Ā., *min. veik*., p. 136.

[185] Колоткин М. Н. *min. veik*., с. 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61.

[186] Mūsų kaimynai. Latviai. Latvių valstybės atstovas Sibirui, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6; Mūsų kaimynai. Latviai. Sibiro latvių delegacija iškeliavo tėvynėn, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6.

[187] Mūsų kaimynai. Latviai. Latvių pulkus išvešią iš Sibiro tėvynėn, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6.

[188] Mūsų kaimynai. Latviai. Sibiro latvių delegacija iškeliavo tėvynėn, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6.

[189] Lerhis Ā., *min. veik*., p. 138; Jēkabsons Ē., Ščerbinskis V., *min. veik*., p. 204.

[190] Lerhis Ā., *min. veik*., p. 138.

[191] Mūsų kaimynai. Latviai. Latvių valstybės atstovas Sibirui, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6.

[192] Колоткин М. Н., *min. veik*., с. 52, 53, 55, 57, 58, 60, 61.

[193] Įvairios žinios. Sibiro latvių Seimas atidėtas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 3.

[194] Latviai. Sibiro latvių antrasis Seimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 3.

[195] Колоткин М. Н., *min veik*., с. 48, 52.

[196] Mūsų kaimynai. Igauniai. Tomsko igaunių kolonija, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6–7.

[197] Įvairios žinios. Sibiro igaunių kolonija laimingesnė už lietuvių koloniją, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 4.

[198] Mūsų kaimynai. Igauniai. Tomsko igaunių kolonija, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 6–7.

[199] Įvairios žinios. Sibiro igaunių kolonija laimingesnė už lietuvių koloniją, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 4.

[200] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1; 1919 m. lapkričio 27 d. (nutarimas nr. 296) įgaliojimas veikti Biuro vardu buvo panaikintas. Žr. Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.

[201] Įvairios žinios. Pabėgėlių ir tremtinių grąžinamasis komitetas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 7.

[202] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 1.

[203] Leidinys prieinamas internetu Alionos Pužychinos baigiamojo darbo prieduose, žr. Пужихина А. В. *min. veik.*, с. 13.

[204] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 1–4.

[205] *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 1*, Tomskas, 1918 05 01, p. 4.

[206] Apie reikalingumą spaudos organo, *Centralis Lietuvių Biuras Sibire. Pranešimas No 2*, Tomskas, 1918 07 15, p. 7.

[207] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 6.

[208] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 6.

[209] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[210] *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 1; *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.

[211] Iš kolonijų gyvenimo. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 4.

[212] Prašyta įgaliotinių bei organizacijų siųsti popierių paštu po kelis svarus. Kaina ir rūšis buvo nesvarbi, CLBS pažadėjo atsilyginti. Žr. Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 1.

[213] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[214] Žinių leidėjai siūlė kiekviename mieste išrinkti vieną ar kelis asmenis, kurie rinktų informaciją laikraščiuose ir darytų iškarpas. Iškarpos turėjo turėti bibliografinį aprašą (laikraščio leidimo vietą, pavadinimą, išleidimo datą ir numerį), taip pat siuntėjo vardą, pavardę ir adresą. Surinktą medžiagą turėjo persiųstų CLBS. Žr. Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[215] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[216] Laikraščius redakcijai siuntė D. Vanagas, B. Masiulis, P. Borysevičius, J. Grigaliūnas, K. Mataitis, V. Barzdžius. Iš Irkutsko siuntė laikraščius Stasys Stidenis (Lietuvių kultūros ir apšvietos draugija Irkutske „Vienybė"). 6 numeryje buvo dėkojama už iškarpas A. Vaitkevičiui, Lietuvių bataljono vadui P. Linkevičiui ir J. Steponaičiui, T. Kolaliui. T. Kolalis atsiuntė Amerikos lietuvių laikraščių. Dėkojo O. Pleirytei-Puidienei už informaciją iš čekų laikraščių. Taip pat dėkojo Irkutsko „Vienybei" – K. Navakui, J. Mažeikai, Bijūnui, T. Kolaliui, K. Mataičiui ir D. Vanagui. Dėkojo L. Palšaičiui ir A. Žvironui. K. Mataičiui pranešė, kad aukotojų sąrašo dar negali dėti, nes neliko vietos. Metų gale pažadėta išsami ataskaita ir joje bus surašyti visi biuro rėmėjai. Žr. Redakcijos atsakymai ir klausimai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 8; Iš kolonijų gyvenimo. Redakcijos atsakymai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4; Redakcijos atsakymai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.

[217] Redakcijos atsakymai ir klausimai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 8; Iš kolonijų gyvenimo. Redakcijos atsakymai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4; Redakcijos atsakymai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.

[218] Amerikos laikraščių bendra apžvalga, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 1; Redakcijos atsakymai ir klausimai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 8.

[219] Lenkų susirėmimas su lietuvių kariuomene, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 4.

[220] Lietuvos administratyvis dalinimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 1.

[221] Įvairios žinios. Laiškų leidimas iš Amerikos Lietuvon, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 4.

[222] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[223] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 2.

[224] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[225] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[226] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.
[227] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.
[228] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[229] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[230] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Biuro įgaliotiniai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.
[231] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Biuro įgaliotiniai, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1.
[232] Iš lietuvių gyvenimo Sibire. Omskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 10.
[233] Iš kolonijų gyvenimo. Bolotna, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 26, nr. 3, p. 4.
[234] Iš kolonijų gyvenimo. Novo-Nikolajevskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 4.
[235] Iš kolonijų gyvenimo. Krasnojarskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 15, nr. 7, p. 4.
[236] Iš kolonijų gyvenimo. Barabinskas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 30, nr. 5, p. 4.
[237] Sibiro lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 07 01, nr. 1, p. 5.
[238] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[239] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[240] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[241] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[242] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[243] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[244] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1; Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[245] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 09 14, nr. 2, p. 1.
[246] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[****] Prašpartas radosi iš santrumpos rusų kalba – prošenije o pasporte.
[248] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 11 08, nr. 6, p. 1.
[249] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1, 2.
[250] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[251] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1.
[252] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 1–2.
[253] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[254] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[255] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire. Sibiro Rytų lietuvių suvažiavimas, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 10 18, nr. 4, p. 1–2.
[256] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.
[257] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[258] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[259] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.
[260] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.
[261] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1–2.
[262] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 2.
[263] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 2.
[264] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.
[265] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 1.
[266] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 2.
[267] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 11, nr. 8, p. 2.
[268] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 2.
[269] Nuo Centralio lietuvių biuro Sibire, *Sibiro lietuvių žinios*, 1919 12 17, nr. 9, p. 2.
[270] Iš partijos gyvenimo. Omsko lietuvių sekcijos narių susirinkimas, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 04 08, nr. 13, p. 3.

[271] Tomskas, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 05 06, nr. 16, p. 3.

[272] Novonikolajevskas, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 05 06, nr. 16, p. 3.

[273] Колоткин М. Н. *min. veik*., с. 73.

[274] Kiekviena Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcija privalėjo palaikyti ryšius su Sibiro lietuvių-baltarusių biuru prie RKP, siųsti jam susirinkimų protokolus, kasmėnesines apskaitas. Žr. Organizavimas Sibiro lietuvių ir baltarusių, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 04 29, nr. 15, p. 3.

[275] Organizavimas Sibiro lietuvių ir baltarusių, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 04 29, nr. 15, p. 3.

[276] Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekcija Omske kvietė lietuvius atvesti savo vaikus į mokyklas. Mokymas jose turėjo vykti nuo 9 iki 13 val. rusų ir lietuvių kalbomis. Vasarą pažadėtos išvykos ir pramogos, nemokamos mokymo priemonės. Mokykla buvo įkurta sekcijos bute (adresu: Gasfortovskaja 5). Žr. Omsko lietuviams, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 05 06, nr. 16, p. 4.

[277] Organizavimas Sibiro lietuvių ir baltarusių, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 04 29, nr. 15, p. 3.

[278] Sibiro lietuvių-baltarusių komunistų sekciją Omske įkūrė ir jai vadovavo Andrius Pridotkas. Žr. Iš sekcijų veikimo, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 05 20, nr. 18, p. 3.

[279] Колоткин М. Н., *min. veik*., с. 71–82.

[280] Grįžimas į Lietuvą, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 04 08, nr. 13, p. 3; Novonikolajevskas, *Komunistų tiesa*, Omskas, 1920 05 06, nr. 16, p. 3.

[281] 6-ame sutarties straipsnyje buvo apibrėžta, kurie lietuviai, likę Sovietų Rusijoje, galėjo laikyti save Lietuvos piliečiais ar optuoti Lietuvos pilietybę (optantų teisėmis, apibrėžtomis 6 straipsnyje, galėjo pasinaudoti tie piliečiai, kurie iki Pirmojo pasaulinio karo ir jo metu gyveno vienos šalies teritorijoje, o šia sutartį ratifikuojant gyvena antrosios teritorijoje). Speciali 1-oji pastaba buvo dėl „Azijos Rusijoje" gyvenantiems, kurioje pasakyta, kad optacijos terminas pratęsiamas dar vieneriems metams, t.y. iki 1922 m. rudens. Žr. Lietuvos Taikos sutartis su Rusija, *Vyriausybės žinios*, 1920 11 30, nr. 53, p. 1–11.

[282] Lietuvos įgaliotiniai Maskvoje, *Laisvė*, 1920 07 17, nr. 138, p. 2.

[283] Tremtinių grąžinimo sutartyje tarp Lietuvos ir Rusijos 2-ame straipsnyje teigiama, kad „tremtiniais yra skaitomi asmenys, kurie pirmiau yra gyvenę vienos susitariančios šalies teritorijoje, o dabar yra antrosios šalies teritorijoje ir kurie 1914–1917 m. pasaulinio karo laiku patys apleido priešininko užimtas arba gresiamas sritis arba kurie buvo ištremti iš tų sričių Rusijos caro arba civilinės valdžios įsakymu". Tremtiniais buvo laikomi ir Pirmojo pasaulinio karo šauktiniai („imtiniai"), kurie gyveno vienos susitariančios šalies teritorijoje ir šios sutarties pasirašymo metu atsirado antrosios šalies teritorijoje. Žr.: Tremtinių grąžinimo sutartis tarp Lietuvos ir Rusijos, *Vyriausybės žinios*, 1921 08 03, Nr. 42, p. 1.

[284] 1922 05 12 M. Čepo pranešimas UR ministrui V. Jurgučiui. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 48–55.

[285] M. Čepo siųstos URM ištraukos iš TRR konstitucijos, 10 paragrafas. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l. 45.

[286] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 2, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[287] Grigaravičiūtė S., *min veik*.

[288] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 1, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1; 1922 01 31 Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibirui Kazimiero Jocio laiškas Lietuvos atstovybei Maskvoje. *LVCA*, f. 383, ap. 4, b. 49, 187.

[289] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 1, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1.

[290] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 5, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[291] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 5, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[292] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 5, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[293] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 1, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1.

[294] Skelbimas, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 4.

[295] Gerbiamieji tautiečiai! *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1.

[296] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 2, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[297] 1922 05 12 Lietuvos Respublikos įgaliotinio Tolimųjų Rytų Respublikoje Motiejaus Čepo pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui Vladui Jurgučiui. *LCVA*, f. 383, ap. 4, b. 49, l.54.

[298] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 5, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

[299] Lietuvos Respublikos įgaliotinio Sibire pranešimas No 4, *Tolimųjų Rytų žinios*, 1921 01 10, Nr. 1, p. 1–2.

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ

REPRESENTATION OF LITHUANIANS AND LITHUANIAN CITIZENS IN SIBERIA, 1918–1920

Summary

The most thoroughly researched topics related to Lithuanians in Siberia during 1918-1920 have included the following: the Lithuanian battalion in Siberia, Prussian Lithuanian deportees in Siberia, the repatriation of refugees from Russia to Lithuania, the Lithuanian diaspora in Siberia in the context of political events in Russia at that time, Lithuanians, their cultural life and the consular representation of Lithuanian citizens in Harbin, Lithuanian Jews in Harbin, the representation of Lithuania in the Far Eastern Republic (1920–1922). Conversely, the representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in both European Russia (west of the Urals) (1918–1920) and Siberia shattered by the Civil War (1918–1920) has not received adequate attention from Lithuanian historians. Therefore, the object of this study is the establishment, jurisdiction, structure, budget, competence and activity areas of the Central Lithuanian Bureau in Siberia (hereinafter – the Bureau) based in Tomsk and the Far Eastern Council of the Central Lithuanian Bureau in Siberia (Rus. Дальневосточный Совет, hereinafter – the Council) based in Harbin, the authorized representatives of the Bureau and the Council, their functions and activities. Geographically, the research covers the territory of Russia's Urals, Siberia and an area of Manchuria that includes the Lithuanian centre in Harbin. The aim of the study is to investigate the representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in Siberia from 19 March 1918 to 17 August 1920 by revealing the specific nature of activities performed by the institution of representation in the general context of representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in Soviet Russia.

The analysis of the legal aspects of representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in Russia (December 1917–September 1920) entails the conclusion that the representation of Lithuanians and Lithuanian citizens in Siberia in the period of 1918–1919 was intermediate by nature, as there is no evidence showing that the Central Lithuanian Bureau in Siberia was granted any authorization from the Provisional Government of Lithuania for its activities in 1919, even though the Bureau did seek to obtain it. The members of the Central Lithuanian Bureau in Siberia were perfectly aware that, once the Council of Lithuania declared Lithuania's independence on 16 February 1918 and it was recognized by the German Kaiser, the Bureau started representing Lithuanian

citizens and defending their rights in Siberian local authorities and foreign diplomatic institutions.

The Central Lithuanian Bureau in Siberia was established in Tomsk twice, in 1918 and 1919. After its second establishment, the Bureau gained a clearer structure (with the distribution of duties and functions among its members) and a more explicitly stated and defined jurisdiction (it united Siberian Lithuanians from 15 cities and their environs); it had a clear vision of coordination of activities through the authorized representatives of the Central Lithuanian Bureau in Siberia and implemented it in practice; it anticipated the sources of funds for the maintenance of the Bureau by collecting the established fee of 1 percent of the person's annual income and the monthly fee of 10 percent of the income of Lithuanian organizations; finally, it expanded its competence by detailing the activities of representation.

In 1918–1919, the Central Lithuanian Bureau in Siberia carried out its activities in several directions: 1) it registered Lithuanian deportees in Siberia and organized their return to the homeland; 2) it sought to prevent the forced mobilization of Lithuanian military officers in Siberia into the White Russian forces and to keep contact with the Lithuanian battalion in Siberia; 3) while representing the interests of Lithuanians and Lithuanian citizens in Siberia, it communicated with the foreign diplomatic corps – the French and the US consulates as well as the Swedish Royal Mission in Omsk, the US representative in Tomsk, the Provisional Siberian Government, and Admiral A.V. Kolchak, Supreme Governor of the Russian State; it consolidated the political forces of the Bureaus of the three Baltic nations (Estonians, Latvians and Lithuanians) by establishing the Baltic Council; 4) it published *Pranešimas (Notice)* (1918) and *Sibiro lietuvių žinios (News of Siberian Lithuanians)* (1919) and used them to maintain communication with Lithuanian colonies by transmitting and receiving information on the life of Lithuanians in Siberia, the activities of the Central Lithuanian Bureau in Siberia, the return to Lithuania and the delivery of letters to the USA.

Set up in 1919, the Far Eastern Council had to remain subordinate to the Central Lithuanian Bureau in Siberia and to act in accordance with the model of the Bureau (by maintaining connections with Lithuanians in the Far East through its authorized representatives) "with the rights identical to those of the Bureau in Tomsk." As the Far Eastern Council was operating in the eastern part of Siberia, it had to ensure organized activities of Lithuanians in the Far East in case of discontinued communication with the centre in Tomsk, defend the rights and affairs of Lithuanian citizens residing in the area of the Far Eastern Council, unite Lithuanians for joint work in economic and educational domains as well as seek for the ways to return to the homeland. Compared to the Central Lithuanian Bureau in Siberia, the competence entrusted to the Far Eastern Council was slightly broader – the existing duties were supplemented with the conclusion of agreements (to the benefit of Lithuanian citizens) and the collection of information for war damage compensation purposes. In addition to the sources of funds planned for the Central Lithuanian Bureau in Siberia, i.e. the collection of fees, the Far Eastern Council could also use the profits generated from the publications, donations and other income received by the Council and the Bureau.

In April–June 1920, the Siberian Lithuanian-Belarusian Communist Section and the Siberian Lithuanian-Belarusian Bureau founded under its auspices in March 1920 sought to drive the Central Lithuanian Bureau in Siberia, which represented Siberian

Lithuanians, away from the life of Lithuanians in the Urals and West Siberia, to take over its activities, and to close it altogether. The measures employed to mislead Siberian Lithuanians – a similar section structure, work organization and activity model, communist propaganda, the defamation of the Lithuanian Government and the attempts to discourage Lithuanians from returning to Lithuania – did not tranform the Siberian Lithuanian-Belarusian Communist Section into an institution representing Lithuanians and Lithuanian citizens in the Urals and West Siberia. After the Republic of Lithuania signed the peace treaty with Soviet Russia, the representation of Lithuanian citizens and the defence of their rights in Siberia were passed to the authorized representative of the Republic of Lithuania.

Keywords: Siberian Lithuanians, Siberia, representation, certificates of Lithuanian citizenship, Central Lithuanian Bureau in Siberia (in Tomsk), Far Eastern Council (in Harbin), Supreme Council of the Union of Baltic Nations (in Tomsk), Council of Lithuania.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.3

Arida RIAUBIENĖ

Požiūris į emigraciją XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Rytų Prūsijoje leistuose periodiniuose leidiniuose

Santrauka: XIX a. antroje pusėje prasidėjo masinė lietuvių emigracija į JAV. Didėjantys emigracijos mastai patraukė tuo metu Rytų Prūsijoje leistų periodinių leidinių dėmesį. Nagrinėjamojo laikotarpio spaudoje buvo pateikiama aktualios informacijos, susijusios su emigracija. Laikraščiuose bendradarbiavusių autorių požiūris į kalbamąjį reiškinį formavo skaitytojų nuomonę.

Šiame straipsnyje nagrinėjama, kaip XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios Lietuvoje nelegaliai platintoje periodinėje spaudoje atsispindėjo įvairūs emigracijos reiškinio aspektai – priežastys, pasekmės, būdai emigracijai stabdyti. Nagrinėjamuoju laikotarpiu lietuviai emigravo į JAV dėl ekonominių, politinių bei moralinių priežasčių, taip pat patikėję sklandančiais gandais apie geresnį gyvenimą svetur. Analizuojant emigracijos priežastis, rašoma apie vietoves, iš kurių dažniausiai buvo emigruojama, pabrėžiama, kad emigravo ne tik valstiečiai, bet ir ūkininkai, kartais – inteligentija. Straipsnyje taip pat apžvelgiamos emigracijos pasekmės, nagrinėjami emigracijos proceso stabdymo projektai.

Raktiniai žodžiai: lietuvių emigracija, JAV, periodinė spauda, emigracijos priežastys, emigracijos pasekmės, emigracijos stabdymo projektai.

XIX a. antroje pusėje prasidėjusi masinė lietuvių emigracija į JAV sulaukė tuo metu Rytų Prūsijoje leidžiamų periodinių leidinių dėmesio. Atsižvelgiant į tai, kad negausi nagrinėjamojo laikotarpio spauda buvo autoritetingas žinių šaltinis, galima teigti, kad šiame straipsnyje pristatomas tyrimas yra aktualus, nes juo siekiama atskleisti, kaip emigracija buvo pateikiama XIX a. antrosios pusės – XX a. pradžios spaudoje, kaip ją matė periodinių leidinių bendradarbiai, kokią nuomonę apie šį reiškinį galėjo susidaryti to meto skaitytojas.

Tyrinėjimų, tiesiogiai susijusių su nagrinėjama tema, beveik nėra. Daugelis autorių, nagrinėdami emigracijos istoriją, rėmėsi XIX–XX a. periodine spauda, daugiau ar mažiau palietė periodiniuose leidiniuose vyravusias nuotaikas ir požiūrį į emigracijos procesus, tačiau plačiau šios problemos neanalizavo[1].

Rašant šį straipsnį, buvo naudotasi publikacijomis, spausdintomis „Aušroje“[2],

„Šviesoje“[3], liberalioje-pasaulietinėje („Varpas“[4], „Ūkininkas“[5], „Naujienos“[6]) ir katalikiškoje-konservatyviojoje („Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“[7], „Tėvynės sargas“[8],, „Žinyčia“[9], „Kryžius“[10]) spaudoje. Minėtų periodinių leidinių publikacijos tyrinėjamos taikant analizės sintezės metodą ir lyginamąjį istorinį metodą. Pagrindinis šaltinis renkant duomenis apie publikacijas periodinėje spaudoje – bibliografinė rodyklė „Lietuvos bibliografija. Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos“ [11]. Dauguma periodinių leidinių publikacijų peržiūrėtos *epaveldas.lt*, kitos – de visu.

Emigracijos priežastys XIX a. antrosios pusės–XX a. pradžios periodinėje spaudoje

Nagrinėjamuoju laikotarpiu emigraciją į JAV daugiausia lėmė ekonominės ir politinės priežastys. Emigracijos priežasčių aiškinimui įtakos turėjo laikraščio kryptis, jame bendradarbiavusių korespondentų pažiūros. Pažymėtina, kad emigracijos priežastys buvo nagrinėjamos „Aušroje“, aplink kurią telkėsi liberaliais šūkiais besivadovaujanti pasaulietinė inteligentija ir pasaulietinės-liberaliosios spaudos puslapiuose – „Varpe“ bei „Ūkininke“.

Apžvelgsime, kaip emigracijos priežastys buvo aiškinamos aušrininkų bei varpininkų spaudoje. Istorikas R. Vėbra pastebėjo, kad „Aušroje“ buvo jaučiamos „emigrantiškos intonacijos“[12]. Jos ypač pastebimos maždaug nuo 1884 m. pavasario laikraštyje spausdinamose trumpose žinutėse, žyminčiose vietoves, iš kurių išvykstama į Ameriką. Šių žinučių autoriai – „Aušros“ korespondentai – Jurgis Mikšas, Jonas Šliūpas, Petras Vileišis, Mečislovas Davainis-Silvestraitis. Nors žinutėse emigracijos priežastys tiesiogiai neįvardytos, tačiau iš konteksto galima spręsti, kad jose dažniausiai rašoma apie iš savo žemės nepragyvenančius valstiečius, kurie, nematydami kitos išeities, išnuomoja arba parduoda žemes žydams ir iškeliauja į Ameriką[13]. Žinutėse dažniausiai minimos Vilniaus gubernijos Trakų apskrities ir Kauno gubernijos vietovės. Pavyzdžiui, 1884 m. „Aušroje“ buvo išspausdintos J. Mikšo ir J. Šliūpo žinutės, informuojančios apie valstiečių išvykimą iš Vilniaus gubernijos Trakų apskrities[14]. J. Šliūpas, kuris tuo metu buvo „Aušros“ redaktoriumi, pateikė konkretesnių žinių apie tautiečius, kurie palieka tėvynę. Jis nurodė Trakų apskrities Aleksandriškio ir Butrimų valsčius, iš kur „iszėjo“ daugiau nei 100 žmonių[15]. Tokį patį emigravusių žmonių skaičių iš Vilniaus gubernijos Trakų apskrities J. Šliūpas nurodė ir „Gromatose iš Amerikos“, „Aušroje“ pradėtose spausdinti 1884 m. pab.[16] J. Vileišis kaip ir J. Šliūpas, naudodamasis „Vilenskij vestnik“ (rus. *Виленский вестник*) informacija, rašė, kad iš Trakų apskrities į Ameriką išvyko daugiau nei šimtas žmonių[17]. Kitas „Aušros“ korespondentas M. Davainis-Silvestraitis rašė, kad į Ameriką pabėgo valstiečiai, kurie iš dvarininkų nuomojosi žemę, tačiau dėl blogo javų derliaus dvarininkams negalėjo sumokėti nuomos mokesčio už žemę[18].

„Aušroje“ spausdinamose žinutėse minimi ne tik nusigyvenę valstiečiai, bet ir ūkininkai. Pavyzdžiui, „Aušros“ bendradarbis Juozas Koncevičius, naudodamasis latvišku laikraščiu „Baltijas Vēstnesis“[19], rašo apie ūkininkus iš Šeduvos, iškeliavusius „į anąpus didźmario“ „dėl geros algos“[20]. Be trumpų žinučių, emigracijos priežastys buvo gvildenamos ir didesnės apimties straipsniuose, pvz., J. Šliūpo į „Aušrą“ rašytame laiškų cikle „Gromatos iš Amerikos“.

Manytume, kad suprasti tikrąsias lietuvių emigracijos priežastis, J. Šliūpui padėjo tai, kad jis kurį laiką redagavo „Aušrą“. Būdamas laikraščio redaktoriumi, jis privalėjo orientuotis visuomeninio gyvenimo

aktualijose. Nemažiau svarbūs J. Šliūpo sampratai apie emigraciją buvo pokalbiai su bendrakeleiviais, plaukusiais laivu į Ameriką. „Gromatose“ J. Šliūpas dažniausiai mini ekonomines emigracijos priežastis. Jis pastebi, kad „Aušros“ skaitytojai „gali prieźastį iszeivistės jau truputį suprasti, juk daug sikiu buvo sznekama apie vargus Lietuviu-kaipo tautos ir kaipo źmonių pelnininkų“[21]. Toliau skaitytojams jis aiškina šių vargų atsiradimo priežastį: „[...] źemė ira paskaidoma į sklipus, kartais taip maźus, jog źmogus su paczia ir vaikais nebegali netiktai iszmokėti antkrautus jam viresnibinius mokescius, bet ir iszlaikiti savo givastį ir givastį naminiu gyvuliu [...]. Taigi źemės trupėjimas į skutgalius varo daugį į ubagistę: žemininkas pardùda savo turtą ir tampa samdininku ar grintelninku ar vėl kumecziu“[22].

Nuo XIX a. devinto dešimtmečio pabaigos žymiai išaugo emigracijos mastai. „1890-1914 metais ji tapo masinė, itin intensyvi [...]“[23]. Laikraštis „Šviesa“ rašė: „Bajsus dajgts, kajp dabar mus brolaj pradėjo ejti į Ameriką. Visajs kelajs nů rubežiaus traukia Lietuviaj į Vakarus. Važiůja Niamunu, plantajs ir geležinkelajs“[24]. Auganti emigracija atsispindėjo naujai pradėtuose leisti periodiniuose leidiniuose. Trumpai ėjusi „Šviesa“ negalėjo patenkinti liberalų. Todėl 1889 m. grupė studentų pradėjo leisti „Varpą“. Jei „Aušra“ labiau gilinosi į praeitį, laikėsi romantinės krypties, tai „Varpas“ daugiau vietos skyrė gyvenamajam momentui. Jis griežčiau pasisakė prieš nacionalinę priespaudą, drąsiau kritikavo carinę valdžią.

„Varpe“ bei tai pačiai redakcijai priklausiusiame „Ūkininke“ apie emigruojančius iš Lietuvos rašė Gabrielius Landsbergis-Žemkalnis, Antanas Milukas, Vincas Kudirka ir asmenys, pasirašę neišaiškintais slapyvardžiais. Pirmuosiuose „Varpo“ numeriuose nepavyko rasti išsamių publikacijų, kuriose būtų konkrečiai įvardijamos ekonominės emigracijos priežastys. Iš „Varpo“ straipsnių konteksto galime suprasti, kad žmonės emigruoja augant žemdirbių skaičiui, t. y. atsirandant laisvų darbo rankų, bet nedidėjant žemės plotui[25]. Apie darbo jėgos perteklių kaime rašoma ir tuometinio „Varpo“ redaktoriaus, gydytojo ir publicisto Juozo Bagdono publikacijoje[26]. Nurodydamas, kad kaimuose gyvena 88 proc. žmonių, o dvarininkai valdo 1/3 Lietuvos laukų, emigraciją ir jos priežastis J. Bagdonas apibūdino kaip pasyvų tautos protestą „priešais nenormališkas gyvenimo sąlygas“[27]. Kaip ir visais laikais, taip ir XIX a. antroje pusėje–XX a. pradžioje į JAV Lietuvos kaimo žmones traukė kur kas didesnis užmokestis už darbą. Tai viena svarbiausių ekonominių emigracijos priežasčių. Jau 1890 m. „Ūkininko“ bendradarbis V. Kudirka rašė, kad „iszpažįtojai Amerikos sako, kad Amerikoje geriaus darbiņkui žmogui, nes uź darbą daugiaus moka“[28]. Siekdamas atkalbėti nuo keliavimo į užmarį, V. Kudirka nurodė, kad, jei Amerikoje daugiau moka, tai tik dėl to, kad darbininkas, gaudamas mažesnį užmokestį, negalėtų pragyventi, taip pat šioje šalyje baigus vieną darbą sunkiau susirasti kitą. Amerikoje darbas sunkesnis, čia negalima tinginiauti tiek, kiek Lietuvoje[29]. 1892 m. „Ūkininke“ Gabrielė Petkevičaitė-Bitė taip pat pastebėjo, kad žmonės važiuoja ieškodami geresnio uždarbio ar norėdami „pagerinti savo arba savo giminės medegiszką padėjimą tėvynėje“[30]. Tais pačiais metais „Ūkininke“ buvo rašoma, kad į Ameriką emigruojama dėl to, kad „daugelis ukiņįkų randa ten iszsigelbėjimą nuo skolų“, kiti eina tiesiog ūkininkauti, įgaudami „buklumo ir patyrimo“, dar kiti „eina ant tarnavimo“[31]. Anot spaudos, Amerikoje buvo galima ne tik užsidirbti, padengti skolas, bet ir susitaupyti pinigų. „Tėvynės sargas“ rašė, kad Amerikoje „[...] darbininkas padirbęs keletą metų ir mažai ant savęs teišleizdamas galįs susidėti pinigų pluoštą“[32].

„Varpui“, matyt, kartais pritrūkdavo medžiagos, susijusios su emigracija.

Užpildydama aktualių straipsnių apie emigraciją stygių, „Varpo“ redakcija naudojosi medžiaga, publikuota Rusijos imperijoje leidžiamuose periodiniuose leidiniuose, pavyzdžiui, „Novoje vremia“ (ru. *Новое время*[33]) ir „Sankt Peterbugskijie viedomosti“ (ru. *Санкт-Петербургские ведомости*[34]). Rusijoje leistų laikraščių medžiaga, atspindinti emigraciją, pateikiama laikraštyje „Varpas“ rodo, kad nagrinėjamuoju laikotarpiu emigracijos problema buvo aktuali, tačiau žinių apie emigraciją stigo. Periodinės spaudos straipsniuose, parengtuose remiantis užsienio spauda, ekonominės emigracijos priežastys buvo analizuojamos išsamiau negu vietos autorių straipsniuose. Galbūt tai lėmė šių straipsnių autorių giliau pažintos emigracijos problemos. 1893 m. „Varpo“ skaitytojas galėjo susipažinti su Aleksandro Pogodino (Александр Погодин) straipsnio „Emigracija lietuvių į Ameriką“, išspausdinto laikraštyje „Novoje vremia“, vertimu[35]. Publikacijos vertimo autorius – tuometinis Peterburgo universiteto Teisių fakulteto studentas Andrius Bulota. Šiame straipsnyje nurodomos ekonominės emigracijos priežastys, pvz., nesėkmės ir atsiradusios skolos ūkyje, „kas per savo neapsukrumą, nemokėjimą negal išsisukti iš sunkaus padėjimo ir pasitiki ant savo rankų vieko“[36]. Neretai medžiaga, analizuojanti emigracijos priežastis, buvo pateikiama „Varpo“ vedamuosiuose kartu su kitomis to meto visuomeninio gyvenimo aktualijomis. Kazys Grinius 1900 m. „Varpe“ remdamasis laikraščiu „Peterburgskijie viedomosti“ taip pat nurodė ekonomines emigracijos priežastis[37]. Jis pastebėjo, kad tarp lietuvių yra nemažai bežemių ir mažažemių, silpnai išvystyta pramonė, amatai sutelkti žydų rankose. Vienintelis pragyvenimo šaltinis – samdymasis ūkio darbams, kur duoną gali užsidirbti tik darbingas žmogus. Pasenę, pasiligoję žmonės „turi vilkti savo tėviškėj apgailėtiną gyvenimą“[38].

Nedidelės apimties „Varpo“ žinutėse rašoma, kad emigruoja žmonės ir emigruoja „gaspadoriai“. Vadinasi, kaip ir „Aušroje“, turimi galvoje iš savo žemės nepragyvenantys valstiečiai ir ūkininkai. G. Landsbergio-Žemkalnio ir A. Miluko žinutėse pranešama apie išeivius iš kelių Kauno gubernijos apskričių. G. Landsbergis-Žemkalnis nurodo konkretų išvykusių žmonių skaičių. 1890 m. pavasarį iš Raseinių miesto į Ameriką G. Landsbergio žiniomis išvyko apie 300 žmonių, iš Šiluvos – 50 žmonių[39], o tų pačių metų vasarą iš Panevėžio apskrities Smilgių valsčiaus – „30 gaspadorių“[40].

Dauguma „Varpe“ ir „Ūkininke“ rašiusių autorių straipsniuose minėjo emigrantus, kuriuos sudarė žemės ūkio darbininkai, bežemiai valstiečiai, kaimo amatininkai, fabrikų darbininkai, smulkūs prekybininkai. Rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė buvo pirmoji, kuri 1898 m. „Varpe“ pradėjo rašyti apie inteligentijos emigraciją, „svetimose padangėse“ ieškančią „lengvesnio pragyvenimo, egoistiškos laimės“[41]. Ji pastebėjo, kad tarp palikusių tėvynę yra tokių, „kurių sąžinę nors retkarčiais suremia diegliai. Tokios ypatos, susitikusios su savo krašto žmonėmis, vis-gi artinasi prie jų, vis-gi girdis jų balse tarytum pasielgimas tėvynės, savo žmonių, savo kalbos. Girdisi tarytum ir slaptus sąžinės graužimai jų klausymuose, kurie lyg bijodami per daug išsitarti, skamba paprastai trumpai. „Kaip ten pas jus? Kas girdėti? Ar vis dar teip pat tebeskurstate?“[42] Norėdama atsakyti į šį emigrantams rūpimą klausimą, rašytoja G. Petkevičaitė-Bitė naudojasi ištrauka iš „Kauno gubernijos atmintinės knygelės 1898 metams“, kuri atspindi niūrų, kupiną nusikaltimų ir nelaimių gimtajame krašte likusių tautiečių gyvenimą. G. Petkevičaitės-Bitės publikaciją pagyvina ir jos užrašytas pokalbis su ūkininku, kuris dėl Lietuvoje plintančios emigracijos nemato prasmės leisti savo vaikų į mokslus, nes po to lieka „dar tiek ištuštintų, nuplikusių dubų“[43].

Daugelio emigracijos istorijos tyrinėtojų nuomone, XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje lietuviai dažniausiai emigruodavo dėl ekonominių priežasčių. Analizuojant nagrinėjamo laikotarpio spaudą, galima pastebėti, kad periodinių leidinių korespondentai mini ir kitas emigracijos priežastis. J. Šliūpas, pabėgęs nuo carinės ir kaizerinės valdžios persekiojimų, įžvelgė, kad ne tik ekonominiai sunkumai verčia žmones emigruoti, bet ir tautinė priespauda. Jis rašė, kad nereikia stebėtis, jei „stoka laisvės, atmetimas musojo žmogaus ir jo paties kraszte nù rėdos, stoka důnos ir uźdarbavimo ant dirbtuviu, kuriu musu kampe maźai tėra, o ir tai nelietuviszkose rankose, stoka reikalingo apszvietimo, stoka atvangumo, o doriszkas ir dvasiszkas priespudis; jeigu tai vis, sakau, sujudina musu isz prigimimo nemitrą žmogų, taip kad jis nemigos perimtas nů įsirupinimo pasibaudźia keliauti į svetimą kampą [...]“[44]. J. Šliūpo „Gromatose iš Amerikos“ rašoma, kad kraštą palieka „germena“ – drąsiausi, labiausiai pasitikintys savo jėgomis. Tuo tarpu kita dalis tautiečių „pasinėrę snudume gali toliaus tęsti savo pussnudį gyvenimą ir nesirupinti nei apie savo giminės ir tautos reikalus“[45]. „Aušros“ bendradarbis Andrius Motūza kaip vieną lietuvių emigracijos priežasčių taip pat minėjo tautinę priespaudą. Kadangi „Aušra“ laikėsi romantinės krypties, tai emigracijos priežastys buvo aiškinamos romantizuojant praeitį, panaudojant protėvių vaizdinius. A. Motūzos pasisakymuose ryškėja tautinės savigarbos momentai. Anot A. Motūzos, geriau palikti tėvynę, nei kęsti svetimųjų jungą: „Ar rasi gaila mums bus palikti sentėviu kaulus kapůse? Velyk tegul mes jůs paliksime ir nemyniosime savo kojoms, nės mus pajautimas, mus kalba, nebus lietuviszka kalba, mes busime iszgamos, netikėlei; ar liksime ant apjůkimo mus sentėviu atminties, kad mes ėsame iszgamos. Daug lengviaus bus mus sentuviams silsėties czionai be mus, ne kaip savo dvase veizdėti ant mus, kurie iszsižadėjo savo mocziutės, tėtuczio; tenai mes galėsime garbįti jůs atvirai, ir tenai ju dvasė sergės mus nůg to vargo, kuris ne vieną tolyn varo“[46]. Kaip matyti iš J. Šliūpo ir A. Motūzos pasisakymų „Aušroje“, lietuvius emigruoti vertė tautinė priespauda, kai rusifikuojant kraštą įstaigose, mokyklose buvo draudžiama vartoti lietuvių kalbą. Emigracija tokiais atvejais buvo kaip savotiškas protestas prieš žeminimą, susijusį su gimtosios kalbos vartojimu.

Tautinę priespaudą, įvardydami kaip politines emigracijos priežastis, minėjo „Varpo“ bendradarbiai. Analizuojant nagrinėjamo laikotarpio spaudos bendradarbių pasisakymus lietuvių emigracijos priežasčių klausimu, taip pat galime pastebėti, kad emigracijos priežastys persipina, ne visada galima matyti aiškią takoskyrą.

Politinės emigracijos priežastys išsamiai analizuojamos J. Adomaičio-Šerno straipsniuose, išspausdintuose 1890 m. „Varpe“ ir „Ūkininke“. „Varpo“ vedamajame, pavadintame „Ar tai gerai?“, J. Adomaitis-Šernas trumpai ir aiškiai nurodė, kad „keliauti į svetimas šalis priverčia gyventojus kokios nors apygardos, ekonomiškas arba politiškas padėjimas tos apygardos“[47]. Jis pažymėjo, kad Lietuvoje susiklostė tokia sudėtinga politinė padėtis, kurios gali pavydėti nebent rusų patriotai, garbinantys, „net didžiausius nuskriaudimus svetimų gaivalų“[48]. J. Adomaitis-Šernas kartu kėlė klausimą – ar lietuviai keliauja į svetimus kraštus norėdami išsaugot savo tautiškumą, ar jie keliauja siekdami atsikratyti politinės priespaudos? Jis rašė, kad lietuviai, deja, mažai išmano, kaip panaudoti „didesnį teisingumą valdžių naujos tėvynės“[49]. J. Adomaitis-Šernas, analizuodamas emigracijos priežastis „Ūkininke“, aiškino jas suprantamiau negu „Varpe“, nes laikraštis buvo skirtas paprastiems, mažai išsilavinusiems kaimo žmonėms. Anot J. Adomaičio-Šerno, lietuviai bėga iš tėvynės todėl, kad: 1. vargingas gyvenimas, ypač

lietuvių; 2. dideli mokesčiai, nelygūs naudai, gaunamai už darbą; 3. valdžių pagalbos, kad būtų pagerintas sunkus gyvenimas, stoka; 4. tautiška ir tikėjimiška lietuvių priespauda Maskolijoje; 5. jie apleisti prie pagalbos dalijimo; „sutrumpinimai visokių tiesu del nemaskoliszkų gaivalų[50]. „Varpo" bendradarbis skaitytojus bandė įtikinti, kad emigracija nepadės išsivaduoti iš politinės priespaudos[51].

1895 m. „Varpo" ir „Ūkininko" laikraščiai išspausdino G. Landsbergio-Žemkalnio straipsnį „Kas daugiausiai naudojo iš išeivystės lietuvių"[52]. Be pateikiamų statistinių duomenų apie lietuvių emigraciją 1880–1894 m. į Šiaurės ir Pietų Ameriką, bandoma ieškoti emigracijos priežasčių. Lyginant su J. Adomaičiu-Šernu, politines emigracijos priežastis G. Landsbergis-Žemkalnis suprato žymiai siauriau, jas analizuodamas, akcentavo švietimo ir mokslo svarbą. Anot G. Landsbergio-Žemkalnio, žmonės į Ameriką galbūt traukia „mokslo jieškoti" ir čia pat pridūrė, kad šioje šalyje mokslas dar nėra taip aukštai pažengęs. Straipsnio autorius rašė, kad jam neteko sutikti iš Amerikos grįžusio lietuvio, kuris „stotusi nešiotoju šviesos ir išminties arba nors turėtų tautišką supratimą", dažniausiai grįžta „nustoję trupučio doros, kurios ir be to ne daugiausia pas mus yra"[53]. K. Grinius pabrėžė, kad lietuvius emigruoti verčia ne tik ekonominiai sunkumai, bet ir tėvynėje bujojantis dvasinis nuosmukis, kuriam didžiausią įtaką daro uždrausta spauda lotyniškais rašmenimis. Kaip pavyzdys pateikiami latviai ir estai, kurie turi įsisteigę knygynėlių, pardavinėjančių knygas gimtąja kalba[54].

Pasitaikydavo straipsnių, kuriuose lyginant emigraciją į Rusiją ir JAV, buvo patariama iš dviejų blogybių rinktis pastarąją, nes čia daugiau demokratinių laisvių.

Tautinę priespaudą kaip vieną pagrindinių emigracijos priežasčių minėjo ir katalikiškame žurnale „Žinyčia" bendradarbiavęs kunigas Juozas Bikinas. Jis rašė, kad „kūnams papenėti Lietuvoje duonos užtenka; trūksta jai savos dvasiškos duonos"[55]. Straipsnyje pastebimos teigiamos emigracijos proceso pusės – galimybė lavintis, puoselėti savo tautiškumą, skelbti tėvynėje uždraustas idėjas[56]. J. Bikinas, skirtingai nei anksčiau rašę autoriai, įžvelgė, kad ekonominės emigracijos priežastys glaudžiai susijusios su politinėmis[57]. Politinės priespaudos momentai ryškūs ir katalikų mėnesiniame laikraštyje „Kryžius" bendradarbiavusio Jono Ulicko straipsnyje[58]. Jis ragino jaunimą, atsisakius mokslo Anglijos, Amerikos bei kitų šalių vienuolynuose, sunkiu tėvynei metu dirbti savajame krašte[59].

Labai taikliai lietuvių emigracijos priežastys buvo apibūdintos Amerikos lietuvių kreipimesi į šv. Tėvą Leoną XIII-ąjį. Jame rašoma: „[...] mes, žemiaus pasirašiusiejie, buvome priversti Lietuvą apleisti ir Amerikon bėgti dėl duonos kąsnio kunui ir šviesos dušiai, kurių dviejų dalykų tėvynėje negalėjome sau rasti"[60].

Politinės emigracijos priežastys aiškiausiai pastebimos analizuojant jaunimo nenorą ir vengimą tarnauti caro kariuomenėje. Anot istoriko A. Eidinto, iš vienos pusės „tai buvo moralės klausimas", iš kitos – „objektyviai pasireiškė pasyvus jaunimo priešinimasis cariniam režimui"[61]. Po įvykdytos 1874 m. karinės reformos rekrūtų sistema buvo pakeista visuotine privaloma karine prievole. 1890 m. „Šviesa" rašė, kad „bėganczių nuo kariuomenės (nug vajsko), ejna visai nedaug"[62]. Praėjus dešimčiai metų, matyt, išaugo besislapstančių nuo kariuomenės skaičius. Katalikiškoje spaudoje buvo neigiamai žiūrima į tuos, kurie tarnavimą caro kariuomenėje iškeisdavo į darbą anglių kasyklose Amerikoje. Pavyzdžiui, „Tėvynės sargas" rašė, kad „negeriaus daro ir tie, kurie nuo kariuomenės bėga į Ameriką ant viso amžiaus"[63]. Straipsnyje buvo akcentuojama, kad žmonės, išėję į svetimus kraštus, užsibūna ten žymiai ilgiau negu kariuomenėje[64].

Rusijos imperijos valdžiai jaunų žmonių emigravimas į Ameriką siekiant išvengti karinės tarnybos kariuomenėje buvo labai nenaudingas. Spaudoje buvo pabrėžiama, kad valdžia stengiasi sulaikyti emigraciją dėl to, kad ji „[...]kenkia viešpatystės reikalams, nes jai yra reikalinga kariuomenė, o kariuomenė be stiprių vyrų negal apsieiti“[65]. „Naujienų“ redakcija laikraščio vedamajame taip pat rašė, kad emigracija atitraukia daug sveikų vyrų nuo tarnybos kariuomenėje[66].

Visais laikais emigracijos procesui buvo svarbūs ir moraliniai, vidiniai dalykai. Spaudoje randame žinučių, kuriose rašoma, kad jauni vyrai, apsigyvenę Amerikoje, kviesdavosi pas save sužadėtines, turėdami tikslą sukurti šeimą. Pavyzdžiui, „Ūkininko“ bendradarbis Juozas Kačergis paskelbė nuo caro kariuomenės pabėgusio emigranto iš Suvalkų gubernijos laišką, kuriame vaikinas kviečia atvykti merginą į Šenandorą (Shenandoah) ir žada jai rojų[67].

Moralinės emigracijos priežastys pastebimos kunigo Antano Aleknos emigrantų skirstyme. Jis emigruojančius suskirstė į penkias atskiras grupes[68]. Pirmajai grupei priklausė pas ūkininką dirbantys samdiniai. Gimtajame krašte jie pasilieka tik tokiu atveju, jei „randa gerus gaspadorius, kurie šeimyniškį (samdininką) laiko kaipo savo vaiką: ir ligoje gydo, ir bėdoje sušelpia ir valgyti duoda sočiai ir rūbelį tokį, kurs kuną ir dengia ir šildo [...]“[69]. Be materialių vertybių tokie samdiniai gauna „didelį didelį pridečką geros – prieteliškos širdies“[70]. Antroji grupė – ūkininkų vaikai, kurie gyvendami tėvų ūkyje ne tik, kad neturi uždarbio, bet ir nejaučia tėviškos meilės. Trečioji grupė – ūkininkai, kuriems pinigai reikalingi duoti „pasogas“ seserims, „dalias“ broliams. Taip pat emigruodavo ūkininkai, kurie norėdavo padengti ūkyje atsiradusias skolas. Anot A. Aleknos, iškeliaudami tokie ūkininkai „namelius, nekartą draug su pačia ir vaikeliais palieka Dievo Apvaizdai“[71]. A. Alekna pastebėjo, kad emigruoja jaunimas, kuris „turi savyje jautresnę dvasią [...], nekenčia to jungo ir prispaudimo, koks yra tėvynėje“[72]. Kunigas negalėjo nepastebėti ir tų, kuriuos emigruoti versdavo noras būti laisviems, nedorai elgtis – girtuokliauti, paleistuvauti. A. Alekna rašė, kad tokių yra labai mažai ir „kalbant apie emigraciją (bėgimą iš tėvynės) nėra reikalo jų ir minėti[73]. Taigi, A. Alekna kaip ir anksčiau minėtas „Aušros“ korespondentas J. Koncevičius pastebėjo, kad emigravo įvairių socialinių sluoksnių žmonės – ne tik bežemiai, mažažemiai, bet ir turtingi ūkininkai bei jų vaikai. Šiame emigruojančių žmonių skirstyme į grupes ekonominės emigracijos priežastys akivaizdžiai persipina su moralinėmis.

Neretai lietuviai vykdavo į Ameriką patikėję iš lūpų į lūpas perduodamomis gražiomis kalbomis, sklandančiais gandais. Anot „Aušros“, iš Amerikos sklido gandai, „kad ten dikai žemes dalina, dikai nuveža, kad ten lengvas gyvenimas ir t.t.“[74]. „Aušros“ bendradarbis M. Davainis-Silvestraitis ragino tautiečius netikėti iš laikraščių, taip pat visuomenės tarpe sklindančiomis žiniomis, kad Amerikoje „miltu kalnai supilti“. Autorius, norėdamas patvirtinti žinutėje pateikiamą informaciją, rašo, kad „teko man kalbėti su tais, kurie į tą balą buvo bridę, ir visą teisybę grinai papasakojo“[75]. V. Kudirka „Varpe“ taip pat rašė, kad lietuviai palieka tėvynę dėl sklindančių gandų apie geresnį gyvenimą Amerikoje[76]. Spaudoje pasitaikydavo įvairių vaizdingų posakių, apibūdinančių Ameriką – „kur pinigai sukrauti kruvomis, lyg akmens prie plento“[77], „kur pipirai dygsta“, „kur pieno prudai ir kisieliaus krasztai“ yra[78], kur „idant prikrauti sav kiszenius auksu ir deimantais, tiktai pasilenkti tereikia“[79]. Kai kuriuose periodiniuose leidiniuose, pavyzdžiui, „Šviesoje“, buvo rašoma, kad lietuviai „dausioja į Ameriką“[80], t. y. nežino dėl kokių priežasčių ten važiuoja. Tarp emigrantų nemažai buvo ir tokių, kurie palikdavo

tėvynę, vadovaudamiesi „bandos“ jausmu. G. Petkevičaitė-Bitė, apžvelgdama emigraciją iš Panevėžio apskrities, 1892 m. „Ūkininke“ rašė, kad „atsiranda nemaž ir tokių, kurie traukia su kitais, gundomi tik kokių neaiškių norų, dažnai ir nežinodami, kodėl jie važiuoja. Ot, tartum pamėgdžiodami kitus, tartum tikėdamiesi užjuriuose atrasią aukso kalnus, tik semkis, ir gana...“[81]. Teisininko A. Bulotos iš rusų kalbos verstoje publikacijoje rašoma: „Ant galo daug išeina Amerikon pagal kas-žin kokį epidėmišką kaimenišką jausmą, kaip į pažadėtą žemę, kur jie tuojaus pralobsią, gersią gerą vyną ir turėsią pietus iš septynių valgių, vietoje dabarnykščios „putros“[82]. Spaudoje pasigirsdavo raginimų netikėti siunčiamais iš Amerikos emigrantų laiškais, nes juose neretai buvo pateikiama klaidinga informacija, susijusi su uždirbamais pinigais arba kvietimu atvykti į vieną ar kitą Amerikos miestą[83].

Nagrinėjant XIX a. pabaigos–XX a. pradžios periodinėje spaudoje aprašytus emigracijos reiškinio aspektus, pastebėta, kad dalis autorių dėmesį sutelkia į lietuvių ir žydų santykių problemą. Žydai dažnai kaltinti dėl lietuvių emigracijos, nes neretai jie būdavo agentai – žmonės, kurie žinodavo kelius ir emigracijos būdus, pagelbėdavo lietuviams emigruoti.

V. Kudirkos publicistikoje, nagrinėjančioje emigracijos klausimus, pastebimos neigiamos nuostatos žydų atžvilgiu. Pavyzdžiui, analizuodamas lietuvių emigracijos į Ameriką priežastis, V. Kudirka įspėjo skaitytoją: „žydai man ne galvoj“[84]. Pasisakydamas prieš emigraciją, V. Kudirka rašė, kad žmones emigruoti „prikalbina“ „[...] daugiausiai žydai“[85]. Galima daryti prielaidą, kad taip jis netiesiogiai išreiškia neigiamą nuostatą šios tautos atžvilgiu. Tame pačiame straipsnyje, įterpdamas tikrus atsitikimus, jis rašo apie persipinančius lietuvių ir žydų emigracijos kelius. Iš istorijos, kurią pasakoja panemune grįžtantis keliauninkas, užėjęs pas V. Kudirkos pažįstamą, sužinome, kad Prūsijos miestuose yra daug žydų, kurie vilioja žmones bėgti į Ameriką ir pardavinėja padirbtas laivakortes[86]. Neigiamos nuostatos žydų atžvilgiu pastebimos ir kitų „Varpe“ rašiusių autorių žinutėse. A. Milukas, informuodamas apie išeivius iš Kauno gubernijos Šiaulių apskrities, pastebi, kad jaunuoliai, nemokėdami vokiečių kalbos, padedami „pravadniko“ žydo patenka į Tilžę. Žydui patarus, 11 keliauninkų nusiperka bilietus iki Įsručio. Čia darbuojasi agentas – vokietis, pardavinėjantis laivakortes, kuris duoda už žmogų žydams tarpininkams 15 markių[87]. „Naujienos“ 1903 m. rašė, kad Suvalkų gubernijoje Balbieriškyje šeimininkauja žydas Bičkemskis, kuris iš 30 žmonių paėmė 2000 rublių, Nemuno upe garlaiviu juos nuplukdė į Kauną, o iš ten pabėgo[88]. „Naujienų“ korespondentas įspėjo skaitytoją, kad Bičkemskis apsigyvenęs Kaune ir apgaudinėja žemaičius[89].

„Ūkininkas“ to meto skaitytojus informavo, kad žydai vesdavo emigrantus per sieną ir Tilžėje nupirkdavo jiems bilietus į Hamburgą (Hamburg)[90]. Prūsijos policijai susekus, kad keliauninkai neturi kelionės bilietų ar reikalingų 150 rublių, jie buvo grąžinami atgal. Manyta, kad žydai apgaudinėdavo lietuvius ne tik Tilžėje, bet ir kituose pasienio miestuose – Klaipėdoje, Vilkyčiuose, Smalininkuose, Eitkūnuose, Stalupėnuose[91]. Į Ameriką laivai su emigrantais plaukdavo ne tik per Hamburgo, bet ir per Brėmeno (Bremen) uostus. „Žemaičių ir Lietuvos apžvalga“ įspėjo, kad žmonės nebūtų naivūs ir nepasiduotų žydų, kurie pažada už 50 rublių nuvežti juos į Brėmeno uostą, vilionėms[92]. Laikraščio redaktorius kunigas Kazimieras Pakalniškis rašė, kad lietuviai dar labai menkai užsiima prekyba: „Apart keletos mažų lietuviszkų kromelių Lietuvoje ir Žemaiczůse esanczių daugiaus neturime“[93]. Lietuviai buvo raginami būti vieningi, boikotuoti žydų parduotuves. Tikėta, kad tokie veiksmai sumažintų emigraciją, nes daugelis

lietuvių galėtų rasti darbą Lietuvoje, o žydai būtų priversti keltis į kitus kraštus. 1896 m. „Tėvynės sargas“ rašė, kad emigracija sustos tik tada, kai įvairiose gyvenimo srityse dirbs tik lietuviai[94].

Emigracijos pasekmės

Ne visada nagrinėjamo laikotarpio spaudoje buvo analizuojamos ekonominės ir politinės emigracijos pasekmės.

Kalbant apie ekonomines pasekmes, pirmiausia reikėtų pažymėti žemių nuomą.

Kaip jau buvo rašyta, lietuviams iškeliaujant į „Naująjį svietą“ arba „Naująją Lietuvą“, žemės buvo parduodamos svetimtaučiams, kitur atiduodamos žydams „ant arendos“[95]. J. Šliūpas siūlė, kad galbūt geriau atiduoti žemę vietiniams žmonėms[96]. Emigravusių lietuvių paliktus žemės plotus nuomojosi ne tik žydai. Periodinėje spaudoje minimi latviai, kurie Lietuvoje išsinuomojo palivarkus, dvarus, po 20–30 metų nusiperka dvarą ir tampa žemės savininku, spaudoje vadintu „savižemiu“[97]. Laikraščių korespondentai retoriškai klausė: ar negalėtų nuomodami žemę pragyventi ir turėti santaupų Lietuvos bajorai arba net sodiečiai?[98]. Kai kurie tautinio judėjimo veikėjai, pavyzdžiui, A. Motūza „Aušroje“, nematydami išeities iš susidariusių ekonominių sunkumų, siūlė lietuviams parduoti žemę vokiečiams ar žydams, įsikurti Amerikoje, pirkti mašinas ir ūkininkauti[99]. Lietuviams emigruojant, žemė buvo ne tik išnuomojama, bet ir apgyvendinama rusų kolonistais, nes už dalyvavimą 1863 m. sukilime buvo ištremta nemaža dvarininkų ir valstiečių. Anot istoriko R. Vėbros, XIX a. pabaigoje į Lietuvą dviem bangomis buvo atkelta 2113 šeimų (apie 11 tūkst. žmonių) ir joms išdalyta apie 34 000 dešimtinių žemės[100]. Šį faktą įteisino įstatymai. Po 1863 m. sukilimo Lietuvos dvarininkų ir valstiečių luomo teisės dėl žemės nuosavybės buvo susiaurintos, tačiau rusų bajorams, dvarininkams, karininkams, valdininkams ir pirkliams buvo teikiamos įvairios lengvatos Lietuvoje turėti nuosavybę. Dėl privilegijų ir teikiamų valdžios lengvatų Lietuvoje padaugėjo ne tik rusų, bet ir vokiečių dvarininkų, nes evangelikų religijos dvarininkams taip pat nebuvo daroma kliūčių Lietuvoje įsigyti dvarus. „1865 m. gruodžio 10 d. įstatymu buvo griežtai nustatyta žemės nuosavybės savininko teisė į žemę“[101]. Pagal šį įstatymą ne tik dvarininkai katalikai negalėjo laisvai pirkti ar parduoti žemės, bet ir valstietis negalėjo pirkti žemės iš dvarininko. Tautinio sąjūdžio veikėjai buvo susirūpinę dėl krašte apgyvendinamų kitataučių, jie tai suprato kaip carinės valdžios norą, politinį siekimą kolonizuoti dėl emigracijos ištuštėjusią Lietuvą. Pavyzdžiui, „Varpo“ korespondentas J. Adomaitis-Šernas rašė, kad emigravę į Ameriką lietuviai, „tankiausiai daugina skaitlių kitų tautų, o namieje aptuštįta išeivių vieta neilgai lieka liuosa: ją tuojaus užima ateiviai, nedraugai lietuvystės“[102]. Šiandien sunku pasakyti, ką iš tikro turėjo galvoje J. Adomaitis-Šernas. Didelė tikimybė, kad straipsnyje buvo kalbama apie rusų ar vokiečių kolonistus. J. Adomaitis-Šernas skaitytojui primena, kad emigruodavo ir kitos tautos „dėl užlaikymo idealų, kurie namiėje buvo uždrausti ir neišpildomi. Musų padėjimas, teisybė, toksai-pat, bet musų išeiviai tokio pat siekimo neturi, o ir turėdami kartais jį išpildyti negali“[103]. Po metų „Ūkininke“ rašytame straipsnyje J. Adomaitis-Šernas užsiminė apie kažkokią draugiją, kuri „nuo apkvaitusių iszeivyste“ pusdykiai superka žemes ir „laužo sau smegenis, ar-gi negalėtų sunaudoti tą musų ligą ir pavilioti lietuvius į užszalusius Siberijos dumblynus, idant ten badu mirdami, greicziaus maskoliais pastotų“[104].

Praėjus dešimčiai metų, „Ūkininkas“ rašė apie naują projektą dėl rusų tautybės žmonių apgyvendinimo Lietuvoje. Pagal šį projektą valstiečių bankas (tuo metu vadintas

Valsčionių banku – A. R.) turėjo supirkti dvarus, valstiečių žemes ir pardavinėti jas valstiečiams bei miestiečiams iš Rusijos. Žemės išpardavimas turėjo būti palengvintas rusų kolonistams, nes bankas jiems turėjo išduoti paskolas 30–90 proc. nuo perkamos žemės vertės[105]. Vykdant šį projektą, buvo siekiama į Lietuvą atkelti stiprius ūkininkus, turinčius pinigų ir dideles šeimynas. Straipsnyje buvo rašoma, kad tuometinis generalgubernatorius Piotras Sviatopolkas Mirskis (Пётр Святополк-Мирский), siekdamas atitraukti lietuvių dėmesį nuo emigracijos į Ameriką, nukreips juos į tolimus kraštus: Sibirą, Turkestaną, Kaukazą ir Mandžūriją.

Dėl emigracijos plitimo buvo jaučiamas žemės ūkio darbininkų trūkumas. 1899 m. „Tėvynės sargo" korespondentas K. Pakalniškis pastebėjo, kad šis reiškinys ypač paplitęs „Pakurszeje ir Prusų parubežyje"[106]. Apie dėl emigracijos atsiradusį žemės ūkio darbininkų trūkumą tame pačiame laikraštyje rašė kunigas A. Alekna[107].

1900 m. „Ūkininkas" rašė, kad, norėdami išspręsti žemės ūkio darbininkų trūkumo problemą, ūkininkai buvo priversti dirbti be jų arba mokėti didesnį darbo užmokestį[108]. Visa tai vedė prie ūkio suirimo. „Naujienų" redakcija 1901 m. vedamajame taip pat pažymėjo, kad dėl emigracijos didėja užmokesčiai darbininkams[109].

Lietuviams emigruojant, mūsų kraštas patyrė ne tik darbo jėgos, bet ir finansinių nuostolių, nes buvo išvežama nemažai pinigų. 1890 m. „Šviesos" redaktorius J. Kriaučiūnas stengėsi parodyti emigracijos („epideminės ligos") žalą krašto ekonomikai[110]. Jis taip pat pažymėjo, kad emigrantai „piningus paimtus palieka tose žemėse, per kurias rejkia kelauti, taj yra, daugiausiaj palieka jûs Vokiecziams ir Anglams [...]"[111]. Lietuviai, apsigyvenę Amerikoje, norėdami įtikinti namie likusius šeimos narius, giminaičius apie geresnį gyvenimą svetur, stengdavosi jiems atsiųsti kuo didesnes pinigų sumas. V. Kudirka rašė, kad ne visada į Lietuvą siunčiami pinigai yra uždirbti sąžiningai – „daug isz parsiuncziamų pinįgų ar pavogti kam, ar iszplėsti ant vieszo kelio"[112]. Spaudoje buvo girdėti raginimų su uždirbtais pinigais grįžti į Lietuvą, nes „Amerikos kraštas turtingas ir piniguotas, ir pertai tenai pinigai pigus ir mažą teatnešą procentą"[113]. Amerikoje uždirbtus pinigus buvo siūloma investuoti Lietuvoje perkant žemės sklypą ar įsirengiant parduotuvę. Spaudoje pasitaikydavo skelbiamų atvejų apie praturtėjusius lietuvius ir jų parduotuves. Pavyzdžiui, 1895 m. „Ūkininkas" rašė, kad Pakruojyje parduotuvę atidarė kažkoks Jurgeliūnas, išbuvęs Amerikoje ketverius metus[114]. „Tėvynės sargo" korespondentai siūlė įsirengti parduotuves (kromus): 1. ūkininkų vaikams už pinigus, gautus iš tėvų ūkio[115]; 2. tautiečiams, grįžusiems iš Amerikos[116].

Emigracijos stabdymo projektai

Augant emigracijos mastams, nagrinėjamo laikotarpio spaudoje buvo galima rasti įvairiausių nuomonių, kaip stabdyti emigraciją. Stabdyti emigraciją – reiškė ieškoti būdų, kuriais būtų galima praturtėti čia, tėvynėje.

Lietuviai nuo seno buvo tampriai suaugę su žeme, tapusia jų pagrindiniu pragyvenimo šaltiniu. 1896 m. „Varpas" rašė, kad beveik vienintelis šaltinis pragyvenimui mūsų krašte yra žemdirbystė ir kad lietuvis, „nemokėdamas kitokio darbo, apart artojystės, nemoka rasti nė savo krašte, nė svetur kito uždarbio"[117]. Tačiau, praėjus aštuoneriems metams, „Tėvynės sargas" pastebėjo, kad lietuviai „[...] lyg tartum atmainė savo budą. Lietuvos kiemai umai ištuštėjo, ir žmonės iš jų, lyg koksai upelis, plaukia svetur jieškoti uždarbio ir geresnio pragyvenimo"[118]. Kadangi nagrinėjamuoju laikotarpiu žemės ūkyje buvo naudojami pasenę ūkininkavimo būdai, periodinėje spaudoje pasirodydavo straipsnių apie naujus metodus. Periodinės

spaudos bendradarbių nuomone, progresyvus ūkininkavimas buvo vienas emigracijos stabdymo veiksnių. Sustiprėjusiuose valstiečių ūkiuose būtų padidėjusi darbo rankų paklausa ir sumažėjusi emigracija. Apsišvietusiems ūkininkams ir turtingesniems valstiečiams laikraščiai rekomendavo verstis gyvulininkyste, nes tik taip galima pakelti „susmukusius Lietuvos ukininkus“[119]; siekiant padidinti dirvos derlingumą, siūlyta auginti daugiau dobilų ir kitų pašarinių žolių[120].

Nepasiturintiems valstiečiams buvo siūloma „uźsiimti pagerinimu savo laukų, idant jie dukart daugiaus javų mums atneszty, neng dabar atnesza“[121]. „Šviesa“ rašė apie pažangius ūkininkavimo metodus, taikomus Latvijoje ir Prūsijoje[122]. „Varpas“ pastebėjo, kad netoli Latvijos pasienio gyvenantys valstiečiai naudojo daugialaukę sėjomainą, vartojo trąšas, geležines žagres, akėčias. Jų ūkiuose buvo paplitusi garinė kuliamoji mašina ir kitos naujovės[123]. 1896 m. „Varpe“ rašoma, kad ekonominis gyvenimas pagerėtų tada, jei ūkininkams būtų duodamas kreditas. Kaip pavyzdys imama Suvalkų gubernija, kur ūkininkai gali pasiskolinti pinigų, įtraukdami savo turtą į ipoteką[124]. 1900 m. „Ūkininkas“ rašė, kad emigraciją galima sumažinti pakeliant užmokestį už darbą, įsteigiant specialias senatvės kasas[125]. Tautinio judėjimo lyderiai suprato, kad lietuviui užsiimti vien žemės ūkiu yra per daug rizikinga ir ne visada pelninga. Kaip vieną svarbiausių emigracijos stabdymo veiksnių periodinės spaudos bendradarbiai mini amatų ir prekybos vystymą. J. Šliūpas „Gromatose iš Amerikos“ įspėjo, kad tie, kurie neturi svarbios priežasties emigruoti (matyt, turėjo galvoje politines priežastis – A. R.), tegul lieka savame krašte ir verčiasi amatais arba prekyba[126]. 1890 m. „Šviesoje“ Silvestras Gimžauskas rašė: „kad prekistė butu musu rankose – tada isz prekistos gražiai musų kraszte galėtu pragiventi augszcziaus priminti 300 tukstancziai lietuvių, kurie sziandien yra priversti sląukstitis po svetimas kertes“[127]. Vėlesnių metų „Ūkininko“ puslapiuose vystyti amatus, prekybą siūlė G. Landsbergis-Žemkalnis. Anot jo, pinigus, kurie „nuskęsta vokiečių kišeniuose“, geriau būtų panaudoti amatų, pramonės ir prekybos plėtotei“[128]. Straipsnyje, matyt, buvo rašoma apie emigrantų išlaidas, skirtas pragyvenimui Vokietijos uostamiesčiuose – Brėmene, Hamburge ir kt.

Nemažai straipsnių emigracijos stabdymo klausimais buvo spausdinama žurnale „Naujienos“. Šio žurnalo redakcija, rengdama straipsnius, naudojosi nuo 1882 m. Sankt Peterburge leidžiamo lenkiško laikraščio „Kraj“ medžiaga. Buvo remiamasi žurnalisto Medardo Kupscio (Medard Kupść) straipsniu, kuriame rašoma, kad, plėtojant amatus ir prekybą, reikalingos amatų mokyklos. Jis skaitytojus informavo, kad dovanoja žemės sklypą mokyklos statybai „šalia stacijos Jańavo (Liepojaus geležinkelio)“[129].

Katalikiškosios krypties spaudoje pasigirsdavo nuomonių, kad, norint sulaikyti išeivystę, reikia kuo daugiau apie tai rašyti, nes „apysakėlės aprašančios lietuvių išeivių vargą kelionėje, teip pat sunkumą gyvenimo svetimoje šalyje padėtų sumažinti skaitelių emigrantų“[130]. Buvo manyta, kad tokį darbą galėtų atlikti gabūs rašytojai – M. Valančius, J. Dovydaitis[131].

Kalbant apie valdžios taikytas priemones išeivystei sulaikyti, reikėtų išskirti Rusijos imperijos ir Amerikos valdžių taikytas priemones. Emigrantai negalėjo laisvai išvykti iš Lietuvos, nes Rusijos įstatymai nepripažino emigracijos. Siekiant kontroliuoti ar net stabdyti emigraciją, Rusijos imperijos valdžia ėmėsi įvairiausių priemonių. Viena iš priemonių buvo laiškų cenzūravimas. „Varpas“ skyrelyje „Iš Maskolijos“ pranešė, kad nuo 1892 m. išleidžiamas įsakymas, nurodantis cenzūruoti laiškus, siunčiamus iš užsienio[132]. Laikraštis įspėjo, kad „[...] rašantiems į Maskoliją musų vientaučiams,

apsigyvenusiems kituose kraštuose, reikia žinoti apie tą paliepimą, idant rašytų atsargei, nes kitaip galėtų daug bledies padaryti tiems, pas kuriuos gromatas rašo“[133].

Stabdant emigraciją dalyvavo ir Taikos tarpininkai – cariniai valdininkai 1861–1903 m. prižiūrėję valsčių valdymą ir veiklą. Anot istoriko P. Čepėno, Taikos tarpininkais galėjo būti tik bajorai, kuriuos skirdavo gubernatorius, pritariant gubernijos bajorų vadui, o tvirtindavo Rusijos senatas[134]. Remiantis 1889 m. statutu, Taikos tarpininkų institucija Rusijoje visų pirma buvo įpareigota rūpintis valdomų valstiečių gerove: prižiūrėti, kad būtų sudarinėjamos badmečių ir nederliaus atvejams javų atsargos vadinamuosiuose magazinuose (kaimų svirnuose). Epidemijų metu Taikos tarpininkai turėjo rūpintis valstiečių sveikata ir kova su epideminėmis ligomis bei kitais panašiais reikalais. Taikos tarpininkams buvo pavaldi jų valdomos apylinkės policija. 1899 m. „Tėvynės sargo“ rubrikoje „Įvairios žinios“ Vaižgantas rašė apie Taikos tarpininkams paskirtą užduotį cenzūruoti laiškus[135]. Praėjus metams, „Tėvynės sargo“ korespondentas kunigas J. Ulickas pranešė laikraščio skaitytojams apie „sąžiningą“ Darbėnų (Klaipėdos a.) Taikos tarpininko veiklą, kuris, negalėdamas perskaityti žemaitiškai parašytų laiškų, liepdavo raštininkui išversti juos į rusų kalbą[136].

Emigracijos stabdymui imperijos valdžia pasitelkdavo dvasininkiją. Išaugus emigracijos mastams į Braziliją, V. Kudirka „Varpe“ rašė, kad Brazilijomaniją galėtų padėti apmalšinti kunigai iš „pamokslinyčios“[137]. J. Adomaičio-Šerno straipsnyje „Kodel musu žmones bega isz tevynes?“[138] užsimenama apie tuometinio Vilniaus generalgubernatoriaus Ivano Kachanovo (Иван Каханов) (1884–1893) nurodymą kunigams pamokslų metu atkalbėti jaunimą nuo emigracijos. Tame pačiame straipsnyje J. Adomaitis-Šernas rašė, kad tuometinis Varšuvos generalgubernatorius Vladimiras Gurko (Владимир Гурко) (1883–1894) išleido paliepimą, kuriuo buvo apsunkinamas emigrantams gimimo metrikų išdavimas[139]. J. Bagdonas taip pat rašė, kad Suvalkų gubernijos valsčių atstovai kreipėsi į generalgubernatorių, prašydami jo uždrausti vaitams išduoti pasus į Prūsiją[140].

Imperijos valdžia rasdavo ir kitų būdų emigracijos mastams mažinti. Turėdami nemažai užkariautų teritorijų po karo su Turkija, Rusijos imperijos valdžios atstovai kvietė žmones jose apsigyventi, žadėdami duoti po 20 desetinių (dešimtinė, žemės ploto matavimo vienetas, lygus 1,0925 ha) žemės[141]. Taip buvo norima nukreipti dėmesį nuo emigracijos į Ameriką.

Norėdami prisidėti prie emigracijos sulaikymo, valdžiai talkininkaudavo ir vietinės valdžios atstovai bei ūkininkai. Tokių pavyzdžių ypač dažnai pasitaikydavo Suvalkų gubernijoje. 1898 m. Vilkaviškio apskrityje pasirodė dokumentas, kuriame buvo pranešama, kad šaltyšiai (kaimo seniūnai) ir žemskiai (policininkai) „eitų ant patrulės „ėmigrantų“ gaudyt“[142]. Spaudoje pasigirsdavo raginimų, kad valdžios Senojo ir Naujojo svieto nukreiptų išeivystę į tam tikras vietas, „neleidžiant išeiviams išsisklaidyti po vieną ir tokiu būdu pražūti dėl tėvynės“[143].

Didėjant emigracijos mastams, rūpintis emigrantais buvo pradėta ir pačioje Amerikoje. Viena priemonių, kuria buvo siekiama palengvinti emigravusių žmonių būtį į JAV, turėjo būti emigrantų namai. 1896 m. laikraštininkas Antanas Lalis, informuodamas „Varpo“ skaitytojus apie lietuviškumo apraiškas Amerikoje, rašė, kad 1895 m. Šenandore (Shenandoah) vykęs Susivienijimo lietuvių Amerikoje seimas kėlė klausimą apie „namų lietuviškiems emigrantams, nors kokiame iš pamarinių miestų – Niujorke (New York) arba Baltimorėje (Baltimore)“[144] įrengimą. Idėja, matyt, buvo priversta žlugti, nes, anot A. Lalio, susivienijimo nariai-kunigai, „tikt rankas nukratė“[145].

Išvados

XIX a. pabaigos–XX a. pradžios Rytų Prūsijoje leistoje periodinėje spaudoje šalia tautinio atgimimo temų buvo pateikiama tuo metu aktualios informacijos, susijusios su emigracija. Išanalizavus turimą medžiagą, išaiškėjo, kad dažniausiai buvo rašoma apie emigracijos priežastis, pasekmes ir būdus jai stabdyti.

Ekonominės emigracijos priežastys buvo analizuojamos „Aušroje“, aplink kurią telkėsi liberaliais šūkiais besivadovaujanti inteligentija, ir pasaulietinės-liberaliosios spaudos puslapiuose – „Varpe“ bei „Ūkininke“. Aušrininkų ir varpininkų spaudoje buvo rašoma, kad lietuviai dažniausiai emigruodavo negalėdami pragyventi iš savo žemės arba nesugebėdami sumokėti didelių mokesčių už turimus žemės plotus. Palikti tėvynę versdavo darbo jėgos perteklius kaime, amatų sutelkimas svetimtaučių rankose. Emigraciją taip pat skatino blogas javų derlius ir noras pagerinti materialinę padėtį tėvynėje. Kartais buvo emigruojama norint įgyti daugiau ūkininkavimo žinių. Viena esminių emigracijos priežasčių buvo sklindančios žinios apie didesnį darbo užmokestį svetur. Nedidelę išeivių dalį sudarė žmonės, paliekantys tėvynę dėl politinių priežasčių – vykdytos rusifikacijos politikos, represijų ir persekiojimų. Vienas ryškiausių politinės emigracijos pavyzdžių – emigracija siekiant išvengti karinės tarnybos caro kariuomenėje.

Spaudoje buvo pabrėžiama, kad emigracija kraštui, kenčiančiam tautinę priespaudą, gali padėti išsaugoti tautinį tapatumą ir savigarbą. „Varpe“ netilo diskusijos – ar lietuviai emigruoja norėdami atsikratyti priespaudos, ar norėdami išsaugoti tautiškumą? Daugelyje nagrinėjamojo laikotarpio periodinių leidinių ekonominės emigracijos priežastys persipina su politinėmis.

Lietuviai neretai emigruodavo dėl moralinių priežasčių, šeiminių aplinkybių. Emigracijos kontekste analizuoti lietuvių ir žydų santykiai. Žydai buvo kaltinami dėl lietuvių emigracijos, nes jie žinojo kelius, padėdavo emigrantams pereiti sieną, pardavinėdavo sufalsifikuotas laivakortes, taip pat pateikdavo tikrovės neatitinkančią informaciją apie šalis, į kurias lietuviai emigruodavo.

Nagrinėjamojo laikotarpio emigracijos pasekmės buvo ekonominės ir politinės. Lietuviams emigruojant, žemės buvo išnuomojamos svetimtaučiams arba jose buvo apgyvendinami rusų kolonistai. Dėl emigracijos iš Lietuvos buvo išvežama nemažai pinigų. Tautinio judėjimo lyderiai reiškė susirūpinimą dėl svetimtaučių apgyvendinimo lietuviškose žemėse, darbo jėgos stygiaus ir patiriamų finansinių nuostolių.

Didėjant emigracijos mastams spaudoje ima rastis informacijos, susijusios su emigracijos stabdymu. Panaudojant žinias, įgytas skaitant knygas ir periodinę spaudą, pasiturintiems ūkininkams ir valstiečiams siūlyta ūkininkauti naujoviškai. Siekiant pagerinti žemės ūkio darbininkų būvį, buvo patariama įtraukti savo turtą į ipoteką ir taip gauti kreditą. Kita svarbi emigracijos stabdymo sąlyga, anot periodinės spaudos bendradarbių, turėjo būti amatų ir prekybos vystymas. Katalikiškoje spaudoje rašytojai buvo raginami nušviesti sunkią išeivių padėtį svetur – taip tikėtasi sustabdyti emigraciją. Laikraščių puslapiuose buvo užsimenama apie Rusijos imperijos ir Amerikos valdžių būdus, skirtus emigracijai stabdyti – laiškų cenzūrą, pasitelkiamą dvasininkiją, siekiant atkalbėti žmones nuo emigracijos ir „namų lietuviškiems emigrantams“ įrengimą Amerikoje.

Nuorodos

[1] Žilius J., *Lietuviai Amerikoj*, paraszė Jr. Jonas, Plymouth, Pa: „S.L.A.“, 1899, p. 5–11; *Amerika, arba Rinkinys įvairių faktų, žinotinų Amerikoje gyvenantiems ir čion atkeliaujantiems lietuviams*, surinko V. K. Račkauskas, Chicago (lll.): Jaunoji Lietuva, 1915; *Lietuvių išeivija Amerikoje (1898–1961)*, parengė S. Michelsonas, Boston: „Keleivis“, 1961, p. 8–11; Truska L., Emigracija iš Lietuvos 1868–1914 m., *Lietuvos Mokslų Akademijos darbai*, serija A, t. 1(10) (1961), p. 71–85; *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas, Boston: LE leidykla, 1971, p. 23–26; Liulevičius V., *Lietuvių emigracijos priežastys*, Čikaga: Pedagoginis lituanistikos institutas, 1971, p. 16–18; Mulevičius L., „Aušros“ socialinė-ekonominė programa, in *„Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*: Konferencijos medžiaga, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 134–135; Raguotis B., „Aušra“ ir JAV lietuvių ryšiai bei sąveika (1883–1888 m.), in *„Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*: Konferencijos medžiaga, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 62.

[2] *Auszra* – pirmasis Didžiajai Lietuvai skirtas periodinis leidinys, leistas 1883 Ragainėje, nuo šeštojo numerio iki 1886 m. Tilžėje. Pirmojo numerio leidėju pasirašė J. Basanavičius; nuo 1883 penktojo iki 1884 trečiojo numerio laikraštį redagavo J. Šliūpas; nuo 1884 m. ketvirtojo numerio iki 1885 m. aštuntojo numerio atsakinguoju redaktoriumi pasirašinėjo ir leidybą bei platinimą tvarkė M. Jankus. Paskui žurnalas perėjo į J. Mikšo rankas – jis buvo ir leidėjas, ir redaktorius. 1886 pradžioje J. Mikšas „Aušrai“ redaguoti pasikvietė literatą Juozą Andziulaitį-Kalnėną, kuris suredagavo tris paskutinius žurnalo numerius (nuo 1886 m. ketvirtojo iki šeštojo).

[3] *Szviesa* – mėnesinis žurnalas (leidėjų vadintas laikraščiu), leistas 1887 08–1888 08 ir 1890 01 Tilžėje. Žurnalo oficialieji redaktoriai buvo E. Vejeris bei J. Brošaitis, faktiškai žurnalą redagavo kunigas A. Vytartas ir J. Kriaučiūnas, pinigais rėmė S. L. Kušeliauskas.

[4] *Varpas* – literatūros, politikos ir mokslo mėnesinis žurnalas (leidėjų vadintas laikraščiu), leistas 1889–1905 Tilžėje ir Ragainėje. Leidėjai – Varšuvoje įsteigtos lietuvių studentų švietėjiškos draugijos „Lietuva“ nariai – V. Kudirka, J. Gaidamavičius bei J. Adomaitis-Šernas. 1889–1899 žurnalą redagavo V. Kudirka, J. Adomaitis-Šernas, J. Kriaučiūnas, S. Matulaitis, o 1900–1905 m. – J. Bagdonas, K. Grinius, J. Šaulys, J. Vileišis, P. Višinskis.

[5] *Ukinįkas* – valstiečiams skirtas mėnesinis varpininkų žurnalas, leistas 1890–1905 Ragainėje ir Tilžėje. Ofic. red. M. Jankus, K. Voska, J. Lapinas, fakt. red. J. Adomaitis-Šernas, J. Kriaučiūnas, S. Matulaitis, K. Grinius, J. Bagdonas, J. Šaulys, J. Vileišis, J. Gabrys-Paršaitis.

[6] *Naujienos* – laikraštis leistas 1901–1903 m. Tilžėje „Varpo“ ir „Ūkininko“ redakcijos. Ats. red. J. Lapinas, fakt. red. J. Bagdonas.

[7] *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga* – pirmasis lietuvių tautinis katalikiškas laikraštis, leistas 1889 12 10 – 1896 Tilžėje. Leidėjas O.v. Mauderodė. Ofic. redaktoriai E. Jagomastas, M. Kiošis, faktiški redaktoriai J. Angrabaitis, P. Urbonavičius, K. Pakalniškis.

[8] *Tėvynės sargas* – katalikiškas žurnalas, leistas 1896–1904 Tilžėje. Steigėjas J. Tumas-Vaižgantas. Redaktoriai F. Lelis (1896–1897), D. Tumėnas (1897), Vaižgantas (1897–1902), A. Milukas (1902–1904).

[9] *Žinyčia* – katalikiškas laikraštis, leistas 1900–1902 Tilžėje. Leidėjas – „Tėvynės sargo“ redakcija. Ofic. red. J. Lapinas, fakt. red. J. Tumas-Vaižgantas.

[10] *Kryžius* – katalikiškas mėnesinis laikraštis, leistas 1903–1904 Tilžėje. Redaktorius kun. J. Jasienskis.

[11] Lietuvos bibliografija, Serija C, Lietuviškų periodinių leidinių publikacijos, 1904, d. 1, Vilnius, 1991, 112 p.; Tas pat, 1891, Vilnius, 1994, 244 p.; Tas pat, 1892, Vilnius, 1996, 138 p.; Tas pat, 1893, Vilnius, 1997, 186 p.; Tas pat, 1898–1900, Vilnius, 2000, 514 p.; Tas pat, 1894, Vilnius, 2000, 219 p.; Tas pat, 1895, Vilnius, 2002, 235, [1] p.; Tas pat, 1901–1903, Vilnius, 2003, 575 p.; Tas pat, 1832–1890, Vilnius, 2004, 727 p.; Tas pat, 1896, Vilnius, 2004. 279, [1] p.; Tas pat, 1897, Vilnius, 2006, 293 p.; Tas pat, 1904–1905, d. 3, Vilnius, 2009, 350 p.

[12] Vėbra R., „Aušros“ idėjinės orientacijos, in *„Aušra“ ir lietuvių visuomeninis judėjimas XIX a. pabaigoje*: Konferencijos medžiaga, Vilnius: Mokslas, 1988, p. 54.

[13] Vileišis P., „Isz „Vilens. Viest.“ gauname žinoti, jog isz musu kraszto prasti žmonės pradėjo važiuoti į užmarę...“, Svalė, *Auszra*, 1884, nr. 9, p. 320.

[14] Mikšas J., „Isz Vilniaus mums raszo garbingas ponas ir stiprus viengentis ...“, J. M., *Auszra*, 1884, nr. 7/8, p. 278; Šliūpas J., „Isz Vilniaus rėdibos, Traku pavieczio, ėmė žmonės važiuoti į Amėriką...“, J. S. Anžuolaitis, *Auszra*, 1884, nr. 7/8, p. 277.

[15] Šliūpas J., „Isz Vilniaus rėdibos, Traku pavieczio, ėmė žmonės važiuoti į Amėriką...“, J. S. Anžuolaitis, *Auszra*, 1884, nr. 7/8, p. 277.

[16] Šliūpas J., Gromatos isz Amerikos, *Auszra*, 1884, nr. 10/11, p. 360.

[17] Vileišis P., „Iš Vilens. Viest. “ gauname žinoti, jog ir isz musu kraszto prasti žmonės pradėjo važiuoti į užmarę...“, Svalė, *Auszra*, 1884, nr. 9, p. 320.

[18] Davainis-Silvestraitis M., „Isz priežasties atpigimo, supuvimo ir neužderėjimo javu Lietuvos...“, Cyrulys, *Auszra*, 1886, nr. 4, p. 122.

[19] Laikraštyje „Baltijas Vēstnesis“ buvo analizuojami Latvijos bei kaimyninių šalių politinio, visuomeninio ir literatūrinio gyvenimo klausimai. Laikraščio leidėjas ir redaktorius 1868–1892 m. buvo latvių žurnalistas, visuomenės veikėjas, jaunalatvių judėjimo dalyvis Bernhardas Dyrikis (Bernhards Dīrikis). Periodinis leidinys atstovavo Rygos latvių draugijos (1868) interesus, kurios veiklos kryptys buvo orientuotos į latvių inteligentus ir ūkininkus.

[20] Koncevičius J., „Latviszkais laikrasztis „Baltijas Vēstnesis“ atspausdino žinią isz Lietuvos, buk lietuviams svįla Amėrikon persikelti...“, J. K. Sz., *Auszra*, 1884, nr. 4, p. 148.

[21] Šliūpas J., Gromatos isz Amėrikos, *Auszra*, 1884, nr. 10/11 , p. 360.

[22] *Ten pat* , p. 361.

[23] Eidintas A., *min. veik.*, p. 28.

[24] Kriaučiūnas J., Žodis į tuos lietuvninkus ir žemajczius, kurie rengiasi į Ameriką, *Szviesa*, 1890, nr. 4, p. 97.

[25] Šis-tas apie reikalus mūs ekonomiško gyvenimo, *Varpas*, 1896, nr. 1, p. 5.

[26] Bagdonas J., Keli patėmyjimai iš statistikos, S.Z., *Varpas*, 1899, nr. 4, p. 57.

[27] *Ten pat*.

[28] Kudirka V., Liaukime begę in Ameriką! III., v.k., *Ukinįkas*, 1890, nr. 6, p. 82.

[29] *Ten pat*.

[30] Petkevičaitė-Bitė G., Nėra musų kraszte beveik jau sodžiaus, isz kurio keli žmonės nebutų iszkeliavę į Ameriką, Bitė, *Ukinįkas*, 1892, nr. 9, p. 344–345.

[31] „Jau nuo dviejų deszimczių metų nekurie kaimynai musų szalies iszkeliavo Amerikan“, *Ukinįkas*, 1892, nr. 4/5, p. 172–173.

[32] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A. K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 2.

[33] *Новое время* buvo politinis-literatūrinis laikraštis, 1868–1917 m. leistas Sankt Peterburge. Laikraščio leidėjas ir įkūrėjas buvo Vilniaus publicistas Adomas Honoris Kirkoras (Киркор Адам Нонори). Iki 1876 m. laikraštis buvo konservatyvus, palaikė Rusijos imperijos valdžios rusifikacijos politiką Lenkijoje. Nuo 1876 m., pradėjus redaguoti Aleksejui Suvorinui (Алексей Суворин), leidinys įgavo liberalią kryptį.

[34] *Санкт-Петербургские ведомости* – literatūrinis-politinis laikraštis“ buvo leidžiamas 1728–1917 m. Sankt Peterburge. Laikraštį iki 1875 m. leido Rusijos Mokslų akademija (šios įstaigos pavadinimai keitėsi), vėliau – Liaudies švietimo ministerija.

[35] Bulota A., Ką rašo svetimtaučiai apie lietuvius, *Varpas*, 1893, nr. 9, p. 140–141.

[36] *Ten pat*.

[37] Grinius K., Emigracija ir lietuviškos spaudos uždraudimas, Kr., *Varpas*, 1900, nr. 10, p. 109–110.

[38] *Ten pat*, p. 109.

[39] Lansbergis-Žemkalnis G., „Po Velikų išeina į Ameriką iš Raseinių 300 žmonių, o iš Šildavos 50 ...“, Aitvaras, *Varpas*, 1890, nr. 5, p. 78.

[40] Lansbergis-Žemkalnis G., Isz Kauno redybos, Aitvaras, *Varpas*, 1890, nr. 7, p. 110–111.

[41] Petkevičaitė G., Pro domo sua, Bitė, *Varpas*, 1898, nr. 4, p. 57–58.

[42] *Ten pat*.

[43] *Ten pat*, p. 58.

[44] Šliūpas J., Gromatos isz Amerikos, *Auszra*, 1884, nr. 10/11, p. 361.

[45] *Ten pat*, p. 362.

[46] Motūza A., Tyla, geresnė byla, Sz...is, *Auszra*, 1886, nr. 6, p. 166.

47 Adomaitis-Šernas J., Ar tai gerai?, j a, *Varpas*, 1890, nr. 3, p. 33.
48 *Ten pat.*
49 *Ten pat.*
50 Adomaitis-Šernas J., Kodel musu źmones bega iš tevynes?„-j-a-„ *Ukiniķas*, 1890, nr. 12, p. 177.
51 *Ten pat,* p. 178.
52 Landsbergis-Žemkalnis G., Kas daugiausiai naudojo iš išeivystės lietuvių: [statiniai duomenys apie 1880–1894 metų emigraciją], L.S., *Varpas*, 1895, nr. 9/10, p. 137–140; *Ukiniķas*, 1895, nr. 18, p. 137–138; nr. 19, p. 145–146.
53 Landsbergis-Žemkalnis G., Kas daugiausiai naudojo iš išeivystės lietuvių, L.S., *Ukiniķas*, 1895, nr. 19, p. 145.
54 Grinius K., Emigracija ir lietuviškos spaudos uždraudimas, Kr., *Varpas*, 1900, nr. 10, p. 109–110.
55 Bikinas J., Priežastįs lietuvių išeivystės, pagal Dzidorių Dumbrę, *Žinyčia*, 1901, nr. 3, p. 50.
56 *Ten pat*, p. 49.
57 *Ten pat*, p. 46.
58 Ulickas J., Apie išeivystę!, Senelis, *Kryžius*, 1903, nr. 3, p. 57.
59 *Ten pat.*
60 Balsas amerikiečių lietuvių į Tėvą Šventąjį Leoną XIII ir Gyvenimai dviejų didžių Dievo lietuvių: kun. Andriaus Rudaminos, Jezavito ir Kunigaikščio Merkelio Giedraičio, žemaičių vyskupo lotyniškai ir lietuviškai, *Tėvynės sargas*, 1900, nr. 1, p. 11–12.
61 Eidintas A., *min. veik.*, p. 14.
62 Kriaučiūnas J., Žodis į tuos lietuvnninkus ir žemajczius, kurie rengiasi į Ameriką, *Szviesa*, 1890, nr. 4, p. 97.
63 Musų einantiems į kariumėnę, Gargažė, *Tėvynės sargas*, 1900, nr. 10/11, p. 21.
64 *Ten pat*, p. 22.
65 Motyvai leidimo lietuviškos spaudos, *Varpas*, 1900, nr. 11, p. 123.
66 „Naujienų" red., Musų toškimai, *Naujienos*, 1901, nr. 1, p. 1.
67 Kačergis J., „Perskaitęs keletą laiškų iš Amerikos, negaliu neapreiškęs jų įtalpos kitiems...", Žiurutė, *Ukiniķas,* 1893, nr. 8, p. 61–62.
68 Alekna A., Lietuvių išeivystė, Y., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 10/11A, p. 18–23.
69 *Ten pat*, p. 20.
70 *Ten pat.*
71 *Ten pat*, p. 21.
72 *Ten pat.*
73 *Ten pat*, p. 22.
74 Davainis-Silvestraitis M., „Ne vien isz Prusu Lietuvos rengias daug Lietuvininku į Ameriką, bet ir isz Maskoliu Lietuvos ...", Vėv., *Auszra*, 1884, nr. 5/6, p. 186.
75 *Ten pat.*
76 Kudirka V., Liaukime begę in Ameriką I., v.k., *Ukiniķas*, 1890, nr. 4, p. 50.
77 *Ten pat*, p. 49.
78 Pakalniškis K., Musų iszeivystė ir ekonomiszkas ukininkų buvis, Dėdė Atanazas, *Tėvynės sargas*, 1899, nr. 7/8, p. 2.
79 Adomaitis-Šernas J., Naujas Rojus, -j-a-, *Ukiniķas*, 1891, nr. 3, p. 115.
80 Kriaučiūnas J., Žodis į tuos lietuvnninkus ir žemajczius, kurie rengiasi į Ameriką, *Szviesa*, 1890, nr.4, p. 98.
81 Petkevičaitė-Bitė G., Nėra musų kraszte beveik jau sodžiaus, isz kurio keli žmonės nebutų iszkeliavę į Ameriką, Bitė, *Ukiniķas*, 1892, nr. 9, p. 345.
82 Bulota A., Ką rašo svetimtaučiai apie lietuvius, *Varpas*, 1893, nr. 9, p. 140.
83 Netikėkime gromatoms iš Amerikos!, *Tėvynės sargas*, 1903, nr. 7/8A, p. 52–53.
84 Kudirka V., Liaukime begę in Ameriką I., v.k., *Ukiniķas*, 1890, nr. 4, p. 49.
85 *Ten pat*, p. 50.
86 *Ten pat*, p. 66.
87 Milukas A., „Kiekviens iš musų jau pripratęs prie sukimų žydų...", Antanulis, *Varpas*, 1892, nr. 1, p. 12.
88 D., Žydas apgavikas, *Naujienos*, 1903, nr. 7/10, p. 149–150.
89 *Ten pat.*
90 „Kiekvieną dieną traukia burei pakeleivingų žemaiczių apleidusių savo tėvynę....", *Ukiniķas*, 1892, nr. 3, p. 46.
91 P., „Nors visais krasztais musų tėvynės sunųs (lietuvei) traukia į Ameriką ...", *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga*, 1892 02 01, nr. 3, p. 23–24.
92 Parsarga. Kas kelauja į Ameriką, *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalg*a, 1893 07 15, nr. 14, p. 112.
93 Pakalniškis K., Žydiszka iszeivystė ir musų pasinaudojimas, J. Szermunelis, *Žemaiczių ir Lietuvos apžvalga,* 1891 08 01, nr. 15, p. 114.

[94] Diemedis, Ir vėl – tėvynės meilė, *Tėvynės sargas*, 1896, nr. 10, p. 13.
[95] Šliūpas J., „Isz Vilniaus rėdibos, Traku pavieczio, ėmė źmonės važiuoti į Amėriką...“, J. S., Anźuolaitis, *Auszra*, 1884, nr. 7/8, p. 277.
[96] *Ten pat*, p. 277.
[97] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A. K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 3.
[98] *Ten pat*.
[99] Motūza A., Tyla, geresnė byla, Sz...is, *Auszra*, 1886, nr. 6, p. 168.
[100] *XX amžius: Lietuvos valstybingumo problemos*, Kaunas: Šviesa, 1990, p. 9.
[101] Čepėnas P., *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Vilnius: Lituanus, 1992, t. 1, p. 112.
[102] Adomaitis-Šernas J., Ar tai gerai?, -j-a, *Varpas*, 1890, nr. 3, p. 34.
[103] *Ten pat*.
[104] Adomaitis-Šernas J., Naujas Rojus, *Ukinįkas*, 1891, nr. 3, p. 114.
[105] Mūsiškis, Lietuvą laukia nauja kova, *Ukinįkas*, 1903, nr. 9, p. 234.
[106] Pakalniškis K., Musų iszeivyste ir ekonomiszkas ukininkų buvis, Dėdė Atanazas, *Tėvynės sargas*, 1899, nr. 7/8, p. 2–6.
[107] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A. K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 2.
[108] Nauja gadynė Lietuvos ukininkystėje, *Ukinįkas*, 1900, nr. 11, p. 161.
[109] „Naujienų red.“, Musų troškimai, *Naujienos*, 1901, nr. 1, p. 2.
[110] Kriaučiūnas J., Žodis į tuos lietuvninkus ir žemajczius, kurie rengiasi į Ameriką. *Szviesa*, 1890, nr. 4, p. 97–103.
[111] *Ten pat*.
[112] Kudirka V., Liaukime begę į Ameriką I., v.k., *Ukinįkas*, 1890, nr. 4, p. 50.
[113] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A. K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 3–4.
[114] Pasiilsenesis, „Pereitą (1894 metų) pavasarį ukininko sunus Karbauskas ... įsitaisė šičionai Pakrojuje pardavinyčią (kromą), *Ukinįkas*, 1895 05 10, nr. 9, p. 70.
[115] X., Aukso kalnai – svetur, *Tėvynės sargas*, 1897, nr. 3, p. 6.
[116] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A.K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 4.
[117] Šis-tas apie reikalus mūs ekonomiško gyvenimo, *Varpas*, 1896, nr. 1, p. 5.
[118] Alekna A., Balsas iš tėvynės į Amerikos lietuvius, A.K., *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 9A, p. 2.
[119] Bagdonas J., Isitėmykite!, J., *Ukinįkas*, 1894, nr. 8, p. 58.
[120] Kriaučiūnas J., Žodis į Žemaiczių ukininkus isz priežasties gabenimo javų isz Prusų į Žemaiczius, *Ukinįkas*, 1893, nr. 1, p. 1–2.
[121] Ar javu auginimas visuomet uźsimokės?, *Ukinįkas*, 1890, nr. 8, p. 115.
[122] Mačys V., Szis tas apie latvių ukininkus, Balandis, *Szviesa*, 1887, nr. 2, p. 85–88; Matulaitis P., Łaiszkas vieno źemaiczio apie tai, ką matė ir girdėjo Prusuose, *Szviesa*, 1890, nr. 1, p. 27–29.
[123] Sketeris A., Iš Lietuvos, Vaistinįkas, *Varpas*, 1892, nr. 12, p. 175–177.
[124] Šis-tas apie reikalus mūs ekonomiško gyvenimo. Varpas, 1896, nr. 1, p. 5.
[125] Nauja gadynė Lietuvos ukininkystėje, Ukininko sunus, *Ukinįkas*, 1890, nr. 11, p. 163.
[126] Šliūpas J., Gromatos isz Amerikos, *Auszra*, 1885, nr. 1, p. 23–24.
[127] Gimžauskas S., Didžiosios musų słogos ir ką mums reikia daryti, M. Ragis, *Szviesa*, 1890, nr. 7, p. 212.
[128] Landsbergis-Žemkalnis G., Kas daugiausiai naudojo iš išeivystės lietuvių, L.S., *Ukinįkas*, 1895, nr. 19, p. 145.
[129] Kupscius M., Apie išeivystę, Medard Kupść, *Naujienos*, 1901, nr. 2, p. 9.
[130] Atsakymai, *Tėvynės sargas*, 1902, nr. 10/11, p. 61.
[131] *Ten pat*.
[132] Maskoliški laikraščiai praneša apie nauja ir svarbų dėl musu pančiojimo valdžių paliepimą ...“, *Varpas*, 1892, nr. 3, p. 47–48.
[133] *Ten pat*, 48.
[134] Čepėnas P., *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, Vilnius: Lituanus, 1992, t. 1, p. 89.
[135] Vaižgantas, Dėl ko einame į Ameriką?, *Tėvynės sargas*, 1899, nr. 12, p. 59.
[136] Ulickas J., „Amerikiečių gromatos skaitomos“, Senelis, *Tėvynės sargas*, 1900, nr. 4/5, p. 96–97.
[137] Kudirka V., Tėvyniški varpai, Q. D. ir K, *Varpas*, 1890, nr. 9, p. 137.
[138] Adomaitis-Šernas J., Kodel musu źmones bega isz tevynes? -j-a-, *Ukinįkas*, 1890, nr. 12, p. 177.
[139] *Ten pat*.

[140] Bagdonas J., Kaip sulaikyt išeivystę, Ss., *Naujienos*, 1902, nr. 11, p. 4.
[141] Landsbergis-Žemkalnis G., Aitvaras, Žinios isz Lietuvos, *Ukinįkas*, 1890, nr. 4, p. 60.
[142] Grinius, K., Valdžia užkrovė ant valsčių naują sunkenybę, Aitvaras, *Ukinįkas*, 1898, nr. 5, p. 74.
[143] Čepas M., Uždarbiai ukinįkų Suvalkų rėdybos ir emigracija į Ameriką, A.P. Gryžilas, *Varpas*, 1892, nr. 6, p. 89.
[144] Lalis A., Truputis iš judėjimo lietuvių Amerikoje, A. Kyrupis, *Varpas*, 1896, nr. 7, p. 106.
[145] *Ten pat*.

Arida RIAUBIENĖ

ATTITUDE TOWARDS EMIGRATION IN PERIODICALS PUBLISHED IN EAST PRUSSIA FROM THE SECOND HALF OF THE 19th CENTURY TO THE BEGINNING OF THE 20th CENTURY

Summary

The relevant information related to emigration was provided in periodicals published in East Prussia from the end of the 19th century to the beginning of the 20th century. The attitude of the authors who wrote for these newspapers towards the phenomenon in question formed their readers' opinion.

This article examines how various aspects of the phenomenon of emigration – reasons, consequences, and ways of stopping it – were reflected in the periodical press illegally published in East Prussia from the second half of the 19th century to the beginning of the 20th. During the period in question, many Lithuanians emigrated to the U. S. for economic, political, and moral reasons, as well as having been swayed by tales of a better life abroad. While analyzing the reasons for emigration, the article surveys the localities from which the emigration most often took place; it emphasizes that those emigrating included not only landless peasants but farmers (sometimes well-educated) as well; it examines the relationship between Lithuanians and Jews in the context of emigration; and it discusses the consequences of emigration and proposals for stopping it.

Keywords: Emigration by Lithuanians, USA, periodical press, reasons for emigration, consequences of emigration, projects toward stopping the emigration.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.4

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ

Sofijos Smetonienės visuomeninė veikla emigracijoje JAV (1941–1968 m.)

Santrauka. Straipsnis parengtas remiantis išlikusia Sofijos Smetonienės korespondencija, JAV lietuvių išeivijos spauda ir Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomais Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone bei konsulatų Niujorke ir Čikagoje veiklos dokumentais. Jie padeda plačiau išanalizuoti prezidentienės S. Smetonienės labai įvairiapusiškas veiklas emigracijoje JAV 1941–1968 metais. Remiantis šiais šaltiniais galime teigti, jog S. Smetonienė visą laiką buvusi Prezidento Antano Smetonos pagrindine bendražyge ir rėmėja, tai tęsė ir emigracijoje. 1941 m. kovo 10 d. A. Smetona atvykęs į Niujorką buvo sutiktas kaip Lietuvos Prezidentas egzilyje. Kartu su juo atvykusi žmona Sofija tebevaidino prezidentienės vaidmenį kartu su vyru oficialiuose renginiuose atstovaudami nepriklausomą Lietuvą. Smetonų gyvenimas JAV buvo pilnas psichologinės įtampos, baimės, nesutarimų su vietinių lietuvių išeivių politinėmis srovėmis. Tik iš žmonos Sofijos rašytų laiškų galima susidaryti tikresnį vaizdą, kokiomis sąlygomis jie gyveno emigracijoje. Po prezidento žūties 1944 m. sausio 9 d. Klivlande S. Smetonienė atstovavo prezidentą perskaitydama jo parengtą kalbą 1944 m. vasario 6 d. įvykusiame Amerikos lietuvių seime. Našle tapusi S. Smetonienė išsaugojo oficialų prezidentienės statusą ir Klivlando lietuvių bendruomenėje atliko gana svarbų vaidmenį, rėmė dešimtis Vokietijos DP stovykloje gyvenusių lietuvių. Ji palaikė ryšius su Lietuvos konsulais JAV ir kitais lietuvių išeivijos veikėjais. Lietuvos prezidentienės vardą ir įvaizdį ne kartą išnaudojo JAV spauda straipsniuose apie sovietų pavergtas Baltijos šalis. Savo darbais S. Smetonienė kasdieną sau ir kitiems stengėsi įrodyti, jog prezidento šeimos pasitraukimas iš sovietų okupuotos Lietuvos buvo prasmingas sprendimas.

Raktiniai žodžiai: Sofija Smetonienė, Lietuvos prezidentas, Antanas Smetona, Jungtinės Amerikos Valstijos, lietuvių bendruomenė, DP stovykla.

Įvadas

Lietuvių istoriografijoje gana gerai ištyrinėta Prezidento Antano Smetonos veikla egzilyje 1940–1944 m., tačiau jo žmonai šiuo laikotarpiu istorikai priskiria tik epizodinį antraplanį vaidmenį. Sofija Smetonienė visą vyro aktyvios politinės veiklos laikotarpį buvusi pagrindine bendražyge ir rėmėja, tai tęsė ir emigracijoje. Po Prezidento A. Smetonos mirties S. Smetonienė išsaugojo oficialų prezidentienės statusą ir Klivlando lietuvių bendruomenėje atliko gana svarbų vaidmenį, buvo kviečiama dalyvauti įvairiuose oficialiuose renginiuose. Nepaisant JAV lietuvių bendruomenės susiskaldymo ir priešiško nusiteikimo prieš atvykusį Prezidentą A. Smetoną ir jo šeimą, S. Smetonienė niekada neprarado entuziazmo rodyti asmeninę iniciatyvą, materialiai ir moraliai remti DP stovyklose vizų ir paramos laukiančius lietuvius. Savo darbais ji kasdieną stengėsi įrodyti sau ir kitiems, jog šeimos pasitraukimas iš sovietų okupuotos Lietuvos niekada nebuvo beprasmis.

Straipsnis paremtas išlikusia Sofijos Smetonienės korespondencija, JAV ir lietuvių išeivijos spauda bei Lietuvos centriniame valstybės archyve saugomais Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone bei konsulatų Niujorke ir Čikagoje veiklos dokumentais. Jie padeda plačiau išanalizuoti prezidentienės S. Smetonienės labai įvairių veiklų spektrą emigracijoje JAV 1941–1968 metais. Prezidentienės asmenines iniciatyvas ir socialines veiklas taip pat padeda įvertinti S. Smetonienės laiškai, 1945–1949 m. rašyti į DP stovyklą Augsburge artimam bičiuliui, buvusiam prezidento A. Smetonos apsaugos karininkui, leitenantui Povilui Skardžiui. Ši S. Smetonienės korespondencija autorei buvo mokslinio tyrimo tikslu perduota P. Skardžiaus dukters Inos Kozel, gyvenančios JAV.

Lietuvių istoriografija šiam tyrimui yra gana kukli. Prezidento Antano Smetonos biografijos tyrinėtojas Antanas Merkelis[1] apie S. Smetonienės vaidmenį daugiau rašė nagrinėdamas prezidento veiklą iki 1940 m. birželio ir vėliau tik pažymėdamas, jog žmona ir prezidento vaikai atvyko į JAV, bet smulkiau neaprašinėdamas jų veiklos tuo laikotarpiu. Istorikas Alfonsas Eidintas pirmojoje monografijoje „Antanas Smetona: Politinės biografijos bruožai“ S. Smetonienei skyrė vos nedidelį epizodinį vaidmenį[2]. Kur kas plačiau prezidentienė ir jos įtaka vyrui yra analizuojama 2012 m. išleistoje A. Eidinto monografijoje „Antanas Smetona ir jo aplinka“[3], kur autorius neapsiriboja gyvenimu Lietuvoje iki 1940 m. birželio 15 d. ir išplėtoja Smetonų šeimos gyvenimą JAV. Apie Smetonų šeimos pasitraukimą į Vakarus ir kiekvieno šeimos nario dalyvavimą tuose įvykiuose byloja dokumentų rinkinys „Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai“, kuriame publikuotos prezidento A. Smetonos, jo dukters Marijos Valušienės bei žento plk. Aloyzo Valušio promemorijos[4]. Labai gaila, tačiau S. Smetonienė neparašė savo *pro memorijos* apie patirtus išgyvenimus kertant Lietuvos valstybinę sieną. Prezidento A. Smetonos veiklos ir jo šeimos gyvenimo egzilyje detalės buvo užfiksuotos jo gausioje korespondencijoje, tad autorė naudojosi ir Daivos Dapkutės sudarytu 1940–1944 m. A. Smetonos korespondencijos rinkiniu[5].

Istorikas Juozas Skirius moksliniame straipsnyje[6] yra išnagrinėjęs prezidento A. Smetonos ir jo žmonos atvykimo į JAV ir jų sutikimo istoriją, tačiau ir čia visas dėmesys tik prezidentui. Galime teigti, jog po prezidento A. Smetonos pasitraukimo į Vakarus S. Smetonienė tarsi iš viso išnyksta iš biografų tyrimo lauko ir tik epizodiškai pasirodo prezidento laidotuvių dieną, pažymint jog prezidento našlė sulaukė daug užuojautos telegramų ir spaudos dėmesio. Nors S. Smetonienė po vyro mirties JAV dar gyveno 24 metus, tačiau jos veikla nesulaukė gilesnio tyrimo.

Šiuo straipsniu autorė tęsia pradėtą S. Smetonienės biografijos tyrimą. Dalis su S. Smetonienės gyvenimu ir veikla Amerikoje tyrimų autorės jau buvo publikuoti 2014–2017 m. parengtose monografijose ir kituose leidiniuose.[7]

Prezidento Antano Smetonos ir jo šeimos pasitraukimas iš Lietuvos

Prezidentas A. Smetona savo *pro memoria*, prisimindamas 1940 m. birželio 15 d. vykusį paskutinį vyriausybės posėdį ir aplinkybes, privertusias jį priimti sprendimą pasitraukti iš sovietų okupuojamos Lietuvos, rašė, kad nusprendus išvykti jis davęs nurodymą savo žmonai skubintis iš Užugirio kiemo, kur ji buvo dar birželio 12 d. išvykusi rengti vyrui Antaninių. Tuo tarpu jis ir kiti šeimos nariai – sūnus Julius su šeima ir dukra Marija su vyru rūpinosi kelionės dokumentais, pinigais ir pakavosi būtiniausius daiktus. Prezidentas ir jo šeimos nariai atsisveikino su rūmų tarnautojais. Prezidentas ir jo šeimos nariai labai nerimavo, ar jiems pavyksią ištrūkti iš sovietų nagų. A. Smetona nutarė kuo greičiau skubėti į pasienį ir palaukti Kybartuose, kol prisijungs kitu maršrutu iš Užugirio atvykstanti S. Smetonienė. Ji ir sunkvežimis su šeimos daiktais Kybartus pasiekė tik 22 val. Visą kelionę A. Smetona labai nervinosi dėl žmonos, baiminosi, kad kelyje kas nors jos nesulaikytų: „Jos kelionė man labai rūpėjo. Juk galėjo kas ją sutrukdyti. Ir ji atsirado irgi apie 10 (22) val. važiavusi per Kėdainius (ne per Ukmergę, kur galėjo atsirioglinti Raudonosios armijos dalinys, ne per Jonavą, kur šalia buvo Raudonosios Armijos įgula), sukusi per Vilkiją ir ties Jurbarku keltu persikėlusi per Nemuną ir, Šakių apskrities viršininko lydima, mus pasivijusi. Buvome visi jau krūvoje.“[8]

Prezidentas su adjutantu plk. Stepu Žukaičiu nutarė kuo skubiau nelegaliai kirsti Vokietijos sieną ir prašytis prieglobsčio Vokietijos Eitkūnų pasienio poste. Tuo tarpu S. Smetonienė likusi su vaikų šeimomis negalėjo kirsti sienos.

Kol vyko derybos dėl leidimo išvykti visiems Smetonų šeimos nariams, iš Kauno į Kybartus atvyko speciali delegacija, siekusi sugrąžinti prezidentą. Iš Kauno atvykę plk. Pranas Saladžius ir plk. Vaclovas Šliogeris pareiškė, kad kariuomenės Generalinis štabas ir karininkai išrinkę juos į komisiją ir įgalioję atvykti pas prezidentą prašyti jį neapleisti Tėvynės sunkią valandą. Taip pat prašė ir visus kitus su juo vykstančius grįžti į Kauną. Pasak A. Valušio, „ponia S. Smetonienė atsakė, kad prezidentas žino, ką daro, kad jis jau yra kitoje sienos pusėje ir pas bolševikus negrįš. Plk. P. Saladžius tokį Valstybės Prezidento išvykimą pavadino negražiu žygiu, tiesiog pabėgimu. Toliau jis paskelbė, kad iš mokyklos patalpų visiems Smetonos šeimos nariams yra draudžiama išeiti.“[9] Vis dėlto galiausiai 5 val. 15 min. ryto visi Smetonų šeimos nariai kirto sieną ir atsidūrė Vokietijos teritorijoje. Apie prezidento A. Smetonos pasitraukimą iš Lietuvos pranešė ir JAV spauda. Lietuvos generalinis konsulas Jonas Budrys pareiškė, jog „Lietuvos prezidentas A. Smetona, sutrukdytas eiti laisvos Respublikos Prezidento pareigas ir jokiu būdu negalėdamas sutikti pasirašyti Lietuvos nepriklausomybės panaikinimo akto, pasišalino į užsienį.“[10]

Kol Smetonos gyveno Vokietijoje ir Šveicarijoje jokių galimybių viešai politinei veiklai jie neturėjo. Ir vokiečiai, ir šveicarai prezidentui A. Smetonai davė suprasti, kad jis yra nepageidaujamas jų šalyse. Pirmasis oficialus Lietuvos pirmosios poros sutikimas užsienyje įvyko Brazilijoje. 1941 m. vasario 14 d. Rio de Žaneiro uoste prezidentą A. Smetoną su žmona sutiko aukštas Brazilijos valdžios pareigūnas ir Brazilijos lietuvių

būrys. Lietuvos pasiuntinys Pietų Amerikoje Kazimieras Graužinis aprašė prezidento ir jo šeimos sutikimą Rio de Žaneiro uoste: „Prezidentą Brazilijos vyriausybės vardu uoste pasitiko Ambasadorius instruktorius A. B. L. Castello Branco, kuris valdžios automobiliu nuvežė prezidentą į „Capacabanna Palace“ viešbutį. Prie laivo buvo susirinkę vietos lietuviai, kurie griausmingais aplodismentais sutiko pasirodžiusį poną Prezidentą, o ponią Prezidentienę apipylė rožėmis, orchidėjomis ir kitokiomis gėlėmis. Susirinkusių lietuvių vardu prie laivo pasveikinimo žodį tarė kun. Juozas Janilionis, į ką ponas Prezidentas atsakė trumpa kalba.“[11] Vasario 17 d. A. Smetona, lydimas pasiuntinio K. Graužinio, susitiko su Brazilijos užsienio reikalų ministru Osvaldu Aranja (Osvaldo Aranha), o vasario 20 d. – Brazilijos Prezidentu Getulijum Vargasu (Getúlio Vargas).[12] Pasak K. Graužinio, visą kelionės laiką mūsų prezidentą lydėjo ypatinga svetimšalių, ypač mažųjų pavergtų tautų atstovų pagarba, A. Smetona davė interviu spaudos atstovams. Vasario 16 d. A. Smetona kartu su žmona ir sūnaus Juliaus šeima dalyvavo Rio de Žaneiro lietuvių surengtame Lietuvos nepriklausomybės dienos minėjime. Anot K. Graužinio, kelių valandų bendravimo pakako, kad Rio lietuviai pamiltų savo prezidentą – iš salės iki automobilio nunešė ant rankų. Prezidentas kalbėjo esąs pasiryžęs likusias savo jėgas pašvęsti protestui reikšti prieš bolševikų smurtą ir kovai vesti.[13]

Vasario 26 d. A. Smetona su žmona laivu „Argentina“ iš Rio de Žaneiro išplaukė į Niujorką. Jiems buvo rezervuota 127 kajutė. Planuota, kad laivas Niujorką pasieksiąs kovo 9 dieną. Juo keliavo laimingi ir karo grėsmės nejaučiantys turtingi amerikiečiai, o prezidentas su žmona jautėsi vargani emigrantai, netekę namų, viso turto, bet savųjų akyse vis dar laikomi pirmąja valstybės pora. K. Graužinis laiške Povilui Žadeikiui rašė, kad prezidento asmeninės lėšos, pasiimtos iš Lietuvos, jau visiškai išsibaigusios. Net pono prezidento bagažas pasilikęs Ispanijoje ir tik vėliau būsiąs atsiųstas Amerikon.[14] Iš Rio de Žaneiro A. Smetona parašė konfidencialų laišką Lietuvos generaliniam konsului Niujorke Jonui Budriui, kuriame prašė ištirti, ar Amerikoje būtų galimybė jam gauti kelių tūkstančių dolerių paskolą, kurią jis, grįžęs į Lietuvą, grąžintų. Taip pat prašė surasti jam ir jo šeimai pigų keturių kambarių butą kur nors ūkyje, nes visiškai neturįs lėšų pragyvenimui.[15]

Kelionę į JAV su įvairiomis smulkmenomis S. Smetonienė 1946 m. nupasakojo geram pažįstamam Povilui Skardžiui. „Pasitaikė pripuolamai proga gaut dviejų vietų kajutę vienam geriausių Amerikos laivų. Pasiskolinę iš savo ministro [Lietuvos nepaprastojo pasiuntinio ir įgaliotojo ministro Pietų Amerikoje K. Graužinio] pinigų, palikę Julius [sūnaus J. Smetonos šeimą] Rio de Žaneiro, išplaukėme į N. Yorką. Kelionė būtų buvusi maloni, jei būtume turėję savo bagažą, daugiau pinigų ir mokėję gerai angliškai. Mat tame laive važiavo turtingi amerikonai-ekskursantai iš Šiaurės Amerikos. Jie visi tarp savęs buvo pažįstami, važiavo ištaigingai, savo malonumui. O mes beveik apiplyšę, be pinigų, be rytojaus. Galų gale po dviejų savaičių kelionės pasiekėme N. Yorką.“[16] Vis dėlto, plaukdami į Ameriką ir patirdami daugelį nepatogumų, Smetonos galėjo džiaugtis, jog ne tik jiems, bet ir vaikams pavyko išsigelbėti nuo raudonojo teroro.

Smetonų gyvenimo pokyčiai atvykus į JAV

Gaudamas JAV vizą, A. Smetona turėjo pasižadėti šalyje gyvensiąs kaip privatus asmuo. Amerikoje buvo jis įvardytas kaip „įžymus svečias, Lietuvos Respublikos prezidentas tremtyje, esąs JAV privačioje padėtyje“

(angl. *distinguished guest, the President of the Republic of Lithuania in exile, residing in the US, in the private capacity*). Vis dėlto, 1941 m. kovo 10 d. su žmona atvykęs į Niujorką A. Smetona buvo sutiktas kaip užsienio valstybės prezidentas. Kartu su juo atvykusi žmona Sofija Smetonienė ir toliau tęsė pirmosios ponios misiją, kartu su vyru oficialiuose ir neoficialiuose susitikimuose atstovaudami nepriklausomos Lietuvos vardą po įvykusios sovietų okupacijos.

Vos atvykę į JAV prezidentas A. Smetona su žmona turėjo užpildyti imigracinius dokumentus. Lietuvos centriniame valstybės archyve yra saugomi šie formuliarai. Juose rašoma, kad S. Smetonienė į Niujorko uostą atvyko 1941 m. kovo 10 d. laivu „Argentina". Skiltyje apie statusą nurodoma: „Valstybės atstovas arba tarnautojas, Lietuvos Respublikos prezidento žmona". Skiltyje „Kokiu titulu turi būti pristatoma" yra įrašyta „Lietuvos Respublikos prezidento žmona".[17]

1941 m. kovo 9 ir 10 dienomis ne tik Niujorko, bet ir visos Amerikos spauda mirgėjo nuo straipsnių apie Lietuvos prezidento A. Smetonos atvykimą į JAV. Vienas pirmųjų įspūdingų prezidento A. Smetonos sutikimų įvyko kovo 13 d. puikiame Niujorko viešbutyje „Pierre". Priėmime dalyvavo daugiau kaip 400 svečių, tarp jų ir Latvijos bei Estijos atstovai. Garbingiausių svečių vietose šalia prezidento sėdėjo žmona Sofija, duktė Marija su vyru, tačiau realybė nebuvo tokia graži ir maloni. S. Smetonienė labai greitai patyrė, kokių intrigų epicentre ji su vyru atsidūrė lietuvių išeivijos kolonijose. A. Smetoną ir jo šeimos narius šiltai priėmė tik tautininkai, o katalikiškos ir kairiosios pakraipos lietuviai nesiliovė piktinęsi prezidento lengvabūdiškumu palikti šalį sovietų okupacijos akivaizdoje. Pirmiausia buvo pasmerktas autoritarinis režimas. Tik tautininkų pakraipos veikėjai ragino lietuvius nestumti į šalį atvykusio prezidento. Laiške artimam bičiuliui, buvusiam prezidento A. Smetonos pasaugos karininkui, tarnavusiam Užugirio rūmų apsaugoje 1938–1939 m. ir 1944 m. pasitraukusiam iš Lietuvos į Vokietiją leitenantui Povilui Skardžiui S. Smetonienė atvirai rašė apie atvykimą į JAV: „Ką mes radome atvažiavę į N. Yorką? Intrigų intrigas, kuriose negali susiorientuoti. Lietuviai amerikiečiai dezorientuoti [paradę orientaciją], susiskaldę[18].

Nors Sofija džiaugėsi, kad šeima laimingai pasiekė kitą Atlanto krantą, bet lietuvių išeivijos pilamas purvas ant vyro galvos labai veikė nuotaiką. Suprato, kad pasitraukę iš Lietuvos sukėlė didžiules diskusijas ir dalis lietuvių juos pasmerkė, bet tokį pasipriešinimą, kokį netrukus pajuto, tikrai buvo sunku atlaikyti. Gyvendami Šveicarijoje, ir prezidentas, ir jo žmona puoselėjo nemažas viltis, kaip įsijungsią į lietuvių išeivijos organizacijas, kur galėsią pritaikyti savo žinias ir patyrimą. Prezidentas tikėjosi užsidirbsiąs rašydamas spaudai, skaitydamas paskaitas, o prezidentienė – įsitrauksianti į lietuvių moterų visuomeninį darbą. Per pirmąsias savaites paaiškėjo, jog laikai, kai šeima dirigavo visam Lietuvos politiniam orkestrui, nutolo lyg tolimas miražas.

Vis tik prezidentas A. Smetona taip greitai nenorėjo nuleisti rankų, ir toliau siekė dalyvauti oficialiuose renginiuose, į kuriuos buvo kviečiamas. Ypač gražiai ir iškilmingai prezidentas A. Smetona su žmona buvo priimti Čikagoje ir Springfilde, Ilinojaus valstijoje, mat čia dalyvavo valstijos gubernatorius, Čikagos ir Springfildo miesto merai, Čikagos arkivyskupas ir Springfildo vyskupas, daugelis kitų svarbių asmenų. Šis vizitas buvo plačiai aprašytas pirmuosiuose valstijos laikraščių puslapiuose. 1941 m. gegužės 2 d. prezidento A. Smetonos ir jo žmonos vizitas prasidėjo 8 val. ryto, kai „La Salle" stotyje juos sutiko Lietuvos konsulas Petras Daudžvardis, Čikagos Lietuvių komitetas, vadovaujamas Justino Mackevičiaus, Čikagos mero Kelio (Kelly) atstovas, Latvijos konsulas Bontuksas (Bontoux), lietuvių organizacijų

atstovai ir pavieniai asmenys. Pasak Lietuvos konsulo P. Daudžvardžio, susitikimas buvęs nuoširdus, iškilmingas ir liūdnas. „Skaitlinga žmonių minia, miesto puošnus eskortas, formalus pasitikėjų pasirėdymas, patriotingų lietuvių gražūs ir gausūs gėlių bukietai [puokštės], didelės ir mažos lietuviškos vėliavos, tautiški kostiumai ir įvairūs kiti papuošalai darė majestotišką [didingą] vaizdą ir kartu graužė širdis bei spaudė ašaras prisiminus, kad dabar, pavergtoje Lietuvoje patriotinės demonstracijos yra uždraustos, o svetimos [rusiškos] brukamos bei prievarta daromos ir ne savi, bet svetimi žmonės yra aukštinami ir teroro pagalba „gerbiami“[19].

Čikagos lietuviai surengė gražų priėmimą pirmajai Lietuvos porai. Iškilminga vakarienė vyko viename iš geriausių Čikagos viešbučių „Palmer House“. Į banketą pagerbti prezidentą susirinko apie tūkstantis žmonių. Salė buvo išpuošta gėlėmis, Amerikos ir Lietuvos vėliavomis ir tautinėmis spalvomis. Svarbiausias šios vakarienės akcentas – Prezidento A. Smetonos kalba, kurią nuo Atlanto iki Ramiojo vandenyno transliavo didžiausias Amerikoje radijo stočių tinklas *NBC Blue*. Pasak vicekonsulo Čikagoje Aniceto Simučio, „tai buvo vienintelis atsitikimas, kada lietuvis galėjo taip plačiai prabilti Amerikos visuomenei apie Lietuvos bylą. Nė vienam kitam lietuviui tokia proga nebūtų suteikta, nežiūrint kiek jis save svarbiu ir populiariu belaikytų. Tokia proga galėjo būti suteikta tik Lietuvos prezidentui“[20]. Tuo metu JAV spauda mirgėjo nuo pranešimų apie vienintelio iš Baltijos valstybių prezidento A. Smetonos ir jo žmonos vizitus. JAV spaudos atstovai, vadovaudamiesi amerikietiška politine tradicija, skirdami dėmesio prezidentui visuomet atiduodavo prideramą pagarbą ir pirmajai poniai. Tokiu būdu, greta pranešimų apie prezidento susitikimus atsiranda straipsnių ir apie S. Smetonienės veiklą, susitikimus su Amerikos lietuvių moterų draugijomis[21].

Prezidento A. Smetonos ir jo žmonos veiklą JAV labai trukdė lietuvių komunistų išpuoliai, straipsniai, spausdinami prokomunistiniuose laikraščiuose, tokiuose kaip „Daily Worker“. Skaitant naujausius amerikiečių istorikų tyrimus apie sovietų agentų plačiai išplėtotą veiklą JAV prezidento Franklino Dealano Roosevelto administracijoje, paaiškėja tokio plataus ir kryptingo trukdymo bei siekio eliminuoti A. Smetoną iš lietuvių bendruomenės akiračio tikrieji užsakovai[22]. Prezidentui ir jo žmonai teko nuryti karčią kritikos piliulę ir svarstyti, kaip tokioje atmosferoje pasitarnauti Lietuvai. Be minėtos politinių oponentų kritikos Smetonų šeima nuolat turėjo materialinių sunkumų, neturėjo, kur apsistoti. Praktiniais šeimos apgyvendinimo klausimais teko rūpintis S. Smetonienei. Neturėdami lėšų išsinuomoti butą Čikagoje, Smetonos nutarė pasinaudoti keletu kambarių erdvioje Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone. Šiose patalpose šeimininkavo Lietuvos nepaprastasis ir įgaliotasis ministras Povilas Žadeikis su šeima. Nors patalpų Smetonų šeimos apgyvendinimui pakako, bet P. Žadeikis bijojo sulaukti išeivijos politinių grupuočių kritikos, tad aiškindamasis politinėmis aplinkybėmis bei lietuvių išeivijos nepasitenkinimu, jis gana greitai įtikino Smetonas ieškotis kito buto. Prezidentas savo oficialioje korespondencijoje vengė reikšti nepasitenkinimą P. Žadeikio sprendimais ir elgesiu, tačiau S. Smetonienė laiškuose artimiems bičiuliams išklojo susikaupusias nuoskaudas dėl nesvetingo priėmimo pasiuntinybėje Vašingtone: „Mūsų ministras [P. Žadeikis], kurs gyvena keturių aukštų Lietuvos nuosavuose atstovybės rūmuose, nenorėjo priimt savo prezidento į užimamą namą, nors ten vienas aukštas, apie dešimt kambarių, buvo tuščias. Nepaisant šeimininko noro mes apsigyvenome, galima sakyti, beveik sprauste įsispraudėme į tą taip nesvetingą namą. Gyvent ten buvo mums, brangus Bambino, pats

gali suprast, labai nemalonu <...> Išgyvenus mums Atstovybėje apie penkias savaites ir mano vyrui atlikus viską, kas tokiose sąlygose buvo galima atlikti, mes ištrūkome iš tenai kaip iš kalėjimo ir važiavome per lietuvių kolonijas Pittsburgh'ą, Cleveland'ą į Chicag'ą [Pitsburgą, Klivelandą, Čikagą]"[23]. P. Žadeikio atsargumą S. Smetonienė vėlesnėse laiško eilutėse pati paaiškina, rašydama, jog tuo metu, 1941 m. viduryje, Amerikos valdžia dar nebuvo nutarusi, ką daryt su Lietuva, ar atiduot ją bolševikams, ar palikt ją taip, kaip buvo. Pasak jos: „Kol mūsų [Smetonų] ten nebuvo, jisai tūnojo susirietęs savo atstovybėje ir drebėjo, kad kiekvieną valandą gali ateit pranešimas apie Lietuvos atstovybės likvidavimą[24]".

Kalbėdama apie įsispraudimą į pasiuntinybės patalpas, S. Smetonienė leidžia suprasti, jog jeigu ne kandus jos liežuvis, prezidentui tikrai būtų grėsę su lagaminais likti nakvoti gatvėje. Prezidentienė atviravo: „Lietuvos atstovybės rūmai turi apie dvidešimt penkis kambarius, o gyvena tik atstovo šeima (trys asmenys) ir tarnaitė. Nei Lietuvos prezidentui, nei Atstovybės tarnautojams, kurie gauna labai skurdų atlyginimą, tenai vietos nėra, nekalbant jau apie kitus neseniai atvažiavusius ir skurstančius Lietuvos piliečius"[25]. S. Smetonienė piktinosi, kad jiems atvykus į pasiuntinybę, vienas pastato aukštas su dešimčia kambarių apskritai buvo užrakintas. Po daugelio metų, 1993–1997 m. Lietuvos nepaprastuoju ir įgaliotuoju abasadoriumi Vašingtone dirbęs istorikas A. Eidintas taip pat mano, jog S. Smetonienės pyktis buvo pagrįstas. Jo teigimu, Lietuvos ambasados rūmai Vašingtone turi net 31 kambarį, todėl pastate lengvai galėjo gyventi ne tik A. Smetona su žmona Sofija, bet ir sūnaus Juliaus bei dukters Marijos šeimos. Bent kol neturėjo kur dingti ir keliavo nuo vienų prie kitų globėjų namų durų[26].

Iš S. Smetonienės laiško paaiškėja, kaip prezidentui teko pakovoti su P. Žadeikiu ir dėl jam priklausančio atlyginimo išmokėjimo iš JAV laikomų Lietuvos aukso atsargų. S. Smetonienė rašė: „Vienas buvo gerai, kad ministras Žadeikis, norėdamas kuo greičiausiai mumis nusikratyti, pradėjo vaikščioti į [JAV] užsienio reikalų ministeriją, padarė vieną kitą priėmimą Lietuvos atstovybėje aukštesniems Amerikos Užsienių ministerijos valdininkams ir išrūpino Lietuvos Prezidentui pasimatymą su [JAV prezidentu Franklinu Dealanu] Rooseveltu. <...> Žadeikiui pakrutėjus, Amerikos valdžia dalinai atšaldė Lietuvos sumas. Jam buvo išmokėta jo alga už visą užšaldytą laikotarpį, o mano vyrui, kaip faktinam Lietuvos prezidentui, buvo paskirtos lėšos pragyvenimui"[27].

Sofijos laiškai liudija, kad ir Amerikoje ji buvo kuo geriausiai informuota apie visas prezidento ausis pasiekiančias naujienas. Kiekvieną vakarą išgirsdavo visas naujausias žinias, vyras pasidalydavo savo nuomone, jam susidariusiu įspūdžiu. Rašydama P. Skardžiui ji piktinosi P. Žadeikio bailumu derantis dėl Lietuvos aukso atsargų JAV bankuose atšaldymo. Su neslepiama ironija rašė: „Latvijos ir Estijos atstovybės irgi tuo pat laiku susilaukė jų paduotų sąmatų užtvirtinimo. Tik, žinoma, Latvijos ir Estijos atstovai padavė daug didesnes sąmatas, kaip mūsų Žadeikis. Jiems rūpėjo pritraukt daugiau žmonių į atstovybes, kad išvysčius kuo plačiausiai jų atstovaujamų kraštų išlaisvinimo darbą ir materialiai palaikius gabius ir darbą dirbt galinčius savo, Amerikoj skurstančius, inteligentus. Žadeikis apsirūpino tik pats ir kukliai aprūpino Lietuvos prezidentą, turbūt, bijodamas, kad a.a. Smetona neturėdamas kitos išeities, per jo galvą, neimtų rūpintis iš Amerikos Užsienių Reik.[alų] Ministerijos savo išlaikymui reikalingomis lėšomis."[28]

1941 m. rudenį ir žiemą A. Smetona labai aktyviai važinėjo po lietuvių kolonijas, kviečiamas Amerikos lietuvių tautininkų draugijų: Lietuvai Vaduoti Sąjungos ir Lietuvių Tautinės Pagalbos Fondo. Šiuose vizituose

vyrą lydėdavo ir žmona. Išlikusiose nuotraukose jiedu įamžinti kartu su Čikagos, Niujorko ir kitų JAV miestų lietuvių bendruomenėmis. A. Smetoną skaityti paskaitų kvietė ne tik amerikiečių organizacijos, bet ir žydų rabinai, todėl šie vieši pasisakymai pritraukdavo ir spaudos dėmesį. Apie savo vizitus A. Smetona rašė: „Visa mano ligšiolinė veikla ir propaganda, ieškojimas Lietuvai daugiau draugų Amerikoje. Lietuvos vardas, man čia atvykus, iškilo spaudoje ir iš jos neišnyksta“[29]. Susitikimuose prezidentas A. Smetona pasakydavo kalbą, pasisakydavo ir JAV miestų mayorai (miestų prefektai), valstijų gubernatoriai arba gubernatorių įgaliotiniai, apsilankę lietuvių bankietuose pasakydavo gražių, lietuvius padrąsinančių kalbų; prezidentui palydėti garbės policiją duodavo, kartais pietų ar vakarienės pasikviesdavo. A. Smetonos nuomone, taip pasireikšdavo Amerikos civilizuota demokratija[30].

Prezidentui – ir visai šeimai – reikėjo daug drąsos ir užsispyrimo tvirtai laikytis savo pozicijų ir nesileisti gniuždomiems pilamos purvo lavinos. P. Žadeikis siūlė A. Smetonai nutraukti lankymąsi po kolonijas, neva, kiršinant išeiviją ir kenkiant Lietuvos laisvės byla besirūpinančioms organizacijoms. 1942 m. vasario 25 d. buvo rengiamas Prezidento vizitas Vorčesteryje, Masačusetso valstijoje, ir buvo smarkiai abejojama jo sėkme, mat komunistai ėmėsi trukdyti visam parengimui. Be visų šitų nemalonumų, prezidentas jautėsi labai nesmagiai turėdamas skaičiuoti pinigus traukinio bilietui ir negalėdamas atvykti į susitikimus. Prezidentienė S. Smetonienė taip pat turėjo sukti galvą, kaip tinkamai pasirodyti viešumoje, kai lagamine tik keletas kuklių drabužių. Kaune jai buvo savaime suprantama vakarines sukneles siūdintis iš prezidentui skiriamų reprezentacinių lėšų, tačiau Amerikoje pinigų nuolat stigo butui ir maistui. 1941 m. gruodį ir 1942 m. sausį sprendėsi būsimos Lietuvos vyriausybės egzilyje sudarymo klausimas. Prezidentas A. Smetona kartu su Lietuvos nepaparstuoju ir įgaliotuoju ministru Vašingtone P. Žadeikiu kreipėsi į JAV Valstybės departamentą, prašydami leisti sudaryti egzilyje veikiančią Lietuvos vyriausybę, tačiau buvo gautas neigiamas atsakymas. Tokį pat prašymą atmetė ir Didžioji Britanija, Kanada, Brazilija bei Urugvajus[31].

Iki 1942 m. pradžios aktyviau dalyvavę viešuose renginiuose ilgainiui Smetonos buvo priversti aprimti. Pirmąją žiemą praleidę Čikagoje, 1942 m. pavasarį Smetonos nutarė taupumo sumetimais kraustytis į Klivlandą ir gyventi kartu su sūnaus Juliaus šeima. Persikėlęs į Klivlendą prezidentas dirbdavo savo kambaryje retai kur išvykdamas. Nuo ryto iki vakaro jis sekė JAV spaudą, atsakydavo į gaunamus laiškus užsienyje tebedirbantiems Lietuvos pasiuntiniams, konsulams bei tautininkų partijos nariams ir šiai srovei prijaučiantiems asmenims. Šiuo laikotarpiu žmonos Sofijos dienotvarkė tapo labai monotoniška, pilna smulkių šeimyninio gyvenimo rūpesčių, padedant marčiai Birutei prižiūrėti vaikus ir namų ruošoje. Nors S. Smetonienė ir toliau su vyru aptardavo svarbiausius politinius įvykius, tačiau jų optimizmas grįžti į Lietuvą pamažu blėso. S. Smetonienė nieko nežinojo nei apie savo brolio, buvusio Panevėžio burmistro Tado Chodakausko, nei apie daugelio brangių žmonių, likusių Lietuvoje, likimą.

Pirmajai Lietuvos porai buvo sudėtinga priprasti prie svetimos aplinkos, kultūriškai mišrios visuomenės. Lietuvoje Smetonos nuolat buvo visuomenės dėmesio centre, apsupti gerai ir menkai pažįstamų žmonių, o Amerikoje pasijuto izoliuoti. Tik nedidelė dalis tautininkų krypties lietuvių bendravo su jais, o komunistai, kairieji bei katalikiškų organizacijų nariai nė neslėpė paniekos ir neapykantos. Prezidentui ir jo žmonai teko kovoti ne tik su akis badančiu skurdu, bet ir su nepamatuotais kaltinimais valstybės

išdavimu. Vis dėlto iki lemtingo gaisro Smetonų namuose situacija dar nebuvo kritiška.

Tragedija įvyko 1944 m. sausio 9 d. apie 9 val. ryto, kai Smetonų nuomojamame name Klivlande (Ablewhite Avenue 11596) kilo gaisras. Apie 8:30 val. ryto prezidentas A. Smetona su žmona kalbėjęsi miegamajame, esančiame namo palėpėje, kada pajuto dūmų kvapą, sklindantį per durų plyšius. Jų sūnus gaisrą pastebėjęs tuo pat metu būdamas antrame aukšte. S. Smetonienė išėjo iš miegamojo ir ėmė leistis laiptais žemyn, o vyras sugrįžęs pasiimti kailinių, kuriuos užsidėjęs ant galvos, kad apsisaugotų nuo ugnies. Lipdama laiptais S. Smetonienė buvo įsitikinusi, jog vyras sekąs jai iš paskos, ir pasigedusi jo tik nulipusi į pirmąjį aukštą. Per gaisrą žuvo tik prezidentas A. Smetona, daugiau niekas iš namo gyventojų nenukentėjo. Tragedija sukrėtusi prezidento šeimą buvo plačiai aptarinėjama lietuvių išeivijoje.

Prezidentienės S. Smetonienės statusas po prezidento mirties

Po tragiškos prezidento A. Smetonos žūties S. Smetonienė ir toliau išlaikė savo oficialų Lietuvos Respublikos Prezidento našlės statusą, ji ir toliau išliko Lietuvos oficialių atstovų akiratyje. Tai mums patvirtina JAV veikusių oficialių Lietuvos institucijų dokumentai. Lietuvos įgaliotasis ministras P. Žadeikis, nors bendravo su Smetonų šeima tik pareigos spiriamas, vis dėlto tarp jo rašytų *pro memorijų* randame ir keletą, skirtų S. Smetonienės sveikatai apibūdinti. Pasiuntiniui konsulai pateikdavo smulkią ataskaitą apie renginius, kuriuose dalyvaudavo S. Smetonienė. Štai 1949 m. sausį Klivlande minint tragišką Prezidento A. Smetonos žūtį P. Žadeikis į šį renginį neatvyko, bet paprašė konsulą Čikagoje P. Daudžvardį ten nuvykti. Pastarasis savo atskaitoje rašė, jog „ponia Smetonienė stipriai pasenusi, nesveikuoja.“[32]

JAV spauda nuo 1944 m. sausio S. Smetonienę visuomet pristatydavo kaip egzilyje žuvusio Lietuvos prezidento našlę. Laidotuvių dienomis ir kelis mėnesius po jų S. Smetonienė gaudavo pluoštus užuojautos telegramų ir laiškų iš pažįstamų ir menkai pažįstamų žmonių. Kelios išlikusios užuojautos telegramos saugomos Kaune, Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institute, Broniaus Kviklio fonde[33]. Čia galima rasti įvairių šalių ambasadorių, religinių bendruomenių, Amerikos lietuvių organizacijų ir pavienių asmenų užuojautų, skirtų velionio Prezidento A. Smetonos šeimai.

1944 m. vasario 5 d. Niujorko Pensilvanijos viešbutyje („Hotel Pennsylvania“) įvykusiame Amerikos lietuvių seime bei vasario 6 d. įvykusiame Lietuvos nepriklausomybės minėjime pavaduoti mirusį Prezidentą buvo pakviesta našlė S. Smetonienė. Šiuose renginiuose pagerbtas Prezidento A. Smetonos atminimas bei parodytas filmas apie jo gyvenimą[34]. Visose Amerikos lietuvių seimo programose buvo oficialiai skelbiama apie prezidento našlės dalyvavimą. S. Smetonienė paskutinį kartą garbingai atstovavo vyrui lietuvių suvažiavime, į kurį jis dėjo tiek daug vilčių ir perskaitė jo parengtą kalbą.

Prezidento A. Smetonos našlė kurį laiką buvo JAV spaudos dėmesio lauke. Čikagos, Klivlendo, Niujorko ir kitų didmiesčių laikraščiai išspausdino žinias apie prezidento žūtį ir ne vieną S. Smetonienės interviu.

Niujorko laikraštis „World Telegram“ 1944 m. vasario 28 d. išspausdino straipsnį „Lietuvos vadovo našlė padidino bondų pardavimus“. Galime teigti, jog tai buvo vienas iš tipinių Amerikos spaudos straipsnių apie Lietuvos prezidentienę, gyvenančią JAV. Jame rašoma: „Nors ji patyrė tragediją, tačiau ponios Antano Smetonos našlės, kuri ilgus metus buvo pirmoji Lietuvos ponia, širdis išlieka drąsi. Jos vyras, kuris buvo šios, dažnai priešų puolamos valstybės vadovas 1919–1920 ir 1926–1941 m., žuvo gaisro metu

jų namuose Klivlande. Šis paskutinis likimo smūgis buvo pats skaudžiausias ilgame ponios Smetonienės tragedijų sąraše. Ji Lietuvoje turėjo viską, kas geriausia, o į JAV atvyko kaip viską palikusi beturtė. Lietuvoje ponia Smetonienė gyveno išskirtiniuose rūmuose Kaune, Lietuvos sostinėje, supama didelės prabangos. Dabar jos gyvenimas smarkiai pakito ir ji dirba daugelį darbų, kuriuos anksčiau jai atlikdavo tarnai. Jos gimtosios šalies nepriklausomybės viltis, dėl kurios ji niekada nenustojo dirbti, ir jos vaikai duktė ponia Marija Valušienė ir jos sūnus Julius įkvepia šią galantišką moterį eiti pirmyn. Ji neseniai atvyko į Niujorką <...> dalyvauti pirmajame Amerikos lietuvių Seime, kuris vyko viešbutyje „Pennsylvania". Savo kalboje jie kvietė lietuvius pirkti karo bonus ir su viešomis kalbomis lankėsi įvairiuose JAV miestuose. „Vieną dieną aš tikiuosi sugrįžti į Lietuvą" – pasakė ponia Smetonienė savo gana šlubčiojančia anglų kalba, kurios ji pramoko vos atvykusi į JAV 1941 m. „Aš esu gimusi Lietuvoje, ir nors aš myliu Ameriką ir ši šalis yra tokia maloni mums, mano namai yra Lietuva. Vaikams viskas kitaip, jiems nuo šiol Amerika bus jų namai". Ponia Smtonienė yra kilusi iš vienos iš seniausių Lietuvos šeimų. Ji mokėsi Prancūzijoje, Vokietijoje ir Rusijoje. Jos tėvo dvarai buvo konfiskuoti per Pirmąjį pasaulinį karą. Vėliau ponia Smetonienė ir jos vyras įsigijo keletą kitų dvarų, tačiau viską prarado pasitraukdami iš Lietuvos. „Taip sunku yra viską statyti 20 metų ir po to viską prarasti", pasakė ji, tačiau nereikšdama jokio kartėlio. Kelionė į JAV Smetonoms užtruko beveik metus, nes pirmiausia jie turėjo pasitraukti į Vokietiją, vėliau į Šveicariją, Portugaliją ir Pietų Ameriką. Sūnus Julius, 31 metų amžiaus, Lietuvoje buvo advokatas ir teisės profesorius. Dabar jis dirba mechaniku Klivlendo fabrike. Duktė Marija gyvena Niujorke"[35].

1944 m. vasario 5–6 d. Niujorke įvykusiame Lietuvių Seime lietuviai iš tiesų buvo skatinami įsigyti kuo daugiau JAV išleistų karo bonų, kadangi lietuvių išeivijos organizacijos buvo skatinamos propaguoti savo bendruomenėse pagalbą didinti Amerikos karinius laimėjimus. S. Smetonienė taip pat buvo pasitelkta karo bonų platinimo kampanijai. Galime teigti, kad šiame laikraštyje buvo publikuota labai plati ir įvairi informacija apie S. Smetonienę, pateikta puiki kilmės istorija, šeimos turėtas turtas, įgytas išsilavinimas. Nors visa ši informacija buvo netiksli ir gerokai pagražinta, bet amerikiečių skaitytojų akyse S. Smetonienė turėjo sukurtą naują įvaizdį: europietės iš aristokratų šeimos, turinčios puikų išsilavinimą ir dėl sovietų okupacijos patekusi į svetingai ją priėmusią Ameriką. Straipsnyje yra pažymimas ir S. Smetonienės lojalumas JAV, rašoma, jog ji jau yra pramokusi anglų kalbos ir myli Ameriką, nors iki šiol negali pamiršti gimtosios Lietuvos.

Po prezidento žūties Lietuva neteko pareigas ėjusios valstybės galvos, o Smetonų šeima – pagrindinio maitintojo. S. Smetonienė apsisprendusi ir toliau likti kartu su sūnaus Juliaus šeima turėjo daugiau prisidėti prie šeimos gerbūvio. Kadangi būnant Klivlande našlę slėgė prisminimai ir išgyventa vyro netektis, ji pasinaudojo žymaus lietuvių visuomenės veikėjo, filantropo Juozo Bačiūno kvietimu mėnesį praleisti jo valdomame viešbutyje Floridoje, o vėliau pagyventi pas seserį Jadvygą Tūbelienę Niujorke. Tik 1945 m. S. Smetonienė sugrįžo į Klivlandą ir vėl apsigyveno su sūnaus šeima Juklido rajone, Babbit road gatvėje. Sofijos aktyvumą pristabdė ne tik patirti išgyvenimai, bet ir ligos, buitiniai rūpesčiai. 1946 m. laiške karininkui P. Skardžiui atviravo: „Aš mažai teišeinu į žmones. Namuose daug darbo – pavargstu. Tik vieno dalyko tai negalėjau išsižadėti – gėlių ir daržo. Apie mūsų namelį prisodinau ir kiekvieną pavasarį tebesodinu gėlių. Palangiais pasodinau malvas, žinai, Lietuvoj jas rožėmis vadina ir sodina po sodybų langais.

Apart gėlių auginu daržoves. <...> Ką aš per dienas dirbu? Reikalui esant prižiūriu savo anūkus, plaunu indus, skalbiu savo baltinius, lopau, adau, tvarkau savo kambariuką, kūrenu anglių krosnį, einu su vaikučiais pasivaikščiot, o dar noriu pasiskaityt laikraščių ir parašyt vieną kitą laišką. <...>“ Tarp šio laiško eilučių nemažai ir tėvynės ilgesio, ir širdgėlos, kad galbūt daugiau niekada neteksią pamatyti savo Lietuvos: „Turėjau netoliese daržą. Kaip atsisėdu darže pailsėt ir papučia vėjas, tai kukurūzų šakos šlama kaip nendrės paupiais. <...> Būna dienų, kuomet nieko dirbt negaliu – taip pavargusi ir be jėgų jaučiuos. Turbūt greitai reiks važiuoti pas Abraomą, o taip norėtųsi dar pamatyt Tėvynę. Ar besulauksiu tos palaimintos valandos?“[36]

Smetonų šeimos buitis Klivlande buvo skurdi, nė iš tolo nepriminė turėtų sąlygų Lietuvoje. Nors S. Smetonienė buvo veikli ir darbšti moteris, bet dėl senatvės ir silpstančios sveikatos net ir nedideli buitiniai darbeliai virsdavo didžiuliais iššūkiais. Laiškuose ji nesidrovėjo aprašyti smulkiausių buities detalių: „Gyvename labai toli nuo centro, nuo visų geresnių krautuvių. Jei reikia ko nors nusipirkti, tai autobusais ir tramvajais tik į vieną pusę reikia pusę valandos važiuoti. Kol apsiperki, kol sugrįžti – dienos ir nebėra. Mūsų namelio, o ypač mano kambarėlio, vėjui užėjus, negalima prišildyt – tai kūrenk ir kūrenk dieną ir naktį. Tarnaičių čia nėra, o jei ir būtų galima gaut, tai baisiai brangios, mums neprieinamos. Negaliu priprast prie Amerikos gyvenimo. Vis bėk, vis skubėk, o kur nubėgsi, kai jėgų nebėra.“[37]

Vis dėlto buities rūpesčiai neužgožė visuomeninės veiklos ir ryšių su lietuvių bendruomene bei Lietuvos konsulais JAV. S. Smetonienė gana ilgai susirašinėjo su Lietuvos konsulu Čikagoje P. Daudžvardžiu. Jo padedama Sofija 1945 m. ieškojo į Vokietiją pasitraukusių pažįstamų ir giminių. Į Sofiją, kaip autoritetą turinčią Lietuvos Prezidento našlę, pagalbos kreipdavosi įvairūs asmenys, prašydami surasti karo metais dingusius ar pasimetusius žmones. S. Smetonienė ir pati labai išgyveno sužinojusi, kad jos brolio Tado Chodakausko šeima vargsta Vokietijos pabėgėlių stovykloje, o brolis apskritai laikomas dingusiu be žinios. P. Daudžvardžiui ji išdėstė savo rūpestį; „Į Vokietiją nesu dar rašiusi, manydama, kad nėra susisiekimo. Gal galima ką nors, nors mažą pakietėlį persiųst kokiais nors keliais į Vokietiją. Turiu Wiesbadene brolienę [T. Chodakausko žmoną] su sūnum labai suvargusią per bėgimą iš Rytų Vokietijos, pasimetusią su mano broliu. Atleisk už trukdymą, bet viskas, kas liečia nelaiminguosius mūsų benamius, manau, yra mūsų visų bendras reikalas.“[38]

Viename laiške S. Smetonienė rašė: „Daug dar galima būtų rašyt apie Amerikos gyvenimą, apie Amerikos žmones, bet reikia pačiam čia pagyvent, kad suprast, kaip skirtinga yra Amerika nuo Europos. Visa Amerikos politika būtų kitokia, jei amerikiečiai, kuriems neteko gyvent Europoje, nors kiek geriau suprastų padėtį senajame pasaulyje. Čia viskas taip aišku ir paprasta, o tenai sudėtinga, supainiota, degeneruota. Amerikietis yra kaip vaikas. Viskam tiki, viską nori žinoti, bet suprast negali <...> Jau greitai sueis penkeri metai, kaip aš čia gyvenu, bet iki šiol jaučiuosi nė kiek neprigijusi. Visi iš mūsų šeimos jau yra pramokę angliškai, tik aš viena mažai dar tesusikalbu.[39]“

Po vyro mirties našlė ir toliau stengėsi palaikyti ryšį su buvusiais pažįstamais, o nuo 1944 m. pabaigos ją pasiekė žinios apie 1944 m. vasarą iš Lietuvos pasitraukusius lietuvius, atsidūrusius Vokietijoje. Radusi laisvo laiko Sofija sėsdavo prie stalo rašyti laiškų artimiesiems bei pažįstamiems. Svarbiausių švenčių proga išsiųsdavo dešimtis sveikinimo atvirukų, norėdama parodyti savo dėmesį. Ši korespondencija yra išblaškyta, tik menka jos dalelė yra saugoma įvairiuose asmeniniuose archyvuose. Leitenanto

P. Skardžiaus išsaugota S. Smetonienės laiškų kolekcija gali būti laikoma tipine: panašiu stiliumi ir gvildendama karo pabėgėlių imigracines problemas į JAV ji galėjo rašyti ir kitiems DP stovyklose atsidūrusiems pažįstamiems. Iš P. Skardžiui rašytų laiškų rinkinio mes galime susidaryti sąrašą asmenų, su kuriais gana intensyviai susirašinėjo S. Smetonienė, nes neturėdama popieriaus laiškams, o kartais norėdama, kad ir jos bičiuliaia pasiskaitytų jai siunčiamus kitų asmenų atsakymus jiems rūpimu klausimu, įdėdavo į vieną voką po keletą laiškų.

Laiškuose S. Smetonienė ji pamini, jog rašo Lietuvos Konsului Niujorke Jonui Budriui arba konsului Čikagoje Petrui Povilui Daužvardžiui ir jo žmonai Juzei Daudžvardienei. Jos laiškų tikslas buvo gauti informacijos apie Niujorke ar Čikagoje gyvenančius lietuvius, padėti Vokietijos DP stovyklose buvusiems pažįstamiems surasti gimines, kurie išsiųstų „afedevitus" ir laiduotų jų atvykimą į JAV. J. Daudžvardienės laiškai Sofijai Smetonienei atskleidžia labai pagarbų ponių santykį. Jaunesnės kartos lietuvių visuomenininkė J. Daudžvardienė laiškuose ne tik aprašo, kaip jai sekėsi S. Smetonienės prašymu susisiekti su rūpimais asmenimis, bet ir su neslepiamu pasididžiavimu prezidentienei praneša apie nuveiktus darbus lietuvybės labui.

Prezidentienė S. Smetonienė ir gyvendama JAV stengėsi daugelį jai rūpimų klausimų išsiaiškinti telefonu. Lietuvių tautininkų organizacijos bei Lietuvos konsulatų darbuotojai gana dažnai sulaukdavo jos skambučių arba laiškų. Viename iš savo laiškų bičiuliui P. Skardžiui ji atvirai pasakoja, kaip teiravosi tautininkų leidžiamo laikraščio „Dirva" redakcijoje dėl pažįstamų lietuvių šeimai prašomų affidavitų. Ji rašė: „Šiandien 20-tą spalių, aš paskambinai į „Dirvą" norėdama patikrint ar Jūsų reikalai tvarkoj, ir sužinojau, kad Matonis pasirašęs tuščius Jums skirtus blankus, nes [Kazys] Karpius nebuvo nieko iš [Vinco] Rastenio gavęs. Išsibarusi už netvarką, paprašiau, kad tuoj išpildytų ir išsiųstų Matonio pasirašytus blankus. Karpius žadėjo šiandien viską sutvarkyt. Ryt dar reiks vėl patikrint, bet, manau, kad Jūsų blankai šiandien jau yra išvažiavę ten, kur reikia[40]".

Ina Kozel savo atsiminimuose pabrėžė, jog S. Smetonienė buvo reikšminga Klivlando lietuvių bendruomenei. Ji kartu su Klivlando naujos parapijos kunigu Juozu Angelaičiu rūpinosi naujos bažnyčios pastatymu. Remiantis I. Kozel atsiminimais galime suprasti, jog šios dvi skirtingos asmenybės turėjo vieną tikslą – gausiai lietuvių apgyvendintame Klivlando priemiestyje Juklide (Euclid) pastatyti didelę bažnyčią su mokykla ir bendruomenės patalpomis. Senoji lietuvių parapija buvo Klivlando centre, tad S. Smetonienė su kun. J. Angelaičiu siekė atitraukti lietuvius iš degradaciją ir nutautėjimą skatinančio miesto centro. S. Smetonienė norėjo, kad tai būtų nauja lietuviška parapija, ir siuntė pas jį daug žmonių, kad ta jo parapija išties nebūtų tuščia.[41]

1950 m. Klivlendo lietuvių bendruomenė išaugo iki 12 tūkstančių asmenų. Pasinaudodami JAV palankia imigracine politika keliolika tūkstančių lietuvių iš DP stovyklų gavę imigracines vizas atvyko į JAV. Klivlande veiklą atkūrė įvairios tarpukario Lietuvoje veikę organizacijos. Į Klivlandą atvykus buvusioms Didžiosios Lietuvos Kunigaikštienės Birutės karių šeimų draugijos aktyvioms narėms Sofijai Oželienei ir Veronikai Nagevičienei moterys nutarė atgaivinti šios organizacijos veiklą. 1954 m. Šios organizacijos pirmininke buvo išrinkta prezidentienė S. Smetonienė, kuri nuo to laiko buvo kviečiama dalyvauti organizacijos posėdžiuose bei renginiuose. Visą laiką Klivlando lietuvių ir jungtiniuose Baltijos šalių bendruomenių renginiuose buvo prisimenama, jai suteikiamas tam tikras garbės vaidmuo. S. Smetonienė laiške rašė, jog vasario viduryje jai

tekdavę dalyvauti net keliuose Vasario 16-ai skirtuose renginiuose: „Cleveland'e numatomi keli 16-os Vasario paminėjimai. Rašau keli, nes rengs lietuvių parapijos, rengs „Taryba", gal ir tautininkai neatsiliks".[42] Pavyzdžiui 1961 m. gana plačiai lietuvių, latvių ir estų išeivijos bendruomenės Amerikoje minėjo dvidešimtąsias Baltijos šalių okupacijos metines. Klivlande taip pat vyko tam skirtas minėjimas ir jame dalyvavusiai Lietuvos prezidento našlei lietuvės skautės prisegė ženkliuką su užrašu „Laivę Baltijos šalims" (Freedom for the Baltic states) ir ši nuotrauka buvo publikuota ne tik lietuvių tautininkų leidžiamame laikraštyje „Dirva", bet ir kituose JAV dienraščiuose.

Labdaringa S. Smetonienės veikla JAV

Negausioje lietuvių istoriografijoje apie Smetonienės veiklą JAV dažniausiai teigiama, jog ji mieliau triūsė sūnaus Juliaus namuose ir žaidė su vaikaičiais. Iš tiesų buitis niekada neužgožė lietuvybės reikalų. 1945 m. pabaigoje kuomet Vokietijoje sąjungininkai įkūrė stovyklas Antrojo pasaulinio karo pabėgėliams, prasidėjo naujas S. Smetonienės veiklos etapas. Nuo 1945 m. pabaigos iki 1949 m. pabaigos prezidentienės siuntinių ir kitokios pagalbos Vokietijos DP stovyklose sulaukė kelios dešimtys lietuvių šeimų. Yra žinoma, kad ji rūpinosi ne tik buvusio Prezidento A. Smetonos apsaugos karininko leitenanto Povilo Skardžiaus keturių asmenų šeima, bet ir savo geros draugės Sofijos Oželienės ir paskutinio Lietuvos Krašto apsaugos ministro generolo pulkininko Kazio Musteikio šeima[43], Lietuvos finansų ministro Juliaus Indrašiūno šeima ir kitais[44]. Į ją pagalbos kreipdavosi ir labai menkai pažįstami žmonės, pavyzdžiui Užugiryje sodą įveisti padėjusio garsaus sodininko Mykolo Itomlenskio sūnus Igoris, kuris su šeima taip pat glaudėsi pabėgėlių stovykloje. S. Smetonienė viename iš laiškų Skardžių šeimai rašė: „Turiu dar be Tamstų kelias šeimas, kurias savo menkom jėgom stengiuosi palaikyti".[45]

S. Smetonienė visada buvo įsitraukusi į politinius įvykius, sekė visas JAV ir tarptautines politines naujienas. Ji domėjosi, kokios JAV politinės jėgos pakeistų imigracinę politiką ir atvertų šalies duris tūkstančiams DP stovyklose laukiančių karo pabėgėlių. Ji rašė: „Aš manau, kad laimėjus respublikonams galima bus Jūsų visų [karo pabėgėlių] būvį pagerint. Tik, kad ne taip greit sekasi ką nors gero padaryt, kaip norėtųsi, o Jums sunku laukt. Mes turime čia Cleveland'e [Klivlande] vieną labai gerą draugą, labai energingą, sumanų ir veiklų žmogų, tai yra pasiturintis lietuvis, chemikas p. [Pijus] Žiūrys. Jisai drauge su kitais lietuviais sudarė lietuvių frakciją, kurią respublikonų centras priėmė į savo tarpą. <...> Būdamas didelis patriotas jis yra giliai susirūpinęs pabėgėlių būkle. Aš jam nusiunčiau ištraukas iš Tamstos [P. Skardžiaus] paskutinio laiško. Jo ponia [žmona], buvusi p. Yčienė [Martyno Yčo našlė Hypatija Yčienė], žadėjo išverst jas į anglų kalbą ir išsiuntinėt įtakingiems amerikonams".[46]

JAV imigracinė politika buvo labai permaininga. Nuo 1940 m. JAV baiminosi įsileisti svetimų valstybių agentų ar būsimų vidaus priešų, todėl karo metais ir po jo buvo taikoma daug suvaržymų. Tik 1948 m. JAV priėmė įstatymą per dvejus metus įsileisti į šalį 200 tūkstančių karo pabėgėlių. Net 50 proc. visų vizų buvo rezervuota Baltijos šalių gyventojams ir lenkams, kaip nerepatrijuojamai grupei dėl sovietų užimtų teritorijų, o 30 proc. vizų – ūkininkams ir žemdirbiams, nes JAV Vidurio Vakarų valstijose kaip tik trūko žemės ūkio darbo jėgos. Pagal įstatymą kiekvienam atvykstančiam turėjo būti JAV pilietis rėmėjas, kuris pasirašytų iškvietimo dokumentus ir pasižadėtų atvykėlius įdarbinti ir užtikrinti, jog jie netapsią našta kraštui. Rėmėjas turėjo pasirašyti

dokumentą – afidevitą. Tokiu būdu į JAV emigravo apie 40 tūkstančių lietuvių karo pabėgėlių. S. Smetonienė savo laiškuose rašė, jog sušvelninti JAV imigracijos tarnybos patikrinimai „screeningai“ yra, „sunkaus Jus užjaučiančių Amerikos lietuvių darbo vaisiai“.[47]

Prezidentienė per P. Skardžių siekė išsiaiškinti, kiek lietuvių buvo pašalinti iš Augsburgo DP stovyklos, kur jie išsiųsti. Ji prašė sudaryti tikslesnį pašalintų iš DP stovyklos asmenų sąrašą ir jų adresus, kad būtų galima jiems padėti. „Aš pamėginčiau sudaryt specialų vajų ir kiek galima, nors laikinai padėčiau jiems. Būtų gerai, kad aš galėčiau sužinot, kas ir kiek apart [*be*] maisto yra jiems labiausiai reikalinga“ – prašė S. Smetonienė[48].

S. Smetonienės atsidavimas ir rūpestis globojamomis šeimomis buvo nuoširdus ir tikras. P. Skardžiui, kuris kuklinosi rašyti apie karo pabėgėlių skurdą ir prastą maitinimą, prezidentienė liepė nemeluoti ir rašyti teisybę apie visus nepriteklius: „Visi nusiskundžia, kad kaip tik paskutiniais laikais maisto davinys sumažėjo ir pablogėjo, o Tamsta, paneigi visų tvirtinimus. Kodėl taip darai? Gal manai, kad tuo trupučiu, ką Jums pasiunčiu, save nuskriaudžiu? Aš esu visuomet pavalgiusi ir apsirengusi, o kad nuo vieno kito nebūtino dalyko atsisakau, tai būtų šiais laikais visai nepadoru, jei sumanyčiau kitaip elgtis. Rezultatas tokio Tamstos rašymo, jei jam būčiau patikėjusi, galėjo būti tik toks, kad vietoj Jums, man artimiems, būčiau nusiuntusi pakietėlį visai svetimiems arba mažai pažįstamiems, nes žinau, kad visi Jūs nelaimingieji badaujate“.[49]

S. Smetonienė ne vienai DP stovyklose buvusiai lietuvių šeimai surado geradarius, kurie pasirašė specialaus dokumento formą „afidevitą“. Šį dokumentą galėjo pasirašyti tik JAV piliečiai. Kadangi S. Smetonienė neturėjo JAV pilietybės ji galėjo tik ieškoti geradarių, tačiau kiekvienam laiduotojui ji pati parašydavo savo užtikrinimą, kad „afidevito“ davėjas absoliučiai niekuo nerizikuoja ir S. Smetonienė atsako už visas materialines išlaidas. Laiškuose ji prisipažino, jog retas kuris tikėjo jos pasirašytu užtikrinimu, todėl taip sunkiai sekėsi gauti „afidevitus“[50]. Sunkia užduotimi tapo noras įtikinti menkai pažįstamą asmenį laiduoti už Vokietijoje DP stovyklose gyvenančius karo pabėgėlius. S. Smetonienė atvirai iškloja, kad kiekvienas jos gautas „afidevitas“ yra aukso vertės: „Nesupranti, kaip sunku yra gaut „afidevitą“. Daug kam, rodos visai patikimam, savam esu telefonavusi [telefonu skambinusi] ir į namus ėjusi, ir nors esu iš jų gavusi pasižadėjimą, pasirašyti „afidevitą“, bet palaukus vieną, dvi savaites, buvo tas pasižadėjimas dėl įvairių priežasčių atimtas“.[51]

P. Skardžiaus dukra Ina Kozel savo atsiminimuose teigė, jog S. Smetonienė puikiai mokėjo suburti amerikietes moteris, norėjusias kaip nors padėti pabėgėliams[52]. Klivlande turėjo keletą turtingų amerikiečių ponių, kurios žinodamos jos biografiją, labai didžiavosi pažintimi su Lietuvos pirmąja ponia, mat Amerikoje titulas „first lady“, pirmoji ponia arba prezidentienė yra labai gerbiamas. Kelios turtingos amerikietės S. Smetonienei kas mėnesį parūpindavo avalynės, drabužių bei kitų reikalingų buities daiktų, kuriuos geradarė siuntiniais išsiųsdavo vargstantiems DP stovyklose buvusiems bičiuliams ir tiesiog pagalbos prašantiems lietuviams. Laiškuose ji įvardijo tik porą amerikiečių rėmėjų pavardžių – ponų Cotton šeimą ir ponią Glen Bartshe. Savo labdaringos veiklos S. Smetonienė niekada nesureikšmino, rašydavo: „prisiubagauju šiokių tokių skudurėlių pas gerus žmones ir siunčiu“.[53]

Lietuviai, patyrę, kad tai vienam, tai kitam DP stovyklose esančiam lietuviui nuoširdžiai padeda S. Smetonienė, užvertė ją laiškais su prašymais. Supratusi, kad yra nepajėgi spręsti kiekvieno besikreipiančio problemas, S. Smetonienė laiške prašė

P. Skardžiaus daugiau niekam nebeduoti jos adreso: „Tiek daug žmonių kreipiasi į mane visokiais savo reikalais, kad aš ir labai norėdama jiems visiems padėt, nebegaliu to padaryt, net į laiškus nebespėju atsakyt. Tie vargšai žmonės laukia nesulaukia iš manęs nei žodelio. Nesulaukdami užsigauna ir nesupranta kodėl aš jų neužjaučiu, kodėl aš virtau tokiu kelmu. Man gi tie jų prašymai ir mano bejėgiškumas jiems padėt, labai yra nemalonus ir slegiantis".[54]

Prieš Kalėdas, siekdama visiems pažįstamiems į DP stovyklas nusiųsti po paketą, geradarė ir pati atsidurdavo ties bankroto riba: „Per savo ligas ir dėl Švenčių, aš dar labiau atsilikau su savo korespondencija ir buvau patekusi į didelį bankrotą"[55]. S. Smetonienė niekada neteikdavusi materialiniams dalykams didelės svarbos labiau išgyveno ne dėl asmeninių skolų, bet blogos sveikatos, išsekimo, senatvės naštos ir energijos trūkumo išpildyti savo prisiimtas pareigas.

1968-aisiais rudenį 84 metus einančios Prezidentienės sveikata ėmė šlubuoti. Sofija planavo dalyvauti vyro Antano mirties metinėse, bet Vėlinių dienos išvakarėse sunegalavo ir buvo paguldyta į Klivlando Šv. Vincento ligoninę. 1968 m. gruodžio 28 d., šeštadienį, 22 val. po sunkios ligos S. Smetonienė mirė.

Apie Prezidento A. Smetonos našlės Sofijos Chodakauskaitės-Smetonienės mirtį pranešė daugelis Amerikos lietuvių laikraščių[56]. Laidotuvės įvyko gruodžio 30 d. Klivlande. Sofija buvo palaidota šalia vyro Klivlando senosiose kapinėse. 1974 m. minint Smetonos mirties 30-metį DLK Birutės draugijos narių aukomis ir pastangomis Prezidento Smetonos ir Sofijos Smetonienės palaikai iš Klivlando Kalvarijos kapinių buvo perkelti į Chardono Visų sielų Knolvudo mauzoliejų.

Taip baigėsi ilgo ir prasmingo ryškiausiai į lietuvių atmintį įsirėžusios prezidentienės Sofijos Smetonienės gyvenimo kelionė. Nuveikti darbai, gyvenimas su vienu svarbiausių XX a. Pirmosios pusės Lietuvos istorijos veikėjų Antanu Smetona, dalyvavimas svarbiausių valstybės įvykių sūkuryje, padėjo S. Smetonienei palikti pėdsaką šalies istorijoje.

Išvados

1940 m. birželio 15 d. Prezidento Antano Smetonos ir jo šeimos narių sprendimas pasitraukti iš sovietų okupuojamos Lietuvos išgelbėjo juos nuo mirties, bet kartu pasmerkė gana sunkiai egzistencijai Jungtinėse Amerikos Valstijose, kenčiant ne tik materialinius nepriteklius, bet ir niekuo neparemtus kaltinimus dėl Lietuvą ištikusios katastrofos.

1941 m. kovą į JAV kartu su Lietuvos prezidentu Antanu Smetona atvykusi žmona Sofija Smetonienė oficialiai prisistatė kaip Lietuvos valstybės atstovė, Lietuvos Respublikos prezidento žmona ir šį statusą išlaikė iki gyvenimo pabaigos.

Nuo pat pirmųjų atvykimo į JAV dienų prezidentas A. Smetona su žmona S. Smetoniene egzilyje stengėsi atstovauti Lietuvai ir ieškoti pagalbos Lietuvos išlaisvinimui, kiek leido JAV valdžios atstovai ir susiskaldžiusios Amerikos lietuvių bendruomenės.

Per 25 metus Klivlande praleistus metus S. Smetonienė tapo svarbia lietuvių bendruomenės veikėja. Po vyro mirties negalėdama aktyviai dalyvauti lietuvių politinių organizacijų veikloje, S. Smetonienė ėmėsi labdaringos veiklos padėdama keliolikai lietuvių šeimų Vokietijos DP stovyklose, remdama juos siuntiniais, surasdama jiems rėmėjus, reikalingus atvykimui į JAV.

Nuo 1950 m. S. Smetonienė aktyviai dalyvavo lietuvių moterų draugijų veikloje, buvo išrinkta LDK Birutės karių šeimų draugijos garbės pirmininke.

S. Smetonienė nuo pat atvykimo į JAV dienos 1941 m. kovo 10 iki mirties 1968 m. gruodžio 28 d. nuolat buvo JAV spaudos akiratyje. Intensyviausiai spauda ja domėjosi

1941 metais tik atvykus į Ameriką ir pradėjus keliones po lietuvių kolonijas bei 1944 m. sausį rašant apie Prezidento A. Smetonos laidotuves. Tačiau ir kitais laikotarpiais pasirodydavo po keletą publikacijų Klivlando lietuvių ir Ohajo valstijos spaudoje apie S. Smetonienę, kaip egzilyje gyvenančią Lietuvos prezidento našlę, Lietuvos pirmąją ponią.

Nuorodos

[1] Merkelis A., *Antanas Smetona: jo visuomeninė, kultūrinė ir politinė veikla*, New York: Amerikos lietuvių tautinė sąjunga, 1964.

[2] Eidintas A., *Antanas Smetona: Politinės biografijos bruožai*. Vilnius: Mintis, 1990.

[3] Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2012.

[4] *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai,* Vilnius, Periodika, 1990.

[5] *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, sud. D. Dapkutė, Kaunas: VDU leidykla, 1999.

[6] Skirius J., Prezidento Antano Smetonos atvykimas į JAV 1941 metais ir išeivijos pozicija, *Lietuvos istorijos metraštis,* 2010, t. 2, Vilnius, 2011, p. 77–91.

[7] Jakubavičienė I., *Seserys Sofija Smetonienė (1884–1968) ir Jadvyga Tūbelienė (1891–1988)*, Vilnius: Versus aureus, 2014; Jakubavičienė I., *Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos,* Vilnius, Versus aureus, 2016; *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija,* sud. I. Jakubavičienė, Vilnius: Versus aureus, 2017.

[8] Antano Smetonos pro memoria, *Lietuvos aneksija. 1940 m. dokumentai*, Vilnius: Periodika, 1990, p. 19.

[9] Aloyzo Valušio pro memoria, *Lietuvos aneksija*, p. 41.

[10] Budrys J., Lietuva faktų šviesoje, *Vienybė*, 1940 07 27, nr. 167, p. 1–3.

[11] 1941 02 19 Lietuvos pasiuntinio Pietų Amerikai K. Graužinio raštas P. Žadeikiui. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau *LCVA)*, F. 656, ap. 2, b. 1230, l. 93.

[12] *Ten pat*, l. 94.

[13] *Ten pat*, l. 95.

[14] *Ten pat*, l. 93.

[15] 1941 01 08 Lietuvos generalinio konsulo Niujorke J. Budrio laiškas Lietuvos įgaliotajam ministrui Vašingtone P. Žadeikiui, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1230, l. 38.

[16] Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, p. 443.

[17] S. Smetonienės imigracinė kortelė, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1230, l. 339.

[18] 1945 m. lapkritis. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui, *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*, p. 124.

[19] 1941 05 04 Lietuvos konsulo Čikagoje P. Daudžvadžio pro memoria apie Lietuvos Prezidento A. Smetonos sutikimą Čikagoje, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1231, l. 8, taip pat Jakubavičienė I., *Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos*, p. 347.

[20] 1954 01 10 A. Simučio kalba, pasakyta Voterberyje Lietuvos Prezidento A. Smetonos 10 metų mirties sukakčiai paminėti, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1233, l. 97; taip pat Jakubavičienė I., *Duetas: Antanas ir Sofija Smetonos*, p. 347, 351.

[21] Exiled Leader of Lithuania here tomorrow. 3 day program planed fr President Smetona and his wife, *Illinois Star*, 1941 05 04.

[22] Stanton E. M., Romerstein H., *Slaptieji Stalino agentai. Poveikis Roosevelto vyriausybei*, Vilnius: Briedis, 2016.

[23] 1945 m. lapkritis. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui, *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*, p. 125.

[24] *Ten pat*.

[25] *Ten pat*.

[26] Eidintas A., *Antanas Smetona ir jo aplinka*, p. 444.

[27] 1945 m. lapkritis. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui, *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*, p. 125.

[28] *Ten pat*, p. 125.

[29] 1943 03 12 A. Smetonos laiškas S. Lozoraičiui, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, p. 168.

[30] *Ten pat*, p. 167.

[31] Truska L., Paskutinieji Antano Smetonos metai, *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944 m.*, p. 14.

[32] 1949 02 03 Lietuvos konsulo Čikagoje P. Daudžvardžio raštas Lietuvos įgaliotajam ministrui Vašingtone P. Žadeikiui, *LCVA*, F. 656, ap. 2, b. 1233, l. 68.

[33] *VDU Lietuvių išeivijos institutas,* F. 1, ap. 6, b. 480.
[34] Informacinis skelbimas, *Margutis*, 1944 01 15, nr. 1, p. 4.
[35] New York, NY World Telegram, 1944 February 28. Lithuanian Leader's widow boosts Bonds, *LCVA*, F. 658, ap. 1 , b. 61, l. 38.
[36] 1945 m. lapkritis. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui, *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*, p. 127.
[37] *Ten pat*, p. 127–128.
[38] 1945 11 15 S. Smetonienės laiškas Lietuvos konsului Čikagoje P. Daudžvardžiui, *VDU LII*, F. 1, ap. 1–3, b. 3994–90, l. 1.
[39] 1945 m. lapkritis. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui, *Prezidento sargyboje. Leitenanto Povilo Skardžiaus istorija*, p. 129.
[40] 1948 m. spalio 22 d. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 165.
[41] Kozel I., Atsiminimai apie Skardžių šeimą DP stovykloje, tėvą Povilą Skardžių ir Sofiją Smetonienę. *Ten pat*, p. 194.
[42] 1948 m. sausio 15 d. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 156.
[43] 1946 11 09 S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 133.
[44] 1947 01 01 S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 136.
[45] Be tikslios datos S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 143.
[46] 1946 11 09 S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 133.
[47] Be tikslios datos S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 143.
[48] 1946 11 09 S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 133.
[49] 1947 04 14 S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 141.
[50] *Ten pat*, p. 142.
[51] *Ten pat*, p. 141.
[52] Kozel I., Atsiminimai apie Skardžių šeimą DP stovykloje, tėvą Povilą Skardžių ir Sofiją Smetonienę. *Ten pat*, p. 190.
[53] 1948 m. gruodžio 20 d. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 167.
[54] 1948 m. kovo 15 d. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 160.
[55] 1948 m. sausio 15 d. S. Smetonienės laiškas P. Skardžiui. *Ten pat*, p. 156.
[56] S. Smetonienės nekrologas laikraštyje, *Dirva*, 1969 01 01, p. 1, *VDU LII*, F. 1, ap. 1–6, b. 585–55.

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ

THE ACTIVITIES OF SOFIJA SMETONIENĖ IN EMIGRATION TO THE U. S. FROM 1941 TO 1968

Summary

This article is based on the extant correspondence of Sofija Smetonienė; reports in the Lithuanian-language press published in the U.S.; and documents in the Lithuanian Central State Archives concerning the activities of the Lithuanian Embassy in Washington, D.C. and Lithuanian consulates in New York and Chicago. All these sources afford a view of Sofija Smetonienė's multifaceted activities in the emigration from 1941 to 1968.

When President Antanas Smetona arrived in New York on March 10, 1941, he was greeted as the Lithuanian President in exile. Together with his wife Sofija they both represented Lithuania at official functions. But their life in America was full of psychological tension, fear, and disagreements with the political currents dominant in local Lithuanian community life. It is only from the letters written by Sofija Smetonienė that we can reconstruct a more accurate picture of the conditions under which the President and his wife lived. After his death on January 9, 1944 in Cleveland, she stood in for

the President by reading the speech he had prepared for the Lithuanian-American Congress on February 6, 1944. Having become a widow Sofija Smetonienė preserved her unofficial status as the President's wife. As an active member of the Lithuanian community in Cleveland she materially supported dozens of Lithuanians still living in DP camps in Germany and kept in touch with Lithuania's consuls in the United States as well as Lithuanian-American community activists. Her name and image often cropped up in U. S. news reports on the Soviet-occupied Baltic States. Sofija Smetonienė incessantly tried to demonstrate through her work that the withdrawal of the President's family from Soviet-occupied Lithuania was a meaningful decision.

Keywords: Sofija Smetonienė, President Antanas Smetona, United States of America, Lithuanian community, DP camp.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.5

Kęstutis RAŠKAUSKAS

Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1940–1990 m.

Santrauka. Antrojo pasaulinio karo metais lietuvių parapijoje būta parapijiečių skilimo. Konstantino Zajančkausko-Zanio (rektoriavo 1939–1941 m.) meilės romanas tapo viešas, o dalis parapijiečių nematė tame didelės blogybės. Rektorius buvo pašalintas iš pareigų ir iš marijonų, bet keletą metų atsisakė tai pripažinti ir turėjo atramą tarp grupės parapijiečių.

Po karo katalikiškoji bendruomenė pasipildė naujų išeivių, bet jie kurį laiką nebuvo įsileidžiami į lietuvių draugijų valdybas. Jų integracija į vadovybių struktūras prasidėjo 6-ojo dešimtmečio pradžioje, kai tapo aišku, jog absoliuti dauguma senbuvių sūnų pasirinko nedalyvauti lietuviškame gyvenime. Nauja imigracijos banga lėmė, jog Londono kunigai pradėjo sielovadiškai aptarnauti vidurio ir pietų Anglijos lietuvių kolonijas, kas vyksta iki šiol. Kita vertus, jų įtaka naujiems išeiviams buvo ribota dėl sekuliarizacijos procesų ir naujos draugijos apsiėjo be jų patronažo.

Naujieji išeiviai perėmė šv. Kazimiero parapijos savivaldos tradicijas ir savimonę, jog jie yra tikrieji parapijos šeimininkai, samdantys kunigą. Šią savimonę palaikė tai, jog nuo 7-ojo dešimtmečio pradžios parapijos valdyboje apie pusę narių buvo senbuvių vaikai. Savivaldos tradicijos išbandymo būta 1967 m., kai klebonas Juozapas Budzeika (1965–1968 m.) pamėgino perkelti lietuvių bažnyčią kitur. Tada pasiekta, jog jis būtų atšauktas.

Parapijos draugijos gyvenimas buvo persunktas konservatyvios dvasios. Senstanti bendruomenė sunkiai priėmė II Vatikano susirinkimo pertvarkymus liturgijoje. Moterys valdybai priklausyti galėjo tik nuo 8-o dešimtmečio pabaigos ir tik todėl, kad atsirado vyrų trūkumas. Galiausiai naujovių nenorėjimas pasireiškė ir tuo, jog atsisakyta vadovo rotacijos principo – 1958–2005 m. juo buvo Stasys Kasparas.

Marijonai nuo 1948 m. sugebėjo užtikrinti, jog tada didėjančią lietuvių bendruomenę aptarnautų du kunigai. Beveik visi jie sugyveno su parapijos branduolio žmonėmis, bet Antanas Kazlauskas (1948–1962 m.) ir Pranas Dauknys (1954–1962 m.) buvo pelnę išskirtinį populiarumą. 8-o dešimtmečio pabaigoje į bažnyčią nereguliariai vaikščiojo tik apie pusšimtis lietuvių, tad nebuvo poreikio turėti du kunigus. Jonas Sakevičius, kuris buvo vyresnis už parapijos valdybos narius, 1976–1999 m. dirbo vienas.

Raktiniai žodžiai – marijonų kongregacija, Londono lietuvių šv. Kazimiero parapija, parapinė savivalda.

Antrojo ciklo straipsnio[1] pasakojimas baigėsi II pasaulinio karo metais, kai londoniečių lietuvių bendruomenė susidūrė su dilema, kaip elgtis jų rektoriaus[2] Konstantino Zajančkausko-Zanio elgesio akivaizdoje. Šiame straipsnyje pabrėžiau šaltinių trūkumą, neleidžiantį rekonstruoti įvykių sekos. Tada dar nebuvau aplankęs Bendrojo marijonų archyvo Romoje, kuriame išlikę tikslesnių liudijimų apie šias įtampas. Remdamasis šiais naujais šaltiniais, iš kurių svarbiausi – krizės įveikti į Londoną atvykusio Kazimiero Aloyzo Matulaičio laiškai marijonų generolui Pranciškui Būčiui, pateikiu papildytą pasakojimą.

Įtampos parapijoje karo metais

K. Zajančkauskas-Zanys (1904–1976 m.) į Londoną atvyko 1939 m. birželyje iš Marijampolės, kur pusmetį atlikinėjo atgailą už paslydimą vienuoliško pašaukimo kelyje[3]. Tikriausiai planuota, jog Zajančkauskas ten rektoriaus trumpai, bet čia jį užklupo karas, apsunkinęs marijonų keliones ir paskyrimus į parapijas. Naująjį rektorių parapijiečiai pamėgo[4], bet įtampos prasidėjo 1940 m. vasarą, kai jis atleido marijonų *namuose* šeimininke dirbusią Oną Zubavičiūtę (1885–1952 m.). Ji dar Didžiojo karo metais buvo viena aktyviausių bendruomenės visuomenininkių. Kai Lietuvos marijonų provincija 1932 m. paprašė paskolos iš Londono lietuvių, ji paskolino daugiausia ir marijonai jos atleidimo metu dar nebuvo grąžinę skolos. Rektorius vietoje jos priėmė daug jaunesnę Antaniną Zavadskytę. Tarp jų užsimezgė romanas, kurį parapijiečiai greitai pastebėjo – Zanys 1940 m. rugsėjyje apleidinėjo mišias ir nenakvodavo namuose[5]. Neužilgo susilaukta konfliktinės situacijos su parapijos komiteto dalimi – rektorius spalyje norėjo atsistatydinti, nes „dėl mano grynai asmeninių reikalų parapijoje prasideda nesutarimai“[6]. Tarpininkaujant Lietuvos pasiuntiniui Didžiojoje Britanijoje Broniui Balučiui, konfliktas tada buvo užglaistytas. K. Zanys atsipirko nerviniu išsekimu ir pora savaičių praleido karštinėje[7].

1941 m. rugpjūčio 28 d. į Londoną rektoriauti sugrįžo Kazimieras Aloyzas Matulaitis (1894–1976 m.). Po poros mėnesių jis pastebėjo savo konfratro perdėm šiltus santykius su šeimininke ir įspėjo jį. Zajančkauskas reagavo rašytiniu pareiškimu, jog jis daugiau nelaiko savęs marijonu, bet greitai apsigalvojo. Įtampa marijonų name augo toliau ir 1942 m. sausio 1 d. rektorius atleido A. Zavadskytę, osausio 10 d. priėmė O. Zubavičiūtę. Kitą dieną, po rytinių mišių, K. Zanys paprašė žmonių melstis už jį ir išsikraustė iš marijonų namo bei apsigyveno Lietuvos pasiuntinybėje[8]. Tai iš karto sukėlė skilimą parapijoje tarp dviejų kunigų šalininkų. 1942 m. vasario 1 d. K. A. Matulaitis po mišių kreipėsi į susirinkusius: „Girdžiu, kad kai kas skaudžiai teršia mano vardą parapijoj. Jei kam esu asmeniniai, ar kaip Klebonas nusikaltęs, - ateikite ir pasakykite į akis. Išsiaiškinsime klaidas“[9].

Rektorius marijonų generolui pateikė savo įvykių versiją, kuria remiantis kovo 23 d. K. Zanys buvo pašalintas iš kongregacijos ir ekskomunikuotas[10]. Jis toliau laikė save kunigu, kartais nešiojo kunigiškus rūbus ir lankydavosi lietuvių bažnyčioje, kur iš savo šalininkų gaudavo finansinę paramą. Dalis parapijiečių penkis metus nepripažino K. A. Matulaičio klebonu, išpažintį atlikdavo tik pas besisvečiuojančius kunigus. Tai buvo viena priežasčių, kodėl K. A. Matulaitis 1945 m. liepą pasiprašė iškeliamas iš Londono[11]. Generolas P. P. Būčys tuoj pat sutiko atšaukti jį iš Londono, nes buvo suinteresuotas likviduoti skilimą tarp tenykščių lietuvių[12]. K. Zanio sukelta krizė buvo didesnio mąsto krizės, susijusios su skausminga karo meto patirtimi, dalis. Vyrai pradėjo dažniau išgėrinėti, o apie pusė parapijiečių iš viso nustojo eiti išpažinties[13].

Tuo tarpu K. Zanys nuo 1943 m. dirbo Anglijos Raudonajame Kryžiuje. 1945 m. rugsėjo 9 d. visuomenė sužinojo, jog jis apsivogė ir trims mėnesiams papuolė į kalėjimą[14]. Šis likimo posūkis net tik likvidavo skilimą parapijoje, bet ir sukūrė perspektyvą, jog jis bus išsiųstas ten, iš kur atvyko, t. y. į Lietuvą. Kalėjimo kapelionas ėmėsi iniciatyvos gelbėti K. Zanį nuo ekstradicijos ir tarpininkavo sėkmingai pasibaigusiame ekskomunikos nuėmimo procese[15]. K. Zanys nebuvo išsiųstas į Sovietų Sąjungą ir berods formaliai išlaikė kunigo statusą. Jis apsigyveno kartu su A. Zavadskyte[16], tapo smulkiu verslininku ir kartais rašinėjo į „Draugą" ir „Europos lietuvį".

Londono lietuvių bendruomenės transformacija pokario Londone

Didžiosios Britanijos vyriausybė dėl darbininkų trūkumo ligoninėse, žemės ūkyje ir tekstilės pramonėje 1946 m. pavasarį parodė žalią šviesą rytų europiečių išvietintiems asmenims (pagal lietuvių žargoną *dipukams*) iš britų okupacinės zonos. 1946 m. spalyje pradėta įgyvendinti pabaltijiečių moterų įkurdinimo D. Britanijoje programa *Baltic cygnet* (*Baltijos jaunosios gulbės*). Per tris mėnesius lietuvaičių pagal šią programą įvažiavo apie 250, o iki 1947 m. pavasario jų skaičius padvigubėjo. Gilėjantis darbininkų trūkumas britų valdžią paskatino 1947 m. pavasarį pradėti masinę vyrų darbininkų įsigabenimo iš Vokietijos programą *Westward Ho!* (*Į Vakarus*). Kitaip nei moterų atveju, vyrams buvo leista vėliau atsivežti šeimas. Iki 1949 m. vasario 1 d. pagal abi programas į D. Britaniją persikėlė 5794 lietuviai[17]. Londone jų galėjo įsikurti keli šimtai, nes britų valdžia ribojo imigrantų kūrimąsi sostinėje, o kita vertus stipriai apgriautas miestas lietuviams nebuvo patrauklus. Būta ir kito londoniečių lietuvių skaičiaus augimo šaltinio – 1946 m. rugsėjyje vidurio Anglijoje įsikūrė 175 lietuviai[18], kurie buvo Władysławo Anderso vadovaujamo lenkų korpuso besidemobilizuojantys kariai. Iš čia jiems prigijo *andersininkų* pavadinimas. Jie į Anderso korpusą Italijoje 1944 m. pavasarį įtraukti iš amerikiečių karo belaisvių stovyklų. Tai buvo daugiausia lietuvių savisaugos batalionų kariai, kurie pasinaudojo proga pasitraukti iš Lietuvos, užsirašydami savanoriais į Italijoje dislokuotas Vermachto pajėgas. Italijoje jie pirmai progai pasitaikius pasidavė amerikiečiams, o, įjungti į lenkų korpusą, atsidūrė britų kariuomenėje. Prasidėjus demobilizacijai jie gavo D. Britanijos pilietybę, buvusių karių privilegija ir galimybę mokytis, tad *andersininkų* integracija į anglų visuomenę turėjo geresnes startines sąlygas nei kad prie žemės ūkio, ligoninių arba pramonės pririštų *dipukų*. Londone lietuvių išeiviai daugiausia kūrėsi East Ende, t. y. rytų Londono emigrantų ir darbo klasės rajone, kur dėl pažinčių su senąja lietuvių diaspora lengviau rasdavo darbus ir būstus išsinuomoti.

Taigi lietuvių bendruomenė Londone 1946–1948 m. atsinaujino dėl *dipukų* ir *andersininkų* įsijungimo į jos gretas. Dauguma antrosios bangos migrantų buvo jauni, vos 20 m. peržengę žmonės. Tuoj pat suintensyvėjo vedybos. 1946 m. lietuvių bažnyčioje būta trijų santuokų, 1947 m. – 8, 1948 m. – 16, 1949 m. – 17, 1950 m. – 15, 1951 m. – 12, 1952 m. – 3. Didelė dalis vedybų vyko tarp išeivių ir Londone gimusių lietuvių merginų[19].

Naujieji lietuvių išeiviai Londone sunkiai rado bendrą kalbą su senbuviais ir suskubo kurti savo visuomeninio gyvenimo pavidalus, iš kurių išskirtiniausias buvo 1947 m. liepą įsteigta Didžiosios Britanijos lietuvių sąjunga (toliau DBLS). Po pusantrų metų ji turėjo 78 skyrius ir apie 3000 narių. Londone įsikūrę DBLS steigėjai laikėsi pozicijos, jog būstinę privalu turėti prestižiniame

Londono rajone, o tai didino kaštus namui pirkti kaštus. 1950 m. namai įsigyti Kensingtone, 1954 m. persikelta į Notting Hillą, t. y. kurtasi vakarų Londono rajonuose, kuriuose lietuviai negyveno. Šiuose namuose vyko lietuvių posėdžiai ir susirinkimai, tarptautinio lygmens renginiai, savaitgaliniai šokiai skambant plokštelių muzikai, veikė aludė ir pastoviai gyveno keliolika lietuvių. Įkurta sąjungos ir įsigytas namas sukūrė stiprų pamatą įvairiapusiškesnei Londono lietuvių visuomeninei ir kultūrinei veiklai. Pirmą kartą atsirado stipri draugija, kuri susikūrė ne globojama klebonų, o visiškai savarankiškai, klebonui tik dalyvaujant jos tapsme. Tie visuomenininkai, kurie įsitraukė į DBLS veiklą, tik kai kuriais atvejais buvo susiję su katalikiškomis struktūromis. Šis pokytis buvo susijęs su ženklaus kiekio liberalizmo arba socializmo simpatikų iš *dipukų* tarpo įsijungimo į Londono bendruomenės gyvenimą. Iki tol nuo katalikybės atokiau besilaikantys lietuviai buvo bendruomenės periferijoje arba net patirdavo ostrakizmą iš draugijinio gyvenimo, kaip tai atsitiko 1916 m. Po karo susiformavo padėtis, kai žymūs bendruomenės veikėjai, pvz., Kazimieras ir Marija Barėnai, Juozas Vilčinskas ir jo sūnus Aleksas, Fabijonas Neveravičius, Petras Varkala, Jaras Alkis neturėjo glaudesnio sąlyčio su katalikišku bendruomenės sparnu.

Tuo tarpu konsoliduota East Endo lietuvių bendruomenė būrėsi aplink pagrindines savo struktūras – Sporto ir socialinį klubą (kitaip – Lietuvių klubą), kurio patalpos karo metais buvo subombarduotos, ir šv. Kazimiero parapijos draugiją. Šių draugijų vadovybėse toliau dominavo 1880–1890 m. gimę visuomenininkai, o demobilizavęsi jų sūnūs masiškai nutolo nuo lietuviškų visuomeniškumo formų. East Endo lietuvių visuomeninį gyvenimą galėjo atgaivinti ten įsikūrę *dipukai* ir *andersininkai*, bet senoji karta beveik dešimtmetį nenorėjo jų įsileisti į draugijų valdybas. Išimtis buvo rytų Londoną apimantis DBLS Londono I skyrius, bet senbuviai lietuviai nerodė didelio noro jam priklausyti. Pirmaeilė East Endo lietuvių užduotis buvo įsigyti patalpas klubui. Aukštos nekilnojamo turto kainos lietuvių bažnyčios apylinkėse dar prieš karą neleido lietuviams sukurti kompleksiško centro. Po karo sugriautame East Ende kainos išliko aukštos. Rastą tinkamą pastatą nuo bažnyčios skyrė apie porą kilometrų, bet jis buvo pasiekiamas viešuoju transportu. Neatsieita vien tik aukomis, teko imti paskolą. Marijonai taip pat prisidėjo. „Galop, gruodžio 13 d. 1947 m. Klubo salė atidaryta ir pašventinta. Ji yra gana erdvi, patogi šokiams, vestuvėms, susirinkimams ir kitokiems žmonių subuviams. Jos apačioje Socialis ir Sporto Klūbas įtaisė savo nariams užkandinę, barą, bilijardą ir kitus žaislus“[20].

Lietuvių marijonų iniciatyvos pokario Londone

Naujas kunigas į Londoną iš Romos atvyko tik 1946 m. gegužės mėn. Tai buvo tada dar angliškai nemokantis Jonas Sakevičius (1907–2006 m.). Iki okupacijos jis dešimt metų dirbo Marijampolėje – marijonų gimnazijoje buvo moksleivių prefektas ir kapelionas, prisidėjo prie „Šaltinio“ leidimo, padėdavo sielovadoje. 1940 m. spalyje J. Sakevičius pasitraukė iš Lietuvos, 1941–1945 m. studijavo Romoje ir gavo daktaro laipsnį. Gyvendamas Romoje jis padėjo rengti Vatikano radijo transliacijos lietuvių kalba ir dirbo 1944 m. įkurtame Bendrajame Amerikos lietuvių fonde, kuris užsiėmė pabėgėlių iš Lietuvos šalpa. Jis iš karto įsijungė į lietuvių senbuvių iniciatyvas įsigyti patalpas klubui, vos tik Anglijoje pasirodė *dipukai*, pradėjo lankyti jų sambūrių vietas. Iš atvykstančių lietuvių ir lenkų jau 1946 m. rudenį atsirado keletas norinčių stoti į marijonus, tad

pradėtos puoselėti viltys, jog Londono lietuvių marijonų *namai* bus pagaliau suformuoti iš vietinių resursų. Vienerius metus J. Sakevičius dirbo padedamas tik brolio Juozapo Pakalnio, kuris neturėjo šventimų. 1947 m. balandyje jam į pagalbą iš Romos atvyko tada dar angliškai ir lietuviškai nemokantis Česlovas Sipovičius (1914–1981 m.). Jo pagrindinė užduotis buvo sukurti katalikų baltarusių misiją Londone. *Namai* buvo suformuoti tik tada, kai 1948 m. sausyje iš Vokietijos į Londoną persikėlė Antanas Kazlauskas (1907–1976 m.). Jis tarp marijonų buvo vertinamas už vadybininko savybes – sėkmingai vadovavo Žemaičių Kalvarijos ir Marijampolės parapijų salių statyboms. Į Londoną jis atvyko iš Vokietijos, kur buvo aktyviai įsitraukęs į visuomeninį darbą[21].

Tuo metu lietuvių marijonai jau buvo apsisprendę plėsti veiklą Londone. Idėja nusipirkti naują namą, tikriausiai gimė 1947 m. kovo mėn., kai P. P. Būčys vizitavo Londoną. Buvo viliamasi, jog augant *dipukų* skaičiui, daugės pašaukimų. Generalinė marijonų taryba Romoje 1947 m. spalio 25 d. pritarė šiems spėjimams ir įpareigojo Sakevičių atsargiai tyrinėti nekilnojamos nuosavybės įgijimo sąlygas[22]. Tinkamas namas rezidentiniame North Finchley rajone buvo nupirktas 1948 m. gegužę ir pavadintas *Marian House*[23]. Sakevičius tuoj pat Britanijos lietuvių spaudoje paskelbė kvietimus lietuviams stoti marijonų vienuoliją ir svajojo, jog šalia namo galima būtų statyti ne tik prieglaudą arba mokyklą, bet ir bažnyčią[24]. Atsirado keletas lietuvių, baltarusių ir latvių kandidatų į marijonus ir J. Sakevičius su Č. Sipovičiumi pradėjo projektuoti noviciato steigimą. 1949 m. rugpjūčio mėn. Londone lankėsi generolas Pranciškus Būčys. D. Britanijos lietuviai vyskupą pakvietė surengdami jo kunigystės 50-čio paminėjimą. Priėmimas įvyko name North Finchley ir tai buvo vienintelės lietuvių bendruomenės iškilmės šiuose namuose. Tikriausiai tada buvo nuspręsta perduoti šiuos namus rytų arba kitaip rusų misijai (*missionis Russae*) Londone. Tada taip pat nuspręsta Londone nesteigti noviciato, o kandidatus nukreipti į Romos *namų* noviciatą. Nei vienas iš jų vėliau nepapildė Londono marijonų gretų. 1949-1950 m. žiemą ten pastoviai pradėjo gyventi trys baltarusių marijonai, tarp jų ir Č. Sipovičius[25]. *Marian House* palaipsniui tapo baltarusių misija (*missionis Alboruthenae*) ir jų kultūros centru – juose buvo įsteigtas internatas vaikams, kuriems būdavo pravedinėjamos baltarusių kultūros pamokos, suformuota didelė biblioteka ir leistas žurnalas „Bożym Szlacham". Mažai ką bendro tarpusavyje turintys lietuvių ir baltarusių marijonų namai formaliai buvo atskirti tik 1962 m.[26]

Lietuvių bendruomenėje naujo namo marijonams pirkimas buvo sutiktas rezervuotai – prisibijota, jog kunigai gali išsikelti iš lietuvių bažnyčios. Išlikusi Jono Sakevičiaus korespondencija liudija, jog jo dėmesys buvo prikaustytas prie šios operacijos ir noviciato galimybės. Kaip tik tuo metu vis daugiau derėjo kreipti dėmesio į DBLS ir kultūrinę veiklą. Šis veiklos baras buvo perduotas A. Kazlauskui[27], kurio asmeninės savybės tam tiko labiau. Jis greitai įsijungė į naujųjų išeivių visuomenininkų branduolį, taip pat sekmadieniais važinėdavo laikyti mišias po pietų ir vidurio Anglijos lietuvių kolonijas. Kazlauskas mėgo pasisėdėjimus prie alaus bokalo aludėse, lošdavo kortomis ir nesidrovėjo netikėtai užeiti į svečius[28]. Nuo pirmojo sovietmečio laikų buvo įpratęs rūkyti, ką draudė marijonų regula. Cigarečių jam nupirkdavo parapijiečiai[29]. Tuo tarpu parapijos komitetas ėmėsi iniciatyvos atlikti bažnyčios rekonstrukciją ir susiejo šį įvykį su parapijos 50-mečio ir bažnyčios 40-mečio minėjimu. Aukos rinktos nuo 1951 m. gegužės iki 1952 m. pradžios. Apsieita be paskolos. Tai liudija išaugusį bendruomenės finansinį pajėgumą, kurį sustiprino ir naujųjų ateivių įnašas. Marijonų, pasinėrusių į naujos misijos steigimą,

įnašas buvo kuklus. Po rekonstrukcijos bažnyčios viduje pagausėjo tautinių ir valstybinių motyvų. Tai atspindėjo bendruomenės norą kontempliuoti vertybes, kurios buvo prarastos 1940 m. Kolonų kapitelius papuošė Gedimino stulpai ir Vyčio kryžius. Virš bažnyčios durų į zakristiją atsirado paveikslas, vaizduojantis lietuvišką kaimo peizažą su koplytstulpiais. Bažnyčioje taip pat atsirado Aušros vartų Gailestingumo Motinos paveikslo kopija. Nuoroda į vieną iš Marijos kulto šventovių „sulietuvino" marijinius bažnyčios ženklus. Buvo pasirinktas vilnietiškas, o ne šiluvietiškas Marijos kulto pėdsakas, kas gal būt liudija, jog siekta pabrėžti Vilniaus integralumą su likusia Lietuva.

Lietuvių išeivijos tuštėjimo dešimtmetis

Parapijos ir bažnyčios jubiliejai buvo atšvęsti 1952 m. kovo mėn. su sugrįžusiu Kazimieru Aloyzu Matulaičiu, kuris 1951 m. lapkrityje pakeitė į Romą išvažiavusį Joną Sakevičių. Tuo pat metu pasitraukė iš marijonų ir brolis Juozas Pakalnis. K.A. Matulaitis, padedamas A. Kazlausko, klebonavo Londone iki 1954 m. birželio 15 d. Parapijiečiams jis įsirėžė atmintin kaip aistringas biliardo mėgėjas ir kaip mokslininkas, laisvą laiką leidžiantis Londono bibliotekose. Matulaitį pakeitė iš Romos atvažiavęs Pranas Dauknys (1920–2002 m.). Šio pokyčio metu Antanas Kazlauskas tapo rektoriumi, o P. Dauknys jo pagalbininku. Tai reiškė, jog jis perėmė ir dalies Anglijos lietuvių sielovadą. Visuomeninė veikla ir toliau liko Kazlausko prioritetu. Londoniečius ir lietuvių kolonijas už Londono Dauknys lankydavo atvažiuodamas motociklu. Juo buvo išvažiavęs ir į Romą dvasinio atsinaujino atlikti[30]. Be to, jis Londone pagarsėjo ir kaip sielovadinių tekstų rašytojas ir vertėjas[31]. Šešis metus trukęs Kazlausko ir Dauknio bendras darbas amžininkams įsiminė kaip išskirtinis kunigų ir parapijiečių santarvės ir bičiulyščių metas. Jiems įsiminė ir harmoningi abiejų sielovadininkų tarpusavio santykiai[32]. Tiesa, tarp marijonų vadovybės būta ir kitokios nuomonės: „jie yra geri veikėjai, bet prasti marijonai"[33].

Žvelgiant retrospektyviai, esminis įvykis Londono lietuvių gyvenime nutiko 1951 m. vasaryje - JAV ir Kanada be jokių kvotų atvėrė duris *dipukams*. Tai sukėlė buvusių emigracijos iš Britanijos bangą, nes ši lėtai karo žaizdas gydanti šalis savo patrauklumu negalėjo prilygti JAV. Lietuvių emigracijos mastą iliustruoja 1948, 1953 ir 1958 m. Vestminsterio arkivyskupijos vizitatoriams lietuvių kunigų įteikti duomenys. 1948 m. Londone būta 1720 lietuvių katalikų, 1953 m. – 1935, o 1958 m. – jau tik 535[34]. 1955 m. marijonų generolui vizitacijos metu buvo pasakyta, jog Londone gyvena 600 lietuvių „sielų", o jo apylinkėse – apie 900[35]. Į tokius lietuvių sumažėjimo liudijimus reikia žiūrėti atsargiai, bet akivaizdu, jog pagal šią statistiką lūžio būta apie 1954–1956 metus. Ji gali atspindėti ne tik *dipukų* ir *andersininkų* išvažiavimą, bet ir senbuvių pasitraukimo iš lietuvybės orbitos bangą. Lietuvių tirpimą taip pat liudija DBLS duomenys. Pvz., centrinis Londono skyrius, į kurį buvo įrašomi ir Londono apylinkių lietuviai, 1951 m. turėjo 472, 1955 m. – 234, 1956 m. – 177, 1958 m. – 158 narius. I Londono skyrius, apimantis East Endą, 1950 m. turėjo 74 narius, o 1954 – jau tik 30[36]. Kadangi DBLS daugiausia priklausė naujieji imigrantai, galima atmesti tikimybę, jog pakeisdavo tapatybę. Lieka tikėti, jog šis mažėjimas liudija išvažiavimą. Trečias šaltinis, atskleidžiantis emigracijos įsibėgėjimą yra lietuvių parapijos narių įmokų knygos. Jose fiksuotos tik šeimų galvos ir šeimų neturintys mokėtojai. 1951 m. į jas įrašytos 257 pavardės, 1952 m. – 245, 1953 m. – 162, 1954 m. – 154, 1956 m. – 137, 1958 m. – 122[37]. Parapijiečių būta daugiau, nes tada jau ne

visi mokėjo mokestį. Kunigų ir DBLS pateikta statistika bei parapijiečių sąrašai liudija, jog 6-ame dešimtmetyje Londono lietuvių sumažėjo nuo pusės iki dviejų trečdalių.

Kitoks vaizdas atsiskleidžia žvilgtelėjus į religinio gyvenimo statistiką. 1948 ir 1953 m. mišiose vidutiniškai būdavo 300–350 tikinčiųjų[38], o 1958 m. – 200–250[39]. Šv. Kazimiero draugija 1951 m. turėjo 256, 1955 m. – 250, 1962 m. – 200 narių. Šv. Onos draugija 1951 m. turėjo 90, 1955 m. – 70, 1962 m. – 60 narių[40]. Šie duomenys liudija, jog parapijiečių branduolys tirpo ne tokiu mastu, nei kad mažėjo bendras lietuvių skaičius. Visgi amžininkų pojūtis buvo kitoks. Antanas Kazlauskas 1958 m. rašė: „Šiuo metu pas mus dar yra reikalingi du kunigai, bet už metų ar už poros metų užteks ir vieno kunigo, nes senieji sparčiai išmiršta, o naujieji imigrantai masiniai išvažiuoja į Ameriką ir Kanadą. Jie čia atvažiavę, beveik visi užsiregistravo Amerikos Ambasadoje emigracijai. Dabar jau atėjo eilė ir šiais metais vien tik iš Londono pakvietė Ambasada keliasdešimt lietuvių sutvarkyti emigracijos dokumentus. Maža mūsų bažnitėlė jau ir per sumą dažnai būna apituštė, nes lietuviai, išsimėtę didžiuliame mieste, ne kiekvieną sekmadienį atvažiuoja į savo bažnyčią. Net geri katalikai dažnai nueina išklausyti Mišių į vietinę bažnyčią, nes atvažiuoti pas mus užima daug laiko ir per brangiai kainuoja.“[41]

Pasinaudojant rektorių 1955–2000 m. vesta lankomų parapijiečių kartoteka[42], galima pateikti apytikslius skaičius apie lietuvius didesnėse miesto kolonijose. Iš šio laikotarpio neišliko nei vienų metų suvestiniai duomenys, o iš kartotekos išlukštenama informacija negali suformuoti fotografinio pasirinktų metų vaizdo. Jos duomenys atskleidžia *absoliutų* lietuvių skaičių vienoje ar kitoje vietovėje neatsižvelgiant į jos ištuštėjimo intensyvumą. Didžiausia lietuvių kolonija, susidedant iš daugiau kaip pustrečio šimto šeimų ar pavienių asmenų, apie 1960 m. vis dar buvo Bethnal Greene ir Shoreditche. Whitechapelyje ir aplinkinėse apygardose klebonų kartoteka fiksuoja apie 80 šeimų ar pavienių asmenų. Hoxtone klebonai užrašė apie 40, o Hackney – apie 60 pavardžių. Šios kolonijos, susibūrusios aplink bažnyčią, greitai tirpo dėl mirčių ir išsikėlimo. Jų sutirpimą kažkiek amortizavo tai, jog šiose apygardose prisiglaudė didžiausia dalis pokarinių atvykėlių. *Dipukai* ir *andersininkai* fiksuojami kaip dažnai keičiantys adresus, bet nauji būstai nuomojami netoli nuo senosios vietos. Naujieji išeiviai taip pat kūrėsi į šiaurę nuo lietuvių kolonijų „centro“ besidriekiančiose rytų Londono apygardose. Ten lietuvių skaičius nuo prieškario laikų išaugo – Leytone, Leytonstone, Walthamstowe ir Chingforde fiksuojama *po* apytiksliai 30 arba kiek daugiau pavardžių. Dar šiauriau esančios Stoke Newingtono ir Tottenhamo kolonijos taip pat išaugo – jose užfiksuota atitinkamai virš 40 ir 50 pavardžių.

Iš East Endo skubėjo išsikelti ir tie, kas svajojo apie galimybę pabėgti iš didžiųjų šeimų gniaužtų ir gyvenimą kaimynystėje nelaikė vertybe. Kita vertus, jaunoji karta 6-ame dešimtmetyje turėjo didesnes galimybes prasigyventi, nes kito pragyvenimo lygis. Gyvenimo sąlygos East Ende jų nežavėjo – pvz., 1951 m. 21 % Bethnal Greeno gyventojų turėjo vonias, o 37 % dalijosi tualetu[43]. Be to, ten beveik nebuvo galimybių įsigyti nekilnojamą turtą, nes absoliuti dauguma pastatų priklausė savivaldybei. Pvz., 1981 m. tik 5 % Tower Hamletso rajono gyvenamųjų namų priklausė privatiems savininkams[44]. Taigi perspektyva turėti savo namą su sodu, galimybė su niekuo nesidalinti tualetu ir vonia viliojo keltis į londonietiškus Essexo, Kento arba Surrey grafysčių rajonus. Apsigyvenę šiuose rajonuose prarasdavo triukšmingą socialinį gyvenimą ir tarpusavio pagalbos ryšius, nes kaimynai dažniausiai būdavo nepažįstami. Vis dar būdavo galima remtis giminystės ryšiais, nes persikėlus vienai

šeimai, jų giminės kartais taip pat susigundydavo persikelti į kaimynystę.

Lietuvių kunigai stengėsi palaikyti ryšį su geografiškai nutolstančiais lietuviais per kalėdojimus, kurie ir toliau vykdavo vasario ir kovo mėnesiais. Berods ši tradicija išliko iki 9-o dešimtmečio vidurio, kai dėl silpstančios sveikatos rektorius nutraukė kolonijų lankymą. Būta ir kitokių iniciatyvų – 1970 m. sausyje lenkų marijonų bažnyčioje, esančioje Ealingo rajone, pradėtos laikyti mišios tiems lietuviams, kurie gyveno vakariniame Londone. Į pirmąsias mišias suvažiavo apie 30 lietuvių[45], bet po to tikriausiai lankomumas sumažėjo ir 1971 m. rudenį šios praktikos atsisakyta[46].

Katalikiškų draugijų raidos bruožai XX a. 7–8 dešimtmečiais

Katalikiškos draugijos 6-ame dešimtmetyje išgyveno vadovybės transformaciją. Šv. Kazimiero draugijoje jau dešimtmečio pradžioje kiekybiškai pradėjo dominuoti *andersininkai* ir *dipukai*. Trūkstant jos dokumentacijos iki 1958 m., negalima atkurti valdybos, t. y. parapijos komiteto, sudėties kaitos, bet tais metais jame taip pat dominavo naujieji išeiviai. Visuotiniame susirinkime 1958 m. sausyje iš vadovo posto pasitraukė 33 metus jame išbuvęs Petras Bulaitis (1895–1975 m.)[47], bet iki mirties buvo komiteto nariu. Naujuoju pirmininku vienbalsiai buvo išrinktas Stasys Kasparas (g. 1922 m.), kuris vadovavo komitetui iki 2005 m.

Dėl išskirtinės jo pozicijos parapijos istorijoje dera tarti keletą biografinių pastabų. Sunki paauglystės buitis jam sutrukdė baigti Kelmės gimnaziją – dėl tėvo ligos teko nutraukti mokslus ir eiti dirbti. 1944 m. jis pasitraukė iš Lietuvos su pabėgėlių banga ir iš DP stovyklų 1947 m. rudenį atvyko į Sleafordą. Čia jis tapo publicistu ir pradėjo bendradarbiauti D. Britanijos lietuvių ir kitoje išeivijos spaudoje. Jis 1947–1953 m. gyveno Nottinghame, kur išlavino visuomeninės veiklos įgūdžius. Atvykęs į Londoną, jis duoną pelnėsi dirbdamas *Tate & Lyle* cukraus fabrike Silvertowne ir turėjo laisvo laiko komfortą, kurį skyrė aktyviai visuomeninei veiklai. Londone Stasys Kasparas aktyvumu ir ambicingumu prilygo Petrui Bulaičiui – jį galima matyti beveik visų reikšmingesnių draugijų valdybose arba tų draugijų vadovu. Pvz., 1953–1964 m. jis vadovavo DBLS I Londono skyriui. Tuo tarpu į senųjų draugijų vadovybes patekti buvo sunku. S. Kasparas prisimena senųjų lyderių įtarų požiūrį į *dipukus* – jis iš pradžių nebuvo įtrauktas į Lietuvių klubo valdybą argumentuojant tuo, jog neturi D. Britanijos pilietybės[48], bet kitas bandymas 1954 m. pavyko. Tais pačiais metais jis pateko ir parapijos komitetą[49].

Parapijos komiteto sudėtis, vadovaujant Stasiui Kasparui, svyravo nuo 9 iki 12 narių. 1960 m. nuspręsta, jog komitetas turi posėdžiauti du, o ne keturis kartus metuose[50]. Vienas iš posėdžių, metų pradžioje arba pavasarį, būdavo visuotinis parapijos susirinkimas, kuriame dažniausiai dalyvaudavo keliolika ar keliasdešimt aktyviausių parapijiečių. Klebonas, pirmininkas ir kasininkas jo metu pateikdavo savo apžvalgas. Antras, grynai komiteto, posėdis būdavo sušaukimas tik reikalui esant. Kasparui pradedant vadovauti komitete dominavo pokario išeiviai, bet palaipsniui jų pradėjo daugėti. Pvz., 1960 m. iš devynių narių tik vienas buvo gimęs Anglijoje, 1963 m. – iš devynių tik du, o 1968 m. iš 10 net penki, 1973 m. iš 11 – keturi. Senbuvių lietuvių „sugrįžimas“ garantavo, kad parapijos vadovybė išlaikė savivoką, jog jie yra tikrieji parapijos šeimininkai.

Dviejų antrosios kartos londoniečių įtaka buvo esminė. Vienas iš jų buvo siuvyklą turintis profesionalus muzikantas Jonas Parulis (1912–1979 m.)[51]. Jis turėjo nemažai pažinčių Tower Hamletso rajono tarybose,

kurios palengvindavo lietuvių organizacijų funkcionavimą. Antras – baldų gamybos įmonę turėjęs Juozas Šemeta (1916–1982 m.) į parapinį gyvenimą įsitraukė apie 1963 m. ir tapo vienu iniciatyviausių komiteto narių. Jo šeimoje kasdieniame bendravime buvo pereita prie anglų kalbos, bet vaikams tai netrukdo išlaikyti lietuviškus sentimentus. Stasys Kasparas juos abu ypač išskiria, kaip pačius iniciatyviausius visuomenininkus ir siūlo viziją, jog jis ir jie sudarė komiteto branduolį[52].

Dauguma komiteto narių siejo savo laisvalaikį su bažnyčia ir berods nepriklausė kitoms pasaulietinėms draugijoms, bet buvo tokių buvo religinių brolijų, kaip Švč. Sakramento garbinimo, tretininkai ar Marijos mėlynoji armija, nariais. Kaip ir tarpukario visuomenininkų atveju, dauguma jų gyveno East Ende ir vertėsi iš ten labiausiai paplitusių profesijų. Pvz., Ignas Dailidė (1917–1984 m.), Alfonsas Knabikas (1914–1991 m.), Stasys Štarolis (1904–1981 m.), Zenonas Mockus (1919–2009 m.) ar Antanas Jankūnas (1922–1985 m.) buvo baldžiai. Viktoras Šalčiūnas (1918–1991 m.) ir Antanas Kusta (g. 1923 m.) buvo siuvėjai. Jonas Grupiljonas (1924–1996 m.) ir bažnyčios chorui vadovavęs Justas Černis (1918–2002 m.) dirbo nekvalifikuotą darbą ligoninėse. Tiems, kam pavyko pragyventi iš protinio darbo, tapdavo komiteto kasininkais. Tai inžinieriai Mykolas Balčiūnas (g. 1920 m.) ir Petras Zurenka (g. 1941 m.) bei buhalteris Albinas Ivanauskas-Ives (g. 1925 m.). Paminėti dar keli nariai, kurių profesijų nepavyko nustatyti. Tai Justinas Dirvonskis (1918–2002 m.) ir Pranas Urbonas (1918–1995 m.).

Kita komiteto narių dalis priklausymą jam derino su kita visuomenine veikla. Antrosios kartos londonietis Juozas Guoga (1912–1972) tęsė šeimos visuomeninę tradiciją ir priklausymą parapijos komitetui derino su veikla Lietuvių klubo valdyboje. Škotijoje gimęs Jonas Babilius (g. 1914 m.) veikė visose ne ideologinėse lietuvių draugijose. Verslininkas Mečislovas Bajorinas (1914–1995 m.) 1949-1958 m. buvo DBLS pirmininku. Verslininkas Zigmas Juras (1924–2002 m.) buvo vienas pagrindinių Lietuvių namų bendrovės valdybos veikėjų. Viktoras Zdanavičius (1908–1980 m.), Petras Mašalaitis (1907–1988 m.), Stasys Blotnys (1918–1997 m.) ir Adolfas Namajuška (1921–1973 m.) buvo aktyvūs *Lietuvos atgimimo sąjūdžio*, išpažįstančio voldemarininkų idėjas, veikėjai. Stasys Bosikis (g. 1928 m.) dirbo „Nidos“ spaustuvėje ir buvo Lietuvių namų barmenas.

Kitaip susiklostė branduolio parapijietes jungiančios šv. Onos draugijos raida. 1955 m. iš draugijos vadovės pareigų pasitraukė ketvirtį amžiaus jai vadovavusi Ona Liūdžiuvienė (1888–1967 m.). Jau buvo nusistovėjusi tradicija, jog *onietės* ruošia blynų, margučių ir rudens balius, į kuriuos pritraukdavo choristus, šokėjus ir vaidintojus. Po karo ji pradėjo rengti pagerbimus pasižymėjusiems žmonėms, ypač kunigų jubiliejus. Liūdžiuvienė paliko 70 narių turinčią draugiją. Po to iki 1980 m. jos narių skaičius svyravo nuo 60 iki 30, o 9-ame dešimtmetyje nukrito iki 20. Po Onos Liūdžiuvienės vėl grįžta prie vadovių rotacijos principo, o tai buvo kontrastas šv. Kazimiero parapijos draugijai, palaikančiai perrenkamo vadovo taisyklę. Būta ir kito skirtumo – vadovavimas draugijai išliko antrosios Londono lietuvių kartos rankose. Vakariniame Londone gyvenančios moterys nesijungė į eastenderišką Šv. Onos draugiją, bet 1957 m. sukūrė Londono lietuvių moterų sambūrį „Dainava“, kuris buvo mažesnis ir laisvas nuo religinių konotacijų. Ji ruošdavo *bazarus* ir balius, kurių pelną skirdavo šalpai bei literatūrinius vakarus[53].

Senųjų visuomenininkų dukros po karo pasirodė esančios aktyvesnės nei jų sūnūs. Iš vyresnės kartos galima išskirti Agotą Putinienę (1898–1989 m.) ir Magdaleną Damidavičienę (1905–1988 m.). Iš jaunesnės kartos išskirtinos Elena Sendzikienė (1912–1985 m.,

buvusi Degėsytė), Adelė Kriaučiūnienė (g. 1915, buvusi Besasparaitė), Mikasė Paruliienė (1916–2002 m., buvusi Kaladauskaitė), Marija Vikanienė (1916-1986 m., buvusi Neiberkaitė), Magdalena Šemetienė (1920–2002 m., buvusi Kalinauskaitė), Veronika Jurienė (g. 1921 m., buvusi Liūdžiūtė), Hilda Piščikienė (g. 1927 m., buvusi Liūdžiūtė), Rozalija Černienė (1923–1981 m., buvusi Bulaitytė), ir Viktorija Puidokienė (1923–2012 m., buvusi Siniušaitė), Frances Senkuvienė (1917–2002 m.). kaip matyti, dauguma jų ištekėjo už pokario išeivių visuomenininkų. Iš *dipukų* grupės katalikiškoje veikloje aktyvumu išsiskyrė Sofija Grupiljonienė (g. 1925 m.), Ona Žvirblienė (1918–2002 m.), Margarita Knabikienė (1916–2006 m.) ir Kunigunda Urbonienė (1926–2014 m.). Jos aktyviai reiškėsi senosiose bendruomenės draugijose, ypač šv. Onos, bei meninėje saviveikloje.

Parapijiečių branduolys kaip galėdamas siekė užpildyti sekmadienius įvairiais renginiais. Finansinis stabilumas sukūrė prielaidas šios veiklos įrėminimui savoje erdvėje. Šv. Kazimiero bažnyčios rekonstrukcija 1951–1952 m. tarsi ženklino parapijos prisikėlimą naujam gyvenimui. Tuoj pat prasidėjęs parapijos tuštėjimo metas lyg ir nekūrė prielaidų jokiai kitai bažnyčios atnaujinimo veiklai, išskyrus remontus. Visgi komitetas įtikino naujai atvykusį J. Sakevičių, jog reikalinga erdvė, kurioje parapijiečiai galėtų pasibūti savaitgaliais. Priestatas, pavadintas svetaine, buvo pastatytas 1973–1974 m. Joje 1975 m. vasario 9 d. buvo atidarytas šv. Kazimiero parapijos klubas. Jo komitetas susidėjo iš 9 narių, iš kurių 2 buvo moterys. Iš komiteto buvo išskirtas „baro komitetas“ – trys nariai, atsakingi už prekybą alkoholiu. Prezidentu pagal katalikiškų klubų tradiciją tapo klebonas. Narystė klube nesiribojo vyrais, lietuviais ar katalikais – jais galėjo būti visi norintys, bet į klubą patenkama tik rekomendavus nariui ir palaukus tris mėnesius. Iš karto į klubą įsirašė 35 žmonės, po to jų skaičius šoktelėjo keletą kartų. Svečiams buvo ir yra siūloma pasirašyti specialioje svečių knygoje ir jiems neleistina mokėti už alkoholį. Klubas savaitgaliais veikė 11.30–14.00 ir 18.00–22.30, sekmadieniais – 12.00–14.00 ir 18.00–22.30 val.[54] Tiesa, kartais įsilinksminus šių valandų limito nebuvo laikomasi ir griežtumu pasižyminčiam J. Sakevičiui kartais tekdavo priminti darbo laiką. „Jeigu vyrai pasilieka ilgiau svetainėj, tai kunigas Kazlauskas ateitų ir praleistų laiką su jais. O kunigas Sakevičius ateidavo ir sakydavo – vyrai, eikit jau namo. Jo. Išvaikydavo“, – prisimena šio klubo komiteto narė Veronika Jurienė[55]. 1980 m. šie užsibuvimai kaip problema minimi marijonų *namų* vizitacijos protokole[56]. Klubas buvo sumanytas kaip draugijinio gyvenimo praturtinimo priemonė ir tuo pačiu nekonkurencinė alternatyva Sporto ir socialiniam klubui. Galima netgi surizikuoti teiginį, jog jis buvo lietuvių klubo dublikatas. Juose abiejuose rengti baliai, loterijos, minėjimai, skaitytos paskaitos, priiminėti svečiai, vykdavo koncertai.

Krizė marijonų ir parapijiečių santykiuose

1960 m. rugsėjo 27 d. į Londoną iš Romos rektoriauti atvyko Steponas Matulis (1918–2003 m.) ir Londono lietuvių marijonų *namuose* po dešimtmečio pertraukos vėl buvo suformuota *vitam commune*. Matulis buvo kilęs iš Svėdasų apylinkių, karo metais studijavo VDU, po to pasitraukė iš Lietuvos, studijavo Romoje, kur parašė dvi studijas apie Jurgį Matulaitį. Prieš atvykdamas į Londoną ėjo įvairias pareigas marijonų būstinėje Romoje. Londone jis sugyveno su lietuvių bendruomene, bet stengėsi išlaikyti atstumą, viešuose renginiuose elgdavosi rezervuotai[57].

Matulis, remiamas parapijos komiteto, netruko įgyvendinti naujas idėjas. 1961 m. gegužės 21 d. jo ir S. Kasparo iniciatyva

reanimuota formaliai dar 1949 m. įsteigta Anglijos ateitininkų draugovė. Ateitininkai, kurių Londone buvo apie 40[58], surengė keletą viešų renginių, prisidėjo prie labdaros rinkimo akcijos Seinų apylinkių lietuviams[59]. Matuliui 1965 m. išvykus iš Londono ateitininkų veikla prigeso.

Kita įgyvendinta idėja – atgaivintas marijonų žurnalas „Šaltinis". 1961 m. rugpjūčio mėn. komitetas nupirko elektrinį duplikatorių, su kuriuo 1961 m. gruodžio 17 d. išspausdintas pirmasis „Šaltinio" numeris. Žurnalas išeidavo kas du mėnesius. 1962 m. nuo 4-o numerio žurnalas pradėtas spausdinti „Nidos" spaustuvėje, o tai pagerino jo kokybę. Žurnalo tiražas buvo apie 1200 egzempliorių. Redakciją sudarė žmonės ne tik iš Londono ir ne tik įsitraukę į išskirtinai katalikišką veiklą. Visgi jo gvildenamos temos buvo grynai katalikiškos.

Rektorius ir parapijos aktyvas matė, jog lietuvių Londone mažėja ne tik dėl emigracijos, bet ir dėl pirmosios kartos lietuvių išmirimo. S. Matulis 1962 m. pavasarį iškėlė idėją Leytono rajono katalikiškose šv. Patriko kapinėse, kur dauguma lietuvių buvo laidojama, įsteigti atskirą lietuvių nekropolį[60]. Nuo 1963 m. Londono lietuviai pradėti laidoti lietuviams skirtoje sekcijoje. Tarp lietuvių ši kapinių dalis pradėta vadinta lietuvių *kapinėmis*, o oficialiai ji vadinama lietuvių *lauku*. Parapijos komitetas apsiėmė prižiūrėti šį lauką ir paskirdavo tam darbui keletą žmonių. Vietas šiose *kapinėse* reikėjo ir reikia užsisakyti bei apsimokėti iš anksto. 1968 m. jose pašventintas Vinco Jokūbaičio sukurtas lietuviškas kryžius, kuris šv. Patriko kapinių visumoje simboliškai išskyrė lietuvių *kapinių* erdvę[61]. Dėl ribotos erdvės nebuvo leista statyti masyvius paminklus, išimtis 1970 m. padaryta tik Lietuvos pasiuntinio Broniaus Balučio kapui. 1980 m. šiose kapinėse buvo palaidota daugiau kaip 120 lietuvių[62].

Trijų kunigų buvimą greitai mažėjančioje Londono lietuvių misijoje marijonų vadovybė traktavo kaip perteklinį, juolab, kad taip manė ir patys Londone reziduojantys kunigai. Pilnos sudėties Londono lietuvių *namų* idėja tuo metu jau nebuvo siekinys, tad Londono marijonai lietuviai tapo laikinu „rezervu" galimoms naujoms misijoms. Polinkį ieškoti naujų parapijų lietuvių marijonams ypač turėjo vicegenerolas Pranas Brazys, 1957–1965 m. ėjęs šias pareigas 1960 m. rudenį Adelaidės arkivyskupas Matthew Beovich'ius paprašė jį atsiųsti porą lietuvių kunigų į Adelaidę[63], nes tenykštis lietuvių bendruomenės sielovadininkas Juozas Kungys girtavo. Tikėtasi, jog Adelaidės *Lietuvių katalikų centrą* perėmus vienuoliams tokių problemų ateityje bus išvengta[64]. Marijonų vadovybė Romoje iš karto nusprendė, jog D. Britanijoje dirbantys marijonai turėjo geriausias galimybes įsikurti Australijoje, kuri buvo Britų Sandraugos šalis. Antanas Kazlauskas ir Pranas Daunys neturėjo nieko prieš išvažiavimą. Dar daugiau – „prieš senatvę aš dar norėčiau ką nors bandyti naujo ir didesnio" – rašė A. Kazlauskas[65]. Oficialus užklausimas Londono lietuvių *namams* buvo išsiųstas 1961 m. spalyje ir tuoj pat buvo gautas teigiamas atsakymas[66]. Marijonų vadovybė Romoje gruodžio pradžioje priėmė oficialų nutarimą siųsti ten šiuos du kunigus[67]. Kai šios žinios pasiekė parapijiečius, šie reagavo su dideliu nepasitenkinimu ir kaltino marijonų vadovybę nesiskaitymu su jų interesais. 1962 m. sausio 1 d. S. Kasparas keleto lietuvių draugijų vardu įteikė peticiją marijonų generalvikarui Pranui Braziui, tvarkančiam perkėlimo reikalus, kuriame prašė A. Kazlauską toliau palikti klebonauti Londone[68]. Šis protestas negalėjo paveikti marijonų vadovybės pasiryžimo perimti dar vieną misiją. P. Brazys atsiuntė londoniečiams diplomatišką atsakymą, jog sprendimas nekeistinas[69]. „Išleista jie buvo su daugeliu „išleistuvių" (buvo viena ir Lietuvos Pas[iunti]nybėje) ir nemažu pasigailėjimu"[70]. Abu kunigai po to susiejo savo gyvenimus su

Australija, o P. Dauknys 1967 m. paliko marijonų kongregaciją.

Kurį laiką S. Matulis buvo likęs vienas, bet 1962 m. lapkričio 15 d. jam į pagalbą iš JAV buvo atsiųstas Juozapas Budzeika (1908–1983 m.). Jis buvo kilęs iš Punsko, karo metais buvo vokiečių administracijos Gardino krašte pareigūnas, kunigu tapo jau būdamas 38 m. Įstojęs į marijonus dirbo JAV, studijavo Romoje. Londone jis lankėsi 1959 rugpjūčio–rugsėjo mėn., kur paliko prieštaringą įspūdį A. Kazlauskui: „jis per daug ir dažnai negudriai mėgsta viską kritikuoti nuo apačios iki pat viršūnės. [...] Atrodo, kad liaudžiai gali neblogai kalbėti. Tinka vesti rekolekcijoms ir misijoms. Su žmonėmis jam trūksta takto“[71].

Vienas Stepono Matulio sumanymas „iškeldino“ jį iš Londono. Kaip ir jo pirmtakai jis matė Londono lietuvių bendruomenės merdėjimą ir ėmėsi iniciatyvos išplėtoti mokyklinio amžiaus lietuvių jaunimo tautinį ugdymą. Pradžia jau buvo padaryta 1954 m., kai naujųjų išeivių vaikams atkurta savaitgalinė mokykla[72]. Atvykus S. Matuliui joje mokėsi pora dešimčių 5–11 m. vaikų[73]. Nuo 1962 m. rektorius planavo pirkti sklypą šalia bažnyčios, kur įsteigti jaunimo tautinio ugdymo centrą arba rasti galimybę įvesti lietuvių kalbos ir kultūros pamokas East Endo mokyklose[74]. Taip buvo grįžta prie tarpukario rektorių iniciatyvų. Šie planai nejudėjo iš vietos iki tol, kol Anglijos 1965 m. gegužės mėn. neaplankė pirmasis vyskupas lietuvių išeivių sielovadai Europoje Pranas Brazys. Jie buvo seni bičiuliai su S. Matuliu ir turėjo panašią viziją apie lietuvių religinio ir visuomeninio gyvenimo reanimaciją – buvo būtina steigti katalikiškus centrus jaunimui, o esančius palaikyti. Naujojo vyskupo vizijoje pirmiausia tokie centrai turėjo būti Anglijoje. Šią idėją palaikė ir tuometinis marijonų generolas Česlovas Sipovičius, kuris gerai pažinojo Anglijos lietuvių išeivių problemas. Toks „užnugaris“ leido S. Matuliui gana greitai įgyvendinti savo svajones. Tikriausiai dėl nekilnojamo turto kainos buvo atsisakyta idėjos tokį centrą steigti Londone, bet atkreiptas dėmesys į Nottinghamo lietuvių bendruomenę. Idėjai pritarė vietinis vyskupas ir mokyklų direktoriai, tad tolesni įvykiai klostėsi greitai. 1965 m. rugpjūtyje nupirktas buvusio viešbučio patalpos ir greitai pritaikytos bendrabučiui. Šis centras buvo pavadintas „Židiniu“, ten įkurta Aušros Vartų koplyčia ir rugsėjo 8 d. jis atvėrė duris pirmiesiems gyventojams. Bendrabutyje gyveno lietuvių moksleiviai, kurie lankė vietines mokyklas. „Židinyje“ jie mokėsi lituanistinių dalykų ir, reikalui esant, gaudavo korepetitorių pagalbos mokyklinių programų dalykams. „Židinio“ patalpose taip pat atsidarė sekmadieninė jaunesnio amžiaus vaikų mokyklėlė, Nottinghamo lietuvių draugijos rengė savo posėdžius ir iškilmes, vyko lietuviškos pamaldos. Steponas Matulis iš karto persikėlė į Nottinghamą ir perkėlė ten „Šaltinio“ rengimą[75].

Juozapas Budzeika Londone liko vienas beveik dviem metams, bet negalėjo priprasti prie londonietiško klimato, East Endo socialinės aplinkos ir lietuvių katalikų savivaldos tradicijos. Įtampos prasiveržė 1967 m. Metiniame parapijos draugijos susirinkime, įvykusiame vasario 12 d., klebonas buvo apkaltintas atsainiu sielovadinių pareigų vykdymu – kartais atsisakąs mokyti vaikus pirmai komunijai, nekrikštijąs, nelaidojąs, neišduodąs metrikų patvirtinimų. Po „ilgų diskusijų“ nuspręsta imtis žygių, kad Budzeika būtų pakeistas[76]. Tai buvo beprecedentinis atvejis parapijos istorijoje. Stasys Kasparas, pasitaręs su S. Matuliu, komiteto vardu kreipėsi į Praną Brazį, kuris, kaip lietuvių vyskupas jau du kartus buvo apsilankęs Londone. Juolab, kad jo eilinio apsilankymo buvo laukiama 1967 m. vasarą. Kasparas pakartojo komiteto valią ir papildė parapijiečių nuoskaudų sąrašą – klebonas be išankstinių pasitarimų arba net skelbimų keitinėja pamaldų ir išpažinčių klausymo

laiką, lankydamas ligonius kartais neduoda Komunijos[77]. P. Brazys pažadėjo šia problema užsiimti, kai atvažiuos į Londoną birželio 18 d.[78], bet pažadas liko neištesėtas – vyskupą birželio 9 d. ištiko širdies smūgis.

Panašu, jog J. Budzeika traktavo pasauliečių nepasitenkinimą kaip nevertą dėmesio ir tuo metu subrandino planą nors kažkiek atgaivinti Londono lietuvių religinį gyvenimą. Tai, kaip jis matė esamą padėtį, atsikleidžia laiške P. Braziui: „skubiais žingsniais artėjimas prie mirties taško. Senieji lietuviai, uoliausi bažnyčios lankytojai, jau beveik visi kapuose, o kurie dar gyvi – nepaeina. Naujieji – keliasi į miesto periferijas ir ten dingsta. Jaunimas nei vienų, nei kitų, prie lietuviškų reikalų, juo labiau prie Lietuviškos bažnyčios, nelimpa. Nemažas būrys viengungių gyvena netoli bažnyčios, bet be karčiamos jų niekur daugiau nesutiksi. Tad sekmadieniais bažnyčią lanko nedidelė žmonių dalis, bet ir jų gretos retėja. Šiokiadieniais, išskiriant atskiras ir labai retas progas, bažnyčia tuščia ir neliko net kam Mišioms patarnauti. Mišias laikau vienas ir vienas sau“[79]. Paskutinis sakinys tikriausiai atspindi tarp parapijiečių paplitusį nusivylimą rektoriumi. Budzeika siūlė arba įsileisti į lietuvių bažnyčią pamaldas anglų kalba ir taip pritraukti kitus East Endo katalikus arba keltis į labiau reprezentatyvią vietą, perimti kitą bažnyčią su parapijiečiais ir įvesti joje pamaldas lietuvių kalba. Panašu, jog toks radikalus pasiūlymas iš Brazio pusės iš viso liko be atsako. Tada rektorius birželio pradžioje su tokiu pat pasiūlymu kreipėsi į marijonų generolą Č. Sipovičių. Jame buvo konkretizuotos sąlygos, kuriomis galima būtų likti senojoje vietoje: „jei bus nuspręsta palikti bažnyčią senoje vietoje ilgesniam skurdaus gyvenimo etapui arba visam gyvenimui, tada būtina įlieti kapitalo į brangokus pataisymus: pastatyti salę, pastatyti daugiau naujų kambarių, uždengti naują stogą, įvesti centrinį šildymą, perdažyti bažnyčią ir kleboniją“[80].

Marijonų generolas tikriausiai taip pat rezervuotai pažiūrėjo į J. Budzeikos siūlymus. Šis gi, neinformavęs vadovybės, atmetė galimybę rekonstruoti bažnyčią ir pradėjo susirašinėjimą su Vestminsterio vyskupijos kurija dėl šv. Kazimiero bažnyčios perkėlimo[81]. Arkivyskupija tuo metu ketino parduoti bažnyčią Bow Common apygardoje. Ši bažnyčia yra apie porą kilometrų į pietryčius nuo šv. Kazimiero bažnyčios ir dabar aptarnauja vietnamiečių bendruomenę. Anot S. Kasparo kleboną suviliojo jos pastatų kompleksas ir galimybė turėti didesnius marijonų namus[82]. Tiesa, net dabar pasivaikščiojus aplink šią bažnyčią atsiskleidžiantis vaizdas neprimena reprezentatyvaus rajono.

Šis „švelnus, ūkiškai nusiteikęs žmogus“[83] nederino šių planų ir su parapijos komitetu, nors pats neturėjo teisės disponuoti šv. Kazimiero draugijos turtu. Tada galiojančiame 1917 metų kanonų teisės kodekse nebuvo nagrinėjama bažnytinių pasauliečių draugijų turto problematika. Aptakiai konstatuota, jog „moraliniai asmenys, kuriuos bažnytinė valdžia pavertė juridiniais asmenimis, pagal šventuosius kanonus turi teisę įsigyti, turėti ir administruoti žemišką turtą“ (§ 1495)[84]. Pagal seną, teisinių aktų komentaruose užfiksuotą tradiciją, tokių draugijų nuosavybė buvo neliečiama tol, kol jos egzistuodavo. Pasiremsime 1943 m. pasirodžiusiu Thomas J. Clarke teisiniu komentaru, aptariančiu parapinių draugijų statusą. Konstatavęs spragą šiuo klausimu Kanonų teisės kodekse jis pristato galiojančią praktiką: „Kadangi teisė administruoti savo turtą priklauso išimtinai pasaulietinei draugijai, todėl administravimas [...] yra laisvas nuo bet kokios bažnytinės priežiūros. [...] Taigi jokiu būdu pasaulietinės draugijos pinigai ar turtas negali priklausyti parapijai, nebent pats kunigas draugiją įsteigė siekdamas paremti parapinę veiklą. Teisę į turto nuosavybę išlaiko draugija“[85]. Londono lietuvių misijos atveju parapija ir parapijos draugija

buvo organiškai suaugusios. Marijonai buvo pratę Londono misiją traktuoti kaip savo domeną ir kartais nesiskaitydavo su parapijiečių ir komiteto pageidavimais, kaip tai atsitiko iškeliant A. Kazlauską ir P. Dauknį. Šie veiksniai tikriausiai drąsino J. Budzeiką spręsti misijos ateitį nesikonsultuojant su parapijiečiais.

Marijonų vadovybė matė būtinybę pakeisti J. Budzeiką tokiu kunigu, kuris atsižvelgtų į giliai įsišaknijusią Londono lietuvių parapijos savivaldos tradiciją. Dar 1967 m. pradžioje svarstyta J. Sakevičiaus kandidatūra, bet galiausiai 1967 m. lapkričio 8 d. penktą kartą į Londoną kunigauti atvyko K. A. Matulaitis. Jis dėl silpnos sveikatos ir noro atsidėti akademinei veiklai pasitenkino rektoriaus padėjėjo statusu. Vos tik jam atvykus parapijiečių ir klebono įtampos pasiekė apogėjų. Juozas Budzeika ypač susidraugavo su Juozu Šemeta, kurį įtraukė į parapijos veiklą ir po rytinių mišių vis kviesdavosi arbatos. Pagal S. Kasparo versiją Juozas Šemeta kartą pastebėjo neatsargiai padėtą laišką iš Vestminsterio arkivyskupijos kurijos, kuriame buvo rašoma apie planuojamą bažnyčių apkeitimą. Jis tą laišką pasiėmė ir lapkričio 19 d. buvo sukviestas neeilinis parapijos komiteto posėdis. Į jį buvo pakviesti abu kunigai ir tada paaiškėjo, jog K. A. Matulaitis nežinojo apie J. Budzeikos ketinimus. Spaudžiamas atsistatydinti rektorius atsisakė tai daryti ir galutinis sprendimas dėl jo ateities paliktas marijonų generolui[86]. Stasys Kasparas komiteto vardu gruodžio pradžioje kreipėsi į Č. Sipovičių su prašymu pakeisti kleboną ir gavo patikinimą, jog generolas asmeniškai vietoje spręs šias problemas[87].

Kūčių dieną tarp abiejų kunigų pratrūko tvyrojusi įtampa. Nuo tada K. A. Matulaitis savo dienoraštyje pradeda kritiškai atsiliepti apie Budzeiką, nors iki tol jame nutylėjo net lapkričio 19 d. buvus parapijos komiteto posėdį. Iš jo dienoraščio sužinome detales apie J. Budzeikos rektoriavimo pabaigą. Jis nedalyvavo komiteto susirinkime 1968 m. sausio 28 d. – išvyko „kalėdoti“. Jis taip pat neruošė vyskupo Patricko J. Casey priėmimo artėjančių kazimierinių proga, kurį pats prieš tai užsakė. Vasario 2 d. Budzeika skubiai išskrido į Čikagą, į savo tetos laidotuves. Tą pačią dieną į Londoną iš Romos atvyko marijonų generolas Česlovas Sipovičius, kuris pravedė vizitaciją ir pratęsė savo vizitą laukdamas grįžtančio J. Budzeikos. Iš pradžių generolas ketino palikti jį Londone, po to apsisprendė pervesti jį į Nottinghamą pas S. Matulį. Iš ten į Londoną turėjo atvykti Jonas Vilutis, kuris buvo atsiųstas iš JAV lietuvių marijonų provincijos ir „Židinyje“ dirbo nuo 1966 m. Generolas rektoriumi prieš jo valią paskyrė Kazimierą Aloyzą Matulaitį, tuo tarpu Juozas Budzeika tikriausiai sąmoningai neskubėjo grįžti į Londoną. Jis nesiskubino į kovo 3 d. įvykusį vyskupo Patricko J. Casey apsilankymą, kurio metu septyni jaunuoliai priėmė Sutvirtinimo sakramentą ir parskrido kovo 4 dieną. Grįžęs iš karto pasiprašė į Ameriką. Parapijos komitetas kovo 17 d. nusprendė surengti jam išleistuves, bet jis atsisakė jose dalyvauti. Po to porą mėnesių naujajam rektoriui dar padėjo per gavėnios laikotarpį ir išvyko į Čikagą[88].

Jonas Vilutis į pagalbą K. A. Matulaičiui atvyko balandžio mėn. Anot S. Kasparo, jis buvo iš tų amerikiečių, kurie yra perdėm kritiški britiškos visuomenės atžvilgiu[89]. Be to, jam, kaip ir J. Budzeikai, gyvenimas klebonijoje, kurioje nėra dušo ir centrinio šildymo buvo nepriimtinas. Vilutis turėjo dar vieną „mirtiną“ nuodėmę – sunkiai kalbėjo lietuviškai[90] ir angliškai kalbėjo su amerikietišku akcentu, kas angliškoje visuomenėje beveik prilygsta asmens diskreditacijai. K. A. Matulaitis dienoraštyje savo ruožtu Vilutį pavadino naivuoliu ir nelabai pergyveno, kai jis 1968 m. rugpjūčio 12 d. išvyko į JAV.

Marijonų kunigai parapijos nunykimo laikotarpyje

74-ių metų sulaukęs ir dažnus sveikatos sutrikimus dienoraštyje išpažįstantis Matulaitis metus dirbo vienas. Tada jis buvo atsidėjęs savo istoriniams ir paraistoriniams tyrimams[91], be to buvo paskirtas Jurgio Matulaičio beatifikacijos bylos vicepostulatoriumi Europai. Tai pirmiausiai reiškė nemažai laiko atimančią pareigą rinkti aukas lėtai judančio beatifikacijos proceso išlaidoms padengti. 1969 m. rugpjūtyje iš JAV į Londoną klebonauti antrą kartą atvyko Jonas Sakevičius ir parapija įžengė į rimties stadiją. Po Matulaičio mirties 1976 m. rektorius liko vienas. Nuo tada tik vasaromis jam padėdavo arba pavaduodavo iš JAV ar Europos atvykstantys kunigai, nebūtinai marijonai. Tik 1990 m. marijonų vadovybė surado kunigą iš Lietuvos Ričardą Repšį, kuris beveik pusantrų metų buvo pastoviu 83-jų metų sulaukusio rektoriaus padėjėju. Šiam išvykus J. Sakevičius liko vienas iki 1999 m., kai atsistatydino.

Jonui Sakevičiui teko vadovauti fiziškai greitai senstančiai ir nykstančiai bendruomenei. Lietuvių mažėjimo procesą 7–9 dešimtmečiais galima užčiuopti statistinės suvestinėse, kasmet siunčiamose į Vestminsterio arkivyskupijos kuriją[92]. Šie duomenys yra labai prieštaringi. 1966 m. įrašyta esant tik 300 parapijiečių, 1968 m. – 1460, 1969 m. – 700. Ataskaitas pildė vis kiti kunigai ir ši ekvilibristika yra nepaaiškinama. Patikimesni atrodo vėlesni duomenys – 1970–1973 m. fiksuojama, jog Londone yra apie 1000 lietuvių katalikų, 1974–1975 m. – 900, 1976–1982 m. jų skaičius mažėja 800–600, už 1984–1990 m. duomenų nėra. Tik ataskaitoje už 1991 m. jis įrašė, jog parapijoje dar yra apie 300 tikinčiųjų. Ataskaitose į Vestminsterio kuriją yra fiksuojamas mirusių skaičius. Sužinome, jog 1970–1991 m. mirė 280 žmonių, o lietuvių sumažėjo nuo apytikslio 1000 iki spėtino 300 skaičiaus. Tai reiškia, jog likę 400 iškrito iš parapijiečių skaičiaus dėl nutolimo nuo parapinio gyvenimo.

Pagrindinė naujųjų kunigų užduotis 8-ame dešimtmetyje buvo į lietuvių bendruomenės religinį gyvenimą įvesti II Vatikano susirinkimo naujoves. Tai nebuvo paprasta užduotis, nes visoje išeivijoje aktyviausi parapijiečiai buvo linkę nepritarti naujovėms. Šio proceso rekonstrukcija Londono atveju negalima dėl labai fragmentiškų šaltinių, tad bus apsiribota tik keletu štrichų. Iš pradžių verta pažvelgti į šių reformų įgyvendinimo kontroversijos Anglijoje. Pasiremsime sociologo Anthony Archerio studija *Dvi katalikų bažnyčios*[93], kurioje, remiantis jo 8-o dešimtmečio pabaigoje surinktais apklausų duomenimis iš Staffordshiro grafystės, aprašomi pokyčiai visoje Anglijoje. Jis pabrėžia, jog 7-ame dešimtmetyje tarp darbo klasei priklausančių parapijiečių plintant aukštesniems, nei iki tol, išsilavinimo standartams, jaunimui jau nepakako „paprasto tikėjimo“ duodamų atsakymų. Be to, jis nustojo matyti lokalines bažnyčias kaip tapatybės „kalves“. Kiekybiškai dominuojantys vyresnės kartos dvasininkai nebuvo pajėgūs susidoroti su iššūkiu įrodyti, jog Katalikų bažnyčia yra vertingesnė už čia pat esančias kitas konfesijas. Teologinis Bažnyčios atsinaujinimas, fiksuotas II Vatikano dokumentuose, komentaruose ir populiarizacinėje literatūroje, nedarė įtakos nei dvasininkijos gebėjimo visa tai pertransliuoti, nei jaunosios kartos egzodo iš parapinių struktūrų. Spėju, jog šis procesas neaplenkė Šv. Kazimiero parapijiečių, kurių absoliuti dauguma priklausė darbo klasei ir siekė savo vaikams suteikti kuo geresnį išsilavinimą. Nėra liudijimų, jog J. Sakevičius ir K. A. Matulaitis būtų palankūs ar nepalankūs II Vatikano reformų dvasiai, bet kartu nėra liudijimų, jog jie būtų stengęsi naujomis idėjomis sudominti *dipukų* arba senesnės kartos imigrantų vaikus. Nebuvo išplėtotos jokios naujos sielovadinės

formos. Jų nutolimas nuo katalikybės gal būt buvo greitesnis, nei kad nuo lietuviškos (nebūtinai lingvistinės) tapatybės.

Iš Vatikano II „revoliucijos“ pėdsakų religiniame gyvenime ryškiausiai matėsi liturginės reformos. Nemenkinant jų revoliucinio pobūdžio pastebėtina, jog jos buvo pravestos absoliutinėms monarchijoms būdingomis direktyvinėmis priemonėmis. Bažnytinė biurokratija pasirėmė tik liturgikos ekspertų nuomonėmis ir iš viršaus įdiegė sugrįžimą prie ankstyvųjų liturginių tradicijų „aukso amžiaus“. Tikinčiųjų nuomonės net nemėginta klausti ir dėl to reformos pasekmė buvo pertvarkymai bažnyčiose, kurie žeidė menkesnės religinės refleksijos tikinčiųjų jausmus. Kai kurios pamaldumo formos buvo beveik protestantiškos reformacijos stiliuje pašalintos iš sakralios erdvės. „Visa žėrinti katalikiškojo simbolizmo armija paliko lauką. Šventieji akivaizdžiai sudėjo ant žemės savo galias, tokias kaip pagalba randant pamestus daiktus, gydant skaudančias gerkles ar įsikišant į beviltiškas bylas. Šių specialistų įgūdžių oficialiai atsisakyta. [...] Galingos novenos ir maldos išnyko. Specialių iškilmių progomis pradėta apsieiti be gausybės žvakių aplink altorių; net asmeniškai uždegti ją prieš [šventojo] statulą daugiau nerekomenduota“, – rašo . Archeris[94]. Galbūt tada Šv. Kazimiero bažnyčiai A. Petrausko iniciatyva 1934 m. įsigytos šventųjų relikvijos atgulė į relikvijorių, kur jos yra iki šiol.

Įvesta tikinčiųjų kalba buvo vienintelis liturginės reformos elementas, palankiai priimtas visoje Anglijos katalikybės erdvėje. Visa kita atrodė neįprasta. Dėl naujos mišių tvarkos, Šv. Kazimiero bažnyčioje įvestos 1970 m. gruodžio 6 d., trumpai būta nesutarimų net tarp abiejų kunigų[95]. Presbiterijos turėjo „ištuštėti“ tam, kad baldai, statulos arba paveikslai negožtų mišių stalo. Šv. Kazimiero bažnyčioje su šiuo pertvarkymu delsta. Tik 1978 m. ar kiek vėliau buvo padarytas naujas mišių altorius, į kurį iš priekio buvo atremtas beveik vietinės relikvijos statusą įgavęs Paskutinės vakarienės paveikslas, pirktas 1915 m. Komunija buvo mėginta dalinti dviem pavidalais – ostija, prieš ją priimant, būdavo panardinama į vyno taurę. Komunija dviem pavidalais buvo būtent tokia naujovė. Jos atsisakyta kasdieniais sekmadieniais, kurį laiką dar dalinta per didžiąsias šventes ar vestuves, kol galiausiai išnyko visai. Anot Stasio Kasparo, būta parapijos susirinkimo (jo protokolas neišliko), kuriame buvo nuspręsta iš reformų pluošto priimti tik tai, kas priimtina[96]. Tarybos pirmininko atmintis neišsaugojo detalių, o nesant protokolo ar kunigų komentarų nėra galimybės išnarstyti detales. Visgi akivaizdu, jog savivaldos tradicijos dėka parapijiečiai turėjo galią nepriimti jų mentalitetui svetimų liturginių pertvarkymų. Tai buvo neįmanoma teritorinėse Anglijos parapijose, kur komitetai buvo pavaldūs klebonų valiai. Savivaldos privilegija Londono lietuviams leido laisvai svarstyti iš viršaus nuleistas direktyvines normas. Kita vertus, dalinė opozicija liturginei reformai atskleidė, jog taryba atstovauja konservatyviai tradicijai „revoliucinių“ pertvarkymų kontekste.

Pokyčiai parapijiečių branduolyje XX a. 9-ame dešimtmetyje

Šv. Kazimiero parapijos vadovybėje nebuvo susiformavusi uždara grupuotė, kaip kad kartais atsitikdavo kitose Anglijos parapijose. Sociologinių parapinio gyvenimo analizių, kurias galima būtų panaudoti kaip lyginamąją medžiagą, nėra gausu. Viena jų būtų sociologo Conoro C. Wardo studija *Kunigai ir žmonės*[97], kurioje tirtas vienos Liverpulio parapijos gyvenimas 5-ojo dešimtmečio pabaigoje. Autorius konstatavo, jog parapijos branduolys buvo monopolizavęs klebono jam išskirtą valdžios lauką.

„Aktyvūs parapijiečiai skundėsi, jog jie persidirbę ir negauna pagalbos, bet tuo pat metu kiti parapijiečiai sakė, jog jaučiasi sumišę, kadangi jų noras padėti parapijos veikloje menkai įgyvendinamas, nes viską atlieka maža klika“[98]. Šis aprašymas labiau tinka Šv. Kazimiero parapijos aktyvistams 4-ame dešimtmetyje, nei kad 6–7 dešimtmečiuose. Londono lietuviai lengvai pasitraukdavo iš aktyvių parapijiečių gretų – kartais pakakdavo menkiausio konflikto, o kartais pasitraukimą nulemdavo išsikėlimas gyventi toliau nuo bažnyčios. Šių parapijiečių skaičių iliustruoja metinių parapijos tarybų susirinkimų protokolai. Pvz., 1971 m. susirinkime dalyvavo 17, 1980 m. – 19, 1981 m. – 27, 1982 m. – 37, 1983 m. – 13, 1985 m. – 10 parapijiečių[99]. Tarp susirinkimo dalyvių įskaičiuoti ir tarybos nariai, tad neretai tarybos narių susirinkimuose būdavo daugiau nei eilinių parapijiečių. Dėl to kartais nevykdavo tarybos rinkimai, o jos nariai būdavo paprašomi eiti pareigas kitais metais. Taigi, aktyvių parapijiečių skaičius šv. Kazimiero parapijoje 8–9 dešimtmečiais galėjo būti apie 20–30 žmonių. Tai sudarė apie pusę pastovesnių bažnyčios lankytojų. Jonas Sakevičius Vestminsterio vyskupams 1980–1982 m. rašydavo, jog tik apie 50 parapijiečių nereguliariai sekmadieniais apsilanko bažnyčioje.

Dauguma lietuvių gyveno plačiai išsimėtę ir jiems (ypač turintiems vaikų) nepatogu reguliariai lankytis lietuvių bažnyčioje. Išeivių vaikai ir anūkai, gimę ir užaugę Londone, nerodė intereso tęsti katalikiško visuomeninio gyvenimo tradicijas. Tie, kurie dar apsisprendė dalyvauti lietuviškoje veikloje, bet jau menkai mokėjo lietuviškai, būrėsi aplink Sporto ir socialinį klubą, kuriame 1984 m. įsteigė futbolo komandą „Lithuanian Victoria“[100]. Kartojosi tarpukario ciklas – jaunimas labiau rinkosi sportą ir pasibuvimus prie baro, o nedalyvavimą tradicinių draugijų veikloje. Prie bažnyčios vis dar veikė tretininkų ir rožančiaus draugijos. Marijos dukterų sodalicija išsisklaidė apie 1960 m., kai dauguma jos narių ištekėjo. Kiek vėliau nunyko ir Marijos Mėlynoji armija, neišgyvenusi be P. Dauknio, kuris buvo jos veiklos palaikytojas. Parapinė lietuvių bendruomenė nepastebimai senėjo ir mažėjo. Laidotuvės kartodavosi daugmaž panašiu ritmu.

Tokia padėtis lėmė, jog aštrios konkurencijos dėl vadovavimo parapijai negalėjo būti. Komiteto vadovu kasmet buvo perrenkamas Stasys Kasparas; nežiūrint to, jog jis buvo „sunkaus charakterio“ ir kartais būdavo kaltinamas dėl konfliktinių situacijų įžiebimo. Pvz., 1970 m. vasario 1 d. visuotinio susirinkimo protokole randame įrašą: „pageidavimas buvo, kad parapijos pirmininkas rodytų daugiau vienybės, kiek liečia glaudesnį parapijos narių sugyvenimą. Praktiškai dažnai išeina, kad pats pirmininkas daugiau ardo, negu vienija“[101]. Stasys Kasparas kitais metais susirinkime stengėsi neutralizuoti kritiką, bet prasitarė apie mikrokonfliktų pasekmes: „yra ypač gaila, kad daug žmonių užsigauna, kartais tik dėl vieno pasakyto žodžio ir paskui nebeateina į mūsų bažnyčią ir neberemia mūsų parapijos“[102]. Beje, kartais prasiveržianti Stasio Kasparo kontroversiška veikla buvo kainavusi jam narystę DBLS – 1982 m. jis buvo pašalintas už „raudonųjų“ paieškas jos vadovybės gretose[103]. Po aštuonių metų jo narystė buvo atstatyta.

Metinių parapijos susirinkimų protokoluose kartais šmėkšteli pastabos, jog net sunku būdavo rasti norintį pirmininkauti arba sekretoriauti posėdžio metu ir tekdavo ką nors „išprievartauti“[104] šioms kelių valandų pareigoms. Parapijos tarybos sudėtis keisdavosi dėl aktyvių jos narių mirčių. Pvz., 1979 m. mirė Jonas Parulis, 1982 m. – Juozas Šemeta, 1984 m. – Ignas Dailidė. Kai kurie iš tarybos veiklos pasitraukė, pvz., Zigmas Juras po 1980 m. arba Povilas ir Napoleonas Žvirbliai, Alfonsas Knabikas po 1983 m. Į tarybą buvo pritraukti pensininkai Vladas

Velička (1914–1991 m.), Vaclovas Piščikas (1923–1995 m.) ir Mockus Stanislovas (1919–1987 m.).

Besiformuojančią dalyvavimo tuštumą užpildė moterys, pirmiausia mirusių aktyvistų našlės. Taryba joms duris atvėrė 1978 m. ar kiek anksčiau. Jos turėjo visuomeninės veiklos patirties šv. Onos draugijoje, tarpusavyje buvo susijusios bičiulystės ryšiais ir priklausė tai pačiai kartai. Po keleto metų stabilizuosis kasmet perrenkama keturių–šešių senjorių moterų grupė. Tai reiškė, jog pusė parapijos tarybos narių buvo moterys. Kita vertus, išmirštant tarybos nariams vyrams iš antrosios londoniečių kartos, jų vietą užėmė moterys iš tos pat kartos. Tad dėl jų senbuviai lietuviai parapijos vadovybėje kiekybiškai išlaikė lygias pozicijas su pokario imigrantais. Moterų įsitraukimas į parapijos tarybą atitiko II Vatikano pertvarkų dvasią, bet, kaip būdinga „konservatyvioms" ir senėjančioms bendruomenėms nebuvo staigus. Darau prielaidą, jog durų atvėrimas moterims buvo padiktuotas pragmatinės būtinybės. Kaip matyti iš šv. Kazimiero parapijos mirimų statistikos, moterys gyveno ilgiau už vyrus ir kasmet jų mirdavo mažiau. Jaunesnės kartos aktyvistų vyrų neatsirado, o parapiją valdančių bendraamžių karta pradėjo išmirti greičiau, nei moterys. Taigi, septintojo–aštuntojo dešimtmečių realijos įstūmė lietuvių parapijos savivaldą į krizę, iš kurios vienintelė išeitis atrodė aktyvistų išmirimas ir parapijos uždarymas.

Šios krizės mastas labiau atsikleidžia, kai lietuvių parapijos vadovybės evoliuciją patalpiname Anglijos parapijų tarybų raidos kontekste. Per daug nesiplečiant pakanka pasiremti sociologo Michaelio P. Hornsby-Smitho tyrimų išvadomis apie Anglijos pasaulietinio katalikų elito charakteristikas 8-ame dešimtmetyje. Jis pabrėžia, jog Vatikano II susirinkimo pasekmėje lėtai įsisiūbuojantis neįšventintų „Dievo tautos" atstovų aktyvumas per dešimtmetį sukūrė naują parapijos ir vyskupijos lygmenų aktyvisto tipą. „Nenumatyta šių reformų pasekmė buvo tai, jog potencialiai beklasių katalikų aktyvistų (užsiimančių gėlių išdėstymu ar tvarkančių bažnyčios valymo grafiką) vietą užėmė turintys specialybes, išsilavinę, aiškiai reiškiantys savo poziciją pasauliečiai, kurie buvo pratę prie kalbėjimo viešumoje ar vadovų vaidmenų. Jų neproporcionaliai daug [lyginant su dauguma katalikų] buvo iš vidurinės klasės"[105]. Šie naujieji parapijų lyderiai „kaip taisyklė buvo vyresnio amžiaus, išsiskyrė tarp parapijiečių vidurkio išsilavinimo, profesijos ir turto statusu ir tikriausiai buvo savo parapijų senbuviai, lyginant su parapijiečių vidurkiu"[106]. Juos M. Hornsby-Smithas vadina „progresistais", nes į socialines problemas šie žmonės žvelgė iš liberalių pozicijų. Jie taip pat aštriais klausimais, pvz., kontraceptinių priemonių draudimu, buvo linkę pasisakyti prieš popiežiaus ir Vatikano biurokratijos nuostatas. Pabrėžtina, jog šio aktyvistų tipo paplitimas nebuvo visuotinis. Tokių visuomenininkų užvaldytos tarybos koegzistavo su tarybomis, kurias sudarė vyresnio amžiaus rankų darbo klasėms priklausantys konservatyvių pažiūrų visuomenininkai.

Nieko panašaus nebuvo šv. Kazimiero parapijoje, bet tokie pokyčiai vyko katalikiškose East Endo anklavuose. 1976 m. arkivyskupas Basilis Hume vyskupiją suskirstė į penkias sielovadines sritis ir už East Endą 1976–1998 m. buvo atsakingas vyskupas Victoras Guazzelli. Jis rezidavo Poplare ir išskyrė pastangomis mažinti rasinę įtampą bei suteikti tenykštėms parapijoms misijinį pobūdį[107], kartais per šventes lankydavosi lietuvių bažnyčioje[108]. Anot Stasio Kasparo , V. Guazzelli neapsiribodavo tik oficialiais vizitais – jis užvažiuodavo į lietuvių bažnyčią vakarais trumpam pabendrauti su rektoriumi ir parapijiečiais[109]. Nykstanti lietuvių katalikų bendrija ir senstantis misijos vadovas

tik formaliai galėjo priklausyti jo įkurtai *Rytų Londono sielovadinei zonai*, kurios centruose virė dinamiškas gyvenimas.

Išvados

Katalikiškoji Londono lietuvių bendruomenė 1940–1990 m. laikotarpiu patyrė keletą vidinių transformacijų. Antroji londoniečių vyrų karta dar prieš karą neturėjo intereso aktyviai jungtis į lietuvišką veiklą, kuri buvo persunkta paternalizmo. Grįžę iš karo frontų jie dar labiau nutolo nuo lietuviško visuomeninio gyvenimo. Dėl to rytų Londono lietuvių draugijų vadovybė liko pirmosios kartos rankose. Kai į Londoną nuo 1946 m. pradėjo keltis naujoji išeivių banga, jiems buvo sunku integruotis į draugijų vadovybes. Kita vertus, senbuviai nenoriai jungėsi į naujų draugijų (pvz., DBLS) gretas. Ši atskirtis ir nepasitikėjimas tirpo laikui bėgant, senųjų draugijų valdybose palaipsniui pradėjo dominuoti naujieji išeiviai. 6-ame dešimtmetyje didesnė dalis naujųjų išeivių išvažiavo į JAV ir Kanadą ir tai buvo viena priežasčių, lėmusių keliolikos antrosios kartos lietuvių sugrįžimą arba įsitraukimą į visuomeninį gyvenimą. Šv. Kazimiero parapijos draugijos komitete 7-ame dešimtmetyje pusė narių buvo senbuviai. Tai lėmė parapijos savivaldos tradicijos palaikymą. Jos išbandymo būta 1967 m., kai parapijos komitetas sugebėjo pašalinti šią tradiciją pamynusį kleboną. Vyriškojo parapijos aktyvo gretų retėjimas atvėrė kelią ilgiau gyvenančioms jų žmonoms, kurios 9-ame dešimtmetyje sudarė pusę šio aktyvo narių. Apie 1990 m. parapijos branduolys buvo sunykęs ir susidėjo iš 20–30 žmonių, iš kurių pusė priklausė parapijos komitetui.

Marijonų vadovybė per visą šį laikotarpį negalėjo užtikrinti stabilaus Londono lietuvių *namų* funkcionavimo. Karo metais ji susidūrė su rektoriaus Konstantino Zajančkausko-Zanio sukeltu skilimu tarp parapijiečių, kuris išgeso pats. Pokaryje buvo susidurta su būtinybe turėti bent du lietuvius kunigus – Britanijoje kuriantis lietuviams, reikėjo dvasininko, aptarnaujančio pietų ir vidurio Anglijos kolonijas. Tai pavyko užtikrinti 1948 m. Parapijiečių ir jų kunigų sugyvenimo viršūne laikytinas 1954–1960 m. laikotarpis, kai klebonu buvo Antanas Kazlauskas, o jo padėjėju – Pranas Dauknys. Tik 1960–1962 m. kartu gyveno ir dirbo trys lietuvių kunigai, bet jie patys reflektavo, jog tuo metu lietuvių bendruomenei jau nebuvo poreikio turėti trijų dvasininkų. Dėl to marijonų vadovybė du iš jų 1962 m. perkėlė į Adelaidę. 1965-1968 m. būta kritinio momento – rektorius Steponas Matulis persikėlė į Nottinghamą, o į jo vietą buvo skubiai surastas Juozapas Budzeika, kuris nesugebėjo sutarti su parapijiečiais ir išprovokavo savo paties pašalinimą. Marijonų vadovybė buvo suinteresuota neeskaluoti parapijiečių nepasitenkinimo, juolab, kad šie vis dar jautėsi įžeisti beapeliacinio jų mylimų kunigų iškėlimo į Australiją. 1969–1976 m. senstančiai ir išmirštančiai parapijai aptarnauti pakako poros senyvo amžiaus kunigų, kurie buvo vyresni už parapijos aktyvo daugumą ir jam gerai pažįstami. Parapijiečiai ir jų sielovadininkai jau vien dėl savo amžiaus prisilaikė konservatyvių pažiūrų, tad II Vatikano reformų įgyvendinimas buvo vangus ir priimtas kaip neišvengiama būtinybė.

Nuorodos

[1] Londono lietuvių katalikų bendruomenės savivaldos raida 1896–1930 m., *Oikos*, 2013, nr. 1(15), p. 39–56. Londono lietuvių katalikų bendruomenė ir marijonai 1930–1946 m., *Oikos*, 2014, nr. 1(17), p. 53–66.

[2] Šiame straipsnyje toliau *parapijos klebono* ir *misijos rektoriaus* sąvokas vartosime kaip sinonimiškas.

[3] Būčys P., De dimissione sacerdotis Constantini Zanys esu Zajančkauskas. Pro memoria. 1946 01 26, Archivum Generale Marianorum

Romae (toliau *AGM*), kongregaciją palikusių marijonų fondas (EX), pos. EX 1941–1943, fasc. Zajančkauskas Constantinus

[4] Interviu su Veronika Juriene. 2012 01 20. Asmenis autoriaus archyvas.

[5] K. A. Matulaičio laiškas P. P. Būčiui. 1940 12 13. *AGM*, marijonų korespondencijos fondas (Litterae series I), pos. Mat, fasc. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum.

[6] K. Zajančkausko raštas P. Bulaičiui. 1940 10 23. Šv. Kazimiero bažnyčios Londone archyvas (toliau – *KBLA*), f. 3, b. 1.

[7] K. A. Matulaičio laiškas P. P. Būčiui. 1941 09 03. *AGM*, Litterae series I, pos. Mat, fasc. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum.

[8] K. A. Matulaičio laiškas P. P. Būčiui. 1942 03 10. *AGM*, Litterae series I, pos. Mat, fasc. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum.

[9] Church of St. Casimir Lithuanian Church notice book from February 1st 1942 to February 27th 1943. *KBLA*, neįtraukta į archyvo bylų numeraciją.

[10] Exemplar transumptum. 1942 03 23. *AGM*, EX, pos. EX 1941–1943, fasc. Zajančkauskas Constantinus.

[11] K. A. Matulaičio laiškas P. P. Būčiui. 1945 07 23. *AGM*, Litterae series I, pos. Mat, fasc. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum.

[12] P. P. Būčio laiškas K. A. Matulaičiui. 1945 08 15. *AGM*, Litterae series I, pos. Būčys ad M., fasc. Būčys Franciscus ad Matulaitis Casimirum.

[13] J. Sakevičiaus laiškas P. P. Būčiui. 1947 02 28. *AGM*, Litterae series I, pos. S-Sh, fasc. Sakevičius Ioannes ad Būčys Petrum I.

[14] Ištrauka iš „The People", 1945 09 09. Cituojama K. A. Matulaičio laiške P. P. Būčiui. 1945 09 10. *AGM*, Litterae series I, pos. Mat, fasc. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum.

[15] K. A. Matulaičio laiškas P. P. Būčiui. 1945 11 30. *AGM*, Litterae series I, pos. Mat, b. Matulaitis Casimirus ad Būčys Franciscum; G. Ingramo laiškas P. P. Būčiui. 1945 12 06. *AGM*, EX, pos. EX 1941–1943, fasc. Zajančkauskas Constantinus.

[16] A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1958 04 25. *AGM*, EX, pos. EX 1941–1943, fasc. Zajančkauskas Constantinus.

[17] Barėnas K., *Britanijos lietuviai 1947–1973*, Londonas, 1978, p. 5–6.

[18] J. Sakevičiaus laiškas P. P. Būčiui. 1946 10 25. *AGM*, Litterae series I, pos. S-Sh, fasc. Sakevičius Ioannes ad Būčys Petrum I.

[19] Liber Matrimoniorum in Ecclesia Sancti Casimiri..., d. 1: 1905–1948, d. 2: nuo 1949. Tai oficialus santuokų sąvadas, bet *KBLA* yra neoficiali *Liber Matrimoniorum* už 1924–1964 metus, kurioje yra daugiau duomenų apie besituokiančius. Jos abi neįtrauktos į archyvo bylų numeraciją. Oficialus santuokų sąvadas laikomas *tabularium*.

[20] Matulaitis K. A., *Londono lietuvių bažnyčios auksinis jubiliejus, 1902–1952*, Londonas, 1952, p. 44.

[21] Kun. A. Kazlausko jubiliejus. *Britanijos lietuvis*, 1951 08 31, p. 5.

[22] P. P. Būčio laiškas J. Sakevičiui. 1947 10 27. *KBLA*, f. 3, b. 5.

[23] Susirašinėjimo šio namo pirkimo ir įrengimo klausimais byla - *KBLA*, f. 3, b. 8.

[24] Sakevičius J., Marijonų vienuolynas Londone. *Britanijos lietuvis*, 1948 05 28, p. 4.

[25] Domus Londinensis I. Liber Visitationum Canonicarum 1934–1985. *KBLA*, f. 2, b. 72. Nuorašas: Memoriale Visitationis Canonicae Domus Londiniensis Congregationis CC. RR. Marianorum anno 1952 peractae. 1952 10 06. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Visitationes 1947–1980.

[26] Domus Londinensis I. Liber Visitationum Canonicarum 1934–1985. *KBLA*, f. 2, b. 72. Nuorašas: Visitatio Canonica Domus Londinensis I. 1965 04 25. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Visitationes 1947–1980.

[27] Domus Londinensis I. Liber Visitationum Canonicarum 1934–1985. *KBLA*, f. 2, b. 72. Nuorašas: Memoriale Visitationis Canonicae Domus Londinensis Congregationis CCRR Marianorum anno 1949 peractae. 1949 09 02. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Visitationes 1947–1980. Su gailesčiu skirdamiesi. Išlydint kun. A. Kazlauską Australijon. *Europos lietuvis*, 1962 04 03, p. 2.

[28] Interviu su S. Kasparu 2011 12 15. Autoriaus asmeninis archyvas.

[29] A. Kazlausko laiškas P. P. Būčiui. 1949 09 01. *AGM*, Litterae series I, pos. Kaf – Kre, b. Kazlauskas Antonius ad Būčys Petrum.

[30] A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1959 07 20.

AGM, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[31] Dauknys P., *Už geresnį pasaulį*. Londonas: [Nida], 1957; Ricciotti Giuseppe. *Kristaus gyvenimas: su kritiniu įvadu* / išvertė P. Dauknys. Londonas: Marijonai, 1962.

[32] Interviu su Veronika Juriene. 2012 01 20; Interviu su Stasiu Kasparu. 2011 12 15. Asmeninis autoriaus archyvas

[33] J. Vaišnoros laiškas V. Rimšeliui. 1965 05 28. *AGM*, Litterae series I, pos. Vaišnora ad N-Z, fasc. Vaišnora Josephus ad Rimšelis Victor.

[34] Visitation returns 1948, 1953, 1958. *Westminster Diocesan Archives*, box ZT

[35] Domus Londinensis I. Liber Visitationum Canonicarum 1934–1985. *KBLA*, f. 2, b. 72. Nuorašas: Memoriale Visitationis Canonicae Domus Londinensis Congregationis CCRR Marianorum anno 1955 peractae. 1955 03 18. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Visitationes 1947–1980.

[36] Barėnas Kazimieras. *Britanijos lietuviai 1947–1973*, Londonas, 1978, p. 197–199.

[37] Šv. Kazimiero parapijos įmokų knyga už 1948–1953 ir už 1954–1958 m. *KBLA*, neįtraukta į archyvo bylų numeraciją.

[38] Relatio annua de statu Domus Londinensis Provinciae Lituanae anno Domini 1948 et 1953. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Relationes annuae 1948 et 1953.

[39] Visitation returns 1958. *Westminster Diocesan Archives*, box ZT

[40] Relatio annua de statu Domus Londinensis Provinciae Lituanae anno Domini 1951, 1955 et 1962. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Relationes annuae 1951, 1955 et 1962.

[41] A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1958 07 15. *AGM*, nesutvarkytai P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[42] *KBLA*, f. 3, b. 3.

[43] *A history of the county of Middlesex*, vol. 11: Stepney, Bethnal Green. London, 1998, p. 140.

[44] Butler T. & Hamnett Ch., *Ethnicity, Class and aspiration. Understanding London's new East End*. London, 2011, p. 72.

45 Pamaldos Vakarų Londone, *Europos lietuvis*, 1970 01 18, p. 4.

[46] Paskutinis skelbimas apie jas patalpintas *Europos lietuvyje*, 1971 09 26.

[47] Šv. Kazimiero parapijos metinių narių susirinkimo protokolas. 1958 01 19. Asmeninis S. Kasparo archyvas.

[48] Interviu su S. Kasparu. 2012 05 03. Asmeninis autoriaus archyvas

[49] Stasys Kasparas / parengė J. K. *Europos lietuvis*, 1966 09 27, p. 2.

[50] Šv. Kazimiero parapijos metinių narių susirinkimo protokolas. 1960 01 19. Asmeninis S. Kasparo archyvas.

[51] Kasparas S., A. a. Joną Parulį palydint, *Europos lietuvis*, 1979 09 18, p. 4.

[52] Interviu su S. Kasparu. 2012 05 03. Asmeninis autoriaus archyvas

[53] Barėnas K., *Britanijos lietuviai 1947–1973*, p. 210–213.

[54] St. Casimir Lithuanian Club. Accepted rules... 1974 08 11. *KBLA*, f. 3, b. 21.

[55] Interviu su V. Juriene 2012 01 20. Asmeninis autoriaus archyvas.

[56] Domus Londinensis I. Liber Visitationum Canonicarum 1934–1985. *KBLA*, f. 2, b. 72.

[57] Interviu su Veronika Juriene. 2012 01 20. Asmeninis autoriaus archyvas.

[58] Relatio annua de statu Domus Londinensis Provinciae Lituanae anno Domini 1962. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Relationes annuae 1962.

[59] Kasparas S., Pagalba Seinų krašto lietuviams. *Europos lietuvis*, 1964 11 10, p. 4.

[60] Lietuviai savose kapinėse, *Europos lietuvis*, 1962 10 23, p. 4.

[61] Kryžiaus pašventinimas, *Europos lietuvis*, 1968 07 14, p. 4.

[62] Barėnas K., *Britanijos lietuviai 1974–1994*. Londonas, 1997, p. 220.

[63] P. Brazio laiškas J. Kungiui. 1960 11 02; A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1960 11 03. *AGM*, nesutvarkytai P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[64] P. Brazio laiškas A. Kazlauskui. 1962 03 18. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[65] A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1960 07 21. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[66] P. Brazio laiškas S. Matuliui. 1961 10 16; S. Matulio laiškas P. Braziui. 1961 10 31. *KBLA*, f. 3, b. 11.

[67] P. Brazio laiškas S. Matuliui. 1961 12 03. *KBLA*, f. 3, b. 11.

[68] Anglijos lietuvių draugijų kreipimasis į P. Brazį. 1962 01 01. Asmeninis S. Kasparo archyvas ir *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[69] P. Brazio laiškas S. Kasparui. 1962 02 23. Asmeninis S. Kasparo archyvas

[70] B. Balučio Pro memo. 1962 05 15. *Lietuvos centrinis valstybės archyvas*, f. 648, ap. 2, b. 460, l. 253.

[71] A. Kazlausko laiškas P. Braziui. 1959 10 01. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[72] Lietuviai pasaulyje, *Tėviškės žiburiai*, 1954 07 08, p. 4.

[73] Europos lietuvių kronika, *Europos lietuvis*, 1960 07 23, p. 4.

[74] Šv. Kazimiero parapijos pusmetinio susirinkimo protokolas. 1962 10 28. Asmeninis S. Kasparo archyvas

[75] Barėnas K., *Britanijos lietuviai 1947–1973*, p. 298–302.

[76] Šv. Kazimiero parapijos metinio susirinkimo protokolas. 1967 02 12. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Litterare commercium 1964–1977.

[77] S. Kasparo laiškas P. Braziui. 1967 04 25. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[78] P. Brazio laiškas S. Kasparui. 1967 05 06. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[79] J. Budzeikos laiškas P. Braziui. 1967 03 09. *AGM*, nesutvarkyti P. Brazio korespondencijos segtuvai.

[80] J. Budzeikos laiškas Č. Sipovičiui. Gauta 1967 06 11. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Litterare commercium 1964–1977. Laiško nuorašas yra *KBLA*, f. 3, b. 13.

[81] Minutes of [St. Casimir] parish meeting held 1 September 1990. Asmeninis S. Kasparo archyvas.

[82] Interviu su S. Kasparu 2011 12 11. Asmeninis autoriaus archyvas.

[83] S. Kasparo pastabos apie Londono lietuvių kunigus [2012]. *KBLA*, f. 3, b. 72.

[84] *The 1917 or Pio-Benedictine code of Canon law in English translation*. San Francisco, 2001.

[85] Clarke Thomas J. *Parish societies*. Washington, 1943, p. 78–79.

[86] Interviu su S. Kasparu 2011 12 11. Asmeninis autoriaus archyvas.

[87] S. Kasparo laiškas Č. Sipovičiui. Gauta 1967 12 06. *AGM*, pos. Domus Londinensis I, fasc. Litterare commercium 1964–1977; Č. Sipovičiaus laiškas S. Kasparui. 1967 12 29. S. Kasparo asmeninis archyvas.

[88] K. A. Matulaičio dienoraštis už 1967–1969 m. *KBLA*, f. 4, b. 69.

[89] Interviu S. Kasparu 2011 12 15. Asmeninis autoriaus archyvas.

[90] J. Vaišnoros laiškas V. Rimšeliui. 1967 05 22. *AGM*, Litterae series I, pos. Vaišnora ad N-Z, fasc. Vaišnora Josephus ad Rimšelis Victor.

[91] K. A. Matulaičio monografijos ir straipsniai (daugiausia nespausdinti rankraščiai) saugomi *KBLA*, kur sukurtas atskiras jo fondas.

[92] Šv. Kazimiero bažnyčios rektorių pranešimai už 1964–1983 m. Westminster Diocesan Archives, box ZT. Kita versija – Šv. Kazimiero bažnyčios rektorių pranešimai į Vestminsterio vyskupijos kuriją nuo 1969 m. *KBLA*, byla laikoma *tabularium*.

[93] Archer A. *The two Catholic churches: a study in oppression*, London, 1986

[94] *Ten pat*, p. 133.

[95] J. Sakevičiaus laiškas J. Vaišnorai. 1970 12 08. *AGM*, Vaišnoros fondas, pos. Lettere S-Š, fasc. Corrispondenza con Jonas Sakevičius.

[96] Interviu su S. Kasparu 2011 12 15. Asmeninis autoriaus archyvas.

[97] *Ward C., Priests and People*. Study in the sociology of religion, Liverpool, 1961

[98] *Ten pat*, p. 116.

[99] Šių susirinkimų protokolai yra asmeniniame S. Kasparo archyve.

[100] Lietuvių klubo futbolo komanda, *Europos lietuvis*, 1984 10 12, p. 4.

[101] Šv. Kazimiero parapijos metinio narių susirinkimo protokolas. 1970 02 01. Asmeninis S. Kasparo archyvas.

[102] Šv. Kazimiero parapijos metinio narių susirinkimo protokolas. 1971 01 31. Asmeninis S. Kasparo archyvas

[103] Plačiau žr.: DBLS ir LNB metinis suvažiavimas / Dalyvis. *Anglijos lietuvių biuletenis*, 1982, nr. 47, p. 26–30; nr. 48, p. 12–15. [Barėnas K.],

DBLS keliai ir klystkeliai, *Pasaulio lietuvis*, 1982, nr. 6/7, p. 39–41.

[104] Šv. Kazimiero parapijos metinio narių susirinkimo protokolas. 1984 05 06. Asmeninis S. Kasparo archyvas

[105] Hornsby-Smith M. P., *Roman Catholics in England. Studies in social structures since the Second World war.* Cambridge, 1987, p. 134.

[106] *Ten pat*, p. 135.

[107] Žr. nekrologus, paskelbtus kairųjų ir konservatyvių pozicijų prisilaikančiuose leidiniuose: Bishop Victor Guazzelli. Prieiga per internetą https://www.theguardian.com/news/2004/jun/03/guardianobituaries.religion; The Right Reverend Victor Guazzelli. Prieiga per internetą http://www.telegraph.co.uk/news/obituaries/1465500/The-Right-Reverend-Victor-Guazzelli.html.

[108] Westminsterio arkivyskupijos vyskupas V. Guazzelli pas lietuvius, *Europos lietuvis*, 1974 03 04, p. 4; Nepaprasta diena Londono lietuviams, *Europos lietuvis*, 1978 05 14, p. 4.

[109] Interviu su S. Kasparu 2014 01 13. Asmeninis autoriaus archyvas.

Kęstutis RAŠKAUSKAS

THE LITHUANIAN CATHOLIC COMMUNITY OF LONDON AND THE MARIAN FATHERS FROM 1940 TO 1990

Summary

During the years of World War II the Lithuanian parish experienced a split. When the love affair of Konstantinas Zajančkauskas-Zanis (rector from 1939 to 1941) became public, some parishioners did not see any great evil in this; but he was removed from his duties and the Marian congregation. Yet he refused to recognize this; and had the support of some members of the parish.

After the war the Catholic community was joined by new arrivals who for a time were not allowed to assume leadership positions in Lithuanian associations. Their integration into leadership structures began in the early 1950s after it became clear that a majority of thechildren of the early emigrantchose not to participate in the life of the Lithuanian community. This new wave of arrivals was the reason why the priests of London began to minister to the Lithuanians in the middle and south of England, a tendency which is still actual. On the other hand, their influence on the new arrivals was limited due to the effect of secularization, as a result of which the societies of the new immigrants no longer needed the patronage of the priests.

In any case the new immigrants did take over the self-government traditions of the St. Casimir parish together with the conviction that they are the real proprietors of the parish who hire the priest. That view of things was upheld by the fact that from the beginning of the 1960s about half of the parish board members were children of the early immigrants. But the self-government tradition was challenged in 1967, when the pastor Juozapas Budzeika (1965-1968) attempted to move the Lithuanian parish to another location; he was fired.

The life of the parish society was suffused by a conservative spirit. An aging community was reluctant to accept the liturgical changes instituted by the Second Vatican Council. Women were allowed into the board only from the late 1970s onwards and this only because there was a shortage of men. That changes were disliked was also reflected in the fact the principle of leadership change was not adhered to – from

1958 to 2005 the parish community had a single leader, Stasys Kasparas.

The Marian Fathers from 1948 onwards managed to make sure that a then-growing Lithuanian community be served by two priests. Almost all of them enjoyed amicable relations with the core parishioners, but Antanas Kazlauskas (1948-1962) and Pranas Dauknys (1954-1962) were especially popular. From the late 1970s onwards church began to be irregularly attended by only about 50 Lithuanians, so there was no longer much of a need to have two priests in service. Thus, Jonas Sakevičius, who was older than the members of the parish board, served alone from 1976 to 1999.

Keywords: Congregation of the Marian Fathers, London Lithuanian St. Casimir parish, parish self-government tradition

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.6

Žydronė KOLEVINSKIENĖ

„Taip man, sese, padėk...“: pirmosios lietuvių moterų draugijos Jungtinėse Amerikos Valstijose

Santrauka: Straipsnyje pristatomos kelios pirmosios lietuvių moterų draugijos Jungtinėse Amerikos Valstijose. Medžiaga ir duomenys surinkti Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname (Konektikuto valstija, JAV). Nors ankstyvosios lietuvių moterų draugijos JAV pirmiausia buvo šalpos organizacijos, tačiau straipsnyje pabrėžiama, kad, susibūrusios į draugijas, moterys pradėjo rūpintis ne tik kitais, bet ir savimi, globoti viena kitą. Pagrindiniai tokių draugijų tikslai buvo švietimas, tautinis auklėjimas, pagalba sergant, parama vaikams, galimybė moteriai turėti savo lėšų, tad draugijos atliko ir savotišką „banko“, kredito unijų funkciją. Dažna moterų draugija turėjo savo vėliavą, skiriamąjį ženklą (ženklelį, skarelę arba kepuraitę), kuris buvo įsisegamas švenčių, „vaikščiojimų, pasirodymų“ metu, per draugijos narių laidotuves. Lietuviškų moterų draugijų įstatai, konstitucijos, protokolai išryškina aspektus, svarbius kaip feministinio mąstymo ir veiksenos provaizdžius. Pirmiausia matyti, kad pirmojoje lietuvių migrantų bangoje (XIX a. pab.–XX a. pr.) būta nemažai raštingų moterų. Kitas svarbus dalykas, kad moterys, pasiremdamos vyriškųjų draugijų patirtimi, aktyviai buriasi svetimame krašte į išskirtinai moteriškas draugijas, jas teisiškai reglamentuoja, taip peržengdamos privačių namų slenkstį ir išeidamos į viešąją erdvę.

Pirmųjų lietuvių moterų draugijų JAV archyviniai dokumentai liudija modernėjančią moterų sąmonę, greičiausiai paveiktą ir XIX a. pab.–XX a. pr. Amerikos sufražizmo idėjų – kovos už savo teises, prieš smurtą. Galima fiksuoti slinktį sąmonėjimo, naujo moters įvaizdžio link – laisvesnė raiška, dalyvavimas iniciatyvioje veikloje, moteriškasis solidarumas, įsipareigojimas „sesei“ ir „moterų draugystei“. Būtent ten, pirmųjų moterų draugijų veikloje, buvo atvertos durys į moterį kaip veikiantį ir kuriantį subjektą.

Raktiniai žodžiai: moterų draugijos, seserystė, Amerikos lietuvių kultūros archyvas, viešoji erdvė.

Įvadas

Šiandien, kai veriasi daugelis pasaulio archyvų, kai vis labiau populiarėja lietuvių diasporos tyrimai, aktyviai leidžiamos mokslo monografijos, skelbiami, publikuojami archyvinių šaltinių duomenys, galima lengviau nustatyti tam tikrų istorinių faktų egzistavimą arba naujų atsiradimą. Panašiai, remiantis archyviniais duomenimis, jau susiformavusi istorikų nuomonė, kada pirmieji lietuviai apsigyveno Amerikoje, išsikristalizavo ir lietuviškosios emigracijos bangų skirstymas. Ilgą laiką išeiviai į JAV dažniausiai buvo skirstomi į tris pagrindinius etapus, vadinamąsias „bangas“: 1. 1868–1940 m. – „grynoriai“ (iš angl. k. *green-horn* „ateivis, naujokas, žaliūkas, nepatyrėlis, pradininkas“); 2. „Dypukai“ (iš angl. k. *displaced persons* „išvietintieji asmenys“) – išeiviai, pasitraukę nuo sovietinės okupacijos; 3. Vadinamieji „tarybukai“ – periodas nuo 1988 m., kai prasivėrė „geležinė uždanga“. Panašų skirstymą ir šių trijų etapų apibūdinimą randame ir kituose šaltiniuose:

„Pirmoji banga, – XIX a. pabaiga–XX a. pirmoji pusė, – vadinama ekonominiais emigrantais, bet toks apibūdinimas nėra visai tikslus. XIX a. pab.–XX a. pr. Iš caro okupuotos ir engiamos Lietuvos žmonės bėgo ne tik ieškodami geresnio gyvenimo, buvo nemažai ir kitokių bėglių. Pirmiausia į Ameriką bėgo jauni vyrai, kurie norėjo išvengti svetimos – Rusijos kariuomenės rekrūto dalios. <...> Kun. Antano Miluko pavyzdys rodo, kad inteligentai bėgo dėl to, kad neturėjo galimybės realizuoti savo idealų – dirbti saviesiems – lietuviams, dirbti lietuvybei, nes už lietuvybės darbą buvo persekiojami. <...> Antroji banga, išmesta į Amerikos krantą po Antrojo pasaulinio karo, vadinama politine emigracija arba Vakarų tremtiniais. <...> Pagaliau jau 15 metų lietuviškąją Ameriką pildo trečioji banga – tai vėl ekonominiai emigrantai, kurie tikisi ten rasti savo laimę ir susikurti geresnį gyvenimą nei Lietuvoje“[1].

Šie etapai išskiriami ir muzikologės Danutės Petrauskaitės monografijoje *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990. Tautinės tapatybės kontūrai* (2015): „XVIII–XIX a. lietuvius į Ameriką vertė bėgti siautę badmečiai, represijos po 1831 ir 1863 m. sukilimų, rusifikacijos politika, tautinio judėjimo suvaržymai, karinė prievolė carinės Rusijos kariuomenėje. <...> Iki 1898 m. liepos 1 d. lietuviai, kaip tautinė mažuma, JAV gyventojų surašymo apyskaitoje neegzistavo, todėl buvo priskiriami prie rusų arba lenkų. <...> Antroji emigracinė banga buvo grynai politinė, nulemta naujos situacijos, kuri susiklostė Europoje dėl Sovietų Sąjungos ir Vokietijos sandorių bei karo padarinių. <...> [P]o 1990 m. kovo 11-osios, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, iš jos ūžtelėjo trečioji emigrantų banga, atvertusi naują lietuvių egzodo muzikos istorijos puslapį“ [2].

Istorikas Egidijus Aleksandravičius, rašydamas *Lietuvių pasaulio istoriją* (2013), šiek tiek koreguoja nusistovėjusius didžiosios emigracijos į Ameriką etapus: politinė lietuvių emigracija LDK žlugimo ir buržuazinių revoliucijų epochoje (XVIII a. pab.–XX a.); pirmoji ekonominės emigracijos banga 1868–1914 m.; naujoji emigracijos banga 1926–1930 m.; antroji „poetų ir karių“ emigracija 1944–1990 m.; emigracija po 1990-ųjų[3].

Pirmuoju istorikų išskirtu laikotarpiu imigracija į Ameriką buvusi pakankamai didelė, nes jau 1884 m. įkurta pirmoji lietuvių draugija – Šv. Jurgio draugija, tiesa, gana greitai išnykusi. Į draugijas senuosius išeivius jungė pirmiausia bendras tikėjimas, noras turėti savo parapiją ir galimybę melstis gimtąja kalba. Neturėdami savo parapijos pirmeiviai lietuviai kreipdavosi į to paties tikėjimo bažnyčias, pirmiausia – lenkų. Todėl ir pirmosios parapijos, pirmosios draugijos buvo steigiamos kartu su lenkais.

Ir pirmosios išeivių iš Lietuvos bangos XIX amžiuje ir XXI amžiaus išvykusiųjų svetur gyvenimo analizė neišvengiamai kreipia dėmesį į bendrijas, draugijas – kaip tam tikros bendruomenės gyvensenos ir savimonės atstovus, kaip ryškiausius būrimosi ir telkimosi ženklus. Moters padėtį ir situaciją svetimame krašte taip pat nemaža dalimi lėmė priklausymas draugijoms, moterų organizacijoms. Draugijų istorija atspindi ne tik hierarchinius santykius (pirmosios draugijos buvo tik vyriškos, vėliau vyrų draugijose moterims buvo palikti globos – „apekunstvos" – skyriai), bet ir liudija moterų sąmonėjimo kelią, lyčių vaidmenų kaitą emigracijoje. Kalbos nemokėjimas, nedarbas, ligos, šalpos institucijų stygius skatino moteris organizuotu būdu, teisine reglamentacija padėti viena kitai.

Šiame straipsnyje pristatomos pirmosios lietuvių moterų draugijos Jungtinės Amerikos Valstijose. Straipsnio tikslas – remiantis archyviniais duomenimis, draugijų įstatais, konstitucijomis atskleisti draugijų formavimosi prielaidas, parodyti jų įtaką pradiniame „moterų klausimų", emancipacijos kelyje. Pastebima, kad apie lietuvių moterų draugijų veiklą Lietuvoje (Kaune ir Vilniuje), yra rašiusios Alma Lapinskienė, Virginija Jurėnienė, Indrė Karčiauskaitė[4]. Ankstyvųjų lietuviškų moterų draugijų veiklos Jungtinėse Amerikos Valstijose kol kas niekas nėra išsamiau tyrinėjęs, neaktualizuota šių draugijų veikla nei literatūrologinėje, nei istorinėje, kultūrologinėje arba feministinėje literatūroje. Būtent ten, draugijų kūrimesi, reiktų ieškoti lietuvių moterų feministinio judėjimo Amerikoje ištakų. Moterys, susibūrusios į draugijas, jau peržengė privačios namų erdvės slenkstį. Susitelkusios į bendraminčių draugijas, jos rūpinasi ne tik kitais, kas įprasta įvairių labdaringų šalpos organizacijų veikloje, bet pradeda rūpintis ir savimi, globoti viena kitą.

Istorinis draugijų kontekstas

„Amerikos specifika, kad dauguma [etninių parapijų] atsirado ne vietoje kunigų arba vyskupų iniciatyva, ne turtingų mecenatų lėšomis, o paprastų žmonių pastangomis: kur atsirasdavo saujelė naujų imigrantų, jie iškart steigdavo savišalpos draugiją (paremtą etniniu principu). Šalia šelpimo ligos ir mirties atveju tokios draugijos pirmas ir svarbiausias tikslas dažnai buvo įsteigti savo parapiją"[5]. Pirmosios lietuviškos draugijos Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo šalpos draugijos, dažniausiai mišrios – įsteigtos kartu su lenkais ir tik vyriškos. Dalyvavimą draugijų veikloje kartu su lenkais pirmiausia lėmė ta pati religija. Beveik visoms senosioms draugijoms buvo duodami šventųjų vardai. Populiariausi buvo Šv. Jurgio ir Šv. Kazimiero. Istorikai mini, kad pati pirmoji lenkų ir lietuvių draugija JAV buvo Šv. Vaitiekaus draugija, įsteigta 1871 m. Šamokine (Shamokine), Pensilvanijos valstijoje. 1872 m. Šenandoa (Shenandoah) įsikūrė taip pat mišri Šv. Kazimiero draugija[6]. Mišrios Šv. Kazimiero vardo draugijos kūrėsi Niujorke (1875 m.) ir Plimute (Plymouth, 1883 m.). Pastarosios draugijos konstitucijoje buvo rašoma, kad draugija įsteigta

> Intencija Taworszczistos Broliszkos Pamaczies szwento Kazimiero kad narodas polkas ir lietuvwiszkas Rimskaj Katalikiszkas galetu susiryszt mazgu broliszkos mejles, kad tam broliszkam susyrinkime ponawotu dalikaj mylaszirdystes, kaip taj; ligoniu atlankimas, numyrusiu palaidojimas ir turet apieka ant naszliu ir siratu, o apricz tam kad butu zgada, wienibe, broliuota ar diewobajmingas apsiejimas.[7]

1886 m. Brukline (Brooklyn) įsikūrė Šv. Juozapo šalpos draugija, kurios Konstitucijos įvade buvo įrašyta:

> Užstanawymai Prowu Lietuwiszkos Taworszczystes Broliszkos Pamaczes po wardu szw. Juozapo Apekūno Panos Marijos, Patrono musu lygos ir smerkies. Uždetos Williamsburge, 1886. Drukarne Wienibe Lietuvninku.[8]

1884 m. Čikagoje (Chicago) įsikūrė lietuviška Šv. Jurgio draugija, gyvavusi labai neilgai. Tais pačiais metais Šv. Jurgio draugija atsirado ir Newarke, Niujorko priemiestyje:

> Su pamaczu Pono Diewo ir su noru Draugystes Szwento Jurgio Prasideio parapija Lietuwiszka Nekarkie N. J. po wardu Szwiencziausios Szyrdies Pono Jėzaus Miatuose 1884 30 diena moiaus. Kniga užwesta per sekr. A. K. Sweetra.[9]

1884 m. Pitstone (Pittston) įsikūrė ir Šv. Kazimiero draugija, o 1885 m. Baltimorėje buvo įsteigta Šv. Jono draugija bei Kosciuškos vardo draugija Vaterburyje (Waterbury), Konektikuto valstijoje. Būtina pabrėžti, kad visos šios aukščiau minėtos pačios pirmosios lietuvių draugijos JAV buvo mišrios (lietuvių ir lenkų) ir pirmiausia šalpos organizacijos, įsisteigusios prie parapijų, t. y. katalikiškos. Situacija keičiasi į Valstijas atvykus aušrininkui, visuomenės veikėjui Jonui Šliūpui ir jam pradėjus skelbti lietuvybės idėjas: „<...> lietuviai mišriose draugijose ėmė reikštis griežčiau, ir bematant „polskam parodui" tas nepatiko. Prasidėjo nesutikimai, kurie kartais prieidavo net iki muštynių. Konfliktai baigdavosi tuo, kad arba vieni, arba kiti iš draugijos pasitraukdavo"[10]. „J. Šliūpo laisvamanybė neabejotinai susijusi su tautinėmis idėjomis. Neretai ir Katalikų bažnyčią jis puldavo dėl jos lenkiškumo, nutolimo nuo lietuviškų tautinių idėjų, taip pat dėl žmonių išnaudojimo ir, žinoma, prietarų, trukdančių žmonėms šviestis ir lavintis"[11]. 1885 m. J. Šliūpas Niujorke įkuria Lietuvos Mylėtojų Draugiją, kuri pradeda leisti „Lietuwiszkajį Balsą". 1886 m. įsteigta Tėvynės Mylėtojų Draugija, o 1889 m. J. Šliūpas suorganizuoja Lietuvių Mokslo Draugiją knygoms leisti, kurios darbą vėliau perėmė Tėvynės Mylėtojų Draugija.

Pirmųjų lietuvių draugijų pobūdis buvo gana įvairus. „Iš pradžių daug kur bendros su lenkais, daugiausia pašalinės, paskui grynai lietuviškos, pabrėžiančios švietimo ir tautos labo reikalus. Vėliau ėmė šakotis pagal specialius uždavinius: blaivybės, karinės, ekonominės, meno, mokslo, pasaulėžiūrinės ir politinės. Pačių ankstyviausiųjų lietuviškų draugijų JAV nariais būdavo tik vyrai, išskyrus vadinamąsias teatralines, muzikines ir giesmininkų bei keletą moterų ir merginų draugijų"[12]. Visos šios minėtosios draugijos buvo daugiau vietinio pobūdžio, jos veikė tik atskirose kolonijose. Didžiąją tų draugijų narių dalį taip pat sudarė vyrai. Be abejonės, tai buvo susiję ir su didesne to meto vyrų migracija nei moterų, aktyvesniu vyrų dalyvavimu viešajame gyvenime.

Seniausia Amerikos lietuvių organizacija, suvienijusi mažąsias, smulkiąsias draugijas, – Lietuvių Romos katalikų susivienijimas Amerikoje (LRKSA), įkurta 1886 m. lapkričio 22 d. Į „Susivienijimą Visų Draugysčių Lietuviškų Katalikiškų" įsijungė šios jau buvusios draugijos: Šv. Kazimiero draugija Čikagoje (Chicago, 44 nariai), Šv. Kazimiero draugija Vaterburyje (Waterbury, 40 narių), Šv. Kazimiero draugija Pitstone (Pittston, 96 nariai), Šv. Juozapo draugija Pitstone (Pittston, 40 narių), Šv. Adelberto draugija Plimute (Plymouth, 30 narių). Taigi iš viso į Susivienijimą įstojo 139 nariai[13]. „Pirmuosius penkiolika metų susivienijimas buvo apjungęs visus lietuvius. Į šimtmečio pabaigą organizacijoje atsirado dvi priešingos srovės – katalikai ir laisvamaniai, kurių santykiai vis labiau aštrėjo ir privedė prie susivienijimo skilimo"[14]. Aukščiau minėtosios draugijos, įsijungusios į Susivienijimą, buvo vyriškosios draugijos ir moterims svarbių klausimų

nesprendė. Pradžioje Susivienijimą sudarė du pagrindiniai skyriai – gyvybės draudimo ir ligos pašalpos. Šie skyriai skaidėsi į dar smulkesnius – pagal narių įmokų ir išmokų dydį. Vėliau, nuo 1908 m., buvo įkurtas vaikų skyrius. Gimdyvių skyrius atsirado dar vėliau, tik apie 1914–uosius: „1908 m. įvesti du nauji gyvybės draudimo skyriai: 250 dol. ir 500 dol.; paliktas ir senasis iš pat pradžios veikęs 150 dol. skyrius. Nuo 1914 m. jau veikė penki gyvybės draudimo skyriai: 150 dol., 250 dol., 500 dol., 750 dol. ir 1000 dol. <...> Susivienijimas, turįs arti dešimties tūkstančių narių, ligos draudimą galėjo įvesti geresnėmis sąlygomis, negu mažos parapijų pašalinės draugijos. [1914 m.] įvesti keturi ligos pašalpos skyriai: 3–7–10, 50 ir 14 dol. per savaitę. <...> Moterys priimamos tik į pirmus du skyrius (vaikų ir gyvybės draudimo, tačiau eliminuotos iš ligos pašalpos – Ž. K.). Gimdyvėms pašalpa nemokama, bet jei, po gimdymo liga užsitęstų ilgiau kaip dvi savaites, pašalpa mokama kaip ir visiems kitiems ligoniams“[15]. Šalpos institucijų imigrantams ir socialinio saugumo stygius, socialinių, teisinių žinių ir išsilavinimo stoka, menkos galimybės moterims įsitvirtinti svetimame krašte brandino mintis jungtis, telktis, perimant jau egzistavusių vyriškų draugijų veikimo modelius ir principus.

Moterų draugystės

Straipsnyje pristatomi kelių (dviejų parapinių ir keturių tautinių) pirmosios emigracijos bangos lietuvių moterų draugijų Jungtinėse Amerikos Valstijose archyviniai duomenys, rasti Amerikos lietuvių kultūros archyve (ALKA) Putname, Konektikuto valstijoje (JAV). Tai:

- katalikiška parapinė Šv. Onos draugija (pilnas draugijos pavadinimas „Lietuviškos, katalikiškos ir pašelpinės moterų draugijos po vardu Šv. Onos“, Waterbury);
- katalikiška parapinė „Draugystė Marijos dukterų“ (pilnas draugijos pavadinimas „Šv. Marijos Dukterų Moterų Draugystė“, Torrington);
- tautinė „Moterų Birutų Draugystė“;
- tautinė „Šv. Onos Moterų Draugystės“ draugija (Lawrence);
- tautinė lietuvių moterų draugija „Rūta“ („Lietuvių Moterų Draugystė Rūta“, Cleveland);
- lietuvių moterų draugija „Rūta“ (Torrington);
- „Lietuviška, tautiška ir pašelpinė moterų draugija po vardu Rūta“, Waterbury).

Archyve esantys duomenys liudija senųjų lietuvių moterų draugijų veiklą JAV, įsteigtų iki Amerikos lietuvių Romos katalikių moterų sąjungos įsikūrimo 1914 m., t. y. iki centralizuotos organizacijos. Pirmosios lietuvių moterų draugijos JAV atsirado apie 1905–1906-uosius metus. Be šiame straipsnyje pristatomų draugijų galima minėti ir „Šv. Motinos Aušros Vartų Draugiją“, įsteigtą Klivlende 1906 m. Šios draugijos tikslas, kaip ir kitų, – pašalpa narėms, likusių našlaičiais globa ir doras, religingas lietuviškas gyvenimas. 1908 m. Brukline įkurtas „Lietuvių moterų progresyvus susivienijimas Amerikoje“. Išeivijoje besikuriančias moterų draugijas neišvengiamai veikė amerikietiškasis kontekstas: 1869 metais įkurta Amerikos moterų balsavimo teisės asociacija ir Nacionalinė moterų balsavimo teisių asociacija. Atskirose Amerikos valstijose moterys pirmiausia gavo balsavimo teisę – 1869 m. Vajominge (Wyoming), 1893 m. Kolorade (Colorado), 1896 m. – Aidaho (Idaho) ir Jutos (Utah) valstijose, 1896 m. – Vašingtono (Washington) valstijoje. Aktyvi moterų veikla draugijose siekti pokyčių pirmiausia socialiniame, visuomeniniame, politiniame, o vėliau ir šeiminiame gyvenime.

Nors kai kurios draugijos formaliai egzistavo beveik iki pat XX amžiaus pabaigos, šiame straipsnyje fiksuojama pati draugijų

steigimo pradžia. Būtent tie pirmieji moterų savarankiško veikimo žingsniai yra svarbiausi bendrame lietuvių moterų veiklos JAV lauke. Amerikos lietuvių archyvuose rasta medžiaga rodo, kad pirmosios lietuvių moterų draugijos aktyviausiai kūrėsi ir veikė Naujoje Anglijoje (Konektikuto, Masačiusetso valstijose). Iš šio regiono senųjų draugijų dokumentų likę daugiausia.

„Draugystė Marijos Dukterų" – tai katalikiška lietuvių moterų šalpos draugija, įsteigta 1918 m. birželio 2 d. Toringtone (Torrington), Konektikuto valstijoje, ir gyvavusi iki 1984 m. Šios draugijos fondą sudaro trys dėžės. Pirmoje dėžėje yra draugijos protokolų knygos nuo 1918 iki 1979 m. Antroje dėžėje saugomos draugijos finansų knygos, narių sąrašai, sumokėti mokesčiai ir išlaidos. Trečioje dėžėje yra likę nepanaudoti draugijos finansiniai dokumentai nuo 1918 iki 1984 m. – čekių, mokesčių knygelės ir pan., pranešimai draugijos narėms, draugijos konstitucija. Svarbu pabrėžti, kad dauguma šios draugijos narių priklausė ir kitai, tačiau ne parapinei lietuvių moterų šalpos organizacijai „Rūta", įkurtai 1939 m. gegužės 7 d. ten pat – Toringtone (Torrington). „Marijos Dukterų" vicepirmininkė Marijona Šmulkštienė buvo minėtosios „Rūtos" pirmininkė. Tame pačiame mieste vienu metu kaip atskiros veikė dvi moterų organizacijos – parapinė ir tautinė, kurių nariai priklausė ir vienai, ir kitai. Tokių atvejų, kaip rodo dokumentai, buvo nemažai.

Lietuvių moterų draugystės ir šalpos draugijos „Rūta", įsteigtos 1939 m. gegužės 7 d. Toringtone (Torrington), archyvinį fondą sudaro dvi dėžės, kuriose saugomos dvi protokolų knygos (1939–1948 m. ir 1948–1978 m.), viena draugijos finansų knyga apie gautas pajamas ir išlaidas (1959–1984 m.), taip pat kiti draugijos dokumentai – draugijos įstatai, čekių knygelė ir kt. Svarbiausias draugijos tikslas, kaip teigiama įstatuose, – „bendras savitarpinis Lietuvių moterų susišelpimas ir draugiškumas".

„Moterų Birutų Draugystės" fondą sudaro trys bylos: draugijos konstitucija ir susirinkimų protokolai, rodantys draugijos veikimo laiką – nuo 1918 iki 1961 m. (pirmoje byloje saugomi protokolai nuo 1918 iki 1946 m., antroje – nuo 1947 iki 1961 m.), taip pat kiti draugijos dokumentai (pranešimai, laiškai, narių sąrašas).

Gausiausias yra „Šv. Onos Moterų Draugystės" draugijos, įsteigtos 1906 m. kovo 19 d. Lorense (Lawrence), Masačiusetso valstijoje, ir gyvavusios iki 1963 m., fondas. Čia yra saugoma 21 byla: mokesčių ir protokolų knygos, draugijos įstatai, banko pranešimai, konstitucija, draugijos cirkuliarai, blankai, narių sąrašai, laiškai, draugijos narių pasai, straipsnių kopijos apie draugijos veiklą, netgi pobūvių bilietai. Tai viena seniausių pašalpinių neparapinių moterų organizacijų, įsikūrusi 1906 m. kovo 19 d. Lorense (Lawrence). Konstitucijoje nubrėžti svarbiausi šios draugijos tikslai: „seseriška meilė, šelpti ligoje ir nelaimėje esančias nares, numirusiai atiduoti savo paskutinį patarnavimą, t. y. kiekviena narės Dr-jos privalo eiti ant palaidojimo velionės kūno, katra Lawrence gyvena"[16].

Pabrėžtina, kad panašūs tikslai buvo ir kitų draugijų (tiek parapinių, tiek tautinių): švietimas, lietuviškas auklėjimas, šalpa ligoje, parama vaikams, galimybė moteriai turėti savo lėšų. 1906 m. balandžio mėn. Vaterburyje (Waterbury), Konektikuto valstijoje, įsisteigusi „Rūtos" draugija akcentavo, kad draugija turi būti „grynai Lietuviška ir Tautiška"[17]. Dažna draugija turėjo savo vėliavą, skiriamąjį ženklą (ženklelį, skarelę, kepuraitę, medalį), kuris buvo įsisegamas švenčių, „vaikščiojimų, pasirodymų" metu, per draugijos narių laidotuves. Kaip rodo finansiniai dokumentai, kasos knygos, draugijos atliko ir savotišką „banko", kredito unijų funkciją. Pastebėta, kad pirmųjų moterų draugijų veiklos pradžia buvo sunku: dauguma atvykusiųjų neturėjo jokio supratimo apie

visuomeninę veiklą, o išsilavinusių lietuvių moterų tarp pirmosios bangos emigrantų nebuvo daug. Be to, pirmųjų moterų draugijų steigėjos ir aktyvistės „kai kurių lietuvių veikėjų buvo šaltai sutiktos, buvo vadinamos maištininkėmis, sufražistėmis“[18].

Visos pirmosios lietuvių moterų draugijos akcentavo seserystės ir moterų draugystės idėją: „Draugės šitos draugystės yra tai, idant seserišką meilę ir kad būtų sutikimas, vienybė apsiėjimas ant visados dėl pagerinimo draugystės“[19], pabrėžiama, kad svarbiausias dalykas yra „seseriška meilė, šelpti ligoje ir nelaimėje esančias nares, numirusiai atiduoti savo paskutinį patarnavimą“[20]; „Tarpe savęs draugės privalo gyventi sutikime viena kitą nenuskriausdamos ir paduot ranką reikale“. Visų draugijų (tiek katalikiškų, tiek iškų) įstatai pradedami prašymu „Taip man, sese, padėk“, o baigiami „prisiega“ – „Taip man, Dieve, padėk“. Vėlesnių metų draugijų įstatai rašyti lietuvių ir anglų kalbomis, o pabaigoje pridedama svarbi „pasarga“: draugijų narės „neturi tiesos skūsti Draugiją į Suvienitų Valstijų Teismą civilišką, tas yra uždrausta po prisiega“.

Parapinė katalikiškoji „Šv. Marijos Dukterų Draugystės“ draugija savo Konstitucijoje pabrėžė, kad „kiekviena lietuvaitė, katalikiško tikėjimo, atlikdama išpažintį du sykiu į metus ir priimdama Šv. Sakramentą, gali prigulėti į šią draugystę“, nes „šita Draugystė yra įsteigta po globa Karalienės Dangaus ir mūsų Motinėlės. Todėl priedermė draugių yra garbinti savo dangišką Motinėlę pagal savo galios ir prie kiekvienos progos, kad būtų tikros dukters Dangaus Karalienės. Taipgi ant kiekvieno mėnesinio susirinkimo turės visos draugės, kurios bus susirinkusios, atkalbėti vieną dalį Rožančiaus Švento ir pagiedoti kokią giesmę ant garbės Šv. Marijos, savo Globėjos ir Motinos“[21]. Neparapinių, tautiškų moterų draugijų narėmis galėjo būti „kiekviena lietuvė-lietuvaitė – moteris-mergina, gyvenanti Jungtinėse Valstybėse, neatsižvelgiant tikėjimo skirtumo ar politinių pažiūrų“.

Pagrindinė sąlyga, priimant į draugijas, – kandidatė turėjo būti lietuvė, „sveika kūniškai ir protiškai“. Visų draugijų įstatuose pabrėžiama, kad kandidatės į draugijų nares privalo pateikti gydytojo patvirtinimus apie savo sveikatą, o „jeigu kokia nors liga yra užslepiama įstojant, ypač užsisenėjusi, tai tokia narė gali tuojaus būti pašalinta iš draugijos negrąžinant jai įmokėto mokesčio“[22]. Draugijų narėmis galėjo tapti 14–16 metų merginos ir moterys iki 40–50 metų, 6 mėnesius turėjo būt pragyvenusios toje vietovėje. Atsižvelgiant į amžių, buvo mokamas stojamasis mokestis – nuo vieno iki penkių dolerių. Jokia liga, nedarbas arba kiti nesklandumai gyvenime neatleido nuo nario mokesčio. Draugijų Vyriausybę dažniausiai sudarė: prezidentė (pirmininkė) – „direktorka“, viceprezidentė (vicepirmininkė), finansų sekretorė (finansų raštininkė), protokolų sekretorė (raštininkė), kasininkė (iždininkė), „dvi apekūnės kasos arba globėjos“ (iždo globėjos), dvi ligonių „dažiūrėtojos“ (ligonių lankytojos) ir dvi maršalkos. „Pirmininkė turi prisilaikyti nuo ilgų kalbėjimų ir nuo ginčų su narėmis“; „pirmininkė turi tėmyti“, „jeigu laikas pavelija, pirmininkės pareiga yra sergančias nares nors po kartą aplankyti“, „aprūpinti kiekvienos mirusios narės laidotuves, kaip rodo konstitucija“. Įstatuose smulkiai aprašomos ir kitų draugijos narių administracinės funkcijos. Įdomios yra pirmos maršalkos pareigos: „turi daboti salės duris, kad neprigulinčios į salę neįeitų ir kad narės pirm laiko neišvaikščiotų. Teipgi daboti, kad laike susirinkimo kiekviena sėdėtų ir tykiai užsilaikytų, nešnekėtų tarp savęs garsiai, kenkdamos apsvarstomiems reikalams. Kuri 3 sykius draudžiama neklausys, palieps jai užrašyti bausmę, o 4-u sykiu išves iš salės“.

Draugijų konstitucijose nustatytos gaunamos pašalpos sąlygos – tai buvo svarbiausia

draugijų veikla („sergančios paliegimu ar gimdymo metu ir tam panašiomis sergant, narės pašalpos negauna“, „jeigu narė apserga dėl girtuokliavimo, paleistuvavimo ar tam panašiu būdu, ligonei pašalpos nemokama“; „Jei narė, būdama po pašalpa ligoje, bus atrasta dirbant arba geriant svaiginančius gėrimus, ar vaikščiojant po teatrus, toje ligoje toliau nustoja pašalpos“), apibrėžiama, kaip dažnai draugijos narės renkasi į susirinkimus („Susirinkimai atsibus tokioje vietoje kokią draugystė pasirinks, ir taipgi jei reikės pakeisti nedėldienį, tą draugystė padarys didumos narių sutikimu“), akcentuojama moterų bendrystės, seserystės idėja, pabrėžiami doros, moralės prioritetai („Jeigu narė paliktų savo vyrą ir vaikus ir eitų gyventi su kitu vyru, arba narė gyventų su vyru neapsivedus, ir tas būtų ištirta, tai toki narė bus prašalinta iš dr-jos“).

Žvelgiant į šių ankstyvųjų lietuviškų moterų draugijų nuostatus, įstatus, konstitucijas, vartant protokolus, ryškėja aspektai, svarbūs kaip feministinio mąstymo ir veiksenos provaizdžiai. Pirmiausia matyti, kad pirmojoje lietuvių migrantų bangoje būta raštingų moterų. Kitas svarbus dalykas, kad moterys, pasiremdamos vyriškųjų draugijų („broliškos pamačės“) patirtimi, pačios aktyviai buriasi svetimame krašte į parapines arba tautiškas moterų šalpos draugijas, taip peržengdamos privačių namų slenkstį ir išeidamos į viešąją erdvę. Draugijų protokolai yra puiki medžiaga konkrečios vietos lietuvių bendruomenės analizei: atspindi narių socialinį statusą, aprašo bendruomenės renginius, gimimus ir mirtis. Archyviniai duomenys liudija modernėjančią moterų sąmonę, greičiausiai paveiktą ir XIX a. pab.–XX a. pr. Amerikos sufražizmo idėjų – kova už savo teises, prieš smurtą. Ypač ryškiai šis aspektas, kaip saugiklis nuo vyrų smurto, fiksuotas tautiškų draugijų įstatuose: „Atsitikime jeigu vyras sumuštu moterį ir paskui reikalautu ir dr-jos pašelpos, tokis narės pašelpos negaus jokioje ligoje ir jeigu iš to narę mirtis ištiktų, tada tas jos būvusis vyras nei jos pomirtinės negautų, žinoma jeigu narė paliks vaikus tai jos pomirtinę gaus vaikai, o jeigu vaikų nebūtų, gautų jos artimiausia giminės, kas atliktų nuo jos palaidojimo kaštų. Bet jeigu vyras moterį sumuštų ir apleistų su jaje negyventų tada jai būtų išmokama pašelpa“. Dar vienas labai svarbus dalykas: jeigu moteris lieka gyventi su smurtaujančiu vyru, seserų globa nutraukiama. Tačiau „atsitikime patžudystės, jeigu bus pilnai užsimokėjus ir ne po bausme, tai gaus iš iždo bet daugiau nieko. O skolinga ar būdama po bausme negaus nieko“. Beje, vėliau šis punktas buvo pakoreguotas, išbrauktas. Ilgainiui buvo nepasitenkinta vien tik pašalpine moterų draugijų veikla. Atsirado poreikis šviesti, burtis dėl kultūros, visuomenės, politikos.

Vietoje išvadų

Viena pirmųjų didesnių organizacijų, sujungusi iki tol gyvavusias katalikiškas parapines šalpos draugijas, buvo Amerikos lietuvių Rymo katalikų federacija (ALRKF), įsteigta 1906 m. balandžio 17 d. Pensilvanijoje, Amerikos lietuvių katalikų kongreso Vilks Baryje (Wilkes Barre) metu. „ALRKF yra tautiniai kultūrinė organizacija, vienijanti lietuvius katalikus, jų draugijas ir organizacijas, koordinuojanti jų veiklą, palaikanti ryšius su Amerikos katalikų veikimo centru (NCWC) ir kitomis Amerikos katalikų organizacijomis“[23]. Moterų sąjunga šios federacijos struktūroje buvo įkurta tik 1913 metais.

1913 m. susitikus, kaip teigiama, dviem idealistėms, dviem moterų teisių gynėjoms – Antaninai Jakaitytei ir U. Jokubauskaitei – buvo pradėtas svarstyti klausimas, kaip visas tuo metu JAV gyvavusias moterų draugijas suburti į vieną Moterų sąjungą. Tais pačiais metais vykusiame trečiajame Amerikos lietuvių Rymo katalikų federacijos kongrese

A. Sutkaičiūtė nurodė tokios sąjungos būtinumą: „Dėl to ir kreipiuosi į L. R. K. Federaciją Amerikoj, kad padėtų moterims sutverti paminėtą draugiją. Pagelba joms reikalinga finansiška ir doriška; Federacija padėtų organizuoti moteris įvairiose lietuvių apgyventose vietose; kad paskirtų pinigų agitacijos varymui; žodžiu, priimtų savo globon visą organizacijos darbą tol, kol moterys pradės pačios savimi valdytis." A. L. R. K. F. Moterų sąjunga buvo įsteigta po metų Čikagoje ketvirtojo kongreso metu, t. y. 1914 metų 23–25 dienomis. Kongresas vienbalsiai pritarė Moterų sąjungos steigimui. Taigi 1914 metų gruodžio 13 d. Šv. Jurgio parapijos salėje, Čikagoje, buvo įsteigta Amerikos lietuvių Romos katalikių moterų sąjunga (ALRK MS). Steigiamajame Seime dalyvavo 30 moterų.

Ką liudija tų kelių pirmųjų lietuvių moterų draugijų JAV dokumentai? Pačios pirmosios draugijos formaliai priklausė Amerikos lietuvių Romos katalikų federacijai, tačiau iki Amerikos lietuvių Rymo katalikų moterų sąjungos steigimo kai kurios moterų draugijos jau buvo atsiribojusios nuo ALRKF ir tapusios nebe parapinėmis draugijomis, o tautinėmis[24]. Tai lėmė daugelio draugijų tolimesnę veiklą. Draugijų dokumentuose ir moterų veikloje fiksuojama slinktis sąmonėjimo, naujo moters įvaizdžio link – laisvesnė raiška, dalyvavimas iniciatyvioje veikloje, moteriškasis solidarumas, įsipareigojimas „sesei" ir „draugystei". Tai buvo pagrindas naujų, vėlesnių poreikių formavimuisi. Būtent ten, pirmųjų lietuvių moterų draugijų veikloje, buvo atvertos durys į moterį kaip veikiantį ir kuriantį subjektą.

Nuorodos

1 Škiudaitė A. V., *Lietuvių pėdsakai Amerikoje*, Vilnius: JAV lietuvių bendruomenės kultūros taryba, 2006, p. 17.

2 Petrauskaitė D., *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose 1870–1990. Tautinės tapatybės kontūrai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015, p. 20–38.

3 Aleksandravičius E., *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013.

4 Jurėnienė V., *Lietuvių moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmojoje pusėje*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. – 290 p.; Jurėnienė V., I-asis ir II-asis moterų suvažiavimai: Lietuvos moterų judėjimo siekiai ir išdavos, *Kauno istorijos metraštis*, 2005, nr. 6(17), p. 113–135; Karčiauskaitė I., Kitiems ir sau: moterų draugijų veikla Kaune, *Kauno istorijos metraštis*, 2005, nr. 6(17), p. 137–148; Karčiauskaitė I., Prie katalikiškojo feminizmo ištakų Lietuvoje, *Darbai ir dienos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2007, nr. 47(18), p. 46–59; Burokaitė J., Vilniaus lietuvių moterų organizacijos, *Vilniaus kultūrinis gyvenimas: moterų indėlis 1900–1945*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005, p. 137–142; Augaitytė A., Šv. Zitos draugija, *Vilniaus kultūrinis gyvenimas*: *Draugijų reikšmė 1900–1945*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008, p. 175–188 ir kt.

5 Grickevičius A., Strumickienė I., Dapkutė D., „Lietuvių tautinės katalikų bažnyčios atsiradimo prielaidos", *Oikos*, 2015, nr. 1(19), p. 19.

6 Michelsonas S., *Lietuvių išeivija Amerikoje*, Boston, 1961, p. 26–28.

7 *Ten pat*, p. 26

8 *Ten pat*, p. 27.

9 *Ten pat*.

10 Michelsonas, *min. veik*., p. 26–27.

11 Dapkutė D., Tautinės bažnyčios link: pirmieji žingsniai, *Oikos*, 2015, nr. 1(19), p. 35.

12 *Amerikos lietuvių istorija*, red. A. Kučas. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 133.

13 Šimutis L., Amerikos Lietuvių R. K. Federacijos kelias, *Aidai*, 1956, gruodžio mėn., nr. 10(95). Prieiga per internetą http://www.aidai.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=6216:po&catid=375:10-gruodis&Itemid=425 (žiūrėta 2017–07–21).

14 Kučas A., *min. veik*., p. 163.

15 *Ten pat*, p. 165.

16 ALKA. ŠOMD. D. 1. B. 20. P. 3.

17 ALKA. RMD. D. 1. B. 3. P. 3

18 Kučas A., *min. veik*., p. 277.

[19] ALKA. MDMD. D. 3. P. 3.
[20] ALKA. ŠOMD. D. 1. B. 20. P. 3.
[21] ALKA. ŠMDR. D. 3. P. 3.
[22] ALKA. ŠOMD. D. 1. B. 20. P. 3.
[23] *Lietuvių enciklopedija*, Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1953, t. I, p. 146.
[24] „Lietuvių katalikų tautinė bažnyčia Amerikoje pasirodė apie 1880 metus. Jos atsiradimo priežastis buvo Romos hierarchijos nusistatymas, kad parapijos turtas turi priklausyti vyskupui. Tokį nutarimą vyskupai yra padarę 1884 metais suvažiavime Baltimorėje, ir nuo to laiko jie griežtai to nusistatymo laikosi“ (Michelsonas S., *min. veik.*, p. 127). Protestuodami prieš airių vyskupų savivalę, prieš jų vykdomas rinkliavas, prieš lietuviškų bažnyčių perdavimą svetimtaučių vyskupijoms, pradeda kurtis tautinės parapijos, atskilusios nuo Amerikos Lietuvių Romos Katalikų Federacijos. Pirmosios didžiausios tautinės parapijos buvo Serantone, Pensilvanijos valstijoje, ir Lawrence, Masačiusetso valstijoje. Būta jų ir Čikagoje, Filadelfijoje ir kitur. Pabrėžtina, kad tautinėms parapijoms ir bažnyčioms simpatizavo ir vadinamieji laisvamaniai; palankiai į jas žiūrėjo ir socialistai. Apie tai daugiau žr. *Oikos*: Lietuvių tautinė katalikų bažnyčia: etnoreliginis tapatumas išeivijoje, 2015, nr. 1(19).

Žydronė KOLEVINSKIENĖ

“SO HELP ME, SISTER…”: THE FIRST LITHUANIAN WOMEN’S SOCIETIES IN THE US

Summary

The article presents a few of the first Lithuanian women’s societies in the United States. Material for the article and data were gathered at the American Lithuanian Cultural Archives (ALKA) in Putnam, Connecticut, USA. Although the early Lithuanian women’s societies in America were primarily relief organizations, the article emphasizes that in the long run, women’s societies began to take care of each other as well. The main goals of such organizations were education, Lithuanian upbringing, caring for the sick, supporting children, and providing women with the possibility to have their own funds. Therefore, such societies also acted as “banks” or credit unions. Quite often a women’s society would have its own flag and a distinctive sign (a badge, scarf, or cape) that women wore during holidays, strolls, and performances, as well as during the funerals of their members. The statutes, founding documents, and protocols of these societies highlight aspects that preceded feminist thinking and actions. First of all, one can note that there were many literate women among the Lithuanian emigrants of the late 19th and the beginning of the 20th centuries. Another important point is that women, taking an example from male organizations of that time, were interested in forming exclusively female societies in a foreign country. Moreover, they ran them as public organizations, thus stepping outside of a private house and entering the public space.

The archival documents of the first Lithuanian women’s societies in the U.S. testify to the modernization of women’s consciousness, most likely affected by the late 19th and early 20th century women’s suffrage movement in the U.S. The movement fought for women’s rights and stood up against violence. By examining the early Lithuanian women’s societies, it is possible to trace a

movement towards this new consciousness. The image of a new woman is related to a freer expression, participation in proactive endeavors, feminine solidarity, and commitment to "sisterhood" and "friendship among women." It was precisely in these societies that a woman as an active and creative individual was introduced.

Keywords: women's societies, sisterhood, American Lithuanian Cultural Archives, public space.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.7

Ilona STRUMICKIENĖ

Moterys Lietuvių fronto bičiulių organizacijoje

Santrauka. Straipsnyje pristatoma moterų vieta vienoje aktyviausių lietuvių išeivijos organizacijų – Lietuvių fronto bičiulių (LFB) sambūryje. LFB – tai rezistencines tradicijas puoselėjanti katalikiškos pasaulėžiūros lietuvių išeivijos organizacija, save siejusi su pasipriešinimu sovietinei ir nacių okupacijai, o išeivijoje veiklą kreipusi Lietuvos laisvinimo ir lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimo kryptimi. Straipsnyje pristatomos moterų funkcijos šioje organizacijoje, svarstomos priežastys, lėmusios tai, kad šioje, kaip ir daugelyje kitų lietuvių išeivijos organizacijų, dominavo ir vadovo funkcijas atliko vyrai. Rekonstruojama moterų vaidmens kaita LFB organizacijoje ir pristatomos trumpos veikliųjų LFB moterų biogramos.

Raktiniai žodžiai: Lietuvių fronto bičiuliai, organizacija, moterys, vyrai, išeivija, rezistencija, vadovavimas, visuomeninė veikla, šeima, jaunimas.

„Visos statistikos rodo, kad moterų pasaulyje yra dauguma. Gi LFB sąjūdyje susispietę daugelis intelektualiai ir kūrybiškai pajėgių ir išsilavinusių vyrų. Ne paslaptis, kad tie vyrai daugumoje ne viengungiai, o turi taip pat protingas ir išsilavinusias žmonas. Tad kur jų pačių žmonos? Tas klausimas statytinas ne kuriam vienam sambūriui, bet visai LFB organizacijai. [...]

Sąjūdžio vadovaujančiose pozicijose moterų iki šiol nėra buvę, jei neskaityti vienur kitur išrinktas į sambūrių valdybas dažniausia sekretorių pareigoms. Tarsi per stebuklą viena yra buvus išrinkta į centro valdybą ir tarybą. Susidaro įspūdis, kad LFB nesugeba ar nenori išnaudoti savo veikloje moterų potencialo ir tarsi lieka pusiau uždara moterims“[1].

LFB – tai rezistencines tradicijas puoselėjanti katalikiškos pasaulėžiūros lietuvių išeivijos organizacija, save siejusi su 1941 m. sukilimu, Laikinąja vyriausybe, nacių okupacijos metais veikusia pogrindžio organizacija „Lietuvių frontu“ ir antisovietiniu pokario pasipriešinimu, išeivijoje savo veiklą kreipusi Lietuvos laisvinimo ir lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimo kryptimi. 1951–1953 m. laisvajame pasaulyje atsidūrę „Lietuvių fronto“ nariai, liudydami ištikimybę ir pagarbą kovotojams už Lietuvos laisvę, pasivadino Lietuvių fronto bičiuliais (LFB). Šnekamojoje kalboje jie dažnai vadinosi arba buvo vadinami *frontininkais*, *bičiuliais*.

Galvojant apie LFB, pirmiausia mintyse iškyla vyrų portretai – Juozas Brazaitis,

Zenonas Ivinskis, Antanas Maceina, Leonas Prapuolenis, Adolfas Damušis ir kt. Tik geriau pagalvojus, prisimenamos Alina Grinienė, Rožė Šomkaitė. Šio straipsnio tikslas – rekonstruoti moterų vietą Lietuvių fronto bičiulių organizacijoje, atskleisti jų įsitraukimo į šią organizaciją raidą ir priežastis, lėmusias tai, kad šioje organizacijoje dominuojančią vietą užėmė vyrai.

Į *frontininkų* istoriją per moterų įsitraukimo ir veiklos perspektyvą iki šiol nebuvo gilintasi. Ši organizacija, kuri ir dabar dar nėra sulaukusi savosios istorijos, ne išimtis bendrame lietuvių išeivijos istorijos kontekste. Moterų padėties, įsitraukimo klausimai dar nėra išsamiai tyrinėti[2]. Jei lygintume su pasauliniu kontekstu, kur moterų klausimas diasporoje, migracijos procesuose tiriamas įvairiais aspektais, lietuvių diasporos ir migracijos tyrėjams veriasi platūs dar netyrinėtų temų horizontai.

Pagrindiniu informacijos šaltiniu rengiant šį pranešimą tapo LFB leidinys „Į laisvę“. Analizei pasirinkti 1953–1990 metų „Į laisvę“ numeriai. Nagrinėtu laikotarpiu žurnalo autoriais dažnai buvo pačios organizacijos nariai; leidinyje buvo publikuojami tekstai organizacijos nariams aktualiais, o priklausomai nuo redaktoriaus atvirumo – ir probleminiais klausimais, spausdinamos LFB renginių apžvalgos ir kt. Nors dėl besikeičiančių redakcinių kolektyvų, leidinio struktūros, finansinių išteklių „Į laisvę“ neatspindi viso Lietuvių fronto bičiulių raidos 1953–1990 m. vaizdo, vis dėlto publikacijos šiame leidinyje atskleidžia šios lietuvių išeivijos organizacijos raidos tendencijas. Tekstų, skirtų moterų padėčiai LFB organizacijoje, šiame leidinyje – vos keletas, tačiau LFB veiklų ir renginių analizė leidžia rekonstruoti moterų vietą šioje organizacijoje.

Rengiant šį straipsnį kilo moterų identifikavimo(si) su LFB problema. Straipsnio autorei nepavyko susipažinti su oficialiais LFB narių sąrašais, nes jie dėl rezistencinio LFB pobūdžio turbūt niekada ir nebuvo sudarinėjami. Siejant moteris su LFB, teko remtis *frontininkų* renginių ir veiklų analize. Viena aktyviųjų LFB organizacijos moterų – Žibutė Brinkienė – yra atkreipusi dėmesį, kad moterų lankymasis LFB renginiuose dar nėra pakankamas pagrindas jas vadinti LFB narėmis: „Mūsų organizacijoje pastebimas toks įdomus, bet kartu ir keistas reiškinys: dalis moterų reguliariai lankosi sambūrių susirinkimuose, dalyvauja įvairiuose sambūrių organizuojamuose parengimuose, bet savęs nelaiko sambūrių narėmis ir nedalyvauja rinkimuose. Į susirinkimus atvyksta „vyrams draugystės palaikyti“ ir susirinkimuose pilnai nedalyvauja.“[3] Šio straipsnio kontekste moterys, dalyvavusios LFB organizacinėje struktūroje, LFB organizuotuose renginiuose ir veiklose čia traktuojamos kaip turėjusios sąsajų su LFB.

„Į laisvę“ publikacijų analizė atskleidžia šias, dažnu atveju susijusias ir susipynusias, moterų veiklos sritis Lietuvių fronto bičiulių sambūryje:

• Nuo pat Lietuvių fronto bičiulių veiklos pradžios (1951 m.) moterys buvo *įvairių LFB veiklų organizatorės ir talkininkės*:

1954 m. Irena Lozaitytė (vėliau Pemkienė) buvo žurnalo „Į Laisvę“ atstovė Baltimorėje[4]; A. Grinienė nuo pat žurnalo leidybos pradžios buvo atstovė Vokietijoje[5], taip pat ilgametė Europos LFB inicijuotų Europos lietuviškųjų studijų savaičių (ELSS) organizatorė; 1956 m. ta pati I. Lozaitytė, kaip Čikagos bičiulių apygardos, atstovė įteikė stipendiją Arvydui Barzdukui[6]; Agnė Jesaitytė buvo bičiulių skiriamos literatūros premijos komisijos sekretorė[7]; 1959 m. vykusios Amerikos LFB studijų savaitės metu mažiesiems buvo suorganizuotas vaikų darželis, vadovaujamas Malėnienės, Čyvaitės ir Meškauskienės[8]; 8-ojoje ELSS 1960 m. sekretoriavo studentė G. Dubauskaitė[9]; 1960 m. „Į laisvę“ pristatė savo bendradarbius ir nurodė, kad administracijos darbe kruopščiai

talkininkavo Nijolė Dumbrytė, Onutė Eringytė, Nijolė Kazlauskaitė, Regina Ostrauskienė, Gražina Stirbytė[10]; 1961 m. Rytinės Amerikos Lietuvių fronto bičiulių suvažiavime sekretoriavo Marija Raugienė (iš Filadelfijos)[11]; 5-ojoje LFB studijų savaitėje 1961 m. Juozo Kojelio paskaitą, nedalyvaujant pranešėjui, perskaitė Živilė Brinkienė; raštu atsiųstą Jurgio Gliaudos paskaitą „Kūrėjo savijauta", perskaitė S. Džiugienė[12]; LFB Filadelfijos sambūrio sekretore išrinkta M. Raugienė[13]; LFB Niujorko sambūrio valdybos iždininke buvo išrinkta Marija Brazaitytė, o sekretore – L. Baltrušaitienė[14]; 1966 m. LFB specialiosios konferencijos sekretoriatą sudarė B. Kemežaitė ir A. Šmulkštienė[15]; LFB rytų apygardos suvažiavimo prezidiume – M. Raugienė[16]; 1967 m. renkant JAV ir Kanados LFB centro valdybą rinkimų komisijoje dirbo G. Maurutienė[17]; 1968 m. rytų apygardų LFB konferencijoje sekretoriavo F. Ignaitienė, o R. Šomkaitė skaitė pranešimą apie Naujojo Džersio bičiulius[18]; 1969 m. 45-ame „Į Laisvę" numeryje kaip „aktyvioji frontininkė" pristatyta Ž. Brinkienė[19]; XX a. 9 dešimtmetyje LFB veikloje aktyviai dalyvavo Daina Kojelytė, Ingrida Bublienė; LFB 26-sios stovyklos ūkio reikalus tvarkė vyriausiosios šeimininkės Vanda Majauskienė ir Joana Kūrienė su patyrusiu virtuvės personalu ir apsukriomis patarnautojomis Gaile, Nata, Rūta; stovyklos iždininke buvo Marytė Petrulienė[20]; ir t. t. ir pan.;

• *Vadovės, atstovės.*

Ž. Brinkienė yra pastebėjusi, kad dažnu atveju rinkimų procedūra į LFB vadovaujančius organus atrodydavo taip: „Sambūrio susirinkime į valdybą kandidatais paminimos bent aštuonių vyrų pavardės. Atsiranda geraširdis bičiulis, matyt, prisiminęs sekretorės postą, pasiūlo į sąrašą įtraukti bent vieną ponią. Turbūt, neranda nė vienos tinkamos, nes nepamini net pavardės. Vieną iš moteriškos kategorijos..."[21] Tokios nuostatos lėmė, kad LFB vadovybėje tiek skyriuose, tiek centrinėse institucijose moterų nebuvo daug.

1964 m. į LFB Rytų apygardos valdybos sudėtį įėjo LFB Niujorko sambūrio valdybos atstovė dr. R. Šomkaitė[22]; 1967 m. JAV ir Kanados LFB Centro valdybos sekretorė buvo Vita Baleišytė[23]; 1974 m. išrinktoje JAV ir Kanados LFB Centro valdyboje dvi moterys išrinktos vicepirmininkėmis – Ž. Brinkienė ir Laima Kulnienė[24]; 1975 m. JAV ir Kanados LFB CV nare socialiniams reikalams buvo išrinkta Marytė Petrulienė[25]; 1977 m. į JAV ir Kanados LFB Vyr. tarybą išrinkta R. Šomkaitė[26]; 1981 m. į LFB CV išrenkama M. Raugienė[27], 1982 m. – A. Grinienė[28]; 1983 m. Niujorko sambūrio pirmininke tapo Renata Alinskienė[29]; 1985 m. į LFB CV išrenkama Ingrida Bublienė[30]; 1986 m. LFB atstovė VLIKo Taryboje – Daina Kojelytė[31]; 1987 m. Europos LFB valdyboje dirbo Jūratė Barasaitė-Kubilienė[32]; 1988 m. naujai sudarytoje Čikagos LFB valdyboje – net trys moterys (Alina Skrupskelienė, A. Šležienė ir M. Tamulionienė)[33]; periodinėje spaudoje minima, kad į LFB Tarybą buvo išrinkta ir Gintė Damušytė [34].

• *Mecenatės*:

Žurnalo „Į laisvę" puslapiuose buvo pristatomi ir šio žurnalo bei visos LFB organizacijos rėmėjai, tarp jų – nemažai moterų.

• *„Į laisvę" publikacijų autorės:*

Jau pirmajame JAV atnaujinto žurnalo „Į laisvę" numeryje 1953 m. buvo spausdintas R. Šomkaitės straipsnis „Studentas – rezistentas"[35]; 1955 m. „Į laisvę" pasirodo dar vienas R. Šomkaitės straipsnis – „Kaip savo profesijoje galiu prisidėti prie Lietuvos atstatymo"[36]; 1957 m. publikuojamas Aldonos Krikščiūnaitės straipsnis „Jaunimas ir šeima: mano šeima – lietuvybės pilis"[37]; 1963 m. „Į laisvę" išspausdino dailininkės Bronės Jameikienės kalbą, pasakytą Čikagos Lietuvių fronto bičiulių suruoštame Juozo Daumanto „Partizanų" pristatyme visuomenei 1963 m. sausio 27 d. Čikagoje[38]; 1965 m. išspausdintas

Ebbos Čeginskienės straipsnis „Baltijos valstybių istoriją „perrašinėja“ ir Vakaruose“[39]; 1968 m. dar viena moteris – Lyvia Garsienė – tapo „Į laisvę“ autore[40]; 1975 m. – išspausdintas Aušros Marijos-Jurašienės straipsnis „Kūrybos problema dabartinėje Lietuvoje“[41]; 1975 m. „Į laisvę“ publikuoti Kotrynos Grigaitytės, R. Šomkaitės atsiminimai apie J. Brazaitį[42]; 1978–1980 m. su „Į laisvę“ aktyviai bendradarbiavo Venesuelos lietuvių bendruomenės atstovė Aleksandra Vaisiūnienė; 1983 m. LFB oficioze pasirodo Rūtos Klevos Vidžiūnienės[43], 1985 m. – I. Bublienės, Nijolės Balčiūnienės straipsniai[44]; 1986 m. 97-ame numeryje publikuoti net trijų moterų tekstai – A. Skrupskelienės, Dainos Gudauskaitės-De Toreck ir Elenos Tumienės[45]; 1987, 1988 m. – I. Bublienės straipsniai[46]. XX a. 9 dešimtmetyje viena rimčiausių LFB renginių pranešėjų ir straipsnių „Į laisvę“ autore tampa Gintė Damušytė[47]. Žurnale „Į laisvę“ buvo publikuojama rašytojos Alės Rūtos kūryba. „Į laisvę“ autorėmis buvo ne tik LFB narės, bet ir šiai organizacijai nepriklausiusios moterys.

Nors „Į laisvę“ buvo spausdinami moterų tekstai, vis dėlto tarp žurnalo skaitytojų buvo manančių, kad moterų tekstų galėtų būti daugiau. Štai 1977 m. „Į laisvę“ vykdė savo skaitytojų apklausą, norėdamas sužinoti, ką žurnale gerinti – vienas atsakymų buvo: „Skaičiau, gėrėjausi, siūliau kitiems paskaityti. Turite gerus bendradarbius. Trūksta moterų.“[48]

• *Pranešėjos.*

Įvairiuose LFB renginiuose moterys dažnai buvo prelegentėmis, koreferentėmis, simpoziumų dalyvėmis:

1957 m. Europos Lietuvių fronto bičiulių studijų savaitėje pranešimą skaitė A. Grinienė, o Amerikos LFB studijų dienose – A. Krikščiūnaitė[49]; 1958 m. Amerikos LFB studijų savaitėje apie moters vaidmenį rezistencijoje kalbėjo rašytoja Alė Rūta, Aldona Nasvytytė–Augustinavičienė[50]; 1961 m. vykusiame Rytinių JAV LFB suvažiavime dr. A. Šlepetytė vadovavo diskusijoms apie mokslą[51]; tais pačiais metais vykusioje 5-ojoje Amerikos LFB studijų savaitėje 1961 m. A. Skrupskelienė perskaitė paskaitą apie kūrėjus; Ž. Balsytė (vėliau Brinkienė) kalbėjo apie tuometinį jaunimą ir jo dvasinės rezistencijos nuotaikas[52]; 7-ojoje JAV ir Kanados LFB studijų savaitėje (1963 m.) Jūra Gailiušytė buvo koreferentė diskusijose apie kartų vienybę[53]; 1968 m. vykusioje Amerikos LFB studijų savaitėje kaip pranešėja dalyvavo M. Lenkauskienė, simpoziume – Smilgaitė[54]; 1969 m. vykusioje 13-ojoje LFB studijų savaitėje paskaitą skaitė Viktorija Skrupskelytė[55]; 1971 m. rašytoja Alė Rūta pasakė įvadinį žodį Laisvės kovotojų literatūros vakare Los Andžele 1971 metų gruodžio 4 d.[56]; Lietuvių fronto bičiulių poilsio ir studijų savaitės, įvykusios 1973 m. rugpjūčio 5–11 dienomis, „Dainavoje“ vykusiuose simpoziumuose kalbėjo L. Nainytė-Garbonkienė, M. Lenkauskienė, L. Švėgždaitė, Aušra Mačiulytė-Zerr[57]; 1975 m. JAV ir Kanados LFB XIX studijų ir poilsio savaitėje Joana Kūraitė pristatė pranešimą „Europos saugumo-bendradarbiavimo konferencijos poveikis Lietuvos padėčiai“; jaunimo sekcijos svarstymuose dalyvavo Jūriūnė Girniūtė, Onilė Vaitkutė, Joana Kūraitė[58]; Kalifornie čių 1975 m. politinių studijų savaitgaly tarp pagrindinių simpoziumų pranešėjų buvo Ž. Brinkienė, J. Pažėraitė[59]; 1976 m. LFB studijų ir poilsio savaitėje „Dainavoje“ dalyvavo Violeta Abariūtė, D. Kojelytė[60]; 1978 m. Kalifornijos bičiulių politinių studijų savaitgalyje Alė Rūta buvo koreferentė[61]; 1980 m. politinių studijų savaitgalyje kaip jaunimo atstovės dalyvavo D. Barauskaitė, A. Grakauskaitė, D. Gudauskaitė[62]; 1983 m. vykusiame LFB Atlanto pakraščio suvažiavime pranešimą skaitė Daiva Kezienė[63]; tarp 1984 m. LFB studijų savaitės prelegentų – dr. Nijolė Bražėnaitė, dr. Arštikytė[64]; 1985 m. sausio 26–27 dienomis įvykusiame politinių studijų

savaitgalyje jaunimui rūpimus klausimus pristatė Rita Bureikaitė, Rima Navickaitė, Gailė Radvenytė[65]; tarp 1978 m. LFB studijų savaitės prelegentų – Rima Mironienė, Vanda Stašaitienė[66]; 26-ojoje LFB studijų savaitėje (1982 m.) pranešimus skaitė G. Damušytė, I. Bublienė[67]; 1985 m. LFB studijų savaitėje paskaitą skaitė R. Nainytė-Sušinskienė[68]; 1987 m. Politinių studijų savaitgaly tarp kalbėjusių buvo G. Damušytė, Danutė Mažeikienė, Gailė Radvenytė, Rimantė Vizgirdaitė[69]

• Įvairiuose LFB renginiuose greta kolegų vyrų aktyviai dalyvavo ir moterys kaip *meninių, kultūrinių programų atlikėjos:*

1955 m. gruodžio 12 d. Niujorke vykusios LFB konferencijos metu buvo organizuota „valanda laisvės kovotojams pagerbti“, kurioje moterys atliko meninę programą: „Su daina šiltai įsijungė į šių atsiminimų atmosferą A. Gaigalaitė, pianu palydima Kepalaitės“[70]; 1956 m. sausio 3 d. solistė A. Gaigalaitė, pianistė A. Kepalaitė, E. Marijošiūtė kartu su kitais atlikėjais atliko meninę programą Laisvės kovotojų pagerbimo, surengto LF bičiulių, konferencijos metu Voterberyje[71]; 1957 m. Amerikos LFB studijų dienose koncertavo J. Rajauskaitė, jaunesniųjų pasirodyme dalyvavo Majauskaitė[72]; 1958 m. LFB rytinių valstijų konferencijos metu suorganizuotame literatūros ir dainos koncerte dalyvavo pianistė Jūra Šlapelytė[73]; tų pačių metų JAV ir Kanados LFB studijų savaitės metu suorganizuotame literatūros vakare savo kūrybą skaitė Alė Rūta[74]; 1959 m. Amerikos LFB studijų savaitės meninėje programoje dalyvavo solistės D. Stankaitytė, E. ir O. Blandytės, A. Stempužienė[75]; 1961 m. vykusioje Amerikos LFB studijų savaitėje aktorė E. Vilutienė perskaitė Aloyzo Barono novelę[76]. 1962 m. JAV ir Kanados LFB studijų savaitės metu suorganizuotoje parodoje dalyvavo ir St. Smalinskienė, eiles deklamavo Violeta Majauskaitė[77]; 1963 m. surengtame Juozo Lukšos Daumanto knygos „Partizanai“ pristatyme dalyvavo būtys moterų ir merginų – Bronė Jameikienė, Alė Kėželienė. Broniaus Jančio vadovaujamas moterų kvartetas (Nijolė Mackonytė, Vanda Aleknavičienė, Dana Puodžiūnienė, Irena Gepnerytė)[78]; 1968 m. vykusioje 12-osios JAV ir Kanados LFB studijų savaitės meninėje programoje dalyvavo solistė Dana Stankaitytė, poetė seselė Jurgita (Saulaitytė)[79]; 1969 m. LFB studijų savaitės meninę programą atliko solistė Dalia Noreikaitė-Kučėnienė, Jadvyga Damušienė paskaitė ištraukas Aloyzo Barono kūrybos[80]; 1975 m. JAV ir Kanados LFB XIX studijų ir poilsio savaitė buvo pradėta keturių moterų (Marijos Ambrozaitienės, Onos Baužienės, Eugenijos Rastonienės ir Stasės Smalinskienės) dailės darbų parodos atidarymu[81]; 1978 m. LFB studijų savaitėje „Dainavoj“ meninę programą atliko Ona Pliuškonienė, Regina ir Kristina Butkūnaitės[82]; LFB 26-ojoje stovykloje atidaryta dailininkės grafikės Nijolės Palubinskienės paroda[83].

Tyrimo metu išryškėjo keletas moterų įsitraukimo į LFB organizaciją lygių. Galima išskirti keli jų:

• Oficialios LFB narės.

• Vyrų, LFB narių, šeimos narės – žmonos, dukros, oficialiai nebuvusios LFB narėmis.

Ž. Brinkienė tokios grupės susiformavimą komentavo šitaip: „Kartą viena tikro ir veiklaus frontininko žmona, savo specialybėje turinti doktoratą ir dalyvaujanti veik visuose LFB sambūrio susirinkimuose, paaiškino, kodėl nesanti frontininke: „Iš karto norėjau į LFB stoti, bet jaučiau, kad moterų niekas nenori. Dabar jau pripratau, susigyvenau ir atrodo, kad taip turi būti“, šis pasakymas, atrodo, galėtų reprezentuoti daugelio artimai LFB veiklos stovinčių moterų nusiteikimus.“[84]

• Moterys – LFB bičiulės.

Nuo 1964 m. LFB į Studijų savaites ėmė kviesti ne tik LFB narius ar jų šeimų atstovus, bet ir LFB idėjoms, veikloms pritariančius

asmenis, tarp jų buvo ir nemažai moterų. Neabejotina tai, kad LFB idėjoms simpatizuojančių asmenų, formaliai nepriklausiusių šiai organizacijai, buvo ir anksčiau, tik nuo 1964 m. atsirado pavadinimas *LFB bičiuliai ir bičiulės*.

Moterų, dalyvavusių įvairiose LFB veiklose, įsitraukimo į šią organizaciją lygiui nustatyti reikalingi platesni tyrimai.

LFB būrė Lietuvos valstybingumo atkūrimu, lietuviškos kultūros plėtra, lietuviškumo išsaugojimu emigracijos sąlygomis, rezistencinių patirčių aktualizavimu besirūpinusius asmenis – tiek vyrus, tiek moteris. LFB kontekste moterų padėties klausimas nebuvo tarp svarbiųjų. Dėl pačioje LFB organizacijoje vykstančių pokyčių, bendro emancipacijos proceso Vakarų pasaulyje LFB istorinės raidos kontekste galima stebėti didėjantį moterų įsitraukimą į šią organizaciją.

Priežasčių, kodėl Lietuvių fronto bičiulių sambūryje dominuojančią vietą užėmė vyrai, būta ne vienos.

Nors LFB statutas skelbė, kad „LF bičiuliu gali būti kiekvienas lietuvis ir lietuvė, pritarią LFB tikslams ir įsipareigoją jų siekti visomis galimomis priemonėmis“[85], bet iš esmės iki XX a. 7 deš. vidurio LFB branduolį sudarė ir organizacijos lyderiais buvo būrelis pogrindinės veiklos bei konfliktų Vyriausiajame Lietuvos išlaisvinimo komitete (VLIK) užgrūdintų draugų. Tie draugai buvo vyrai.

Rezistencinė veikla savo esme yra pavojinga ir, manoma, tinkamesnė vyrams nei moterims. Ši priežastis ir lėmė tai, kad su LFB save siejo ar buvo siejamos tik keletas nors ir kuklios, bet rezistencinės veiklos patirties turinčių moterų – Magdelena Avėtienaitė, R. Šomkaitė, taip pat Nijolė Bražėnaitė-Paronetto (Juozo Lukšos-Daumanto žmona). Pažymėtina, kad ši patirtis LFB buvo labai vertinama, pabrėžiama. „Į laisvę“ antrajame numeryje, išleistame 1954 m., rubrikoje „Žymėtini vardai“ pristatyta Magdelena Avietėnaitė – vokiečių okupacijos metais įsitrauktusi į rezistencinę veiklą, o vėliau jau DP laikotarpiu talkinusi VLIKui: „Kas sykį įsitraukė į rezistencijos darbą, nelengva jo atsisakyti, nors būtum atitrūkęs nuo kokių rezistencinių centrų. Širdis neatleidžia – ir Amerikoje Avietėnaitė individualiai pranešimais bei pasikalbėjimais kelia tarp amerikiečių jų simpatiją Lietuvai.“[86] Nors M. Avėtėnaitė LFB veikloje aktyviau nedalyvavo, bičiuliai nepamiršdavo jos sveikinti garbingų jubiliejų proga, o kartu ir priminti jos veiklą rezistencijoje.

Galima daryti hipotezę, kad tas faktas, jog LFB organizacijos pagrindą sudarė ankstesnių veiklų (rezistencinių, konspiracinių, politinių) patirties turintys nariai (dažniausiai vyrai), sunkino moterų įsitraukimą į šią organizaciją vien todėl, kad jos tokių patirčių neturėjo.

Kalbant apie moterų vietą ir funkcijas LFB, reikia prisiminti, kad dauguma bičiulių (tiek vyrų, tiek moterų) buvo ateitininkų ideologijos augintiniai, išeivijoje plėtoję „pilnutinės demokratijos“ idėjas. Straipsnių cikle „Į pilnutinę demokratiją“ buvo apibrėžtas ir moters vaidmuo šeimoje ir visuomenėje: „Moteris pačia savo prigimtimi yra šeimos židinio kūrėja ir jo saugotoja. Jos rankose vaikų auklėjimas. Labai didelė blogybė yra, kai dėl šeimos pajamų stokos motinos verčiamos uždarbiauti. Nuo to kenčia motiniškos pareigos, ypatingai vaikų auklėjimas.“[87] Kol kas straipsnio autorei nepavyko rasti duomenų, kad ši LFB ideologinė nuostata bičiulių būtų kritikuota, ir galima sakyti, kad moteriškoji frontininkų pusė jas internalizavo. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad LFB idėjiniame kontekste moters atsidėjimas šeimai, vaikų ugdymui vertintas kiek kitaip nei tai įprasta šiuolaikiniame Vakarų pasaulyje, paliestame moterų emancipacijos judėjimo. Moterys, besirūpinančios jaunosios kartos ugdymu, tautiškumo puoselėjimu, estetine, menine raiška bei tam tikromis ūkinėmis

funkcijomis, šeimoje arba bendruomenėje buvo suvokiamos kaip ne mažiau svarbios nei vyrai ir jų atliekamos funkcijos. Žvelgiant į su LFB siejamų moterų gyvenimo istorijas, galima pastebėti tendenciją, kad dažnu atveju iki šeimos sukūrimo jos buvo įgijusios gerą išsilavinimą, aktyviai dalyvavo visuomeninėje veikloje. Sukūrusios šeimas LFB moterys atsidėdavo vaikų ugdymui, šeimos židinio puoselėjimui, o visuomeniniame gyvenime lyderių pozicijas užleisdavo vyrams. Geras moterų išsilavinimas, dažnu atveju ir turtinga visuomeninio gyvenimo patirtis sudarė sąlygas LFB moterims savo žinias ir patirtis perduoti jaunajai kartai. Nenuostabu, kad ir LFB organizacijoje jos dažniausiai apsiribodavo organizatorių, sekretorių, administratorių, meninių programų atlikėjų funkcijomis.

Manymas, kad aktyvus visuomeninis veikimas, o ypač politinė veikla yra „nešvarus“ reikalas, galėjo prisidėti prie to, kad vyrai, „saugodami“ moterų reputaciją, nepritarė aktyviam jų įsitraukimui į visuomeninę ir politinę veiklą. Ž. Brinkienė straipsnyje aprašė tokią situaciją: „Štai, viename ALT-os skyriaus susirinkime viena moteris kiek kritiškiau pasisakė šios organizacijos veiklos klausimu, gan švelniai, daug nuosaikiau negu daugelis iš vyrų. Susirinkimui pasibaigus, prie jos prieina geros valios frontininkas ir įspėja, kad moterys į politiką nesikištų. Bičiulis norėjo padėti išlaikyti jos gerą vardą...“[88]

Tik ar su LFB susijusioms moterims reikėjo tokios apsaugos?

Ž. Brinkienės nuomone, ne. 1971 m. ji rašė: „Mums, siekiant stiprių lietuvių išeivijos organizacijų, reikia išnaudoti pilną išeivių potencialą, įskaitant ir moterų. Visi – ir kurie patys bėgo per karo audras iš Lietuvos, ir kurie bėgančiųjų buvo išnešti, ir kurie gimė tremtyje ar išeivijoje, visi yra įpareigoti tėvynę gelbėti ir jos laisvei dirbti. Ta pareiga saisto ne tik vyrus, bet ir moteris. Neuždarytinos moterys į meno, religijos ar šalpos organizacijas. Jos kartu su vyrais turi būti ir ten, kur vyksta tiesioginiai Lietuvos laisvinimo ir lietuvybės išlaikymo darbai, k. t., Lietuvių Bendruomenėje, Vyriausiame Lietuvos Išlaisvinimo Komitete, Rezoliucijoms Remti Komitete, Batune, Amerikos Lietuvių Taryboje, Lietuvių Fronto Bičiuliuose ir kitur. Tėvynės laisvė visų reikalas moterų ir vyrų.“[89]

Iš laiko perspektyvos žvelgiant į LFB istoriją per moterų įsitraukimo ir aktyvaus veikimo prizmę galima pastebėti tendencijas, kad iki XX a. 7 dešimtmečio vidurio, kai aktyviai veikė rezistencinės veiklos patirties turėję bičiuliai, moterims organizacijoje teko antraplanis vaidmuo . Nuo XX a. 7 dešimtmečio vidurio iki 9 dešimtmečio senkant senųjų *frontininkų* jėgoms, organizacijai ieškant savojo kelio, bandant įtraukti jauną kartą, LFB renginiuose, spaudoje daugėja moterų, jos dažniau įsitraukia į organizacinę struktūrą, užima atsakingesnes pareigas.

Išvados

Pritardamos LFB ideologinėms nuostatoms, tikslams, veiklos formoms arba remdamos savo šeimos narius – vyrus, šios organizacijos narius, moterys jungėsi į Lietuvių fronto bičiulių veiklą. Tai, kad organizacijos branduolį sudarė rezistencinės patirties turintys nariai (dažniausiai vyrai), išeivijos sąlygomis sustiprėjęs įsitikinimas, kad svarbiausios moters funkcijos visuomenėje yra susijusios su jaunosios kartos ugdymu, etninio tapatumo saugojimu ir perdavimu, lėmė, kad tiek LFB organizacinėje struktūroje, tiek veiklose dominavo vyrai. Moterys jiems talkino atlikdamos įvairias organizacines, estetinės raiškos funkcijas, skaitydamos pranešimus arba rašydamos straipsnius, o dažnu atveju likdamos „šalia“ organizacijos veikloje dalyvaujančių jų šeimos narių vyrų.

Moterų emancipacijos procesas Vakarų pasaulyje, kartų kaita LFB organizacijoje susiję su tuo, kad nuo XX a. 7 dešimtmečio moterų vaidmuo šioje rezistencinėje, kultūrinėje organizacijoje ryškėja, moterys tampa labiau matomos įvairiose LFB veiklose.

Aktyvių LFB organizacijos narių (moterų) biogramos

Arbienė Elena Viktorija (Alė Rūta) (1915–2011 m.) – rašytoja, visuomenės veikėja. Aktyviai dalyvavo ateitininkų, šaulių, Lietuvių fronto bičiulių, JAV Lietuvių bendruomenės veikloje. Lietuvių išeivijos periodinėje spaudoje paskelbė recenzijų, straipsnių visuomeninio gyvenimo, pedagogikos, literatūros, kino temomis. Meninių programų LFB renginiuose dalyvė, savo kūrybą publikavo ir žurnale „Į laisvę".

Brinkienė Nida Žibutė (g. 1940 m.) – inžinierė, teisininkė, visuomenininkė (ateitininkė, skautė, dalyvavo Lietuvių informacijos biuro, JAV Lietuvių bendruomenės, Amerikos lietuvių tarybos (ALT) veikloje); priklausė Amerikos lietuvių inžinierių ir architektų sąjungai (ALIAS), Lietuvos vyčiams. Nuo 1959 m. įsitraukė į LFB veiklą. 1974 m. išrinkta JAV ir Kanados LFB Centro valdybos vicepirmininke.

Bublienė Ingrida (g. 1940 m.) – verslininkė, visuomenės veikėja (ateitininkė, skautė, „Grandinėlės" tautinių šokių ansamblio, Čiurlionio ansamblio dalyvė, vadovavo „Dainavoje" rengiamose jaunimo stovyklose, mokytojavo lituanistinėje mokykloje, dalyvavo JAV LB, Lietuvių fondo veikloje ir kt.). XX a. 9 dešimtmetyje aktyviai įsitraukė į LFB veiklą – skaitė pranešimus LFB renginiuose, straipsnius publikavo žurnale „Į laisvę". 1985 m. išrinkta į LFB Centro valdybą.

Damušytė Gintė Bernadeta (g. 1956) – Lietuvos diplomatė, visuomenės veikėja (ateitininkė, Pasaulio lietuvių jaunimo sąjungos, Pasaulio lietuvių bendruomenės veikėja), publicistė. 1979–1991 m. Lietuvių katalikų religinės šalpos reikalų vedėjo pavaduotoja, nuo 1980 m. – Lietuvių informacijos centro direktorė. Lietuvos okupacijos metais koordinavo išeivijos paramą Lietuvos katalikų bažnyčiai bei „sąžinės kaliniams", aktyvi žmogaus teisių konferencijų dalyvė, Lietuvoje leistos pogrindinės spaudos vertėja. XX a. 9 dešimtmetyje aktyviai įsitraukė į LFB veiklą – buvo dažna LFB renginių pranešėja, publikacijų žurnale „Į laisvę" autorė, buvo išrinkta į LFB Tarybą. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, rašė ir redagavo spaudos biuletenius, vertė į anglų kalbą Lietuvos visuomeninių organizacijų ir valstybės institucijų pareiškimus bei dokumentus, organizavo lietuvių veikėjų susitikimus su JAV valdžios atstovais, žurnalistais, visuomenės veikėjais. 1991 m. Gintė Damušytė pradėjo dirbti savanore JTO Lietuvos misijoje. 1992–1996 m. G. Damušytė buvo šios misijos patarėja humanitariniais, socialiniais ir informaciniais klausimais bei spaudos atstovė, nuo 1993 metų G. Damušytė – Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijos Saugumo politikos komiteto Lietuvos paramos ir projektų Afganistane koordinatorė. Nuo 1996 m. Gintė Damušytė dirbo Lietuvos Respublikos ambasadoriaus patarėja Austrijoje; nuo 1998 m. – laikinąja reikalų patikėtine; 1999–2001 m. dirbo laikinąja reikalų patikėtine taip pat ir Slovakijoje, 2000–2001 m. – Kroatijoje. Nuo 2001 m. Lietuvos ambasadorė prie NATO, nuo 2009 m. – Lietuvos ambasadorė Kanadoje, nuo 2012 m. – Pasaulio lietuvių bendruomenės koordinatorė. 2015 m. G. Damušytė tapo Lietuvos Respublikos generaline konsule San Paule (Brazilijoje) ir URM Užsienio lietuvių departamento direktore Lietuvoje. Nuo 2016 m. G. Damušytė – Lietuvos ambasadorė Danijos Karalystėje ir Islandijos Respublikoje.

Grinienė Alina (1916–1998 m.) – pedagogė, visuomenės veikėja – ateitininkų, Vokietijos Lietuvių bendruomenės, Pabaltijo moterų tarybos, Lietuvių fronto bičiulių (ilgametė Europos LFB inicijuotų Europos lietuviškųjų studijų savaičių organizatorė, 1982 m. išrinkta į LFB Centro valdybą) veikėja; jos tekstai spausdinti lietuvių išeivijos periodiniuose leidiniuose.

Šomkaitė Rožė (g. 1925 m.) – farmacininkė, visuomenės veikėja (ateitininkė, dalyvauja JAV Lietuvių bendruomenės, Tautos fondo veikloje, mecenatė ir kt.). Ilgametė LFB narė – aktyvi JAV Rytų pakraščio LFB veikėja, 1977 m. išrinkta į JAV ir Kanados LFB Centro valdybą, žurnalo „Į laisvę“ straipsnių autorė.

Nuorodos

1 Brinkienė Ž., Moterys lietuviškoje veikloje, *Į laisvę*, 1971, Nr. 52 (89), p. 73–74.
2 Medzevičius A., *Moteris lietuvių išeivijoje*. Prieiga per internetą: http://www.iseivijosinstitutas.lt//var/uploads/file/2005_A_Medzevicius_Moteris%20lietuviu%20iseivijoje.pdf; Čepkauskaitė Laura. *Išeivijos identiteto diskursai*. Magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2010; Kavolis Vytautas. *Moterys ir vyrai lietuvių kultūroje*, Vilnius, 1992.
3 Brinkienė Ž., Moterys lietuviškoje veikloje, *Į laisvę*, 1971, Nr. 52 (89), p. 73.
4 „*Į laisvę*“ atstovybės, *Į laisvę*, 1954, Nr. 2 (39), viršelio 2 lapas.
5 *Ten pat*.
6 Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1956, Nr. 9 (46), p. 60.
7 *Ten pat*, p. 61.
8 Studijos ir poilsis Dainavoje, *Į laisvę*, 1959, Nr. 19 (56), p. 58.
9 Aštuntoji Europos LFB konferencija, *Į laisvę*, 1960, Nr. 22 (59), p. 57.
10 Vardys V., Pro domo sua, *Į laisvę*, 1960, Nr. 23 (60), p. 64.
11 Lietuvių fronto bičiulių suvažiavimas, *Į laisvę*, 1961, Nr. 24 (61), p. 64.
12 V-oji Lietuvių fronto bičiulių studijų savaitė, *Į laisvę*, 1961, Nr. 26 (63), p. 54–56.
13 *Ten pat*.
14 *Ten pat*.
15 Lietuvių fronto bičiulių speciali konferencija, *Į laisvę*, 1967, Nr. 39 (76), p. 71.
16 Lietuvių fronto bičiulių Rytų apygardos suvažiavimas, *Į laisvę*, 1967, Nr. 40 (77), p. 72.
17 JAV-bių ir Kanados frontininkai renka naują centro valdybą, *Į laisvę*, 1967, Nr. 41 (78), p. 90.
18 Lietuvių fronto bičiulių Rytų apygardos konferencija, *Į laisvę*, 1968, Nr. 44 (81), p. 74.
19 Aktyvieji frontininkai, *Į laisvę*, 1969, Nr. 45 (82), p. 8.
20 R[ociūnas] V., Mūsų dienos Dainavoje, *Į laisvę*, 1982, Nr. 86 (123), p. 69–78.
21 Brinkienė Ž., Moterys lietuviškoje veikloje, *Į laisvę*, 1971, Nr. 52 (89), p. 74.
22 Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1964, Nr. 36 (73), p. 64.
23 Lietuvių fronto bičiulių JAV-bių ir Kanados centro valdyba, *Į laisvę*, 1967, Nr. 39 (76), viršelio 2 lapas.
24 Subačius Silv., LFB senosios centro valdybos darbai, *Į laisvę*, 1974, Nr. 62 (99), p. 60–61.
25 Rociūnas V., JAV ir Kanados LFB XIX stovykla, *Į laisvę*, 1975, Nr. 63–64 (100–101), p. 128–134.
26 Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1977, Nr. 71 (108), p. 73.
27 Nauja lietuvių fronto bičiulių centro valdyba, *Į laisvę*, 1981, Nr. 83 (120), p. 57.
28 Lietuvių fronto bičiulių taryba, *Į laisvę*, 1982, Nr. 85 (122), viršelio 2 lapas.
29 Lietuvių fronto bičiulių Atlanto pakraščio suvažiavimas, *Į laisvę*, 1984, Nr. 90 (127), p. 46–47.
30 Nauja LFB vadovybė, *Į laisvę*, 1986, Nr. 96 (133), p. 71–72.
31 Baužys J., LFB konferencija ir laisvinimo veiksnių pokalbiai, *Į laisvę*, 1986, Nr. 98 (135), p. 55–59.
32 Europos LFB valdyba, *Į laisvę*, 1987, Nr. 101 (138), 3 viršelio lapas.
33 Čikagos LFB sambūris, *Į laisvę*, 1988, Nr. 103 (140), p. 76.
34 J. B., Gintė Damušytė – iškiliausia metų moteris, *Į laisvę*, 1993, Nr. 116 (153), p. 63.
35 Šomkaitė R., Studentas – rezistentas, *Į laisvę*, 1953, Nr. 1 (38), p. 27–30.
36 Šomkaitė R., Kaip savo profesijoje galiu prisidėti prie Lietuvos atstatymo, *Į laisvę*, 1955, Nr. 8 (45), p. 16–21.

[37] Krikščiūnaitė A., Jaunimas ir šeima: mano šeima-lietuvybės pilis, *Į laisvę*, 1957, Nr. 14 (51), p. 26–34.

[38] Kovotojai ir mes (Bronės Jameikienės kalba), *Į laisvę*, 1963 Nr. 31 (68), p. 30–32.

[39] Čeginskienė E., Baltijos valstybių istoriją "perrašinėja" ir Vakaruose, *Į laisvę*, 1966, Nr. 37–38, p. 41–49.

[40] Garsienė L., Vakarų pasaulio sąmyšis ir kova dėl Lietuvos laisvės, *Į laisvę*, 1968, Nr. 43 (80), p. 34–37, 58.

[41] Jurašienė A. M., Kūrybos problema dabartinėje Lietuvoje, *Į laisvę*, 1975, Nr. 63–64 (100–101), p. 31–42.

[42] Grigaitytė K., Žydinti sala, *Į laisvę*, 1975, Nr. 65 (102), p. 88–96; Šomkaitė R., Brazaitis ligoje, *Į laisvę*, 1975, Nr. 65 (102), p. 116–126.

[43] Vidžiūnienė R. K., Išeivijos politinio ir kultūrinio darbo derinimas, *Į laisvę*, 1983, Nr. 88 (125), p. 31–33.

[44] Bublienė I., Lietuviai JAV prezidento inauguracijoj, *Į laisvę*, 1985, Nr. 93 (130), p. 43–44 ; Balčiūnienė N., Žvilgsnis į LF bičiulių stovyklas, *Į laisvę*, 1985, Nr. 96 (133), p. 63–64.

[45] Skrupskelienė A., Dvi sukaktys, *Į laisvę*, 1986, Nr. 97 (134), p. 34–38; Gudauskaitė-De Toreck D., Mišrios šeimos ir lietuvybė, *Į laisvę*, 1986, Nr. 97 (134), p. 50–51; Tumienė E., Jurgis Gliauda, rašytojas ir asmuo, *Į laisvę*, 1986, Nr. 97 (134), p. 66–69.

[46] Bublienė I., Kultūros ir politikos sąveika išeivijoje, *Į laisvę*, 1987, Nr. 99 (136), p. 26–32; Bublienė I., Gyvoji lietuvybė Lietuvos ir išeivijos atsinaujinimo ženkle, *Į laisvę*, 1988, Nr. 104 (141), p. 10–14.

[47] Damušytė G., Lietuvos pogrindžio spauda, *Į laisvę*, 1983, Nr. 87 (124), p. 50–59; Damušytė G. Kas daroma ir kas darytina Lietuvai?, *Į laisvę*, 1987, Nr. 100 (137), p. 22–29; Damušytė G., Kova be baimės, *Į laisvę*, 1988, Nr. 102 (139), p. 75–76.

[48] „Į laisvę" klausimų atsakymai, *Į laisvę*, 1977, Nr. 70 (107), viršelio 3 lapas.

[49] Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1957, Nr. 14 (51), p. 96.

[50] Amerikos – Kanados studijų savaitė, *Į laisvę*, 1958, Nr. 16–17 (53–54), p. 101–104.

[51] Lietuvių fronto bičiulių suvažiavimas, *Į laisvę*, 1961, Nr. 24 (61), p. 64.

[52] V-oji Lietuvių fronto bičiulių studijų savaitė, *Į laisvę*, 1961, Nr. 26 (63), p. 54–56.

[53] Septintoji JAV ir Kanados LFB studijų ir poilsio savaitė, *Į laisvę*, 1963 Nr. 33 (70), p. 55.

[54] Lietuvių fronto bičiulių 12-oji studijų savaitė, *Į laisvę*, 1968, Nr. 43 (80), p. 73–75.

[55] Lietuvių fronto bičiulių 13-oji studijų savaitė, *Į laisvę*, 1969, Nr. 46 (83), p. 86–89.

[56] Amžinoji laisvės giesmė, *Į laisvę*, 1972, Nr. 54 (91), p. 62–63.

[57] Lietuviškų problemų svarstymas, *Į laisvę*, 1973, Nr. 59 (96), p. 69.

[58] Rociūnas V., JAV ir Kanados LFB XIX stovykla, *Į laisvę*, 1975, Nr. 63–64 (100–101), p. 128–134.

[59] Radvila K. P., Visuomenės judinimas Lietuvos laisvinimo darbui, *Į laisvę*, 1975, Nr. 65 (102), p. 161–163.

[60] Jaunimo svarstyboms, *Į laisvę*, 1976, Nr. 68 (105), p. 42–52.

[61] K[o]j[elis] J., Politinės studijos Kalifornijoje, *Į laisvę*, 1978, Nr. 72 (109), p. 52–57.

[62] Jaunimo politinis sąmoningumas, *Į laisvę*, 1980, Nr. 78 (115), p. 44.

[63] Lietuvių fronto bičiulių Atlanto pakraščio suvažiavimas, *Į laisvę*, 1984, Nr. 90 (127), p. 46–47.

[64] Rociūnas V., Lietuvių fronto bičiuliai Kenebunkporte, *Į laisvę*, 1984, Nr. 92 (129), p. 46–59.

[65] Ką kalbėjo jaunimas XVII politinių studijų savaitgaly, *Į laisvę*, 1985, Nr. 93 (130), p. 35–42.

[66] Rociūnas V., Lietuvių fronto bičiuliai Dainavoj, *Į laisvę*, 1978, Nr. 74 (111), p. 62–73.

[67] R[ociūnas] V., Mūsų dienos Dainavoje, *Į laisvę*, 1982, Nr. 86 (123), p. 69–78.

[68] Balčiūnienė N., Žvilgsnis į LF bičiulių stovyklas, *Į laisvę*, 1986, Nr. 96 (133), p. 63–64.

[69] K[o]j[elis] J., Nelsienė A., XIX politinės studijos, *Į laisvę*, 1987, Nr. 99 (136), p. 69–74.

[70] Dvi konferencijos, *Į laisvę*, 1955, Nr. 5 (42), p. 46.

[71] Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1956, Nr. 9 (46), p. 60.

[72] Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1957, Nr. 14 (51), p. 96.

[73] Vardai įvykiuose, *Į laisvę*, 1958, Nr. 15 (52), p. 95–96.

[74] Amerikos – Kanados studijų savaitė, *Į laisvę*, 1958, Nr. 16–17 (53–54), p. 101–104.

[75] Studijos ir poilsis Dainavoje, *Į laisvę*, 1959, Nr. 19 (56), p. 58.
[76] V-oji Lietuvių fronto bičiulių studijų savaitė, *Į laisvę*, 1961, Nr. 26 (63), p. 54–56.
[77] Šeštoji Lietuvių fronto bičiulių ir svečių studijų ir poilsio savaitė, *Į laisvę*, 1962, Nr. 29 (66), p. 41.
[78] J. Daumanto pristatymas visuomenei, *Į laisvę*, 1963, Nr. 31 (68), p. 45–46.
[79] Lietuvių fronto bičiulių 12-oji studijų savaitė, *Į laisvę*, 1968, Nr. 43 (80), p. 73–75.
[80] Lietuvių fronto bičiulių 13-oji studijų savaitė, *Į laisvę*, 1969, Nr. 46 (83), p. 86–89.
[81] Rociūnas V., JAV ir Kanados LFB XIX stovykla, *Į laisvę*, 1975, Nr. 63–64 (100–101), p. 128–134.
[82] Rociūnas V., Lietuvių fronto bičiuliai Dainavoj, *Į laisvę*, 1978, Nr. 74 (111), p. 62–73.
[83] R[ociūnas] V., Mūsų dienos Dainavoje, *Į laisvę*, 1982, Nr. 86 (123), p. 69–78.
[84] Brinkienė Ž., Moterys lietuviškoje veikloje, *Į laisvę*, 1971, Nr. 52 (89), p. 74.
[85] Lietuvių fronto bičiulių statutas, *Į laisvę*, 1978, Nr. 73 (110), p. 64.
[86] Žymėtini vardai, *Į laisvę*, 1954, Nr. 2 (39), p. 59.
[87] Į Pilnutinę demokratiją (6). Valstybė ir šeima, *Į laisvę*, 1955, Nr. 7 (44), p. 11.
[88] Brinkienė Ž., Moterys lietuviškoje veikloje, *Į laisvę*, 1971, Nr. 52 (89), p. 74.
[89] *Ten pat*, p. 61.

Ilona STRUMICKIENĖ

WOMEN IN THE FRIENDS OF THE LITHUANIAN FRONT ORGANIZATION

Summary

This paper presents the status of women in one of the most active post-World-War-II Lithuanian *émigré* organizations, the Friends of the Lithuanian Front (Lietuvių fronto bičiuliai, LFB, in Lithuanian). Its members were Catholics who kept alive the traditions of the Lithuanian resistance to the Soviet and Nazi occupations and as emigrants to the West fostered the preservation of Lithuanian identity abroad and organized activities on behalf of restoring Lithuanian independence. The paper focuses on the functions that women performed in the organization and discusses the reasons why in the LFB, as in many other Lithuanian *émigré* organizations, it was the men who were mainly the leaders. The paper also reviews changes in the role of women and presents brief biographies of LFB's most active women.

Keywords: Friends of the Lithuanian Front, organization, women, men, emigration, resistance, leadership, civic activities, family, youth.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.8

Danutė PETRAUSKAITĖ

Amžininkai apie Liliją Žilvitytę-Vanagaitienę: „Ji išgyveno prasmingą lietuvišką gyvenimą“

Santrauka. Čikagos lietuvių kultūrinis gyvenimas būtų buvęs daug skurdesnis, jei ne Lilijos Žilvitytės-Vanagaitienės indėlis. Dar jaunystėje ji ėmė reištis kaip choro dainininkė, o ištekėjusi už kompozitoriaus bei aktoriaus Antano Vanagaičio kartu su juo pradėjo darbuotis kituose visuomeninės veiklos baruose – rašyti straipsnius, leisti periodinę spaudą, rengti radijo laidas, organizuoti koncertus bei sporto renginius. Deja, kyla problema norint ištraukti šios moters vardą iš istorijos šešėlio – archyvuose apie ją nėra išlikę jokių dokumentų, trūksta elementarių biografinių žinių. Šis darbas yra naujas, nes, remiantis periodiniais leidiniais, koncertų programėlėmis, amžininkų atsiminimais, pasitelkiant loginį-analitinį bei lyginamąjį istorinį metodą, chronologinį faktologinės medžiagos dėstymo būdą, yra bandoma pirmą kartą atkurti L. Vanagaitienės kūrybinį portretą. Publikacijos tikslas – apžvelgti jos kultūrinę veiklą Čikagoje ir įvertinti ją tautinės tapatybės puoselėjimo aspektu. Straipsnyje skelbiama nauja medžiaga gali būti aktuali išeivijos kultūros procesų tyrinėtojams.

Raktiniai žodžiai: Lilija Žilvitytė-Vanagaitienė, Čikaga, draugija, choras, teatras, kultūra, „Margutis“, lietuviška tapatybė.

Čikagos lietuvių kultūrinės veiklos trajektorijos pirmaisiais XX a. dešimtmečiais

Informaciniai šaltiniai byloja, kad pirmieji lietuviai Čikagoje apsigyveno 1870 m. ir jų skaičius nuolat augo. Šis sparčiai besiplėtojantis pramonės miestas traukte traukė geresnio gyvenimo ieškotojus. 1900 m. Čikagoje lietuvių užregistruota 14 tūkstančių, bet į sąrašus pateko ne visi. Mat iki 1910 m. lietuviai visuotiniuose JAV gyventojų surašymo anketose nebuvo minimi ir surašinėtojai juos priskirdavo prie rusų arba lenkų tautybės imigrantų, o ir vėliau ne visi atvykusieji deklaruodavo tikrąją savo tautybę. Kai kurių istorikų teigimu, 1925 m. Čikagoje gyventa jau apie 80 tūkstančių lietuvių [1], t. y. žymiai daugiau nei tuometiniame Kaune[2].

XIX a. pabaigą ir pirmuosius XX a. dešimtmečius galima apibūdinti kaip lietuviškos diasporos kristalizavimosi laikotarpį. Apie tai byloja parapijų ir draugijų kūrimasis, knygų ir periodinės spaudos leidyba,

orkestrų, chorų, teatrinių trupių veikla, augantis verslas. Lietuviai galėjo puikiai išgyventi Amerikoje, naudodamiesi vien savo tautiečių paslaugomis, nes veikė lietuviškos maisto ir drabužių parduotuvės, kirpyklos, kepyklos, saliūnai, vaistinės. Buvo galima nesunkiai susirasti lietuvių fotografą, bankininką, teisininką, gydytoją, kunigą, laidojimo paslaugas teikiantį biurą, net amžinam poilsiui atgulti lietuviškose kapinėse. Taip palaipsniui susiformavo viena didžiausių lietuviškų kolonijų JAV – Čikagos Lietuva, megapolis, „kuriame lietuviai nebuvo tolygiai pasklidę, bet susispietę keliuose spiečiuose“[3].

Tie emigrantai, kurie apsigyveno Čikagoje, kai Lietuvoje dar buvo draudžiamas lietuviškas raštas, pasijuto patekę į visai kitą pasaulį. Visų pirma, jie galėjo laisvai skaityti periodinę spaudą ir knygas, pasirinkdami jas pagal savo pasaulėžiūrą. Jų buvo spausdinama daugybė. Pvz., vien Antanas Olšauskas, pirmasis lietuvių leidėjas Čikagoje, 1895–1922 m. išleido 134 knygas[4]. Jo pėdomis pasekė ir kiti, atidarę savo spaustuves. Vėliau paaiškėjo, kad Čikagoje buvo išleista dauguma JAV išspausdintų knygų[5]. XX a. pradžioje šiame mieste pradėjo steigtis ir pirmieji lietuviški knygynai, o prie jų – skaityklos, tad knygas buvo galima ne tik nusipirkti, bet ir pasiskolinti. Tai ugdė emigrantų sąmoningumą, skatino juos mokytis ir tobulėti.

Įsikūrę Čikagoje katalikai ir protestantai galėjo laisvai tenkinti savo religinius poreikius, nes šiame mieste kelių dešimtmečių bėgyje atsidarė ir veikė apie dešimt lietuviškų bažnyčių[6], o prie jų – parapiniai chorai, mokyklėlės išeivių vaikams. Bažnyčioms priklausančiose patalpose vykdavo susirinkimai, minėjimai, koncertai, vaidinimai. Diasporos formavimuisi ir jos kultūrinių reikmių tenkinimui taip pat didžiulę reikšmę turėjo draugijų, klubų, ratelių steigimasis. Visos šios organizacijos orientavosi į savo narių socialinius, religinius, etninius, kultūrinius, edukacinius arba politinius interesus. Įvairovės čia būta labai didelės: tie, kurie jautė itin glaudų ryšį su savo gimtine, steigė kraštiečių draugijas, tikintieji būrėsi pagal konfesinius bendrumus. Katalikai savo draugijoms daugiausia duodavo šventųjų vardus, o liberalios pakraipos išeiviai – tautinius pavadinimus. Dalis jų be vykdomos labdaringos veiklos stengėsi prisidėti ir prie lietuviškos kultūros puoselėjimo. Pvz., *Simono Daukanto draugija*, įsisteigusi dar XIX a. pabaigoje, platino spaudą. 1910 m. savo žinioje ji turėjo 456 knygas bei patvirtintas taisykles, kaip jomis naudotis, ir tapo pirmąja lietuviška biblioteka Čikagoje[7]. Būta draugijų, kurioms priklausė ir kaimo muzikantai. Šie grodavo jų renginiuose, lietuviškuose vakarėliuose, vestuvėse. Tad ir jauni, ir vidutinio amžiaus žmonės, dalyvavę draugijų veikloje, galėjo pasirinkti teatrinę, muzikinę arba švietėjišką veiklą ir taip save realizuoti.

Čikaga pirmaisiais XX a. dešimtmečiais išgyveno chorų steigimosi bumą. Jų reikėjo ne tik parapijoms, bet ir politinėms organizacijoms. Jei tikintieji pasirinkdavo bažnytinius chorus, tai prie jų nepritapusieji arba kitos pasaulėžiūros choristai steigdavo pasaulietinius kolektyvus. Šiems būdavo sunkiau išsilaikyti, nes reikėjo nuomotis patalpas, ieškotis chorvedžio. Pasaulietiniai chorai dažnai suirdavo, bet kai kurie jų – *Birutė*, *Pirmyn*, *Lietuvos vyčiai* – gyvavo ne vieną dešimtmetį.

Dažnai muzikinė veikla persipindavo su teatrine, nes prie draugijų įsisteigę pasaulietiniai chorai statydavo ir operetes, ir dramos spektaklius. Tai liudija net jų pavadinimai, pvz., *Lietuvių teatrališka dainorių draugija*, *Dramos ir dainos draugija Šviesa*. Panašiu keliu ėjo ir *Dr. Vinco Kudirkos dainininkų draugystė*, kurios tikslas buvo mokyti jaunuomenę lietuviškų dainų. Deja, tuo metu jų pasirinkimas buvo labai menkas,

tad chorvedžiams tekdavo naudotis Tilžėje leistais Vinco Kudirkos ir Leono Eremino natų rinkiniais. Dainų padaugėjo, kai į JAV atvyko kompozitoriai Mikas Petrauskas ir Stasys Šimkus. 1907 m. Čikagoje apsigyvenus M. Petrauskui ir jam sutikus vadovauti *Dr. V. Kudirkos draugystės* chorui, ši buvo perorganizuota ir tapo *Birute*. Ją sudarė ne tik tuo pačiu vardu pavadintas choras, bet ir dramos skyrius. Jaunimas veržėsi į šią draugiją, kurioje galėjo dainuoti, vaidinti, o kartu ir susipažinti su savo amžininkais, turiningai praleisti laiką, pasilinksminti. Jos vadovai džiaugėsi, kad gali „sujungti vienan ryšin lietuvius tautiško meno mylėtojus, [...] jį lavinti muzikoj, dainoj bei scenoj“[8].

Daug draugijų savo pavadinimuose ir įstatuose minėjo teatrinę veiklą, bet mažai šioje srityje reiškėsi, nes turėjo menką supratimą apie teatrą. Ne visi kunigai palaikė teatro mėgėjų darbą. Nepaisant to, atsirado entuziastų, panorusių ištraukti žmones iš saliūnų, kurie statė spektaklius pagal savo išgales ir supratimą (*Dr. Jono Basanavičiaus teatrališka ir giedorių draugija*, *Dr. Vinco Kudirkos teatrališkas klubas*, JAV lietuvių katalikų jaunimo organizacija *Lietuvos vyčiai*). 1914 m. įvyko teatro draugijų konferencija ir Čikagoje buvo įkurtas dramos draugijų susivienijimas. Tai padėjo nedubliuoti spektaklių, derinti jų laiką, kartu rūpintis dekoracijomis ir kostiumais.

Taigi, aktyviai veikiant draugijoms, chorams, teatrinėms kuopelėms, plėtėsi lietuvių kultūrinis akiratis, formavosi tautinė tapatybė, stiprėjo ryšiai su tėvyne. Išeiviai stengėsi jai padėti Pirmojo pasaulinio karo metais aukodami pinigus, rėmė jos nepriklausomybės siekius, prisimindami ją rengė jungtinius lietuviškų chorų koncertus, Lietuvių dienas, svarbius Lietuvai istorinių įvykių minėjimus. 1919 m. nuliedintas ir Lietuvai perduotas Laisvės varpas – akivaizdus lietuvių diasporos tautinio sąmoningumo įrodymas.

Aktorė ir dainininkė

Lilija Žilvitytė gimė 1898 m. rugsėjo 1 d. Panevėžyje[9]. Apie jos tėvus ir vaikystę jokios informacijos nepavyko aptikti, tik žinoma, kad 1909 m. ji su savo šeima atvyko į JAV ir apsigyveno Čikagoje. Mergaitė greitai intengravosi į naują aplinką ir po kiek laiko sėkmingai baigė komercijos mokyklą, tačiau tuo pačiu metu paniro ir į lietuviško kultūrinio gyvenimo sūkurį – lankė *Birutės* chorą, šios draugijos dramos skyrių, nes ypač mėgo teatrą. Birutiečių apsuptyje ji užaugo ir subrendo. M. Petrauskas su choru dirbo intensyviai. 1908 m. jis pastatė savo operetę *Kaminkrėtys ir malūnininkas* bei operą *Birutė* ir dviejų metų bėgyje vis kartojo šiuos veikalus, taip pat ne kartą rodė naujai sukurtą operetę *Šienapjūtė* ir Gabrieliaus Landsbergio-Žemkalnio dramą *Blinda*.

L. Žilvitytė priklausė ir Lietuvių dramos draugijai, Lietuvių dramos rateliui, Aleksandro Vitkausko vadovaujamai vaidintojų trupei. Visi šie scenos mylėtojai statė nemažai spektaklių (*Undinė*, *Aušros sūnūs*, *Mirtų vainikas*, *Buridano asilas*, *Genovaitė*, *Aukso veršis*), kuriuose ji vaidino ir dėl to buvo gerai žinoma Čikagos lietuvių bendruomenėje. Tačiau svarbiausia jai liko *Birutė*. Pati L. Žilvitytė apie save rašė: „*Birutė* – tai liaudies mokykla. Kas jos kursus lanko, tas nemažai prisideda prie tobulinimo muzikos meno, ir dar daug ko pats išmoksta. Lankiau ir aš tuos „kursus“ su didžiausiu noru ir pasišventimu ir šiandie nešioju „diplomą“ su užrašu *Birutė*. [...] Turbūt nebuvo tokio *Birutės* (ir Dramos Draugijos, kurios didžiuma narių buvo birutiečiai) vaidinimo, kuriame nebūčiau dalyvavusi. Buvo ašarų, barnių ir daug daug smagių, malonių valandų! Betgi smagiausia prisiminti komp. St. Šimkaus laikus, nes dalinai mano pastangomis p. Šimkus parkviestas į Chicagą“[10].

Birutės choras buvo vienas populiariausių pasaulietinių chorų Čikagoje. Jis pergyveno

pakilimo ir nuosmukio periodus. Vieną sunkiausių laikotarpių jis išgyveno Pirmojo pasaulinio karo metais, kai sumažėjo dainininkų, ypač vyrų, ir dirigentui nebuvo su kuo repetuoti. Tuometinis jo vadovas Petras Sarpalius net ketino jį visiškai likviduoti. Tik L. Žilvitytės bei kitų entuziastų pastangomis jis buvo išsaugotas. Ji dalinosi savo prisiminimais: „Ne, manau sau, negerai. Panaikinti chorą tai vis vien ką panaikinti *Birutę*. Be choro, be dainos *Birutė* nebus *Birutė* ir negalės ilgai gyvuoti. *Birutei* reikia naujo vedėjo, sakau. Naujas vedėjas sukels ūpą draugijoj, o gal ir naujų veikalų atveš, ar parašys. Taip, mes tai gerai suprantame, sako valdyba. Bet ką kviesime. Ponas Petrauskas atsisakė. Kiti taipgi neprieinami. Kažin, kad atsikreiptumėm į p. Šimkų. Ponas Šimkus tais metais darbavosi rytinėse valstijose. Tai nėr ko svajoti. P-nas Šimkus į Chicagą nevažiuos, tvirtina man daugelis. Girdi, keli metai atgal, p. Šimkus lankėsi Chicagoj ir griežtai atsisakęs užimti *Birutės* vedėjo vietą, nes jam nepatinka Chicagoj gyventi. Vis tiek, manau sau, aš kreipsiuos į p. Šimkų. Į kelius metus jo nuomonė apie Chicagą galėjo pasikeisti. Po kiek laiko parašau p. Šimkui laišką apie *Birutės* chorą ir chicagiečius ir neužilgo gaunu atsakymą: „Jeigu taip viskas klotųsi Chicagoj, kaip rašote – bepigu. Priduodu savo išlygas. Jeigu priimsite – atvažiuosiu". Išlygos sunkios, o iždas tuščias. Pasitarėm. Priėmėm. Manome: „jei bus patapas[11], bus ir spasabas[12]". *Birutė* turi daug savo patriotų. Jie rėmė ją per daugelį metų, parems ir dabar, by tik juos suinteresuosime. Rugsėjo 10 d. būrelis birutiečių laukėme La Salle stoty atvykstant p. Šimkaus. Susipažinom, pasibučiavom. Suvalgėm vakarienę *Atlantic* viešbuty ir pasišnekučiavę traukėm į *Birutės* repeticijas, kur choras laukė naujo vedėjo. P-nas Sarpalius pristatė chorui p. Šimkų ir tą patį vakarą užleido savo vietą naujam vedėjui"[13].

Šis *Birutės* choro gyvavimo epizodas atskleidžia naujus L. Žilvitytės charakterio bruožus – ryžtingumą ir užsibrėžto tikslo siekimą. Jai net pavyko gauti muzikos pamokas pas S. Šimkų, nors kompozitorius tada ir nesivertė pedagogine praktika. Choristų apgailestavimui, jis su *Birute* darbavosi vos 20 mėnesių – 1920 m. gegužės 2 d. surengė Čikagoje atsisveikinimo koncertą ir išskubėjo į tėvynę, į nepriklausomą Lietuvą. *Birutė* ir vėl liko be vedėjo. Su choru trumpai dirbo Antanas Pocius, Antanas Kvedaras, o nuo 1925 m. pradžios – Antanas Vanagaitis[14], kurio birutiečiai jau seniai laukė.

Antano Vanagaičio padėjėja ir bendražygė

Jau 1920 m. pradžioje apie grįžimą į Lietuvą svajojęs S. Šimkus planavo, kad jį kaip *Birutės* vadovą gali puikiai pakeisti A. Vanagaitis ir išsiuntė jam pakvietimą atvykti į Čikagą. Dėl įvairių priežasčių A. Vanagaičiui tada nepavyko išvykti į Ameriką. Tik 1924 m. jis atplaukė į JAV kartu su kitais dviem aktoriais – Juozu Olšausku ir Viktoru Dineika, – su kuriais nutarė „atlietuvinti" bepradedančius nutautėti išeivius – „padainuoti jiems bent lietuviškų dainelių, kurias jie gal jau pamiršo, priminti jiems savo tėvynės žalias pieveles, šlamančias gireles, ošiančius upelius ir žvengiančius žirgelius"[15]. A. Vanagaitis Amerikoje apsigyveno tuo laiku, kai lietuvių kultūrinis aktyvumas buvo šiek tiek atslūgęs. Tam įtakos turėjo Pirmojo pasaulinio karo padariniai, susipriešinimas ideologiniu pagrindu, išnykęs nerimas dėl Lietuvos, atkūrusios savo nepriklausomybę, likimo. Kaip teigia buvę knygnešys ir JAV lietuvių laikraščių redaktorius Vincas Jokūbynas, išeivių vienybei ir tautinėms iniciatyvoms trukdė „lietuvių susikaldymas, politiškos rietynės už Lietuvos partijas, bedarbės šmėkla, nelegališka girtybė, veikėjų trūkumas ir daugybės kitokių negerovių [...]. Reikėjo, kad kas nors mums suteiktų kokį smagumą,

budintų iš nusiminimo“[16]. A. Vanagaitis nesunkiai tapo tuo budintoju ir išeivijos vienytoju.

Birutė jo nelabai viliojo. Jis sutiko darbuotis su choru vien norėdamas padėti be vadovo likusiam kolektyvui. Jį labiau traukė vodevilio žanras, jo suburtos komiškos trupės „Dzimdzi-Drimdzi“ gastrolės po Ameriką, dainų rašymas bei atlikimas. Choras reikalavo kasdienio darbo, tinkamo repertuaro parinkimo, jo derinimo su kolektyvo nariais. Tai padaryti nebuvo lengva, nes choristų ir A. Vanagaičio nuomonės skyrėsi. Vadovas teikė pirmenybę lietuviškai dainai, o birutiečiai – operetei. Teko įrodinėti, kad ir su dainų programa galima sutraukti gausią auditoriją bei sulaukti klausytojų pripažinimo. Choristai pakluso ir dvejus metus sėkmingai koncertavo. Tačiau parengęs *Birutės* 20-mečiui skirtą jubiliejinę programą, jis su choru atsisveikino ir ėmėsi naujų sumanymų. Tie dveji metai nepraėjo veltui – A. Vanagaitis įgijo chorvedybinės patirties, susipažino su veikliais čikagiečiais, besidarbavusiais lietuviškos kultūros baruose. Viena pažintis buvo lemtinga – jauna choristė J. Žilvitytė tapo jo pagalbininke, o vėliau ir žmona.

Naujasis choro vadovas iš karto atkreipė dėmesį į energingą merginą, kuri nuo 1918 m. ėjo sekretorės pareigas ir dar dirbo vieno seniausių lietuviškų laikraščių *Naujienos* raštinėje, be to, rašydavo jaunimui skirtose skiltyse. Gali būti, kad ji šiam laikraščiui taip pat teikė informaciją apie *Birutės* veiklą, nes buvo ir choro korespondentė. Tie straipsniai pasirašyti pseudonimais, tad nustatyti tikras autorių pavardes yra neįmanoma. Matyt, choro vadovo ir jaunosios choristės santykiai buvo draugiški ir dalykiški, nes ir pats A. Vanagaitis tada *Naujienose* spausdino nemažai savo straipsnių. Kada L. Žilvitytė atsisveikino su *Birute* nėra žinoma – gali būti, kad iš šios draugijos išėjo kartu su A. Vanagaičiu, o gal ir dar anksčiau, nes 1926 m. viešėjo Lietuvoje. Eliso salos keleivių registracijos dokumentuose užfiksuota, kad tų pačių metų spalio mėn. ji iš Europos grįžo į JAV [17].

L. Žilvitytė pradėjo sistemingai darbuotis su A. Vanagaičiu, kai šis nutarė leisti juoko ir dainų mėnraštį *Margutis*. Leidinio sumanytojas siekė vienyti lietuvius išeivijoje, nepaisant partinės priklausomybės ir religinių pažiūrų, juos šviesti, auklėti ir skiepyti meilę Lietuvai. Visa tai daryti visiems suprantama juokų ir muzikos kalba, neįkyrint skaitytojams su ilgais ir rimtais straipsniais. Nors A. Vanagaitis buvo šio žurnalo redaktorius ir daugelio publikacijų autorius, Lilija neliko nuošalyje. Ji tapo jo pagalbininke ir patarėja, nes turėjo ilgesnio gyvenimo išeivijoje patirtį. Apie tai galima spręsti jau iš pirmo *Margučio* numerio, pasirodžiusio 1928 m. balandžio mėn., kuriame viena rubrikų buvo pavadinta „Dėdytė ir Tetytė“, susilaukusi didžiulio skaitytojų dėmesio. Gali būti, kad jos atsiradimą įkvėpė Antano ir Lilijos diskusijos, aptarinėjant lietuviško gyvenimo ydas. Šiandien sunku pasakyti, koks buvo L. Žilvitytės vaidmuo kuriant tekstus – ar ji pati juos rašydavo, ar tik pametėdavo A. Vanagaičiui kokią mintį. Aišku tik, kad vienam redaktoriui būtų buvę nelengva sukurti tokį charakteringą moterišką personažą. Beje, žurnalo prenumeratoriai į tai nesigilino. Jie šiuose pokalbiuose įžvelgė du lygiaverčius pašnekovus, kurie savo pokštais siekė ne tik juos prajuokinti, bet pažvelgti į įvairius gyvenimo reiškinius visai kitu žvilgsniu.

A. Vanagaitis Dėdytę pavadino Jeronimu, o Tetytę – Darata. Savo dialoguose jie aptardavo laikmečio aktualijas, stengėsi išguiti politines rietenas iš kasdienio žmonių bendravimo, aptardavo naujausius įvykius Lietuvoje, nejučiomis skatino remti tėvynę reikalais ir domėtis jos reikalais. Šie personažai tapo skaitytojų draugais ir mokytojais, ypač svarstant tautinio susitelkimo aktualumą, inteligentijos vaidmenį šiame procese. Pvz., 1928 m. gegužės mėn. dialoge Tetytė,

kalbėdamasi su Dėdyte, pastebėjo: „Tu žinai, dydyte, tas *Margutis* man labai patinka. Jis už lietuvystę užstoja. Nors mes čia, Amerikoj, baigiam ištautėti, nors mūsų vaikai nenor lietuviškai nei kalbėti, nei dainuoti, bet *Margutis* sako, kad mes čia Naują Lietuvą sukursim". Dėdytė atsiliepė: „Kodėl ne? Galim sukurti, tik reikia dirbti. Kad mūsų lietuviški „teligentai" sukrustų, tai visus lietuvius atlietuvintų". Tetytė paklausė: „Tai kodėl jie nieko nedaro? Kodėl jie nesirūpina lietuvyste? Tu parašyk į *Margutį* apie Kudirką. Gal jie pasiskaitę pradės jo pėdom sekti". Dėdytė numojo ranka: „Ką čia rašysi. „Teligentai" *Margučio* neskaito". Tetytė paprieštaravo" „Kaip tai neskaito?" Dėdytė paaiškino: „Jiems per prastas laikraštis". Ši nusistebėjo: „Eik jau, eik! Pasakė. Antai mūsų kunigėlis net per pamokslą pagyrė *Margutį*. Liepė visiems užsirašyti. Sako, ten gražių dainų su natomis yra, tai chorai turės ką dainuoti ir teatrus lošti"[18].

Atidžiau susipažinus su šios rubrikos tekstais, išryškėja ir besigindančios poros pasaulėžiūros skirtumai, kurie galėjo iš tiesų egzistuoti, o dialoguose buvo dar labiau akcentuojami. Dėdytė skaitytojų auditorijai pasirodydavo kaip žmogus, daug žinantis apie Lietuvą. Jis visiems suprantama kalba aiškino apie jos kultūrinę pažangą – įsteigtą Valtybės teatrą, rengiamas dainų šventes, žemės ūkio parodas. Pabrėždavo, kad visa tai – ne partijų, bet meno ir mokslo žmonių nuopelnas. Jis užstodavo išeivijoje puolamą Lietuvos prezidentą Antaną Smetoną, periodinėje išeivijos spaudoje parodomą kaip žiaurų diktatorių, siekiantį uždaryti bažnyčias ir pakenkti kunigams. Dėdytė šviesiomis spalvomis piešė Lietuvos gyvenimą, pasakojo apie joje veikiantį universitetą ir kitas mokyklas, apie nuolat didėjantį išsilavinusių žmonių skaičių. Tokiais savo pasisakymais siekė kultūrinti išeivius, kurių daugelis nebuvo dainavę lietuviškos dainos, nematę teatro, primiršę savo gimtąją kalbą ir pradėję amerikonėti. Iš A. Vanagaičio tekstų sklido Lietuvos kaimo, jo kvapų ir vaizdų, Velykinių bei Kalėdinių papročių ilgesys, nerimas dėl prarasto Vilniaus, o kartu ir viltis jį atgauti.

Tetytė daug kuo skyrėsi nuo Dėdytės. Pokalbiuose ji atstovavo perdėm konservatyviam katalikiškajam išeivijos sluoksniui, priešiškai nusiteikusiam Lietuvos prezidento ir kito tikėjimo žmonių atžvilgiu. Dėdytė bandė tokį priešiškumą naujajai Lietuvos valdžiai nuslopinti savo aiškinimais, kad Lietuva pirmiausia yra lietuviška. Ir nors krašte daugumą sudaro katalikai, bet jame dar gyvena „protestonai, žydai, pravoslavai, magometonai ir kitokio tikėjimo piliečiai: lietuviai ir nelietuviai. [...] Mes negalim kitų įžeisti. Visų tikėjimai yra lygūs, nes visi tiki į vieną Dievą"[19]. Šie charakteriai nebuvo iš piršto laužti. Galima daryti prielaidą, kad tokie ginčai išties galėjo vykti, mat A. Vanagaitis pagal tikėjimą buvo protestantas ir tik prieš vedybas su Lilija perėjęs į katalikų tikėjimą. Šis perėjimas buvo Dėdytės nuolaida Tetytei, kad jai nereiktų už „bambizo" ištekėti, o kartu ir jo tolerantiškumo bei paslankumo religiniuose klausimuose išraiška. Galbūt, dėl to katalikų kunigai A. Vanagaičio nemėgo, o L. Vanagaitienės ryšiai su jais buvo daug glaudesni.

Antano ir Lilijos santuoka įvyko 1935 m. birželio 17 d. Jaunikiui tada buvo 45-eri, jaunajai – 36 metai. Labiausiai juos suartino bendras darbas *Margutyje*, į kurį abu buvo pasinėrę iki vedybų ir po jų. Jau kitą dieną po vestuvių jaunavedžiai išvyko, kaip teigia A. Vanagaitis, „studijuoti geografijos", t. y. į povestuvinę kelionę. Jų kelias driekėsi per Misurio, Oklahomos, Teksaso, Naujosios Meksikos ir Arizonos valstijas, nes tikslas buvo pasiekti „Kalipornę, kur pepelsinai auga ir citrinai žydi"[20], o ten nuvažiavus aplankyti San Diego mieste vykstančią Pasaulinę parodą. Šios kelionės įspūdžiai buvo spausdinami *Margučio* rubrikoje „Dėdytė ir

Tetytė keliauja“. Joje skaitytojams į akis krito išvestos paralelės su Lietuva. Pvz., važiuodami per Misurį, kurį keliauninkai pavadino Mozūrais, jie matė gražiais ąžuolais apžėlusius kalnelius, kviečiais apsėtas pakalnes, kas priminė jiems Dzūkiją – vietoves aplink Alytų ir Daugus. Išvydusi rausvu moliu apneštus laukus, Tetytė net sušuko: „Avava, kaip Jurbarko molynės. Puodus galėtum lipyt, toks raudonas molis“[21]. Gimtojo krašto nostalgija persiduodavo ir *Margučio* skaitytojams. Kelionės reportažus Antanas su Lilija spausdino iki spalio vidurio. Ir vėliau kelionės tapo Vanagaičių pamėgta aktyvaus poilsio forma.

Vėlyvą 1935 m. rudenį *Margutyje* pasirodė skelbimas-kvietimas į viešą Dėdytės ir Tetytės vestuvių ceremoniją, numatytą surengti per Padėkos dieną (ketvirtąjį lapkričio ketvirtadienį). Kadangi Vanagaičiai buvo ypač gerai žinomi Čikagoje asmenys, tad tokia šventė negalėjo vykti už uždarų durų. Ir ji virto koncertu. Klausytojai galėjo išgirsti A. Vanagaičio draugo, aktyvaus visuomenininko ir teisėjo Antano Olio diriguojamą orkestrą, atlikusi specialiai parašytą George‘s Victoro[22] parengtą uvertiūrą *Paukščių veselija*, pasiklausyti choro *Šakar-makar*. Daugybei susirinkusių žmonių kelias valandas trukusi programa neprailgo, nes joje būta ir rimtų, ir juokingų muzikinių kūrinėlių.

Bėgant metams, *Margučio* skaitytojai keitėsi – tapo labiau apsišvietę ir siekiantys žinių. Jų jau netenkino pigūs juokai, tad reikėjo keisti ir žurnalo turinį, ir atrasti naujų komunikacijos priemonių. Viena jų tapo 1932 m. balandžio 11 d. pradėtos transliuoti radijo laidos. Nors Čikagoje kurį laiką veikė Juozapo Pranciškaus Budriko radijo valandėlė, bet ji buvo labai trumpa ir jos buvo galima klausytis tik kartą per savaitę. *Margučio* radijo laidos, girdimos kasdien, pradžioje trukdavo 15 min., bet palaipsniui išaugo į valandinę programą, o sekmadieniais tęsdavosi dar ilgiau. Jų metu buvo skelbiamos naujausios žinios, grojama plokštelių muzika, transliuojami spektakliai, koncertiniai renginiai su „gyvais“ dainininkais. A. Vanagaitis stengėsi pratinti išeivius prie klasikinės muzikos, o kartu ir kilstelėti lietuvių prestižą kitataučių akyse. Jo iniciatyva 1934 m. rugpjūčio 19 d. Pasaulinės parodos Čikagoje metu įvyko pirmasis lietuvių simfoninės muzikos koncertas, per 1935 m. Velykas buvo surengtas koncertas *Civic Opera House*, 1938 m. Vasario 16-osios proga, t. y. švenčiant Lietuvos nepriklausomybės 20-metį, – pirmoji radijo transliacija į Lietuvą ir koncertas, kuriame pirmą kartą dėl JAV gyvenančių atlikėjų nuskambėjo M. K. Čiurlionio simfoninė poema „Miške“. Lilija buvo didžiausia A. Vanagaičio pagalbininkė ir mokinė. Jai šios pamokos ypač pravertė tada, kad vienai teko dirbti visus šiuos organizacinio pobūdžio darbus.

Šalia koncertų ir radijo laidų toliau sėkmingai buvo spausdinamas *Margutis*. Tiesa, Dėdytės ir Tetytės dialogai leidėjams jau buvo pabodę, todėl jie perėjo prie monologų. Nuo 1937 m. sausio mėn. žurnale atsirado nauja skiltis, skirta Tetytei Daratai, o po kurio laiko – ir Dėdytei Jeronimui. A. Vanagaitis pasiėmė sau pokštaujančio apžvalgininko ir politologo vaidmenį, o L. Vanagaitienė nutarė bendrauti vien su moterimis ir dalinti joms savo patarimus. Pirmieji jos rašinėliai buvo iš kulinarijos srities. Jie prilygo kursams, kuriuose skaitytojos buvo mokomos lietuviškų maisto gaminimo paslapčių – kaip įvairiau vartoti bulves, kopūstus, silkes, kaip ilgai virti arba kepti mėsą ir daržoves, troškinti kiaulieną, virti obuolienes arba slyvienes, spausti sultis, ką geriau valgyti per Gavėnią arba Kūčių vakarą. Jos išspausdinti patiekalų receptai buvo grįsti asmenine patirtimi ir šeimos tradicijomis, kai kas paimta iš Lietuvos spaudos. Tetos Daratos virtuvėje dominavo bulviniai patiekalai, silkė, rūkyta mėsa, rauginti kopūstai. Ji visiems rekomenduodavo gerti rūgštų pieną – jį vartoti kaip

maistą ir kaip vaistą, o per Padėkos dieną siūlė valgyti ne Amerikoje visų pamėgtą kalakutą, kuris esąs per sausas, o prisiminti lietuviškus papročius ir kepti žąsį. Šios publikacijos tada turėjo nemažą pasisekimą, o šiandien supažindina mus su XX a. ketvirtojo dešimtmečio lietuvių išeivių mitybos įpročiais. Skaitytojos kreipdavosi į Daratą ir dėl sveikatos sutrikimų, bet ši jų gydyti nesiryžo, tik nurodydavo, kokią literatūrą medicinos klausimais skaityti. Tačiau ji drąsiai pasisakė švaros ir tvarkos klausimais – patarė dažniau vėdinti kambarius, nes grynas oras ypač reikalingas mažiems ir seniems; aiškino vyrams, kad nereikia moterims bučiuoti rankų, nes tai ir nehigieniška, ir netautiška. Ji rašė: „Mes tiek šimtmečių vargom nuo svetimųjų priespaudos, o dabar pačios norime išnaikinti save. Juk žinot, kad neturėdamos savų papročių – greit ištautėsime. Tai sakau, gal geriau tegul jums Lietuvoje vyrai rankas bučiuoja, o mes čia vyrus bučiuosime... Lietuvoje moterų rankos gali būt švaresnės, ba jos laiko tarnaites. Su mumis kitaip yra: mes esame ponios ir tarnaitės, kukarkos ir veikėjos, „njankos“ ir aristokratės, vienu žodžiu, Amerikos moteris – namų vergas, bosas-galva, maitintoja, auklėtoja ir dar tautiškumo saugotoja“[23].

1938 m. L. Vanagaitienė nuo kulinarinių temų perėjo prie tautinių rūbų populiarinimo. Ji perspausdino Lietuvos žemės ūkio akademijos lektorės Mikalinos Glemžaitės straipsnius apie aukštaičių, suvalkiečių bei žemaičių drabužius ir rekomendavo moterims juos pasisiūti pačioms. Išsekus rūbų tematikai, 1939 m. Teta Darata nutarė su skaitytojomis pasidalinti įvairių tautų „meilės receptais“, mintimis apie grožį. Jai labai pravertė tuo metu Lietuvoje leidžiamas žurnalas *Liepsnos*, skirtas mergaitėms[24]. Kai kurias mintis iš jo puslapių ji ir perkėlė į *Margutį*, stengdamasi pabrėžti dvasingumo reikšmę išoriniam grožiui, atkreipti dėmesį į moters ir vyro psichologinius skirtumus. Tačiau į šias temas L. Vanagaitienė daugiau nesigilino, todėl 1940 m. kovo mėn. „Tetos Daratos“ publikacijų serijoje pasirodęs jos straipsnelis apie moteris išradėjas jau buvo paskutinis. Jai norėjosi daugiau tiesioginio bendravimo su žmonėmis, todėl, atsisveikinusi su Daratos personažu, pasinėrė į Čikagos lietuvių moterų klubo veiklą, 1945–1950 m. ėjo šio klubo pirmininkės pareigas.

Visuomeniniame darbe L. Vanagaitienei daug padėjo sesuo Vera (kai kuriuose šaltiniuose rašoma Verna), ištekėjusi už A. Olio. Vanagaičiai ne tik giminiavosi su Oliais, bet ir tapo artimiausiais draugais. Oliai pagelbėjo Lilijai išgyventi patį skaudžiausią likimo smūgį – netikėtą A. Vanagaičio mirtį, kuri jį ištiko 1949 m. kovo 10 d. toli nuo Čikagos – Gulfporte, Misurio valstijoje. Dviguba našta užgulė jos pečius – brangaus žmogaus netektis ir su *Margučiu* susiję rūpesčiai. Tada ji viešai nesidalino savo išgyvenimais, tik prabėgus dešimtmečiui, Čikagoje minint liūdną A. Vanagaičio mirties sukaktį, viešai padėkojo savo draugams, parėmusiems ją sunkią valandą ir suteikusiems stiprybės: „Kai prieš 10 metų A. Vanagaitis išėjo iš *Margučio* ir iš gyvųjų, man buvo baugu tęsti darbą, kurį jis buvo pradėjęs ir su kuriuo jis gyveno iki pat mirties. Ir jei ne velionio bičiuliai, kurių jis turėjo labai daug, jei ne jų padrąsinimas, tai, galbūt, *Margutis* būtų miręs kartu su jo įsteigėju. Bet didžioji talka, kuria rėmėsi velionis Vanagaitis, pasiliko gyva su *Margučiu* ir toliau, ir todėl man užteko jėgų ir valios tęsti velionio darbą. [...] Aš gerai žinau, kad tik *Margučio* bičiuliai, bendradarbiai, rėmėjai, skaitytojai ir klausytojai yra tikrasis šaltinis tolimesnei *Margučio* gyvybei ir platesniam *Margučio* pasireiškimui. [...] *Margutis*, eidamas į antrą dešimtmetį be savo įsteigėjo, ryžtasi ir toliau visomis jėgomis tarnauti lietuvių visuomenei, budėti lietuviškų reikalų sargyboj ir kuo gyviau pasireikšti Lietuvos laisvinimo veikloj“[25].

Lyderė

Susitaikiusi su netektimi, L. Vanagaitienė rado jėgų su savo talkininkais toliau leisti žurnalą ir rengti radijo programas, o tų talkininkų būta nemažai. Tai advokatas ir žinių vedėjas Antanas Lapinskas, žurnalistas Kazys Deveikis, gydytojas, *Margučio* patarėjas sveikatos klausimais Steponas Biežis. Vėliau, ūžtelėjus „dipukų" bangai, jų gretas papildė teisininkai Petras Linkus (Linkevičius) ir Bronius Dirmeikis, dailininkas Vladas Vijeikis, taip pat poetas, „Santaros-Šviesos" valdybos narys Algimantas Mackus bei daugelis kitų. Neatsisakydavo moraliai bei materialiai paremti ir mecenatas Juozas Bačiūnas, bankininkas Jonas Kazanauskas. Jausdama artimųjų paramą ir platų savo atliktų darbų pripažinimą, L. Vanagaitienė stengėsi neapleisti nė vieno veiklos baro. Ji prižiūrėjo žurnalą, kuris, keičiantis redaktoriams, keitė ir savo profilį, rūpinosi radijo laidų transliacijomis, dažnai pati į rankas paimdama mikrofoną. Tos laidos išties buvo įdomios ir labai populiarios tarp Čikagos lietuvių, kurių 1960 m. užregistruota apie 75 tūkstančius[26]. Kaip liudija to meto klausytojai, kartą per savaitę buvo rengiama religinė valanda, patikėta tėvams jėzuitams, ruošiamos skautų programėlės, imponuojantys „Santaros-Šviesos" reportažai, „Pelkių žiburėlio" vaidinimai, lietuvių sportinio gyvenimo apžvalgos, savaitinės sveikatos paskaitos, pašnekesiai lietuviams aktualiais politiniais klausimais, teikiama informacija apie kultūrinius renginius. Kaip teigia S. Biežis, šiomis laidomis buvo palaikoma ir plečiama lietuvybė, o „komercinė dalis tarnavo kaip priemonė radijo valandos išlaikymui, o ne pelno sumetimais"[27].

Siekdama kultūrinti, lietuvinti ir plėsti savo tautiečių akiratį, L. Vanagaitienė, eidama jau pramintu savo vyro taku, rengė banketus, piknikus, loterijas, moterų golfo turnyrus, koncertus, Vasario 16-osios minėjimus. Tais renginiais ji siekė parodyti, kad „lietuviai sudaro masę, kad jie yra drausmingi ir pareigingi ir kad lietuvių pasirodymai ir kiekybe, ir kokybe nėra menkesni, o gal ir geresni negu kitų tautybių Chicagoje"[28]. L. Vanagaitienė palaikė glaudžius ryšius su Lietuvių tautine sąjunga ir 1951 m. gegužės 19–20 d. padėjo jai surengti suvažiavimą J. Bačiūno vasarvietėje; 1956 m. birželio 16–17 d. kartu su *Margučio* bendradarbiais prisidėjo prie Vašingtone įvykusio lietuvių sąskrydžio; 1958 m. gegužės 30–31 d. – prie panašaus renginio Niujorke. Ji glaudžiai bendradarbiavo su Lietuvos konsulu Čikagoje Petru Povilu Daužvardžiu, rėmė JAV politikus, kurie buvo palankiai nusiteikę lietuvių diasporos atžvilgiu.

Ypač daug jėgų, administracinių gebėjimų ir nuovokos tvarkant finansinius resursus pareikalavo aukšto lygmens koncertų organizavimas prestižinėse miesto salėse – *Civic Opera House*, *Chicago Orchestra Hall*, *Maria High School*, *Morrison* ir *Conrad Hilton* viešbučiuose. Publiką viliojo ne tik šios salės, bet ir iškilūs atlikėjai. Juos L. Vanagaitienei tekdavo pačiai kviesti, užimti, vaišinti, mokėti honorarą ir išlydėti į namus. Jos dėka tūkstančiams klausytojų koncertavo dainininkai Stasys Baras, Algirdas Brazis, Prudencija Bičkienė, Alė Kalvaitytė, Izabelė Motekaitienė, Ipolitas Nauragis, Anna Kaskas, Polyna Stoska, prancūzų kilmės amerikietė Lily Pons, dirigentai Vytautas Marijošius ir Aleksandras Kučiūnas, iš Argentinos pakviestas pianistas Andrius Kuprevičius bei jo sesuo smuikininkė Elena Kuprevičiūtė.

Vienas pirmųjų renginių, organizuotų L. Vanagaitienės po jos vyro mirties, *Čiurlionio* ansamblio iš Klyvlando koncertas, įvyko 1950 m. balandžio 16 d. Tai buvo gerai apgalvotas sprendimas pradėti rengti koncertus *Margučio* vardu ne nuo klasikinės, bet nuo tautinės muzikos, kurios ilgėjosi tiek pirmosios bangos emigrantai, tiek ir atvykėliai iš DP stovyklų. Šio koncerto pasiklausyti

susirinko apie keturis tūkstančius žmonių. Senieji Amerikos lietuviai džiaugėsi: „Mes į Lietuvą negalime nuvykti, tai Lietuva pas mus atvyko“[29]. Po metų, gruodžio 16 d., L. Vanagaitienė pakvietė į vieną iškiliausių pokarinių *Margučio* renginių – „Lietuvos operos prisiminimų“ vakarą, kuriame dalyvavo buvusios Valstybės teatro žvaigždės. *L. Vanagaitienės* koncertus publika gausiai lankydavo ir iš anksto išpirkdavo visus bilietus. Jos pastangomis 1954 m. gegužės 2 d. įvyko *Margučio* 25-erių metų sukakties minėjimas, 1957 m. spalio 27 d. – 30-mečio jubiliejinis koncertas.

L. Vanagaitienė nebuvo paskendusi vien savo rūpesčiuose – dalyvaudavo labdaringoje veikloje, lankydavosi kitų organizacijų renginiuose, padėdavo joms savo talka arba piniginėmis aukomis. Ji nenuilstamai dirbo iki paskutinės gyvenimo minutės, visada būdavo pilna kūrybinių sumanymų. Tik jai nelengvai sekėsi susitaikyti su *Margutį* ištikusiomis netektimis. 1958 m. mirė jos dešinioji ranka A. Olis, o jo netekus ėmė byrėti ir visa *Margučio* „imperija“. Netrukus mirtis pasiglemžė K. Deveikį, 1961 m. – B. Dirmeikį. L. Vanagaitienei savo komandą teko pildyti naujais nariais, tačiau 1964 m. gruodžio 28 d., skubėdama atlikti numatytus darbus, automobilio avarijoje žuvo ji pati kartu su žurnalo redaktoriumi A. Mackumi. Šis tragiškas įvykis sukrėtė visą Čikagos lietuvių bendruomenę. Į laidotuves susirinko tūkstantinė minia pareikšti pagarbos dviem lietuviams, kurie buvo vertinami kaip drąsūs kariai, žuvę mūšio lauke. Jie abu atgulė Šv. Kazimiero kapinėse, L. Vanagaitienė – šalia savo vyro, kuriam liko ištikima idėjomis ir darbais.

Jei po A. Vanagaičio mirties visas jo palikimas atiteko žmonai, tai šiai mirus neliko tiesioginių paveldėtojų, todėl 1965 m. sausio mėn. išėjęs *Margučio* numeris, skirtas L. Vanaigietės bei A. Mackaus veiklos apžvalgai, jau buvo paskutinis. Jame užuojautas pareiškė ir netekties mastą įvardijo visuomeninės organizacijos ir pavieniai asmenys. Tarp jų – ir Tautininkų sąjungos atstovas Jonas Jurkūnas: „Jos (L. Vanagaitienės – DP) darbo pasiges ne vienas lietuvis ir staiga susidariusią tuštumą, jei iš viso bus galima, nelengva bus užpildyti. Laiko perspektyvoje ji iškils kaip viena iš didžiausių lietuviško darbo, lietuvybės palaikymo nuolatiniu gyvu žodžiu, darbininkė. Jos paliktos pėdos ir darbai dar ne vieno bus nagrinėjami ir sekami, ji išgyveno prasmingą lietuvišką gyvenimą. Ji nepasitraukė iš darbo iki paskutinės minutės, jos darbų neištrins ir tragiškas įvykis, taip beprasmiai nutraukęs jos prasmingo gyvenimo siūlą“[30].

Likę *Margučio* bendradarbiai nenorėjo susitaikyti su šia netektimi, todėl susibūrė į *Margučio* draugiją, kurios branduolį sudarė Valdas Adamkus (Adamkavičius), Juozas Bačiūnas, Steponas Biežis, Vera Olienė, Jonas Kazanauskas, Antanas Lapinskas, Raimundas Mieželis, Vladas Vijeikis, radijo programoms vadovauti buvo pakviestas teisininkas ir žurnalistas Henrikas Žemelis. Šios draugijos pastangomis pavyko išsaugoti *Margučio* radijo programą, kuri gyvavo iki 2011 m., tęsdama Antano ir Lilijos Vanagaičių pradėtus darbus.

Išvados

L. Žilvitytė-Vanagaitienė (1898–1964) buvo viena ryškiausių Čikagos lietuvių kultūrinio gyvenimo dalyvių ir organizatorių. Atvykusi į JAV 1909 m., ji rado palankias savo veiklai sąlygas – galėjo mokytis, dirbti, tenkinti meninius poreikius, neprarasti tautinio identiteto ir, be to, jaustis tarsi Lietuvoje. Tuo metu steigėsi lietuviškos parapijos, draugijos, būrėsi chorai, teatro mėgėjų rateliai, buvo leidžiami lietuvių kalba laikraščiai, spausdinamos knygos. *Birutės* draugija jaunajai emigrantei pasirodė patraukliausia, nes turėjo mišrų chorą ir dramos būrelį, dėl

to buvo pajėgi rengti ne tik koncertus, bet ir statyti dramas, operetes. L. Žilvitytė dainavo, vaidino, ėjo sekretorės pareigas, sunkiais draugijai laikotarpiais kėlė jos narių dvasią. Būtent jos iniciatyva pakviestas S. Šimkus dvejus metus vadovavo *Birutės* choru. Tai byloja apie L. Žilvitytės meninius bei organizacinius gebėjimus, komunikabilumą, ryžtingumą, norą siekti geriausių rezultatų.

L. Žilvitytės pažintis su A. Vanagaičiu, 1925 m. apsigyvenusiu Čikagoje ir pradėjusiu vadovauti *Birutės* choru, buvo lemtinga – po dešimties metų draugystės ir kūrybinio bendradarbiavimo ji tapo jo žmona. Pasirodė, kad šiuos du muzikos ir teatro entuziastus vienijo noras vienyti susiskaldžiusius lietuvius, pasitelkiant juokus ir dainas. Tuo tikslu atsiribojus nuo politinių partijų, 1928 m. buvo pradėtas leisti žurnalas *Margutis*, 1932 m. – transliuoti lietuviškos radijo laidos. *Margučio* vardu vykdavo piknikai ir klasikinės muzikos koncertai, nes jų rengėjai stengėsi ne tik linksminti ir juokinti, bet ir plėsti išeivių meninį akiratį, juos auklėti, šviesti, ugdyti tautinį sąmoningumą. L. Vanagaitienė padėjo savo vyrui visomis išgalėmis, iš jo ir mokėsi, stebėdama, kaip šis organizuoja tūkstantinius lietuvių sambūrius. Trylika metų *Margučio* skaitytojams ji buvo žinoma kaip Tetytė arba Teta Darata, kuri žurnalo puslapiuose ginčydavosi su Dėdyte Jeronimu (A. Vanagaičiu). Ji siekė iškelti viešumon didžiausius išeivijos trūkumus – žmonių tamsumą, siaurą mąstymą, abejingumą tautinėms vertybėms. Pasirodžius žurnale vien Tetai Daratai skirtai skilčiai, propagavo lietuviškus patiekalus, teikė šeimininkėms naudingus valgių gaminimo receptus, skatino laikytis tautinių papročių, nešioti tautinius drabužius, nepasiduoti amerikonėjimo tendencijoms, domėtis ne tik išoriniu, bet ir vidiniu žmogaus grožiu. Taigi L. Vanagaitienė nebuvo užgožta savo vyro šešėlio, bet veikė kaip lygiavertė jo partnerė.

1949 m. mirus A. Vanagaičiui, ji penkiolika metų tęsė savo vyro pradėtus darbus. Tai buvo tikras iššūkis, tačiau L. Vanagaitienė nepabūgo – pasikvietusi talkininkus, toliau tęsė žurnalo leidybą, radijo laidų rengimą, koncertų organizavimą. Jos sumanumo ir erudicijos dėka buvo galima išgirsti ir pamatyti geriausius lietuvių dainininkus, instrumentalistus, dirigentus, patirti tautinio pasididžiavimo jausmą. Ir nors Čikagoje būta daugiau veiklių moterį, tačiau nė viena jų nesiėmė vykdyti tokių grandiozinių sumanymų vienijant išeiviją ir reprezentuojant lietuvių atlikėjus daugiatautėje Čikagos klausytojų auditorijoje. Iki pat savo mirties ji buvo žinoma kaip nepailstanti kultūros darbininkė. Jos vadovaujamo *Margučio* pastogėje jaukiai įsikūrė ir antrosios bangos emigrantai. Taip įvyko natūrali išeivijos kartų kaita, pasitarnavusi lietuviškos kultūros tęstinumui.

Nuorodos

1 Gineitis, K., *Amerika ir Amerikos lietuviai*, Kaunas, 1925, p. 113.

2 Pagal gyventojų surašymo duomenis, 1923 m. Kaune gyveno 59 tūkstančiai lietuvių. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1986, p. 247.

3 Aleksandravičius, E., *Karklo diegas. Lietuvių pasaulio istorija*, Vilnius: Versus aureus, 2013, p. 215.

4 Ambrose, A., *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*, Chicago, 1967, p. 251.

5 *Lietuvių enciklopedija*, III t., Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1954, p. 507.

6 Petrauskaitė, D., *Lietuvių muzikinė kultūra Jungtinėse Amerikos Valstijose. Tautinės tapatybės kontūrai*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005, p. 1004–1005.

7 Ambrose, A., *Chicagos lietuvių istorija 1869–1959*, Chicago, 1967, p. 32.

8 *Ten pat*, p. 257.

9 *Lietuvių enciklopedija*, XXXIII t., Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1965, p. 83. Sprendžiant iš Eliso salos keleivių registracijos dokumentų, L. Žilvitytė galėjo būti gimusi ir 1899 m.

[10] Žilvičiutė L., Ir mano atsiminimų žiupsnelis, *„Birutės" 20 metų jubiliejinis leidinys*, Chicago, 1927, p. 24.
[11] Patapas – visuotinis tvanas už žmonių nuodėmes.
[12] Spasabas – pagalba, parama.
[13] Žilvičiutė L., Ir mano atsiminimų žiupsnelis, *„Birutės" 20 metų jubiliejinis leidinys*, Chicago, 1927, p. 24–26.
[14] Antanas Vanagaitis (1890–1949) – aktorius, dainininkas, kompozitorius, chorvedys, nuo 1924 m. iki mirties darbavosi JAV.
[15] Dzimdzių Juozas, „Dzimdzi-drimdzi" tėvas, *Margutis*, 1949, nr. 3, (papildomas), p. 8.
[16] Jokūbynas, V., Dzidzi-Drimdzi 1924–1929, *Margutis*, 1939, nr. 21, p. 4.
[17] Passenger Search. Prieiga per internetą https://www.libertyellisfoundation.org/passenger-result.
[18] Dėdytė ir Tetytė, *Margutis*, 1928, nr. 2, p. 4.
[19] *Ten pat*, 1930, nr. 2, p. 2
[20] *Ten pat*, 1935, nr. 12, p. 4.
[21] *Ten pat*, 1935, nr. 13, p. 10.
[22] George Victor (Teresevičius, 1900–1974) – lietuvių kilmės muzikas, grojo trimitu įvairiuose orkestruose. Turėjo suorganizavęs ir savo orkestrą, kuriam pats dirigavo. Su juo dalyvaudavo lietuviškuose renginiuose.
[23] Tetytė Darata rašo, *Margutis*, 1937, nr. 20, p. 11.
[24] „Liepsnos" – katalikų mergaičių iliustruotas dvisavaitinis žurnalas, leistas 1937–1940 m. pavasarininkių mergaičių sąjungos Kaune ir Marijampolėje.
[25] Vanagaitienė, L., Padėkos žodis, *Margutis*, 1959, nr. 6, p. 20.
[26] *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, IV t., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003, p. 337.
[27] [Užuojautos], *Margutis*, 1965, nr. 1, p. 11.
[28] *Ten pat*, p. 6.
[29] Prunskis, J., Lietuviai užkariavo didžiąją Chicagos sceną, *Draugas*, 1950, balandžio 18, p. 4.
[30] [Užuojautos], *Margutis*, 1965, nr. 1, p. 7.

Danutė PETRAUSKAITĖ

WHAT THEY SAY ABOUT LILLIAN VANAGAITIS: "SHE LIVED A MEANINGFUL LITHUANIAN LIFE"

Summary

The cultural life of Lithuanians in Chicago would have been much poorer if not for the input of Lillian Vanagaitis (Lilija Žilvitytė-Vanagaitienė). In her youth she sang in choruses; and when she married the composer and actor Antanas Vanagaitis, she became a part of his productive creative life, giving him a helping hand or taking the lead in writing articles, publishing periodicals, preparing radio shows, and organizing concerts and sports events. Unfortunately, it is difficult to pull her out of history's shadow – there are no documents about her in the archives; there is a shortage of even basic biographical information about her. Thus the paper is an original work, as this is the very first attempt to draw a portrait of Lillian Vanagaitis's' creativity using the information found in periodicals, concert programs, and recollections of her contemporaries, and utilising the methods of logical analysis and comparative history as well as a chronological exposition of the available facts. The purpose of this paper is to review her cultural activities in Chicago and to evaluate them in terms of their contribution to fostering ethnic identity. The new material published here might be useful to researchers of cultural processes in emigration.

Keywords: Lilija Žilvitytė-Vanagaitienė (Lillian Vanagaitis), Chicago, society, chorus, theater, culture, *Margutis*, Lithuanian identity.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.9

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

Diplomato žmonos portretas

Santrauka. Pasaulinės diplomatijos istorija pasakoja apie įvairaus laikotarpio tarptautinius santykius tarp valstybių arba apie vienos valstybės užsienio politiką. Diplomato biografija taip pat yra vertinga diplomatijos istorijos dalis. Paprastai pasakojime apie diplomatą paminima ir jo šeima: tėvai, žmona, vaikai. Pastarieji dažniausiai lieka pasakojimo epizoduose. Net diplomato žmonos portretas dažniausiai būna blankus, stipriai užgožtas diplomato personalijos. Nors būtent žmona, kaip diplomatą lydintis asmuo, būna pirmoji pagalbininkė, liudininkė, vertintoja. Lietuvos diplomatinės tarnybos, veikusios sovietinės okupacijos metais, istorija atskleidžia unikalius diplomatų likimus, jų išskirtinės veiklos faktus, kurie sugulė į ne vieną monografinį pasakojimą, straipsnį ar virto šaltinių publikacija. Tačiau žvelgiant giliau – ir diplomatinės tarnybos narių žmonos, jų veikla verčia atkreipti pagarbų dėmesį į jas ir papasakoti jų likimus tragišku valstybei laikotarpiu. Tekste trumpai pristatomos Marija Radzevičiūtė-Žadeikienė, Regina Kašubaitė-Budrienė, Elena Taraškevičiūtė-Gerutienė, Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė ir Daniela d'Ercole-Lozoraitis, Ona Galvydaitė-Bačkienė, Janina Čiurlytė-Simutienė, Halina Jonė Narusevičiūtė-Žmuidzinienė, Gražina Elžbieta Gustaitytė-Krivickienė, Bronė Mėginaitė-Klimienė, Ona Viburytė-Kajeckienė ir Jozefina Rauktytė-Daužvardienė, Stefanija Gervinaitė-Balickienė. Šių diplomatų žmonų veiklos biografijos leidžia teigti, kad jos buvo ne tik stipri moralinė atrama savo sutuoktiniams, bet ir stiprus finansinis ramstis išlaikant nepriklausomos Lietuvos diplomatinius postus krašto okupacijos metais.

Raktiniai žodžiai: diplomatija, Lietuvos diplomatinė tarnyba, diplomato žmona, veikla, istorija, Marija Radzevičiūtė-Žadeikienė, Regina Kašubaitė-Budrienė, Elena Taraškevičiūtė-Gerutienė, Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė ir Daniela d'Ercole-Lozoraitis, Ona Galvydaitė-Bačkienė, Janina Čiurlytė-Simutienė, Halina Jonė Narusevičiūtė-Žmuidzinienė, Gražina Elžbieta Gustaitytė-Krivickienė, Bronė Mėginaitė-Klimienė, Ona Viburytė-Kajeckienė, Jozefina Rauktytė-Daužvardienė, Stefanija Gervinaitė-Balickienė.

Šio straipsnio temos priešistore galėtų būti 1815 m. vykęs Vienos kongresas, kuriame buvo priimtas baigiamasis dokumentas. Šio dokumento XVII priede buvo surašytos taisyklės, kurių visuma vadinasi diplomatiniu protokolu[1] (priminsime, kad „pagrindinis diplomatinio protokolo uždavinys – sukurti tokią aplinką ir nuotaiką, kad užsienio valstybių atstovai nuolat jaustųsi ypač pagerbti“[2]). Remiantis priimtu dokumentu, diplomatui turi būti taikomas monarcho etiketas, t. y. teisė vadintis „jo ekscelencija“ (jei šalia nėra monarcho), teisė nenusiimti kepurės (jei jos nenusiėmė ir monarchas), teisė gauti karinę pagarbą, taip pat diplomato žmonos „taburetės teisė“, t. y. atsisėsti šalia karalienės, kai ši jau atsisėdusi[3]. Šios ir kitos čia neišvardytos taisyklės buvo dar kartą patvirtintos 1961 m. priimtoje Vienos konvencijoje dėl diplomatinių santykių, kurioje nurodoma, kad ne tik diplomatas, bet ir su juo gyvenantys jo šeimos nariai naudojasi numatytomis privilegijomis ir imunitetais[4]. Kitaip tariant, griežtai apibrėžtos ne tik diplomato, bet ir jo antrosios pusės teisės. Tad kas ta dama, sėdinti šalia karalienės?

Ne paslaptis, kad viena diplomatinio darbo specifikų yra nesibaigiančios kelionės. Čia turimi minty ne tik darbo vizitai, bet diplomato arba diplomatės kėlimasis į naują rezidavimo vietą. Jie, kaip neuniformuoti kareiviai, turi nuolat (paprastai kas ketveri–penkeri metai) būti pasiruošę keltis į svečią šalį. O kartu su jais vyksta ir jų šeimų nariai. Ne tik diplomatai, bet ir jų žmonos / vyrai bei vaikai turi priprasti prie naujos aplinkos, pažinti svetimą kultūrą, išmokti kalbą. Kalbant apie vaikus, čia galima įžvelgti daugiau naudos: natūralioje aplinkoje jie išmoksta svetimų kalbų, jų akiratis būna daug platesnis, o patirtys įvairesnės[5]. Tačiau diplomato žmonos arba vyro padėtis yra kiek sudėtingesnė. Keliaudami kartu su sutuoktiniu iš vienos rezidavimo vietos į kitą, jie būna priversti atsisakyti asmeninės karjeros ir prisiimti naujas pareigas – lydėti sutuoktinius į priėmimus, susitikimus ir t. t.[6] Tad temos objektas yra lietuvių diplomatų žmonos ir jų likimai. Susiaurinus chronologines ribas (1940–1990), bus vardijamos tik krašto okupacijos metais netradicinėmis sąlygomis veikusios Lietuvos diplomatinės tarnybos (LDT) narių ir jų žmonų pavardės. Kitaip tariant, pagrindinis dėmesys bus koncentruojamas į diplomatų žmonų biografijas. Likimus moterų, kurios paprastai lieka didžių vyrų šešėlyje. Pirmiausia pažymėsime, kad po krašto okupacijos savo postuose išlikę LDT nariai ten pat, toje pat šalyje ir liko rezidiuoti dar ne vieną dešimtmetį, dauguma jų – iki mirties. Pavyzdžiui, kai sovietai užgrobė Lietuvos pasiuntinybę Romoje, diplomatas, buvęs užsienio reikalų ministras ir LDT šefas Stasys Lozoraitis (1898–1983) su žmona ir vaikais liko gyventi Romoje, Lietuvos pasiuntinybėje prie Šv. Sosto, amžinajame mieste ir mirė. Diplomatas Povilas Žadeikis (1887–1957), atvykęs į Vašingtoną dar 1935 m., taip ir liko čia reziduoti iki pat mirties. 1940 m. į Lietuvos pasiuntinybę Vašingtone persikėlęs diplomatas Juozas Kajeckas (1897–1978) čia taip pat dirbo ir gyveno iki pat mirties. Išimtimi būtų diplomatas, antrasis LDT šefas dr. Stasys Antanas Bačkis (1906–1999): gavęs LDT šefo S. Lozoraičio paskyrimą, 1960 m. jis persikėlė iš senosios rezidavimo vietos į naują, iš Paryžiaus į Vašingtoną. Likimas jam ir jo žmonai buvo dosnus: jie sugrįžo į Lietuvą.

Teksto turinys paremtas dokumentais, saugomais Lietuvių išeivijos instituto (Vytauto Didžiojo universitetas) Broniaus Railos (fondo Nr. 19), Aniceto Simučio (fondo Nr. 34) ir Juozo Giedraičio (fondo Nr. 74) archyvuose. Pasinaudota S. ir S. Lozoraičių muziejuje (Vytauto Didžiojo universitetas) saugoma lietuvių diplomatų korespondencija. Taip pat remtasi šaltinių publikacijomis („Antano Smetonos korespondencija 1940–1944“[7] ir „Lietuvos diplomatų korespondencija

(1940–1945)“[8]), atskirai paminėtume leidinį „Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė“[9], kuriame yra paskelbtas ne vienas ir šiam tekstui vertingas laiškas. Rengiant pasakojimą buvo peržiūrėta įvairaus laikotarpio lietuviška periodika: „Mokslo Lietuva“, „15 min.“, „Naujasis Židinys-Aidai“, „XXI amžius“, „Akiračiai“, „Draugas“, „Tėviškės žiburiai“, „Skautų aidas“, „Šiaurės Atėnai“, kuriuose galima aptikti ne vieną straipsnį arba interviu su diplomatų šeimų nariais. Pasakysime, kad informacija apie kai kurių LDT narių žmonas apsiriboja tik nekrologine eilute. Surinktą medžiagą papildo šio teksto autorės daryti interviu su LR diplomatais – Asta Skaisgiryte, Šarūnu Adomavičiumi – arba kitų diplomatų šeimų nariais – Lina Pavilioniene, kardinolu Audriu Juozu Bačkiu, Milda Graužinyte, Gabrieliu Kajecku. Už tai jiems reiškiamas dėkingumas.

Apie iškilius XX a. lietuvių diplomatus (kelis jų išvardijame: dr. S. A. Bačkis, Bronius Kazys Balutis (1880–1967), Petras Klimas (1891–1969), S. Lozoraitis) yra paskelbtas ne vienas monografinis tekstas, straipsnis, publikuoti jų atsiminimai. Peržiūrint tekstus apie paminėtus ir čia neišvardijamus diplomatus, taip pat įvairaus laikotarpio lietuvišką periodinę spaudą, kur esama nemažai iliustratyvios medžiagos, galima pastebėti, kad diplomato žmona dažniausiai lieka šešėlyje. Pavyzdžiui, po diplomato ir jį lydinčios sutuoktinės nuotrauka esantis užrašas dažniausiai nurodo diplomato vardą, pavardę, pareigas, rangą ir tekstas užbaigiamas „su žmona“. Kitaip tariant, diplomato žmona dažniausiai lieka anoniminė. Net ne itin kruopščiai peržvelgus diplomatų dalykinę bei asmeninę korespondenciją galima nesunkiai pastebėti, kad joje esti du santūrūs įvardijimai: „žmona“ arba „Ponia“. Teksto autorei neteko aptikti nei „sutuoktinės“, nei kokių nors kitokių apibūdinimų. Kitaip tariant, diplomatai niekada neperžengdavo diplomatinio protokolo ribų, visad buvo mandagūs, pagarbūs ir santūrūs taip pat ir savo žmonų atžvilgiu. Kitas pastebėjimas – privačioje diplomatų korespondencijoje jų žmonos dažniausiai paminimos teksto pabaigoje, tiesiog norint joms perduoti linkėjimus, pavyzdžiui, ketverius metus (1940–1944) apimančioje prezidento Antano Smetonos korespondencijoje, kurią sudaro beveik 500 laiškų[10], tų pat metų LDT narių vidinėje korespondencijoje jų žmonos taip pat minimos tik tekstų pabaigoje[11]. Čia norisi atkreipti dėmesį į pačių diplomatų žmonų rašytus laiškus. Privačioje korespondencijoje aprašydamos savus išgyvenimus, jos pateikia daug platesnį ir emocingesnį pasakojimą apie įvykį nei diplomato *pro memoria* ta pačia tema. Pavyzdžiui, diplomato S. Lozoraičio žmona Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė (1896–1987 m.[12]) iki detalių aprašė 1940 m. vasaros įvykius, kai sovietai užėmė Lietuvos pasiuntinybę prie Kvirinalo: „Tragišką liepos 26 dieną, kada viskas iki paskutinės kėdės buvo išvežta, visa lietuvių kolonija su pasiuntiniais P. Lozoraičiu ir P. Girdvainiu ir Jo ekselencija vyskupu Būčiu priešakyje, susirinko pasiuntinybės sode ir susikaupę žiūrėjo, kaip ant namų stogo liūdnai kyla Lietuvos vėliava su juodu šydu. Ji kildama plevėsavo savo gražiomis spalvomis: saulės šviesos-geltonumu, Lietuvos pievų-žalumu ir meilės bei karšto tikėjimo-raudonumu, o juodas šydas pridavė rimto ir gilaus liūdesio. Niekas negalėjo sulaikyti ašarų.“[13] Tad belieka apgailestauti, kad kažkada rašytas V. Matulaitytės-Lozoraitienės dienoraštis arba neišliko, arba vis dar nepasiekiamas tyrinėtojams. Neabejotina, kad jame būtų galima aptikti dar ne vieną vaizdingą pasakojimą, liudijimą.

Remiantis rašytojos Petronėlės Orintaitės pastebėjimais, Pirmosios Respublikos metais jaunų panelių viena didžių svajonių buvo ištekėti jei ne už ministro, tai bent už diplomato[14]. Tų panelių įsivaizduojamas gyvenimas – priėmimai, baliai, puošnios

suknelės ir garantuota materialinė padėtis – buvo siekiamybė. Gal todėl, pasiklydusi prabangaus gyvenimo iliuzijose, jaunutė Rygos fabrikanto duktė Birutė Berzine (?) ištekėjo už solidaus amžiaus lietuvių diplomato Jono Aukštuolio (1885–1949), o paskui, nenorėjusi dalintis nujaučiama tragiška lemtimi, jį paliko ir sugrįžo į Latviją, o iš ten išvyko į Pietų Ameriką[15]. Kaip žinia, 1941 m. J. Aukštuolis buvo suimtas, ištremtas ir kalintas Sovietų Sąjungoje, Sibire ir į Lietuvą niekada negrįžo. Kitaip buvo su lietuvaitėmis ir čia pavyzdžiu būtų diplomatų ir užsienio reikalų ministrų žmonos: Valdemaro Vytauto Čarneckio (1893–1942) žmona, JAV lietuvė Eleonora Šaltenytė-Čarneckienė (1898–1995), į Sibirą ištremta su penkiais vaikais[16], ir Juozo Urbšio (1896–1991) žmona Marija Mašiotaitė-Urbšienė (1895–1959), praėjusi tokį pat ilgą tremčių kelią kaip ir jos vyras.

Kiek lengvesnė lemtis teko užsienyje likusiems LTD narių žmonoms. Pirmiausia todėl, kad jos buvo šalia savo vyrų. Išimtimi būtų diplomato, LDT šefo pirmojo pavaduotojo P. Klimo šeima. 1943 m. Prancūzijoje diplomatas buvo nacių suimtas, kalintas, pervežtas į Lietuvą, kur jau sovietų buvo suimtas ir ištremtas, o grįžęs į Lietuvą čia ir mirė. Jo žmona Bronė Mėginaitė-Klimienė (1892–1957) su vaikais liko Prancūzijoje ir, nepaisant visų diplomatinių pastangų, su vyru taip daugiau ir nesusitiko (cituojant žmonos laišką, P. Klimas „blogai mato, negali skaityti ir labai nuobodžiauja, negalėdamas nieko dirbti. Jis padavė prašymą išvažiuoti, bet ligi šiam laikui neturi jokio atsakymo. Čia mano duktė Eglė, ištekėjusi už prancūzų diplomato daro žygius tėvą iš ten ištraukti, bet, deja, tas mažai ką padeda [...] esu viena, nekantriai laukdama žinių iš anapus geležinės uždangos. Su vyru labai tankiai susirašinėju, aš jam jo vardu rašau kas antrą dieną, jis man pakreivezoja vieną atvirutę į savaitę“[17]). Grįžtant prie laisvajame pasaulyje likusių LDT narių žmonų likimų, jos, kaip ir jų vyrai, neprarado diplomatinių privilegijų, pavyzdžiui, atleidimo nuo mokesčių, kitų diplomatams ir jų šeimoms teikiamų lengvatų. Skirtingai nuo lietuvių, ištremtų į Sibirą arba pabėgėlių, besiglaudusių DP (deportuotųjų asmenų) stovyklose Vakaruose, diplomatų šeimos „gyveno Lietuvoje“ (priminsime, kad valstybės diplomatinė atstovybė ir jai priklausanti teritorija yra laikoma tos šalies nuosavybe). Taigi „diplomatinės atstovybės buvo gyvenamieji butai, kuriuose glausdavosi ne viena šeima. Diplomatams dirbti kitų darbų nebuvo leidžiama“[18]. Todėl materialinė diplomatų šeimų padėtis buvo daug sudėtingesnė, palyginus su turėtąja, nes po sovietinės okupacijos finansavimas iš Lietuvos buvo nutrūkęs, o diplomatams, remiantis 1940 m. rugpjūčio 2 d. sovietinių okupantų įsakymu, buvo atimta pilietybė, uždrausta grįžti į Lietuvą, konfiskuotas jų turtas[19]. Tiesa, dar vykstant Antrajam pasauliniam karui, finansinė diplomatų padėtis šiek tiek stabilizavosi, pavykus susitarti su JAV institucijomis (Valstybės departamentu) dėl Lietuvos aukso atsargų, saugotų JAV, atšaldymo ir jų panaudojimo LDT išlaikyti. Tačiau, kaip minėta, finansinė padėtis vis tiek ženkliai skyrėsi ne tik nuo buvusios, bet ir – žvelgiant į priekį – būsimos, nes diplomatams nustatyta pradinė išmokų suma ne taip stipriai kito per visus ateinančius 50 metų, kaip kad augo kainos ir pragyvenimo išlaidos. Tad per pirmąjį LDT veiklos dešimtmetį materialinė diplomatų padėtis atrodė daug geresnė nei pasitraukusiųjų iš Lietuvos, o bėgant dešimtmečiams vaizdas darėsi vis liūdnesnis (cituojant privačią korespondenciją: „Lietuvos ambasada yra taip apleista, taip bjauri, kad jon niekada nevertėjo kviestis jokių užsienio atstovų – jau geriau *hotely*“[20]). Iš DP stovyklų po platųjį pasaulį pasklidę lietuviai kūrėsi svečiose šalyse, iš pradžių nuomodavosi bustus, vėliau juos pirko. Jų socialinio gyvenimo kokybė pamažu gerėjo. Tuo tarpu diplomatai, negalėdami

pasitraukti iš savo postų, liko su šeimomis ten pat, atstovybėse, ir gyventi. Jie negalėjo pakeisti gyvenamosios vietos, ieškoti pigesnio būsto, o pasiuntinybės arba konsulato priežiūra arba remontas jiems buvo per sunki našta, čia įvertinant ne tik likusio personalo (daugiausia du asmenys) skaičių, bet ir jų garbų amžių.

Dar vykstant Antrajam pasauliniam karui, lietuvių diplomatų žmonos dažniausiai tapdavo savo vyrų pagalbininkėmis, sekretorėmis, raštininkėmis, taip stengdamos palengvinti savo šeimų finansinę naštą, o ne paslaptis, kad ir savo sutuoktinių darbų naštą. Neretai žmonos užsiimdavo ta veikla, kuria jos užsiimdavo iki pažinties su būsimu sutuoktiniu. Čia pavydžiu būtų nuo 1936 m. iki mirties Lietuvos generaliniame konsulate Niujorke rezidavusio Jono Budrio (1889–1964) žmona Regina Kašubaitė-Budrienė (1902–1998), kuri už pagalbą tvarkant generalinio konsulato kanceliariją gaudavo nedidelį atlygį. Kaip liudija archyvai, ji atliko mašininkės darbą[21], tvarkė Miuncheno lietuvių tremtinių kartoteką[22]. Su būsima Budriene J. Budrys susipažino darbinėje aplinkoje[23], Karaliaučiuje, kur ši darbo reikalais (tuo metu dirbo Lietuvos kariuomenės žvalgybos skyriuje) buvo nuvykusi. Lankydamiesi arba dirbdami Eltos, ministrų kabineto kanceliarijoje arba užsienio reikalų ministerijoje ten savo žmonas sutiko ne vienas diplomatas: S. Lozoraitis (jo būsima žmona dirbo ministrų kabineto kanceliarijoje, vėliau Eltoje), dr. Albertas Gerutis (1905–1985 m.; jo būsima žmona dirbo Eltoje stenografe), P. Klimas, kuris nuotaką susirado Užsienio reikalų ministerijoje (B. Mėginaitė-Klimienė ministerijoje dirbo stenografe), V. V. Čarneckis su būsima žmona susipažino reziduodamas Lietuvos atstovybėje JAV, kur dirbo jaunoji Eleonora. Kitaip tariant, pažintys mezgėsi darbinėse aplinkose. Kaip viename privačių laiškų prezidentui Antanui Smetonai rašė diplomatas, LDT šefo antrasis pavaduotojas dr. Jurgis Šaulys (1879–1948): „Mūsų darbas toks, kad sunku ką ir susirasti.“ J. Šaulio žmona buvo italų operos dainininkė Mafalda Salvatini (1886–1971). Tiesa, nepaprastasis pasiuntinys ir įgaliotasis ministras dr. Kazimieras Graužinis (1898–1961) ir Laimutė Elena Šlapelytė-Graužinienė (1906–1988) susipažino kitokiomis aplinkybėmis: ji su diplomato seserimi mokėsi vienoje klasėje[24]. Tęsiant temą apie diplomatų žmonų indėlį į šeimos biudžetą, lydere čia būtų diplomato dr. A. Geručio žmona Elena Taraškevičiūtė-Gerutienė (1900–1997), kuri ne tik sudomino vyrą savo hobiu – ornitologija (vėliau šioje srityje diplomatas savo žiniomis ir veikla ją aplenkė) – bet buvo pagrindiniu materialiu šeimos ramsčiu. Šveicarijoje, Berne, kur rezidavo dr. A. Gerutis, jo žmona vadovavo vienam iš Helenos Rubinštein grožio imperijos salonų ir kaip privačiuose laiškuose didžiuodamasis žmonos sėkme rašė dr. A. Gerutis – tik tai ir leido jam nepasitraukti iš diplomatinės tarnybos gretų dėl materialinių sunkumų. Grožio imperijai priklausė dar vieno lietuvių diplomato žmona. Nuo 1983 m. Vašingtone dirbusio Stasio Lozoraičio (1924–1994) jaunesniojo žmona Daniela D'Ercole-Lozoraitis (1941–2010) dirbo prancūzų dizainerio Andre Laug mados namuose, buvo viešųjų ryšių specialistė ir savo vyrui itin stipriu materialiniu ir moraliniu ramsčiu. Išsiskirsčius pasiuntinybės (arba vėliau, jau Lietuvos nepriklausomybės metais – ambasados) svečiams, pati griebdavosi tvarkos. LR ambasadoriaus Šarūno Adomavičiaus pasakojimas apie Danielą, siurbiančią pasiuntinybės/ambasados kilimus[25], liudija, kad taupumo sumetimu diplomatų žmonos perimdavo jei ne visus, tai bent dalį buities darbų. Tai kiek retušuoja trafaretinį, į prestižinės ir patogios aplinkos foną įrėmintą lietuvių diplomato žmonos paveikslą. Diplomato S. Lozoraičio (jaunesniojo) motina V. Matulaitytė-Lozoraitienė taip pat stengėsi palaikyti savo sūnų ir pati

niekada nepamiršdavo esanti diplomato žmona, siekė išlaikyti privalomą lygį (bent fotografuojama arba tapoma ji užsidėdavo šermuonėlių kailinukus[26]). Būdama pedagoge, V. Matulaitytė-Lozoraitienė itin domėjosi italų pedagogės Marijos Montessori mokymu, kurį propagavo nepriklausomos Lietuvos metais ir nemažiau juo domėjosi jau gyvendama svečioje šalyje. Kaip pati rašė viename savo laiškų, „Čikagoj aplankiau net 2 Montessori sistemos lietuvių vaikams darželius"[27]. Pedagoginiais klausimais V. Matulaitytė-Lozoraitienė skelbė straipsnius lietuviškoje spaudoje (priminsime, kad Pirmosios Lietuvos Respublikos metais ji buvo žurnalų „Motina ir vaikas" bei „Moteris ir pasaulis" redaktore), ten pat rašė ir lietuvybės klausimais. Enciklopediniuose puslapiuose apibūdinama kaip visuomeninkė, V. Matulaitytė-Lozoraitienė imdavosi labdaringos, globėjiškos veiklos, pati priimdavo į Romą atvykusius lietuvius. Kaip privačiame laiške santūriai rašė jos vyras S. Lozoraitis, žmonai sunegalavus, „aš turiu tokį keistą, gal sultonišką polinkį – man svarbu, kad žmonės, su kuriais gyvenu, draugauju ar dirbu, būtų sveiki, patenkinti, laimingi, ir jeigu kas namie atsitinka ar šiaip netoli manęs, jaučiuosi nejaukiai"[28].

1936 m. paskubom susituokė, kad galėtų kartu išvykti į diplomatinio paskyrimo vietą, į LR konsulatą Niujorke, jaunieji Simučiai. Po keliolikos metų jiems teko atsisveikinti su ištaigingesnio gyvenimo iliuzijomis. Ilgamečio Lietuvos konsulo Niujorke A. Simučio (1909–2006) žmona Janina Čiurlytė-Simutienė (?) buvo stipriu finansiniu šeimos ramsčiu po krašto okupacijos. Jų anūkė Laima Vincė Sruoginis, žinoma kaip rašytoja Laima Vincė rašė: „Mano senelis baigęs ekonomiką Kolumbijos universitete dėl savo išsilavinimo būtų gyvenęs puikų gyvenimą, tačiau pasirinko dirbti Lietuvai. Jie versdavosi iš močiutės algos. Ši mokėjo daug kalbų ir dirbo organizacijai, kuri pasitikdavo laivus, atplaukiančius su karo pabėgėliais iš Europos po Antrojo pasaulinio karo. Močiutė padėdavo juos įdarbinti ir apgyvendinti."[29] Leidinyje „Tautos fondas: 1943–2002" apie A. ir J. Simučius rašoma: „Jis daug padėjo ir lietuviams pabėgėliams (čia talkino jo žmona Janina Čiurlytė), kai po karo jie pradėjo atvykti į Ameriką."[30] Tame pačiame leidinyje esančiame aukotojų sąraše yra ne tik jų, bet ir kitų diplomatų žmonų pavardės: R. Kašubaitės-Budrienės, Jozefinos Rauktytės-Daužvardienės, Gražinos Elžbietos Gustaitytės-Krivickienės, L. E. Šlapelytės-Graužinienės, V. Matulaitytės-Lozoraitienės[31].

Stipriu moraliniu ramsčiu savo vyrui Vincui Balickui (1904–2006), nuo 1938 metų rezidavusiam Londone, buvo jo žmona Stefanija. V. Balickas, kaip ir visa LDT, paskutiniais metais iki Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo finansiškai vos laikėsi, be padėjėjų, be patalpų tvarkytojos, o pasiuntinybės raštininke buvo diplomato žmona, Stefanija Gervinaitė-Balickienė (1911–2009)[32].

Tokiu pat ramsčiu savo vyrui dr. S. A. Bačkiui (diplomatui, LTD šefui, krašto okupacijos metais rezidavusiam Prancūzijoje ir JAV) buvo Ona Galvydaitė-Bačkienė (1907–2003). Kaip pasakojo jos jaunesnysis sūnus, kardinolas A. J. Bačkis, ji buvo didelė tėvo pagalbininkė ne tik namie, bet ir priėmimuose[33] (remiantis LDT narių raštais, priėmimuose jų sutuoktinės megzdavo kontaktus su „viršūnių" žmonomis ir dukromis[34]). O. Galvydaitė-Bačkienė buvo itin aktyvi visuomeninkė tarp išeivijos lietuvių nuo pat savo atvykimo kartu su vyru į Paryžių 1938 m. Antrojo pasaulinio karo metais susikūrus Lietuvių šalpos draugijai Prancūzijoje, joje telkėsi visas Prancūzijos lietuvių visuomeninis, kultūrinis ir savitarpio pagalbos gyvenimas[35], o jai vadovavo O. Galvydaitė-Bačkienė. Neatsitiktinai 1948–1958 m. ji buvo Prancūzijos lietuvių bendruomenės Krašto valdybos pirmininke. 1947 m. O. Galvydaitė-Bačkienė įsitraukė į Pasaulinį moterų sąjūdį

(1953 m. ji tapo Sąjūdžio tarybos nare) ir tais pačiais metais atstovavo Lietuvos moterims Trečiajame Visuomeninio ir socialinio moterų susivienijimo kongrese. 1960 m. diplomatui dr. S. A. Bačkiui su šeima išvykus reziduoti į Vašingtoną, jo žmona tęsė lietuvišką veiklą anapus Atlanto. 1976–1987 m. dabar jau oficialiai ji dirbo raštvede Lietuvos pasiuntinybėje, rašė į lietuvišką spaudą: „Ateitį", „Naująją Vaidilutę", „Moterį", „Draugą". O. ir S. A. Bačkių porai likimas buvo gailestingesnis: jie grįžo į nepriklausomybę atkūrusią Lietuvą, paskutinius gyvenimo metus praleido Vilniuje[36].

Pietų Amerikoje rezidavusio dr. K. Graužinio žmona L. E. Šlapelytė-Graužinienė turėjo teisininkės išsilavinimą. Gyvendama toli nuo tėvynės, ji taip pat pagal išgales užsiėmė labdaringa veikla. Yra žinoma, kad L. E. Šlapelytės-Graužinienės globoje buvo Argentinoje gyvenęs dailininkas Jonas Rimša (1903–1978). Diplomato žmona šelpė ne tik jį, bet ir bendrai sunkioje materialinėje padėtyje buvusius lietuvius, tarp jų ir lietuvių vaikus Vokietijoje. Dar gyvendama Lietuvoje ji pradėjo rašyti į spaudą, į jau paminėtą leidinį „Motina ir vaikas" bei „Jaunimo draugas", o gyvendama Argentinoje – į vietos lietuvių laikraštį „Argentinos laikas". Nesvetimas jai buvo ir vertėjo darbas: ji iš prancūzų kalbos išvertė Emmos Frances Angell Draka knygą „Kas kiekvienai moteriai žinotina", kuri buvo išleista dar 1933 m. Lietuvoje. Pažymėsime, kad L. E. Šlapelytė-Graužinienė buvo vienintelė diplomato žmona, kuri buvo atvykusi į dar okupuotą Lietuvą susitikti su savo mama, tiesa, jau po vyro mirties, 1975 m.[37]

Kalbant apie Lietuvos laisvės bylą, tvirtu vyro užnugariu buvo diplomato ir teisininko dr. Domo Krivicko (1905–1999) žmona G. E. Gustaitytė-Krivickienė (1908–1998) – teisininkė, tautosakininkė, kultūros ir visuomenės veikėja. Ji buvo Vyriausiojo Lietuvos išlaisvinimo komiteto atstovė svarbiausiose JAV institucijose: Baltuosiuose Rūmuose, JAV Valstybės departamente ir Kongrese. Taip pat G. E. Gustaitytė-Krivickienė išleido kelis solidžios apimties lietuvių dainų rinkinius: „Dainos. *Vieux chants Lituaniens*"[38] ir „Vilnius lietuvių liaudies dainose"[39]. Apie pastarąjį recenziją parašęs istorikas Vincas Trumpa teigė: „tai yra nuoširdi ir graži dovana Vilniui."[40] Nenuostabu, kad iš daugiau nei 300 surinktų ir beveik 200 atrinktų ir paskelbtų dainų rinkinys buvo išleistas dar kelis kartus (1989, 1992). Pasakysime, kad pirmą kartą „Dainos", kur sudėta beveik šimtas kūrinių, buvo išleistos okupuotos Vokietijos prancūzų zonoje (1948) ir pakartotinai išleistos atkurtos Lietuvos nepriklausomybės metais (2008). Taip išsipildė G. E. Gustaitytės-Krivickienės svajonė: „Gal kartais atsirastų, kas jo antrą laidą galėtų išleisti Lietuvoje."[41]

Lietuvos generalinio konsulo Kanadoje Jono Žmuidzino (1898–1989) žmona Halina Jonė Narusevičiūtė-Žmuidzinienė (1906–1989) buvo dailininkė, studijavusi Kauno meno mokykloje, taip pat Londone, Adomo Varno ir Adomo Galdiko mokinė. Savo grafikos ir tapybos darbų parodas ji buvo surengusi Kaune ir Vilniuje, o pasitraukusi į Vakarus savo darbus eksponavo DP stovyklose[42], vėliau Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje, JAV.

Dauguma Lietuvos diplomatinės tarnybos narių žmonų pergyveno savo gyvenimo palydovus. Tik pažymėsime, kad jos, tarsi netekusios gyvenimo prasmės, po vyrų mirties netrukus pačios užgesdavo. Pavyzdžiui, 1978 m. liepos 2 d. (o ne kovo 2, kaip klaidingai nurodoma enciklopedijose ir žinynuose) anapilin išėjus J. Kajeckui, po trijų savaičių (liepos 25 d.) mirė ir Ona Viburytė-Kajeckienė (1900–1978)[43]. Ant jos antkapio esantis užrašas byloja: „Gimtasis Vilnius, sutuoktinė, motina, patriotė" („*Native of Vilnius, spouse, mothers and patriot*")[44]. 1940 m. rudenį į JAV J. Kajeckas atvyko su šeima, su aštuonių mėnesių sūnumi Gabrieliu.

Kajeckų bagažas buvo didokas, „net iš dvidešimties atskirų gabalų. [...] Jie sakosi daug visko ėmėsi tuo išskaičiavimu, kad gyventi vistiek reikės, o reikalingus daiktus atsigabenti vis tiek pigiau išeina, negu, kad reikėtų juos Amerikoje pirkti“[45]. O. Viburytės-Kajeckienės pavardę galima aptikti lietuviškoje išeivijos spaudoje kaip lydinčią savo vyrą diplomatą į svetimųjų arba savųjų, t. y. į lietuvių renginius JAV.

Kaip rodo archyviniai dokumentai, vienos ar našlėmis likusios diplomatų žmonos gaudavo šiokią tokią finansinę paramą iš JAV Valstybės departamento prižiūrimų lietuviškų fondų, jas taip pat globodavo likę LDT nariai. Pavyzdžiui, B. Mėginaitės-Klimienės nepamiršo nė vienas LDT narys, ją globojo, paremdavo materialiai, nes, kaip minėta, ji liko viena Paryžiuje. B. Mėginaitė-Klimienė mirė kitą dieną po Lietuvos pasiuntinio Vašingtone P. Žadeikio mirties (t. y. gegužės 12 d.; kaip po daug metų privačiame laiške rašė V. Matulaitytė-Lozoraitienė, „Bronė Klimienė [...] tikrai visai netikėtai po lengvos operacijos mirė!“[46]). Ši „žinia apie ponios Klimienės mirtį pritrenkė p. Žadeikienę ir dukrą – jos susirašinėjo ir svečiavosi pas p. Klimienę.“[47]. Pasiuntinio P. Žadeikio našlei Marijai Radzevičiūtei-Žadeikienei (?–1981) tos dienos buvo ypač sunkios. Kaip pastebėjo patys diplomatai, „Žadeikienė vyrui – ministrui daug padėjo ir savo globa ir rūpestinga priežiūra ne tik palengvino jo sunkų gyvenimą, bet, – nepasiriksiu, – ir žymiai jį prailgino.“[48] Po vyro mirties M. Radzevičiūtė-Žadeikienė išsikraustė iš Lietuvos pasiuntinybės Vašingtone ir savo vyrą pergyveno beveik 20 metų. Anapilin ji išėjo netrukus po dukters Mirgos Žadeikytės staigios mirties. Reikia pasakyti, kad nors krašto okupacijos metais JAV spauda paprastai buvo sunkiai prieinama politiniams lietuvių tekstams, bet apie čia rezidavusių lietuvių diplomatus ir jų žmonas būtinai parašydavo po kelias nekrologo eilutes.

Apie žmoną paprastai rašoma, kad ji „diplomato žmona“, „visuomenės veikėja“, „visuomenininkė“. Čia privalu paminėti ilgamečio Lietuvos konsulo Čikagoje, o paskutinį gyvenimo dešimtmetį ten pat ėjusio generalinio konsulo pareigas dr. Petro Povilo Daužvardžio žmoną J. Rauktytę-Daužvardienę (1904–1990), kuri buvo ne tik aktyvi visuomenės veikėja, bet ir savo vyro diplomatinės veiklos tęsėja. Jos dėka buvo įsteigta vardinė dr. P. P. Daužvardžio vardo jaunojo žurnalisto stipendija (beje, yra dar viena diplomato vardo stipendija, kurią įsteigė po vyro mirties likusi našlė – tai S. Lozoraičio (jaunesniojo) vardo stipendija, įsteigta D. D'Ercole-Lozoraitis). 1932 m. J. Rauktytė-Daužvardienė baigė Nortvesterno universitetą Vorčesteryje, kur buvo gimusi susipratusių lietuvių šeimoje. 1917–1928 m., taigi apie dešimtmetį, ji dirbo savaitraštyje „Amerikos lietuvis“, buvo jo redaktorė ir administratorė, pati spaudai parašiusi ne vieną tekstą. Tuo pačiu metu būsima diplomato žmona dirbo Vorčesteryje, Imigracijos skyriuje kaip teisininkė, ten užėmė vedėjos pareigas. J. Rauktytė-Daužvardienė dirbo ir vakarinėse lietuvių mokyklose, buvo lietuvių kalbos mokytoja. 1928–1933 m. ji buvo Šiaurės Amerikos piliečių lygos emigrantams (*North American Civic League for Immigrants)* narė, vėliau dirbo miesto šalpos taryboje (*City of Worcester Board of PublicWealfare*), kur rūpinosi vargingais ir šalpos reikalingais ir lietuviais, ir nelietuviais. Aktyvi visuomenininkė, lietuvių saviveiklos dalyvė ir organizatorė J. Rauktytė-Daužvardienė skaitė paskaitas apie lietuvių papročius, tautosaką, buvo deklamatorė, choristė (dainavimo meno mokėsi pas Miką Petrauską). Nenuostabu, kad ji buvo ir Lietuvių dienų Čikagoje, pirmosios dainų šventės, kitų renginių viena organizatorių, jų komitetų garbės narė. J. Rauktytė-Daužvardienė parengė knygą apie lietuvių valgius „Popular Lithuanian Recipes“, kuri buvo išleista 1955 m.

(perleista net kelis kartus: 1967, 1977 ir 1986 metais). Tačiau svarbiausias J. Rauktytės-Daužvardienės nuopelnas tas, kad 1972 m., jau po vyro mirties, ji ir *de jure*, ir *de facto* perėmė vyro pareigas, buvo paskirta ir JAV vyriausybės pripažinta Lietuvos generaline garbės konsule Čikagoje. Aukštesniu titulu, t. y. generaline konsule kaip jos vyras, ji negalėjo tapti, nes buvo gimusi JAV ir neturėjo Lietuvos pilietybės bei nebuvo dirbusi Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Remiantis JAV Valstybės departamento nuostata, karjeros diplomatais galėjo būti tik Lietuvos piliečiai, kurie dar iki 1940 m. birželio 15 d., t. y. iki krašto okupacijos, buvo dirbę Lietuvos diplomatinėje tarnyboje. Tad „Faktiškai po Generalinio konsulo Čikagoje dr. P. Daužvardžio mirties visus konsulinius darbus perėmė Lietuvos generalinis konsulatas Niujorke.“[49] Taip J. Rauktytė-Daužvardienė nauju titulu dar kartą buvo priimta į Čikagos diplomatinio korpuso šeimą, kurios aplinkai buvo itin gerai pažįstama, nes, solidariai dirbdama su savo vyru, ji lydėdavo jį į priėmimus, susitikimus, renginius, pati buvo neoficialiai vadinama „Konsulato kultūros atašė“[50]. Reikia pasakyti, kad ji, kaip dr. P. P. Daužvardis, buvo vertinama kolegų, užsienio konsulų[51] ir ypač populiari tarp lietuvių. Lietuviška spauda rašė: „Savo elegantiška elgsena ir išvaizda ji žavėjo Čikagoje gyvuojančią įvairių tautų diplomatinę tarnybą, kiekviena proga kėlė Lietuvos ir lietuvių kultūrą, tradicijas, bei okupuotos tautos kančias. [...] ją buvo galima sutikti beveik kiekviename Čikagos lietuvių renginyje, ji rašė lietuvių ir anglų kalba įvairioje spaudoje Lietuvos reikalais.“[52] Taigi J. Rauktytė-Daužvardienė dalyvaudavo įvairių lietuvių organizacijų renginiuose, suvažiavimuose, tautinėse šventėse, konferencijose. Ji būdavo renkama į paprastai tokių renginių metu sudaromus garbės prezidiumus. Pavyzdžiui, 1983 m. vasarą ji buvo Pasaulio Lietuvių bendruomenės seimo garbės prezidiumo nare ir garbės svečiu Lietuvių dainų šventėje[53]. Nuo 1950 m. J. Rauktytė-Daužvardienė buvo skaučių „Aušros vartų“ tunto globėja, o nuo 1977 m. šis būrelis pasivadino jos vardu[54]. Teisingumo dėlei reikia pasakyti, kad čia išvardyti visus J. Rauktytės-Daužvardienės nuveiktus darbus būtų sunku, o jos gyvenimas ir veikla reikalauja atskiro monografinio teksto. Dėl silpnos sveikatos 1985 m. ji pasitraukė iš pareigų, o į jos vietą stojo Vaclovas Kleiza, kuriam padėti ji niekada neatsisakydavo. Skirtingai nuo kitų iš Lietuvos į svečias šalis paskui savo vyrų karjeras sekusių LDT narių žmonų, ištekėjusi J. Rauktytė-Daužvardienė liko gyventi Čikagoje ir visą gyvenimą dirbo Lietuvai, kraštui, kuriame niekada nėra buvusi[55].

Dailininko ir diplomato, vienu metu ėjusio pasiuntinybės Paryžiuje patarėjo, vėliau reikalų vedėjo pareigas, Antano Liutkaus (1906–1970) žmona Janina Mikulskytė-Liutkienė (?) taip pat dirbo greta savo vyro, o po staigios jo mirties našle likusi J. Mikulskytė-Liutkienė nors ir trumpam (pusei metų) perėmė savo vyro pareigas, buvo pasiuntinybės Paryžiuje sekretore.

Diplomato žmonos portretui trūksta dar vienos spalvos – tai jų vaikai. J. ir R. Budrių sūnus Algirdas Jonas tapo pasaulinio garso fantastinių knygų rašytoju. Tris dukras – Laimutę Oną, Reginą Nijolę ir Mildą Eleną – užaugino Pietų Amerikoje rezidavęs dr. K. Graužinis su žmona. Tėvų keliais pasuko trijų LDT narių atžalos. Tai S. ir O. Bačkių sūnūs – minėtas kardinolas Audrys Juozas ir Ričardas (jaunesnysis tarnavo Vatikano diplomatinėje tarnyboje, o vyresnysis – Lietuvos atstovybėje Prancūzijoje). Taip pat V. ir S. Lozoraičių sūnūs Stasys (jaunesnysis) ir Kazys bei B. ir P. Klimų sūnus Petras (jaunesnysis). Jų duktė Eglė Klimaitė (1924–2008) buvo nesėkmingai ištekėjusi už prancūzų diplomato Antonie Raguenet, su juo išsiskyrusi antrą kartą ji ištekėjo (1949) už lietuvių diplomato S. Lozoraičio (jaunesniojo). Šeimai

iširus, E. Klimaitė ištekėjo trečią kartą, taip pat už prancūzų diplomato Rene Fourier-Ruelle[56]. Žmuidzinų sūnus Jonas Stasys ir anūkas Jonas tapo astrofizikais, abu dirbo, o pastarasis iki šiol dirba NASA Reaktyvinės traukos laboratorijoje[57]. Anūkas Petras Vytautas Žmuidzinas tapo architektu[58]. Diplomatai Daužvardžiai užaugino du sūnus: Petrą Vytautą ir Fabijoną Gediminą (1971 m. pavasarį aviacijos pulkininkas žuvo lėktuvo katastrofoje). G. ir D. Krivickų šeimoje užaugo dvi dukros – Irena ir Rūta. Vinco ir Stefanijos Balickų šeimoje užaugo Rita Briget ir Andrew Vytautas. A. ir J. Liutkų sūnus Perkūnas – aktyvus Prancūzijos lietuvių bendruomenės narys, puoselėjantis tėvų atminimą.

Šiame tekste dėl įvairių priežasčių liko nepaminėtos dar kelios LDT narių – B. K. Balučio, Vytauto Stašinsko – žmonos. Marija Balutienė (?) neminima, nes sutuoktinių keliai neoficialiai išsiskyrė dar iki Antrojo pasaulinio karo. Gyvenimo audrų neatlaikė ir Stašinskų šeima. Dėl epizodinės informacijos čia pagarbiai tik paminime po Antrojo pasaulinio karo netrukus mirusio diplomato dr. J. Šaulio žmoną, italų dainininkę M. Salvatini, dip-lomato, paskutinį savo karjeros dešimtmetį generaliniu konsulu Kanadoje rezidavusio Vytauto Jono Gylio (1886–1959) žmoną Vandą Jadvygą Aleksandravičiūtę-Gylienę (1900–?), pulkininko, diplomato ir karo atašė Lietuvos pasiuntinybėje Prancūzijoje Juozo Lanskoronskio (1893–1980) žmoną Madeleine de Groef-Lanskoronskienę (?).

Reikia pabrėžti, kad visos čia išvardytos moterys tarpusavyje buvo pažįstamos, kai kurios jų artimai bendravo, palaikė ryšius, susirašinėjo. Taip pat bendravo ir jų vaikai. Kitas akcentas – diplomatų žmonų išsilavinimas ir čia nebūtinai turima mintyje baigtų mokslų atestatai arba (ir) diplomai. Peržvelgę jų biografijas nesunkiai pastebėsime jų gerą išsilavinimą, visapusišką išprusimą. Ne paslaptis, kad jos mokėjo ir po kelias užsienio kalbas (pavyzdžiui, L. E. Šlapelytė-Graužinienė kalbėjo penkiomis užsienio kalbomis). Žvelgiant į archyvines nuotraukas akivaizdžiai pastebimas šių moterų inteligentiškumas ir elegancija, nes lydėdamos savo vyrus į diplomatinius priėmimus jos buvo visada pasiruošusios aristokratiškai atstovauti savo šaliai.

Išvados

Koks tas diplomato žmonos portretas? Jis susideda iš visų čia išvardytų iškiliausių LDT narių žmonų biografijų. Ar plačiau, ar siauriau pristatant jų likimus, nesunkiai galima pastebėti, kad visos jos gyveno ir dirbo ne tik dėl savo šeimos, bet ir dėl savo Tėvynės. Dėl vyrų užimamų pareigų ir jos buvo tarsi „įkalintos“: negalėjo pakeisti gyvenamosios vietos, miesto, valstybės. Lydėdamos savo sutuoktinius į renginius, juose dalyvaudamos, jos buvo kviečiamos būti garbės narėmis, atstovėmis, tad diplomatų žmonos aktyviai reikšdavosi kaip visuomenininkės. Jos užsiimdavo šalpa, labdara, priimdavo ir globodavo savus tautiečius, ypač pirmaisiais pokario metais. Visas jas vienijantis bruožas – jos buvo ištikimos ir kantrios savo vyrų bendražygės, pagalbininkės, globėjos, o esant būtinybei, likusios našlėmis stodavo jų vieton.

Diplomatų žmonos buvo išsilavinusios, turinčios pedagoginį arba teisinį išsilavinimą, mokėjusios po kelias užsienio kalbas. Lengvai valdydamos plunksną, jos rašė straipsnius, knygas. Būdamos daugiau mažiau tvirtu finansiniu ramsčiu, palaikydavo ne tik „mažąją valstybę“, t. y. savo šeimą, bet ir Lietuvos atstovybę, kuri per visus šalies okupacijos metus simbolizavo laisvę ir nepriklausomybę. Tad grįžtant į šio teksto pradžią, tik pasakysime, kad diplomato žmonos teisė atsisėsti ant taburetės šalia karalienės kartais ne tokia jau patraukli bei geidžiama, kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio.

Nuorodos

[1] Orłowski T., *Diplomatinis protokolas: ceremonialas ir etiketas*, Vilnius: Vaga, 2013, p. 22.

[2] *Ten pat*, p. 11.

[3] *Ten pat,* p. 22.

[4] Vienos konvencija dėl diplomatinių santykių, 1961 m. balandžio 18 d. Prieiga per internetą https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.5D291695A584.

[5] Teksto autorės interviu su LR ambasadoriaus Žygimanto Paviliono žmona Lina Pavilioniene, 2012 m. spalio 26 d., Vašingtonas.

[6] Teksto autorės interviu su LR ambasadore Asta Skaisgiryte, 2017 m. gegužės 26 d., Londonas.

[7] *Antano Smetonos korespondencija 1940–1944*, sud. Daiva Dapkutė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 1999.

[8] *Lietuvos diplomatų korespondencija (1940–1945 m.)*, sud. Asta Petraitytė-Briedienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas, 2012.

[9] *Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė*, sud. Eglė Lukėnaitė-Griciuvienė, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2013

[10] *Antano Smetonos korespondencija...*

[11] *Lietuvos diplomatų korespondencija...*

[12] Tikroji V. Matulaitytės-Lozoraitienės gimimo metų data yra 1894-ieji, bet pati ji nurodydavo 1896 metus.

[13] *Lietuvos pasiuntinybės Romoje pagrobimas bolševikais*, 1940 m. liepa–rugpjūtis, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuvių išeivijos institutas (toliau – *VDU LII*), f. 11, ap. 7, b. 446, l. 2–3.

[14] Orintaitė P., *Ką laumės lėmė: atsiminimai; Liepalotų medynuose*, Vilnius: 1993, p. 119.

[15] „Netrukus tarp ketvirtą dešimtį baigiančio viengungio ir dukart už jį jaunesnės įspūdingos išvaizdos panelės užsimezgė romantiški jausmai, 1926-aisiais jie baigėsi vestuvėmis. Sunku pasakyti, ką jaunutė žavi mergina atrado pusamžiame vyriškyje, kad ryžosi už jo ištekėti. Galbūt patraukė jo ypatinga inteligencija, galbūt paviliojo išorinis diplomatų gyvenimo blizgesys, kupinas priėmimų, kelionių ir pažinčių... Šiaip ar taip, pora, regis, turėjo nedaug bendrų interesų: J. Aukštuolis daug ir sunkiai dirbo, o jo žaviajai žmonai labiau rūpėjo mados ir vakarėliai.“ Lukšas A. J. Aukštuolis: visuomenininkas, diplomatas, gulago kankinys, *Lietuvos žinios*, 2015 m. spalio 30 d. Prieiga per internetą http://m.lzinios.lt/mob/loadStrN.php?rlinkas=Istorija&linkas=j-aukstuolis-visuomenininkas-diplomatas-gulago-kankinys&idas=211568

[16] Plačiau apie tai: Veilentienė A., *Valdemaras Vytautas Čarneckis: „Esu savo tėvynės patriotas“*, Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2016, p. 321–337.

[17] Bronės Mėginaitės-Klimienės laiškas Alenai Landsbergytei-Karazijienei, 1957 m. vasario 23 d., *Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė*, p. 144.

[18] Balžekienė A., Išeivijos rašytoja Laima Vincė: apie pasiaukojančius lietuvius ir (ne)svetingus kinus, *15 min.*, 2015 rugsėjo 23 d. Prieiga per internetą http://www.15min.lt/naujiena/kultura/literatura/iseivijos-rasytoja-laima-vince-apie-uzsispyrusius-lietuvius-ir-nesvetingus-kinus-286-529262

[19] Sąrašas asmenų, kuriems nutarta atimti Lietuvos pilietybę,..., *Vyriausybės žinios*, 1940 m. rugpjūčio 15 d., nr. 725, p. 629.

[20] Juozo Giedraičio privatus laiškas Stasiui Rauckinui, 1975 m. kovo 21 d., *VDU LI*I, f. 74, ap. 2, b. 18, l. 8.

[21] Aniceto Simučio privatus laiškas LDT šefui, 1967 m. rugsėjo 8 d. *Ten pat*, f. 34, Aniceto Simučio archyvas.

[22] Aniceto Simučio pro memoria Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone Povilui Žadeikiui, 1955 m. gegužės 3 d. *Ten pat*.

[23] Gailius B., Šeima tarpukario Lietuvoje: Polovinskai, *Naujasis židinys–Aidai*, 2011 m., Nr. 6, p. 395.

[24] Mildos Graužinytės el. laiškas Astai Petraitytei-Briedienei, 2013 m. balandžio 8 d., Astos Petraitytės-Briedienės asmeninis archyvas.

[25] Teksto autorės interviu su LR ambasadoriumi Šarūnu Adomavičiumi, 2014 m. kovo 21 d., Vilnius.

[26] S. ir S. Lozoraičių muziejuje (VDU) yra saugomas dailininko Kazimiero Žoromskio (1913–2004 m.) tapytas V. Matulaitytės-Lozoraitienės, apsigaubusios šermuonėlių kailinukais, portretas (aliejus).

[27] Vincentos Matulaitytės-Lozoraitienės laiškas Julijai Jablonskytei-Petkevičienei, 1968 m.

gruodžio 4 d., *Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė*, p. 315.

28 Stasio Lozoraičio laiškas Broniui Railai, 1976 m. kovo 24, gegužės 1 d. d., *VDU LII*, f. 19, Broniaus Railos archyvas.

29 Balžekienė A., Išeivijos rašytoja Laima Vincė: apie pasiaukojančius lietuvius ir (ne)svetingus kinus, *15 min*., 2015 rugsėjo 23 d. Prieiga per internetą http://www.15min.lt/naujiena/kultura/literatura/iseivijos-rasytoja-laima-vince-apie-uzsispyrusius-lietuvius-ir-nesvetingus-kinus-286-529262

30 *Tautos fondas: 1943–2002*, 2002, Brooklyn, N.Y.: Tautos fondas, p. 145.

31 *Ten pat*, p. 329–331, 334, 347, 393, 425.

32 *Vinco Balicko laiškas Stasiui Lozoraičiui*, 1990 m. sausio 24 d., Lietuvos Centrinis Valstybės archyvas (toliau – *LCVA*), f. 648, ap. 2, b. 8, l. 204.

33 Teksto autorės interviu su kardinolu Juozu Audriu Bačkiu, 2014 m. vasario 7 d., Vilnius.

34 Juozo Kajecko Pro memoria Nr. 179, 1964 m. vasario 12 d., Vytauto Didžiojo universitetas, S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 248.

35 Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 470.

36 Surdokas C., Bačkiai jau atšventė 90-sius, *Draugas*, 1998 m. kovo 7 d., nr. 47, p. 4.

37 Kačerauskienė A., Lietuvių diplomato žmonos misija: paminėta L. Šlapelytės-Graužinienės 100 metų sukaktis, *XXI amžius*, 2006 m. rugsėjo 6 d. Nr. 66 (1466), p. 3.

38 *Dainos*, sud. Gražina Gustaitytė-Krivickienė, Fribourg-en-Brisgau: E. Burda, 1948.

39 *Vilnius lietuvių liaudies dainose*, sud. Gražina Gustaitytė-Krivickienė, Chicago: Lietuviškos Knygos klubas, 1970.

40 Trumpa V., Iš Vilniaus mergelę vesiu, *Akiračiai*, 1970 m. spalis, Nr. 9 (23), p. 11.

41 Krištopaitė D., Iš Tėvynės ilgesio ir meilės: [recenzija], *Šiaurės Atėnai*, 2009 m. sausio 16 d., Nr. 924, p. 10.

42 Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje 1945–1951*, Vilnius: Versus aureus, 2012, p. 208.

43 Gabrieliaus Kajecko el. laiškas Astai Petraitytei-Briedienei, 2015 m. spalio 28 d., Astos Petraitytės-Briedienės asmeninis archyvas.

44 Prieiga per internetą https://www.findagrave.com/cgi-bin/fg.cgi?page=pv&GRid=38440444&PIpi=113521817

45 Aniceto Simučio privatus laiškas nežinomam asmeniui, 1940 m. rugsėjo 28 d., *VDU LII*, f. 34, Aniceto Simučio archyvas.

46 Vincentos Matulaitytės-Lozoraitienės laiškas Julijai Jablonskytei-Petkevičienei, 1971 m. vasario 12 d., *Gyvenimo juostos: Julija Jablonskytė-Petkevičienė*, p. 316.

47 Jono Budrio Pro memoria, 1957 m. gegužės 28 d., Vytauto Didžiojo universitetas, S. ir S. Lozoraičių muziejus, f. 2, ap. 1, b. 5, l. 153.

48 *Ten pat*.

49 Kleiza V., 20 metų be Juzės Daužvardienės, *Draugas*, 2010 m. rugsėjo 22 d., Nr. 182, p. 2.

50 *Ten pat*.

51 Gotceitienė D., Prisiminimų sueiga, *Tėviškės žiburiai*, 2010 m. lapkričio 23 d., Nr. 46 (3165), p. 12.

52 Razmienė, A., Prisiminta LR Garbės Konsulė Juzė Daužvardienė, *Skautų aidas*, 2006 m. sausis, vol. 83, no. 1, p. 21–22.

53 Prunskis J., Lietuvių dienos Chicagoje, *Aidai*, 1983 m. liepa–rugpjūtis, Nr. 4, p. 272, 273.

54 Gotceitienė D., Prisiminimų sueiga, *Tėviškės žiburiai*, 2010 m. lapkričio 23 d., Nr. 46 (3165), p. 12.

55 Mūsų buityje ir tėvynėje, *Aidai*, 1990 m. sausis, Nr. 1, p. 74.

56 Lietuvos atstovo prie Šventojo Sosto S. Lozoraičio jaunesniojo santuokos su E. Klimaite liudijimas (originalas), 1949 m. gegužės 16 d., *LCVA*, f. Nr. 673, ap. 2, b. 657, l. 3.

57 Astrofizikas Jonas Žmuidzinas apie nematomą šviesą, tamsiąją medžiagą ir kitus dalykus: [pokalbis su JAV Kalifornijos technologijos universiteto profesoriumi, NASA Reaktyvinės traukos laboratorijos vyriausiuoju technologu] / kalbėjosi Gediminas Zemlickas, *Mokslo Lietuva*, 2013 m. sausio 24 d., p. 1–3. Prieiga per internetą http://mokslolietuva.lt/2013/02/astrofizikas-jonas-zmuidzinas-apie-nematoma-sviesa-tamsiaja-medziaga-ir-kitus-dalykus/

58 Bartulis E., Grafikės Halinos Narusevičiūtės-Žmuidzinienės šeimos viešnagė: savo šaknų beieškant, 2015 m. balandžio 8 d., el. leidinys *Siena*. Prieiga per internetą http://diktumfaktum.kaunokolegija.lt/?p=8443

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ

THE PORTRAIT OF A DIPLOMAT'S WIFE

Summary

The history of world diplomacy tells the story of international relations between states or of the foreign policy of one state during various periods. A diplomat's biography, usually mentioning his family (parents, spouse, children), is also a valuable part of diplomacy's history. The portrait of a diplomat's spouse is often sparse, overshadowed by the personality of the diplomat, even though it is the diplomat's wife who, as the person accompanying the diplomat, is his first helper, witness, and judge. The history of Lithuania's diplomatic service, active during the Soviet occupation, reveals the unique destinies of diplomats and the circumstances of their exceptional activities, which have already inspired several monographs, articles, and source publications. But a deeper look compels paying respectful attention as well to these diplomats' wives and their fates during this tragic period of Lithuanian history. That is why this article surveys at least briefly the biographies and activities of Marija Radzevičiūtė-Žadeikienė, Regina Kašubaitė-Budrienė, Elena Taraškevičiūtė-Gerutienė, Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė and Daniela d'Ercole-Lozoraitis, Ona Galvydaitė-Bačkienė, Janina Čiurlytė-Simutienė, Halina Jonė Narusevičiūtė-Žmuidzinienė, Gražina Ežbieta Gustaitytė-Krivickienė, Bronė Mėginaitė-Klimienė, Ona Viburytė-Kajeckienė and Jozefina Rauktytė-Daužvardienė, Stefanija Gervinaitė-Balickienė. These ladies provided not only strong moral support to their husbands but also were instrumental financially in helping to maintain independent Lithuania's diplomatic posts during the years of soviet occupation.

Keywords: diplomacy, Lithuanian Diplomatic Service, diplomat's wife, activities, history, Marija Radzevičiūtė-Žadeikienė, Regina Kašubaitė-Budrienė, Elena Taraškevičiūtė-Gerutienė, Vincenta Matulaitytė-Lozoraitienė ir Daniela d'Ercole-Lozoraitis, Ona Galvydaitė-Bačkienė, Janina Čiurlytė-Simutienė, Halina Jonė Narusevičiūtė-Žmuidzinienė, Gražina Elžbieta Gustaitytė-Krivickienė, Bronė Mėginaitė-Klimienė, Ona Viburytė-Kajeckienė, Jozefina Rauktytė-Daužvardienė, Stefanija Gervinaitė-Balickienė.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.10

Marija BRAŽIENĖ

Trauminė atmintis ir jos įveika memuaruose: lietuvių pasitraukimas į Vokietiją Antrojo pasaulinio karo metais

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjami lietuvių išeivių prisiminimai, ieškant juose trauminės atminties raiškos požymių. Išeivių memuarai yra naujojo, po Nepriklausomybės atkūrimo prasidėjusio Lietuvos visuomenės kolektyvinio naratyvo dalis, bylojanti apie DP generacijos patirtus išgyvenimus palikus Tėvynę ir pradėjus gyvenimą svetur. Pasitelkus teorinius trauminės atminties įrankius, šis straipsnis atskleidžia, kiek ir kokių trauminių patirčių, virtusių traumine atmintimi, patyrė lietuviai išeiviai. Straipsnyje koncentruojamasi į pasitraukimo momento refleksijos aprašymą, stengiantis identifikuoti psichologines traumos raišką arba jos nebuvimą memuaruose. Keliamos prielaidos, kodėl šis psichologinis bruožas vienur ryškesnis, kitur – ne toks pastebimas arba neaprašomas DP generacijos atstovų. Trauminės atminties prizmė tiriant lietuvių išeivių prisiminimus – ganėtinai naujas būdas pažvelgti į nagrinėjamus egodokumentus. Tokia prieiga leidžia geriau suprasti represinių Sovietų sąjungos veiksmų, nukreiptų prieš Lietuvos gyventojus, poveikį žmonėms bei įtaką trauminių patirčių atsiradimui ir dalies lietuvių visuomenės apsisprendimui palikti šalį. Taigi šis straipsnis yra bandymas geriau suprasti, kokias psichologines traumas, palikdami savo Tėvynę, patyrė Antrojo pasaulinio karo lietuviai išeiviai bei kaip ši raiška vyrauja jų paliktuose memuaruose ir refleksijose.

Raktiniai žodžiai: DP, Antrasis pasaulinis karas, išeivija, trauminė atmintis, sovietinė okupacija, deportacija, Vokietija.

Įvadas

XX amžius, ypač vidurys ir antroji jo pusė Lietuvai tapo rimtų egzistencinių išbandymų laikotarpiu, neabejotinai visuomenėje palikusiu įvairių kompleksinių psichologinių traumų, neskaitant intelektualinių ir fizinių Lietuvos gyventojų praradimų: kai kurie, gindami Lietuvą, žuvo miškuose, kiti – ištremti į Sibirą arba kitaip represuoti. Žvelgiant į bendrą lietuvių istorijos naratyvą, kuriame itin gerai atpažįstamos tremtinių arba partizanų temos, išeiviai nėra taip gerai nušviečiami arba įsitvirtinę. Svarbu suprasti

jų pasakojimą, vietą tame pačiame okupacijų laikotarpyje. Šiame straipsnyje, parengtame autorės magistrinio darbo pagrindu, aptariamas lietuvių išeivių pasakojimas apie savo išgyvenimus pasitraukiant ir tik išvykus iš Tėvynės. Jų apsisprendimas išvykti, nors ir nutolino nuo tiesioginio sovietų pavojaus, sukėlė emocinių ir moralinių traumų, kurias galima išskaityti jų rašytuose prisiminimuose. Taigi minėti procesai, atsispindintys išeivių išleistuose memuaruose, ir nagrinėjami šiame straipsnyje.

Kaip minėta, išeiviai, jau susidūrę su sovietais pirmosios okupacijos metu ir supratę, kad pastarųjų grįžimas gali sukelti rimtą grėsmę jų likimui, pasirinko pasitraukti į Vakarus. Tai nebuvo lengvas sprendimas: kaip rašo Egidijus Aleksandravičius, „Sudėtinga buvo apsispręsti, ar bėgti, ar likti Lietuvoje. <...> Viena vertus, mirties, deportacijų ir nužeminimo baimė pateisino pasitraukimą. <...> Daugeliui pabėgėlių jų pasirinkimas buvo susijęs su kaltės ir gėdos jausmais, o pagarba Lietuvoje likusiems ir besipriešinantiems buvo begalinė[1].

E. Aleksandravičius pastebi vieną labai svarbų ir šiame straipsnyje išryškinamą momentą: emocinę traumą ir moralinę dilemą, patirtą ir išgyventą didelės dalies lietuvių išeivių, pasitraukusių iš Lietuvos, kurių memuarai čia nagrinėjami.

Reflektuodami savo jausenas, apmąstydami savo padėtį ir galimus veiksmus kiek įmanoma pozityviau išnaudoti esamą situaciją, išeiviai paliko nemažą kūrybinį palikimą, kuris yra vienas pagrindinių išeivijos tyrėjų objektų[2], tačiau tyrimų, kurie, pasitelkdami psichologinę prizmę, išsamiai analizuotų pasitraukusiųjų lietuvių negrožinius memuarus, trūksta. Šio straipsnio darbo objektu pasirinkti būtent memuarai, kaip glaustai pasakojantys ir išryškinantys svarbiausius išeivių gyvenimo momentus ir patirtas traumines jausenas.

Bendrąja prasme memuarų tyrimai per psichologinę prieigą nėra itin novatoriškas tyrimų laukas. Vis dėlto, grįžtant prie lietuvių išeivių memuarų trauminės atminties temos, tai – ganėtinai nauja prieiga tiriant išeivijos istoriją, todėl tremtinių tyrimų įdirbis, kartu su teorine psichologijos literatūra, nustatė šio straipsnio gaires. Taigi verta trumpai paminėti bent dalį tremtinių psichologinių išgyvenimų tematiką nagrinėjančios literatūros. Be atskirų Evaldo Kazlausko bei Danutės Gailienės straipsnių, galima išskirti šios autorės monografiją „Ką jie mums padarė“[3], kuri yra pakankamai išsamus, nuosekliai struktūruotas ir pagrindinius rėmus kitiems panašiems tyrimams galintis suteikti darbas, iš psichologinės pusės nagrinėjantis tremtinių memuarus. Taip pat galima paminėti ir 2012 m. pasirodžiusį, moksliniu požiūriu šią temą nagrinėjantį straipsnių rinkinį „Maps of Memory. Trauma, Identity adn Exile in Deportation. Memoirs from the Baltic States“[4]. Jame yra pateikta nagrinėtinų tremtinių memuarų temų, pvz., Tomo Balkelio, Dalios Leinartės straipsniai apie vaikų etniškumą, tapatybę Gulag'uose; moterų ir vyrų tremtinių traumas, todėl papildė bendrą šių tyrimų esmės suvokimą. Taigi, susipažinus su panašaus pobūdžio darbais, buvo galima susidaryti esamo straipsnio rėmus ir pažvelgti, kokias emocines traumas patyrė lietuviai išeiviai ir kaip jos pasireiškia jų memuaruose.

Teorinių žinių apie psichologinę traumą ir jos raišką bei ją veikiančią kolektyvinę atmintį suteikė šie užsienio autorių veikalai: Kurt Danziger „Marking the mind. A history of memory“[5], skirta pažinti trauminę atmintį, ieškoti jos refleksijų memuraruose. Tokia pat – „History. Memory. Trauma“[6] pozicija, taip pat naudojama trauminei atminčiai pažinti, jos požymiams nustatyti. Kita šią temą nagrinėjanti literatūra yra Duncan Bell „Memory, Trauma and World Politics. Reflections on the Relationships Between

Past and Present“[7] bei Daniel Reisberg ir Paula Hertel „Memory and Emotion“[8]. Svarbiausias, matyt, daugiau teorinis veikalas apie šią atmintį yra Maurice Halbaws „On Collective Memory“[9], kuris apima ne tik teoriją apie trauminę atmintį, tačiau ganėtinai daug paliečia ir ją veikiančius veiksnius. Apie tai kalba ir Mariana Achugar „What we remember. The construction of memory in military discourse“[10]. Ši literatūrinė pozicija padėjo pažinti kolektyvinės atminties bruožus ir galimą įtaką prisiminimams. Kita, taip pat skirta šiai temai tyrinėti knyga – Pascal Boyer, James V. Wertsch „Memory in mind and culture“[11]. Prie šių pozicijų kaip papildančias galima paminėti ir Adrian Parr „Deleuze and Memorial Culture. Desire, Singular Memory and the Politics of Trauma“[12], nagrinėjantį atmintį veikiančias aplinkybes. Danutės Gailienės veikalas „Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai“[13] puikiai papildo minėtus užsienio autorių veikalus.

Taigi straipsnyje pateikiamo **tyrimo objektas** – trauminės atminties bruožų raiškos paieška lietuvių išeivių memuaruose, rašytuose ir išleistuose Lietuvoje nuo Nepriklausomybės atkūrimo pradžios. **Tyrimo tikslas** – išanalizuoti išeivių atsiminimuose esančios trauminės atminties raišką.

Tyrimo uždaviniai: 1) apibrėžti trauminės atminties bruožus, 2) analizuojant memuarus, išnagrinėti priežastis, sukėlusias lietuvių išeivių trauminių patirčių atsiradimą bei priežastis, kodėl kai kurios jų reflektuojamos prisiminimuose.

Straipsnio tematika liečia du skirtingus laikotarpius, tačiau paties **tyrimo chronologija** apima Antrojo pasaulinio karo metus. Kaip minėtiną, vis dėlto šiame tyrime mažai akcentuotą laiką, galima pateikti ir istorinį etapą nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo, kadangi, remiantis psichologine literatūra, per ilgus metus tiriamų lietuvių išeivių atmintyje turėjo išlikti pagrindinės psichologinių traumų irtrauminės atminties apraiškos. Visgi šiame darbe kertinis laikotarpis – Antrojo pasaulinio karo metai, kada šalies visuomenė išgyveno nemažai psichologines traumas sukėlusių įvykių bei, konkrečiai, – laikas apie 1944-uosius metus, kai iš Lietuvos traukėsi nemaža dalis inteligentijos. Reikia paminėti ir tai, kad pasirinkti jau nepriklausomos Lietuvos visuomenei skirti egodokumentai, savotiškai atsijojantys pačių autorių pasirinkimą turinio pateikimo skaitytojams prasme. Taigi šiame tyrime svarbiausias akcentas yra tai, kad Antrojo pasaulinio karo metu jų išgyventos patirtys lėmė traumų atsiradimą, kuris aprašomas straipsnyje. Nuo Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo trauminiai išgyvenimai buvo aktualizuoti kaip naujojo naratyvo dalis, tačiau tai, kaip išeiviai perteikė savo išgyvenimus memuaruose, galėjo būti veikiama kolektyvinės atminties. Būtinai reikia pabrėžti, jog, esant plačiam atmintį formuojančių veiksnių spektrui, šiame tyrime tik siaurai aptariama kolektyvinės atminties įtaka išeiviams. Sąmoningai pasirinkta neliesti jokios atminties politikos formavimo arba kitų veiksnių temų, darančių įtaką kuriamam naratyvui, kadangi jos reikalauja kur kas platesnės ar net atskiros analizės. Staipsnyje koncentruojamasi ties trauminės atminties veikimu ir raiška memuaruose.

Suprantama, straipsnyje nagrinėjama tik nedidelė dalis visų paliktų prisiminimų, pvz., Prano Jurkaus „Lemties vingiuose“[14], kur aprašomos lietuvių išeivių DP stovyklų ir gyvenimo sąlygos, trumpai išdėstoma veikla ir to meto nuotaikos tarp lietuvių išeivių. Prie to reikia paminėti ir itin išsamius pirmojo Lietuvos ambasadoriaus prie Europos Sąjungos ir NATO Adolfo Venckaus prisiminimus „Gyvenimui aš dėkingas už viską“[15], taip pat – prelato Jono A. Kučinsko-Kučingio memuarų knyga „Mano gyvenimo takais“[16]. Vertingi ir Broniaus Nainio memuarai „Lietuva – mano širdis ir siela.

Prisiminimų puslapiai“[17], Igno Urbono „Ilga mano kelionė“[18] bei Antano Laukaičio „Gyvenimo sūkuriuose“[19]. Šalia paminėtini Broniaus Povilaičio „Apie įvykius, žmones ir save“[20], Juozo Šiaučiulio „Veidu į Šiaurę“[21], taip pat – Kazimiero Senkaus „Gerojo Dievo rankoje“[22]. Reikia išskirti ir interviu pagrindu sudarytą knygą „Manėm, kad greit grįšim“[23], kuri praplečia patirčių perteikimo spektrą. Nors, kaip minėta, straipsnyje naudojama medžiaga yra tik fragmentiška dalis visų paliktų memuarų, tačiau ji tinkama geriau susipažinti su DP generacijos trauminių patirčių bei jų raiškos esminiais bruožais.

Nagrinėjant prisiminimus buvo **naudotas turinio analizės metodas**, kadangi jis puikiai tiko ieškoti teorijoje apibrėžiamų trauminės patirties raiškos bruožų.

Teoriniai trauminės atminties bruožai

Atmintis yra pakankamai kintanti ir paslanki, itin stipriai veikiama išorinių veiksnių. Taigi tai, ką prisimename, nebūtinai gali būti tikslu, tačiau kiek kitaip yra būtent su specifine atminties rūšimi, t. y. traumine atmintimi. Nors ji taip pat kiek kinta[24], tačiau yra žymiai atsparesnė išoriniams veiksniams ir pakankamai lengvai identifikuojama. Taigi trumpai aptarsime jos bruožus, prieš pradėdami analizuoti konkrečius šiame tyrime esančius atvejus. Kaip rašo Gadi BenEzer studijoje „Trauma and Life Stories“, nors traumos konceptas yra nevienareikšmis ir vartojamas įvairių sričių specialistų, visgi galima išskirti pagrindinius šios psichologinės būsenos aspektus: pirma – išorinio įvykio, kartu su subjektyviu patyrimu kompiliacija. Antra – nuolatinis jos prisiminimas vykstant tolesniam gyvenimui[25]. Ši atmintis turi vieną pakankamai ryškų bruožą: asmeniui neįmanoma pamiršti traumos, kuri turi polinkį „išlįsti“ į atmintį bet kada, ypač, jei apie ją primena tuo metu esantys veiksniai. Tokia dėl patirto sukrečiančio įvykio žmogaus sąmonėje atsiradusi dinamika vadinama potrauminiu streso sutrikimu, kurio raiška liudija apie trauminę atmintį.

Kalbant apie traumą memuaruose, Gadi BenEzer teigia, kad rašyti prisiminimai kartais geriau nei psichologiniai tyrimai gali atskleisti kompleksinės struktūros, visuomet individualią trauminę patirtį. Taip yra todėl, kad žmogui rašant autobiografinius prisiminimus jo minčių niekas nevaržo (neatsižvelgiant į kolektyvinės atminties spaudimą) ir asmuo gali apgalvoti bei išsakyti tai, kas jam atrodo svarbiausia. Taip pat, turint omenyje, jog rašytiniai memuarai dėl savo apimties (kitaip nei, pavyzdžiui, esant prisiminimų fiksavimui vaizdo arba garso įrašais) savotiškai įpareigoja asmenį pateikti jam svarbiausius įvykius ir veikia tarsi filtras, šiuo atveju išryškinantis individualiai suvokiamas didžiausias žmogaus traumas. Rašytiniai prisiminimai individualios patirties pasakojimu padeda geriau suvokti traumos vaidmenį išgyvenusiajam ir visuomenei[26], kadangi jie išleisti tampa prieinami plačiam žmonių ratui. Taigi nors rašytiniai memuarai yra tik išgyvenusiojo liudytojo patirčių atspindys, visuomenei skaitant, kaip šiuo atveju – lietuvių išeivių kartos – memuarus, geriau suprantami veiksniai, darę įtaką neigiamoms patirtims atsirasti ir jų svarbai mūsų visuomenės narių gyvenimuose. Taip vėlgi geriau suprantamas tam tikras laikotarpis ir jį išgyvenusiųjų vieta ir vaidmuo tuometinėje bei šiuolaikinėje visuomenėje.

Grįžtant prie pačios atminties mechanizmo ir jos veikimo laike, apie specifinę trauminę atmintį tyrinėtoja Mariana Achugar sako, jog išorės veiksniai, paprastai įprasminantys kitas atminties formas, neturi didelės reikšmės būtent trauminio pobūdžio įvykiams prisiminti, nes „<...> nepaisant to, ar tokio pobūdžio memuaruose yra kiek netikslumų, trauminiai įvykiai žymiai geriau išsaugomi atmintyje.“[27]. Taigi kokie

yra konkretūs trauminės atminties bruožai ir kokie jos atspindžiai tikėtini liudytojų memuaruose?

Vienas pastebimiausių požymių – laiko skirstymas „prieš ir po“, t. y. asmenybės susiskaldymas į nekintančią, kuri įkalinta laike, toje besikartojančioje trauminėje patirtyje, išlikusioje asmens sąmonėje, ir į antrą – gyvenančią toliau ir besistengiančią neigiamą patirtį ignoruoti. Knygoje „Handbook of Posttraumatic Therapy“ pateikiamos įžvalgos, kaip galima atskirti, ar asmuo tikrai patyrė traumuojantį įvykį: „Jei žmogus negatyvų įvykį laiko takoskyra, dalinančia jo gyvenimą į „prieš ir po“ šios patirties, vadinasi tas momentas buvo traumuojantis <...>“.[28]

Dar viena trauminės atminties ypatybė, bylojanti apie potrauminį streso sindromą, stipriau arba švelniau pasireiškiantį priklausomai nuo traumos gilumo, – tai kaltės jausmas. Apie jaučiamą kaltę kaip trauminių įvykių pasekmę savo straipsnyje rašo Kathleen Nader[29]. Anot autorės, kaltė gali būti ir „tikra“, t. y. kai individas savo elgesiu prisidėjo prie fizinio arba emocinio kitų žmonių žalojimo, ir „įsivaizduojama“, pavyzdžiui vadinamoji išgyvenusiojo kaltė. Ji kiek labiau komplikuota, kadangi po trauminio įvykio pasireiškia asmens svarstymais, ar jo neveiksnumas toje stresinėje situacijoje buvo žalingas ir pakenkė kitiems žmonėms. Taigi abi kaltės rūšys pasireiškia trauminėje atmintyje, kadangi tai – reakcija į asmens vaidmenį buvusioje stresinėje situacijoje.

Minėtas kaltės jausmas skatina smerkti save; gali sukelti depresiją, bejėgiškumo jausmą ir, nesikreipiant pagalbos arba jos negaunant, gali pastūmėti žmogų į alkoholio arba kitų žalingų medžiagų vartojimą, smurtą prieš save arba kitus, saviizoliaciją, ilgainiui pablogėjusius santykius su aplinkiniais.[30] Šis jausmas kartojasi ir vėl patiriamas tada, kai prisimenama traumą sukėlusi patirtis, t. y. kaltė nenyksta, o ciklišk ai kartojasi kartu su prisiminimais apie skaudų įvykį praeityje, ir gilina psichologines problemas, susijusias su traumine atmintimi. Vertinant pastarąjį trauminės atminties aspektą, galima manyti, jog jis turėtų būti apčiuopiamas ir memuaruose, kadangi jie fiksuoja žmogaus išgyvenimų išraišką.

Taigi, trumpai paminint pagrindinius traumos bruožus, galima suprasti, kaip juos identifikuoti pateiktoje medžiagoje, t. y. lietuvių išeivių memuaruose. Taip pat toliau galima tirti, kaip ir kiek pateikiama teorija, apčiuopiama memuaruose.

Okupacijų laikotarpis ir lietuvių pasitraukimas į Vakarus: trauminių patirčių kilmė ir raiška memuaruose

Antrojo pasaulinio karo laikotarpis kartu su įvykusiomis okupacijomis Lietuvos piliečiams sukėlė įvairių netekčių ir neigiamų potyrių. Lietuvių naratyve ir atmintyje, kaip daugiausiai kančių lietuviams atnešę, išskiriami sovietinės okupacijos metai. Iš visuomenei prieinamų įvykių liudininkų memuarų aiškiai suvokiama ir perteikiama tuo metu patirta ir visą gyvenimą prisiminta neteisybė; atsiradusi baimė, nesaugumas dėl išgyvenimo ir savo, artimųjų ateities. Prisiminimuose aprašomas patirtas fizinis, psichologinis smurtas ir liudininkų perteikiamas suvokimas, kad susidorojimas su Lietuvos visuomene yra akivaizdžiai legitimuotas sovietų, kaip ir anksčiau minėti veiksniai, skatino atsirasti trauminę patirtį, kuri visam gyvenimui lieka atmintyje.

Trumpai paminint istoriografijoje plačiai aprašytą pirmosios sovietinės okupacijos metu lietuvių išgyventą terorą, prasidėjusį kone iškart po 1940 m. okupacijos, galima sakyti, kad bent dalis visuomenės tapo įbauginta ir represijų pagrindu susiformavo trauminė patirtis, virtusi į trauminę atmintį.

Teroro netikėtumas, brutalumas, atsiradęs nepasitikėjimas vienas kitu ir susidūrimas su tremtimi, remiantis memuarais, lėmė, kad lietuviai į vėlesnius okupantus – nacius – reagavo palankiau[31], nors toks jų vertinimas buvo pakankamai reliatyvus[32]. Galima svarstyti, kad, nors nacių Vokietijos jungas buvo pakankamai skaudus Lietuvos gyventojams, tačiau pagrindinis nacių teroro nukreipimas žydų, ne lietuvių pusėn, kaip ir dalies lietuvių kerštо už padarytas skriaudas pirmosios sovietinės okupacijos metu vykdymas įsivaizduojamai Maskvos „penktajai kolonai" – t. y. žydams – lietuvių atmintyje galėjo likti kaip palankesnių gyvenimo sąlygų metai.

Vis dėlto nacių okupacija, jai įsitvirtinus, pasirodė taip pat ne tokia optimistinė, kaip buvo manyta iš pradžių. Ji greitai sužlugdė dar rusenusias lietuvių viltis atkurti savo valstybę arba lietuviams gyventi bent iš dalies savarankiškos tautos gyvenimą. Link Lietuvos artėjant frontui, taip pat ir sovietinės reokupacijos grėsmei, reikėjo greitai apsispręsti, kaip reikės elgtis: bėgti, likti ir kovoti prieš SSRS ar rinktis kitą išgyvenimo būdą. Būtent pirmosios sovietinės okupacijos bei visuotinio teroro sukeltos trauminės patirtys ir šio režimo prisiminimai, buvę dar gyvi tarp lietuvių, paskatino dalį žmonių pakankamai masiškai trauktis į Vakarus ir laukti karo pabaigos, kartais tikintis, jog, jam praėjus, su vakarų sąjungininkų pajėgų pagalba bus atkurta Lietuvos nepriklausomybė, sovietai išvyti, o priverstinis pasitraukimas į Vokietiją arba kitas šalis – tik laikina išeivių stotelė. Būtent sovietų, kaip lietuvių tautos ir nepriklausomybės skriaudikų, įvaizdis lietuviams buvo kur kas baugesnis ir kėlė siaubą bei vertė kai kuriuos jų verčiau palikti savo Tėvynę nei dar kartą patirti jau žinomas SSRS represijas. Taigi grįžtant sovietams, su pirmąja okupacija susidūrę lietuviai, turėdami aiškių pavyzdžių, rinkosi pasitraukti iš šalies[33].

Daugiau nesiplečiant į istoriografijoje plačiai nagrinėjamus okupacijų metus, anksčiau tekste trumpas paminėtos sovietų sukeltos kančios turėtų sudaryti esminį vaizdinį, kodėl pastarųjų sugrįžimas paskatino dalį lietuvių trauktis, kitus – priešintis režimui arba kaip tik stengtis pritapti, taip išsaugant savo gyvybes. Tačiau, kaip ir šiame straipsnyje liudija pateikiami išeivių prisiminimai, pasitraukimo momentas, kelionė ir nelengva gyvenimo pradžia Vokietijoje sukėlė pakankamai daug trauminių patirčių, kurios, virtusios traumine atmintimi, išreiškiamos memuaruose. Taigi toliau rašoma apie tai, kaip minėtus momentus atsimena ir vertina išeiviai. Šie vertinimai, kaip suprantama, nagrinėjami iš trauminės atminties perspektyvos.

Taip šį laikotarpį prisimena ir, praėjus laikui, vertina Bronius Nainys: „Rusai artėjo. Daugelis žmonių, suvokę, kad nieko gero nebus, atėjus rusams jie gali būti persekiojami, pradėjo trauktis į Vakarus. <...> Kiti važiavo į Vokietiją, norėdami tik laikinai pasitraukti iš karo lauko, ir ypač iš rusų okupacijos, tikėdamiesi po karo greitai grįžti namo." Jono Kučingio prisiminimuose rašoma: „Pasakiau, kad negaliu apsispręsti, sunku palikti savo kraštą <...>. Ji man sako: „Bėkite! <...> Man to ir užteko. Supratau, ką ta bolševikų „klaida" reiškė – tai kulka į kaktą."[34] Apsisprendimas palikti Lietuvą, kai tuo tarpu didelė dalis visuomenės liko okupuotoje šalyje, sukėlė aiškiai išreikštą, per ilgą laiką nenykstantį negatyvių emocijų spektrą. Jų prisiminimas ir detalus atpasakojimas savaime suponuoja trauminės atminties buvimą žmogaus sąmonėje, o tai reiškia, kad pasirinkimas palikti Tėvynę buvo psichologiškai sunkus. Ignas Urbonas šį momentą ir tuometines, apie psichologinę traumą bylojančias, jausenas rašo taip: „Šio sprendimo niekam nesakiau, tik mano laimingą gyvenimą ir darbą čia užliejo liūdesio, gailesčio ir netikrumo banga. <...> Pirmiausia nerimą

kėlė mano paties likimas, atsiskyrimas nuo tėvų, netikrumas dėl ateities, dar jaunystėje liekant be namų, be tėvynės...“[35]

Lietuvių išeivių atstovo Adolfo Venckaus prisiminimų fragmentuose, kur jis aprašo savo emocinę būseną, kalbėdamas apie Lietuvą ir pasirinkimą iš jos pasitraukti, galima išskaityti kaltės emociją: „Kartojau ir kartosiu, kad aš nepabėgau iš Lietuvos, aš pasitraukiau iš Lietuvos. Ir mane visąlaik degino vienintelė mintis – Lietuvos laisvė. <...> Visos mano mintys skriejo į Lietuvą <...>. Iš pradžių labai sunku buvo iškęsti tai, kad negali grįžti namo, kad neturi teisės aplankyti savo gimtinę. Jaučiausi kaip kalinys.“[36]

Jonas Kučingis jautė nemažą ir neblėstantį nerimą dėl šalies bei Tėvynės ilgesį: „Lietuvos ateitis ir dabartinės jos kančios buvo dažnai prelato pokalbių tema. Ne sykį jis man minėjo: jei kada nors Lietuva vėl bus laisva, jis norėtų būti palaidotas jo pastatytoje bažnyčioje, kriptoje po didžiuoju altoriumi.“[37] Taip pat mąstė ir Bronius Nainys: „Reikėjo pradėti gyventi iš naujo. Širdį gėlė ir rūpėjo pasiekti Lietuvą. Rūpėjo, kokia padėtis mano gimtajame kaime, kur gali rastis mano tėveliai. Kas atsitiko su jais, absoliučiai nieko nežinojau.“[38] Taigi vos iš keleto trumpų DP kartos atstovų prisiminimų ištraukų apie jų pasitraukimą, galima suprasti, kad išeiviams šis pasirinkimas morališkai buvo nelengvas, kėlė traumines patirtis, tačiau tuo metu tai atrodė saugiausias sprendimas. Dažnas išeivis tikėjosi, pasibaigus karui ir su vakarų pagalba išvijus sovietus, grįžti atgal į Lietuvą, todėl pasitraukimą laikė tik trumpai truksiančia būsena.

Taigi pirmosios sovietinės okupacijos atneštų represijų ir teroro, nukreiptų į Lietuvos visuomenę, patyrimas buvo pagrindinis veiksnys, skatinęs dalį lietuvių trauktis į Vakarus. Prie to prisidėjo ir suvokimas, kad kai kuriems lietuviams bus neįmanoma prisitaikyti prie naujojo režimo arba išlikti gyviems, bei tikėjimas, kad sovietai bus nugalėti. Tačiau, kaip suprantama, toks apsisprendimas buvo nelengvas. Svarbu suprasti ir dar kartą reikia pabrėžti, kad, kaip rašoma lietuvių išeivių prisiminimuose, išeiviai neretai šalyje palikdavo savo artimuosius; daugelį kankino kaltės jausmas, kadangi lietuvių DP generacijos atstovai pasirinko ne ginti, o pasitraukti iš Lietuvos. Tai – ir viena pastebimiausių jausenų jų memuaruose, ir kertinis punktas suvokiant, kad lietuviai išeiviai ne pabėgo iš šalies dėl geresnio gyvenimo, tačiau pasitraukė dėl baimės būti represuotiems, o šis pasirinkimas sukėlė stiprų ir neapleidžiantį graužaties jausmą tarp išeivių. Tokie jausmai byloja apie psichologines traumas, susijusias su pasirinkimu pasitraukti iš šalies, nors, remiantis veikalu „Manėm, kad grįšim“, kurio ištraukos pateikiamos toliau, tai nebuvo visų išeivių būsena.

Taigi, išeiviams palikus Lietuvą, dažnai nebuvo pasibaigę aktyvūs kariniai veiksmai; Vokietija išgyveno itin sunkią ekonominę situaciją; pasitraukusiems lietuviams reikėjo ne tik susitaikyti su kardinaliai pasikeitusia savo padėtimi, tačiau ir svetimoje šalyje susikurti naują gyvenimą itin nepalankiomis sąlygomis. Taip pat kurį laiką išeivius kankino nežinia, ar Lietuva atgaus savo laisvę. Taigi akivaizdu, jog, palikę Lietuvą, išeiviai išgyveno ir kitus neigiamus įvykius, kurie bent kurį laiką apsunkino DP generacijos gyvenimą svetur, todėl, analizuojant prisiminimuose apie potrauminio streso sutrikimą signalizuojančius momentus, tiriama, kas išeiviams sukėlė skaudžiausius psichologinius išgyvenimus.

Pirmiausia reikia prisiminti, kad asmens, tam tikru laiku patyrusio traumuojančius įvykius, psichologinė pusiausvyra skyla į dvi dalis – vienas žmogaus sąmonėje esantis „aš“ visada lieka traumos momente ir nuolat išgyvena patirtą sukrėtimą, o kitas „aš“ tarsi gyvena toliau. Tačiau pastarajam sąmonėje esančiam savęs suvokimui nuolat pirmasis „asmuo“ nevalingai išlenda į kasdienybę. Tai

būdinga visiems žmonėms, kenčiantiems nuo psichologinę traumą sukėlusių įvykių. Kad palengvintų savo sąmonėje esančių neigiamų patirčių prisiminimų simptomatiką, tokie asmenys turi nuolat dirbti ir mintimis konstruktyviai grįžti į sukrėtusį momentą. Tam puikiai padeda trauminių įvykių fiksavimas raštu, pavyzdžiui, memuarų rašymas. Taigi prisiminimų arba dienoraščių rašymas padeda psichologiškai traumuotiems asmenims susitaikyti su skausminga praeitimi ir su ja susigyventi.

Apsisprendimas palikti Tėvynę dažnai atsimenamas jautriai. Tai galima sieti su asmeninio pobūdžio susidūrimu su skausmingais įvykiais. Būtent trauminės patirties momentu, anot Judith Herman, „<...> auka yra bejėgė prieš nenugalimas jėgas."[39] Žmogus jaučiasi niekaip negalintis pakeisti įvykių, todėl renkasi sprendimą, kad užsitikrintų sau saugią aplinką. Pasirinkdamas, asmuo iš dalies tampa aktyviu savo padėties šeimininku, tačiau to nepakanka įveikti nenugalimas jėgas. Toks suvokimas sukelia bejėgiškumo jausmą, o priverstini, tų jėgų suponuoti pasirinkimų variantai ateityje gali sukelti kaltės jausmą, o jo raiška po ilgo laikotarpio žymi iki galo neįveiktą traumą. Minėtus požymius dažnai galima aptikti tiriamuosiuose memuaruose, kur aprašomos jausenos, išgyventos apsisprendus palikti Lietuvą.

Daugumoje išeivių memuarų (visuose rašytuose pačių autorių, tačiau rečiau medžiagoje, gautoje interviu pagrindu) bent trumpai paminimas šis emociškai ryškus; tikslus, aiškus ir konkrečiai įvardytas trauminis epizodas. Išeiviai autobiografiniuose memuaruose aiškiai apibūdina savo jausmus – jiems rūpi Lietuvoje likusiųjų likimai, o tai papildo aiškiai išreikštas kaltės jausmas. Pavyzdžiui, kaip rašo Adolfas Venckus, „Lietuvą palikau su dideliu skausmu. Prisimenu, atsiklaupiau prieš mamą ant kelių ir paprašiau, kad palaimintų mane ir mano ateitį. <...> Apsispręsti palikti Lietuvą buvo labai sunku. Jei būčiau turėjęs nors porą draugų, kurie būtų pasiryžę likti, būčiau likęs. <...> Ką vienui vienas būčiau daręs miške? <...> Bet tikrai po ilgų abejonių, ar nelikti su partizanais. Dievas kitaip norėjo."[40] Pateiktoje ištraukoje kaltės jausmas yra akivaizdus – teisinamasi dėl pasitraukimo iš Lietuvos ir tas jausmas ilgalaikėje perspektyvoje neišnyko. Neabejotina, kad išeiviai dažnai jautė kaltę apsispręsdami palikti Lietuvą, tačiau galima ir kita jo raiškos memuaruose priežastis: turint omenyje memuarų išleidimo ir rašymo vietą bei laikotarpį, kaltės aktualizavimas gali būti iš dalies suponuotas noro pasiteisinti prieš visuomenę ir siekio tapti bendro naratyvo dalimi. Pasitraukusiųjų lietuvių poreikis įsilieti į naująjį Lietuvos visuomenės naratyvą galėjo tapti kolektyvinės atminties įtakoje besirandančio menamo tendencingumo, skatinančio memuarų pritaikymą prie lietuvių visuomenės poreikių, priežastimi. Tačiau dėl abiejų rūšių egodokumentuose esančios informacijos ribotumo, aiškios kolektyvinės atminties įtakos tirtiems memuarams nustatyti nepavyko. Vis dėlto, kaip trauminės patirties indikatorių pasitelkiant trauminės atminties raiškos požymius, žiūrima, kiek praeities įvykiai konkrečiam asmeniui buvo emociškai sunkūs.

Kaip minima ankstesniame pavyzdyje, Adolfas Venckus, retrospektyviai kalbėdamas apie kaltę, tarsi pasiteisindamas retoriškai klausia: „Ką vienui vienas būčiau daręs miške?", kaltės dalį perkelia ir kitiems: „Jei būčiau turėjęs nors porą draugų, <...>, būčiau likęs." Išeivis aiškina savo pasirinkimą iš ateities perspektyvos ir tuo, kad „Dievas taip norėjo". Ką toks naratyvas, menantis jo pasirinkimo momentą, suponuoja? Vienas požymis, esantis jo memuaruose ir liudijantis apie sąmonėje likusią traumą, yra tas, kad apie įvykį jis nepamiršo ilgalaikėje perspektyvoje ir iki esamo momento svarstė įvairius buvusius pasirinkimo variantus bei pasekmes[41]. Turint omenyje trauminei patirčiai

būdingą tikslumą, šiuo atveju neaišku, kodėl jis palyginti netiksliai rašo apie savo pasitraukimo momentą, o vienintelis detalesnis apibūdinimas apie šį epizodą – jo paminėtas atsiklaupimas ant kelių prieš mamą. Taip Adolfo Venckaus memuaruose pabrėžiamas kaltės jausmas liudija ir apie trauminę patirtį, ir apie galimą kolektyvinės atminties įtaką turint omenyje išreikštą pasiteisinimą dėl išvykimo ir partizanų, kaip pasilikusių kovoti už Lietuvą, paminėjimą.

Kitas išeivis Antanas Laukaitis apie pasitraukimą rašo labai tiksliai, kas būdinga trauminei atminčiai: „Ir štai atėjo 1943 metų spalio 1 diena. Giminių ir draugų lydimi, su ašaromis atsisveikinę su artimaisiais <...> pamažu pajudame Vakarų link. To graudaus išsiskyrimo momento ir dabar, po daugelio metų, negaliu pamiršti. <...> matau vis mažėjančią ir verkiančią mamą su seserimi, savo artimuosius ir draugus, <...> ir mes vagone sėdime lyg kažką brangaus ir artimo pardavę ir praradę."[42] Abejose ištraukose esama trauminės atminties bruožų, pvz., per ilgą laiką nenykstantis prisiminimas apie sukrėtusį įvykį, kuris liudija apie pasitraukimo metu sukeltą trauminę patirtį, virtusią traumine atmintimi. Skirtingai nei pirmajame pavyzdyje, čia, kalbant apie išvykimą, nėra teisinamasi, o kaltės bei liūdesio jausmas, liudijantis apie traumą, susijęs su paliktais artimaisiais. Pasitraukimo momentas aptariamas be svarstymų apie tai, ar tai buvo blogas, ar geras sprendimas, taip pat nesiteisinant prieš skaitytojus. Tai gali būti susiję su tuo, jog pagrindinė autoriaus kaltė jaučiama ne prieš Lietuvos visuomenę, o prieš savo šeimą. Taigi, kalbant apie kaltės jausmą, išeivių autobiografiniuose memuaruose išreikštas pasiteisinimas dėl apsisprendimo išvykti gali būti ne vien individualaus atmintyje likusios traumos indikatorius, tačiau ir kolektyvinės atminties įtakoje pabrėžiamas biografinis momentas. Kalbant apie kaltės jausmo raišką interviu pagrindu surinktuose liudijimuose, pastebima, kad jis nėra toks ryškus tarp kalbintų išeivių, ypač tų, kurie iš Lietuvos pasitraukė atsitiktinai arba atsakomybę priimti sprendimą dėl išvykimo atliko kiti asmenys. Tokį atvejį prisimena išeivis Vytautas Černius: „Iš teisybės tai buvo mano tėvų spendimas palikti Lietuvą <...>. Mano mama labiausiai dėl Lietuvos apleidimo pergyveno. <...> Ji Lietuvos gailėjo, bet ne pačio fakto, kad mes išvažiavom. <...> Buvo gyvenimas, aš buvau savo pasaule. Ir tas pasaulis kažkaip nebuvo veikiamas kokių didelių išgyvenimų, kad čia paliekam Lietuvą, [kad] negrįšim į Lietuvą, nebūsim Lietuvoj."[43] Taip pat liūdesį ir šalies ilgesį, kaltę dėl pasitraukimo pateisino itin neigiama asmeninė patirtis, susijusi su sovietų represijomis. Pavyzdžiui, Joana Kaukoriūtė Krutulienė prisimena: „Nesigailiu. Po to viso skausmo, po to viso šeimos išgyvenimo, po savo šeimos tragedijos (moters tėvas buvo žiauriai kankintas ir vėliau sušaudytas sovietų – aut. past.) nebūčiau galėjus kitaip turbūt pasielgti."[44] Juozas Meškauskas pasitraukimą taip pat vertina kaip progą išlikti gyvam: „Komunistai labai gerai žinojo mane, kad aš – ateitininkas, katalikų daugiau ar mažiau veikėjas. Ir kaip sakiau, antrame vežime buvau numatytas išvežt su šeima. <...> Taip kad aš nebūčiau buvęs Lietuvoj."[45] Vis dėlto, nors ir interviu surinktoje medžiagoje yra kaltės neperteikiančių asmenų liudijimų, tačiau trauminių patirčių tai neeliminuoja. Kiekviename interviu yra juos šokiravusių momentų arba išgyvenimų, smulkiai aprašytų ir bylojančių apie pagrindinius šios generacijos lietuvių išeivijai būdingus neigiamus išgyvenimus: susidūrimą su okupantais; tiesiogines arba ne visada fizines, psichologines traumas; sunkią kelionę į Vokietiją ir naujai kuriamą gyvenimą svetur. Galima daryti prielaidą, kad kaltės raiška būdingesnė autobiografiniams prisiminimams, kurie publikuoti Lietuvoje po 1990 m., kaip galimybė savo išgyvenimus perteikti visuomenei. Juos

galimai veikė kolektyvinė atmintis, o kaltės raiška galėjo būti vienas būdų lengviau įeiti į bendrąjį Lietuvos istorijos naratyvą ir pakreipti besiformuojančios, mažai apie DP generaciją žinančios visuomenės palankumą savo pusėn. Kita galima priežastis, kodėl yra pastebimas kaltės akcentavimo skirtumas tarp autobiografinių memuarų ir interviu metodu gautos informacijos, yra ta, jog kiekvienas į retrospektyviai menamą praeitį ir neigiamas patirtis reaguoja skirtingai. Taigi jautrumas arba psichologinis prisitaikymas prie sunkumų yra labai individualus, todėl gali būti, jog kai kur kaltė, kaip trauminės raiškos bruožas, pastebima labiau, kitur – ne taip. Reikia turėti omenyje, kad interviu dažnai imamas kartą, ir per pokalbį esamuoju laiku galima perteikti ne tiek daug, kiek pačiam apgalvojant arba kuriant tekstą. Informacijos kiekis taip pat priklauso nuo to, kiek žmogus, pasakodamas kitam asmeniui intymius išgyvenimus, atskleis detalių arba pilnai atsivers, todėl kai kurie dalykai gali būti neišsakyti arba neperteikti. Norint tiksliai įvardyti, kodėl memuaruose ir interviu medžiagoje skiriasi kaltės raiška, reikėtų atskiro tyrimo.

Grįžtant prie trauminės raiškos, kitas bruožas, trumpai aptartas kalbant apie kaltės jausmą – baimė dėl Lietuvoje likusių artimųjų likimo ir liūdesys jų ilgintis. Tai būdinga tiek prisiminimus patiems rašiusiems išeiviams, tiek apie tai pasakojusiems liudininkams. Bronė Pabarčienė interviu metu įvardijo, ko labiausiai pasigedo Amerikoje: „Nu, žinoma, daugiausiai pasigesti giminių, vis tiek apie juos galvosi. Ypatingai, kai pirmą metą atvažiavai, nežinojai, ar jie gyvi, ar negyvi. <...> turto ar ko nors – tas tai nieka...“[46] Kai kada ilgesys arba liūdesys dėl artimųjų, kas taip pat būdinga trauminės atminties simptomams, sukeliamas tam tikrų veiksnių, primenančių apie sukrėtusį įvykį. Taip yra todėl, kad, anot M. Halbawchs, „<...> individo prisiminimai jo mąstymo sistemoje gali asocijuotis įvairiais būdais“[47]. Būtent tai pastebima tuose išeivijos memuaruose, kuriuose autoriai neskiria tiek daug atviro apgailestavimo arba graužaties dėl savo pasirinkimo palikti Lietuvą.

Kai kuriais atvejais, pavyzdžiui, pasitraukus dar iki pirmosios sovietinės okupacijos metu atsiradusio teroro, kaltės jausmo taip pat beveik neišreiškiama. Tokia tendencija pastebima ir kalbant apie esamu laiku retrospektyviai menamą pasitraukimo momentą, jei jis buvo iš anksto nenumatytas. Vienas tokių atvejų, kuriame artimųjų ilgesį sukelia ne tiesioginis galvojimas apie juos, tačiau kiti veiksniai ir memuarai nepasižymi tokia stipria kaltės išraiška, yra kunigo Kazimiero Senkaus prisiminimai. Jo sprendimas pasitraukti iš Lietuvos buvo labai netikėtas, tik prasidėjus pirmajai sovietinei okupacijai, ir įvyko greitai: „Rugsėjo pirmąjį sekmadienį (1940 metų rugsėjį – aut. past.) <...> prelatas Felsikas Bartkus papasakojo apie esamą padėtį ir patarė pagal galimybes siekti kunigystės Vakaruose. Po neilgų svarstymų <...> nusprendėme pasitraukti į Rytprūsius, Vokietiją. <...> Vidurnaktį mus nuvedė į daržą ir liepė, pasislėpus tarp daržovių, laukti. Išgirdus „Bėkit!“, lėkti, kiek kojos neša. Pakilau pirmas, draugas paskui mane... <...> Pavyko...“[48] Toliau rašoma apie jo gyvenimą Vakaruose. Koncentruojamasi į K. Senkaus kunigystės ir visuomeninės veiklos aprašymą, kur pabrėžiama lietuvių, gyvenančių užsienyje, vienybė ir pastangos padėti Lietuvai; tekstas – daugiau pozityvus ir tik nedidelė memuarų dalis skirta negatyviems įvykiams paminėti. Tai galima paaiškinti tuo, kad būtent šis žmogus pats beveik nesusidūrė su okupacinių laikotarpių sukeltomis represijomis arba kitais su tuo susijusiais neigiamais ir traumuojančiais įvykiais, todėl jo trauma pasireiškia pakankamai retai fiksuotu, asociatyvių veiksnių sukeltu artimųjų ilgesiu. Tokius jausmus K. Senkui sukeldavo kiti Vakaruose sutikti lietuviai:

„Seminarijoje sutikome dar vieną panašaus likimo draugą, klieriką iš Lietuvos. <...> Gyvenant toli nuo Tėvynės ir artimųjų buvo malonu sutikti lietuviškai kalbantį žmogų, pasijusti savu“; „Mano globėjai surengė vaišes, kuriose dalyvavo Liutkės Tyr šeimos nariai, jų giminės <...>. Visi jie atstojo mano artimuosius: mamą, brolius, seseris..., kurie atvykti negalėjo“[49].

Tęsiant kalbą apie išeivių pasitraukimo momentą, labai svarbu pabrėžti, jog dauguma manė, kad „Atsisveikinom su Lietuva ilgam laikui, nors visi tikėjomės, kad namo grįšim labai greitai.“[50] Šis laikinas pasitraukimas – ne pabėgimas iš Lietuvos, neturint tikslo grįžti – buvo priemonė apsisaugoti nuo sugrįžtančių sovietų. Nors ir nenorėdami išvykti, tačiau žinodami, jog gresia pavojus, žmonės pasitraukė, tačiau nežinojo ir negalvojo, kad tai – ilgalaikė evakuacija iš Lietuvos. Visgi, nors iš pradžių manydami, jog iš Tėvynės išvažiuoja tik laikinai, jie vis tiek išreiškia stiprias negatyvias emocijas, liudijančias apie dėl jų pasirinkimo patirtą moralinę traumą. Reikėtų pridurti, kad apmaudas palikus šalį galimai sustiprėja dėl nusivylimo supratus, jog SSRS ilgam okupavo Lietuvą, kadangi prisiminimuose minima, jog išeiviai to nesitikėjo. Šis momentas taip pat veikė kaip trauminis veiksnys ir paliko aiškų, daugumoje išeivių memuarų pastebėtą įspaudą. Minėtina ir tai, kad supratimas, jog sovietų okupacija veikiausiai bus sunkiai įveikiama, iš vienos pusės sužlugdė viltį grįžti į Lietuvą, tačiau, kita vertus, paskatino imtis naujo gyvenimo pradžios[51]. Taigi galima daryti prielaidą, kad suvokimas, jog emigracijoje teks būti ilgai, paskatino išeivius aktyviai veikti ir bandyti įsitvirtinti arba Vokietijoje, arba keliauti tolyn į Vakarus ir ten gyventi bei puoselėti lietuviškąją kultūrą.

Trumpai apibendrinant apsisprendimą palikti Lietuvą; suvokimą, kad atgal ilgai negrįš, autobiografiniuose memuaruose dažnai galima pastebėti šias apie trauminę atmintį bylojančia jausenas: su pasitraukimu susijusį liūdesį, persipynusį su kaltės ir bejėgiškumo jausmais. Be to, kaltės jauseną taip pat galima identifikuoti kaip anksčiau aprašytą „išgyvenusiojo kaltės sindromą“, kadangi išeiviams itin rūpėjo likusiųjų likimas; jie ir po daugelio metų jautėsi kalti, kad nekovojo arba dėl to, kad nieko negalėjo padaryti, jog kiti nežūtų. Nuolatinis galvojimas apie tuos, kurie liko pavojingoje situacijoje, byloja apie esančią traumą, nes tokios asmens mintys sukeliamos būtent psichologinės traumos. Kadangi, kaip rašo Kathleen Nader, esant pavojų keliančioms situacijoms, išgyvenimas tampa neurobiologiniu ir emociniu imperatyvu, dažnai būna svarbiausia veikti greitai, trauktis, kad būtų galima išsaugoti gyvybę arba išgyventi.[52] Tokiai situacijai praėjus, asmenys, kurie, priėmę tam tikrus sprendimus išgyveno, jaučiasi kalti, kad kitiems nepadėjo, nesvarbu, kad galimai negalėjo to padaryti.

Apie tokią „išgyvenusiojo“ kaltės sukeltą moralinę kančią ir į sąmonę išlendantį galvojimą apie artimuosius bei sovietų okupacijoje likusius Lietuvos gyventojus savo dienoraštyje rašo Juozo Kazicko žmona: „Žinoma, taikos jausmas yra labai reliatyvus. <...> Mes nuolat kalbame, mąstome, kas dedasi Lietuvoje. Kur mūsų artimieji; kur mūsų artimi draugai? Viktorija graudžiai dūsauja, ypač naktį, neramiai kalbėdama apie savo vyrą. Ar jis vis dar gyvas? Mes apie jį negirdėjome jokių žinių.“[53] Kiti išeiviai dažniausiai jautėsi panašiai, todėl galima daryti prielaidą, kad traumos sukeltas išgyvenusiojo kaltės jausmas buvo pakankamai paplitęs tarp lietuvių išeivių. Pavyzdžiui, Bronius Nainys savo memuaruose apie tą laikotarpį rašo nors ir retrospektyviai, tačiau su dar neišnykusiu neigiamų emocijų įspaudu: „Man rūpėjo žinoti, kas Lietuvoje dedasi – visose srityse, kaip laikosi okupuotas lietuvis, ką daro okupantas, okupanto paslaugūnas, talkininkas, kaip laikosi tam besipriešinantis žmogus.

<...> Tas laikotarpis buvo labai graudus ir graudžiai jis atsiliepia mums dar ir šiandien.“[54] Remiantis autoriumi, kur jis rašo, kad ši patirtis jam aktuali ir neišnykusi iki esamojo memuarų rašymo laikotarpio, galima suprasti, kad tai – trauminės patirties sukelti ir neišnykę psichologinio sukrėtimo simptomai. Neigiamą toną kalbant apie sovietus ir jaučiamą nerimo išraišką dėl likusių Lietuvoje galėjo sukelti ir per pirmąją sovietinę okupaciją įvykusi akistata su SSRS naudotomis represijomis, ir noras memuaruose pabrėžti, jog, nepaisant atstumo, Lietuvos padėtis nebuvo pamiršta arba DP dėl to netapo abejingi šalies ir likusios visuomenės problemoms.

Reikia paminėti, kad, nors išeiviai, palikę Lietuvą, išvengė sovietinių represijų, jiems reikėjo iš naujo kurtis gyvenimą kitoje šalyje. Turint mintyje neseniai patirtas moralines traumas, vis dar vykstančius karinius veiksmus ir patiriamą nepriteklių, nauja Antrojo pasaulinio karo lietuvių išeivių gyvenimo pradžia nebuvo lengva. K. C. Cirtautas išeivių jausenas, pradedant prisitaikyti gyvenimui prie jiems nepažįstamos šalies kultūros, kartu jaučiantis svetimam, perteikia savo knygoje. Leidinys parašytas anglų kalba ir publikuotas JAV, o tai suponuoja, kad autorius norėjo su išeivių padėtimi ir išgyvenimais supažindinti Vakarų (ne vien JAV, bet ir kitų šalių, kalbančių angliškai) visuomenę. Skyriuje „The refugee“ autorius rašo: „Išeivis jaučia didžiulę agoniją, kadangi jo išvykimas iš namų buvo savanoriškas. Jis galėjo pasirinkti likti, kad kovotų dėl savo idėjų, įkvėptų kitus visuomenės narius, gyventų ir mirtų kaip kankinys. Jis nuolat verčiamas pateisinti savo fatališką sprendimą prieš save patį, prieš kitus žmones ir prieš Dievą“[55]. Tokia būsena – trumpas, tačiau taiklus lietuvių DP generacijos moralinių išgyvenimų ir pagrindinės aktyvios veiklos atsiradimo priežasties apibūdinimas. K. C. Cirtautas skaitytojams, kurie greičiausiai yra užsienio valstybių piliečiai, taip pat paaiškina priežastis, kurioms lėmus lietuviai pasitraukė iš šalies. Jo aprašytame išeivių situacijos apibendrinime galima įskaityti pykčio sovietams, bejėgiškumo prieš nenugalimas aplinkybes ir liūdesio jausenas, kurios būdingos šiai lietuvių grupei: „Pasitraukimas iš namų reikalauja atiduoti viską, ką individas laiko brangiu. <...> Jis išvyko tik todėl, kad visiškai tikėjo kažkada sugrįšiąs namo. Jis buvo įsitikinęs, kad pasirinkęs ištrūkti, jis iš tiesų gynė ir saugojo pačias didžiausias vertybes. <...> Realybėje jis buvo kankinys, represuotas kankinys, kuris turi politinį idealą savo žmonėms <...>.“[56] Taigi, nors palikę savo šalį fiziškai lietuviai jautėsi saugesni, tačiau morališkai ši patirtis jiems sukėlė psichologinę traumą.

Trumpai galima paminėti ir gyvenimo sunkumus pasitraukus iš šalies, kadangi trauminės patirtys vien tuo nesibaigė. Reikia pasakyti, kad išeiviai, atsidūrę Vokietijoje, ten irgi patyrė šokiravusių įvykių, pasilikusių jų sąmonėje trauminės atminties pavidalu. Taigi keletą jų, pasikartojančių visuose tiriamuose prisiminimuose, reikia aprašyti. Pirmiausia, tuo laiku, kada lietuviai traukėsi į minėtą šalį, Vokietijoje karo veiksmai nebuvo visiškai nurimę. Memuaruose rašoma apie siaubą ir baimę kėlusius bombardavimus arba kitus karo veiksmus, nuo kurių vis dar nukentėdavo ten gyvenantys žmonės. Šios patirtys taip pat akivaizdžiai paliko trauminių įspaudų, nes yra aprašyos detaliai; jaučiama neigiama emocinė reakcija į šiuos įvykius. Pavyzdžiui, Bronius Povilaitis vieną tokių epizodų aprašo itin tiksliai: „Balandžio 1 d. <...> apie 8 val. ryto, laukuose ėmė skraidyti amerikietiški „Tiefflіegeriai“ <...>. Aš kažkodėl tapau vieno tokio lėktuvo taikiniu. <...> Kitą naktį nedrįsau nakvoti namie ir buvau pas Joną Šumskį.“[57]. Atvykę į Vokietiją, išeiviai turėjo prisitaikyti ir prie gyvenimo nepritekliuje. Kaip žinoma, pradžioje atvykėliams, kaip ir ten gyvenusiems

vokiečiams, išgyvenimas buvo nelengvas, kadangi tuometinės Vokietijos, karo pralaimėtojos ekonominė padėtis, kaip mini Vincas Bartusevičius, buvo labai sunki[58]. Apie žeminančią pabėgėlių, ne vien lietuvių, padėtį dar karo laikotarpiu būnant Vokietijoje rašo ir kun. J. Kučinskas-Kučingis. Jis labiau pabrėžia moralinį pažeminimą, kurį patyrė į Vokietiją atvykę užsieniečiai, kadangi, kaip akcentuoja savo memuaruose, bent jau kalbėdamas apie lietuvių padėtį mažame kaimelyje, kad gaudavo bent minimalią paramą iš vienuolių. Ankstyvosios išeivių patirtys svetimoje šalyje buvo paminančios žmogiškumą: „Nacių Vokietijoje užsienietis buvo labiau daiktas <...>. Jis neturėjo jokių teisių. <...> Vokiečių ūkininkas <...> buvo įpratęs, kad visus jo ūkio juodžiausius darbus turi nudirbti užsienietis, gaudamas juodos kavos puodelį, kasdienės duonos kąsnį <...>. Nacių režimui kritus, švabas (vokietis – aut. past.) negalėjo suprasti, kodėl užsienietis atsisako jam dirbti. <...> slegiamai veikė ir didesnės užsieniečio maisto kortelės. Šitomis teisėmis naudojosi ir lietuviai."[59] Lietuviai patyrė ir fizinių poreikių nepriteklių. Būtent maisto ir bent minimalius žmogaus poreikius atitinkančių gyvenimo sąlygų trūkumas tapo neigiamų patirčių dalimi.

Dar vienas, itin įstrigęs ir baimę sukėlęs momentas lietuvių gyvenimo Vokietijoje metu – grąžinimo atgal į SSRS baimė, tačiau lietuvių ir kitų Baltijos šalių piliečių padėtis buvo geresnė nei kitų repatrijuojamųjų. Apie ją taip pat rašo Vincas Bartusevičius: „Pabaltijiečių padėtis buvo nuo pat pradžių išimtinė. Jau 1945 m. Pavasarį amerikiečiai ir britai nusprendė nepripažinti Baltijos kraštų įjungimo į Sovietų sąjungą <...>. Anglų ir amerikiečių, pagaliau ir prancūzų nusistatymas pabaltijiečių atžvilgiu <...> reiškė, kad liks nerepartijuota lietuvių išeivijos dalis, bet planų ką su ja reikės daryti, neturėta."[60] Taigi memuaruose aptinkamas dar vienas stresą ir siaubą kėlęs pavojus, patirtas išeivių, ir būta tikimybės, kad jie bus priverstinai grąžinti į sovietų, nuo kurių pasirinko bėgti ir palikti Lietuvą, rankas. Ši tema liečiama visuose lietuvių išeivių prisiminimuose, ir aprašoma bei prisimenama labai negatyviai, dažnai – detaliai, tai rodo neišnykusią trauminę patirtį.

Kartais per baimės dėl grąžinimo į okupuotą Lietuvą patirtį įgyta trauma pasižymi ir priešingu efektu: kai kuriems ją patyrusiems asmenims neišeina apie įvykį kalbėti arba vengiama bet kokio priminimo apie šokiravusią situaciją. Minėti požymiai – vienas aiškiai identifikuojamų ir būdingų traumos raiškos būdų, t. y. „<...> traumą primenančių įvykių ir situacijų vengimas, atsiskyrimas nuo kitų žmonių <...>."[61] Taigi atsiradusi grėsmė būti grąžintam į sovietų okupuotą Lietuvą sukėlė trauminę patirtį Adolfui Venckui, kuris ją apibūdina pagal minėtus PTSS[62] požymius: „Vokiečių kareivius belaisvius pamažu pradėjo išleidinėti ten, iš kur jie buvo kilę. O kur dėti mus, lietuvius? Rusams atiduoti? Jokiu būdu. <...> kitais visai nepasirūpino, paliko juos Dievo ar likimo valiai. <...> Bet niekada su juo apie šį pokario epizodą nekalbėjau <...>. Man per skaudu buvo."[63]

Vienas didžiausių emocinių krūvių, perteikiamų po ilgo laikotarpio rašytuose ir publikuotuose tiriamuosiuose memuaruose, kalbant apie traumą sukėlusius įvykius, skiriamas ne šioms išeivių patirtims, tačiau apsisprendimo evakuotis ir Lietuvos palikimo momentui, atsisveikinimui su artimaisiais bei kaltės išraiškai.

Taigi lietuvių išeivių patirti įvykiai, sukėlę jiems traumines patirtis, išreikštas memuaruose, nevyko vien Lietuvos ribose arba buvo susijusios tik su sovietų naudotomis represijomis bei teroru. Besitęsiantys, pavojingi gyvybei karo veiksmai kėlė baimę dėl išgyvenimo, o tuo metu patirtų akimirkų atpasakojimų detalumas liudija apie įgytą traumą. Prie negatyvių sąmonėje įstrigusių

patirčių prisidėjo ir moralinis pažeminimas, nevisaverčių asmenų jausena; taip pat – išvykimo ir įsikūrimo Vokietijoje pradžioje patirtas pagrindinių minimalių žmogiškų poreikių aprūpinimo stygius. Prie atsiradusio nesaugumo jausmo prisidėjo ir nusivylimas sužinojus, jog Tėvynė neribotam laikui okupuota sovietų ir atsiradusi grėsmė būti deportuotiems atgal į politiškai SSRS priklausančią Lietuvą. Viena labiausiai išreikštų neigiamų ir apie traumą bylojančių jausenų, neišnykusi ir po ilgų metų, vertintina ir kaip galimas bendrumo skatinimo tarp lietuvių išeivių ir likusios Lietuvos visuomenės įrankis yra dažnai egodokumentuose fiksuojamas liūdesys, kaltė, atsiradusi palikus savo šalį, nerimas dėl artimųjų ir dėl likusios visuomenės ateities.

Išvados

1. Antrojo pasaulinio karo metu atsiradusių okupacinių režimų naudotos represijos neigiamai paveikė šalies visuomenę. Staigiai pakeistas politinis statuss iš laisvos Lietuvos į okupuotą ir skirtingų okupacijų režimai vertė visuomenę iš naujo prisitaikyti prie nebe stabilaus gyvenimo sąlygų. Trauminiai išgyvenimai visuomenėje atsirado patiriant į ją nukreiptų represijų ir teroro sukeltus nesaugumo jausmo, fizinio susidorojimo ir baimės dėl išlikimo veiksnius. SSRS, kaip pirmosios okupantės, paliktas itin stiprus trauminių patirčių, pvz., į Lietuvos visuomenę nukreipto fizinio bei psichologinio teroro, įspaudas lėmė kur kas grėsmingesnio sovietų nei nacių įvaizdžio susiformavimą visuomenėje, todėl pirmosios sovietinės okupacijos patirtys lėmė lietuvių išeivių pasitraukimą iš Lietuvos.

2. Stipriausiai lietuvius sukrėtę sovietinio represinio aparato veiksniai lietuvių išeivių memuaruose identifikuojami per tiksliai ir detaliai aprašomų neigiamų jausenų, pvz., šoko, nerimo, baimės dėl ateities, pažeminimo, bejėgiškumo, kaltės; kylančio pykčio traumas sukėlusiems veiksniams ir asmenims išraišką, liudijančią apie atmintyje neišnykusias traumines patirtis. Kitas psichologines traumas taip pat lėmė susidūrimas su aktyviais kariniais veiksmais: bombardavimais, šaudymais, kareiviais. Pakankamai nusistovėjusio socialinio lietuvių gyvenimo pasikeitimas į neužtikrintą pabėgėlio būvį Vokietijoje prisidėjo prie trauminių patirčių, virtusių traumine atmintimi, atsiradimo išeivių sąmonėje. SSRS griūties laikotarpis įgalino naujai besikuriančios Lietuvos visuomenės kolektyvinės atminties suaktyvėjimą, lėmusį galimą kolektyvinės ir trauminės atminčių sąveiką, išreikštą lietuvių išeivių memuaruose ir kai kuriais atžvilgiais mažiau pastebimą interviu rinktoje medžiagoje.

Nuorodos

[1] Aleksandravičius E., *Karklo diegas. Pasaulio lietuvių istorija,* Vilnius: Versus Aureus, 2013, p. 420.

[2] Dapkutė D., et al., *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje.* Kolektyvinė monografija, Klaipėda: Baltic Printing House, 2012; Vytautas Magnus University. The Lithuanian Emigration Instutute*, Beginnings and ends of Emigration. Life without Borders in the Contemporary World*, Vilnius: Versus Aureus, 2005. Tirdami juos, mokslininkai dažnai apžvelgia išeivių pasitraukimo momentą ar bendrąsias su tuo siejamas išeivių jausenas (Davoliūtė V., Challenges of Trauma: Migration, Integration and the Role of Cultural Competence, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (5) (2008): 41–49*; Kašubienė A.,* On the way to America, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos,*2 (14) (2012): 116–148; Venclauskas L., J. Girniaus „Tauta ir tautinė ištikimybė" kaip diasporos vadovėlis, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 1 (2006): 59–73; Bartkienė K., Vyrų ir moterų patirtys XX amžiaus antrosios pusės išeivijos rašytojų memuaruose, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (12) (2011): 59–75*;*

Žukienė R., O vis dėl to juokėmės: gyvenimas pagal DP spaudos karikatūras, *Oikos. Lietuvių migracijos ir diasporos studijos* 2 (18) (2014): 45–62.

[3] Gailienė D., *Ką jie mums padarė. Lietuvos gyvenimas traumų psichologijos žvilgsniu*, Vilnius: Tyto alba, 2008.

[4] *Maps of Memory. Trauma, Identity and Exile in Deportation. Memoirs from the Baltic States*, Vilnius: Institute of Lithuanian Literature and Folklore, 2012.

[5] Danziger K., *Marking the mind. A history of memory,* Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

[6] Sebald W. G., *History – Memory – Trauma. Edited by Scott Denham, Mark McCulloh,* Göttingen Hubert & Co. GmbH & Co. KG, 2006.

[7] Bell D., *Memory, Trauma and World Politics. Reflections on the Relationships Between Past and Present*, Great Britain: Chippenham and Eastbourne, 2006.

[8] Reisberg D., Paula Hertel, *Memory and Emotion,* Oxford: Oxford University Press, 2004.

[9] Halbwachs M., *On Collective Memory. Edited, Translated, and with an Introduction by Lewis A. Coser,* Chicago The University of Chicago Press, 1992.

[10] Achugar M., *What we remember. The construction of memory in military discourse,* Amsterdam: John Benjamins Publishing company, 2008.

[11] Boyer P., Wertsch J. V., *Memory in mind and culture,* Cambridge: Cambdrige University Press, 2009.

[12] Parr A., *Deleuze and Memorial Culture. Desire, Singular Memory and the Politics of Trauma,* Edinburgh: Endinburgh University Press, 2008.

[13] Gailienė D., *Gyvenimas po lūžio. Kultūrinių traumų psichologiniai padariniai,* Vilnius: Eugrimas, 2015.

[14] Jurkus P., *Lemties vingiuose. Lietuvių gimnazija 1945–1948 Liubekas, Vokietija. Išeivijos istorijos pėdsakai,* Kaunas: Aušra, 2007.

[15] Venskus A., *Gyvenimui aš dėkingas už viską,* atsiminimus 2006–2007m. užrašė ir spausdinti parengė Valdas Papievis, Vilnius: Margi raštai, 2009.

[16] Kučinskas-Kučingis J. A., *Mano gyvenimo takais*, Vilnius: Logos, 1997.

[17] Nainys B., *Lietuva – mano širdis ir siela. Prisiminimų puslapiai,* Vilnius: Petro ofsetas, 2011.

[18] Urbonas I., *Ilga mano kelionė,* Kaunas: Rodiklis, 2006.

[19] Laukaitis A, *Gyvenimo sūkuriuose*, Vilnius: Homo liber, 2003.

[20] Povilaitis B., *Apie įvykius, žmones ir save,* Torontas–Kaunas: dr. Br. Povilaičio knygos leidimo fondas, 2007.

[21] Šiaučiulis J., *Veidu į Šiaurę*, Kaunas: Ajeta, 1991.

[22] Senkus K., *Gerojo Dievo rankoje. Prisiminimai,* Vilnius: Petro Ofsetas, 2004.

[23] *Manėm, kad greit grįšim. 18 pokalbių apie pasitraukimą į Vakarus 1940–1944 m*. Sudarė Dalia Cizikaitė, Dalia Stakytė Anysienė ir Laima Petrauskaitė VanderStoep. (Vilnius: Aukso žuvys, 2014).

[24] *Trauma and Life Stories. International perspectives,* edited by Kim Lacy Rogers and Selma Leydesdorff with Graham Dawson (n.p.: Great Britain, 1999). Rašoma „In many cases, traumatic events change their meaning during the course of a person's life.". *Ten pat*, p. 37.

[25] *Trauma and Life Stories*, p. 37.

[26] Edy, *Troubled Past News*, p. 164.

[27] Achugar M., *What we remember,* p. 9.

[28] „If a person refers to a negative event as a watershed that divides a life into „before and after" the event, it has been traumatic <...>.". *Handbook of Posttraumatic Growth. Research and practice,* edited by Lawrence G. Calhoun and Richard G. Tedeschi (New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., 2006), p. 10.

[29] Nader K., „Guilt Following Traumatic Events", supplemental article to *Terrorism: September 11, 2001, Trauma, Grief and Recovery*, (2001), http://www.giftfromwithin.org/html/firstaid.html.

[30] Nader K., „Guilt Following Traumatic Events...", p. 2.

[31] „Ne, mes nesidžiaugėme nei karu, nei A. Hitleriu, nei vokiečiais, bet tuo metu džiaugėmės išsigelbėję nuo Sibiro mirties ir grįžę į namus galėjome ramiai užmigti. Jeigu ir pats velnias būtų atėjęs, mes ir jį būtume sutikę!". Urbonas I., *Ilga mano kelionė,* p. 115.

[32] Kaip rašo J. A. Kučinskas-Kučingis: „Tiesa, lietuviai džiaugėsi pamatę vokiečius, kai 1941 metais jie vijo bolševikus iš Lietuvos. Tačiau jų

džiaugsmas buvo karo taktikos padiktuotas, o ne to, kad norėtų bolševikų okupaciją pakeisti vokiškąją. Lietuviai laikė abu velniu vienodu, tik vienas raudonas, o kitas rudas. Lietuva tikėjo ir meldėsi, kad šios abi pasaulio pabaisos viena kitą sunaikintų <...>.“. Kučinskas-Kučingis J. A., *Mano gyvenimo takais*, p. 55.

33 „<...> bandė kitus, turbūt ir save įtikinti, kad lietuviams laikinai būtų saugiausia pasitraukti bent į Rytprūsius ir ten išlaukti, kol <...> gal stebuklingai iš Lietuvos pasitrauks ir vokiečiai, ir rusai. <...> Nemaža buvo tokių, kurie jautė atsidursią nesaugioje ir pavojingoje situacijoje, jei antrąkart paklius sovietų vadžion. <...> Nes juk lengva žmogui ir nieko nedėtam prilipdyti „buržujaus“, „nacio“, „kolaboranto“ ar daugybė kitokių „titulų“ ir taip užsitraukti nemalonė, išsiųsti į Sibirą <...> ar tiesiog fiziškai sunaikinti. Todėl buvo manoma, kad kiek galima daugiau lietuvių turi <...> stumtis <...> į Vakarus.“. Šiaučiulis J., *Veidu į Šiaurę*, p. 67.

34 Nainys B., *Lietuva – mano širdis ir siela,* p. 53–54; Kučinskas-Kučingis J. A., *Mano gyvenimo takais,* p. 62.

35 Urbonas I., *Ilga mano kelionė*, p. 125–126.

36 Venskus A., *Gyvenimui aš dėkingas už viską,* p. 65.

37 Kučinskas-Kučingis J. A., *Mano gyvenimo takais*, p. 105.

38 Nainys B., *Lietuva – mano širdis ir siela,* p. 71.

39 Herman J., *Trauma and Recovery*, New York: Basic Books, 1992, p. 23.

40 Venskus A., *Gyvenimui aš dėkingas už viską,* p. 23–24.

41 Kathleen Nader straipsnyje „Guilt Following Traumatic Events...“ apie kaltę rašoma, kad neįveikta kaltė gali pagilinti ir ilginti trauminės patirties simptomus. Ji gali paveikti kaltę jaučiantį individą „užstrigti“ tame momente, sukelti kančią, depresiją ar savęs kaltinimą. Taip pat pabrėžiama, jog kaltė gali asmenį versti orientuotis būtent į konkretų laikotarpį; sukelti apgaulingą jausmą, kad žmogus galėjo kažkaip užkirsti kelią nemaloniems įvykiams. Išgyvenusiojo kaltė – tai „įsivaizduojama“ kaltė, kai asmuo nuolat galvoja, kad galėjo užimti aktyvią poziciją ir pasukti įvykius kita linkme. Nader K., „Guilt Following Traumatic Events...“, p. 2. Taigi iš tiesų nesant jokios asmeninės individo kaltės, po patirtos traumos ji sąmonėje atsiranda dėl to, kad žmogus pasijunta nevertas jaustis gerai, kai žino, jog jam svarbūs žmonės patiria kančią.

42 Laukaitis A., *Gyvenimo sūkuriuose*, p. 67.

43 *Manėm, kad greit grįšim,* p. 98–99.

44 *Ten pat*, p. 165.

45 *Ten pat*, p. 180.

46 *Ten pat*, p. 196.

47 Halbwachs M., *On Collective Memory,* p. 53.

48 Senkus K., *Gerojo Dievo rankoje. Prisiminimai,* (Vilnius: Petro Ofsetas,2004), p. 15–16.

49 *Ten pat*, p. 17–24.

50 Laukaitis A., *Gyvenimo sūkuriuose,* p. 67.

51 „Vis dėlto supratau du svarbius sakinius: „Karas baigėsi ir dabar yra taika. <...>. Bet mums trims <...> šie žodžiai buvo lyg žaibo trenksmas, kuris sudaužė viltis sugrįžti į tėvynę. Mes manėme, kad po karo Vakarų demokratijos atkurs mūsų (visų Baltijos valstybių) Nepriklausomybę. Taip manė ir Lietuvos vyriausybės, <...> ir tie šimtai tūkstančių Lietuvos partizanų. <...> Liūdni grįžę iš Heidelbergo <...> supratome – mūsų ateitis yra emigracija. <...> Mano brolis Andrius nutarė įgyti kokią nors profesiją, praversiančią emigracijoje.“. Urbonas I., *Ilga mano kelionė*, p. 159; „Be to, pradėjau jų kalbos labai stipriai mokytis, gerai žinodamas, kad be jos naujame gyvenime niekur nenueisi.“. Nainys B., *Lietuva – mano širdis,* p. 70.

52 „Survival becomes a neuro-biological as wekk as an emotional imperative. <...> It may be essential to move quickly in order to prevent additional loss of life as well as to survive.“. Nader K, „Guilt Following Traumatic Events...“, p. 2.

53 „Of course the sense of peace is very relative. <...> We are always talking, wondrering what is happening in Lithuania. Where are our relatives; where are our good friends? Victoria starts sighing mournfully, especially at night, nervously talking about her husband. Is he still alive? We have not had a word of news about him.“. *Odyssey of Hope,* p. 111.

54 Nainys B., *Lietuva – mano širdis*, p. 121.

55 „The refugee feels such bitter agonies because his departure from home was voluntary. He might have stayed to fight his ideals, inspire his fellow citizens, live and die as a martyr. He

is constantly compelled to justify his fateful decision before himself, his fellow men and his God.". *The Refugee. A psychological study by K. C. Cirtautas.* (Boston: Meador Publishing Company, 1957), p. 34.

[56] „Flight from home demands the surrender of everything that an individual holds dear. <...> He only left because he fully expected to return some day. He was convinced that by escaping he was actually protecting and preserving the very values that meant so much to him. <...> In reality he is a martyr, a tortured martyr, who holds a political ideal for his people <...>.". *The Refugee. A psychological study,* p. 30.

[57] Povilaitis B., *Apie įvykius, žmones ir save,* p. 83.

[58] „Vokietijos ūkis buvo visiškai žlugęs ir vystėsi chaotiškai. Žmonių, ypač miestiečių, aprūpinimas maistu ir kitomis buitinėmis prekėmis atsidūrė katastrofiškoje padėtyje. Masiškai tekdavo perpildytais traukiniais leistis į kaimą ir ten arba prašyti išmaldos, arba <...> turint kokių vertingesnių daiktų, juos bandyti keisti į maisto produktus. Maistas, drabužiai ir butai buvo griežtai normuoti. Įvestos maisto ir drabužių kortelės. <...> Milijonai žmonių badavo, kentė šaltį, buvo prisiglaudę rūsiuose, benamių prieglaudose, pabėgėlių stovyklose.". Vincas Bartusevičius, *Lietuviai DP stovyklose Vokietijoje, 1945–1951,* (Vilnius: Versus Aureus, 2012), p. 35.

[59] Kučinskas-Kučingis J. A., *Mano gyvenimo takais,* p. 75.

[60] Bartusevičius V., *Lietuviai DP stovyklose,* p. 62–63.

[61] Kazlauskas E., Veiksmingi psichologinės pagalbos būdai psichotraumatologijoje, *Psichologija 47*, 2013, p. 102–115.

[62] Potrauminio streso sindromo (PTSS), arba kitaip – neigiamos psichologinės reakcijos į patirtą traumą išraiškos, bruožus aprašo Evaldas Kazlauskas: „Potrauminio streso sutrikimas (PTSS) pasireiškia emocinėmis, kognityviomis, fiziologinėmis ir elgesio reakcijomis, kurios susijusios su trauminiu įvykiu ir sutrukdo asmens funkcionavimą. <...> PTSS sudaro kelios esminės požymių grupės: 1) įkyrus ir pasikartojantis įvykio išgyvenimas prisiminimų blyksniuose (angl. flashback), sapnuose arba košmaruose; 2) traumą primenančių įvykių ir situacijų vengimas, atsiskyrimas nuo kitų žmonių; 3) padidėjęs vegetacinės (autonominės) nervų sistemos sujaudinimas, pasireiškiantis padidėjusiu dirglumu, sustiprėjusiu baimingumu ir nemiga". *Ten pat*, p. 102.

[63] Venskus B., *Gyvenimui aš dėkingas už viską*, p. 29–30.

Marija BRAŽIENĖ

TRAUMATIC MEMORIES AND HOW THEY ARE DEALT WITH IN RECOLLECTIONS ABOUT THE LITHUANIANS' EXODUS TO GERMANY DURING WORLD WAR II

Summary

The article surveys the recollections of Lithuanian refugees with a view to highlighting the expression of trauma-related memories found therein. The memoirs left behind by World War II refugees are part of a new collective social narrative coming into existence following the re-establishment of Lithuanian independence. They testify to the DP generation's experiences after leaving their homeland and starting a new life abroad. Employing the theoretical tools of investigating traumatic memory this article both describes the quantity and quality of traumatic experiences that became part of their victims' memories and attempts to determine the presence or absence of expressions of these traumas in their memoirs. Possible explanations of why this psychological feature is

more, even much more, pronounced in some cases than in others (to the point of occasionally not being apparent at all) are broached. Looking at the memoirs of Lithuanian refugees through the prism of traumatic memory is a new way of researching ego documents. It enables a better understanding of the way repressive actions of the Soviet government affected Lithuania's inhabitants, caused the onset of traumatic experiences, and contributed to the decision of some Lithuanians to flee their country.

Keywords: DP, World War II, emigration, refugees, traumatic memory, Soviet occupation, deportation, Germany

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.11

Ramūnas ČIČELIS

Tomo Venclovos (savi)refleksija esė rinktinėje „Vilties formos“

Santrauka. Straipsnyje, gretinant žanrinės kritikos ir semiotikos teorines prieigas, nagrinėjama Tomo Venclovos esė rinktinė „Vilties formos“. Siekiama nustatyti, kuriam žanrui artimesni minėti T. Venclovos tekstai – formaliajai ar personaliajai esė. Personalioji eseistika, remiantis žanro teorija, visada susijusi su savirefleksija, savęs sureikšminimu; formalioji – priešingai, su refleksija ir kuriamomis išorinės tikrovės reikšmėmis. Reikšmės radimasis straipsnyje traktuojamas kaip opozicinių semų sąveikos rezultatas. T. Venclova, gyvendamas postmoderniame laike ir kurdamas formaliąsias esė, renkasi radikalią etinę poziciją: tebetiki reikšmių galia ir daugina jas tuo metu, kai tikrovė nestokoja simuliakrų – ženklų, už kurių slypi ne substancija, o kiti ženklai. Straipsnio pabaigoje daroma išvada, kad T. Venclova literatūros tekstuose atsisako savirefleksijos, nuolat kreipia žvilgsnį į Kitą ir tvirtina aksiologinę bei ontologinę literatūros pirmenybę prieš nežodinę tikrovę. Nuolatinis reikšmių kūrimas, įveikiant tikrovės prieštaringumą, yra T. Venclovos kaip autoriaus vientisumo pagrindas.

Raktiniai žodžiai: personalioji esė, formalioji esė, reikšmė, simuliakras, Kitas, Tomas Venclova.

Personalioji esė šiame straipsnyje apibrėžiama kaip literatūros žanras, kuriam būdinga autoriaus savistaba, patyriminis rašymas, autoreferencija. Formalioji esė – priešingai, yra tokia literatūros žanrinė forma, kurią kuriantysis naudoja kaip būdą kalbėti apie nuo savęs nutolusius daiktus, reiškinius ir žmones, kurdamas labiau referencinį santykį. Apibendrintai sakant, formalioji esė yra toks žanras, kuriame autorius, subjektas, kreipia žvilgsnį į išorinę jo atžvilgiu tikrovę, objektus, o personaliojoje esė fiksuojama subjekto ir objekto sutaptis – subjektas, rašantysis, yra pats sau objektas.

Algirdo Juliaus Greimo semiotiniuose darbuose teigiama, kad kalbinė reikšmė randasi iš priešpriešų sąveikos: antoniminius žodžius skiria viena ar kelios diferencinės semos, mažiausi reikšmės elementai, sukuriantys priešingus kalbinius terminus: „Kad du terminus-objektus galėtume suvokti drauge, juos turi sieti kas nors bendra (…) Kad du terminus-objektus galėtume atskirti, jie turi būti skirtingi vienokiu ar kitokiu

požiūriu (tai skirtingumo ir netapatumo problema)“.[1] Pritaikius šį semiotinį dėsnį esė tyrimui, aiškėja, kad galima dvejopa rašymo strategija: subjektui save traktuojant kaip priešingą pačiam sau (tai – literatūrinės fikcijos, kai autorius ir pasakotojas nesutampa, pagrindas), nes esama reikšminių niuansų, semų, kurios leidžia autoriui pasakotoją traktuoti kaip objektyvią, nuo subjektyvaus autoriaus figūros nepriklausomą, tikrovę; antroji strategija taikytina formaliajai esė – tuomet netenka kalbėti apie fikcinę literatūrą, nes subjektyvus autorius aprašo tikrus daiktus, įvykius, reiškinius ar žmones. Taigi pirmuoju atveju tekstų reikšmės randasi iš autoriaus ir pasakotojo priešpriešos, o antruoju – iš autoriaus ir jį supančios tikrovės priešingumo.

Personalioji esė, būdama autoreferencijos žanras, visada yra simuliakrinė – už kalbinio pasakotojo teksto slypi kalbinė autoriaus tikrovė. Pasakotojas pasitelkdamas kalbą aprašo autoriaus kalbinį mąstymą. Už pasakotojo kuriamų kalbos ženklų slypi tik kiti kalbiniai ženklai. Į pirminę, nekalbinę tikrovę personaliosios esė autorius nesiskverbia.[2] Nors formaliosios esė autoriui labiau rūpi ne jo paties kalbinės mintys apie save, o substanciją turintys daiktai, reiškiniai ir žmonės, šio žanro kūriniai gali būti ir fiksuojantys pirminę tikrovę, ir simuliakriniai. Pirmuoju atveju kalba veikia kaip tikrovės kultūrinimo būdas, o antruoju – kaip reikšmių daugininimas, mažinantis pasaulio chaotiškumą ir užtikrinantis tęstinę kultūrinę tikrovę.

Beveik visa Tomo Venclovos eseistika, parašyta išvykus į Jungtines Amerikos Valstijas, publikuojama rinktinėje „Vilties formos“. Minėto autoriaus esė tekstai iki šiol specialiai netyrinėti – su tokio pobūdžio tyrimo galimybėmis konkuruoja didžiulis dėmesys T. Venclovos poezijai, o esė tyrinėtojai pirmenybę teikia po nepriklausomybės atkūrimo suklestėjusios personaliosios lietuvių esė tradicijai. Filosofė Jūratė Baranova pamatinėje knygoje „Filosofija ir istorija“ išvengia dėmesio T. Venclovos esė tekstams. Be to, tarp filosofės aptariamų tekstų nėra nė vieno, parašyto egzilyje.[3]

Straipsnyje nagrinėjama T. Venclovos esė žanrinio apibrėžimo ir jų reikšmių radimosi bei funkcionavimo problema. Keliama hipotezė, kad minėto autoriaus tekstai priklauso formaliajai esė, kurios reikšmės randasi iš autoriaus ir išorinės tikrovės sąlyčio, kalbinių semų tarp autoriaus ir aprašomos tikrovės priešingumo. Be to, bandoma įrodyti, kad T. Venclova savo esė tekstais ir daugina, plečia simuliakrinę tikrovę, ir kreipia dėmesį į pirminę tikrovę – už kalbinių tekstų slypi ne tik kitos kalbinės reikšmės, bet dažnai ir žmonės, substancialūs daiktai. Taigi, remiantis žanrine ir semiotine analize, straipsnyje siekiama analizuoti T. Venclovos esė tekstus, kuriems būdingos savitos žanrinės ypatybės bei reikšmių genezė ir funkcijos. Tyrimas aktualus ir naujas, nes T. Venclovos esė tekstai nei bendrai, nei minėtos problemos aspektais nenagrinėti.

Žanrinis „Vilties formų“ apibrėžimas

Knygos „Vilties formos“ įvadinį straipsnį „Teisybės sakymo ir kompetencijos pavyzdys“ literatūrologas Bronys Savukynas pradeda Tomo Venclovos fraze: „Juk malonu sakyti teisybę, visą teisybę, nieko, išskyrus teisybę“. Šis teiginys yra dviprasmis, nes, viena vertus, jis reiškia iš sovietų persekiojimo išsiveržusio žmogaus pasiryžimą nemeluoti, tačiau, kita vertus, dar ir tai, kad autorius pretenduoja ne į subjektyvią autoreferenciją, o į su objektyvia tikrove susijusios tiesos perteikimą. Nors ir dėstomas asmeninis požiūris, neatsisakoma ambicijų į tam tikrą visuminį tiesos sakymą.

Objektyvumas formaliojoje esė randasi iš referencijų į kitų autorių ir asmenų įžvalgas (nuomonių suma formuoja tai, kas bendra, o

ne vien asmeniška), fakto dominavimo interpretacijų atžvilgiu bei atvirumo Kitam.

Rašydamas apie savo pasitraukimą iš sovietinės Lietuvos bei padėtį, kuri buvo susiklosčiusi išvykimo metu ir kelis dešimtmečius iki šio įvykio, T. Venclova esė tekstuose, kurie neretai yra popierinis jo viešųjų kalbų variantas, pateikia ištisą Sovietų Sąjungos disidentų ir juos persekiojančio režimo portretą: „Po Stalino mirties, prasidėjus Chruščiovo reformų bandymams, atsirado kažkas panašaus į kultūrinę ir technokratinę opoziciją, veikiančią legalumo ribose. Atsirado padėties gerėjimo vilčių. (…) Tačiau gerėjimas Chruščiovo laikais vyko labai lėtai ir su pertrūkiais. Tik Stalino epochos fone jis galėjo atrodyti gana žymus. Šiandien tas pagerėjimas – jau praeities reikalas, nors grynas stalinizmas su visais baisumais irgi nėra grįžęs. Šalis gyvena stagnacijos ir paslėptos krizės laikotarpį."[4] Būdamas gerai pažįstamas su daugeliu rusų disidentų, esė autorius gali nurodyti daugelio pogrindžio reiškinių, pavyzdžiui, savilaidos arba cenzūros, priežastis, dabartinę situaciją ir galimas perspektyvas. T. Venclova pabrėžia, kad Rusijoje valdžios aparatas nepajėgia sudoroti opozicijos ir laisvesnio žodžio. Lietuvoje disidentinis sąjūdis išsivystęs kiek mažiau. Kitas įdomus faktas, kurį esė tekstuose ir viešosiose kalbose nagrinėja T. Venclova, yra kelių disidentų pasitraukimas iš Sovietų Sąjungos. Skirtingų atvejų analizė leidžia autoriui sudaryti gana objektyvų emigracijos, disidentinio sąjūdžio vaizdą ir tipologiją: „Disidentų sąjūdyje yra kelios stambesnės srovės. Iš jų derėtų paminėti marksistus, kurių marksizmo samprata labai skiriasi nuo oficialiosios (gen. Grigorenko, Pliuščas ir kt.). Antra grupė, man asmeniškai artimiausia ir mano požiūriu perspektyviausia – liberalieji demokratai (akad. Sacharovas, Orlovas, Bukovskis ir daug kitų). Trečia grupė – krikščioniškoji (Solženicynas ir jo bendraminčiai). Rusų nacionalistinė grupė (Osipovas ir kt.) artima krikščioniškajai."[5]

Rašydamas apie jau nepriklausomos Lietuvos santykius su kaimyninėmis tautomis, T. Venclova vėlgi nedėsto subjektyvių, vien asmenine nuojauta pagrįstų teiginių, o remiasi gerai išmanomos rusų, lenkų, žydų literatūros ir kultūros pavyzdžiais. Pasak T. Venclovos, geri lietuvių santykiai su kaimyninėmis valstybėmis, istoriškai Lietuvoje gyvenusiomis ir dabar čia gyvuojančiomis tautomis turėtų būti kuriami ne vienadienėmis nuotaikomis ar uždarumu, o tomis tradicijomis, kurias diktuoja tautų sugyvenimas ištisus šimtmečius: „Esame stipri tauta: įrodėme tai 1988 metais. Tepakaks mums stiprybės pripažinti, kad Vilnius ir Vilnija daug šimtmečių buvo – ir liks – mažų mažiausiai dviejų kultūrų teritorija."[6] Taigi ir čia T. Venclovos teiginiai yra ne asmeninis subjektyvus įsitikinimas, o objektyvia istorine tikrove pagrįstos išvados.

Literatūrologinėje knygos „Vilties formos" dalyje, lyginant su kitais knygos tekstais, T. Venclova, atrodytų, yra mažiausiai objektyvus – Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo nesant gilesnes tradicijas turinčios hermeneutinės literatūros kritikos mokyklos, T. Venclova lietuvių literatūros mokslą metodologiškai papildo eseistinės kritikos galimybe. Visgi dėl to atskiriems literatūros kūriniams ir jų autoriams skirtuose tekstuose autorius nenuslysta į asmeninių skaitymo patirčių perteikimą – čia jaučiamas stiprus tikslas kalbėti ne apie save ir ne sau, o apie kitų autorių tekstus, nors jie ir interpretuojami besiremiant asmeninėmis literatūrinėmis vertybėmis bei skoniu. Straipsnį apie Cz. Milosz'ą T. Venclova pradeda asmenine reminiscencija: „Teatleis man skaitytojas, jei aš pradėsiu pašnekesį apie Czeslaw'ą Milosz'ą nuo asmeninių prisiminimų"[7], o baigia objektyviu teiginiu: „Czeslaw'o Milosz'o pavyzdys įkvepia viltį. Jis įvykdė tai, ką turi

įvykdyti žmonės, dabar paliekantys Rytų Europos šalis – išsaugojo dvasinį integralumą ir vėl pasiekė tėvynę. O jei kas vieną sykį padaryta – vadinasi, gali būti padaryta“[8].

T. Venclovos esė tekstuose apie pasitraukimą iš Sovietų Sąjungos ir laukiamą bei įvykusį jos žlugimą visada dominuoja faktai. Šimtmetyje, kuriame fakto vertė tapo vis labiau abejotina, „Vilties formų“ autorius rašo apie tai, kas istoriška, kitaip sakant, yra įvykę, o ne tik apgalvota, apmąstyta. Prieš interpretuodamas sovietinės imperijos istoriją ir dabartį, T. Venclova, tiesa, ne eseistiniuose tekstuose, deklaruoja savo vertybinius pagrindus, kuriais remdamasis vėliau analizuoja paliktos Lietuvos, Rusijos, Lenkijos ir visos Rytų ir Vidurio Europos padėtį. Aksiologinis autoriaus apsisprendimas išdėstytas laiške sovietinei komunistų partijai: „Komunistinė ideologija man tolima ir, mano manymu, didele dalimi klaidinga. Jos absoliutus viešpatavimas atnešė mūsų šaliai daug nelaimių.“[9] Šiais pagrindais remiasi ir T. Venclovos mąstymas apie kaimynines tautas. Knygoje „Vilties formos“ nėra nė vieno Lietuvos santykius su kitomis tautomis analizuojančio teksto, kuriame nebūtų pirmiausia remiamasi faktais. Literatūros kritikoje, būdamas semiotikas, T. Venclova pirmenybę irgi teikia tekstui, kruopščiam įsiskaitymui į jį ir jo analizei. Autoriaus dėmesį patraukia jam estetiškai ir idėjiškai artimi rusų, lietuvių, lenkų, amerikiečių autoriai, kurių kūryba formaliosiose T. Venclovos esė irgi yra pirmiausiai faktai. „Vilties formų“ literatūrologiniai tekstai sudaro visumą, artimą labai nedidelei, tačiau itin svarbiai lietuvių literatūros istorijai, kuriai nesvetimos ir įvairios įtakos bei interferencija su kaimyninių tautų literatūra. Istorines įžvalgas apie lietuvių literatūros istoriją T. Venclova pradeda nuo tautosakos analizės: „Kultūrinis brandumas ir imperinė galia ne visada sutampa. Pastarojo šimtmečio patirtis, galimas daiktas, rodo, jog dažniausiai būna priešingai. Originalios mąstysenos ir autentiško meno įprasta ieškoti tolokai nuo civilizacinių centrų. Europoje iš tikrųjų nebeliko salelių, išsaugojusių kultūros sluoksnius, susiklosčiusius prieš industrinę revoliuciją. Bet dar visai neseniai tokia salelė buvo Lietuva“.[10]

T. Venclovos išvykimas iš Lietuvos leidžia jam į okupuotą ir vėliau išsilaisvinusią tėvynę žiūrėti kaip į Kito tikrovę. T. Venclova, gyvendamas Jungtinėse Amerikos Valstijose, į padėtį paliktoje šalyje žvelgia iš loginės mąstymo distancijos, todėl išvengia personaliajai esė būdingos savistabos ir savirefleksijos. „Vilties formų“ autorius nekalba apie savo padėtį, sunkumus ir džiaugsmus išvykus iš Lietuvos – jam rūpi ten ir aplink paliktas Kitas, kuris yra sovietinis lietuvis, rusas, lenkas ir vidurio europietis: „Nėra taip svarbu emigracijoje kurti, sakykim, tautinių šokių grupę arba dainuoti lietuviškai; nėra galbūt taip svarbu parašyti puikų eilėraštį ar nutapyti šaunų paveikslą. Ir dainų, ir šokių, ir paveikslų, ir eilėraščių yra Lietuvoje, ir dabar jau šiek tiek daugiau nei čia. Ko nėra Lietuvoje, tai tikro idėjinio gyvenimo, kuris atsiranda kituose Rytų Europos kraštuose. Tas gyvenimas turi būti čia.“[11] T. Venclova niekada nebuvo tas autorius, kuris atsiribotų nuo Kito tikrovės, patirčių ir jausenų. Tai ryšku ir tekstuose apie Lietuvos kaimynus. Tik esant atvirumo pozicijai Kito atžvilgiu, įmanomas sąžiningas savęs vertinimas: „Nedaug težada polinkis į savotišką baltišką izoliacionizmą, patriarchalinių papročių, patriarchalinio „gerumo“, pagonybės kultą, „smukusių Vakarų“ smerkimą (…) Jis tikrai nepadės įsilieti į normalią dabartinę europietiškąją būtį – veikiau kliudys.“[12] Dėmesys ir empatija Kitam – tai galimybė išvengti liguistos savimeilės, kurią dažnai praktikuoja personaliųjų esė autoriai. Lietuvių ir kitų tautų literatūros tradiciją ir dabartį T. Venclova irgi priima kaip Kitą. „Vilties formų“

autorius, kai rašė daugelį šių tekstų, nepriklausė sovietinės Lietuvos literatūros laukui, nebuvo ir tipiškas Antrojo pasaulinio karo metais Lietuvą palikusiųjų kartos atstovas, niekada negalėjo tapatintis ir su amerikiečių ar kitos anglakalbės tautos literatūra. Literatūrologui tokia padėtis – didelė vertybė, leidžianti analizuoti tekstus, su jais nesitapatinant, nesileidžiant į vadinamąją „literatūrinę meditaciją“, kuri apibrėžiama kaip kalbėjimo būdas, kai literatūros kūrinys tėra savirefleksijos akstinas. Literatūrologui T. Venclovai visada labiau rūpi Kito, o ne savo, tekstai.

Kiek įmanoma objektyvus jį supančios tikrovės atžvilgiu, dėmesingas faktams ir Kito plotmei, T. Venclova yra formaliųjų, o ne personaliųjų, esė autorius.

Reikšmių formavimas

T. Venclovos esė knygai „Vilties formos“ būdinga tai, kad nė viename tekste autorius neprieštarauja pats sau. Būdamas objektyvus išorinės tikrovės atžvilgiu, jis save traktuoja kaip subjektą, kuriam būdingas ideologinis mąstymas – T. Venclova yra liberalių pažiūrų ir apie tai aiškiai pareiškia savo esė tekstuose. T. Venclova knygoje „Vilties formos“ aiškiai fiksuoja savo kaip subjekto gimimą – tai kyla iš atsisakymo eiti pakeliui su sovietine priespauda, komunistine ideologija ir cenzūra. Vietoje šių vertybių, kurios tuometinėje Sovietų Sąjungoje reiškė ne subjektyvumą, o kolektyvizmą, T. Venclova renkasi priešingą liberalizmo ideologiją, kuri dominuoja Vakarų pasaulyje. Sakydamas apie tai, su kokiais spaudos leidiniais bendradarbiauja, T. Venclova užima tipinę liberalo, atviro kitokiam mąstymui, poziciją: „Bendradarbiauju daugiausia liberalų spaudoje - „Metmenyse“ ir „Akiračiuose“, bet mielai spausdinu savo tekstus ir kitur, jeigu tai, ką rašau, spausdinama be iškraipymų. Lietuvos spauda to užtikrinti negali, tuo tarpu įvairių pakraipų išeivijos spauda užtikrina.“[13] „Vilties formų“ autorius neteigia absoliučios laisvės, kuri reikštų atsisakymą palaikyti ryšius su išorine tikrove, bet renkasi pasitikėti demokratijos tradicija, kuri neišvaduoja iš ideologijos – dėl jos apsisprendžiama laisvai. Klasikinio liberalizmo idėjos T. Venclovos tekstuose funkcionuoja kaip priešingos sovietiniams idealams. Abi šios pasaulėžiūros yra ideologinės (todėl turi bendrų reikšminių semų), tačiau vertybės – priešingos (tai – diferencinės semos reikšminėje ideologijų struktūroje).

Lygiai kaip ir ideologijų atžvilgiu, rašydamas apie lietuvių, lenkų, rusų ir žydų santykius, T. Venclova kalba apie tautiškumo reikšmę. Pats pasirinkęs būti pasaulio pilietis, stipriau nesiedamas savęs su siauru ir dažnai dogmatišku lietuviškumu, esė autorius visgi teigia, kad tautiškumas yra svarbus šiuolaikiniame pasaulyje (tai – lietuviškumui, rusiškumui, lenkiškumui ir žydiškumui bendros reikšminės semos), tačiau čia pat pabrėžia, kad šiuolaikiniame globaliame pasaulyje lietuvybė neturi tapti požymiu, atskiriančiu nuo to pasaulio – save privalome matyti kitų tautų žvilgsniu ir į jas žiūrėti kaip į vertas pagarbos: „...kiekviena tauta yra atvira sistema. Jos vertė ir galimybės matuojamos anaiptol ne kraujo grynumu – veikiau priešingai. Į stipresnės kultūros „gravitacinį lauką“ visada patenka nemažas skaičius kitataučių. (…) Totalitarizmas išprovokuoja tautos absoliutinimą, kuris pats yra totalitarinės sąmonės forma.[14] T. Venclova nuolat akcentuoja, kad minėtų tautų bendrumas turi daugiau integracinių nei diferencinių reikšminių semų. Paradoksas tas, kad, tik būdamas pasaulio pilietis, T. Venclova gali taip subjektyviai vertinti išorinę objektyvią tikrovę – tautų santykius. Jei save priskirtų prie tų, kurie labai pabrėžia tautiškumą, neišvengiamai prarastų subjekto žvilgsnio į objektyvią tikrovę galimybę.

Kalbant apie esė knygos „Vilties formos“ literatūrologinę dalį, reikia pasakyti, kad T. Venclova aptaria tokius autorius ir tekstus, kurie yra ne tik jam artimi, bet ir kelia daugiausiai sunkumų vertinti, yra prieštaringi ir skirtingų žmonių, atstovaujančių tam tikroms ideologijoms, traktuojami dažniausiai priešingai. Daugelio literatūrologinių knygos esė pagrindas yra tas, kad T. Venclova, kaip subjektas, turi kompetenciją kalbėti apie lietuvių literatūros klasiką ir mums svarbius užsienio autorių tekstus, knygas ar literatūrinius reiškinius. Dažniausiai T. Venclova nėra pirmasis, kuris atkreipia dėmesį į Salomėją Nėrį, Trečią frontą, kitus probleminius autorius ar judėjimus – būtent siekis kalbėti apie tekstus, kurie jau aptarti kitų, kuria T. Venclovos ir kitų literatūros mokslininkų bendrumą. Tačiau T. Venclova nekartoja svetimų idėjų, o pateikia savo originalius požiūrius ir juos argumentuoja. T. Venclova, pasirinkęs interpretuoti anksčiau kitų autorių nagrinėtus tekstus (tai jį susieja ir kontekstualizuoja lietuvių literatūrologijos istorijoje), į juos žvelgia dažniausiai priešingai nei tai darė ankstesni autoriai (tai jį išskiria iš kitų literatūros mokslininkų): „Nuo „Trečio fronto“ mus skiria jau kiek didesnis laiko atstumas, negu tas, kuris skyrė trečiafrontininkus nuo aušrininkų. Galimas daiktas, tokio atstumo užtenka: į „Trečią frontą“ leistina pažvelgti ramiai, kaip į tolimos priešistorės faktą. Tai reiškia – pažvelgti kiek galima objektyviau: be „tenykščių“ oficiozinių liaupsinimų, bet ir be „čionykštės“ pagiežos.“[15]

Taigi T. Venclova knygoje „Vilties formos“ yra pačios laisviausios ideologijos – liberalizmo – subjektas, kuris gerai pažįsta tą objektyvią tikrovę, apie kurią rašo, todėl turi kompetenciją ir galimybių būti subjektyvus tų objektyvių reiškinių atžvilgiu. T. Venclova save nuolat priešina objektyviai tikrovei – iš čia kyla jo daugeliu atvejų gana kategoriški teiginiai apie Sovietų Sąjungą, pokomunistinę Lietuvą, lietuvių santykius su kitomis tautomis. Literatūrologiniuose tekstuose T. Venclovos svetimumas – mąstymo distancija – sukuria netikėto požiūrio galimybes, kurias autorius puikiai išnaudoja.

Etinė pozicija – dauginti simuliakrus

T. Venclova, būdamas Tartu-Maskvos semiotikos mokyklos sekėjas, laikosi pamatinės semiotinės nuostatos, kad kalba yra ne tik literatūros, bet ir visos kultūros savastis ir raiškos būdas. Esė knygoje „Vilties formos“ jos autorius kultūrina sovietinės ir jau nepriklausomybę atgavusios Lietuvos tikrovę ir plečia lietuvių literatūros kritikos ribas. Egzistuoja dvi pozicijos, kurias gali užimti save kultūros sričiai priskiriantis žmogus: nuolat save priešinant išorinei tikrovei, pildyti kalbinį pasaulį naujomis reikšmėmis arba užimti nuosaikią vidurio poziciją, kuri nepabrėžia vertybinio apsisprendimo ir rodo atsisakymą kurti ir dauginti reikšmes, nes vidurio poziciją užimantis žmogus nemato, neįžvelgia ir nenori pabrėžti savo skirtingumo ar priešingumo išorinei tikrovei. Etikos sferoje tikrovę kultūrinantis ir kalbines ribas plečiantis žmogus turi tvirtas moralines nuostatas, kurios beveik nepriklauso nuo išorinių sąlygų ir beveik nekinta, o tas, kuris nekuria reikšmių, jų nedaugina, nes mano, kad pasaulis ir taip jų perpildytas, ilgisi pirminės, jutiminės, daiktinės tikrovės ir jo moraliniai apsisprendimai labai stipriai siejasi su konkrečia ir aktualia situacija.

Esė tekstuose apie sovietų ir nepriklausomą Lietuvą T. Venclova suvaidina itin svarbų vaidmenį kaip priespaudą patiriančios šalies žmogus, kuris gali suteikti kalbines reikšmes reiškiniams, kurie be kalbinės raiškos negalėtų kisti, vystytis, išnykti ir būti pakeisti tobulesniais, artimesniais demokratijai reiškiniais. Parašęs daugelį „Vilties formų“ tekstų, jų autorius jau negali kiekvienoje situacijoje

abejoti dėl žemos okupantų moralės ir savo etiniu apsisprendimu kai kurių lietuvių neapykantos kitataučiams akivaizdoje – tokį tautiečių elgesį smerkia ir bando koreguoti, tobulinti tikrovę esė bei publicistiniais tekstais. „Vilties formų“ esė yra ne vien nekalbinės tikrovės kultūrinimas, bet ir tos tikrovės gerinimas atgaliniu teksto-tikrovės ryšiu – esė rinkinio tekstų gyvybė nesibaigia popieriaus lape ar skaitytojo galvoje, ji tęsiasi viešojoje erdvėje, veikia kolektyviai.

Literatūrologinėse esė T. Venclova kreipia dėmesį į tuos lietuvių ir užsienio literatūros kūrinius bei jų autorius, kėlusius impulsą tolimesnei Lietuvos ir pasaulio literatūros bei kultūros raidai. Tai – ir tautosaka, ir Maironis, ir egzodo literatūros autoriai, ir Czeslaw'as Milosz'as, ir kiti užsienio literatūros kūrėjai. T. Venclovos tikslas „Vilties formų“ tekstuose yra, sureikšminant minėtų autorių kūrybą, pratęsti jų gyvybingumą ir įtaką dabarties literatūrai ir jos kritikai: „Atsimindami neabejotiną Maironio didybę, o drauge šį sunkų, pavojingą ir reiklų jo šešėlį, galėtume panašiai pasakyti. Geriausias lietuvių poetas yra Maironis. Deja, Maironis. Laimei, Maironis.“[16] „Vilties formų“ autorius nėra postmodernistas, kuris būtų nusivylęs kalbos ženklo reikšme ir prasme. Be kalbos ženklų visuomenė būtų pasmerkta barbarybei ir primityvumui, nuosmukiui ir žlugimui.

Aprėpdamas plačią kultūrinę ir literatūrinę tikrovę, T. Venclova sukuria gausybę reikšmių, kurios atskleidžia jo etines ir moralines nuostatas, nekintančias beveik visą autoriaus gyvenimą. T. Venclovos niekaip neįmanoma pavadinti autoriumi, kuriam rūpėtų nereikšmingumo problema – viskas „Vilties formų“ eseistui turi reikšmę ir prasmę, žmogaus pasaulyje nėra žmonių, daiktų, reiškinių, kurie neturėtų reikšmės ir prasmės. Kuo platesnis ir gausesnis reikšmių dauginimas, tuo didesnė žmogaus tikrovės prasmė. Reikšmių kupina ir prasminga tikrovė yra daug svarbesnė už daiktą, kurio žmogus neinterpretavo, ir knygą, kurios joks žmogus neskaitė.

Išvados

Būdamas formaliųjų esė autorius, T. Venclova knygoje „Vilties formos“ nereflektuoja savęs ir kalba apie objektyvią tikrovę, kurią vertina iš subjektyvių, dažniausiai liberaliosios ideologijos pozicijų. Dėmesys Kito patirčiai T. Venclovai leidžia empatiškai interpretuoti sovietmetį, pirmuosius nepriklausomos Lietuvos žingsnius, lietuvių santykius su kitomis tautomis ir lietuvių literatūros klasiką, dabartinių autorių kūrybą ir aktualius užsienio kūrėjų tekstus bei biografinius momentus. Nors, kaip tvirtina postmodernizmo kritikai, gyvename reikšmių perpildytame pasaulyje, T. Venclova tebetiki verbalinės reikšmės galia steigti nevienadienę, nesituacinę, nuolatinę ir nekompromisinę etiką bei moralę, kuri labai stipriai susijusi su žmogaus laisvėmis ir teisėmis bei reakcija, kai jos ribojamos ar atimamos. Literatūrologiniuose „Vilties formų“ tekstuose interpretuojant įvairių autorių kūrybą, teigiama literatūros ir jos kritikos gyvybė bei tęstinumas. Būdamas vientisas ir ontologiniu, ir aksiologiniu, ir etiniu aspektais, T. Venclova žodinėmis reikšmėmis sukūrė savo kaip asmenybės ir kultūros bei literatūros analitiko vientisumą, kuris nėra priimtinas dažnam nacionalistui ir konservatyvių arba kairiųjų pažiūrų žmogui, atsisakiusiam tikėti kuriamąja žodžių galia bei priėmusiam situacinės moralės principus. T. Venclovos subjektyvumas objektyvios tikrovės atžvilgiu nesutampa ir su tais, kurie vadovaujasi „vidurio kelio“ logika, netikėdami reikšmių vaidmeniu, teigdami žmogaus ir jį supančios tikrovės nereikšmingumą. Vizualiosios kultūros klestėjimo laikais T. Venclovos „Vilties formos“ yra semiotinis liudijimas, kad verbalinė kalba nepraranda svarbos ir prasmės.

Nuorodos

[1] Greimas A. J. *Struktūrinė semantika*, Vilnius, 2005, p. 48.
[2] Baranova J. *Filosofija ir literatūra*, Vilnius, 2006, p. 389–390; Baudrillard J. *Simuliakrai ir simuliacija*, 2002, p. 8–9.
[3] Baranova J. *Min. veik.*
[4] Venclova T. *Vilties formos*, Vilnius, 1991, p. 240.
[5] *Ten pat*, p. 243–244.
[6] *Ten pat*, p. 208.
[7] *Ten pat*, p. 469.
[8] *Ten pat*, p. 477.
[9] *Ten pat*, p. 19.
[10] *Ten pat*, p. 255.
[11] *Ten pat*, p. 80.
[12] *Ten pat*, p. 251.
[13] *Ten pat*, p. 29.
[14] *Ten pat*, p. 155–156.
[15] *Ten pat*, p. 302.
[16] *Ten pat*, p. 289.

Ramūnas ČIČELIS

THE (SELF)REFLECTIONS OF TOMAS VENCLOVA IN HIS ESSAY COLLECTION *FORMS OF HOPE*

Summary

This article, combining the theoretical approaches of genre criticism and semiotics, analyzes Tomas Venclova's essay collection *Vilties formos* (*Forms of Hope*) with the aim of determining whether his texts there are closer in genre to the formal or to the personal essay. On the basis of genre theory, personal essays are distinguished primarily by self-reflection and self-emphasis, while formal essays are bound up with reflection and making sense of external reality. The discovery of sense is treated in this article as a result of the interaction of opposed semes. Venclova, living in postmodern times and creating formal essays, chooses a radical ethical position: he still believes in the power of senses and multiplies these at a time when reality is full of simulacra –– signs backed up not by substances but by other signs. The article ends with the conclusion that Venclova in his literary texts renounces self-reflection, continuously turns his gaze upon the Other, and affirms the axiological and ontological primacy of literature with respect to non-verbal reality. The ongoing construction of senses in overcoming the contradictions of reality constitutes the unity of Venclova as an author.

Keywords: personal essay, formal essay, meaning, simulacra, Other, Tomas Venclova.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.12

Justė POVILAITIENĖ

Migrantų tapatybių ir kasdienio gyvenimo konstravimas šiuolaikiniame lietuvių ir britų moterų romane

Santrauka: Straipsnyje[1], remiantis interdisciplininės komparatyvistikos metodu / teorija, siekiama analizuoti ir interpretuoti iki šiol tarpusavyje nelygintų šiuolaikinių populiariosios kultūros lietuvių ir britų moterų romanų – Dalios Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baras* (2008) ir Charlotte'ės Mendelson *Beveik anglė* (2013) – pagrindinių veikėjų konstruojamos tapatybės raišką migracinėje[2] aplinkoje ir jos įtaką jų savivokai. Taip pat šiuo tyrimu norima atskleisti herojų bevietiškumo būsenos priežastis ir pasekmes, objektyvizuotos (arba institucionalizuotos) tikrovės pažeidimus, kurie determinuoja jų kasdienį elgesį ir koreguoja gyvenimo prasmę. Kad būtų pasiektas užsibrėžtas tikslas, straipsnio pradžioje pristatoma šiuolaikinio moterų romano situacija, ypatybės ir tendencijos populiariosios kultūros bei literatūros kontekste. Taip pat apžvelgiama Lietuvos ir užsienio šalių mokslinė literatūra migracijos, tapatybės ir socialinio aplinkos konstravimo temomis. Vaizduojamų tapatybės ir socialinio tikrovės konstravimo procesų tyrimui taikoma socialinio konstrukcionizmo teorija (Manuelis Castellsas, Peteris L. Bergeris ir Thomasas Luckmannas).

Raktiniai žodžiai: šiuolaikinė literatūra, populiarioji kultūra, moterų romanas, tapatybė, migracija, emigrantas, imigrantas, socialinis konstrukcionizmas, aplinka, tikrovė, kasdienis gyvenimas.

Moterų literatūrą[3] galima vadinti tam tikra subkultūra, kurioje šio tyrimo atveju funkcionuoja viena iš trijų moters fazių (išskirtų literatūrologės Elaine Showalter) – „*savęs atradimo* fazė, kaip, išsilaisvinus iš tam tikros opozicinės priklausomybės, atsigręžiama į save; tapatumo paieškos“[4]. Rima Pociūtė pastebi, jog lietuvių moterų kūrėjų proza iki šiol „vertinama pagal modernizmo kanonus, Vakaruose jau išklibintus, o tai, kas nekanoniška, priskiriama trūkumams, nesėkmėms“[5]. Nepaisant šio požiūrio, Lietuvoje moterų romanas „išgyvena“ klestėjimo laikotarpį. Moterys rašytojos tendencingai įprasmina šiuolaikinio romano esmę populiariosios literatūros kontekste. Jame

„pasakojimas telkiasi ties kasdienybe, socialiniais ir šeimyniniais rūpesčiais“[6]. Iš tiesų, moterų romanas figūruoja literatūriniame lauke ir atliepia šiuolaikinį europietiškosios kultūrinės sąmonės kontekstą. Svarbią vietą šiame kontekste užima socialinės individų kaukės arba tapatumai, kurie plačiai aprašinėjami moterų romanuose. Galėtų kilti klausimas: kodėl moterų? Reikėtų atkreipti dėmesį, jog dėl įvairių istorinių, socialinių ir kitų aplinkybių moterys yra jautrios tapatybės aspektui, be to, jos paklūsta populiariosios kultūros galios dėsniams. Literatūrologė Eglė Kačkutė, analizuodama britų (ir prancūzų) moterų romanus, įžvelgia tam tikras moterų kūrybos tematines tendencijas: „[k]aip ir ankstesnių kartų moterų kūryboje, tebėra populiarios atskirtumo bei marginalumo temos, nors, priešingai nei pirmtakės, dabartinės rašytojos nebūtinai aprašo tik moteriškus personažus ar tik moterų izoliaciją. Vis dėlto svarbiausia tebelieka tema, visais laikais labiausiai eksploatuojama moterų rašymo[7] – tapatumas. Tradiciškai moterims rašytojoms būdinga nagrinėti lyties tapatumą. Paskutinių penkiolikos metų moterų literatūroje ši tema gerokai išsiplėtė, be lyties, rašytojos ėmė domėtis etnine, politine, šeimynine, istorine, kartos ir, žinoma, savasties tapatybe, kuri susideda iš patiės santykio su Kitu.“[8]

Akivaizdu, kad ištisus šimtmečius moterims teko kovoti dėl vietos socialinėje priklausomybių teritorijoje, kurioje nuolat dominavo vyrai. Galima drąsiai teigti, jog Kačkutės aprašyta moterų kūrybos situacija pastebima ir lietuvių moterų romanuose. Jos jaučiasi pilnavertėmis literatūrinio diskurso ir kultūros dalyvėmis, keliančiomis universalias egzistencines ir *Aš* tapatumo problemas. Dažniausiai šios problemos susijusios su kasdieniu gyvenimu, kuriame ir formuojasi individų tapatumai. Regimantas Tamošaitis pastebi, jog moteriškoji psichologija leidžia greičiau reaguoti į įvairius aplinkos veiksnius, kurie tampa moters kūrėjos sąmone ir savimone, o vėliau ir literatūros kūriniu – „atsaku į gyvenimą“: „[m]oterų rašoma literatūra kur kas labiau integruota gyvenime, labiau suaugusi su tiesiogine žmogaus aplinka negu vyrų, todėl ir jautresnė tai aplinkai bei gyvenimo pokyčiams“[9].

Šiame straipsnyje analizuojami iki šiol tarpusavyje nelyginti šiuolaikiniai lietuvių ir britų moterų romanai: Dalios Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baras* (2008) ir Charlotte'ės Mendelson *Beveik anglė* (*Almost English*, 2013). Kūrinys *Dviejų mėnulių baras* Jūratės Baranovos įvardijamas kaip „socialinis romanas“[10]. Jame realistiškai vaizduojamas emigrantų gyvenimas. Kaip pastebi Vilis Normanas, Jazukevičiūtės romano herojai yra varžomi „per ankštos gyvenimo tikrovės“, todėl bando „iš nieko susikurti egzistenciją“[11]. Kitas romanas *Beveik anglė* nėra išverstas į lietuvių kalbą, tačiau populiarius Jungtinėje Karalystėje: pelnė Bookerio (2013) ir „Baileys“ moterų literatūros („Baileys Women's Prize for Fiction“, 2014) premijas. Knygoje vaizduojamas antrosios kartos emigrantės gyvenimas, tapatybės konstravimas ir bevietiškumo jausmo išgyvendinimas. Pastarieji moterų kūrėjų romanai yra panašaus meninio lygio ir vaizduotės grožinės literatūros kūriniai. Juos sieja bendra tematika, universaliai, per moterų perspektyvą atsiskleidžia analogiškos migrantų tapatybės ir kasdienio gyvenimo konstravimo situacijos. Šių rašytojų kūriniuose svarbi moters tapatybės problema, o jos tyrimas yra tapęs feministinės kritikos objektu, ypač aktualizuojamu šiuolaikinėje populiariojoje kultūroje ir literatūroje.

Tapatybės klausimas yra aktualus ne tik feministinei kritikai, bet tapęs ir kitų mokslo sričių tyrimo objektu. Lietuvoje tapatybę įvairiais aspektais tyrinėję sociologijos, kultūros studijų ir antropologijos mokslo sričių atstovai: Vytis Čiubrinskas, Artūras Tereškinas, Jolanta Kuznecovienė, Ieva Kripienė,

Neringa Liubinienė ir kt. Ši tema aktuali ir literatūrologams, apie tai yra rašiusios Eglė Kačkutė (daktaro disertacija „Moterų tapatumai šiuolaikinėje britų ir prancūzų moterų literatūroje“ (2011) ir monografija *Svetimos ir savos* (2012)), Laura Laurušaitė (daktaro disertacija „Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis“ (2011) ir monografija *Tarp nostalgijos ir mimikrijos: lietuvių ir latvių pokario išeivijos romanai* (2015)) ir kt. Taip pat paminėtini kitų šalių mokslininkai: Peteris L. Bergeris ir Thomasas Luckmannas *Socialinis tikrovės konstravimas* (1969), Anthony'is Giddensas *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age* (1991), Stuartas Hallas ir Paulas du Gay'us *Questions of Cultural Identity* (1996), Manuelis Castellsas *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture* (1997) ir kt.

Skirtingų tapatybių (asmeninės, tautinės, etninės, kultūrinės ir t. t.) analizės aktualumą skatina multikultūrinė aplinka. Šiame straipsnyje akcentuojama konkreti migracijos aplinka – Londonas. Jungtinė Karalystė – viena didžiausių valstybių, pasižyminčių tautine gyventojų įvairove. Akivaizdu, jog tapatybės klausimo analizė dažniausiai susijusi su migracijos procesais, kurie nulemia tapatybių kaitą ir jų konstravimo priežastis bei pasekmes. Mokslinių straipsnių rinkinyje „Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės emigracijos kontekstuose“ (2011) užsienio ir lietuvių mokslininkai tarpdisciplininiais tyrimais nagrinėja identiteto ir migracijos sąveiką globalizacijos akivaizdoje. Kolektyvinėje monografijoje *Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje* (2012) į tautinio identiteto emigracijoje problemą istorikai, sociologai ir literatūrologai žvelgia skirtingais metodais. Monografijoje *Lietuviškumo ribos: tautinių vertybių kaita XX amžiaus pabaigos–XXI amžiaus pradžios lietuvių (e)migrantų autorių literatūroje (2013) lietuvių literatūrologai (Vanda Juknaitė, Virginija Balsevičiūtė-Šlekienė, Vytautas Martinkus ir kt.) tiria tautinį emigrantų sąmoningumą, (hibridinių) tapatybių konstravimą.* Šiam darbui aktuali Ievos Kripienės daktaro disertacija tema „Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose“ (2012). Autorė teoriškai pagrindžia ir analizuoja migracijos bei identitetų tyrimo paradigmas, taikydama antropologinę metodologinę prieigą. Tyrėja prieina prie išvados, jog „migrantų transnacionalinėje migracijoje konstruojamas identitetas yra paslankus, [...] gebantis adaptuotis skirtingomis formomis ir tikslais procesualus darinys, reprezentuojantis migrantų savęs priskyrimą ar nepriskyrimą prie tam tikros grupės, lyginimąsi, kategorizavimą, stereotipinimą, kuriamų ir perkuriamų santykių su vietomis, žmonėmis, praeitimi įvairovę“[12].

Literatūrinių tyrimų, siūlančių šiuolaikinę lietuvių literatūrą perskaityti iš postmodernių teorijų[13] perspektyvų, yra nedaug, todėl šiame straipsnyje atrodo aktualu interdisciplininės komparatyvistikos teorija / metodu ištirti šiuolaikiniuose lietuvių ir britų moterų romanuose vaizduojamą tapatybės bei kasdienio gyvenimo konstravimą. Literatūros analizei taikoma viena iš daugelio užsienyje populiarių šiuolaikinių teorijų – socialinis konstrukcionizmas. Pasirinktų grožinės literatūros kūrinių analizei ir interpretacijai taikoma Manuelio Castellso tapatybės konstravimo samprata, Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė žinojimo sociologijos teorija. Šiame straipsnyje remiamasi sociologine analize, todėl estetinė kūrinių vertė nėra svarstoma ir tiriama, kadangi laikomasi pozicijos, jog populiariajai literatūrai priklausantys romanai negali būti analizuojami „kanoninės literatūros analizės būdais, [...] turi būti aptariamos literatūrinės fikcijos ir tikrojo gyvenimo sankirtos kūrinyje, aptariamas gyvenimo realybės pateikimo adekvatumas [...]“[14].

Tapatybė kaip konstruktas: Manuelio Castellso konstrukcionistinė tapatumo samprata

Postmodernizmo epocha suformavo globalius žmones, kurie savo tapatumą suvokia ne kaip duotybę, o kaip konstruktą, „patirties ir prasmės šaltinį“[15]. Šis konstravimo procesas kuria socialinių veikėjų tapatumą pagal tam tikrą kultūrinį požymį ar jų visumą. Apskritai kalbant, sociologams tapatybė aktuali kaip socialinės sąveikos rezultatas, kurio pagrindu ji yra konstruojama. Sociologo Bergerio nuomone, kiekvienas individas socialiai įgyja tapatumus, juos laisvai keičia, saugo, naudoja pagal tam tikrą visuomenėje nusistovėjusį susitarimą[16]. Iš tiesų, sukonstruotas tapatumas įsigali tik tada, kai jis būna „praktiškai įprasminamas“ ir internalizuojamas, kitaip sakant, kai jis tampa savivokos elementu, aktyviu prasmės šaltiniu ar funkcionaliu socialiniu vaidmeniu. Kaip pastebi Castellsas, „socialinis tapatumo konstravimas visada vyksta galios santykių pagrindu“, o jo formavimui(si) reikia tam tikrų „konstrukcinių medžiagų“, kurias tiekia „istorija, geografija, biologija, gamybos ir reprodukcinės institucijos, kolektyvinė atmintis, individualios fantazijos, valdžios struktūros, tokios kaip bažnyčia ir partijos, bei religiniai ap(si)reiškimai“[17]. Kiekvienas individas šių medžiagų turinį sutvarko pagal tam tikrą asmeninę socialinę struktūrą, individualią laiko ir erdvės sistemą. Atsižvelgdamas į šiuos aspektus, Castellsas skiria ir apibūdina tris tapatumo konstravimo rūšis[18]: (1) ***įteisinamas tapatumas***, kurį diegia dominuojančios visuomenės institucijos, norėdamos plėsti ir racionalizuoti savo valdžią socialinių veikėjų atžvilgiu. Tokiu principu yra kuriama pilietinė visuomenė, kuri pasižymi ne vien teigiamais bruožais. Ji jėga įteisina „primestą, nediferencijuotą ir normalizuotą“ tapatumą; (2) ***pasipriešinimo tapatumas*** yra priešingas pirmajam, nes jis sąlygoja bendruomenių, kurios siekia priešintis dominuojančioms institucijoms, kūrimąsi. Šis tapatumas tampa gynybiniu, pagrįstu konkrečiais susikūrusių bendruomenių istoriniais, geografiniais ir biologiniais tapatumais (pavyzdžiui, seksualinių mažumų teisės), atsiradusiais dėl politinės, ekonominės ar socialinės atskirties; (3) ***projekcinis tapatumas*** susijęs su subjektų (t. y. troškimo būti individu, kurti asmeninę istoriją, įprasminti savo individualią gyvenimo patirtį) kūrimu, kurį lemia bendruomenė ir rinka.

Šie trys tapatumų kūrimo šaltiniai pasižymi dinamiškumu, kadangi jie gali egzistuoti atskirai ir / arba vienu metu. Tačiau jų negalima analizuoti paviršutiniškai ir bendrai. Be to, jų analizei reikia pasitelkti konkretų socialinį kontekstą, kuriame yra formuojama tam tikro individo tapatybė. Kaip pastebi Castellsas, dėl jau minėtos lokalumo ir globalumo perskyros šiuolaikinis tapatumas konstruojamas kaip „naujas socialinis kaitos procesas“ arba „bendruomeninis pasipriešinimas“[19].

Tuo tarpu Bergeris ir Luckmannas tapatumą, kurį (per)formuoja ir palaiko socialiniai procesai, sieja su subjektyvia individo tikrove bei jos dialektiniu ryšiu su visuomene, nulemtu socialinės struktūros. Šią struktūrą kuria individo organizmas, sąmonė ir pati struktūra. Galima sakyti, jog konkretūs tapatumai atsiranda konkrečioje visuomenėje, kuri turi savo istoriją. „Tik konkrečios istorinės socialinės *struktūros* sukuria tapatumo *tipus*, kuriuos atskirais atvejais galima atpažinti“[20]. Dėl šios esminės priežasties, pavyzdžiui, brito tapatumas yra kitoks negu lietuvio, vakariečio – kitoks negu Rytų gyventojo, verslininko – kitoks negu elgetos ir panašiai. Šie *tipai* atsiranda dėl kasdienio gyvenimo stebėjimo ir patirčių patvirtinimo. Apskirtai kalbant,

Bergeris ir Luckmannas tapatumą vadina „socialiniu kūriniu“, kuris yra stabilus objektyvios socialinės tikrovės dalis, kurią (kaip ir laiką bei erdvę) kiekvienas individas suvokia skirtingai[21].

Sugrįžtant prie tapatybės kaip socialinio kūrinio temos, šiame straipsnyje taip pat reikėtų išsiaiškinti pačias *socialinės tikrovės* ir *kasdienio gyvenimo* sąvokas, kurias būtų galima pavadinti „tapatybės determinantėmis“, nulemiančiomis individo žinojimą apie esamą tikrovę.

Kasdienio gyvenimo tikrovė: Peterio L. Bergerio ir Thomaso Luckmanno fenomenologinė socialinio konstrukcionizmo teorija

Anksčiau straipsnyje buvo akcentuota, jog individas, egzistuodamas postmoderniame pasaulyje, konstruoja savo tapatumą. Tačiau populiariojoje literatūroje vaizduojamas ne tik tapatybės, bet ir tikrovės, kasdienio gyvenimo, kuriame individas veikia, konstravimas. Šį požiūrį pagrindžia jau minėtieji sociologai Bergeris ir Luckmannas. Jie išskiria tris socialinio tikrovės konstravimo proceso etapus: eksternalizacija, objektyvacija ir internalizacija, kuriuos, remiantis sociologų teorinėmis įžvalgomis, galima apibrėžti taip[22]: (1) ***eksternalizacija*** susijusi su žinojimo ateityje programavimu, kitaip tariant, tuo, kas pažinu / pažintina, kas ateityje gali tapti / taps žinojimu; (2) ***objektyvacija*** susijusi su subjektyvių prasmių, procesų, veiksmų ir nuostatų suobjektyvinimu, kurį lemia kalba. Objektyvuotos prasmės suvokiamos kaip žinojimas, todėl perduodamos kitiems. Objektyvuotas socialinis pasaulis yra sukuriamas vykstant eksternalizacijos procesui, o perkeliamas į individo sąmonę vykstant socializacijai. Šių procesų metu individas tampa visuomeniniu žmogumi, socialine būtybe; (3) ***internalizacija*** padeda suvokti ir interpretuoti objektyvius procesus, mat jie padeda individui susikurti subjektyviai realų ir prasmingą pasaulį. Kitais žodžiais sakant, per internalizacijos procesą individas nekuria naujų prasmių, o tiesiog jas perima iš jau egzistuojančio pasaulio.

Bet kuris individas socialiai konstruoja asmeninę tikrovę, žinodamas apie jos (ne) tikrumą. Būtent globalizacija priverčia žmogų nuolat keisti savo socialinę aplinką, o skirtingi kontekstai, pavyzdžiui, migracinė aplinka, sąlygoja tapatumų pasikeitimą ar jų pri(si)taikymą prie naujų gyvenimo sąlygų. Kaip pastebi Ieva Kripienė, formuoti tapatybę padeda aplinka ir socialinis gyvenimas, kurie diktuoja tam tikras sąlygas, apibrėžiančias individo santykį su pačiu savimi, su jį supančiu praeities, dabarties ir ateities pasauliu, padedančias įsisąmoninti ir suvokti savo mintis, jausmus bei poelgius[23]. Galima sakyti, kad tapatybė tiesiogiai susijusi su socialine savimone – žinojimu apie priklausymą tam tikrai socialinei grupei ir adekvatų elgesį tos grupės atžvilgiu. Beje, šiuos anksčiau apibūdintus socialaus tikrovės konstravimo procesus analizuoja žinojimo sociologija[24].

Sociologijoje *tikrovė* ir žinojimas yra labai reliatyvios sąvokos, kurių suvokimas ir prasmė, priklausomai nuo konkrečių socialinių kontekstų, skiriasi. Žinojimas pasižymi procesų įvairove, kuri leidžia įtvirtinti atskirų individų ir visuomenės skirtingą tikrovės sampratą. Taip pat žinojimas apie kasdienę tikrovę lemia individo kasdienį elgesį, nes tikrovė yra individo minčių ir veiksmų konstruktas, susidedantis ne iš vienos aukščiausiosios (objektyvizuotos arba institucionalizuotos) tikrovės. Tik šabloniška, suklasifikuota ir objektyvuota kasdienio gyvenimo tikrovė suteikia individo gyvenimui prasmę: geografiškai apibrėžia

gyvenamąją vietą, įvairių įrankių naudojimą ir į(si)traukimą į žmonių santykių tinklą[25]. Kasdieniam gyvenimui prasmę suteikia ir vartojama kalba, kuri tampa visuomeninio gyvenimo koordinatore, „pagrindine kasdienio gyvenimo tikrovės supratimo sąlyga“[26], užpildančia jį prasmingais objektais. Akivaizdu, kad kasdieniame gyvenime individas nuolat reiškiasi „objektyvacijomis“, tokiomis kaip ženklų kūrimas (kalbos, gestų, kūno judesių, materialių artefaktų), kuriomis išreiškiami subjektyvūs individų ketinimai. Iš tiesų, individas kalbėdamas objektyvizuoja savo būtį, įsisąmonina tikrovę, tipizuoja ir abstrahuoja įgytą patirtį, aktualizuoja visą pasaulį. Taip žmogus kaupia savo „socialinio žinojimo atsargas“, kurias naudoja kasdieniame gyvenime ir perduoda kitoms kartoms.

Kaip pastebi Bergeris ir Luckmannas, „kasdienio gyvenimo pasaulis turi erdvės ir laiko struktūrą“[27], nuo kurios priklauso individo suvokimas apie gyvenamos tikrovės koegzistenciją su kitomis tikrovėmis. Kasdienio gyvenimo tikrovės analizei svarbi laiko struktūra arba laikiškumas, kadangi intersubjektyvi tikrovė turi savo standartinį laiką, kitaip sakant, vidinį individo laiką. Dėl gyvenime egzistuojančios rutinos arba habitualizuotų veiksmų ši laiku pagrįsta gyvenimo tvarka leidžia individams kurti savo biografiją, nepasiklysti laike, kurti realumo jausmą. Tik fiziškai aprėpiamas ir manipuliacijai pasiduodantis pasaulis gali būti laikomas individo intrasubjektyviu ir intersubjektyviu pasauliu, kuriuo jis dalijasi su pačiu savimi ir kitais. Šie pasauliai turi „objektyvizuotą tikrovę“, kuri pagrįsta prasmių atitikmeniu. Tokia visiems suvokiama ir priimtina tikrovė tampa akivaizdžiu ir įtikinamu faktu, apibrėžiančiu jau minėtą pasaulio realumą. Tačiau greta aukščiausios tikrovės esti kitos tikrovės, kurių prasmės ir patirtys yra baigtinės, apibrėžtos. Neretai individui tenka pereiti iš vienos tikrovės į kitą, nepaliaujamai sugrįžtant į savo kasdienio gyvenimo tikrovę.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, kiekvienas individas dalijasi savo tikrove su kitais. Šie mainai vyksta ekspresyviai, t. y. žmonėms atliekant „nuolatinius ir abipusius išraiškos aktus“[28]: žvelgiant į akis, šypsantis, pykstant ir t. t. Tokios subjektyvios išraiškos leidžia individui atpažinti požymius, kurių pagalba mezgasi socialiniai žmonių ryšiai, padedantys individams labiau pažinti save, reflektuoti kito individo požiūrį į jį. Akistatoje su kitais individas vertina juos pagal tam tikrą tipizaciją ir stereotipus, kurie sąlygoja jųdviejų sąveiką. Būtent tipizacija ir pasikartojanti individų sąveika kuria socialinę struktūrą, kuri yra pagrindinė kasdienio gyvenimo tikrovės dalis.

Šiame straipsnyje pamėginsime analizuoti ir interpretuoti, kaip pasirinktuose romanuose meniškai (at)kuriamas socialinės tikrovės paveikslas, kaip vaizduojami svetur dirbti ar gyventi išvykusių individų likimai, kaip knygų veikėjai drąsiai rizikuoja ir išnaudoja „atviro pasaulio“ galimybes, kurios keičia jų buitį ir ateitį, savivoką ir tikrovės nuovoką, skatina kurti naujus tapatumus. Nuostatą apie plataus socialios veiklos pasaulio galimybes straipsnyje siekiama pagrįsti pozityvistiniu Anthony’io Giddenso požiūriu – nusistovėjusi gyvenimo tvarka ir įpročiai yra tik trapūs saugaus gyvenimo ramsčiai. „Individas privalo būti pasirengęs prireikus daugiau ar mažiau visiškai nutraukti ryšius su praeitimi ir apmąstyti naujas veiklos kryptis, kai negalima tiesiog vadovautis nusistovėjusiais įpročiais“[29]. Taigi čia svarbus migruojančio (beviečio) žmogaus tipas, kuris tampa savotišku kasdienio gyvenimo iššūkiu, šiuolaikinio pasaulio realija, o pats kūrinys – migracinės savimonės reprezentatoriumi ir socialiu individo bei visuomenės vaizdiniu.

Bevietiškumas ir pažeista institucinė tvarka migrantų kasdienybėje: Dalios Jazukevičiūtės romanas *Dviejų mėnulių baras* ir Charlotte'ės Mendelson romanas *Beveik anglė*

Dalios Jazukevičiūtės[30] romanas *Dviejų mėnulių baras* – tai pasakojimas apie jaunos merginos gyvenimą nuo vaikystės iki dvidešimt septynerių metų. Kaip autorė yra prasitarusi, kūrinio atsiradimą inspiravo tikra moters gyvenimo istorija. Gal todėl šis romanas toks emocionaliai jautrus ir įtikinamas. Jazukevičiūtės romane akcentuojama migracija, kurią šiuo atveju lemia veikėjų bevietiškumo jausmas, darantis poveikį jų tapsmui ir kasdieniam gyvenimui.

Pagrindinė romano veikėja Marija, priklausanti „pirmajai nepriklausomos Lietuvos nereikalingų vaikų kartai"[31], gyvena Naujininkų rajone Vilniuje. Jos tėvai išgyvena sudėtingą laikotarpį – pirmuosius Lietuvos nepriklausomybės metus. Knygos herojės šeima neturtinga. Jos finansinė padėtis dar labiau pablogėja, kai tėvas netenka darbo. Neiškentęs tokio pažeminimo ir praradęs šeimos maitintojo vaidmenį, jis savu noru pasitraukia iš gyvenimo – pasikaria. Šis įvykis sugriauna ir taip trapų dukters Marijos pasaulį, o žmoną įklampina į alkoholizmo liūną. Romano veikėja patenka į vaikų globos namus. Nuo tos dienos jos gyvenimo tikslas – svajonė susikurti naujus namus: „[...] labiau už viską bijojau benamystės. Nuo dvylikos metų. Bet benamystę aš nešiojausi savyje tarsi kokį amžiną prakeikimą" (*DMB*, 14), „[s]unku žmogui be namų. Užtai aš ir svajoju susikurti tikrus namus. Tokius, apie kuriuos sakoma: šituose namuose jis gimė, gyveno ir mirė. Tai didžiausia mano svajonė" (*DMB*, 116). Šios svajonės išsipildymas neįmanomas, kadangi protagonistės „gimtųjų namų" paprasčiausiai nebėra. Marija, būdama vaiku, praranda ne tik namus, bet ir ja besirūpinčius žmones – tėvą ir motiną, kurie determinuoja jos vystymąsi ir išlikimą. Tai nebeleidžia veikėjai pilnavertiškai dalyvauti visuomenės dialektikoje. Kitais žodžiais sakant, romano veikėja socialiniame pasaulyje nebegali visapusiškai eksternalizuoti savo pačios būties ir internalizuoti jį kaip objektyvią tikrovę[32].

Romano siužetas atskleidžia, kad veikėja Marija turi polinkį į socialumą, tačiau „vaiko iš asocialios šeimos" statusas neleidžia jai tapti normaliu visuomenės nariu. Nors ir sulaukus pilnametystės, veikėją lydi nesėkmingos pirminės socializacijos proceso pasekmės. Ji yra vaikas iš žemesnės socialinės klasės, kuris stengiasi perkonstruoti įsitvirtinusį šios klasės požiūrį į socialinį pasaulį. Galima sakyti, Marijos viduje gimsta savotiškas nepasitenkinimas esama padėtimi, tačiau jis nevirsta kunkuliuojančiu maištu, skatinančiu pradėti kurti pasipriešinimo tapatumą. Herojė atkakliai ir santūriai bando išgyvendinti joje besiformuojančią asocialaus individo tapatybę. Marija, matydama beprasmį alkoholikų, narkomanų ir kitų degraduojančių aplinkos žmonių gyvenimą, pradeda formuoti įsivaizduojamą savo idealiojo *Aš* tapatumą, kuris tampa priešprieša regimam sociumui. Veikėja tarsi pradeda priešintis objektyviai priskirtam tapatumui ir siekti subjektyviai pripažinto tapatumo, įrodyti, kad ji nėra ta, kuo ją laiko arba vadina.

Įkalbėta Andriaus, su kuriuo susipažįsta per tėvo laidotuves, romano herojė išvyksta į Londoną. Marijai šis miestas atrodo nesvetingas. Neilgai trukus ją pradeda varginti rutiniška emigrantės kasdienybė: „[k]artą supratau, kad Londone nepastebiu net metų laikų kaitos. Ir man tapo baisu. Naktį dirbu klube, dieną miegu – amžina naktis. Vieną pavakarę pabudau ir pagalvojau: kas dabar

už mano kambario lango – ruduo, žiema, o gal pavasaris? Niekada tėvynėje man taip nebuvo nutikę. Gyvenu kaip žiurkė tamsiame rūsyje. Aš nepamilau Londono. Amžina naktis, tamsa, požemiai, metro." (*DMB*, 158)

Be miesto atgrasumo, analizuojamame romane išryškintas sudėtingas, dažniau net vergiškas emigrantų ir imigrantų gyvenimas, ypač akcentuojamas emigrantų iš Rytų Europos gyvenimas. Jazukevičiūtės romane jie vadinami „bastūnais iš Rytų Europos, mažais ir išsigandusiais žvėreliais" (*DMB*, 159). Apskritai kalbant, *Dviejų mėnulių bare* emigrantu laikomas toks žmogus, „kuris niekada ir niekur nebepasijus namie. Nei emigracijoje, nei ten, kur gimė ir augo" (*DMB*, 149). Kitais žodžiais tariant, emigrantai – tai amžini benamiai. Pati veikėja Marija mano, jog jos kaip „emigrantės, dalia niekada ir niekur nesijausti namie – nei Vilniuje, nei Londone. Arba atvirkščiai – niekada nesijausdavau esanti vienoje vietoje, visada būdavau perskelta – tuo pačiu metu ir Vilniuje, ir Londone" (*DMB*, 141).

Romane vaizduojamus emigrantus slegia ne tik sudėtingos gyvenimo ir darbo sąlygos, bet ir britų kultūra, vietinių gyventojų elgesys, emocijos, kurios slopina veikėjų tautinę tapatybę. Šio romano veikėjai Marijai sunku pritapti prie vietinių gyventojų šypsenų. Ji teigia: „[a]š ne kokia amerikietė, mokanti atmintinai užsimesti šypsenas bet kokia proga. Ar be jokios progos, [...]. Mes tie, kurie nesišypso be ryšio" (*DMB*, 7). Šioje situacijoje galima įžvelgti tipišką postmodernios visuomenės būvį – ji „atsieta nuo bet kokio natūralaus ryšio su bendruomene, gyvuojančia laiko tąsoje"[33]. Veikėja besąlygiškai bando sukurti ryšį ne tik su vieta, bet ir su žmonėmis, kurių likimas panašus į jos (t. y. juos visus sieja emigrantų dalia). Marija taip pat stengiasi neužmiršti lietuvių kalbos, kuri yra viena pagrindinių tautinės tapatybės elementų. Emigracija skatina ją skaityti lietuviškas knygas: „[...] kur kas daugiau skaičiau negu Lietuvoje. Lietuviškų knygų skaitymas tarsi priartindavo tai, ką palikau. Gerus ir blogus prisiminimus" (*DMB*, 115). Romano herojė rašo ir dienoraštį: [a]š net dienoraštį štai pradėjau rašyti – pati nežinau kam. Gal kad lietuviškai rašyti nepamirščiau?" (*DMB*, 79). Dienoraščio rašymas tampa ne tik priemone gimtajai kalbai lavinti, bet ir itin svarbiu tapatybės konstravimo proceso veiksmu. Asmeninė komunikacija padeda Marijai įprasminti patį pasaulį, savo vietą jame, suvokti jausmus, emocijas, išreikšti save. Galima daryti prielaidą, jog veikėja jaučia tam tikrą emocinį skausmą, kuriuo negali pasidalinti su artimais žmonėmis. Rašydama dienoraštį, ji sutelkia dėmesį į tikrovę ir gali ją vertinti objektyviai.

Kaip minėta anksčiau, *Dviejų mėnulių baro* veikėja Marija pasirenka emigrantės vaidmenį (čia prasideda antrinės socializacijos procesas), kuris ją paverčia nuolat erdvėje keliaujančia asmenybe. Herojės kelionės neapsiriboja vien grįžimu į Lietuvą, mat ji lankosi ir kitose Europos šalyse. „Iš tiesų tapatumas objektyviai apibrėžiamas kaip lokalizacija tam tikrame pasaulyje ir subjektyviai gali būti perimamas tik *kartu* su tuo pasauliu"[34]. Veikėjos tapatinimasis dvejose aplinkose (gimtojoje ir emigracinėje) neimplikuoja konkretaus socialinio pasaulio ir apibrėžtos socialinės vietos. Romano herojė stengiasi rasti savo vietą pasaulyje, nes tik ją radusi įgytų ir tapatumą. Be to, sava erdvė suteiktų jai socialinį, psichologinį ir emocinį saugumą.

Romane vaizduojama veikėjos bevietiškumo būsena įprasmina *namų* koncepcijos dinamiškumą ir jos asmeniškai išgyvenamą paradoksą. Sociologė Liubinienė, tyrinėdama kitų mokslininkų darbus, pastebėjo, kad migrantams *namų* sąvoka nėra statiška ir vienareikšmė, priešingai, ji – nuolat kintanti ir performuojama. Jos teigimu, migrantams namai „gali būti ne tik vieta, kurią migrantas paliko, bet ir ta vieta, kur jis kuriasi ir

gyvena, netgi pats judėjimas gali būti „namai“, kas reiškia, kad „namų“ santykis su judėjimu nuolat kinta“[35]. Nors romano veikėja Marija supranta, kad „[ž]mogaus gyvenimas – tai ne bėgimo takelis iš taško A į tašką B“ (*DMB*, 219), jai sudėtinga rasti nuolatinę gyvenamąją vietą. Galima teigti, kad veikėjos judėjimas tarp skirtingų erdvių tampa jos namais. Romano herojė nesugeba pakeisti tokios sampratos ir į visas „lokalias vietas žvelgia kaip amžinas keleivis, pralekiantis pro šalį [...]“[36]. Taip išryškėja „susvetiminantis, individualizuojantis, sutartinis bevietiškumo pobūdis“[37]. Šiai būsenai nusakyti romane naudojamas „Tambovo vilko“ motyvas, reiškiantis „amžiną atskalūną, benamį padarą“ (*DMB*, 126).

Dviejų mėnulių baro veikėja nuolat jaučiasi gyvenanti visur, bet tuo pačiu ir niekur. Kūrinyje vaizduojama Marijos būsena parodo, kad ji internalizuoja esamą tikrovę nesitapatindama su ja, o naudoja ją konkretaus tikslo siekimui. Galima sakyti, jog veikėjos gyvenimas emigracijos aplinkoje sukuria tam tikrą „manipuliacijų tinklą“[38], kai individas prisitaiko prie sukonstruoto laikino pasaulio ir vaidina jame: „[a]tidirbsiu paskolą ir tučtuojau sugrįšiu. Ir niekur daugiau kojos nebekelsiu, nebesitrainiosiu. Nebebūsiu pasaulio bastūnė“ (*DMB*, 219).

Kiekviename romano skyriuje pabrėžiamas veikėjos siekis Lietuvoje susikurti saugius namus. Marija supranta, kad yra tik menka Lietuvos visuomenės dalelė: „[ž]inojau, kad manęs Lietuva tikrai neverkia, minios Katedros aikštėje nerauda“ (*DMB*, 80). Dėl jos išvykimo verkia tik mama ir močiutė. Nors po perestroikos gyvenimas Lietuvoje sudėtingas, Marija nesugeba užmiršti ir nekęsti savo tėvynės: neužgęstančią meilę jai išugdė tėvas. Vis dėlto veikėja tampa viena iš daugelio tuometinių emigrantų, pasirinkusių Londone pagerinti savo gyvenimo kokybę: „Londonas dabar – visų pasaulio tautų ir rasių prieglobstis“ (*DMB*, 83). Tačiau tai tik laikinas veikėjos prieglobstis, kaip pati Marija suvokia: „[n]iekada nesijaučiau Londone kaip namuose. Jau tiek metų, o nė vieną akimirką nesijaučiau. Jaučiausi bastūnė, klajoklė“ (*DMB*, 117). Ji vaizduojama ne kaip tipiška emigrantė iš Lietuvos: jai nereikia už menką atlyginimą dirbti fabrikuose, greito maisto restoranuose ir t. t. Veikėja Marija atvyksta į Londoną su tikslu – šokti striptizą. Kadaise ji troško tapti garsia balerina, o šis užsiėmimas tampa neišsipildžiusios svajonės alternatyva ir pagrindiniu pajamų šaltiniu. Tačiau Marijai tenka nuolat kovoti su stereotipiniu visuomenės požiūriu, klijuojama etikete – striptizo šokėja yra laisvo elgesio mergina: „[š]okau jau septintus metus. Šokau ne vienoje Europos valstybėje. Šokau, tiesa, ir Lietuvos pirmajame naktiniame klube „Indigo“, bet šitų „šokių“ neįrašiau į savo klubų, kuriuose šokau, sąrašėlį. Ištryniau. Nes ten ne tiek šokau, kiek kariavau už savo, sakyčiau, prigimtinę teisę nebūti kekše. Tik tiek. Bet grūmiausi nuožmiai. Ir netapau ja. Išslydau. Man pasisekė. [...] Bet ir man nėra ko labai džiaugtis. Juk mano šokiai ne kas kita, o vilionės. Bet tų, kuriuos jie vilioja, lūkesčiai niekada neišsipildys. Tuo ir guodžiausi. Aš norėjau būti tik šokėja. Ir ja tapau.“ (*DMB*, 8)

Romano veikėja išskirtinai gera šokėja: jos talentą vertina naktinių klubų savininkai ir klientai. Tačiau Mariją kankina abejonės, kaltės ir nepilnavertiškumo jausmai. Vis dėlto striptizo šokėjos darbas nėra tai, apie ką ji svajojo būdama maža mergaite. Veikėja nuolat stengiasi prisiminti, kodėl emigravo iš Lietuvos: „O ko aš atsitrenkiau į Londoną? Ne šlovės. Ir ne iš meilės Andriui, kurios tada nė nesuvokiau. Tai atėjo vėliau. „Kodėl aš čia? – klausiau savęs, drebėdama iš šalčio. – Kam tau šitas svetimas miestas, Marija? Aš atsitrenkiau čia šokti. Čia už mano šokius brangiai moka. Man reikia pinigų. Londone esu tam, kad išloščiau sau namus Lietuvoje. Betgi jau vienus turi... Ne, tai tik mano

mamos namai, aš ten negyvenau, aš juose neužaugau. Jokie prisiminimai manęs nesieja su tais namais. Aš atvažiuoju pas mamą, bet ne namo. [...] Savo rankomis namus susikursiu. Aš nenoriu visą gyvenimą klajoti po miestus, kurie manęs niekada nepriims ir nepamils, kaip ir aš jų. Ir nenoriu amžinai būti, pasak Andriaus, mažas ir išsigandęs žvėrelis." (*DMB*, 134)

Kaip matyti iš citatos, netekus šeimos ir namų, Marijos pasąmonėje, kur kaupiasi prisiminimai, kurie funkcionuoja kaip žmogaus istorijos ar biografijos elementai, prisidedantys prie objektyvuotos tikrovės kūrimo, atsivėrė tarsi praraja. Taigi veikėjos istorijoje atsiradusi „informacinė skylė" socialiniame jos gyvenime paskatina tokios proceso kaip deinstucionalizacija vyksmą. Į savo naujai konstruojamą pasaulį Marija stengiasi integruoti naujas prasmes, mat gyvenimas globos namuose, mokyklos nelankymas prisidėjo prie gausybės socializacijos problemų. Vos tik užsidirbusi pinigų, veikėja užsibrėžia tikslą – baigti mokyklą ir toliau tęsti mokslus. Iš tiesų, Marija tikina save, kad tik atsisakiusi praeities, skaudžios savo gyvenimo istorijos, kankinančių sapnų, primenančių praeitį, ji gali pasijausti laiminga. Veikėja mano, kad savo gyvenimo istoriją reikia pradėti kurti baltame lape, bet tuo pačiu supranta, jog šie norai nerealūs: „[n]iekada nieko neužmiršiu. Nieko neišsižadėsiu. Aš esu daugiau už Andriaus sugalvotas gyvenimo be išeities taisykles, [...]. Aš gyvensiu dėl paties gyvenimo. Ir dėl mamos, ir dėl broliuko. Ir net dėl Andriaus gyvensiu. Juk tik ji, besąlygiška meilė, yra šio to verta" (*DMB*, 108).

Reikėtų pridurti, kad šiame analizuojamame prozos kūrinyje daugiau ar mažiau prisiliečiama prie meilės, moters ir vyro santykių temų. Jazukevičiūtės romane išskirtinę vietą užima meilė vyrui. Veikėjas Andrius tampa Marijos gyvenimo meile ir tapsmo moterimi dalimi. Kaip pati veikėja pripažįsta, „[t]as Naujininkų mikrorajono mačo, prakeiktas kokaino uostytojas, suknistas duobkasys. Mano gelbėtojas ir žudikas" (*DMB*, 14). Iš pirmo žvilgsnio abu veikėjai atrodo labai panašūs, bet iš tikrųjų jie labai skirtingi. Andrius nenori kurti jokių „tikrų namų", o Marijai jis ir buvo „namai": [t]ik ant jo peties padėjusi galvą, buvau atradusi laikinus namus. Tik jo širdyje tilpo mano širdis. Užtat Andriušos širdis niekur nebuvo namie. Nei ant mano peties, nei, manau, ant jokio kito peties. Benamystė buvo jo gyvenimo filosofija" (*DMB*, 14). Veikėjas Andrius nemoka gyventi ir, galima sakyti, nevertina pačio gyvenimo, juolab Marijos. Jis beprasmiškai pasitraukia iš gyvenimo – apsvaigęs nuo narkotikų nušoka nuo daugiaaukščio stogo. Dar viena artimo žmogaus savižudybė stipriai paveikia veikėjos Marijos psichologinę būklę, tačiau ji – dabar stipri asmenybė, pasiryžusi gyventi dėl mamos ir mažojo broliuko. Vidinės stiprybės veikėjai suteikia religinė vizija apie Kristaus kryžiaus kelią (susijusį su sielos ir kūno kančiomis), kurią sukelia narkotikai, slapčia įberti į gėrimą: „[a]š jaučiau ne Dievo artumą, o tiesiog pajutau savo buvimą jame. Tai buvo tiesioginis dalyvavimas Dievuje. Ir tada vėl išgirdau tarsi orakulo balsą: „Negeisk nieko, negeisk nieko. Neieškok nieko, neieškok nieko." Paskui išgirdau dar vieną labai aiškų sakinį: „Gyvenimo upė plaukia į Dievo širdį"" (*DMB*, 163). Po šios vizijos Marija pasijunta susitaikiusi su savimi, esama padėtimi, pajaučia džiaugsmą ir dėkingumą, prisimena, ką reiškia bendrystė su Dievu. Veikėja demonstruoja savo vidinę stiprybę, prisiimdama naujus vaidmenis – ji tampa motina, globėja, rėmėja.

Romano herojė Marija iš visų jėgų stengiasi pagerinti savo artimųjų finansinę padėtį, morališkai palaikyti mamą, kad ji daugiau nebevartotų alkoholio ir nebendrautų su benamiais bei kitais jai neigiamą poveikį darančiais asmenimis. Marijai išpildyti savo svajonę trukdo jos teikiama pagalba šeimai.

Vis dėlto knygos herojės svajonė pildosi iš lėto. Ji sėkmingai uždirba ir taupo pinigus, nemažą jų dalį skiria šeimai. Veikėjai pavyksta nusipirkti nedidelį butą Vilniuje. Šių namų interjeras veikėjui Andriui primena naktinio klubo atmosferą: „[ž]inai, karaliene, ką tu čia įsirengei? Antrąjį mėnulio barą. Antrąją „Luna". [...] tikrai ne kambarį susikūrei, o barą. „Lūna 2". [...] Tau ne namų reikia, apie kuriuos tiek sapaliojai, o dar vieno baro. Nuosavo" (*DMB*, 193). Galima daryti prielaidą, jog Marija yra taip stipriai prisirišusi prie šokėjos vaidmens ir baro aplinkos, kad negali nuo jų atsiriboti. Šokis – tai ji, o scena – jos namai. Romane parodoma, kad tik šokdama veikėja gali jaustis savimi, atsiriboti nuo visų problemų, paskęsti muzikoje ir jos ritme. Apskritai kalbant, veikėjos Marijos bevietiškumui nusakyti kūrinyje naudojamas mėnulio motyvas / įvaizdis, kurį būtų galima traktuoti kaip jos gyvenimo palydovą. Jis suteikia ne vien tik saugumo jausmą, bet ir funkcionuoja kaip tuščia erdvė, kurioje galima kurti svajonių namus. Ne veltui romano herojės trumpalaikis draugas Polis padovanoja jai žemės sklypą Mėnulyje: „[a]š nupirkau jums žemės Mėnulyje. [...] Kai liūdėsite, galėsite žiūrėti į šitą raštą ir žinoti, kad turite žemės sklypą Mėnulyje. Nuosavą. Ir bet kada galite ten persikelti" (*DMB*, 111). Veikėja persikelia ten sapnuose, regi elfus, fėjas, stebuklingą peizažą ir be perstojo šoka. Mintys apie Žemės palydove turimą nuosavą sklypą veikėja verčia jaustis, lyg ji būtų „įkvėpusi daugiau oro, užkariavusi daugiau erdvės savo sielai, tos pačios erdvės, kurios [...] visada buvo per mažai" (*DMB*, 131).

Apibendrinus tai, kas buvo pasakyta apie Jazukevičiūtės romaną, galima prieiti prie išvados, jog veikėja Marija nevisiškai suvokia save, tačiau deda visas pastangas, kad rekonstruotų savo tapatybę. Ji siekia susikurti aiškų, asmeninius lūkesčius pateisinantį tapatumą, kuris kasdieniame gyvenime teiktų pasitenkinimą ir pilnatvės jausmą. Veikėjos gyvenime yra daug įtampos ir emocinių kliūčių, kurios neleidžia suprasti *tikrojo Aš* vaizdinio. Didžiausią įtaką tapatumo konstravimui daro Marijos nesugebėjimas įsikurti ir gyventi vienoje vietoje. Jazukevičiūtės kūrinyje veikėjos bevietiškumas vaizduojamas ne kaip emigracijos pasekmė, o kaip priežastis. Romano herojė atlieka tipišką migruojančio asmens vaidmenį ir įprasmina postmodernaus individo būtį.

Kitos rašytojos Charlotte'ės Mendelson[39] romane *Beveik anglė* pasakojamas antrosios kartos emigrantės šešiolikmetės Marinos ir jos mamos Lauros gyvenimas Londone. Šiai istorijai atsirasti įtakos turėjo multikultūrinė autorės tapatybė, mat jos senelių (iš mamos pusės) kilmė yra sunkiai nusakoma ir apibrėžiama – jie vengrų ir slavų kalbomis kalbantys čekai. Panaši tema plėtojama ir romane, kurio pavadinimas sugestijuoja mintį apie tapatybės ir socialinės aplinkos problemas.

Kūrinyje *Beveik anglė* vaizduojama Marinos tapsmo krizė, susijusi su bevietiškumo situacija ir pažeista institucine tvarka. Pagrindinė romano veikėja gyvena su mama, močiute ir jos dviem seserimis mažame bute Vakarų Londone. Romane aprašomi motinos ir dukters santykiai paneigia ankstesnę sampratą, kai „feminizmo kontekste motinos ir dukters santykis buvo suprantamas kaip moters stiprybės, autoriteto ir teigiamų jos identifikacijų šaltinis"[40]. Šis kūrinys atliepia jau du dešimtmečius moterų romane pastebimą tendenciją – neigiamą motinų santykių su vaikais reprezentaciją[41].

Kasdienis romano veikėjos Marinos gyvenimas klostosi sunkiai, o namai tampa svetima vieta. Susiklosčiusią veikėjos situaciją galima analizuoti, remiantis Johno Ruskino pastebėjimais apie namų esmę, kuriuos percituoja Tomlinsonas: „[...] jie yra ramybės buveinė; prieglobstis ne tik nuo visokių skriaudų, bet ir nuo visokio siaubo, dvejonių ir nesutarimų. O jei taip nėra, tai

jau ne namai; jeigu į juos įsiskverbia išorinio pasaulio nerimas, jeigu vyras ar žmona leidžia nenuosekliai mąstančiai, nepažįstamai, nemylimai ar priešiškai išorinio pasaulio visuomenei peržengti jų namų slenkstį, jie liaujasi buvę namais; tuomet tai tik išorinio pasaulio dalis [...].“[42]

Knygos herojei Marinai namai nėra ta vieta, kur ji jaučiasi saugi. Kita vertus, veikėjos namų nederėtų vadinti „išorinio pasaulio dalimi“, mat jos šeima saugo šeimos židinį. Vadinamas „išorinio pasaulio nerimas“ tūno tik pačios romano veikėjos viduje. Marinos aplinkos žmonės ir ji pati sukuria tartum priešiškos visuomenės vaizdinį, kuris priverčia ją atitolti nuo savųjų namų erdvės. Be to, dėl veikėjai nežinomų priežasčių nuo jos slepiama šeimos istorija, kuri tiesiogiai susijusi su institucine tvarka: „[n]iekas nieko jai nepasakoja apie šeimą; būtų juokinga, jei nebūtų graudu, pagalvojus, kiek ji mažai žino apie ją. Namie šia tema taip retai kalbama, jog Marina net negali prisiminti gimtojo močiutės Rozės miesto pavadinimo, kurį galėtų patikrinti žemėlapyje. Dėl paprasčiausių Marinos klausimų, pavyzdžiui, iš kur kilusi jos tėvo šeima [...], močiutei ir jos seserims nuolat kaip iš atsukto čiaupo ima skruostais tekėti ašaros.“[43]

Šiuo atveju pagrindinei romano veikėjai nėra perduodama objektyvuota socialinio pasaulio patirtis, kurią herojė galėtų papildyti savo subjektyviu žinojimu apie tikrovę. Žinoma, tai turi lemiamų padarinių Marinos savivokai. Be šios biografinės spragos, veikėjos netenkina ir kiti dalykai: keistas artimųjų elgesys, jų vartojama vengrų ir netaisyklinga anglų kalbos, neįprastų tradicijų laikymasis, nebritiškas maisto valgymas ir t. t. Visa tai veikėją Mariną verčia bėgti nuo savo šeimos – „pusiau vengriškų londoniečių“. Pati veikėja mano, jog „nenormalu paaugliui būti tokiam užsidariusiam. Tikriausiai gyvenimas drauge su pasaulyje labiausiai formalumų besilaikančiais pensininkais kažkaip ją privertė anksčiau laiko suaugti ir pasenti“[44].

Romano *Beveik anglė* veikėja Marina yra paauglė, kuri žingsnis po žingsnio žengia į suaugusiųjų pasaulį. Tačiau ją ištinka tapsmo krizė. Herojė neranda vietos nei gimtuosiuose namuose, nei privačioje mokykloje. Marina trokšta sužinoti kuo daugiau informacijos apie savo šeimos gimtinę, jos atsiradimo Londone istoriją ir t. t. Veikėjos biografijoje esančios istorinės informacijos spragos neleidžia jai išsiaiškinti, kas ji tokia yra, koks jos vaidmuo visuomenėje. Akivaizdu, kad „individo biografijai – jos nuosekliems ir instituciškai iš anksto nulemtiems tarpsniams – turi būti suteikta prasmė, padaranti visą biografiją subjektyviai reikšmingą“[45]. Augdama ir bręsdama dvejuose kultūrose – britų ir vengrų – bei stengdamasi priimti skirtingų institucijų tvarką, Marina nutolsta nuo tikrovės. Ji tiesiog nesugeba atsirinkti, kuris iš dviejų socialinių pasaulių jai yra tinkamas. Veikėjos gyvenamos aplinkos elgesio normos, moraliniai principai ir vertybės nesutampa su visuomenėje vyraujančiomis. Romano herojė Marina negali internalizuoti šių dalykų kaip subjektyvios tikrovės, kadangi nesugeba jos objektyviai pagrįsti. Dėl nuolatinio blaškymosi veikėja negali susikurti aukščiausios kasdienio gyvenimo tikrovės. Be to, tvarkos nepalaiko nepilnai funkcionuojantys simboliniai pasauliai. Tai ypač pasireiškia, kai Marina atsiduria ribinėse gyvenimo situacijose. Tada ji negali „sugrįžti į tikrovę“. Veikėja nesugeba pilnavertiškai gyventi visuomenėje, kadangi nėra įsitikinusi, jog ji „iš tikrųjų yra ta, kuo mano esą, kai vaidina dienos šviesoje ir reikšmingų kitų akyse savo įprastus socialinius vaidmenis“[46].

Pagrindinė romano veikėja Marina, priklausanti vėlyvajam paauglystės stadijos tarpsniui, formuoja savo tapatumą, kurį stipriai veikia išorinė socialinė aplinka. Kaip pastebi pati veikėja, nors daugiau nei pusę amžiaus jos močiutė su seserimis gyvena

Londone, ji jaučiasi tarsi čia būtų atvykusi vakar. Protagonistės išgyvenamos emocijos, elgesys, mintys labai panašios į jau straipsnyje analizuotą Jazukevičiūtės romane vaizduojamos emigrantės patirtį. Veikėja Marina pradeda maištauti prieš mažiausią visuomenės dalį – savo šeimą, o vėliau šis maištas atsisuka prieš ją pačią. Romano herojės pasirinkta privati prestižinė mokykla tampa jos emigracine aplinka, kurioje ji visiškai nepritampa dėl pagrindinių dviejų priežasčių: pirma, savivokos ir menkos savivertės problemų, antra, socialinės klasės skirtumų. Iš tiesų, veikėja nepritampa nei mokykloje, nei draugų rate, jos niekas nepastebi, niekam ji neįdomi, išskyrus turtuolių Vainių šeimą, kuri, kaip vėliau paaiškėja, yra didžiausi Marinos šeimos priešai (dėl meilės reikalų ir verslo). Dėl to, kad laikosi namuose vyraujančių skirtingų kultūrų tradicijų, Marina nemoka elgtis viešumoje, bijo apsijuokti, o šis perdėtas rūpestis nuolat kiša jai koją.

Kaip jau buvo minėta anksčiau, didžiausia veikėjos tapsmo problema tampa šeimos istorijos, kalbos ir tradicijų nežinojimas, šaltas ryšys su motina, gyvenimas be tėvo. Kadangi šios problemos Mariną slegia nuo pat vaikystės, jai išsivysto savotiškas nepilnavertiškumo jausmas. Jį lemia nesėkmingas pirminės socializacijos procesas, plačiau apibūdintas Jazukevičiūtės romano *Dviejų mėnulių baras* analizėje. Neigiamą įtaką romano herojės tapsmui daro gyvenimas nepilnoje šeimoje, tarp moterų. Galima daryti prielaidą, jog ši situacija tampa priežastimi, kodėl ji nemoka ar nedrįsta bendrauti su vyriškąja gimine. Jai kaip paauglei itin svarbu komunikuoti su vaikinais, sulaukti jų dėmesio, kadangi tai padeda formuotis jos kaip moters vaidmeniui. Romane vaizduojami trys vyriškosios lyties atstovai, kurie skirtingais būdais veikia Marinos asmenybę: slapta meilė Simonas Flauersas, vaikinas Gajus Vainis ir jo tėvas ponas Vainis. Pastarasis veikėjas tampa Marinos savotišku autoritetu, kuris dėl išsilavinimo ir pažinties su draugu vengru pakankamai gerai išmano Vengrijos istoriją ir geografiją. Santykiai su ponu Vainiu paskatina svarbių pokyčių vyksmą – veikėja Marina nusprendžia studijuoti ne mediciną, o istoriją. Jos vaikino tėvas tampa vieninteliu žmogumi, kuriam ji gali išsipasakoti, atskleisti susirūpinimą savo šaknimis ir kilme: „[a]š iki šiol nebuvau sutikusi tokio žmogaus, kuris tiek daug žinotų apie Vengriją. Aš turiu galvoje, realiame gyvenime. Tai lyg surengtas instruktažas“[47]. Veikėją Mariną žavi pono Vainio žinios apie Vengriją. Beje, romano heroję apgaulingai apkeri ir visa Vainių šeima. Būdama su jais Marina pajaučia norą keistis: „[j]i tik dabar pradeda suvokti, kokia buvo nevykusi, nemadinga ir vulgari“[48]. Tačiau veikėjai tenka nusivilti, kadangi ponas Vainis, žinodamas Marinos jautriausią pokalbiui temą, prisivilioja ją, norėdamas pasinaudoti. Tokią nemalonią situaciją išprovokuoja per didelis veikėjos susidomėjimas vaikino tėvu. Šį dėmesį jis supranta kaip flirtą ir viliojimą, tačiau dėl šio veikėjo Marinos tapatybės konstravimo procese įvyksta svarbus lūžis.

Romane *Beveik anglė* neigiamai vaizduojama Marinos motinos asmenybė, kuri veikėjai yra artimiausias ir brangiausias žmogus, atsakingas už jos socializaciją. Veikėja nepasitiki savo gimdytoja, nes tarp jų nėra užsimezgusio emocinio socialinio ryšio. Tam įtakos galėjo turėti nuolatinis anytos kišimasis į vaiko auklėjimą. Dėl šių ryšių nebuvimo Marina su kitais žmonėmis nesugeba užmegzti glaudžių socialinių ryšių. Iš tikrųjų mamos ir dukters nesieja šilti santykiai, motina dažnai jos nesupranta, nerodo meilės, švelnumo, slepia savo jausmus, atrodo pasimetusi, paslaptinga, nesubrendusi. „Jos atrodo kaip ne tos pačios rūšies. Tarsi labradorų veislės kalė būtų atsivedusi ne šuniuką, o lašišą“[49]. Romano herojė Marina nepatenkinta savo tamsiu gymiu, kuris būdingas romų tautybės žmonėms, tamsiais plačiais

antakiais. Ji save taip pat vadina „unikaliai prakeikta“ keistuole, kuri yra „drovi, nevikri, žemaūgė, neturinti tėvo, bijanti kačių, tamsos ir ateities“[50]. Veikėja pripratusi slėpti skausmą, nusivylimą, baimę, neišmanymą, mat tai esą negarbinga viešinti.

Romane vaizduojama Marinos senelės ir jos seserų meilė. Jos deda visas pastangas, kad Marina taptų giminės pažiba. Močiutė su seserimis skiria visas santaupas, kad jos anūkė galėtų mokytis prestižinėje mokykloje Kumo abatijoje, o vėliau tęstų mokslus Kembridžo universitete, kur studijuotų mediciną. Marina paklūsta jų valiai ir norams, nes kelionę į šią mokymo įstaigą ji laiko vieninteliu išsigelbėjimu. Toks veikėjos paklusnumas demonstruoja jos baimę ir nenorą prisiimti atsakomybę už savo gyvenimą. Knygos heroję nuolat baimina pasirinkimo galimybių įvairovė, ji vengia nutraukti trapius ryšius su šeima. Mariną būtų galima apibūdinti kaip ateities bijantį žmogų, kuris vaikosi saugumo, neleidžiančio skleistis individualybei, kenkiančio tarpasmeniniams santykiams ir asmeniniam tobulėjimui.

Romano *Beveik anglė* veikėja Marina gėdijasi savo šeimos narių, o „[g]ėda tiesiogiai susijusi su asmens tapatumu“[51]. Ją paveikia visuomenėje vyraujantis stereotipinis mąstymas, kad romų tautybės moterys yra burtininkės, raganos, galinčios spėti ateitį, prakeikti ir t. t. „Marina nori didžiuotis savo šeimos valstietiška lūšnele, bet tiesa ta, kad dėl šios purvinos, net susigūžti verčiančios tiesos jai gėda. Ji norėtų būti paprasta gražia panele, bet ji, deja, tėra ragana“[52]. Jai ypač nepriimtinas močiutės Rozės ir jos seserų elgesys, išvaizda, kalbėjimo maniera. Jos bendrauja su romų bendruomenės nariais, nesistengia adaptuotis ir integruotis į britų visuomenę, puoselėja savo kultūrą: „[j]os yra formalios ir energingos labiau nei galite tikėtis. Atrodo, tarsi klajotumėte po šeštojo dešimtmečio teatro persirengimo kambarį, o ne ankštą butą rūsyje Vakarų Londone. [...] Jų kvepalai kvepia kaip šimto universalinių parduotuvių oras. Ką jie kalba? Nieko suprantamo: nei virpamojo „r“ priebalsio, nei kitų atpažįstamų garsų, o tik visiškai nesuprantama kalba [...] arba iškraipyta anglų. Jos nuolat kirčiuoja pirmuosius žodžių skiemenys. Taip žinomi žodžiai virsta neaiškiais.“[53]

Herojė Marina nesijaučia vientisa asmenybe ne vien dėl artimųjų kaltės, bet ir dėl „pasąmoningai patirto nerimo dėl savųjų trūkumų“[54]. Šis jausmas glaudžiai susijęs su anksčiau minėtuoju pasitikėjimu, mat gėda gali tapti nepasitikėjimo aplinkiniais priežastimi. Veikėja nesididžiuoja savimi, priešingai, negaili sau kritikos. Dėl nuo jos slepiamos šeimos istorijos ji psichologiškai nejaučia savo biografijos pagrįstumo ir nuoseklumo. Be to, veikėjai gėdos jausmą kelia nesugebėjimas / atsisakymas patenkinti mylimų asmenų lūkesčių. Kaip matyti iš siužeto, iš pradžių Marina nesugeba užslopinti šio jausmo, tad nesukuria tvirto tapatumo.

Romane aiškiai parodoma, kad veikėja Marina nepajėgia atsiriboti nuo savo namų ir šeimos bei romų bendruomenės, kurie determinuoja jos tapatumą. Bėgdama nuo jų, ji bėga ir nuo savęs: „[o]re tvyro tuberozų žiedų, kmynų ir česnako dvokas – universalus kvapas, išreiškiantis Vidurio Europos svetingumą. Bet Marina nėra svetinga. Praslinkus valandai nuo žnybtelėjimų, jos skruosto oda tapo jautri. Jai nuolat peršasi, baksnoja pirštais, pamoko kaip būti ištvermingesnei. Dar nevėlu, tad jie netrukus ateis ir ras ją, grožėsis jos nagų forma, blakstienų storiu, nurenginės akimis, pasvers kaip vaisių. Tokia situacija nėra nauja. Marina buvo auklėjama maloniai priimti įvairius klausimus, replikas ir bučinius, lyg niekas daugiau negalėtų jos taip pamaloninti. Tačiau ji kunkuliuoja iš vidaus. Problema ta, kad Marina pasikeitė. Ji nebegali pakęsti jų tiriamųjų žvilgsnių. Jos gyvenimas yra nelaimė, ir tai jos kaltė. Ji išdavė juos ir pabėgo nuo jų, o dabar nori

sugrįžti.“[55]; „Marina ilgisi savo vengriškos šeimos. Ji prisimena tam tikrus žodžius, ištartus jų akcentu – jai tai savotiška terapija, nusiraminimas, paguoda. Per mokslo metus ji taip ilgisi jų balsų, kad vos išgirdus ką nors užsienietiškai kalbant Kumo gatvėse, jos širdis ima plakti smarkiau, bet ji visada nusivilia.“[56]; „Marina pagaliau namie. Nors ją iš proto vedė namų ilgesys, ji išgyveno Kume dar vieną dalį semestro. Dabar ji kaip mažas bejėgis vaikas yra pasirengusi atsidurti saugiame mamos prieglobstyje. Pritardama sau ji linkčioja galvą ir prisiekia daugiau niekada nepykti ant šeimos narių, per daug įkaitusio radiatoriaus ar smalsių vengrų, besidominčių jos menstruacijų ciklu.“[57]

Romano pabaigoje veikėjos Marinos viduje ir jos šeimoje įsivyrauja šiokia tokia ramybė: pasikeičia veikėjos santykiai su mama, šeima Marinai leidžia pačiai rinktis gyvenimo kelią, iki smulkmenų papasakojama ilgai saugota šeimos paslaptis, atsiranda sunkiai sergantis Marinos tėvas. Visi šie įvykiai sąlygoja lengvesnę romano herojės adaptaciją ir integraciją vengriškoje šeimoje ir britiškoje visuomenėje. Be to, anksčiau minėtosios aplinkybės savotiškai papildo pažeistos institucinės tvarką žinojimu, kuris padeda veikėjai konstruoti savo tapatybę ir kasdienio gyvenimo tikrovę.

Palyginti su Jazukevičiūtės *Dviejų mėnulių baru*, Mendelson romanas *Beveik anglė* vaizduoja kaip pagrindinės veikėjos nežinojimas apie šeimą sąlygoja tapsmo procesą, tampa stimulu, varomąja kasdienio gyvenimo jėga ir tikslu. Jazukevičiūtės knygos herojei žinojimas apie savo šeimą tampa jos kasdienio gyvenimo kančia, fragmentiškos tapatybės priežastimi, bevietiškumo jausmo pradu.

Išvados

Šiuolaikinė literatūra yra atvira migracijos patirtims fiksuoti, tapatybių konstravimo procesams, kasdienio gyvenimo vaizdavimui. Pasirinktų romanų analizė ir interpretacija parodė, kad tapatybė emigrantams ir imigrantams yra kaip individualus ir socialinis konstruktas, kuris formuojasi kaip ribos reiškinys, refleksyvi socialinių santykių savivoka. Be to, migracija kaip ribinė patirtis prisideda prie vaizduojamų veikėjų savivokos kūrimo. Šis globalus socialinis ir kultūrinis procesas skatina naujų tapatybių projektų ir pavidalų atsiradimą. Individas gali vystytis, formuoti save tik sąveikaudamas su aplinka, kuri yra socialinis vyksmas, kuriamas pačių žmonių.

Straipsnyje iš dalies naudotos feministinės kritikos nuostatos padėjo atskleisti moters padėtį šiuolaikiniame pasaulyje, nediferencijuojant, o unifikuojant lytį kaip socialinį ir kultūrinį konstruktą, ir analizuoti universalias moterų kasdienio gyvenimo problemas migracijos aplinkoje. Paaiškėjo, kad pasirinktuose moterų kūrėjų romanuose vaizduojamų veikėjų tapatybės ir kasdienio gyvenimo konstravimas priklauso tiek nuo pačių individų, tiek nuo visuomenės. Didelę įtaką veikėjų savivokai daro gimtosios šalies visuomenė, jos kalba, tradicijos, istorija, kultūra, religija ir t. t. Pagrindinės romanų veikėjos stengiasi šį socialiai priskirtą tapatumą keisti, kad būtų lengviau adaptuotis ir integruotis į britišką visuomenę, todėl migracija tampa ribos reiškiniu, besiformuojančiu refleksyviu socialinių santykių savivokos elementu. Ji taip pat sąlygoja naujų tapatybių projektus ir pavidalus, kurie nulemia tikrovės eksternalizacijos, objektyvacijos ir internalizacijos procesus.

Analizuotame lietuvių autorės Jazukevičiūtės romane vaizduojama emigrantų kasdienybė parodo, kad lietuviai labiau linkę išlaikyti savo tautiškumą, kultūrą. Todėl romano *Dviejų mėnulių baras* veikėjos tapsmas yra sudėtingesnis, trunkantis ilgiau, o naujoji aplinka ir lieka svetima. Tuo tarpu britų autorės Mendelson vaizduojamas

imigrantės Marinos tapatybės konstravimas vyksta sklandžiau, mat ilgai trunkantis kolonizacijos procesas nulėmė individų performatyvų požiūrį į daugiakultūriškumą ir tapatybę.

Šiame straipsnyje išanalizuoti du – lietuvių ir britų – moterų romanai apie migraciją kaip pavyzdžiai. Kaip matyti, tyrimas gali būti tęsiamas pasirinkus didesnę kūrinių apimtį ir pritaikius didesnes analizės bei interpretacijos galimybes.

Nuorodos

1 Straipsnis parengtas pagal 2015 m. apgintą magistro darbą „Tapatybės konstravimas migracijos aplinkoje: šiuolaikinis lietuvių ir britų moterų romanas".

2 Šiame straipsnyje *migracija* suprantama kaip globalus socialinis ir kultūrinis procesas, vykstantis viduje ar tarp geografinių ir socialinių erdvių bei apimantis tris erdvės ir laiko dimensijas: (1) mobilizacija ir bet koks ryšių nutraukimas su gimtuoju kraštu ir savo kilme; (2) įvairūs judėjimai (persikėlimai) iš gyvenamos vietos svetur ir atvirkščiai; (3) ilgalaikės imigracijos atveju, integracija / asimiliacija svetimame krašte, kuri kartais apima kelias kartas (žr. *The Encyclopedia of Migration and Minorities in Europe*: *from the 17th Century to the Present,* edited by Klaus J. Bade, Pieter C. Emmer, Leo Lucassen, Jochen Oltmer, Corrie van Eijl, et al., Cambridge: Cambridge University Press, 2013, p. xix [versta mano – *JP*]). Kaip yra įprasta, įvairioje mokslinėje literatūroje apie migraciją, taip ir šiame straipsnyje *migracija* yra skirstoma į *emigraciją* (laikiną išvykimą į kitą šalį ar regioną, ketinant užsidirbti pinigų, patirti nuotykių ir pan.) ir *imigraciją* (atvykimą į šalį, ketinant apsigyventi naujoje gyvenamojoje vietoje), o migruojantys žmonės vadinami *emigrantais* ir *imigrantais* arba apibendrintai *migrantais*.

3 Šiuolaikinę moterų literatūrą, ypač romaną, nederėtų laikyti feministine, nes dauguma kūrinių tik iš dalies, netiesiogiai remiasi feministiniu mąstymu. Eglė Kačkutė akcentuoja, kad reikėtų skirti *feministinį rašymą* nuo *moterų rašymo*, kuris paskatino atsirasti ne feministinei (pasipriešinimo), o moterų literatūros kritikai, kaip pofeministiniam reiškiniui (žr. Eglė Kačkutė, *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje*: Monografija, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 32).

4 Daugirdaitė S., Feministinė literatūros kritika, cituota iš: *XX amžiaus literatūros teorijos*, sudarė Aušra Jurgutienė, Vilnius: VPU leidykla, 2006, p. 173.

5 Pociūtė R., Nepriklausomybės kartos moters branda – nepriklausomybė, cituota iš: *Feminizmas, visuomenė, kultūra*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2000, p. 177.

6 Cudon J., *The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Penguin Books, 1992, p. 805 [versta mano – *JP*].

7 Kačkutė E. „moterų rašymą" traktuoja kaip literatūrą, kurią kuria ir rašo moterys plačiąja prasme.

8 Kačkutė E., Ar tebeaktualus ir ar tebemoteriškas „moterų rašymas", *Literatūra*, Nr. 47 (4), 2005, p. 85. Prieiga per internetą http://www.literatura.flf.vu.lt/wp-content/uploads/2011/11/Lit_47_4_79-92.pdf [žiūrėta 2017 04 10].

9 Tamošaitis R., Moteriškumas kaip literatūros ir gyvenimo rūpestis, *Literatūra*, Nr. 43 (1), 2001, p. 129. Prieiga per internetą http://etalpykla.lituanistikadb.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367180592701/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content [žiūrėta 2017 03 25].

10 Baranova J., Stiprios moters kontūrai „neliteratūrinėje literatūroje", *Literatūra ir menas*, Nr. 3201, 2008 08 01. Prieiga per internetą http://www.culture.lt/lmenas/?leid_id=3201&kas=straipsnis&st_id=13276 [žiūrėta 201503 02].

11 Normanas V., D. Jazukevičiūtė. „Dviejų mėnulių baras", *Lrytas.lt biblioteka*, 2008 09 10. Prieiga per internetą http://www.lrytas.lt/-12209824881220677155-lrytas-lt-biblioteka-26-d-jazukevi%C4%8Di%C5%ABt%C4%97-dviej%C5%B3-m%C4%97nuli%C5%B3-baras.htm [žiūrėta 2017 04 02].

12 Kripienė I, *Identitetų konstravimas transnacionalinėje migracijoje: šiuolaikiniai imigrantai iš Lietuvos Jungtinėse Amerikos Valstijose*: Daktaro disertacija, Kaunas: VDU, 2012, p. 52. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~

2012~D_20121107_085651-58257/DS.005.0.02.ETD [žiūrėta 2017 03 29].

[13] Kaip postmodernios teorijos pritaikymo romano žanro analizei pavyzdį būtų galima laikyti Lauros Laurušaitės disertaciją tema „Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis“ (2011).

[14] Lukšytė J., Lyčių stereotipų sklaida nekanoniškuose tekstuose, *Kanonai lietuvių kultūroje*: Straipsnių rinkinys, Šiauliai: Šiaulių universiteto 1eidyk1a, 2001, p. 151.

[15] Castells M., *The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture*, Vol. 2. Massachusetts: Blackwell Publishers, 1999, p. 6 [versta mano – J. P.].

[16] Berger P. L., *Sociologija*, Vilnius: Litterae Universitatis, 1995, p. 100.

[17] Castells M., *min. veik.*, p. 7.

[18] *Ten pat*, p. 8–10.

[19] *Ten pat*, p. 11.

[20] Berger P. L., Thomas Luckmann, *Socialinis tikrovės konstravimas. Žinojimo sociologijos traktatas*, iš anglų k. vertė Aldona Radžvilienė, Vilnius: Pradai, 1999, p. 217.

[21] *Ten pat*, p. 218–219.

[22] *Ten pat*, p. 67–229.

[23] Kripienė I., *min. veik.*, p. 50.

[24] Žinojimo sociologijos užuomazgos pradėjo rastis jau XIX a. Vokietijoje, klestint marksizmui, istoricizmui ir Nietzsche'ės filosofinėms idėjoms. Jos formuluotę pirmą kartą esė „Probleme einer Soziologie des Wissens“ („Žinojimo sociologijos problemos“, 1925) pateikė filosofas Maxas Scheleris. Po šio veikalo atsiradimo pastaroji disciplina tapo „tam tikrų idėjų istorijos sociologinio aiškinimo atmaina“, negatyviu „žmogiškojo žinojimo“ analizės metodu arba „visuomenės reliatyvia natūralia pasaulėžiūra (žr. Peter L. Berger, Thomas Luckmann, *min. veik.*, p. 15–19).

[25] *Ten pat*, p. 36.

[26] *Ten pat*, p. 54.

[27] *Ten pat*, p. 41.

[28] *Ten pat*, p. 44.

[29] Giddens A., *Modernybė ir asmens tapatumas. Asmuo ir visuomenė vėlyvosios modernybės amžiuje*, iš anglų k. vertė Vytautas Radžvilas, Vilnius: Pradai, 2000, p. 97–98.

[30] Per metus rašytoja Dalia Jazukevičiūtė parašė net tris romanus: *Anarchistės išpažintis* (2007), *Juodas kvadratas* (2007) ir *Dviejų mėnulių baras* (2008).

[31] Jazukevičiūtė D., *Dviejų mėnulių baras: romanas*, Vilnius: Tyto alba, 2008, p. 104. Toliau straipsnyje bus cituojama, tekste nurodant romano pavadinimo santrumpą *DMB* ir puslapį.

[32] Berger P. L., Thomas Luckmann, *min. veik.*, p. 163.

[33] Tomlinson J., *Globalizacija ir kultūra*, iš anglų kalbos vertė Auksė Mardosaitė, Vilnius: ALK / Mintis, 2002, p. 118.

[34] *Ten pat*, p. 167.

[35] Liubinienė N., *Migrantai iš Lietuvos Šiaurės Airijoje: „savos erdvės“ konstravimas*: Daktaro disertacija, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 43. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20090903_125549-13480/DS.005.0.01.ETD [žiūrėta 2017 04 02].

[36] Tomlinson J., *min. veik.*, p. 119.

[37] *Ten pat.*

[38] Berger P. L., Luckmann T., *min. veik.*, p. 215.

[39] Britų rašytoja Charlotte'ė Mendelson yra parašiusi keturis romanus: *Laukinė našlaitė* (*Love in Idleness*, 2001), *Jeruzalės dukterys* (*Daughters of Jerusalem*, 2003), *Kai buvome blogi* (*When We Were Bad*, 2007) ir *Beveik anglė* (*Almost English*, 2013). Nė vienas iš šių kūrinių nėra išverstas į lietuvių kalbą. Kaip jau buvo užsiminta įvadinėje darbo dalyje, autorė yra pelniusi ne vieną premiją ir apdovanojimą („Orange Prize for Fiction“, „Somerset Maugham Award“ ir „John Llewellyn Rhys Prize“), jos kūriniai įtraukti į įvairių premijų trumpuosius sąrašus.

[40] Kačkutė E., *Svetimos ir savos. Moterų tapatumai naujausioje britų ir prancūzų moterų literatūroje*, p. 45.

[41] *Ten pat.*

[42] Tomlinson J., *min. veik.*, p. 124.

[43] „No one tells her anything about her family; it's ridiculous how little she knows. She can't even remember the name of Rozsi's town, so she can't look it up and, if you ask the littlest thing about where they came from, [...], they start crying instantly, like turning on a tap“ [čia ir toliau versta mano – *JP*] (Charlotte Mendelson, *Almost English: romanas*, London: Mantle, 2013, p. 286–287). Toliau straipsnyje bus cituojama, tekste pateikiant pažodinį citatos vertimą, o išnašose nurodant citatą originalo kalba, romano pavadinimo santrumpą *BA* lietuvių kalba ir puslapį.

[44] „It cannot be normal for a teenager to be so reserved. What if living with the world's most formal pensioners has somehow over-matured her?" (*BA*, 30).

[45] Berger P. L., Thomas Luckmann, *min. veik.,* p. 120.

[46] *Ten pat,* p. 129.

[47] „I've never met someone who knows anything about them before. I mean, in real life. It's like being given instructions" (*BA*, 135).

[48] „She is starting to realize quite how misguided, how style-les, how vulgar, she was before" (*BA*, 248).

[49] „She looks like a different species from her daughter, as if a Labrador had produced a salmon" (*BA*, 22).

[50] „She is uniquely cursed in other ways. She is shy; clumsy; short; fatherless; scared of cats, and the dark, and the future" (*BA*, 17).

[51] Giddens A., *min. veik.,* p. 88.

[52] „She wants to be proud of the family peasant-cot, but the dirty crouching truth is that she is ashamed. She would not have been a beautiful simple maiden. She would have been the witch" (*BA*, 141).

[53] „They seem both more formal and more exuberant than you might expect, as if you had wandered into a theatre dressing room of the 1950s, not a cramped west London basement flat. [...] Their perfume smells like the air in a hundred department stores. What are they speaking? Nothing you know, no rolled 'r's or recognizable sounds but either an entirely impenetrable language […] or a distorted English, full of dactyls which dust familiar words" (*BA*, 6).

[54] Giddens A., *min. veik.*, p. 89.

[55] „The air stinks of tuberose, caraway and garlic: the universal scent of central European hospitality. But Marina is not hospitable. After only an hour her skin is tender with cheek pinchings; she has been matchmade, prodded and instructed beyond endurance, and the night is young. Soon they will come to find her, to admire the shape of her fingernails, the thickness of her lashes, their eyes peeling back her clothes, weighing her like fruit. This is not new. She has been brought up to accept the questions and kisses as if nothing could please her more, however much lava is boiling inside. The problem is that Marina has changed. She can bear their scrutiny no longer because her life is a disaster, and it is her fault. She betrayed them and escaped them, and now she wants to come back" (*BA*, 7).

[56] „Marina [...] misses her Hungarians; that she thinks certain words in their accent, for comfort; that in term time she so longs for their voices that her heart leaps when she hears a foreigner on the streets of Combe, and is always disappointed" (*BA*, 133).

[57] „Marina is home at last. She has survived another half-term of Combe, despite being practically deranged with homesickness. Now she is ready to fall into her mother's arms, climb inside her pocket, be swallowed alive like a baby catfish. I will, she vows, never be irritated with any of my family, or the burning radiators, or nosy Hungarians asking about my periods, ever again" (*BA*, 238).

Justė POVILAITIENĖ

HOW CONTEMPORARY NOVELS BY LITHUANIAN AND BRITISH WOMEN CONSTRUCT THE IDENTITIES AND THE DAILY LIVES OF MIGRANTS

Summary

Basing itself on the method/theory of interdisciplinary comparativity, this paper seeks to analyze and interpret two popular novels, *Dviejų mėnulių baras* (2008) by the Lithuanian Dalia Jazukevičiūtė and *Almost English* (2013) by the Englishwoman Charlotte Mendelson, hitherto uncompared, with respect to how their main characters express their identity in their migratory environment and how this expression influences their self-conception. This investigation also aims to reveal not only the causes and consequences of the heroes' sense of displacement, but also the violations of objectified (or institutionalized) reality which determine their everyday behavior and correct their sense of life's meaning. In order to reach these goals, the paper first looks at the situation, qualities, and tendencies characterizing the contemporary women's novel in the context of popular culture and literature. It then reviews the scholarly literature by Lithuanian and foreign specialists on the topics of migration, identity, and social environment construction. Finally, the paper applies the theory of social constructionism developed by Manuel Castells, Peter L. Berger, and Thomas Luckmann to an investigation of the processes of constructing the identity and social reality discussed.

Keywords: Contemporary literature, popular culture, women's novels, identity, migration, immigrant, social constructionism, environment, reality, everyday life.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24.13

Natalja KAPOČĖ

Kasdienybės pasaulio konstravimo ypatumai menininkės migrantės autobiografiniuose tekstuose: Olgos Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai Barborai Didžiokienei[1]

Santrauka. Peterburgietė Olga Švedė-Dubeneckienė-Kalpokienė (1891–1967) 1919 m. kartu su savo vyru Vladimiru Dubeneckiu emigravo iš Rusijos į Lietuvą. Vėliau ji išvažiavo į Berlyną, o nuo 1921 m. galutinai apsigyveno Kaune. 1921 m. į Lietuvą emigravo dar vieną peterburgietė – Varvara Gorochova – Barbora Didžiokienė (1896–1976), kuri dar Peterburge ištekėjo už Lietuvos dailininko Vlado Didžioko. Moterys susidraugavo ir ėmė susirašinėti. Daugumа išsaugotų laiškų parašyti 1950–1967 m. Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje Kaune yra saugomi 246 vnt. O. Dubeneckienės-Kalpokienės laiškų ir atvirlaiškių, adresuotų B. Didžiokienei, ir 11 vnt. B. Didžiokienės O. Dubeneckienei-Kalpokienei neišsiųstų laiškų. Dviejų menininkių laiškų analizė sustiprins „moteriškojo" segmento poziciją Lietuvos dailėje, papildys ir praplatins Lietuvos kultūrinio gyvenimo paletę, atvers moterų korespondencijos ypatumus ir laiškų sąsajas su literatūra.

Raktiniai žodžiai: autobiografiniai tekstai, literatūriškumo formos autobiografiniuose tekstuose, moterų susirašinėjimas, moterys menininkės, migracijos studijos, kasdienybės studijos.

Liko vienintelis draugas –
B. R. Didžiokienė, kuri mane palaiko
visais įmanomais būdais.

(Iš O. Dubeneckienės-Kalpokienės dienoraščių)

Autobiografinių tekstų tyrimai prasideda nuo autobiografijų, tačiau laikui bėgant į tyrinėtojų akiratį patenka ir atsiminimai, dienoraščiai, laiškai, užrašų knygelės ir t. t. Vienas pirmųjų autobiografijų tyrinėtojų Georgas Mishas[2] formuoja autobiografinį kanoną, į kurį jis įtraukia tik išskirtinių didžiųjų žmonių autobiografijas[3]; kiti autobiografiniai tekstai bei žmonių iš žemesniųjų socialinių sluoksnių, moterų ir ne europiečių autobiografijos lieka už tyrimo ribų. Lemtingas autobiografinių tekstų tyrimų posūkis įvyko

1980 m., kai pasirodė Jameso Olney'aus sudarytas rinkinys „Autobiografija: teorinės ir kritinės esė“[4] ir Estelle'os Jelinek sudarytas straipsnių rinkinys „Moterų autobiografija: kritinės esė“[5]. Nuo to laiko tyrimai apima ne tik autobiografijas, bet ir kitus autobiografinius tekstus, prasiplečia ir pats autorių ratas – tyrimų objektu tampa moterų autobiografijos. Ilgainiui autobiografiniai tekstų tyrimai dar labiau išsiplėtė: atsirado visiškai nauja medžiaga – tai performansai, teatro pastatymai, komiksai, papildantys tyrinėjimų lauką ir keičiantys skaitymo bei analizės perspektyvą. Autobiografinių tekstų skyrių taip pat papildė ir nauji vardai: svarbūs ir aktualūs tampa ne tik garsenybių, bet ir „mažųjų žmonių“ (ne tik moterų) tekstai[6]. Prancūzų sociologas ir antropologas Danielis Fabre 1993 m. išleistame straipsnių rinkinyje ima vartoti „paprastųjų raštų“ (*écritures ordinaires*) sąvoką[7] ir pabrėžia ypatingą paprastų žmonių autobiografinių tekstų svarbą.

Galima išskirti dvi pagrindines autobiografinių tekstų tyrimų prieigas. Pirmoji – biografinė, kai autobiografiniai tekstai tampa žinių apie autorių, tekstų kūrimo ir publikavimo aplinkybių tyrimo šaltiniu. Antroji – istorinė-kultūrologinė (kasdienybės studijų[8] dalis), kai tekstai tampa tam tikro laikotarpio kultūrinio ir (arba) šaltiniu istoriniam kontekstui atkurti, jais remiantis rekonstruojami įvykiai, išsiaiškinami istoriniai faktai ir žinomų žmonių gyvenimo aplinkybės. Bet, kaip pabrėžia Olney'us, kurio darbai padarė didelę įtaką autobiografinių tekstų tyrimams, visada yra skirtumas tarp *aš*, kuris rašo, ir *aš*, apie kurį rašoma, bet koks rašymas apie savo gyvenimą kuria savęs metaforas ir antrinę tikrovę[9]. Kitaip tariant, autobiografiniai tekstai turi tam tikrą literatūrinį modusą ir tam tikrą literatūriškumo pasireiškimo lygi šiuose tekstuose.

Laiškų padėtis autobiografinių tekstų analizės „rinkoje“ įdomi tuo, kad tam tikrais laikotarpiais laiškų forma tampa dominuojančia literatūrine (romano) forma, o romanų laiškuose autoriai deklaruoja susirašinėjimo autentiškumą ir patys apsimeta esantys šių tekstų redaktoriais ir leidėjais[10].

Yra išlikę daug stiprių literatūrinių meilės laiškų modelių, bet nėra draugių laiškų literatūrinės tradicijos, yra tik keletas susirašinėjimo moters su moterimi pavyzdžių, pvz., XVII a. Madam de Sévigné laiškai dukrai ir XVIII a. Jekaterinos Daškovos susirašinėjimas su Jekaterina Antrąja.

Olgos Dubeneckienės-Kalpokienės (1891–1967) ir Barboros Didžiokienės (1896–1976) epistolija saugoma Kaune, Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Didžiokienė išsaugojo apie 200 Dubeneckienės-Kalpokienės laiškų ir keletą savo neišsiųstų laiškų. Nuolatinis susirašinėjimas tarp jų prasideda 1950 m. ir tęsiasi iki 1966 m., t. y. beveik iki Dubeneckienės-Kalpokienės mirties. Iš ankstesnio laikotarpio surasta tik keletas (1930 metų) laiškų ir atvirukų.

Dviejų dailininkių susirašinėjimas yra tolygus: pradžioje pasirinkta laiško rašymo / kūrimo strategija per 16 susirašinėjimo metų nepasikeičia, temos ir laiškų struktūra kartojasi. Straipsniui pasirinkti 1952 m. Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai Didžiokienei. Šie laiškai arba jų rašymo metai neužima ypatingos vietos menininkių biografijose arba plačiame istoriniame-kultūrinime kontekste, neturi jie ir išskirtinių bruožų, bet tais metais buvo parašyta (arba yra išsaugota[11]) daugiau laiškų negu bet kuriais kitais metais.

Kaip konstruojami Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai Didžiokienei? Kaip juose pasireiškia literatūrinis modusas?

Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai turi tokius laiškų etiketo elementus, kaip sveikinimas ir atsisveikinimas, kurie išlieka nepakitę per visą 16 metų susirašinėjimą: „Mieloji Varvara Rodionovna“[12] ir „Bučiuoju, Jūsų O. Kalpokienė“. Gana retai Dubeneckienė-Kalpokienė rašo datą ir dar rečiau nurodo

vietą. Laiko ir erdvės orientyrus padeda nustatyti išsaugoti vokai. Nors ir nėra išlikę Dubeneckienės-Kalpokienės 1930 metų laiškų, bet bendrą jų turinį galima atkurti pagal neišsiųstus Didžiokienės laiškus. Dubeneckienės-Kalpokienės nuolatinė laiškų dalis – „lygos biuletenis" ir skundų srautas dėl pinigų trūkumo. 1950 m. Didžiokienė net pasipiktina dėl šių nuolatinių skundų: „Olga nori, kad užsukčiau jos paimti, mat ji bijo viena važiuoti, be to, yra silpna ir ligota. Sakė, kad nežino, kur išlipti, ir dar su savo dieta ir klizmomis – tuomet atvažiuos. Po velnių! Gali sau nevažiuoti. Ir aš pas ją nevažiuosiu! // Tiesą sakant, galiu pragyventi ir be tarpusavio vizitų. Nuolatinės kalbos apie skrandį, kirminus, injekcijas – neturiu jokio noro klausytis <…> ne žmonės, o šūdas ant žiurkių uodegų <…> visos tos ligonės – išsipuščiusios, šilku ir aksomu aprėdytos."[13] Įdomu, kad tuo pačiu metu Dubeneckienės-Kalpokienės dienoraščiuose[14] yra tik skundų dėl amžiaus, kuris trukdo dirbti, tarnauti menui, o dienoraščių tekstui būdingas labai aukštas literatūrinis modusas, dienoraščius galima laikyti grožiniu tekstu. Bet literatūriškumas išryškėja ir laiškuose šalia skundų ir buitinių rūpesčių aprašymų.

Skaitant laiškus, į akis iš karto krinta gausus **eilėraščių ir grožinės prozos citavimas**, o tai neabejotinai suteikia laiškams literatūriškumo modusą. Dubeneckienė-Kalpokienė pasirenka Aleksandro Puškino, Aleksandro Bloko, Sergejaus Jesenino poeziją. Dažnai minimas ir cituojamas prozininkas Nikolajus Leskovas. 1952 m. laiškuose kartojama citata iš Leskovo apsakymo „Kiškio remizas": „Sėju, dvelkiu, sėju, dvelkiu // Rašau prašymą arkivyskupui // Arkivyskupe, mano arkivyskupe // Duok greičiau pinigų!" Citata pasirinkta kaip sausio 19 d. laiško epigrafas ir kartojama iš laiško į laišką. Ypatingu būdu į tekstą įrašyta citata – epigrafas – iš karto sieja laiško tekstą su literatūriniu tekstu, kuris cituojamas, o pats laiško teksto apiforminimas būdingas grožiniam tekstui[15]. Kartais eilėraščių ir prozos citavimas ir yra pagrindinis laiškų turinys. Stebina Dubeneckienės-Kalpokienės atmintis: ji tik keletą kartų neteisingai cituoja tekstą, tačiau iš karto ištaiso klaidas.

Kaip pagrįsti, kodėl Dubeneckienė-Kalpokienė pasirenka cituoti vienokius arba kitokius autorius? Visų pirma, pasirinkimas grindžiamas autoriaus pozicija tų laikų literatūriniame lauke. Visi keturi autoriai buvo gausiai publikuojami, daug kur cituojami. Antra, šių autorių temos sutampa su Dubeneckienės-Kalpokienės nuotaikomis. Trečia, šie autoriai susiję su gimtuoju Dubeneckienės-Kalpokienės miestu Sankt Peterburgu. Mažiausiai susijęs Jeseninas, kuris gyveno Maskvoje, bet mirti jis atvažiavo į Sankt Peterburgą – poetas nusižudė Peterburgo viešbutyje „Angleterre".

Sankt Peterburgas – tai Dubeneckienės-Kalpokienės jautri vieta, ji labai ilgisi savo gimtojo miesto ir svajoja jį aplankyti (tuo metu vadintą Leningradu: „Kai buvo šilta, nuėjau pasivaikščioti prie Nemuno, tai buvo nuostabu! Kraunami garlaiviai, baržos, virvių kvapas, dervos ir garų dūmai, gimtojo Leningrado kvapas visada sukelia liūdesį, bet suteikia ir malonumą" (gegužės 2 d. laiškas); „Aš paprašiau jos atvežti žemės iš Leningrado iš Vasiljevo salos. <…> Kažkaip jau nebesitikiu pamatyti mielo miesto" (rugpjūčio 9 d. laiškas)[16].

Dubeneckienė-Kalpokienė daug skaito apie Sankt-Peterburgą (Leningradą), domisi miesto architektūra, istorija[17] ir apie tai pasakoja savo draugei Didžiokienei. Apskritai Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai dažnai primena **skaitytojo dienoraštį.** Skaitymas – viena svarbiausių Dubeneckienės-Kalpokienės gyvenimo dalių. Nepaisant stipriai skaudančių akių, ji skaito daug. Skaito rusiškai, lietuviškai, vokiškai, nuolat ieško naujų knygų arba dar kartą perskaito senąsias, jeigu nepavyksta rasti naujų, o savo skaitytojos

įspūdžius aprašo laiškuose: „Aš beveik negaliu skaityti, nes mano akys skauda. Taigi ir nežinai, kaip gyventi ir kuo?“ (sausio 19 d. laiškas); „Aš vis dar sužavėta archeologijos, ir taip, kad neinu miegoti ankščiau 2 valandos nakties, negaliu atitrūkti nuo knygos“ (vasario 22 d. laiškas); „Aš neturiu ką skaityti, ir mane tai labai kankina. Knygos yra mano poilsis ir džiaugsmas“ (birželio 14 d. laiškas); „Aš perskaičiau savo knygas dešimtąjį kartą, nes neturiu ką skaityti“ (birželio 19 d. laiškas); „Ką Jūs dabar skaitote? Jei rasite įdomią knygą – prašau rašyti, tuomet paieškosiu“ (gruodžio 8 d. laiškas)[18]. Šis „skaitytojo dienoraštis“ – būtina laiškų dalis, kuri tiesiogiai sieja šiuos laiškus su literatūros pasauliu.

Dubeneckienė-Kalpokienė savo laiškus papildo **lyriniais nukrypimais**. Dažniausiai tai gamtos aprašymai, kuriuos lydi filosofinės mintys, tačiau kartais pasitaiko ir samprotavimų apie gyvenimą, tačiau jau be gamtos vaizdų. Gamtos aprašymuose galima išskirti du motyvus: gamtos elementus, kurie Dubeneckienei-Kalpokienei primena gimtąjį Sankt Peterburgą, ir vaizdą pro jos langą arba iš balkono, kur ji mėgsta sėdėti. Gamtos elementas, kuris ypač primena Peterburgą – tai Nemunas. Nemuno ir Nevos palyginimas tampa nuolatiniu laiškų motyvu ir Nemuno vandens kvapas veikia kaip prisiminimų apie gimtąjį miestą katalizatorius, paverčiant Kauną mažuoju Sankt-Peterburgu[19]: „Nuėjau prie Nemuno, pasivaikščiojau po pakrantes, ilgai žiūrėjau, kaip kranai krauna anglį ir rąstus į baržas. Įsivaizdavau, kad aš prie Nevos ... // Apskritai, pastaruoju metu aš dažnai galvoju apie Leningrado gyvenimą ir taip viską aiškiai-aiškiai matau, lyg tai taip neseniai buvo“ (rugpjūčio 9 d. laiškas); „Šiandien vakare dangus yra toks žaliai-mėlynas, vakaras gana šiltas. Tolumoje girdisi lokomotyvų švilpukai, žadinantys liūdesį ir norą kur nors išvažiuoti... Judėti. Garlaiviais kaukia Nemune primindami Nevą ir baltas naktis, tačiau panašu, kad pamatyti gimtąjį kraštą liks tik svajonė... amžiams. <...> Ak, Pavlovsk! Ak, Pariulovo! Viskas praėjo ir niekada, niekada nepasikartos, taip ir žmogus paliks šį gyvenimą ir niekada, niekada negrįš! Tas baisus žodis niekada. Tai baugina. Mes būsimų kartų trąšos… Gyvenimo ratas sukasi nuolatos. Ir mes, efemeriški žmonės, gyvename vieną amžinybės akimirką, mes kibirkštis tamsoje“ (birželio 19 d. laiškas)[20].

Įdomu ir tai, kaip Dubeneckienė-Kalpokienė aprašinėja vaizdą, matomą per langą arba iš balkono – tai dailininkės žvilgsnis. Atrodo, kad Dubeneckienė-Kalpokienė nutapė paveikslą, kurį paskui aprašinėja laiške, kartu sukurdama ekfrazės efektą – kito, nežodinio meno kūrinio atkartojimą literatūroje: „Vakar išėjau į balkoną ir pažvelgiau į dangų. <..> Prasideda pavasario aušros, ilgos ir pilkai-mėlynos juostelės horizonte, o pats horizontas paauksuotas, o šviesiai-žaliame danguje virš žemės ryškiai nupieštos medžių šakų juodas būrys. Ak, kaip gražu!“ (1950 m. kovo 10 d. laiškas); „Šiandien ir vakar žavėjausi nuostabiu apšvietimu, saulėlydžiu. Geltona juosta horizonte, o aukščiau danguje mano mėgstamiausios spalvos – žalia pereina į mėlyną toną, o toliau smulkūs alyviniai-mėlyni debesys <...> Nuostabus plonas mėnuo išleido aštrius ragus. <...> Į gamtą, gamtą! Kuo toliau, tuo aiškiau jaučiu, kad esu neatskiriama gamtos dalis ir kad aš po truputį prie jos artinuosi ir jaučiu ją, kaip motinos įsčias. <...> Daug mąstau, dingsta nereikalingos smulkmenos, lieka tik pagrindiniai dalykai“ (1951 sausio 13 d. laiškas); „Apšvietimas tampa gražiu pavasarišku, kurį aš taip labai mėgstu. Tokios švelnios spalvos. Ta alyvinė migla horizonte, toliau žalias dangus ir netrukus prašvis graži, kaip sidabrinė ašara, Venera ..... Nuostabu. Ak, ši pavasario prabudimo paslaptis, kiek čia paslapčių, aš labai jaučiu jas“ (1952 m. balandžio 13 d. laiškas); „Vakarais sėdžiu balkone, naktį neįtikėtinai šilta. Žydi gvazdikai ir šlama laukinis vynmedis. Žvaigždės

ir tolimas abejingas dangus, visada kalbantis apie begalybę ir amžinybę, kyla įvairios mintys“ (1953 m. liepos 4 d. laiškas)[21].

Įdomu tai, kad Didžiokienei tokie lyriniai nukrypimai – gamtos aprašymai – ne tik kad nebūdingi, be netgi ir svetimi. Neišsiųstame 1931 m. laiške Didžiokienė bando pamėgdžioti Dubeneckienės-Kalpokienės aprašymus, bet greitai reziumuoja: „Na, pakaks apie tai – man sunku rašyti apie įvairius saulėtekius ir saulėlydžius, tik aš nustebau, kai pamačiau ir grožėjausi šiandien tuo, apie ką Jūs vakar svajojote“ (1931 m. birželio 31 d. laiškas).

Taigi, Dubeneckienės-Kalpokienės laiškai gali būti biografinių adresatės ir adresantės detalių (pavyzdžiui, santykiai su gimine ir draugais ir t. t.) arba istorinių kultūrinių aplinkybių (pavyzdžiui, parodų organizavimas, tų metų paveikslų pardavimo sąlygos, menininkų tarpusavio santykiai, naujos pensijų reformos įvedimas ir t. t.) šaltiniu. Bet kasdienybės pasaulio konstravimas Dubeneckienės-Kalpokienės laiškuose glaudžiai susijęs su meniniu – literatūriniu – pasauliu. Nors šie autobiografiniai tekstai pilni buitinių detalių, galima išskirti ryškius literatūriškumo bruožus: 1) gausus literatūrinių kūrinių citavimas ir teksto apipavidalinimas kaip literatūrinio teksto (kartais laiškuose yra epigrafas); 2) atsiliepimai apie perskaitytas knygas; 3) meniškas gamtos aprašinėjimas papildytas filosofinėmis mintimis. Vienu ar kitu būdu laiškų literatūriškumas susijęs su nostalgijos jausmu. Dubeneckienė-Kalpokienė puikiai išmoko lietuvių kalbą, skaitė lietuvišką literatūrą, jautėsi neatsiejama Lietuvos kultūros dalimi, apie ką ji liudijo savo autobiografiniuose tekstuose, bet jos laiškų konstravimo ypatumų analizė ir literatūriškumo bruožų paieška rodo, kad savo kasdienybės pasaulį Lietuvoje Dubeneckienė-Kalpokienė konstruoja kaip migrantė, žvelgdama į gimtinę.

Bibliografija

1. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus archyvas, G-161349 – GP-56124.3
2. Didžiokienė B., *Mažosios dailininkės prisiminimai-II*. Sud. R. Rachlevičiūtė, Vilnius: Vilniaus universitetas, Lyčių studijų centras, 2015, p. 288.
3. *Écritures ordinaires*. Sous la direction de Daniel Fabre, Paris: P. O. L., BPI/Centre Georges Pompidou, 1993.
4. Genette G., *Paratexts: thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
5. Jelinek, E. C., ed. *Women's Autobiography: Essays in Criticism*. Bloomington: Indiana University Press, 1980.
6. Lejeune Ph., Le „Je“ des jeunnes filles. *Pratiques Autobiographiques en Russie et en France*. Eds. C. Viollet, E. Gretchanaia, Moskva: IMLI RAN, 2006.
7. *Life writing*. Taylor & Francis Online, 2004-2017, Nr. 1-14. Prieiga per internetą http://www.tandfonline.com/toc/rlwr20/current [žiūrėta 2017-07-15].
8. Misch G., *Geschichte der Autobiografie*, Leipzig und Berlin: Erster Band (Das Altertum), 1907.
9. Olney J., ed. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*, New Jersey: Princeton University Press, 1980.
10. Olney J., *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*, New Jersey: Princeton University Press, 1972.

Nuorodos

[1] Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutartis Nr. LIP-029/2016).

[2] Misch, Georg. *Geschichte der Autobiografie*. Leipzig und Berlin: Erster Band (Das Altertum), 1907. Į anglų kalbą išverstas tik pirmas šio darbo tomas: Misch, Georg. *A history of autobiography in antiquity*, London: Routledge and Kegan Paul Ltd, 1950. Tomas buvo leistas dar tris kartus: 1998 m., 2002 m. ir 2003 m.

[3] Pavyzdžiui, šv. Augustino „Išpažintis“, Jeano-Jacques'o Rousseau „Išpažintis“, Benjamino Franklino „Autobiografija“.

[4] Olney, James, ed. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. New Jersey: Princeton University Press, 1980.

[5] Jelinek, Estelle C., ed. *Women's Autobiography: Essays in Criticism*. Bloomington: Indiana University Press, 1980.

[6] Pažvelgus į paskutinius leidinio *Life writing* numerius, galima pastebėti, kad autobiografinių tekstų tyrinėtojų dėmesio centre azijiečių ir afrikiečių marginalų (pabėgėlių, kalinių, vergų ir t. t.) autobiografiniai tekstai. prieiga per internetą http://www.tandfonline.com/toc/rlwr20/current [žiūrėta 2017 07 15].

[7] *Écritures ordinaires*. Sous la direction de Daniel Fabre. Paris: P.O.L., BPI/Centre Georges Pompidou, 1993.

[8] De Certeau, Michel. *The Practise of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press, 1980; Edensor, Tim. *National Identity, Popular Culture and Everyday Life*. Oxford, New York: Berg, 2002; Highmose, Ben. *Everyday Life and Cultural Theory: An Introduction*. London and New York: Routledge, 2002.

[9] Olney, James. *Metaphors of Self: The Meaning of Autobiography*. New Jersey: Princeton University Press, 1972.

[10] Jau antikos literatūroje laiškai įsitvirtina kaip literatūrinis žanras. Įtakingiausiu tų laikų laiškų modeliu tampa Ovidijaus kūrinys „Herojės" arba „Laiškai". Tai penkiolika fiktyvių herojų (Penelopės, Briseidės, Medėjos, Fedros) laiškų mylimiesiems. Ovidijus perkūrė žinomus mitologinius įvykius, pavaizdavo juos iš neįprastos perspektyvos: tai kenčiančios moters požiūris. Nuo XV a. plėtojasi laiškų klastojimo tradicija. Autoriai pristatydavo savo literatūrinius veikalus kaip tikrus dokumentus, autentiškus laiškus. Laiškų romanų kūrėjai teigė, kad jie tik autentiškų laiškų redaktoriai arba leidėjai, neturintys su šiais laiškais nieko bendra.

Pati garsiausia tokia klastotė pasirodė XVII a. Paryžiuje. Tai „Portugališki laiškai" – penki vienuolės Marianos meilės laiškai ją palikusiam prancūzų karininkui. Šios nedidelės knygutės antraštiniame lape buvo nurodyta tik leidėjo – Klodo Barbeno – pavardė. Trumpame įžanginiame žodyje Klodas Barbenas prisipažino, kad jis atsitiktinai rado šiuos laiškus, jis nežino, nei kam jie buvo adresuoti, nei kas juos išvertė iš portugalų kalbos, bet kadangi šie laiškai visiems skaičiusiems labai patiko, jis nusprendė laiškus išleisti. Laiškai tikrai visiems patiko, iš karto tapo labai populiarūs ir išprovokavo nemažai klastočių. Pasirodė „Atsakymai į Portugališkus laiškus", „Nauji atsakymai į Portugališkus laiškus" ir daug vienuolės Marianos laiškų atkartojimų. „Portugališki laiškai" atkreipė dėmesį ir į ankstesnį, XII a., meilės susirašinėjimą – į istorinių personažų viduramžio filosofo Abelaro ir jo mokinės Eloizos laiškus, kuriuos pradėjo publikuoti tuo pačiu vienu viršeliu su „Portugališkais laiškais" (Abelaras ir Eloiza, skirtingai nei vienuolė Mariana, yra gerai žinomi istoriniai personažai, bet vėlgi yra abejonių dėl Eloizos laiškų autentiškumo. Yra prielaidų manyti, kad Eloizos laiškus parašė Abelaras, t. y. vėl suklastotas moters balsas: vyro raštas pakeičia ir falsifikuoja moterų raštą).

XVIII a. suklestėjo epistolinio romano žanras. Vieni populiariausių šio žanro romanai – Samuelio Richardsono kūriniai. Vienas iš Richardsono gerbėjų – Jeanas-Jacques'as Rousseau – Richardsono paskatintas parašė laiškų romaną „Julija, arba naujoji Eloiza. Dviejų įsimylėjėlių laiškai". Romano pavadinimas nurodo į Abelaro ir Eloizos meilės istoriją ir laiškus, kurie tais laikais buvo išleisti net keletą kartų. Rousseau romanas tapo laiškų rašymo modeliu. Moterys citavo romaną savo dienoraščiuose, stengėsi sekti Julijos laiškų pavyzdžiu (Lejeune, Philippe. Le „Je" des jeunnes filles. Pratiques Autobiographiques en Russie et en France (Viollet, Catherine et Gretchanaia, Elena eds). Moskva: IMLI RAN, 2006, p. 13–30).

[11] Mes negalim būti tikri, kad turim visą epistoliją ir nėra dingusių, neišsaugotų ar sunaikintų laiškų.

[12] Laiške nuo 1952 m. lapkričio 4 d. skaitome: „Gerbiamoji Varvara Radionovna (mes dabar kreipiamės viena į kitą „gerbiamoji", Jūs taip pradėjote kreiptis)", bet paskui adresatė vėl tampa „mieląja".

[13] Didžiokienė, Barbora. *Mažosios dailininkės prisiminimai-II* (Rachlevičiūtė, Ramutė sud.). Vilnius: Vilniaus universitetas, Lyčių studijų centras, 2015, p. 288.

[14] Dienoraščiai saugomi privačioje kolekcijoje ir šiuo metų rengiami publikuoti.

[15] Daugiau apie epigrafo funkcijas grožiniuose ir autobiografiniuose tekstuose Gérard'o Genette darbe „Paratekstai: interpretacijos slenkščiai": Genette, Gerard. *Paratexts: thresholds of interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

[16] Galima pateikti ir daugiau pavyzdžių.

[17] Įdomu tai, kad ji niekada nerašo apie Leningrado blokadą

[18] Galima pateikti daugiau pavyzdžių.

[19] Pasakytina, kad Didžiokienė, savo autobiografiniuose tekstuose prisimindama Sankt Peterburgą, nelygina Kauno su savo vaikystės miestu. Dubeneckienės-Kalpokienės laiškuose Kaunas lyginamas su Sankt Peterburgu nuolat.

[20] Galima pateikti daugiau pavyzdžių.

[21] Galima pateikti daugiau pavyzdžių.

Natalja KAPOČĖ

HOW A MIGRANT ARTIST CONSTRUCTS THE EVERYDAY WORLD IN HER AUTOBIOGRAPHICAL TEXTS: THE CORRESPONDENCE OF OLGA DUBENECKIENĖ-KALPOKIENĖ AND BARBORA DIDŽIOKIENĖ

Summary

In 1919, the Petersburgian Olga Švedė-Dubeneckienė-Kalpokienė (1891–1967) emigrated from Russia to Lithuania together with her husband Vladimiras Dubeneckis. After moving to Berlin for a period of time, she settled permanently in Kaunas in 1921. Another Petersburgian emigrated to Lithuania in the same year as well: Barbora Didžiokienė (1896–1976), who had married the Lithuanian painter Vladas Didžiokas while still living in Petersburg. The two women became friends and started corresponding. The majority of their extant letters were written in the period from 1950 to 1967. The National Čiurlionis Museum in Kaunas is the repository of 246 letters and cards sent by Dubeneckienė-Kalpokienė and addressed to Didžiokienė as well as of 11 letters that were written by Didžiokienė and addressed to Dubeneckienė-Kalpokienė but never sent out. This article discusses the structure and distinguishing features of this correspondence.

Keywords: autobiographical texts, forms of literariness in autobiographical texts women's correspondence, women-artists, studies of everyday life, migration studies.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Iš archyvų

Daiva DAPKUTĖ

Amerikos lietuvių krepšininkų kelionę į okupuotą Lietuvą prisimenant

2017 m. rugpjūčio mėnesį suėjo 50 metų nuo dar vieno gerokai primiršto istorinio įvykio – Amerikos lietuvių krepšininkų kelionės į okupuotą Lietuvą. Tai buvo vienas pirmųjų lietuvių išeivių bandymų pralaužti geležinę uždangą ir užmegzti ryšius su Lietuvos žmonėmis, be to – sėkmingas. Kita vertus, tai buvo vienintelis toks sporto įvykis per visą okupuotos Lietuvos laikotarpį, kai, pasinaudojus palankia tarptautine situacija ir atšilimo politika Sovietų Sąjungoje (jau po metų po Prahos įvykių tokia kelionė būtų buvusi sunkiai įmanoma), buvo suorganizuotas išeivijos sportininkų komandos atvykimas ir varžybos sovietinėje Lietuvoje.

Yra kelios išeivijos krepšininkų kelionės į Lietuvą užuomazgos versijos. Anot vienos jų, viskas prasidėjo Lietuvoje, kai 1966 m. pabaigoje Kauno „Žalgirio“ vyr. treneris Vytautas Bimba pasiūlė Vytautui Kazakevičiui (tuometiniam „Tėvynės balso“ redaktoriaus pavaduotojui, o nuo 1967 m. – Kultūrinių ryšių su lietuviais užsienyje komiteto pirmininko pavaduotojui) pasikviesti į Lietuvą Amerikos lietuvių krepšininkus. Šis parašė laišką išeivijos žurnalistui Edvardui Šulaičiui, o E. Šulaitis susisiekė su Čikagos ASK „Lituanicos“ klubo pirmininku ir šio klubo krepšinio komandos treneriu Rimantu Dirvoniu. Kita versija, kad sumanymas vykti į Lietuvą žaisti krepšinį gimė 1965 m. išeivijoje. E. Šulaičio pasakojimu, būtent jis 1965 m. rudenį pasiūlęs tokių krepšinio rungtynių projektą V. Kazakevičiui, o R. Dirvonis apie tokią idėją jau buvo kalbėjęs 1965 m. Vyriausiojo fizinio auklėjimo ir sporto komiteto suvažiavime[1].

Užtruko nemažai laiko, kol gimusi idėja galėjo virsti realybe. Ši krepšininkų kelionė žymėjo visiškai naują ir gana radikalų sovietinės Lietuvos politikos ir santykių su išeivija posūkį. Pritarimas tokiai idėjai turėjo ateiti iš aukščiausių tiek Lietuvos, tiek Sovietų Sąjungos partijos ir saugumo komiteto (KGB) atstovų. Pasak V. Kazakevičiaus, nors pats LKP CK pirmasis sekretorius Antanas Sniečkus rėmė šią iniciatyvą, įvairiose sovietinėse struktūrose netrūko pasipriešinimo rengiamai kelionei, baimintasi galimų antisovietinių akcijų ir poveikio lietuvių visuomenei[2]. Ne ką lengviau išvykos iniciatoriams sekėsi išeivijoje, kur jiems teko susidurti su visuomenės baime, nepasitikėjimu, įtarimais, neretai netgi su tiesioginiais

kaltinimais išdavyste ar grasinimais ekskomunikuoti išvykos organizatorius iš lietuvių bendruomenės[3].

Gavęs konkretų pasiūlymą organizuoti krepšininkų kelionę R. Dirvonis susisiekė su bendraminčiais, Akademinio skautų sąjūdžio nariais Vytautu Germanu ir Raimundu Mieželiu. Būtent šios trijulės iniciatyva buvo sudarytas išvykos į Lietuvą koordinatorių komitetas. Į organizacinį komitetą įėjo daugiausia jaunosios kartos įvairių organizacijų atstovai[4]. Visą laiką buvo stengiamasi parodyti, kad ši išvyka kilo privačių žmonių iniciatyva ir neturėjo jokių ryšių su kokiomis nors išeivijos politinėmis organizacijomis. Dalis išeivijos visuomenės ir ypač vadovaujančios politinės organizacijos (Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas, Amerikos lietuvių taryba ir kt.) buvo nusistatę prieš kelionę, jų nuomone, tokie ryšiai nenaudingi nė vienai pusei, silpnina lietuvių laisvės kovos ryžtą ir netgi kelia pavojų JAV vykdomai Lietuvos aneksijos nepripažinimo politikai. Išvykos organizatoriai dėl kelionės ir galimos JAV valdžios reakcijos į tokius ryšius su sovietine Lietuva susisiekė su įvairių JAV valdžios institucijų, taip pat Valstybės departamento atstovais ir visur gavo atsakymą, kad tokia kelionė neturės jokios įtakos nepripažinimo politikos linijai[5]. Išeivijos visuomenės susiskaldymas, nepasitikėjimas ir kaltinimai išvykos organizatorius lydėjo ne tik rengiant išvyką, bet ir po jos. Kai kurie organizacinio komiteto nariai ir krepšininkai, neatlaikę visuomenės spaudimo, pasitraukė ir nedalyvavo rengiant kelionę. Kita vertus, nemaža dalis išeivijos visuomenės finansiškai parėmė rengiamą išvyką, taip išreikšdami paramą šiai iniciatyvai[6].

Nepaisant įvairių trukdžių ir pasipriešinimo tiek išeivijoje, tiek sovietinėje Lietuvoje, idėją pavyko įgyvendinti. 1967 m. rugpjūčio mėnesį į kelionę išsirengė 15 žmonių grupė. Krepšinio komandą sudarė komandos kapitonas Jonas Kaunas, Alfredas Galinaitis, Romualdas Gudas, Jurgis Jankauskas, Valteris Jansonas, Romas Miknaitis, Daumantas Miniotas, Aloyzas Razutis, Antanas Šepetavičius ir Rimantas Dirvonis (komandos treneris). Su grupe taip pat vyko išvykos koordinatoriai Rytas Babickas ir Raimundas Mieželis. Lietuvoje išeivijos krepšininkai prabuvo dvi savaites (rugpjūčio 17–31 d.), sužaidė penkerias rungtynes, iš kurių dvejas laimėjo, trejas pralaimėjo. Buvo rungtyniaujama su Vilniaus „Statyba“, Vilniaus studentų rinktine, Vilniaus „Žalgiriu“ ir Kauno „Žalgiriu“. Vengiant galimų antisovietinių akcijų ir didesnio visuomenės susidomėjimo, apie rengiamas varžybas informacija nebuvo skelbiama, varžybos vyko pusiau viešai (skelbimai apie būsimas rungtynes iškabinti tik prieš pat renginį), ne pagrindinėse krepšinio salėse, bet mažesnėse salėse Trakuose, Vilniuje, Druskininkuose[7]. Nors prieš kelionę buvo žadėta rungtynes surengti Kaune, į Kauną krepšinio rinktinė buvo atvežta tik kaip turistai, paaiškinus, kad varžybos čia negali būti surengtos „dėl pagrindinių salių užimtumo“.

Be varžybų, išeivijos krepšininkams buvo surengtos turistinės kelionės į Vilnių, Kauną, Trakus, Druskininkus, vyko įvairūs oficialūs susitikimai su Lietuvos krepšinio veteranais, sporto organizacijomis, netrūko ir privačių susitikimų su Lietuvos žmonėmis, giminėmis ir pažįstamais. Abi pusės laikėsi susitarimo ir vengė kokių nors politinių motyvų ar propagandinių akcijų. Tiesa, ne visai – kiekvienas šios sportinės-turistinės išvykos dalyvis slapta su savimi vežėsi įvairių Algimanto Mackaus knygų leidimo fondo ir „Draugo“ knygyne nusipirktų knygų, „Metmenų“ žurnalų, kuriuos sėkmingai pavyko pravežti ir vėliau išdalyti sutiktiems žmonėms[8], o kelionės dalyvių švarkus ir krepšinio uniformas puošė Gedimino stulpai. Pasipuošę šiais tautiniais ženklais krepšininkai atvirai vaikščiojo miestų gatvėmis ir

dalyvavo susitikimuose, dėl to netgi sulaukė sovietinių atstovų priekaištų[9].

Organizatoriai ir dalyviai liko patenkinti kelione – buvo aplankyta sovietinė Lietuva, sužaistos kelerios krepšinio rungtynės, išvengta politinių propagandinių situacijų, užmegzti privatūs santykiai su lietuvių kultūrine inteligentija. Krepšininkų kelionė buvo pirmasis žingsnis, pirmoji didesnė išvyka į sovietinę Lietuvą, pramynusi kelius ir turėjusi nemažą postūmį vėliau besiplėtojantiems ryšiams su Lietuvos žmonėmis. Septintojo dešimtmečio pabaigoje – aštuntajame dešimtmetyje atsirado grupės, rengusios įvairias Lietuvos menininkų keliones, gastroles ir parodas išeivijoje, daugėjo žmonių, privačiai arba grupėmis vykstančių į sovietinę Lietuvą. Tai vyko vėliau, kai pasipriešinimas vadinamiesiems „ryšiams su Lietuva" jau buvo susilpnėjęs ir išeivijoje įvairiais būdais buvo ieškoma plyšių geležinėje uždangoje bei bandoma jais pasinaudoti mezgant ryšius su lietuviais. 1967 m. sugrįžusių lietuvių krepšininkų išeivijoje laukė dar labiau įkaitusi politinė situacija. Krepšininkų kelionė ne tik nenuramino, bet dar daugiau pakurstė aistras ir išeivijoje vyravusius prieštaravimus dėl ryšių su okupuota Lietuva[10]. Išeivijos spaudoje netrūko įvairių šmeižtu, kaltinimais ir neapykanta persunktų straipsnių prieš tuos, kurie laikėsi kitokios pozicijos. Susiskaldymas ir nepasitikėjimas neretai pasiekdavo tokį lygį, kad buvę bendraminčiai nustojo bendrauti, daugelis laikraščių atsisakydavo spausdinti diskusijas keliančius straipsnius, o su nepelnytais kaltinimais išdavystėmis ar net tarnavimu bolševikams susidūrę žmonės jautėsi įskaudinti, izoliuoti ir stumiami iš lietuvių bendruomenės. Į tokią įkaitusią aplinką sugrįžo krepšininkai, kuriems taip pat teko patirti nemažai nepasitikėjimo ir priekaištų išeivijoje.

Sovietinei pusei ši krepšinio kelionė nebuvo itin naudinga, nebandyta jos panaudoti politiniams propagandiniams tikslams pristatant „sėkmingus ryšius su išeivija", nebandyta naudoti kokioms nors dezinformacinėms ar kompromitavimo akcijoms. Tad neturėtų būti keista, kad sėkmingai prasidėjusiems sportiniams ryšiams tarp okupuotos Lietuvos ir išeivijos nebuvo lemta tęstis – 1967 m. krepšininkų kelionė buvo pirmoji ir vienintelė per visa Lietuvos okupacijos laikotarpį. Daugiau panašių kelionių nebuvo. Kitą kartą išeivijos sportininkai vyko rungtyniauti į Lietuvą tik 1991 m. vasarą, kai Lietuva jau buvo nepriklausoma valstybė ir išeivijos sportininkai galėjo atvykti į Lietuvoje rengiamas Pasaulio lietuvių sporto žaidynes.

Įdomu, kad ši istorinė krepšininkų kelionė iki šiol nėra sulaukusi platesnio istorikų, tyrinėtojų dėmesio. Dažniau apie krepšininkų kelionę užsimenama pristatant ryšių su okupuota Lietuva klausimą ir diskusijas išeivijoje[11]. Bene vienintelis išsamus straipsnis, analizuojantis ne tik pačią išvyką, bet ir to meto tarptautinę situaciją, išeivijos ir okupuotos Lietuvos ryšių kontekstą, yra dar 1998 m. „Akiračių" mėnraštyje paskelbtas Liūto Mockūno straipsnis.[12] Iš kitos – sovietinės Lietuvos – pozicijos šią kelionę plačiau aprašė Vytautas Kazakevičius[13]. Nieko keisto, kad sovietinėje Lietuvoje šis įvykis buvo aprašytas trumpai ir tik sportiniu požiūriu sporto laikraščiuose, vengiama išvyką plačiau pristatyti ir reklamuoti. Galbūt dar galima būtų surasti ne vieną liudininką, prisimenantį tais metais atvykusius išeivijos krepšininkus, galbūt netgi dalyvavusį krepšinio rungtynėse, – tokie žmonių prisiminimai būtų ypač vertingi ir padėtų atskleisti šios kelionės svarbą bei reikšmę to meto Lietuvos žmonėms. Kita vertus, kaip nebūtų keista, nėra išlikę platesnių ir pačių išvykos dalyvių prisiminimų. Galbūt įtakos turėjo nepalanki ir netgi priešiška atmosfera išeivijoje, kai grįžę išvykos dalyviai buvo sutikti priešiškai, o nuoskaudos dėl tokios išeivijos pozicijos liko net ir prabėgus trims dešimtmečiams.[14] Galbūt dėl to daugelis jų nebuvo linkę apie šią

kelionę daug kalbėti, o galbūt paprasčiausiai sporto žmonės nelinkę į didesnius pasakojimus ar rašymus, jiems lengviau pasakojimus kurti sporto aikštelėse.

Čia publikuojami dveji skirtingi liudijimai apie 1967 m. krepšininkų kelionę į okupuotą Lietuvą. Pirmasis – vieno iš išvykos iniciatorių Tomo Remeikio[15] archyve išlikęs rankraštis „Gintaro žemėje" – liudijimas, surašytas kelionės dalyvio ką tik sugrįžus iš sovietinės Lietuvos. Neaišku, kokiu tikslu buvo rašytas rankraštis – galbūt planuota jį paskleisti plačiau arba paskelbti išeivijos spaudoje, bet šios minties vėliau atsisakyta. Greičiausiai jis buvo paskleistas tik tarp išvykos dalyvių ir organizatorių kaip pasakojimas apie įvykusią kelionę. Rankraštis nepasirašytas, spėjama, kad jo autorius buvo Raimundas Mieželis[16]. Trumpai pasakojama apie įvykusią kelionę, pateikiamos išvykos dalyvių nuotaikos ir kelionės vertinimai. Daugiausia dėmesio skiriama tiems klausimams, kurie tuo metu išeivijoje kėlė daugiausia diskusijų, t. y. ryšiai su sovietine Lietuva. Ar tokie ryšiai reikalingi, ar naudingi išeivijai ir Lietuvos žmonėms, ar negali pakenkti išeivijos vykdomai politinei veiklai ir nepriklausomybės siekiams? Išvykos dalyvių nuomone, krepšininkų kelionė buvo taiklus atsakas į šiuos klausimus – tokie ryšiai reikalingi ir labai laukiami, Lietuvos žmonės nori pažinti išeiviją ir Vakarus, nori, kad informacija apie Lietuvos žmones ir jų pasiekimus pasiektų Vakaruose gyvenančius lietuvius. Kadangi išeivijoje buvo baiminamasi, kad sovietinės sistemos nepažįstantį jaunimą gali paveikti sovietinė propaganda, kad jie gali grįžti „praplautomis smegenimis" ar net įtikėję sovietinės sistemos pranašumu, išvykos dalyviai liudijo, kad įvyko priešingai – ši kelionė tik sustiprino jų lietuviškumą ir pasididžiavimo Amerika jausmą: „Lietuva vėl tapo konkrečia tikrove, artima ir mylima šalimi. Toks įspūdis iš visų jaunesniųjų, aplankiusių Lietuvą" (...) „Pamačiau kaip žmonės gyvena ir pradėjau įvertinti Ameriką ir tai sukėlė manyje išdidumo jausmą". Tai atsakymas tiems, kurie bijo, kad sąlyčio su sovietine santvarka pasekoje, jaunimas gali ta santvarka užsikrėsti"[17]. Išvykos dalyvius stebino šiltas sutikimas ir artumo jausmas, lyg po trumpo laiko susitinka seni draugai, o ne žmonės, išvykę prieš du dešimtmečius. Visa tai perteikiama publikuojamame rankraštyje „Gintaro žemėje". Bene geriausiai krepšininkų išvykos dalyvių nuotaikas atspindi paskutiniai gana sentimentalūs rankraščio žodžiai: „Rungtynes pralaimėjome. Tai kas, mes dalyvavome, laimėjo Lietuva. Tik tai yra svarbu. Mes parodėme jiems, kad yra žmonių, kuriems jie dar rūpi, mes dalinomės gėrimu, mes kartu juokėmės ir verkėm; aš tikiuos, kad jie nepamirš mūsų kaip ir mes jų. Mes kaip lietuviai turime grįžti ten vėl ir vėl, kiek tik įmanoma. Nesvarbu koks didelis ar mažas skaičius. Nesvarbu ar kaip šokėjai, dainininkai, sportininkai, bet mes turime grįžti."[18]

Antrasis tekstas – prisiminimai, surašyti po išvykos prabėgus 40 metų[19]. Šių prisiminimų autorius – Leonas Sabaliūnas[20]. Jis, kaip ir Bronius Vaškelis[21], nebuvo tiesiogiai susiję su krepšininkų kelione, bet 1967 m. lankėsi Lietuvoje studijų ir mokslinių tyrimų tikslais. Lietuvoje jie susitiko su atvykusiais krepšininkais, dalyvavo krepšinio varžybose ir susitikimuose su vietos lietuviais. L. Sabaliūnui labiausiai įstrigo prisiminimai apie Gedimino stulpus, kuriais puošėsi krepšininkai. Jis aprašo, kaip į Gedimino stulpus reagavo paprasti žmonės ir kiek priekaištų dėl tautinės simbolikos demonstravimo jam teko išklausyti iš Ričardo Vaigausko[22]. Prisiminė jis tuo metu Lietuvoje sutiktus žmones ir užsimezgusias pažintis.

Tiek L. Sabaliūnui, tiek krepšinio kelionės dalyviams ši išvyka ir bendravimas su lietuviais įsiminė ilgam ir paliko neišdildomus prisiminimus. „Žinoma, tokį vaizdą galima susidaryti tik tiesioginiai bendraujant su

žmonėmis. To vaizdo nerasime „oficialiame“ pasaulyje, kuris yra visiškai supolitintas ir ideologinis ir kuris toli gražu neatstovauja žmonių tikrų nuotaikų ir aspiracijų. Tokioje aplinkoje pasidaro ypač svarbiais neformalūs tiesioginiai žmogiški santykiai ir neoficialūs komunikacijos kanalai. Nutylėjimo ar interpretacijos būdu galima daug ką esmingo ir prasmingo nuslėpti. Tai yra įvykęs faktas kiek tai liečia jaunąją pokario kartą, kuri jau sudaro daugumą Lietuvos gyventojų. Tai turėtų paaiškinti ne tik Lietuvos žmonių troškimą Vakarus pažinti, bet ir išeivijos pareigą tą troškimą bent dalinai patenkinti“, – rašė išvykos dalyviai[23]. „Svaiginantis įspūdis – „mes“ ir „jie“ buvome visi tokie patys!“[24] – prabėgus keliems dešimtmečiams prisiminė L. Sabaliūnas. Sentimentaliai skambantis sakinys atspindėjo ilgus metus grindžiamus ir puoselėjamus išeivijos ryšius su lietuviais krašte, kai sovietiniame pasaulyje, pilname nepasitikėjimo, apgaulės ir baimės, asmeniniai kontaktai, bendravimai su žmonėmis, reti susitikimai ir iš Vakarų atvežamos knygos reiškė labai daug, šalinant nepasitikėjimą ir gerinat tarpusavio supratimą.

Gintaro žemėje

Rugpjūčio 17 d., 1967 m., apie vidudienį nusileidome Vilniaus aerodrome. Koks buvo mūsų jausmas tegali įsivaizduoti tik tas, kuris pats turi laimės vėl sugrįžti ir pamatyti savo gimtinę ir tėvų namus. Tai išgyvenimas, kurio nei vienas išvykos dalyvis nepamirš.

Vilniaus aerodrome buvome labai šiltai sutikti jaunimo, sporto, Inturisto[25], Kultūrinių ryšių su užsienio lietuviais komiteto[26], ir spaudos atstovų, bei tautiniais rūbais pasipuošusių ir gėles nešančių Lietuvos gražuolių. Pirmas nuoširdus įspūdis apie Lietuvos žmones pasiliko per visą viešnagę, kuri tęsėsi beveik dvi savaites.

Viešnagės programa buvo labai plati – nuo turistinių apžiūrų, formalių ir neformalių susitikimų su pavieniais ir grupėmis, vakarinių suėjimų, iki krepšinio žaidynių – liko tačiau laiko ir asmeniškiems pasimatymams su giminėmis, pažįstamais ir bendrai Lietuvos jaunimu. Aplankėme Vilnių ir jo visas įžymybes – Gedimino pilį, Rasų kapines, Aušros vartus, parodas ir t.t. – bei jo šauniąją kavinę – naktinį klubą Dainava, garsėjančią visoje Sovietų Sąjungoje. Vilniuje ir buvo praleista daugiausia laiko. Retai kuriam skaitytojui ką nors naujo galima būtų pasakyti apie senosios sostinės vaizdą, nes jau daug žmonių ten yra buvę ir miestą aprašę. Viena tik galima būtų pastebėti. Vilnius vis dar lieka kosmopolitaninis miestas, kuriame lietuviai sudaro dar mažumą gyventojų. Tikimasi, kad laikui bėgant, miestas turi potencialą sulietuvėti.

Praleidome dieną Kaune, kur aplankėme Karo muziejų, Dailės muziejų, Kūno Kultūros rūmus, ir bendrai visą miestą. Kaunas paliko nepaprastai šilto ir lietuviško miesto įspūdį. Čia mus draugiškai pavaišino ir globojo žymiausi Lietuvos sportininkai. Aplankėme taip pat ir Trakus, restauruojamą pilį, ir sužaidėme rungtynes su Vilniaus studentų rinktine. Galų gale praleidome keletą dienų Druskininkuose, kur apžiūrėjome Čiurlionio namą, gėrėjomės Nemuno krantais, bei sužaidėme porą rungtynių su Lietuvos meisteriu – Kauno Žalgiriu. Atskiri išvykos dalyviai aplankė ir visą eilę kitų Lietuvos miestų.

Viešnagės metu turėjome visą eilę progų sueiti su įvairiomis jaunimo grupėmis, pasidalinti žiniomis apie išeivijos lietuvių gyvenimą ir susipažinti su jų gyvenimu, aplinka ir aspiracijomis. Taip buvome susitikę su Statybos tresto sportuojančiu jaunimu, Juventus klubo nariais (atatiktų išeivijos Korp. Plienas), Vilniaus universiteto rektorium Jonu Kubilium ir studentų atstovais. Druskininkuose bei Kaune teko pabendrauti su Kauno sportininkais. Tai tik iškilesni susitikimų pavyzdžiai. Paliekant Tėvynę, Vilniuje mums buvo suruoštos išleistuvės.

Ši kelionė buvo pirma pokarinė didesnės grupės išvyka į Lietuvą. Turint omenyje tuos didelius karo ir pokario meto išgyvenimus bei politinius pasikeitimus, nenuostabu, kad ši kelionė buvo problematiška tiek išeivijos visuomenėje, tiek pačioje Lietuvoje. Galbūt neperdedant galima pasakyti, kad Lietuvoje buvo daugiau sunkumų krepšininkus priimti, negu krepšininkams išvykon išsiruošti. Atrodo, kad Lietuvoje valdančiuose sluoksniuose, kaip ir išeivijoje, buvo susidarę pro ir con blokai. Ne paslaptis, kad konservatyvus Kompartijos elementas buvo griežtai priešingas išvykai, nes, jo galvosenoje, išvykos dalyviai juk yra daugumoje „buržuazinių nacionalistų" vaikai, be kurių buvo apsieita jau beveik ketvirtis šimtmečio ir nėra reikalo į juos dėmesį kreipti.

Bent dalinai pasipriešinimas išvykai Lietuvą valdančiose sferose apribojo ir mūsų kelionės maršrutą. Nors susirašinėjimuose su atsakingais sporto darbuotojais buvo pasakyta, kad išvykos dalyviai turės progos sužaisti krepšinio rungtynes Vilniuje, Kaune, Šiauliuose, Panevėžyje ir kitur, galutinoje išvadoje rungtynės įvyko tik teritorijoje, kuri Lietuvai nepriklausė prieš karą. Nors Lietuvoje tai buvo bandoma pristatyti kaip simbolinį faktą, gali būti maža abejonių kad, nežiūrint tikrai nuoširdžių kvietėjų pastangų, politiniai sluoksniai vengė mus įsileisti į senąją ir tikrąją Lietuvą. Taip net ir Kaune turėjusios vykti rungtynės neįvyko, neva dėl atatinkamų halių užimtumo. Tiesa, pagrindinės halės iš tikro buvo užimtos, bet su gerais norais būtų buvę galima surasti bent kokios vidurinės mokyklos halę tam reikalui. Atseit, judėjimo laisvė Lietuvoje yra gana ribota.

Politinis pasipriešinimas išvykai taip pat turbūt nulėmė, kad rungtynės buvo iš tikro tik pusiau viešos. Žaidynės vyko mažai žiūrovų talpinančiose salėse. Be to, nors apie įvykusias rungtynes sportinė spauda plačiai aprašė, apie įvykstančių rungtynių vietą ir laiką buvo galima sužinoti tik iš keletos plakatų bei neoficialios komunikacijos būdu.

Žinoma, vietinė politinė padėtis buvo ne vienintelis veiksnys, paribojęs mūsų maršrutą. Kiti turistai tuo pačiu metu iš viso iš Vilniaus neišvažiavo. Įtakos atrodo turėjo ir tarptautinė padėtis, t.y. neseniai įvykęs žydų-arabų karas[27]. Kad pamatėme be Vilniaus Trakus, Druskininkus ir Kauną, bei pavieniai kitus miestus, jau buvo didelė nuolaida ir pastangų rezultatas, kurias tikrai nuoširdžiai išvyką globoję žmonės dėjo.

Nors ir buvome nusivylę nepamatę daugiau Lietuvos, kiek mes jos ir jos žmonių matėme pilnai pateisino dėtas pastangas ten nuvykti. Turint omenyje tas daugiau ar mažiau politines problemas pačioje Lietuvoje išvyka pasisekė geriau, negu buvo galima tikėtis. Nei svečiai, nei jų kvietėjai šioje srityje patyrimo neturėjo. Ir mes ir jie šią kelionę laikėme kaip paprastą turistinę, kad grupė atvyko susipažinti su dabartine Lietuva ir apie tai buvo kalbama spaudoje. Prieš kiekvienas rungtynes buvo pranešama, kad grupė nėra jokia oficiali Amerikos lietuvių rinktinė ar atstovaujanti išeiviją, o susidedanti iš sportą mėgstančių žmonių, kurie atvažiavo aplankyti savo ir savo tėvų žemę, susitikti ir sužaisti keletą draugiškų rungtynių su Lietuvos krepšininkais.

Išvyka pasisekė, nes abi pusės išlaikė žodį vengti politinių situacijų. Išvykos dalyviams neteko dalyvauti jokiame įvykyje, kuris turėtų politinę reikšmę. Išvažiuojant daug kas būkštavo, kad išvyka bus panaudota propagandai, kad reikės minėti revoliucijos penkiasdešimtmetį. Mums nebuvo net prisiminta apie tai, nors visoje Lietuvoje propagandos mašina šią sukaktį paminėti buvo užsukta. Vienintelis sąlytis su, galima sakyti, oficialiais sluoksniais, įvyko Druskininkuose, kur Vykdomasis Komitetas aprodė purvo vonias ir įteikė tautinę juostą viešnagę prisiminti.

Spauda Lietuvoje laikėsi labai objektyviai ir korektiškai. Plačiai rungtynes parašė laikraštis Sportas, išeinąs kas antrą dieną, ir tai

padarė grynai iš sportinio taško. Buvo parašymai ir Gimtajame krašte – taip pat objektyvus ir su minimum nepropagandiniu komentaru. Šis laikraštis dabar yra laisvai gaunamas Lietuvoje ir yra vienas iš pagrindinių, nors ir tendencingų, žinių šaltinių apie išeiviją. Išvyką ir rungtynes trumpiau paminėjo Tiesa, Komjaunimo tiesa, Cernovi Standar ir Vakarinės žinios. Apie aprašymo pobūdį tekalba pačių aprašymų tekstai, kurie daugumoje yra paskelbti šiame leidinyje.

Nedaug galima pridėti prie Sporto reportažų apie rungtynes. Tačiau keletą bendrų įspūdžių apie krepšinį Lietuvoje verta pateikti (...)[28].

Pabaigai, keletas bendrų įspūdžių ir išvadų.

Vienas iš plačiai vartotų argumentų prieš išvyką išeivijos spaudoje buvo teigimas, kad tokių viešnagių Lietuvos žmonės nepageidauja, nes jų (ir išeivijos) nuomone, tokios išvykos įteisinančios esamą padėtį. Kiek tokia nuomonė yra teisinga? Nei vienas išvykos dalyvis niekur negirdėjo, kad blogai padarėme atvažiuodami. Anaiptol, buvome sutikti kaip ilgai laukti svečiai, broliai lietuviai ir giminės. Tokių ryšių Lietuvos žmonės tik pageidauja. Jiems padėtis nėra pažymėta laikinumu ir yra nesuprantami mūsų aiškinimai, kad žmogiškų santykių reikia atsisakyti dėl legalaus principo. Lietuvos žmonės daugiau ar mažiau daleidžia ilgesnį esamos santvarkos laikotarpį ir jų susirūpinimo dėmesys yra skirtas užtikrinti geresnį materialinį būvį ir tautinę egzistenciją. Abu rūpesčiai, jų galvosenoje, bent dalinai sprendžiami artimesnių ryšių su Vakarais pasekoje. Tokia galvosenos tendencija tautoje vaizdžiai liudija, kad išeivijos bent oficialiosios visuomenės užimta pozicija dėl ryšių yra visiškai klaidinga. Visi su kuriais išvykos dalyviams tekos susidurti, džiaugėsi mūsų atvykimu ir linkėjo, kad tai būtų, jų žodžiais tariant, „pirmas žingsnis į platesnį ryšį“. Tokią pat nuomonę parsiveža beveik kiekvienas, grįžęs iš Lietuvos.

Ir ne vien jie geidžia pažinti mus ir Vakarus (ir to pozityvią kontribuciją tautiniam gerbūviui), bet taip pat nori, kad ir jų gyvenimas ir laimėjimai mums būtų žinomi ir pasklistų Vakaruose, tuo praturtinant žmonijos kultūrinį lobyną. Tai paeliacija išeivijai, kad tautos atsiekimų neignoruotume ir padėtume skleisti visame pasaulyje. O dalyviams išvykoje buvo aišku, kad tauta yra tikrai kūrybinga ir potenciali vertybių vystytoja. Visą jų kūrybinį gyvenimą mums pridera sekti ir pasiimti iš jo kas tikrai yra vertinga. Tuo mes tik savo išeivijos kultūrinį gyvenimą praturtinsim ir sau ilgesnį lietuvišką gyvenimą išeivijoje užsitikrinsime.

Su Lietuvos žmonėmis susigyvenimas buvo toks, jog nuo pirmos minutės atrodydavo, kad mes esame seni draugai, vėl susitikę tik po trumpo laiko, o ne po 23 metų. Tas artimas jausmas stebino mus. Ir mums atrodo, kad ir jie tai jautė. Gal dėl to, kad jų problemos, kurias esamose sąlygose jie drąsiai svarsto, yra panašios į mūsų. Jie irgi kalba apie kūrybą, laisvę, tolerancija, jie nori, kad lietuviškas gyvenimas kiltų aukščiau, kad kūryba būtų gilesnė ir prasmingesnė. Ir mes juk tokius pat rūpesčius turime. Pagrindinis tautinis ryšys dar nėra nutrūkęs ir jį reiktų palaikyti stiprų kaipo sąlygą mūsų pačių lietuviškumui sutvirtinti.

Žinoma, tokį vaizdą galima susidaryti tik tiesioginiai bendraujant su žmonėmis. To vaizdo nerasime „oficialiame“ pasaulyje, kuris yra visiškai supolitintas ir ideologinis ir kuris toli gražu neatstovauja žmonių tikrų nuotaikų ir aspiracijų. Tokioje aplinkoje pasidaro ypač svarbiais neformalūs tiesioginiai žmogiški santykiai ir neoficialūs komunikacijos kanalai. Nutylėjimo ar interpretacijos būdu galima daug ką esmingo ir prasmingo nuslėpti. Tai yra įvykęs faktas kiek tai liečia jaunąją pokario kartą, kuri jau sudaro daugumą Lietuvos gyventojų. Tai turėtų paaiškinti ne tik Lietuvos žmonių troškimą Vakarus pažinti, bet ir išeivijos pareigą tą troškimą bent dalinai patenkinti.

Ši kelionė, kaip turbūt kiekvienas dalyvis patvirtins, sustiprino dalyvių lietuviškumą. Lietuva vėl tapo konkrečia tikrove, artima ir mylima šalimi. Toks įspūdis iš visų jaunesniųjų, aplankiusių Lietuvą. Kaip vienas iš dalyvių pareiškė: „Buvo nemigo naktų, buvo liūdnų valandų, bet mane dar daugiau surišo su jais, dar daugiau Lietuvą ir lietuvius – mano brolius myliu. Tai daugiau įkvėpė mane padėti jiems, prakeikti melą, ir kada nors vėl sugrįžti į gintaro žemę – mano Tėvynę". Sustiprėjo ir dalyvių supratimas, kad mūsų gyvenimas yra pranašesnis už jų. Vienas iš dalyvių, Amerikos lietuvis, pareiškė: „Pamačiau kaip žmonės gyvena ir pradėjau įvertinti Ameriką ir tai sukėlė manyje išdidumo jausmą". Tai atsakymas tiems, kurie bijo, kad sąlyčio su sovietine santvarka pasekoje, jaunimas gali ta santvarka užsikrėsti.

Šie įspūdžiai patvirtino įsitikinimą, kad platesni ryšiai su tauta yra abipusiai naudingi ir reikalingi. Iš perspektyvos galima pasakyti, kad išvyka nebuvo „išsišokimas" ar „baisiau už mirtį" ar „klaida"[29], o pirmas žingsnis – tikslus ir reikalingas žingsnis – kuris yra daug kartų pakartotinas. Visi argumentai prieš išvyką buvo nepagrįsti ir nepatvirtinti patirties. Anaiptol, ryšių su kraštu patirtis iki šiol parodė tų ryšių naudingumą lietuvių tautai, tiek krašte tiek išeivijoje. Tie, kurie šią išvyką rėmėme ir organizavome turbūt sutiksime su sekančiais vieno dalyvio žodžiais, surašytais jau pakeliui atgal į Ameriką: „Rungtynes pralaimėjome. Tai kas, mes dalyvavome, laimėjo Lietuva. Tik tai yra svarbu. Mes parodėme jiems, kad yra žmonių, kuriems jie dar rūpi, mes dalinomės gėrimu, mes kartu juokėmės ir verkėm; aš tikiuos, kad jie nepamirš mūsų kaip ir mes jų. Mes kaip lietuviai turime grįžti ten vėl ir vėl, kiek tik įmanoma. Nesvarbu koks didelis ar mažas skaičius. Nesvarbu ar kaip šokėjai, dainininkai, sportininkai, bet mes turime grįžti".

Leonas Sabaliūnas

1967-ieji. Gedimino stulpai sporto aikštėje

Nors tais metais iš Amerikos Lietuvon skridau savo moksliniams tyrinėjimams ieškoti medžiagos universiteto ir partijos istorijos instituto bibliotekose, Vilniuje vykusias krepšinio rungtynes su išeiviais stebėjau. Keletas įspūdžių mano atminty tebeliko neišdildomi.

Prisimenu, gausėjančios užatlantinės pažintys ir dažnėjantys abipusiai lankymaisi stiprino vidinę išeivijos nesantaiką. Vieni Amerikos lietuviai bijojo okupanto pastangų palaužti jų kovos dvasią, kiti manė esant būtina bendrauti su kaip galima didesniu Lietuvos gyventojų skaičiumi. Krepšininkų idėjos rėmėjai ir organizatoriai – kaip Rytas Babickas, Rimantas Dirvonis, Jonas Kaunas, Raimundas Mieželis, (pačioj išvykoj nedalyvavę) Tomas Remeikis, Edvardas Šulaitis, Algis Zaparackas ir kiti – vis dėlto ryžosi žaidimo aikštėje su Lietuva pabendrauti. Provokacinių spąstų jie nesitikėjo, nors netikėtumų galimybės ir neatmetė. Ir manęs, ir dar vieno asmens jie prašė stebėti Vilniaus aplinką ir apie įtartinus mostus juos tuojau pat painformuoti. Tuos jų prašymus gan greitai pamiršau, nieko įtartina nepastebėjau, ir vėliau galvojau, kaip aš būčiau galėjęs sportininkus nuo kelionės atbaidyti, net jei būčiau nujautęs kažką negera.

Prisimenu, iš Amerikos atvykę krepšininkai aikštėje puošėsi Gedimino stulpais. Gana dideliame žiūrovų būryje šalia manęs stovėjo maža mergaitė ir vyresnio amžiaus moteris. Atrodė, kad tai jos močiutė. Tie stulpai patraukė mergaitės dėmesį ir ji paklausė, ką tai reiškia. Močiutė atsakė, kad „tai senobinis lietuvių ženklas". Keturių dešimčių praeitis tiktai tą paaiškinimą teleidžia perduoti kabutėmis nusakomu tikrumu.

Prisimenu, prieš pat rungtynes prie manęs priėjo Ričardas Vainauskas, kurį šiek tiek pažinojau iš mūsų kelių susitikimų Niujorke.

Kiek susierzinęs jis man, turbūt kaip Amerikos lietuviui, ėmė gana garsiai, ilgokai ir įkyriai priekaištauti dėl Gedimino stulpų – kas tiems sportininkams, tiems atplaišoms, davė teisę tyčia rodytis lietuvių tautiniais ženklais! Erzelis truko keletą minučių, jaučiausi nepatogiai, nes pats greitai pastebėjau, kad tų priekabių netikėtumas mane kiek suglumino. Maniau, kad į jo priekaištus nesugebėjau protingai atsakyti. Sugrįžęs Amerikon visa tai papasakojau Algimantui Gureckui[30]. Tas, nė minutės negalvojęs, man ir sako: „O aš jam būčiau pasakęs – taigi, aišku, jeigu jūsų sportininkai savo uniformas papuoštų Gedimino stulpais, tai Amerikos lietuviams tikrai nebūtų reikalo to daryti“. Stebėjausi mikliu savo draugo protu.

Prisimenu, mūsų sportininkai pasakojo, kokia rūpestinga buvo vietinė vadovybė, kokia paslaugi, kaip ji stengėsi jiems aprodyti bent pagrindines Vilniaus įžymybes. Pasakojo, kaip juos vedė dar ton aikštėn pasigėrėt Lenino paminklu. O tie sportininkai, dar meniškai neišprusę ir jau kiek nuvargę, to reginio neįvertino: „Po velnių, dar vienas plikis!“

Pagaliau prisimenu, ir kas turbūt svarbiausia, - pirmą kartą Vilniuj susitikom būrelis gerų draugų, kur jau radom ir Bronių Vaškelį. Pralinksmėjom, padrąsėjom, susiradom savo gimines, valdžios palydovai pradėjo kai ką nuleisti pro pirštus, pajutom tą trumpą sovietinės santvarkos atlydį. Pradėjom susitikinėti ir net iki vėlyvos nakties prašnekėti su kai kuriais Vilniaus literatais, dailininkais, mokslo žmonėmis ir kitų sričių kūrėjais, apgraibom susipažindami su jų darbais ir tais darbais buvom apdovanoti. Tų pasižmonėjimų ir pasilinksminimų dalyviai, be mūsų pačių, buvo Vytautas Kalinauskas, Irena Kostkevičiūtė, Petras Repšys, Aušra Sluckaitė, Judita Vaičiūnaitė, Vytautas Valius, Sigutė Valiuvienė, Vytautas Žalakevičius ir galbūt Sigitas Geda, Rimtautas Gibavičius ir Vincas Kisarauskas. Atskirai mačiau dar Juozą Keliuotį, Romualdą Lankauską, Marcelijų Martinaitį, Paulių ir Dana Norkus, ir Vytautą Raudeliūną. Kone visi jie buvo to pusiau viešo tautiškojo pogrindžio žmonės. Svaiginantis įspūdis – „mes“ ir „jie“ buvome visi tokie patys! Panašus Amerikos kaltinimas nesugebėjimu riboti Sovietų įtakos sferų plėtojimosi. Tas pats žmonių tarpe labai paplitęs karo pabaigos aiškinimas. Tie patys didieji tautiniai rūpesčiai. Apčiuopiamos pagalbos Lietuvai aptartis. Kalbos atvirumas nuo pat pirmos dienos iki paskutinės. Lyg mus skyrusių dešimtmečių nebūtų buvę! Ilgam laikui liko brangios pažintys, ryšiai laiškais, ir pažadai keistis knygomis, žurnalais, dailės darbais ir muzikos įrašais.

Nuorodos

1 Kazakevičius V., Kai kultūrininkai ir net politikai vadinti ... krepšininkais. Apie JAV lietuvių viešnagę Lietuvoje 1967 m., *Diena*, 1996 03 05; Mockūnas L., Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 330–331.

2 Kazakevičius V., Kai kultūrininkai ir net politikai vadinti ... krepšininkais. Apie JAV lietuvių viešnagę Lietuvoje 1967 m., *Diena*, 1996 04 02, 04 09; Mockūnas L., Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, p. 332–333.

3 Dapkutė D., Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6–9 dešimtmetyje, *Istorija*, 2001, t. XLVII, p. 41, 42; Mockūnas L., Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, p. 336.

4 Mockūnas L., Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, p. 333–340.

5 *Ten pat*, p. 337–338.

6 Buvo apskaičiuota, kad išvykos išlaidos sieks 12 000 dolerių. Kanados ir Amerikos lietuvių

aukomis reikalinga suma per pora mėnesių buvo surinkta. *Ten pat*, p. 335.

7 *Ten pat*, p. 341–345.

8 *Ten pat*, p. 341–342.

9 Sabaliūnas L., 1967-ieji. Gedimino stulpai sporto aikštėje, *Akiračiai*, 2007, Nr. 11–12, p. 7.

10 Dapkutė D., Kuizinienė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: Atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai" 1968–2005 m*., Vilnius: Versus aureus, 2010, p. 33.

11 Mockūnas L., Lietuvių išeivijos ir krašto santykių dinamika, *Baltų forumas*, 1985, t. 2, Nr. 1, p. 49–67; Dapkutė D., Lietuvių išeivijos santykių su okupuota Lietuva dinamika XX a. 6–9 dešimtmetyje, *Istorija*, 2001, t. XLVII, p. 34–47; Dapkutė D., Kuizinienė D., *Laisvas žodis laisvame pasaulyje: Atviro žodžio mėnraštis „Akiračiai" 1968–2005 m*., Vilnius: Versus aureus, 2010.

12 Liūto Mockūno tekstas „Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą" buvo publikuotas „Akiračiuose" 1998 m. Nr. 7, 8, 9. Vėliau šis tekstas perspausdintas L. Mockūno straipsnių rinkinyje *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, Vilnius: Versus aureus, 2007, p. 321–355.

13 Kazakevičius V., Kai kultūrininkai ir net politikai vadinti ... krepšininkais. Apie JAV lietuvių viešnagę Lietuvoje 1967 m., *Diena*, 1996 03 05 – 1996 07 02.

14 Šulaitis E., Tai buvo prieš 30 metų, *Draugas*, 1997 09 05, Nr. 172 p. 2.

15 Tomas Remeikis (1934–2013) – išeivijos visuomenininkas, politinis veikėjas, politinių mokslų profesorius.

16 Mockūnas L., Kultūrinės infiltracijos pradžia – 1967 m. išeivijos krepšininkų išvyka į Lietuvą, *Nelygiagretės paralelės. Publicistika ir kritika*, p. 349.

17 Gintaro žemėje. Rankraštis. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas, Tomo Remeikio fondas.

18 *Ten pat*.

19 Leono Sabaliūno prisiminimai buvo publikuoti 2007 m. jau Lietuvoje leistuose „Akiračiuose". Žr. Sabaliūnas L. 1967-ieji. Gedimino stulpai sporto aikštėje, *Akiračiai*, 2007, Nr. 11–12, p. 7.

20 Leonas Sabaliūnas (1934–2016) – išeivijos visuomenininkas, politinių mokslų profesorius, Kolumbijos (*Columbia*) universitete apgynęs disertaciją apie Lietuvą 1939–1940 m., vienas iš „Santaros-Šviesos" federacijos iniciatorių ir aktyvių narių.

21 Bronius Vaškelis – išeivijos visuomenininkas, teatrologas, literatūros istorijos tyrinėtojas.

22 Ričardas Vaigauskas – KGB pulkininkas, vienas iš saugumo vadų Lietuvoje.

23 Gintaro žemėje. Rankraštis. Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išeivijos institutas, Tomo Remeikio fondas.

24 Sabaliūnas L. 1967-ieji. Gedimino stulpai sporto aikštėje, *Akiračiai*, 2007, Nr. 11–12, p. 7.

25 Visasąjunginės akcinės bendrovės „Inturistas" Vilniaus skyrius rūpinosi užsienio svečių ir turistų priėmimu, jų ekskursijomis Lietuvoje.

26 Nuo 1964 m. ryšiais su tautiečiais užsienyje rūpinosi specialiai įkurtas Lietuvos kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje komitetas (nuo 1976 m. vadintas Kultūrinių ryšių su tautiečiais užsienyje draugija „Tėviškė"), vadovaujamas saugumo ir dažnai buvęs kaip priedanga KGB vykdomiems uždaviniams prieš lietuvių išeiviją.

27 Turima galvoje 1967 m. išaugusią įtampą tarp Izraelio ir jo kaimynių Sirijos ir Egipto, peraugusią į karinį konfliktą.

28 Rankraštyje palikta tuščia vieta, greičiausia planuota rankraštį vėliau papildyti informacija apie Lietuvos krepšinį.

29 Reakcija į išeivijos spaudoje pasirodžiusius kaltinimus ir kritiką, kad krepšininkų kelionė buvo „klaida", „išsišokimas", „baisiau už mirtį".

30 Algimantas Gureckas – išeivijos visuomenininkas, teisininkas, ekonomistas, aktyviai dalyvavęs Pasaulio lietuvių bendruomenės veikloje, vienas iš „Santaros-Šviesos" federacijos narių.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

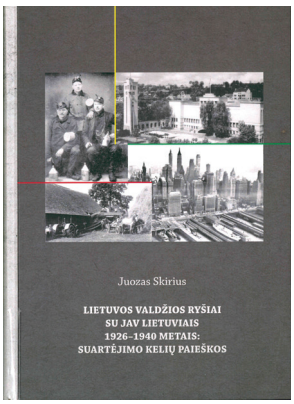
Recenzijos

Daiva DAPKUTĖ

Lietuvos ir lietuvių diasporos santykiai 1926–1940 m.

Juozas Skirius. *Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos*. Monografija. Vilnius: Lietuvos edukologijos universiteto leidykla, 2016. 500 p.

„Manau, visai bereikalinga būtų įrodinėti, jog po visą pasaulį pasklidę mūsų broliai ir sesers turėtų palaikyti kontaktą su Lietuva ir didžiuosiuose, visai tautai bendruose reikaluose turėtume visi sutartinai dirbti, jog turime vieni kitiems eiti talkon, padėti morališkai ir materiališkai. Tai uždavinys labai sunkus, bet įvykdomas. Tik daugiau reikia kontakto, daugiau susiartinimo ir kits kito pažinimo“[1], – taip daugiau nei prieš aštuonis dešimtmečius kalbėjo Draugijos užsienio lietuviams remti[2] pirmininkas Rapolas Skipitis, kviesdamas viso pasaulio lietuvius rinktis į Pirmąjį pasaulio lietuvių kongresą Kaune. Prabėgus beveik šimtui metų nuo anos nepriklausomos Lietuvos ir atkurtai Lietuvos valstybei įžengus jau į trečią dešimtį, migracijos problema ir Lietuvos ryšiai su išeivija vis dar išlieka viena aktualiausių ir sunkiai sprendžiamų problemų. Neretai žvilgsniai krypsta į politikus ir valdžios atstovus bandant klausti, kas daroma ir ką reikėtų daryti ne tik siekiant pristabdyti emigraciją, bet ir bandant pritraukti išeiviją prie Lietuvos, skatinant juos sugrįžti ar investuoti čia savo patirtis ir sukauptą kapitalą. Problemos aktualios, o sprendimų paieškos nėra lengvos. 2016 m. pasirodžiusi istorijos profesoriaus Juozo Skiriaus monografija „Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos“ nagrinėja istorines Lietuvos valdžios patirtis. Kita vertus, galbūt kai kada pažintis su istorinėmis patirtimis galėtų pagelbėti sprendžiant šių dienų emigracijos politikos problemas?

1918–1940 m. Lietuvos istorijoje galima matyti labai panašius procesus: augančią naujos emigracijos į Pietų Ameriką bangą ir valdžios abejingumą, nesidomėjimą emigracija suvokiant, kad šių procesų neįmanoma sustabdyti ir reguliuoti. Tuo pačiu metu didėjo susirūpinimas Pietų Amerikoje gyvenančiais žmonėmis, ypač kai ir taip sunki šių emigrantų padėtis dar pablogėjo vykstant pasaulinei ekonominei krizei. 1932 m. Kaune įsteigta Draugija užsienio

lietuviams remti išeivijai teikė moralinę ir materialinę pagalbą, pinigais ir knygomis rėmė mokyklas, draugijas, lietuvių namus. Buvo kuriami tuo laikotarpiu ne tik Lietuvoje, bet ir kitose valstybėse populiarūs kolonizacijos planai, samprotaujama ir žvalgomasi, kaip geriau organizuoti emigracijos procesus[3]. Tuo pačiu metu galime matyti vykstant priešingą reiškinį, kai kituose kraštuose, pirmiausia JAV, susiformavusi stipri lietuvių diaspora jau tampa svarbia ir įtakinga jėga, galinčia nemažai prisidėti prie naujos valstybės politinio ir ypač ekonominio gyvenimo.

Galima išskirti keletą nepriklausomos Lietuvos santykių su lietuvių diaspora ir emigracijos politikos etapų. Kaip liudija gana išsamūs Vinco Liulevičiaus, Alfonso Eidinto, Gary'io Hartmano[4] ir kitų autorių darbai, itin svarbų vaidmenį išeivija atliko Pirmojo pasaulinio karo ir pokario metais, t. y. modernios Lietuvos valstybės atsiradimo laikotarpiu. Atkūrus nepriklausomybę 1918 m. išeivijoje buvo juntamas didelis pagyvėjimas, tautinis bendruomeninis džiaugsmas dėl savo valstybės ir susirūpinimas Lietuvos padėtimi bei likimu. Į Lietuvą pradėjo plūsti reemigrantai iš JAV, tikėję, kad savo idėjomis ir patirtimis, svetur sukauptu kapitalu savoje valstybėje galės susikurti gerovę ir padėti karo nualintai Lietuvos valstybei. Vis dėlto jų lūkesčiai ne visada atitiko Lietuvos socialinę-ekonominę tikrovę, trūko informacijos ir patirties dirbant Lietuvoje, tarpusavio susikalbėjimą sunkino konfliktai su vietiniais biurokratais, nepalankios valstybės įstatyminės nuostatos, infliacija ir įvairios kitos priežastys. Lietuvos valdžia, suprasdama išeivijos įtaką ir kapitalo svarbą jaunos valstybės ekonomikai, skatino JAV kapitalo sugrįžimą į Lietuvą, išeivijos bendrovių steigimo, verslo perkėlimo iniciatyvas, nors neretam išeiviui toks bandymas baigėsi bankrotu arba sukaupto kapitalo praradimu[5]. Vėlesniais metais užsienio lietuvių ryšiai su Lietuva šiek tiek atšalo ir susilpnėjo, nors įvairios turistinės kelionės, kultūriniai ir sportiniai mainai visą nepriklausomybės laikotarpį išliko svarbiu tarpusavio ryšių elementu. Gana skaudžiai diasporos ryšius su Lietuva palietė 1926 m. gruodžio 17 d. perversmas ir po jo sekę demokratijos apribojimai – išeivijos nepasitenkinimas ir kritika Antano Smetonos režimui ilgiems metams suformavo gana stiprią opoziciją lietuvių diasporoje.

Naujai pasirodžiusi prof. J. Skiriaus monografija skirta šiai įdomiai, aktualiai ir mažai tyrinėtai Lietuvos ryšių su lietuvių diaspora temai. Tiesa, knyga neapima viso nepriklausomos Lietuvos laikotarpio, tyrimas koncentruojamas į laikotarpį po 1926 m. Viena vertus, tokia autoriaus pozicija suprantama – ankstyvasis valstybės kūrimosi laikotarpis ir išeivijos ryšiai su Lietuva pirmaisiais nepriklausomybės metais lietuvių istoriografijoje yra bent šiek tiek analizuoti, o Lietuvos valdžios pozicija po 1926 m. iki šiol buvo tyrinėta labai menkai (daugiausia paties monografijos autoriaus J. Skiriaus anksčiau publikuotuose straipsniuose[6]). Monografijoje tai vienur, tai kitur užsimenama apie 1918–1926 m. Lietuvos valdžios ryšių su JAV lietuviais problemas, tačiau plačiau šis laikotarpis nepristatomas. Nuodugnesnė 1918–1926 m. laikotarpio analizė neabejotinai būtų dar labiau praplėtusi ir taip solidžios apimties (500 psl.) monografiją, vis dėlto stabtelėjimas prie šio laikotarpio (knygos pradžioje arba atskirame skyrelyje) leistų skaitytojui matyti išsamesnį Lietuvos Respublikos emigracijos politikos, ryšių su lietuvių diaspora vaizdą, atsirastų galimybė palyginti, kokios politikos buvo laikomasi iki 1926 m. ir kaip padėtis keitėsi po gruodžio 17 d. perversmo. Pagaliau tai padėtų atsakyti į klausimą dėl atšalusių lietuvių diasporos santykių su Lietuva, kurie buvo susiję ne tik su tautininkų perversmu ir A. Smetonos režimu, bet ir su nusivylimu Lietuva bei valdžios politika ankstesniais metais – tuo metu priimti

emigrantams nepalankūs sprendimai, ribojimai įsigyti nekilnojamąjį turtą ir žemę Lietuvoje, pagaliau valdininkų požiūris į išeiviją ir t. t., visa tai palaipsniui šaldė išeivijos patriotizmą ir norą sugrįžti į Lietuvą.

Nagrinėjamu laikotarpiu JAV lietuviai buvo ekonomiškai, politiškai ir kultūriškai stipriausia bei įtakingiausia lietuvių diasporos dalis. Matyt dėl to ir Lietuvos Respublikos valdžios žvilgsniai daugiausia krypo į šią pusę – sudėtinga Lietuvos ekonomikos būklė būtent tarp JAV lietuvių vertė Lietuvos valdžią ieškoti politinės atramos taškų ir papildomo partnerio prekyboje bei finansiniuose reikaluose. Būtent JAV lietuviai tampa pagrindiniu J. Skiriaus monografijos tyrimų objektu. Vis dėlto, perskaičius knygą, lieka neatsakytas klausimas – koks buvo Lietuvos valdžios požiūris į kitų kraštų lietuvių diasporas? Ar ji matė platesnį diasporos žemėlapį? Ar pagrindinis dėmesys, koncentruojamas į JAV, buvo susijęs tik su ekonominiu pagrindu? Tokie ir panašūs klausimai gali būti pasiūlymai būsimiems tyrimams ir monografijoms, nes ryšiai su lietuvių diaspora dar nėra nuodugniai išnagrinėti ir yra likusi ne viena balta dėmė šiame tyrinėjimų lauke.

Grįžtant prie J. Skiriaus monografijos galima pasidžiaugti, kad atliktas labai svarbus ir reikalingas darbas, išsamiai pristatantis Lietuvos ir diasporos santykius 1926–1940 m. Knygoje vyrauja kelios atraminės temos, aplink kurias sukasi visas pasakojimas. Pradžioje aprašomi pokyčiai išeivijoje po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo: autorius išsamiai pristato skirtingų ideologinių srovių ir jų atstovų požiūrį į perversmą, į A. Smetonos režimą, atskleidžia išeivijos susipriešinimą ir nesutarimus ne tik tarp ideologinių srovių, bet ir pačių srovių viduje, analizuoja tautininkų valdžios poziciją bandant pralaužti susiformavusią opoziciją diasporoje. Pavadinimas „Suartėjimo kelių paieškos“ labai taikliai atspindi sudėtingus tautininkų vyriausybių uždavinius, kuriuos tuo metu jiems teko spręsti. Tautininkai puikiai suvokė išeivijos finansų vaidmenį Lietuvos ekonominiame gyvenime, todėl įvairiomis nuolaidomis stengėsi stiprinti ryšius su išeivija, siekdami ekonominės ir politinės paramos valstybei. Norėdami pralaužti opoziciją ir pritraukti išeiviją jie išbandė ne vieną priemonę – nuo turizmo skatinimo ir kvietimo atvykti į Lietuvą, propagandinio veikimo tarp pačių išeivių iki valstybinių medalių ir ordinų suteikimo atskiriems išeivijos atstovams. Visos šios skirtingos valdžios politikos formos ir būdai analizuojami J. Skiriaus monografijoje. Daugiausia dėmesio knygoje skiriama ekonominiams santykiams ir jų analizei – Lietuvos valdžios pastangoms pritraukti diasporos kapitalą, svarbias ir reikalingas valstybei investicijas (ypač po visą pasaulį skaudžiai palietusios ekonominės krizės), pastangoms telkti JAV lietuvius verslininkus, užmegzti artimesnius lietuvių ir JAV lietuvių prekybinius, ekonominius ryšius, organizuoti bendras ekonomines konferencijas, teikti platesnę informaciją JAV verslininkams apie galimybes investuoti Lietuvoje. Knygoje analizuojama ne tik Lietuvos valdžios pozicija, bet ir pristatoma visuomeninių organizacijų (pvz., Vilniui vaduoti sąjungos, Draugijos užsienio lietuviams remti) veikla, daug dėmesio skiriama atskirų asmenybių (diplomatų Broniaus Kazio Balučio, Povilo Žadeikio, Petro Daužvardžio, intelektualų visuomenininkų Mykolo Biržiškos, Fabijono Kemėšio, Kazio Pakšto ir kt.) darbams. Šie žmonės gerai jautė to meto išeivijos gyvenimo problemas ir aktualijas, galėjo pasiūlyti rekomendacijas Lietuvos valdžiai ir patys konkrečiais veiksmais prisidėti prie Lietuvos ir lietuvių diasporos suartinimo. Autoriaus dėmesio taip pat sulaukia atskirų organizacijų ir jų atstovų (Mykolo Biržiškos, Rapolo Skipičio, Vinco Uždavinio ir kt.) vizitai JAV aplankant įvairias lietuvių kolonijas. Žinoma, svarbiausias

tokių misijų tikslas buvo finansinis (siekiama surinkti išeivijos finansinę paramą įvairiems Lietuvos darbams), tačiau tuo pačiu metu jos puikiai atliko diplomatinį-propagandinį darbą tarp skirtingų išeivijos ideologinių organizacijų. Knygos pabaigoje autorius trumpai pristato kritinius valstybei 1939–1940 metus, kai susirūpinus valstybės likimu vėl atsigręžiama į išeiviją ir bandoma ją telkti bei vienyti politinei veiklai – remti Lietuvos nepriklausomybę.

Tai tik trumpas plačios ir sudėtingos Lietuvos ir išeivijos santykių problematikos pristatymas, kurią autorius išsamiai analizuoja monografijoje. Joje panaudota labai plati įvairiose Lietuvos ir užsienio archyvinėse institucijose surinkta archyvinių ir publikuotų šaltinių bazė, dauguma šaltinių mokslinėje apyvartoje panaudoti pirmą kartą. Knygoje pateikiama daug naujos, mažai žinomos informacijos, įvairių faktų, statistinių duomenų, tarp kurių skaitytojui kartais kyla pavojus pasiklysti. Kartu ši monografija atskleidžia knygos autoriaus ilgų metų mokslinių tyrimų patirtį – tarp šių įvairių organizacijų, faktų, duomenų autorius jaučiasi kaip žuvis vandenyje, pindamas įdomų, sudėtingą to meto Lietuvos emigracijos politikos vaizdą. Knyga praturtina lietuvių istoriografiją dar vienu solidžiu analitiniu tyrimu, kuris užpildo nemažai tyrimų spragų. Ši knyga neabejotinai bus naudinga kitiems tyrinėtojams ir sudarys tvirtą pagrindą, nuo kurio bus lengviau atsispirti vykdant tolimesnius Lietuvos Respublikos emigracijos politikos tyrimus. Ji turėtų pritraukti ir platesnės tarpukario Lietuvos ir diasporos istorija besidominčios visuomenės dėmesį.

J. Skiriaus knyga „Lietuvos valdžios ryšiai su JAV lietuviais 1926–1940 metais: suartėjimo kelių paieškos“ išsamiai atskleidžia įvairiapuses Lietuvos valdžios 1926–1940 m. pastangas užmegzti ir stiprinti ryšius su JAV lietuviais. Galbūt ne visos pastangos buvo sėkmingos, tačiau santykiai tarp Lietuvos ir diasporos palaipsniui gerėjo. Išeivija taip pat suprato ir įvertino Lietuvos valdžios pastangas ieškant suartėjimo kelių ir gerinant tarpusavio susikalbėjimą. Nors gana stipri opozicija tautininkams (ypač politinėje-ideologinėje srityje) išliko visą šį laikotarpį, tačiau palaipsniui mezgėsi normalūs santykiai, kuriuos nutraukė prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas ir Lietuvos okupacija.

Nuorodos

1 Skipitis R., Viso pasaulio lietuvių kongreso reikalu, *Pasaulio lietuviai*, red. P. Ruseckas, Kaunas: Draugija užsienio lietuviams remti, 1935, p. 26.

2 1932 m. Kaune įkurta Draugija užsienio lietuviams remti (DULR) veikė iki 1940 m. ir buvo remiama Lietuvos Vyriausybės. Draugijos tikslas buvo palaikyti ryšius su lietuviais, gyvenančiais už Lietuvos ribų, stiprinti jų ryšį su tėvyne. DULR rėmė lietuvių mokyklas Brazilijoje, Argentinoje, Urugvajuje, Latvijoje, Lenkijoje ir kituose kraštuose, steigė bibliotekas, rūpinosi tikybos reikalais, rėmė lietuvišką spaudą bei draugijas emigracijoje. DULR 1935 m. Kaune surengė Pirmąjį pasaulio lietuvių kongresą.

3 Antanaitis A., Lietuvių kolonijų kūrimo planai 1918–1940 metais, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, 2006, Nr. 2, p. 45–94.

4 Liulevičius V., *Išeivijos vaidmuo nepriklausomos Lietuvos atkūrimo darbe*, Čikaga: Pasaulio lietuvių bendruomenės valdyba, 1981; Eidintas A., *Lietuvių kolumbai*, Vilnius: Mintis, 1993; Hartman G., *The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870–1922*, Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2002.

5 Plačiau žr. Eidintas A. *Lietuvių kolumbai*, p. 60–63.

6 Skirius J., Lietuvos didžiųjų bendrovių centralizuoto eksporto organizavimas į JAV 1937–1939 m., *Istorija*, 2002, Nr. 51, p. 44–53; Skirius J., JAV lietuvių ekonominio centro formavimasis 1930–1933 metais, *Istorija*,

2002, Nr. 53, p. 44–53; Skirius J., JAV lietuvių ir Lietuvos valdžios santykiai po 1926 m. gruodžio 17-osios, *Istorija*, 2009, t. 75, Nr. 3, p. 17–24; Skirius J., JAV lietuvių katalikų organizacijų požiūris į Rapolo Skipičio vizitą 1935 m., *Floregium Lithuanicum*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2010, p. 321–330; Skirius J., Lietuvos ordinų ir medalių teikimo JAV lietuviams politika 1927–1940 metais, *Istorija*, 2011, Nr. 83, p. 23–36; Skirius J., Išeivijos turizmo skatinimas 1927–1939 metais, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2015, t. 1, p. 117–138; Skirius J., *Lietuvių visuomenininkas ir diplomatas Bronius Kazys Balutis (1880–1967): Tėvynei paaukotas gyvenimas*. Vilnius: Vaga, 2001 ir kt.

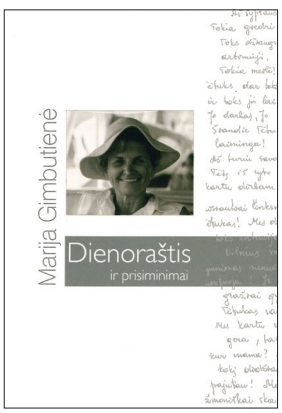
OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Dalia KUIZINIENĖ

Asmeninės ir istorinės patirties liudijimai Marijos Gimbutienės dienoraščiuose

Marija Gimbutienė. *Dienoraštis ir prisiminimai*. Sudarytoja Živilė Gimbutaitė. Kaunas: Naujasis lankas, 2015. 318 p.

Marijos Gimbutienės (1921–1994) mokslinė veikla, archeologijos darbai, jų svarba Lietuvoje ir pasaulyje yra labai gerai žinoma, aktualizuota ir įvertinta nacionaliniu bei tarptautiniu mastu. Mokslinio pripažinimo sulaukusi jau gyvendama išeivijoje, ji yra viena iš nedaugelio lietuvių mokslininkų, po Antrojo pasaulinio karo gyvenusių ir dirbusių svetur, kurie sukūrė savąją akademinę mokyklą, išugdė mokinius, vykdė tarptautinius indoeuropeistikos, baltų priešistorės tyrimus. Šiais darbais M. Gimbutienė įrašė baltiškąją ir lietuviškąją mitologiją bei kultūrą į Europos kontekstą. M. Gimbutienė, A. J. Greimas, V. Kavolis – tai tik keli pavyzdžiai, rodantys, kaip lietuvių mokslininkai integravosi į Europos kultūros ir mokslo kontekstą: praradę lietuviškąją aplinką, kai kurie jų jau pirmaisiais metais atrado kitą ir gana gyvybingą svetimąją. Gerokai vėliau egzilinėje aplinkoje išsaugotas dėmesys lietuviškiesiems mitologijos ir literatūros tekstams įgavo kitą perspektyvą, kuri iškėlė lietuviškąją kultūrą į daug universalesnę dimensiją, suteikė jų tyrinėjimams lyginamąjį aspektą.

Lietuvoje yra išverstos ir perleistos svarbiausios Marijos Gimbutienės mokslinės studijos, tačiau įvairių konferencijų, akademinių skaitymų metu yra nusakytas ir apibrėžtas Gimbutienės indėlis į baltų ir lietuvių mitologijos tyrimus. M. Gimbutienės darbai ir veikla aptarti 1996 m. JAV išleistoje Johno Marlerio sudarytoje knygoje „From the Ream of the Ancestors“, Lietuvoje 2002 m. buvo išleista M. Gimbutienės veiklai ir jos darbams įprasminti skirta solidi knyga „Laimos palytėta“, į kurią sudėti prisiminimai, laiškai, pokalbiai, straipsniai. 2005 m. išleista knyga „Marija Gimbutienė. Iš laiškų ir prisiminimų“, kurioje publikuoti laiškai ir amžininkų prisiminimai. Šios knygos sudarytojos yra

M. Gimbutienės dukra Živilė Gimbutaitė ir Kornelija Jankauskaitė. Knygą „Marija Gimbutienė. Dienoraštis ir prisiminimai“ sudarė ir 2015 m. išleido taip pat jos dukra Ž. Gimbutaitė. Knygos sandara nėra įprasta: ją sudaro mokslininkės dienoraščiai, rašyti dar gimnazijos laikotarpiu ir studijų metais. Į dienoraštį įsiterpia autorės rašyti 1941–1945 metų atsiminimai. Dienoraštį M. Gimbutienė intensyviai rašė ir gyvendama svetur, Vokietijos DP stovyklose. Persikėlus gyventi į JAV, dienoraštyje atsiranda vos vienas kitas įrašas. Tačiau knygoje publikuojami M. Gimbutienės vyro Jurgio Gimbuto atsiminimai „Kelionė Amerikon ir įsikūrimas Bostone 1949 m.“ ir dukters Živilės Gimbutaitės atsiminimai, juose aprašomas šeimos gyvenimas JAV, gana įtaigiai pristatyta M. Gimbutienės akademinė veikla, jos darbas prestižiniuose Amerikos universitetuose, dalyvavimas tarptautinio lygmens archeologijos ekspedicijose, paskaitų skaitymas ir tyrimų pristatymas Šiaurės Amerikoje ir Europoje, kelionės į okupuotą Lietuvą. Tad tokia gana netradicinės sandaros knyga pateikia tam tikrą Marijos Gimbutienės gyvenimo ir akademinės veiklos vientisumą: asmenybės raiška ir artimiausių šeimos narių rekonstruotas kontekstas, aplinka, vertinimai, papildantys iki šiol anksčiau minėtose knygose jau skelbtą medžiagą. Knygos įvade Ž. Gimbutaitė rašo: „Dienoraštis nurodo vientisą Marijos Gimbutienės gyvenimo kelią nuo pirmųjų žingsnių akademijoje iki jos pasiekimų archeologijos mokslo srityje, nuo Lietuvoje susiformavusio charakterio iki laurus skinančios mokslininkės.“[1] Knygos sudarytoja įvade labai aiškiai pristato knygos sudarymo principus ir publikuotos medžiagos specifiškumą, nurodydama, kada, kur, kaip kokie užrašai buvo daryti, kur jie saugomi, kodėl dienoraštį vis dėlto nuspręsta publikuoti: prieš kelerius metus perskaičiusi motinos dienoraštį knygos sudarytoja mano, kad jo turinys ir kai kurie „jo motyvai (tėvelio Alseikos įtaka dukrai, mokslo pradžia Vilniaus Universitete, meilė Lietuvai)“[2] yra svarbūs Marijos Gimbutienės biografijai ir papildo kai kuriuos biografijos faktus.

Ankstyvųjų M. Gimbutienės dienoraščių įrašai datuojami dar 1929 m. Tai tikrai nedideli, vieną–du sakinius sudarantys įrašai, fiksuojantys mergaitės kasdienybę, drauges, žaidimus. Maždaug nuo 1934 m. dienoraščio įrašai tampa išsamesni, jauna mergina aprašo ne tik savo mokslus „Aušros“ mergaičių gimnazijoje, šeimos gyvenimo įvykius, jauno žmogaus gyvenimo aktualijas. Šio laikotarpio ir vėlesniuose įrašuose ypač išskiriamas M. Gimbutienės tėvo vaidmuo. Tėvui, Danieliui Alseikai 1936 m. mirus, jauna mergina savo dienoraštyje nuolat jį prisimena, dažnas dienoraščio įrašas prasideda emociniu kreipiniu į tėvą. 1940 m. kovo 30 d. atsiranda simbolinis įrašas, dedikacija tėvui: „Nors savo darbus Tau aukosiu. Kai rašysiu doktoratą, jis bus Mano brangiausiam Tėvui.“[3]

Į dienoraštį įsiterpia M. Gimbutienės „1941–1945 metų karo prisiminimai“, kurie buvo rašyti jau pasitraukus iš Lietuvos, Vokietijoje, Urnau miestelyje. Iš kelerių metų perspektyvos aprašomas karo laikotarpis, išgyvenimai, kuriuos teko patirti jaunai Gimbutų šeimai Vilniuje ir Kaune. Atsiminimų autorė ne tik detaliai dokumentuoja vokiečių okupacijos metų kasdienybę, pasikeitusias gyvenimo sąlygas, grėsmes, bet ir aiškiai atskleidžia savo mokslinius interesus. „Aš baigiau Vilniaus Universitetą 1942.VI.3 d. Reikėjo be galo daug dirbti ir skubėti, nes nuolat buvo gandų, kad universitetas bus greit likviduojamas. Mano diplomo gavimas buvo susijęs su galutiniu ir tvirtu apsisprendimu dirbti Lietuvos proistorės srityje. <…> Baigus universitetą, tęsiau toliau savo studiją apie laidoseną ir norėjau pravesti kaip disertaciją. 1942–1944 m. dirbau savo darbą, gyvendama Kaune iš pradžių Vydūno alėjoj, o vėliau pas mamą Mickevičiaus

gatvėj. 1943 m. birželio 15 d. gimė Danutė."[4] Marijos Gimbutienės, o ir gerokai vėliau rašytuose jos dukros Živilės atsiminimuose ryškėja nuolatinės pastangos dirbti mokslinį darbą ir jo derinimas su šeimos rūpesčiais, trijų dukrų auginimu.

M. Gimbutienės atsiminimuose atsispindi ir Gimbutų šeimos išvykimas iš Lietuvos, nelengvos patirtys iš pradžių Austrijoje, o vėliau Vokietijoje, nuolatinis kraustymasis, nežinia dėl ateities, santykiai su Vokietijos akademine aplinka, į kurią mokslininkė stengiasi patekti, lietuviais mokslininkais ir kultūrininkais. Doktoratą M. Gimbutienė apgynė Vokietijoje, Tiubingeno universitete 1946 m. 1945 ir 1946 m. dienoraščio įrašai gana aiškiai byloja apie jos kaip moters ir mamos atsidavimą šeimai, o kartu užsispyrimą siekti doktorato. „Knyga išspausdinta. Doktorato egzaminai išlaikyti, pasidariau *doctor philosophiae*. <...> Išgyventas ir gyvenamas mano jauno gyvenimo pats didžiausias įtampos, vidinės kovos laikotarpis."[5] (1946 balandžio 14 d.) Tolimesni ir ne itin dažni įrašai byloja apie Lietuvoje likusią mamą, giminių likimą karo ir pokario pervartų laikotarpį, taip pat antrosios dukters Živilės gimimą.

Tolimesnė M. Gimbutienės gyvenimo eiga yra faktologiškai detaliai aprašoma neilguose Jurgio Gimbuto atsiminimuose. Šeimos gyvenimo peripetijos ir M. Gimbutienės akademinė karjera JAV yra itin nuosekliai pristatoma dukters Živilės prisiminimuose, grindžiamuose ir tėvo autobiografijos fragmentais, motinos laiškais, ir kita dokumentine medžiaga. Dukters atsiminimai įtaigiai pristato Marijos Gimbutienės akademinę karjerą Harvardo, vėliau Kalifornijos universitetuose, atskleidžia daug laiko, energijos ir ištvermės pareikalavusias archeologines ekspedicijas, keliones po visame pasaulyje vykstančias tarptautines konferencijas, kuriose jos motina dalyvavo, paskaitas, kurias skaitė didžiuosiuose pasaulio, taip pat ir Europos universitetuose. „Profesoriavimo Kalifornijos Universitete Los Angeles laikotarpyje, mama beveik kasmet keliaudavo į pietryčių Europą tyrinėti Europos priešistoriją muziejuose ir kasinėjimuose. Šių kelionių metu, vasaros pradžioje ir rudeniop, ji apsilankydavo Lietuvoje, kai buvo įmanoma, ir kartais dalyvaudavo konferencijose. 1981 m. pavasarį ji dėstė Vilniaus Universitete ir keliavo po Rusiją su paskaitomis."[6] Ž. Gimbutaitės atsiminimuose pateikiama daug tikslios informacijos apie motinos mokslinius darbus, jos paskaitas, intensyvų darbo procesą, kurį kartais palengvindavo dukters ir profesorės studentai bei doktorantai.

Ž. Gimbutaitės sudaryta knyga gausiai iliustruota M. Gimbutienės ir jos šeimos nuotraukomis, knygoje naudojama daug autentiškos autobiografinės, archyvinės medžiagos, taip pat laiškų ir dokumentų. Tiesa, knygoje skelbiamų dienoraščių kalba galėjo būti bent minimaliai redaguota, pataisant skyrybos ir rašybos klaidas, suvienodinant rašybą. Tas pats pasakytina ir apie atsiminimus. Profesionalaus redaktoriaus pagalba čia būtų tikrai pravertusi.

Pastaruoju metu Lietuvoje ir išeivijoje išleista tikrai daug atsiminimų ir dienoraščių knygų, kuriuose fiksuojami sudėtingi ir dramatiški pasitraukimo iš Lietuvos po Antrojo pasaulinio karo momentai, aprašomi įsikūrimo ir adaptacijos metai svetur, gyvenimiškos ir karjeros peripetijos svetimuose kraštuose. Kuo išskirtinė ši knyga? Daugeliu prasmių knygoje liudijamos istorinės lietuvių patirtys, išgyvenimai, kuriuos teko patirti daugeliui lietuvių, XX a. antrojoje pusėje priverstų išvykti iš Lietuvos. Kartu tai knyga, kurioje atsiskleidžia ne tik M. Gimbutienės, bet ir visos jos šeimos asmeninės patirtys, nelengva moters ir motinos dalia bei didžiulės pastangos įsitvirtinti akademiniame pasaulyje. Knyga neabejotinai papildo Marijos Gimbutienės biografiją asmeniniais ir autentiškais liudijimais.

Nuorodos

[1] Gimbutaitė Ž. Įvadas. In M. Gimbutienė. *Dienoraštis ir prisiminimai*. Kaunas: Naujasis lankas, 2015, p. 7.
[2] *Ten pat*, p. 10.
[3] Gimbutienė M. *Dienoraštis ir prisiminimai*. Kaunas: Naujasis lankas, 2015, p. 77.
[4] *Ten pat*, p. 125.
[5] *Ten pat*, p. 171.
[6] *Ten pat*, p. 259.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Kronika

2017 01 01–2017 05 31

PLB ir Lietuva

2017 m. kovo 5 d. Londono lietuvių Šv. Kazimiero parapija šventė parapijos globėjo šv. Kazimiero šventę ir meldėsi už pasaulio lietuvius. Šventėje dalyvavo Lietuvos vyskupų konferencijos delegatas užsienio lietuvių sielovadai prelatas Edmundas Putrimas. Prieš ketverius metus prelato iniciatyva, palaikius Lietuvos vyskupams, per Šv. Kazimiero šventę buvo pradėta minėti maldos už pasaulio lietuvius diena. Šv. mišios buvo transliuojamos per lietuvišką Marijos radiją.

Londono lietuvių Šv. Kazimiero bažnyčia parapijos šventę savo globėjo dieną jau tradiciškai švenčia iškilmingomis šv. mišiomis ir bendruomeniniu renginiu po šv. mišių, padėkojant, parodant dėmesį parpijos grupelėms ir visiems savanoriams. Šiais metais organizuojant Londono lietuvių Šv. Kazimiero parapijos šventę savanorių buvo pasiūlyta prisiminti ne tik šv. Kazimierą, bet ir kitus su Lietuva susijusius šventuosius arba palaimintuosius. Šventės akcentu pasirinkome Kristaus, mūsų Viešpaties, karūną. Jos vainiką sudarė šventųjų puokštė – šešios karūnos dalys ir juostos nurodė šešis Lietuvos ir susijusius su Lietuva šventuosius arba palaimintuosius: šv. Kazimierą, šv. Juozapatą, šv. Rapolą Kalinauską, pal. Jurgį Matulaitį, šv. Faustiną ir garbingąjį Teofilių Matulionį. Šventieji ir palaimintieji mums yra sektini gyvenimo pavyzdžiai ir užtarėjai pas Dievą. Tikėjimo išpažinime kiekvieną sekmadienį sakome: „Tikiu šventųjų bendravimą…“

Šv. mišias aukojęs prelatas Edmundas Putrimas kalbėjo: „Kviesdamas jus melstis vieniems už kitus, noriu atkreipti Jūsų dėmesį į garbingąjį arkivyskupą Teofilių Matulionį, kurio metus šiemet paskelbė Lietuvos vyskupai. Jis, keliaudamas per išeivijos lietuvius, ragino savo tautiečius neapleisti bažnyčios, artintis prie sakramentų, tam ruošti vaikus, išlaikyti savo tautybę ir rūpintis tautos reikalais. Mus, lietuvius, visais laikais prasmingai jungia istorinė atmintis. Liepos 17-ąją, paminėsime lakūnų Dariaus ir Girėno atminimo diena. Prieš 84 metus jie pradėjo savo istorinį atlantinį skrydį iš Čikagos per Niujorką, skrido virš Jungtinės Karalystės Lietuvos link. Lietuvos Respublikos Seimas yra paskelbęs tą dieną Pasaulio lietuvių vienybės diena, kviečiančia susivienyti po visą pasaulį išsibarsčiusius lietuvius. Mūsų iškilių lakūnų lietuviškas ryžtas, kūrybingas darbas ir darbščios pastangos visiems laikams tapo lietuvių pasaulyje jungtis su tėvyne Lietuva. Dabar mums vėl ypač reikalingi apjungiantys sumanymai ir bendros pastangos, kad

visose lietuvių ir lietuvių kilmės kartose gilintume savo krikščioniškos ir tautinės tapatybės patirtį, stiprintume laisvos Lietuvos valstybės gyvenimą bei pilietiškumą ir pareigą pajusti savo bendruomeniškumą".

Po šventųjų mišių gretimoje Šv. Jono Krikštytojo parapijos salėje rinkomės šventei. Tradiciškai žemaičiai, aukštaičiai, sūduviai ir dzūkai rungtyniavo, kas skaniau, gražiau ir gausiau paruoš vaišių stalus. Parapijos grupelės tęsė Lietuvos šventųjų ir palaimintųjų temą. Visos parapijoje esančios grupės, susiskirsčiusios į šešias komandas, kūrybingai ir su humoru pristatė po vieną iš šešių šv. mišiose akcentuotų šventųjų.

2017 m. kovo 8 d. LR Seime vyko diskusija apie Pilietybės išlaikymą. Kviečiame žiūrėti: http://plbe.org/diskusija-apie-pilietybes-islaikyma/

2017 m. balandžio 3 d. „Ryšius su Lietuva puoselėjantys emigrantai stengiasi laikytis tradicijų, bendrauti su artimaisiais, domėtis politika ir ekonomika Lietuvoje, ir visa tai daro iš meilės", – teigia Paryžiuje gyvenanti lietuvių kalbos mokytoja Inga Kvietelaitienė. Ji sako, kad sunkiausia – sugalvoti, kaip paminėti tradicines ir nacionalines šventes ir, žinoma, mokyti vaikus lietuvių kalbos, nes tam prireikia ne tik laiko – tenka rasti aukso vidurį: integruotis į visuomenę, kurioje gyveni, ir išsaugoti unikalumą. Lietuvių mokyklose užsienyje dirbantys mokytojai tvirtina, kad sunkumų kelia ne tik multikultūrė aplinka, laiko, kantrybės arba noro stoka, bet ir ugdymo priemonių, vadovėlių trūkumas.

Užsienyje gyvenantys vaikai lietuvių kalbos dažniausiai mokosi specialiose mokyklėlėse, kur pamokos vyksta savaitgaliais arba kitu laisvu nuo pagrindinės mokyklos laiku. Jų mokytojai susiduria su dideliu iššūkiu – kaip motyvuoti vaikus po įtemptos savaitės, bet labiausiai – kaip įtikinti atlikti namų darbus, kurie nėra privalomi, bet reikalingi norint užtvirtinti žinias. Užsienyje lietuvių atžalas mokantys mokytojai ieško būdų, kaip pasiekti, kad pamokos būtų interaktyvios, įtraukiančios ir nenuobodžios.

„Mes, lietuviai, gyvenantys ir mokinantys vaikus užsienyje, visada ieškome patogių, patrauklių naujovių. Kiekvieną vasarą parvykę į Lietuvą eikvojame daug laiko ir pinigų knygynuose, bandydami surasti tinkamus vadovėlius. Problema ta, kad su visais vaikais negali dirbti iš to paties vadovėlio, nes kiekviena klasė, kiekvienas vaikas yra skirtingi. Pasitaiko, kad lietuvių kalbos mokėjimo lygis skiriasi net toje pačioje klasėje tarp bendraamžių. Taip pat skiriasi ir mūsų mokymo programos, todėl lietuviškų vadovėlių medžiagą prie savų poreikių stengiamės priderinti kūrybiškai. Kiekvienais metais medžiagą tenka atnaujinti ir pritaikyti prie tos klasės, kurią ruošiesi mokyti", – teigia Niujorko Maironio lituanistinės mokyklos mokytoja Monika Kungienė.

Viena naujovių, kuria gali naudotis mokytojai užsienyje, – tai leidyklos „Šviesa" šiais mokslo metais suteikta nemokama prieiga prie visų pagrindinių vadovėlių elektroninių versijų per virtualiąją mokymosi aplinką „EDUKA klasė".

„Elektroninėje erdvėje ne tik galima rasti įvairių vadovėlių, bet ir atlikti užduotis, pasitikrinti, kaip pavyko įsisavinti pamokos medžiagą, įsivertinti savo žinias – visa tai skatina mokinių savarankiškumą. Pastebime, jog užsienyje gyvenantiems vaikams labai svarbu, kad mokymasis apimtų ne tik pamokų laiką, kurio jie turi nedaug, bet kad jį galima būtų pratęsti ir grįžus namo. Daugumoje šalių mokymasis su technologijų pagalba jau yra kasdienybė, tad vaikus motyvuoja, kad savo gimtosios kalbos, istorijos, geografijos jie gali mokytis interaktyviai", – teigia Daiva Bartninkienė, „Šviesos" leidybos vadovė.

Kaip teigia M. Kungienė, technologijos ne tik palengvina vaikams mokymąsi ir daro jį

įdomesnį, bet ir atriša rankas patiems mokytojams – nebereikia su savimi tampytis sunkių popierinių vadovėlių ir papildomų leidinių. „EDUKA klasėje“ galima rasti daug medžiagos, skirtos mokytojams – mokytojo knygų su detaliai pateikta metodika, uždavinių, be to, pats mokytojas savo paskyroje gali kurti užduotis.

„Galimybė naudotis lietuvių kalbos vadovėliais internetinėje erdvėje yra puikus dalykas. Iki šiol dažniausiai tekdavo pirkti keletą skirtingų vadovėlių, kuriuos panaudoji tik kelioms pamokoms. Džiaugiuosi galėdama ramiai peržiūrėti medžiagą internete, prieiti prie įvairių vadovėlių nemokamai ir netempiant lagaminais knygų per Atlantą, kaip knygnešių laikais. Tai yra labai didelė pagalba“, – teigia M. Kungienė.

Prelato Jono Petrošiaus lituanistinės mokyklos Paryžiuje direktorė Inga Kvietelaitienė sako, kad vienas didžiausių sunkumų mokant vaikus lietuvių kalbos užsienyje, ypač mažoje bendruomenėje, yra nevienodas vaikų amžius, kalbos mokėjimo lygis ir laiko stoka.

„Paryžiaus regione šiuo metu lietuvių kalbos mokosi apie 60 vaikų, kurių amžius 3–12 metų. Skirstome juos į kelias grupes: jauniausi (3–6 metai), vyresni (6–10 metų) ir vyriausi (daugiau nei 10 metų). Mūsų mokykloje pamokos vyksta vieną kartą per mėnesį, bet iš patirties galiu pasakyti, kad vaikams labiausiai mokytis padeda tėvų bendravimas su jais namuose, kelionės į Lietuvą ir ryšio palaikymas su artimaisiais“, – teigia I. Kvietelaitienė.

Pasitaiko, kad dėl pedagogų trūkumo lietuvių mokyklose užsienyje moko žmonės be pedagoginio išsilavinimo, tačiau turintys stiprų mokytojo pašaukimą. Jiems priėjimas prie įvairių vadovėlių, mokytojo knygų ir užduočių yra dar svarbesnis ir padeda pasisemti įkvėpimo, susipažinti, su kokiomis priemonėmis dirba kolegos Lietuvoje.

I. Kvietelaitienė priduria, kad mokantis kalbos tiek vaikams, tiek suaugusiesiems svarbu matyti tikslą: kodėl lietuvių kalba svarbi, kodėl įdomu marginti kiaušinius ir kodėl Vasario 16-oji nėra eilinė diena. Mokytoja primena, kad nei kalba, nei tradicijos nėra savaime paveldimos, visa tai perduodama iš kartos į kartą. Negalima tikėtis didžiulio postūmio ir vaiko tobulėjimo, jei šis kalbos mokosi tik kartą per mėnesį, todėl, anot I. Kvietelaitienės, tėvelių ir artimųjų pastangos ugdyti vaiką yra neįkainojamos.

Visa medžiaga internetinėje aplinkoje „Eduka“, jeigu prie jos prisijungia mokykla, dėl mokytojo gali būti nemokamai prieinama ir užsienyje gyvenantiems tėveliams, asmeniškai skiriantiems dėmesį savo vaikui mokyti ir puoselėjantiems ryšį su Lietuva. Labiau mėgstantys tradicinius popierinius leidinius lietuvių kalbos gali mokytis iš specialiai užsienio kalba kalbantiems vaikams sukurto pradžiamokslio „Žaiskime lietuvių kalbą“, skirto 5–7 m. vaikams.

Kad mokytis būtų smagiau, vaikus, jų tėvelius ir mokytojus pažintis su lietuvių kalba įtraukia į aktyvią veiklą. Žaisdami vaikai mokosi atpažinti lietuviškus žodžius, juos suprasti, tarti, įsiminti ir rašyti. Elektroninėje aplinkoje „Eduka“ (www.eduka.lt) galima rasti pradinukams skirtų interaktyviųjų pateikčių – jos raidžių, garsų ir jų junginių pažinimą paverčia kompiuteriniu žaidimu.

„Tikime, kad žengdami koja kojon su šiuolaikinių vaikų aplinka ir gebėdami juos sudominti, lietuvių kalbos mokytis padėsime bet kurioje pasaulio šalyje. Internetas atveria ir priartina įvairias kultūras, tačiau lygiai taip pat padeda puoselėti ir lietuvių kalbą, nepriklausomą nuo šalių sienų ir atstumų“, – teigia D. Bartninkienė.

2017 m. balandžio 25 d. Ministras Pirmininkas Saulius Skvernelis Vyriausybės rūmuose susitikęs su Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB), Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos atstovais diskutavo

vienu aktualiausiu išeivijai klausimu – į Lietuvą su šeimomis grįžtančių vaikų integracija švietimo sistemoje.

„Visi suprantame, kad vaikai yra svarbiausias interesas šeimoje. Jie turi didžiulę reikšmę sprendžiant persikėlimo klausimą. Mes, kaip Vyriausybė, turime išspręsti problemą, varžančią tėvus grįžti į Lietuvą bei keliančią nežinomybę dėl to, ką jų vaikai veiks šalyje, kaip šiems seksis integruotis mokykloje. Mums labai svarbu, kaip čia žmonės jaučiasi, todėl norime sudaryti sąlygas, kad jie galėtų dirbti ir gyventi savoje šalyje, o išvažiavę – turėtų visas galimybes grįžus sėkmingai integruotis. Noriu pažymėti, kad mūsų Vyriausybės uždavinys yra daryti tuos žingsnius, kurie neleistų žmogui tapti socialinės atskirties dalimi ar emigrantu dėl nepritekliaus. Taip pat turime išnaudoti įrankius, padedančius žmonėms apsispręsti dėl sugrįžimo į tėvynę“, – pabrėžė S. Skvernelis.

Švietimo ir mokslo ministerijos turima informacija, praėjusiais metais Lietuvoje užregistruota net 2643 vaikai ir jaunuoliai (iki 19 m.), kurie sugrįžo į Lietuvą iš užsienio. Susitikime dalyvavusi švietimo ir mokslo ministrė Jurgita Petrauskienė pristatė priemones, kuriomis jau dabar bus siekiama palengvinti vaikų integraciją Lietuvos mokyklose. Anot jos, viena tokių priemonių – šiais metais ministerijos interneto svetainėje planuojama platforma, kur vieno langelio principu bus teikiama informacija apie Lietuvos mokyklas, jų pasiekiamumą, bus galima užduoti klausimus ir sulaukti specialistų atsakymų. Be to, ruošiamasi sukurti sistemą lietuvių kalbai testuoti sistemą, kuri leis grįžtantiems įsivertinti lietuvių kalbos lygį ir numatyti tolesnius integracijos etapus. Taip pat numatyta patobulinti finansavimą papildomų specialistų paruošimui, kurie mokyklose padės emigrantų vaikams greičiau adaptuotis Lietuvos mokyklose.

„Švietimo sistema privalo prisitaikyti prie besitęsiančio gyvenimo. Turime akcentuoti, kokia pagalba yra reikalinga mokykloms, kurios priima šiuos vaikus. Mūsų siekis, kad geras mokymosi sąlygas turėtų ir svetur esantys, ir sugrįžtantys į Lietuvą. Todėl mielai lauksime Jūsų pasiūlymų ir priimsime pagalbą. Ilgametis darbas kartu rodo, kad kylančias problemas galime lengvai išspręsti“, – susitikimo dalyviams sakė J. Petrauskienė.

Socialinės apsaugos ir darbo ministras Linas Kukuraitis pažymėjo, kad jo vadovaujama įstaiga yra išsikėlusi tikslus stiprinti Lietuvos šeimų finansinę padėtį, skiriant didesnes pinigines lėšas jose augantiems vaikams. Ministras taip pat pabrėžė kompleksinių paslaugų, teikiamų savivaldybėse, prieinamumą šeimoms, vaikų dienos centrų diegimą, kuris leistų mažiesiems būti saugioje aplinkoje, tinkamai socializuotis.

PLB Valdybos pirmininkė Dalia Henkė įžanginėje kalboje pažymėjo, kad šis posėdis yra neeilinis, kadangi į jį susirinko visas pasaulis – lietuvių bendruomenės atstovai iš Australijos, Jungtinių Amerikos Valstijų, Europos šalių. Pirmininkės nuomone, didžiausios problemos vaikams integruojantis mokyklose yra patyčios, tapatumo išlaikymas.

Susitikimo metu Vyriausybės vadovas S. Skvernelis taip pat akcentavo ir kitas užsienio lietuvių bendruomenei svarbias temas – asmenvardžių rašymą, pilietybės klausimą. PLB Valdybos pirmininkė Dalia Henkė teigė tikinti, kad lietuviai, kad ir kur jie bebūtų, turės galimybę išlaikyti tai, ką įgijo gimdami – Lietuvos pilietybę.

Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir institucijų prie LRV santykių su lietuvių išeivija apžvalga

2017 m. sausio 11 d. Naujos kadencijos Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos nariai sausio 11 d. posėdyje rinko komisijos pirmininką ir jo pavaduotoją nuo Seimo. Komisijos pirmininku iš Seimo narių vienbalsiai išrinktas

Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos narys Antanas Vinkus, pavaduotoju – Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos frakcijos narys Stasys Tumėnas. Remiantis Komisijos nuostatais komisija turi du pirmininkus ir du pavaduotojus: paprasta balsų dauguma vieną pirmininką ir pavaduotoją renka ne mažiau kaip 2/3 Seimo narių, dalyvaujančių rinkimuose, o kitą pirmininką ir pavaduotoją bendru sutarimu renka JAV lietuvių bendruomenės tarybos ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) valdybos išrinkti atstovai. PLB atstovai komisijos pirmininku išsirinko Rimvydą Baltaduonį, o pirmininko pavaduotoju – Henriką Antanaitį.

2017 m. sausio 17 d. Sausio 13-ąją, Laisvės gynėjų dieną, Lietuvos atstovybės užsienyje prisijungė prie kasmetinės pilietinės akcijos „Atmintis gyva, nes liudija“ – languose uždegtos atminimo žvakutės žuvusiems už Lietuvos Laisvę prieš 26-erius metus, taip pat vyko kiti renginiai – filmų peržiūros, diskusijos.

Lietuvos ambasados Japonijoje darbuotojai prisiminė japonų tautos paramą Lietuvos žmonėms tomis sunkiomis dienomis. „Mūsų laisvės kovą lemtingomis Sausio dienomis solidariai parėmė daugelio pasaulio šalių žmonės, sulaukėme svarbios paramos ir iš tolimosios Japonijos. Tuometinis Kudži miesto meras Yoshiaki Kuji nusiuntė protesto laišką M. Gorbačiovui, reikalaudamas sustabdyti ginkluotą agresiją prieš Lietuvą. Taip pat buvo surengta humanitarinės pagalbos akcija. Už jos metu surinktas lėšas buvo nupirkta medicinos įranga trims Lietuvos ligoninėms“, – sakė Lietuvos ambasadorius Japonijoje Egidijus Meilūnas. Ambasadorius taip pat priminė, koks svarbus buvo Japonijos žurnalistų perduodamas tiesos žodis apie Lietuvos žmonių laisvės kovą, plačiai pasklidęs po Japoniją ir kitas Azijos šalis. „Šiandien solidarumas yra toks pats svarbus visoms savo nepriklausomybę ir laisvę ginančioms tautoms, kaip ir prieš 26 metus“, – pabrėžė E. Meilūnas.

Lietuvos ambasada Izraelyje kartu su lietuvių bendruomene Izraelyje „Nerija“ paminėjo Laisvės gynėjų dieną Tel Avive. Minėjimo metu vyko Leono Vytauto Glinskio filmo apie Sausio 13-osios įvykius „Laisvės sargyboje“ peržiūra. Renginio pradžioje Lietuvos ambasadorius Izraelyje Edminas Bagdonas apžvelgė Sausio 13-osios įvykius ir jų reikšmę Lietuvos valstybei. Minėjimo metu buvo vaišinamasi arbata, dalinamasi prisiminimais apie Sausio 13-osios įvykius.

Lietuvos ambasadoje Prahoje susirinkę lietuvių bendruomenės nariai ir jos draugai Laisvės gynėjų dieną paminėjo išvakarėse – sausio 12-ąją. Vakaras prasidėjo LRT laidos „Istorijos detektyvai“ peržiūra apie mažai žinomus sausio įvykius ir jų liudininkus, po to ambasados kieme sužibo iš žvakučių sudėlioti Gediminaičių stulpai, šalia neužmirštuolių pievos buvo uždegtas simbolinis laisvės laužas. Susitikime dalyvavo ir Latvijos ambasadorius Čekijoje Albertas Sarkanis, kuris sausio įvykių metu buvo Latvijos ambasadorius Lietuvoje.

Lietuvos ambasadoje Lenkijoje paminėti Sausio 13-osios įvykių susirinko vietos lietuviai, Lietuvos draugai, diplomatai. Jie tylos minute pagerbė 1991 m. sausio 13-iosios naktį gyvybes už Lietuvos nepriklausomybę paaukojusių Laisvės gynėjų atminimą, vėliau žiūrėjo režisierės Agnės Marcinkevičiūtės 2013 m. sukurtos istorinės dokumentinės trilogijos „Lūžis prie Baltijos“ filmą „Baltijos keliu į nepriklausomybę“. Ambasadorius Šarūnas Adomavičius apžvelgė lietuvių tautos kelią į laisvę, padėkojo lenkų visuomenei už solidarumą ir palaikymą. Renginio metu taip pat buvo atidaryta Arūno Baltėno fotografijų paroda „Katalikiškas liaudies pamaldumas Lietuvoje“.

Lietuvos ambasadoje Vašingtone sausio 12 d. vykusio renginio dalyviai uždegė iš žvakučių sudėliotą žodį „Atmink“, sugiedojo

Tautišką giesmę ir kartu su minėjime dalyvavusiu monsinjoru dr. Rolandu Makricku sukalbėjo maldą už žuvusius Tėvynės gynėjus.

Lietuvos Respublikos ambasados Ukrainoje kieme liepsnojo simbolinis atminties laužas, savo prisiminimais dalinosi legendinės grupės „Antis“ lyderis Algirdas Kaušpėdas, susirinkusiems koncertavo ukrainiečių grupė „Taruta“, atlikusi ir keletą lietuviškų dainų. Minėjime dalyvavo Ukrainos lietuvių bendruomenės atstovai, Ukrainos savanoriai, 1991 m. gynę Lietuvos parlamentą, Lietuvos draugai ir bičiuliai – iš viso apie 150 svečių. „Niekada neužmiršime Sausio 13-osios įvykių reikšmės Lietuvos valstybingumo istorijoje. Kova už laisvę suvienijo lietuvius ir ukrainiečius, dėkojame Ukrainos savanoriams, kurie kartu su mumis 1991 metais gynė Lietuvos parlamentą. Lietuvos ir Ukrainos solidarumas tęsiasi ir dabar, Ukrainai patiriant Rusijos agresiją“, – sakė ambasadorius Ukrainoje Marius Janukonis.

Lietuvos Respublikos ambasadoje Budapešte sausio 13 d. susirinko Vengrijos lietuvių bendruomenė, Budapešte studijuojantys Lietuvos studentai ir ambasados draugai vengrai. Vyresnės kartos lietuvių bendruomenės atstovai dalijosi savo išgyvenimais ir prisiminimais apie lemtinguosius 1991 m. sausio 13 d. įvykius prie Televizijos bokšto ir Lietuvos Respublikos Parlamento, prisiminė Vengrijos tautos paramą Lietuvos laisvės siekiui, bandė atsakyti į klausimą, kas yra laisvė. Tylos minute prisiminti ir pagerbti žuvę Lietuvos laisvės gynėjai. Buvo parodyta Vytauto V. Lansbergio kino juosta „Trispalvis“.

Lietuvos Respublikos ambasada Nyderlandų Karalystėje kartu su Nepriklausomos žurnalistikos centru „Nieuwspoort“, minėdama sausio 13-ąją, surengė diskusiją su grupe olandų studentų apie laisvos žiniasklaidos svarbą ir jos vaidmenį ugdant visuomenės atsparumą informacinėms priešiškų valstybių atakoms. Renginio pradžioje buvo parodyti dokumentiniai sausio 13-osios kadrai; vėliau kalbėjo ir su studentais diskutavo ambasadorius Darius Semaška ir Nyderlandų žiniasklaidos ombudsmenas Jan van Groesen.

Lietuvos Respublikos ambasados Italijoje ir Italijos lietuvių bendruomenės iniciatyva Romoje organizuotame renginyje savo prisiminimais dalinosi sausio 13-osios įvykiuose dalyvavusieji LRT žurnalistė Eglė Bučelytė ir kunigas Algirdas Dauknys. Renginio svečiai taip pat turėjo galimybę išgirsti prof. Federigo Argentieri ir doc. dr. Alessandro Vitale įžvalgas apie sausio 13-osios įvykių svarbą ir atgarsius Italijos visuomenėje. Renginio metu taip pat buvo pristatyta Romualdo Požerskio fotografijos paroda „Lietuva 1988–1993. Sausio 13-ajai atminti“.

Sausio 12 d. vakare Lietuvos ambasadoje Suomijoje vyko Algio Kuzmicko dokumentinio filmo „Nežinomi didvyriai“ peržiūra, į kurią susirinko ne tik Suomijos lietuviai, bet ir Lietuvos istorija besidomintys suomiai. Prieš peržiūrą ambasadorius Valdemaras Sarapinas kvietė kiekvieną įsisegti po neužmirštuolę, taip simboliškai pagerbiant tuos, kurie kovojo už Lietuvos Nepriklausomybę, Laisvę ir, svarbiausia, gynė demokratijos idėją pasaulyje. Po filmo peržiūros prisiminimais apie sausio 13-ąją su renginio svečiais dalinosi ir jos dalyviai: ambasadorius Sarapinas bei Helsinkio universiteto dėstytoja profesorė dr. Laimutė Balodė, kuri lemtingą vakarą būdama Rygoje Lietuvos televizijos transliaciją vertė į latvių kalbą Latvijos žiniasklaidai.

Lietuvos Respublikos generaliniame konsulate Sankt Peterburge paminėti Laisvės gynėjų dienos susirinko Sankt Peterburgo pilietinės visuomenės atstovai, diplomatinio korpuso ir lietuvių bendruomenės nariai. Profesorius Igoris Macijevskis atliko savo kūrinį fortepijonui „Skambutis iš Vilniaus“ skirtą tragiškiems Sausio 13-osios įvykiams, prisiminimais dalijosi buvę tuometinio Leningrado tarybos nariai Jurijus Nesterovas ir

Aleksandras Vinnikovas. Buvo rodomas Sergejaus Loznicos filmas „Įvykis“, eksponuota sausio įvykių nuotraukų paroda, to laikotarpio laikraščių publikacijos.

Šeštadienį Lietuvos ambasados Indijos sostinėje Delyje kiemelyje įžiebtas tradicinis laužas Sausio 13-osios aukoms atminti. Prie laužo susirinko Indijoje gyvenantys lietuviai, užsienio šalių diplomatai, Indijos politikos ir žiniasklaidos atstovai. Prie laužo pakviesti ir Delio Šv. Morkaus vidurinės mokyklos, kuri glaudžiai bendradarbiauja su Radviliškio Lizdeikos gimnazija, vyresniųjų klasių moksleiviai. 2016 m. „Misijos Sibiras“ dalyvis Lukas Paltanavičius svečiams pristatė pernykštę ekspediciją į lietuvių tremties vietas Igarkoje. Laužas, skirtas Laisvės gynėjų dienai, Lietuvos ambasadoje Delyje uždegamas jau ketvirtą kartą.

Sausio 13 d. per Delfi.tv iš Lietuvos ambasados Airijoje buvo tiesiogiai transliuojama pokalbių laida „Sausio 13-oji. Iliuzijos ir realijos“, kurioje paliestos laisvės prasmės ir vizijos temos, nueitas laisvės kelias ir perspektyvos bei tai, kam laisvės naratyvas įpareigoja lietuvius, gyvenančius išeivijoje.

2017 m. sausio 20 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius lankėsi Varšuvoje Lenkijos užsienio reikalų ministro kvietimu. „Lenkija yra viena svarbiausių Lietuvos strateginių partnerių. Mes esame kaimynės, turinčios amžius trukusios bendros valstybės patirtį, NATO ir ES sąjungininkės. Dvišalių santykių su Lenkija plėtra yra vienas svarbiausių naujosios Vyriausybės prioritetų. Esame pasirengę atviram dialogui su Lenkija visais klausimais. Tik nuoširdžiai ir atvirai kalbėdamiesi mes galėsime išspręsti abiem pusėms rūpimus klausimus“, – pažymėjo Lietuvos diplomatijos vadovas. Dvišalio susitikimo su Lenkijos užsienio reikalų ministru Witoldu Waszczykowskiu metu aptarti dvišaliai klausimai, saugumo situacija regione, padėtis Ukrainoje, santykiai su Rusija, Rytų partnerystės politikos įgyvendinimas, svarbiausi ES darbotvarkės klausimai bei strateginiai energetikos ir transporto projektai. Susitikimo metu L. Linkevičius pažymėjo, kad Lietuva ir Lenkija yra sukūrusios solidžią dvišalių institucijų bazę, kurios pagrindu galima plėtoti dialogą visais klausimais. „Turime tai efektyviau išnaudoti, įtraukiant visas suinteresuotas ministerijas bei kitas vyriausybines institucijas“, – teigė Lietuvos užsienio reikalų ministras. Susitikimo metu taip pat buvo apsikeista nuomonėmis dėl politikos tautinių mažumų atžvilgiu. „Lietuvos lenkai, kaip ir kitų tautinių bendrijų atstovai, yra svarbi mūsų visuomenės ir valstybės sudėtinė dalis. Lygiai taip pat kaip ir Lenkijos lietuviai“, – sakė Lietuvos užsienio reikalų ministras. L. Linkevičius informavo, kad Lietuvoje yra daugiau nei 70 mokyklų, kuriose mokoma lenkų kalbos, mūsų šalyje lenkų tautybės piliečiai gali gauti išsilavinimą lenkų kalba nuo darželio iki universiteto, kas yra unikalu. „Lenkijos lietuvių padėtis taip pat reikalauja specialaus dėmesio, ypatingai tokiose srityse kaip švietimas, parama kultūros centrams bei žiniasklaidos priemonėms“, – teigė Lietuvos diplomatijos vadovas.

Ministras Lenkijos kolegai įteikė Lenkijos lietuvių organizacijų laiško, adresuoto Lenkijos VRM, kopiją, kuriame išreikštas susirūpinimas dėl sumažinto finansavimo lietuvių tautinei mažumai 2017 metais. Ministrai taip pat aptarė galimybę retransliuoti lenkiškos televizijos kanalus Rytų Lietuvoje. Susitikimo metu iškeltas klausimas dėl dvišalių tarpvyriausybinių komisijų veiklos atnaujinimo srityse, pvz., užsienio ir saugumo politikos, švietimo ir kultūros bei ekonomikos.

2017 m. sausio 21 d. Lietuvos ambasadoje Dubline įvyko visuotinis lietuvių bendruomenių, organizacijų, sąjungų, lituanistinių mokyklų, kūrybinių susivienijimų, kultūros, labdaros, sporto bendrijų lyderių susirinkimas.

Susirinkime, kuriame dalyvavo daugiau nei 30 išeivijos lietuvių aktyvistų iš visų Airijos regionų, buvo ne tik aptarti aktualiausi lietuvybės puoselėjimo ir kiti lietuvių organizuotos veiklos klausimai, bet ir tarpusavio bendravimas, keitimasis informacija, ryšiai ir patirtis bei bendradarbiavimas. Daug dėmesio skirta ir lietuvybės palaikymo, lituanistinio ugdymo klausimams. Susitikimo metu nuspręsta visas bendruomenes ir organizacijas sujungti į virtualų tinklą, kurį pasiūlyta pavadinti „Airijos lietuvių namais".

Susitikime dalyvavęs Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Vytautas Pinkus, pristatydamas Vyriausybės politiką ryšių su užsienio lietuviais klausimais ir „Globalios Lietuvos" programą, pakvietė aktyviai prisidėti prie Lietuvos valstybingumo stiprinimo ir gerovės kūrimo ir dalintis bei perduoti sukauptas žinias ir patirtį.

2017 m. sausio 23 d. Lietuvos ambasadorė Jungtinėje Karalystėje Asta Skaisgirytė Piterboro lietuvių bendruomenės nariui Steponui Broniui Vaitkevičiui už nuopelnus garsinant Lietuvos vardą įteikė Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą – „Lietuvos diplomatijos žvaigždę". Apdovanojimu įvertinta ilgametė S. B. Vaitkevičiaus veikla įvairiose organizacijose: skautų, Britų katalikų St. Columba, Jungtinės Karalystės lietuvių bendrijoje „Židinys". „Lietuvybės išsaugojimas, Lietuvos vardo garsinimas – lietuvio, gyvenančio svečioje šalyje, moralinė pareiga. Dėkoju Steponui B. Vaitkevičiui už buvimą puikiu Lietuvos ambasadoriumi, už įkvepiantį pavyzdį jaunajai Jungtinės Karalystės lietuvių kartai", – sakė A. Skaisgirytė. Vizito Piterbore metu ambasadorė taip pat susitiko su Piterboro meru Davidu Sandersu, vietos lietuvių bendruomene.

2017 m. sausio 23 d. Seimo Pirmininkas Viktoras Pranckietis susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės vadovybe ir teigė, kad bus ieškoma būdų, kaip išsaugoti Lietuvos pilietybę užsienyje gyvenantiems tautiečiams. „Pagrindinis dalykas yra pilietybės išlaikymas arba pilietybės išsaugojimas. Apie tai artimiausiu metu kalbėsime su specialistais", – sako parlamento vadovas. Pasak Seimo Pirmininko, ieškant tokios galimybės bus tariamasi su visomis suinteresuotomis institucijomis ir visuomene, kad galimi sprendimai atspindėtų ne tik iš Lietuvos nusprendusių išvykti asmenų moralinį norą išsaugoti pilietybę, bet ir pareigas Lietuvai. „Mums svarbu, kad išvykusiųjų ryšys su Lietuva nenutrūktų", – sako Seimo Pirmininkas.

Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Henke teigė, kad Lietuvos pilietybės išsaugojimo klausimas keliamas, nes pradėjo dirbti naujas Seimas ir nauja Vyriausybė, akcentavę lietuvių grąžinimo į tėvynę problemą. „Ieškoma būtų, kaip būtų įmanoma lietuviams, gyvenantiems visame pasaulyje, išlaikyti Lietuvos pilietybę. Yra jau dabar įstatyme 11 išimčių, tiesiog reikia ieškoti kitų būdų, nes naujas Seimas, nauja Vyriausybė, sakome, gal ir nauji specialistai ras šitą galimybę", – teigia D. Henke.

Lietuvos Konstitucija numato, kad išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos ir kitos valstybės pilietis. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad tie atskiri atvejai gali būti labai reti, išimtiniai. Konstitucinis Teismas anksčiau taip pat yra pareiškęs, kad norint įteisinti dvigubą pilietybę būtina keisti Konstituciją, o tai įmanoma tik surengiant referendumą. Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovai viliasi, kad teisininkai sugebės rasti labai racionalų sprendimą, atitinkantį šių dienų poreikius. Dabar dviguba pilietybė leidžiama tik tiems piliečiams, kurie išvyko iš Lietuvos iki nepriklausomybės atkūrimo ir jų palikuonims, tačiau nėra suteikiama išvykusiems nepriklausomybės metu. Taip pat numatytos ir išlygos, kad dvigubą pilietybę

gali išlaikyti užsienyje gimę vaikai, jei kitos šalies pilietybę įgijo gimdami, taip pat tie, kurie kitą pilietybę įgijo automatiškai per santuoką su kitos šalies piliečiu.

Seimo Pirmininkas susitiko su Pasaulio lietuvių bendruomenės pirmininke Dalia Henke, viešųjų ryšių komisijos vadovu Laurynu Geriku, atstove Lietuvoje Vida Bandis. Susitikimo metu aptartos balsavimo internetu galimybės. Remiantis Pasaulio lietuvių bendruomenės narių teigimu, balsavimas internetu turi potencialą itin reikšmingai palengvinti užsienio lietuvių dalyvavimą Lietuvos rinkimuose ir balsavimuose dėl referendumų. Jie atkreipia dėmesį, kad šiuo metu nepatenkinamai įgyvendinama lygi rinkimų teisė, įtvirtinta Konstitucijos 55, 78 ir 119 straipsniuose, nes užsienio lietuviams nesudarytos vienodos sąlygos dalyvauti Lietuvos Respublikos rinkimuose kaip ir Lietuvoje gyvenantiems Lietuvos Respublikos piliečiams. Susitikimo metu su Pasaulio lietuvių bendruomenės nariais aptarta Lietuvos kultūros ir švietimo sklaida , pasaulio Lietuvių renginiai Lietuvoje ir užsienyje.

2017 m. sausio 25d. Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės (PLB) komisijos pirmininkas Antanas Vinkus ir pirmininko pavaduotojas Stasys Tumėnas susitiko su PLB pirmininke Dalia Henke, pirmininko pavaduotoju Rolandu Žalnieriumi, PLB Viešųjų ryšių komisijos pirmininku Laurynu Geriku ir PLB atstove Lietuvoje Vida Bandis. Susitikimo metu aptarti svarbiausi PLB aktualūs klausimai ir Seimo ir PLB komisijos veiklos perspektyvos.

2017 m. sausio 29 d. Valdkircho (Waldkirch) mieste, Badeno-Viurtembergo federalinėje žemėje atidengtas memorialas per Holokaustą nužudytiems Lietuvos žydams atminti.

Renginyje kalbėjo Lietuvos ambasadorius Vokietijoje Deividas Matulionis, Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky, Vokietijos Bundestago narys ir vyriausybės įgaliotinis santykiams su Rusija ir Rytų Europa Gernotas Erleris, Valdkircho meras Romanas Götzmannas ir miesto bendruomenės atstovai.

Lietuvoje įvykdytoms masinėms žydų žudynėms vadovavo Valdkircho mieste vaikystėje ir jaunystėje gyvenęs Karlas Jėgeris (Karl Jäger). SS pulkininkas, 3-ojo operatyvinio būrio vadas savo ataskaitose yra tiksliai įvardinęs, kiek vyrų, moterų, vaikų 1941–1942 m. nužudyta jo įsakymu – iš viso 137 tūkst. 346 žmonės.

„Prisiminti Holokaustą yra labai svarbu, nes tik taip perduosime žinią ateities kartoms, kad tokia tragedija daugiau niekada nepasikartotų“, – pažymėjo ambasadorius D. Matulionis. Jis taip pat teigė, kad, nors į Yad Vashem Pasaulio tautų teisuolių sąrašą už žydų gelbėjimą iš Lietuvos įtraukta beveik 900 asmenų, žydų žudynėse dalyvavo ir lietuviai. „Atviras, objektyvus ir garbingas santykis su savo istorija yra brandžios visuomenės ir stiprios valstybės ženklas“, – sakė Lietuvos diplomatas.

Lietuvos žydų bendruomenės pirmininkė Faina Kukliansky pažymėjo, kad tai pirmasis paminklas Vokietijoje, skirtas Holokausto metu sunaikintiems Lietuvos žydams.

Paminklą nužudytiems Lietuvos žydams inicijavo Valdkircho miesto bendruomenė. Šiemet pristatomas Jürgeno Dettlingo dokumentinis filmas „Karl Jäger ir mes – ilgas Holokausto šešėlis Lietuvoje“, kuriame panaudotos dokumentinės nuotraukos, kalbinti Lietuvos žydai, kurie išgyveno Holokaustą.

2017 sausio 26–29 d. Argentinoje vyko Lotynų Amerikos jaunimo organizacijų ir lietuvių bendruomenių suvažiavimas, kuriame dalyvavę Užsienio reikalų ministerijos Užsienio lietuvių departamento direktorius Vytautas Pinkus ir Lietuvos generalinė konsulė San Paule Laura Guobužaitė su jaunimu

diskutavo lietuviškos tapatybės pajautimo, jos ugdymo ir išlaikymo klausimais.

Suvažiavime dalyvavo lietuvių bendruomenių atstovai iš Argentinos, Brazilijos, Urugvajaus, JAV, taip pat keletas lietuvių, atliekančių praktiką lietuvių bendruomenėse Lotynų Amerikoje.

Suvažiavimo programoje numatytų renginių ir diskusijų metu dalyviai dalijosi savo bendruomenių geraisiais veiklos pavyzdžiais, domėjosi studijų ir lietuvių kalbos mokymosi galimybėmis Lietuvoje, formulavo savo bendruomenių organizacijų ateities uždavinius, ypač daug dėmesio skirdami artėjančiai Lietuvos šimtmečio minėjimo progai 2018 metais.

Lietuvos URM atstovai vizito metu lankėsi Argentinos lietuvių bendruomenių organizacijose „Nemunas" ir „Mindaugas", Argentinos lietuvių susivienijimo būstinėje ir Argentinos lietuvių centre. Susitikimų metu aptarta bendruomenių veikla, labiausiai rūpimi klausimai ir problemos, ateities planai.

Vizito Argentinoje metu V. Pinkus ir L. Guobužaitė susitiko su Beriso miesto meru Jorge G. Nedela, kuris apsilankė ir lietuviškoje jaunimo stovykloje. Dėkodamas už nuolatinę paramą ir paskatas lietuvių bendruomenei V. Pinkus Beriso merui įteikė Lietuvos užsienio reikalų ministro padėką. Pokalbių metu J. G. Nedela domėjosi Lietuva, jos pasiekimais ir išreiškė didelį norą apsilankyti mūsų šalyje.

2017 m. vasario 11 d. Seimo valdyba komandiravo Seimo narius Žygimantą Pavilionį, Guodą Burokienę ir Stasį Tumėną į Londoną (Jungtinė Karalystė). Parlamentarai dalyvavo Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės rengiamuose debatuose „Sugrįžtanti Lietuva – utopija ir realybė". Seimo narys Ž. Pavilionis dalyvavo ir Lietuvos Respublikos ambasados Jungtinėje Karalystėje organizuojamame Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjime, susitikimuose su Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės Parlamento nariais, skaitė pranešimą Londono ekonomikos ir politikos mokslų mokykloje.

2017 m. vasario 15 d. Švietimo ir mokslo komiteto pirmininkas akademikas Eugenijus Jovaiša kartu su komiteto nare Levute Staniuviene Lietuvos Respublikos konsulo Vaclavo Stankevičiaus kvietimu lankėsi Seinuose. Vizito pradžioje Seimo nariai nuvyko į Beržinykų kapines prie Seinų, kur palaidoti Nepriklausomybės kovose 1920 m. žuvę Lietuvos savanoriai, ir pagerbė jų atminimą padėdami puokštę gėlių. Vėliau Seimo nariai aplankė poeto ir vyskupo Antano Baranausko paminklą ir padėjo gėlių prie jo laidojimo vietos Seinų Švč. Mergelės Marijos bazilikoje. Prieš iškilmingą Vasario 16-osios minėjimą Seimo delegacija susitiko su Lenkijos lietuvių bendruomenės valdybos pirmininke Danute Valukonyte, valdybos nariais ir lietuvių mokyklų Seinuose ir Punske vadovais. Vėliau Lietuvos Seimo delegacija dalyvavo iškilmingame Lietuvos valstybės atkūrimo dienos minėjime.

2017 m. vasario 16 d. Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje visą savaitę kvietė į šventinius renginius, skirtus pažymėti 99-ąsias Lietuvos valstybės atkūrimo metines. Surengti koncertai ir parodos, kuriuose dalyvavo lietuvių bendruomenė, užsienio šalių diplomatai, kiti pareigūnai, kultūros ir visuomenės veikėjai.

Vasario 15 d. Ukrainos nacionalinėje filharmonijoje gausiai susirinkusius svečius sveikinęs Lietuvos ambasadorius Ukrainoje Marius Janukonis pabrėžė, kad, artėjant Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui, laivės kainą lietuviai supranta taip pat gerai kaip ir Ukrainos žmonės, susiduriantys su išorės agresija.

„Lietuviai visuomet palaikė ir rėmė laisvės siekiančias tautas, ir šiandien Lietuva kartu

su Ukraina, kuri gina savo laisvę ir kuria europinę valstybę“, – sakė M. Janukonis.

Svečiams Ukrainoje koncertavo Pasaulio lietuvių džiazo kvartetas – Saulius Petreikis, Arkadijus Gotesmanas, Raimondas Dauginas ir Tomas Botyrius. Renginyje dalyvavo Ukrainos politikai, oficialūs pareigūnai, užsienio diplomatai, tarptautinių organizacijų atstovai, žymūs visuomenės ir kultūros veikėjai, Ukrainos lietuvių bendruomenės nariai – iš viso apie 600 svečių.

Vasario 16-oji Ankaroje paminėta atidarant Kauno tarpukario modernizmo architektūros parodą. Lietuvos ambasadorius Audrius Brūzga pabrėžė, kad simboliška minėti Lietuvos valstybės atkūrimo datą pristatant miesto, kuriame virė nepriklausomos Lietuvos politinis, ekonominis ir kultūrinis gyvenimas, architektūrą. Taip pat simboliška šią parodą atidaryti Ankaroje, kuri kaip Turkijos sostinė pradėjo formuotis beveik tuo pačiu laikotarpiu kaip ir Kaunas. Paminėta, kad Kauno tarpukario modernioji architektūra pretenduoja tapti UNESCO Pasaulio paveldo objektu.

Reginyje dalyvavo Turkijos užsienio reikalų ministerijos, kitų valstybinių institucijų atstovai, Ankaroje reziduojantys užsienio šalių diplomatai, architektų asociacijos nariai, Ankaroje gyvenantys lietuviai. Paroda atidaryta bendradarbiaujant su Ankaros architektų asociacija ir Ankaros miesto Cankaya savivaldybe.

Vasario 15-ąją Valstybės atkūrimo dienos proga Lietuvos ambasada Rygojesurengė diplomatinį priėmimą, į kurį pasveikinti Lietuvos atvyko Latvijos Saeimos Pirmininkė Ināra Mūrniece, Latvijos Saeimos nariai, Užsienio reikalų ministerijos ir kitų valstybės institucijų, įstaigų, Latvijoje reziduojančio užsienio valstybių diplomatinio korpuso, nevyriausybinių organizacijų, lietuvių verslo Latvijoje ir Latvijos lietuvių bendruomenės atstovai.

Lietuvos ambasadorius Latvijoje Artūras Žurauskas, sveikindamas susirinkusius, pažymėjo, kad Lietuvos Taryba prieš 99 metus, Vasario 16-ąją, pasirašydama Lietuvos Nepriklausomybės Aktą, išsakė mūsų valstybingumo ir nepriklausomybės siekį.

„Lietuva ir Latvija visada buvo kartu savo laisvės kelyje, vedančiame į kuriančias valstybes – veržlias, atviras, išradingas, remiančias viena kitą ir vieningas. Tik būdami kartu esame stiprūs ir galėsime įveikti kylančius iššūkius ir sunkumus“, – sakė A. Žurauskas.

Šventinio minėjimo metu svečius simboliškai pasveikino Latvijos diplomatų choras, sugiedodamas „Tautišką giesmę“ ir Latvijos himną bei sudainuodamas pagal Justino Marcinkevičiaus žodžius sukurtą dainą „Lietuva“.

Vasario 16 d. Lietuvos ambasadoje Estijoje Valstybės atkūrimo diena paminėta dviem renginiais: diplomatiniu priėmimu ir Estijos lietuvių bendruomenių susibūrimu. Lietuvos ir Estijos himnus šiuose renginiuose atliko Estijos muzikos akademijoje studijavę lietuviai Mantas Šernius ir Rasa Dzimidaitė.

Priėmime dalyvavo buvęs Estijos Respublikos Prezidentas Arnoldas Rüütelis, parlamento nariai, vyriausybės, mokslo, verslo, bažnyčios ir visuomenės atstovai, diplomatai. Svečius pasveikino Lietuvos ambasadorius Neilas Tankevičius, atkreipęs dėmesį į Lietuvos ir Estijos politinių ir ekonominių interesų tapatumą bei bendrą siekį stiprinti ES.

Kreipdamasis į vėliau ambasadoje iš įvairių Estijos vietų susirinkusius lietuvius, ambasadorius pakvietė aktyviau dalyvauti lietuvių bendruomenės veikloje bei pasiūlė kartu rengtis Lietuvos ir Estijos valstybingumo deklaracijų 100-mečio minėjimui 2018 metais. Buvusiai ilgametei ambasados darbuotojai Nijolei Liiv ambasadorius įteikė Lietuvos užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus padėką ir dovaną.

Lietuvos ambasada Rusijoje Vasario 16-ąją surengė priėmimą, kuriame dalyvavo Rusijos užsienio reikalų ministerijos, kitų valstybinių ir nevyriausybinių institucijų, žiniasklaidos atstovai, užsienio šalių diplomatinių atstovybių Maskvoje vadovai ir diplomatai, kultūros veikėjai ir Lietuvių bendruomenės Maskvoje nariai bei daug kitų ambasados ir Lietuvos draugų.

Sveikindamas susirinkusiuosius Lietuvos ambasadorius Rusijoje, Remigijus Motuzas priminė, kad praėjusieji metai buvo labai svarbūs abiem valstybėms, nes Lietuva ir Rusija minėjo diplomatinių santykių atkūrimo 25-erių metų jubiliejų. Ambasadorius pažymėjo, kad ši sukaktis tapo gera proga ne tik prisiminti to meto įvykius, bet ir įvertinti, kokie abiejų valstybių santykiai yra šiandien ir pasvarstyti, kokiomis kryptimis jie galėtų būti plėtojami toliau.

Ambasadoriaus teigimu, nepaisant prieštaravimų, abi valstybės vykdo nemažai kasdienių praktinių projektų: į pabaigą eina valstybės sienos demarkacijos procesas, baigiami sudaryti keli svarbūs tarpvalstybiniai susitarimai, vyksta bendradarbiavimas pasienio regionų srityje, tačiau svarbiausia – nenutrūko ir toliau palaikomi žmogiškieji ryšiai tarp abiejų valstybių piliečių.

Lietuvos generalinis konsulatas Sankt Peterburge kartu su lietuvių bendruomene Valstybės atkūrimo 99-ųjų metinių minėjimą surengė Rusijos mokslų akademijos Maksimo Gorkio vardo mokslininkų namuose. Generalinis konsulas Dainius Numgaudis sveikinimo kalboje pabrėžė, kad prieš 99 m. Lietuvos Tarybos priimtas Nepriklausomybės aktas padėjo pagrindus moderniai Lietuvos valstybei ir nutiesė kelią, pareikalavusį didvyriškumo ir atkaklaus darbo. „Tuo keliu mes einame iki šiol, kurdami ir stiprindami savo valstybę“, – sakė generalinis konsulas.

Gausiai susirinkusiems diplomatinio korpuso, kultūros ir verslo atstovams, lietuvių bendruomenės nariams koncertavo Kauno muzikinio teatro solistai ir Sankt Peterburgo valstybinės Rimskio- Korsakovo konservatorijos Algirdo Paulavičiaus vardo jaunimo simfoninis orkestras.

Lietuvos valstybingumo atkūrimo šventė buvo iškilmingai paminėta ir Kazachstane. Sostinėje Astanoje įvyko šventinis priėmimas, kuriame dalyvavo pagrindinių Kazachstano valstybinių institucijų, universitetų, nevyriausybinių organizacijų atstovai, taip pat svečiai iš Karagandos, Almatos, Lietuvos garbės konsulai Karagandoje, Astanoje, Aktobėje, būsimi Lietuvos garbės konsulai Aktau, Šimkento, Eskemeno (Ust-Kamenogorsko) miestuose, Lietuvos garbės konsulai Tadžikistane ir Kirgizijoje. Renginyje taip pat dalyvavo Lietuvos komisaras tarptautinėje parodoje „EXPO 2017“ Romas Jankauskas.

Lietuvos ambasadorius Kazachstane Vytautas Naudužas atkreipė susirinkusiųjų dėmesį, kad 99 metai žymi tik trumpą laikotarpį visoje Lietuvos istorijoje, o Lietuvos sėkmės istorija slypi jos vertybėse ir glaudžiuose ryšiuose su, atrodytų, tokiomis tolimomis šalimis, pvz., Kazachstanu.

Vasario 16 d. Kaliningrade svečiams koncertavo mišrus Dainos mylėtojų klubo choras iš Vilniaus, vadovaujamas Vytauto Vercecko. Programoje skambėjo lietuvių ir rusų kompozitorių dainos, o savo muzikiniais gebėjimais visus nustebino Lietuvos generalinis konsulas Kaliningrade Olegas Skinderskis, su choru atlikęs Ūdrio dainą iš Vytauto Klovos operos „Pilėnai“.

O. Skinderskis sveikinimo kalboje pažymėjo, kad, nors Lietuvos valstybingumo istorijos kelias buvo sunkus, Vasario 16-oji mums primena, kad būdami vieningi mintimis ir darbais, galime įveikti visus išbandymus. Generalinis konsulas pakvietė gausiai susirinkusius svečius – Kaliningrado srities vyriausybės, kultūros, švietimo, verslo atstovus, diplomatinį korpusą ir

lietuvių bendruomenę šią šventę švęsti kartu ir linksmai.

Kaliningrado srities gubernatoriaus vardu Lietuvą valstybės atkūrimo dienos proga pasveikino Kaliningrado srities Tarptautinių ir tarpregioninių ryšių agentūros vadovė – ministrė Alla Ivanova bei palinkėjo Lietuvos piliečiams gerovės ir klestėjimo.

Lietuvos ambasada Armėnijoje vasario 16 d. pakvietė diplomatinį korpusą, Armėnijos valstybės veikėjus ir pareigūnus, iškilius visuomenės, kultūros veikėjus, verslininkus bei lietuvių bendruomenę kartu atšvęsti 99-ąsias valstybės atkūrimo metines. Šia proga ambasada surengė Lietuvos operos solistės Asmik Grigorian ir pianisto Felikso Zakrevskijo koncertą, kurio metu skambėjo Lietuvos kompozitorių Juozo Tallat-Kelpšos, Balio Dvariono, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio bei Armėnijos ir kitų užsienio kompozitorių kūriniai.

Vasario 16 d. Budapešto muzikos centre gausiai susirinkusius Vengrijos politikos, švietimo, kultūros ir meno atstovus, užsienio diplomatus bei lietuvių bendruomenės narius pasveikino Lietuvos ambasadorė Rasa Kairienė. Ji pažymėjo, kad Lietuva XX amžiuje net du kartus prarado nepriklausomybę ir abu kartus sugebėjo ją atsikovoti, tad šiandien galime didžiuotis savo tautos stiprybe, pasiaukojimu ir nepalaužiama valia.

Šventinę vakaro nuotaiką svečiams sukūrė Lietuvos pianistas Petras Geniušas, atlikęs lietuvių ir vengrų kompozitorių Mikalojaus Konstantino Čiurlionio ir Bėlos Bartoko (Béla Bartók), taip pat Liudviko van Bethoveno (Ludwig van Beethoven) ir Frederiko Šopeno (Fryderyk Franciszek Chopin) kūrinių.

Kopenhagoje Valstybės atkūrimo diena paminėta grupės „Subtilu-Z“ koncertu, dalyvaujant danams, diplomatams ir Danijos lietuviams. Ambasados Danijoje organizuotame renginyje „KU.BE“ koncertinėje erdvėje Frederiksberge dalyvavo ir Lietuvos garbės konsulai Danijoje ir Islandijoje. Jie į Kopenhagą atvyko dalyvauti metiniame susitikime, kuriame aptarti artimiausi veiklos planai.

Sveikindama renginio svečius Lietuvos ambasadorė Danijoje Gintė Damušytė pažymėjo glaudžius Lietuvos ir Danijos ekonominius ryšius, bendradarbiavimą gynybos srityje NATO ir kitose operacijose, bendrą matymą užsienio politikos klausimais bei Šiaurės ir Baltijos šalių bendradarbiavimui skiriamą svarbą.

Gausiai susirinkę Barselonos lietuviai Valstybės atkūrimo šventę paminėjo skanaudami tradicinį Katalonijos patiekalą *calçotada*. Renginio dalyviai nusprendė atnaujinti lietuvių bendruomenės veiklą.

Lietuvos ambasadorė Airijoje Rasa Adomaitienė, sveikindama senatorius, parlamentarus, diplomatinį korpusą, valstybės pareigūnus, verslininkus, lietuvių bendruomenę ir visus Lietuvos bičiulius, vasario 17 d. atvykusius į istorinę Dublino mero rezidenciją „Mansion House“ paminėti Valstybės atkūrimo 99-ųjų metinių, pažymėjo, kad Lietuvos valstybingumo išlaikymui didelę svarbą turi geri ryšiai su tokiomis valstybėmis kaip Airija.

„Mūsų valstybes sieja ne tik geri politiniai, ekonominiai, kultūriniai ryšiai, bet ir Airijoje gyvenanti gausi lietuvių diaspora. Nacionalinės kultūros puoselėjimas buvo ir yra svarbus veiksnys mūsų valstybingumui išsaugoti, todėl Airijos lietuviai puoselėja ne tik savo gimtąją kalbą ir kultūrą, bet gerbia ir palaiko airiškas tradicijas“, – sakė R. Adomaitienė.

Renginio metu kanklininkė ir dainininkė Vėtra Trinkūnaitė atliko senąsias lietuvių dainas.

Paryžiaus centre įsikūrusioje Saint-Merry bažnyčioje (Eglise Saint-Merry) vasario 19 d. surengtas Lietuvos valstybės atkūrimo šventės – Vasario 16-osios – minėjimas. Gausiai susirinkusiai tarptautinei, prancūzų

kultūros atstovų ir Prancūzijos lietuvių bendruomenės publikai koncertavo lietuvių pianistas, tarptautinio pianistų konkurso „Résonances International 2016“ laureatas Paulius Anderssonas.

Programoje skambėjo Johanno Sebastiano Bacho, Frédérico Chopino, Mikalojaus Konstantino Čiurlionio, Sergejaus Prokofjevo ir Kristupo Bubnelio kūriniai.

Koncertas Paryžiuje buvo organizuotas bendradarbiaujant su Lietuvos kultūros, užsienio reikalų ministerijomis. Projekto įgyvendinimą koordinavo Lietuvos kultūros institutas.

2017 m. vasario 27 d. Lietuvos atstovybės tradiciškai kvietė užsienio lietuvius pasitikrinti gimtosios kalbos žinias Pilietinės minties instituto rengiamame Nacionaliniame diktante.

Lietuvių kalbos mylėtojai ambasadoje Paryžiuje rinkosi net du kartus. Diktantą pagal Alvydo Šlepiko tekstą „Bedugnė“ Prancūzijos lietuviai rašė tiesioginės transliacijos metu vasario 24 25 d., klausydami diktanto įrašo.

Sankt Peterburgo lietuviai Nacionalinį diktantą rašė šeštadienį, vasario 25 d. Šiais metais Lietuvos generaliniame konsulate Sankt Peterburge susirinko ypač gausus Lietuvių kalbos mylėtojų būrys –net 66 dalyviai. Nacionalinį diktantą rašė vietos lietuviai, konsulato darbuotojai, Sankt Peterburgo universiteto Filologijos fakulteto baltistikos studentai ir svečiai iš Lietuvos – chorų festivalyje dalyvaujantys Kauno technologijos universiteto akademinis choro „Jaunystė“ choristai su vadove Danguole Beinaryte.

Nacionalinis diktantas – tarptautinis suaugusiųjų ir moksleivių raštingumą skatinantis konkursas. Pagrindinis konkurso organizatorių tikslas – skatinti didžiuotis unikalia lietuvių kalba, kalbėti ir rašyti ja taisyklingai.

2017 m. kovo 11 d. Lietuvos ambasados Prancūzijoje, Estijoje ir Čekijoje artėjančios Kovo 11-osios – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dienos – proga surengė šventinius koncertus, kuriuose pasirodė atlikėjai iš Lietuvos.

Kovo 9 d. Lietuvos ambasadoje Paryžiuje surengtas Mikalojaus Konstantino Čiurlionio kvarteto bei akordeonisto Kazio Stonkaus koncertas „Netikėtas susitikimas Paryžiuje“.

Gausiai susirinkusius prancūzų kultūros bendruomenės, diplomatinio korpuso, tarptautinių organizacijų atstovus pasveikino Lietuvos ambasadorius Prancūzijoje Dalius Čekuolis.

Lietuvos nacionalinės filharmonijos direktorė Rūta Prusevičienė svečius supažindino su koncerto metu skambėjusių kūrinių kompozitorių Ernesto Chaussono, M. K. Čiurlionio ir Astoro Piazzollos kūryba bei jų sąsajomis su Lietuva ir Paryžiumi.

Neatsitiktinai koncerto tema buvo „Netikėtas susitikimas Paryžiuje“ – būtent taip pavadintas neseniai Lietuvos ambasados Prancūzijoje, Lietuvos nacionalinės filharmonijos ir Lietuvos instituto pastangomis išleistas muzikinis diskas, pristatantis lietuvių kompozitoriaus M. K. Čiurlionio ir jo amžininko, prancūzų kompozitoriaus E. Chaussono, kūrybą bei dabartinės Lietuvos ambasados Prancūzijoje pastato istoriją.

Nuo 2002 m. Lietuvos ambasada įsikūrusi Paryžiuje, Courcelles bulvare, 22 numeriu pažymėtame pastate, kuris anksčiau priklausė E. Chaussonui ir buvo jo šeimos rezidencija, kuri XIX a. garsėjo kaip Paryžiaus kultūros salonas.

Kovo 8 ir 9 dienomis Čekijoje, Prahos ir Brno miestuose, įvyko Baltijos gitarų kvarteto iš Lietuvos koncertai. Lietuvos ambasada Prahoje jau antrus metus šią dieną švenčia pristatydama šiuolaikiškus modernios ir į ateitį žvelgiančios Lietuvos muzikantus ir autorius. Įspūdingose salėse surengti

koncertai pritraukė daug žiūrovų, kurių nemažai jau tampa nuolatiniais lietuviškos muzikos gerbėjais.

Sveikindamas renginio svečius, ambasadorius Edvilas Raudonikis pasidžiaugė, kad „jau dvidešimt septynerius metus minima Kovo 11-oji yra galimybė Lietuvai pažymėti savo vietą Europos ir pasaulio žemėlapyje bei išreikšti padėką tarptautinei bendruomenei, palaikiusiai mūsų kovą už laisvę".

Naujosios Prahos rotušės salėje susirinkusiems diplomatinio korpuso, Prahos visuomenės ir lietuvių bendruomenės atstovams kvarteto nariai Chrisas Ruebensas, Zigmas Čepulėnas, Sergejus Krinicinas ir Saulius S. Lipčius atliko Astoro Piazzollos, Chriso Ruebenso, Antoníno Dvořáko, Jono Tamulėno, Johanneso Brahmso ir Alfredo Schnittke kūrinius.

Ši programa atlikta ir Brno Mielaširdingųjų brolių kamerinės muzikos salėje, į kurią susirinko Brno ir kitų Moravijos miestų savivaldybių atstovai, ambasados bičiuliai iš vietos kultūros ir mokslo institucijų, Masaryko universiteto Baltistikos centro studentai, vietos lietuviai ir Brno gyvenantys kamerinės muzikos mėgėjai.

Baltijos gitarų kvarteto koncertai Čekijoje surengti Lietuvos ambasados Prahoje iniciatyva, parėmus Lietuvos kultūros tarybai, bendradarbiaujant su Baltijos kultūros vadybos centru, Brno miesto savivaldybe ir Lietuvos garbės konsulu Brno Petru Sláčala.

Kovo 8 d. Lietuvos ambasadoje Taline vyko Estijos muzikos akademijos studento Manto Šerniaus fortepijono koncertas, kurio klausėsi Estijos diplomatai ir Estijos lietuvių bendruomenės valdybos nariai.

Antrajame pagal dydį Estijos Tartu mieste Kovo 11-oji taip pat minima visą savaitę trunkančiu Lietuvos dienų renginių ciklu, kurį organizavo vietos lietuvių bendruomenė ir Lietuvos garbės konsulė Tartu Birutė Klaas-Lang. Vienas paskutinių renginių – kovo 9 d. Tartu universiteto Kalbų ir kultūrų kolegijoje atidaryta dokumentų ir nuotraukų paroda „Lietuvos ir Estijos valstybinių ryšių atkūrimas archyviniuose dokumentuose. Drauge nepriklausomybės link". Parodą atidarė Lietuvos ambasadorius Estijoje Neilas Tankevičius, Tartu universiteto rektorius Volli Kalmas ir Estijos nacionalinio archyvo vadovas Priitas Pirsko.

2017 m. kovo 11 d. Lietuvos diplomatinės atstovybės užsienyje, minėdamos Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 27-ąsias metines, kvietė pasaulio lietuvius ir Lietuvos draugus į šventinius renginius – koncertus, parodas, knygų pristatymus, viktorinas.

Lietuvos ambasada Austrijoje ir Lietuvos nuolatinė atstovybė prie tarptautinių organizacijų Vienoje kovo 9 d. pakvietė į renginį Vienos diplomatinėje akademijoje, kur susirinko gausus būrys diplomatų, ambasados bičiulių ir lietuvių bendruomenės atstovų. Svečius pasveikino abiejų diplomatinių atstovybių vadovės – Loreta Zakarevičienė ir Lina Rukštelienė. Gausiai susirinkę svečiai turėjo galimybę paskanauti Lietuvos kulinarinio paveldo gaminių, pasigrožėti Lietuvos vaizdais iš paukščio skrydžio. L. Zakarevičienė pabrėžė, jog Kovo 11-oji yra ypatinga diena Lietuvai ir visiems po pasaulį pasklidusiems lietuviams, nes būtent tą dieną prieš 27 metus Lietuva pargrįžo namo – į Europą, į šeimą laisvų ir demokratinių šalių.

Lietuvos ambasada Rygoje kovo 9 d. sukvietė Latvijos lietuvius ir Lietuvos draugus latvius į šventę šv. Pėterio bažnyčioje Rygos senamiestyje. Daugiau kaip šimtą susirinkusių svečių pasveikino Lietuvos ambasadorius Latvijoje Artūras Žurauskas. Lietuvos himną atliko operos dainininkė Ona Kolobovaitė, o Latvijos himną sugiedojo jai talkinęs dirigentas Vytautas Lukočius. Vėliau vykusiame koncerte fortepijonu akomponuojant V. Lukočiui, O. Kolobovaitė atliko italų ir vokiečių arijas ir giesmes, lietuvių, latvių ir amerikiečių autorių dainas.

Nepriklausomybės atkūrimo diena Dubline paminėta kunigo Egidijaus Arnašiaus aukotomis šv. mišiomis Dublino Šv. Andriejaus bažnyčioje ir dainininko Merūno Vitulskio koncertu. Renginyje apsilankė beveik tūkstantis lietuvių. Lietuvos ambasadorė Airijoje Rasa Adomaitienė, sveikindama susirinkusiuosius, teigė, kad kartu Lietuvos Nepriklausomybės dienos švęsti susirinkęs toks gausus įvairaus amžiaus tautiečių būrys liudija, jog lietuviams, net ir išvykus svetur, yra svarbi jų valstybė ir tapatybė.

Lietuvos ambasados Egipte darbuotojai kartu su Hurgados lituanistinės mokyklėlės „Jūros arkliukų" kolektyvu, lietuvių bendruomene ir šeimos nariais Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo šventę paminėjo Hurgadoje. Susitikimo metu vaikai deklamavo eiles, dainavo lietuviškas dainas, žaidė lietuvių liaudies žaidimus bei pristatė savo darbelių parodą.

Delyje Nepriklausomybės atkūrimo dienos proga surengta lietuviška užstalė, o ambasada virto senovine kaimo gryčia. Prie daugiau nei dešimties metrų ilgio stalo šeštadienį susėdo lietuvių bendruomenės nariai, Indijos valstybės pareigūnai, Europos Sąjungos šalių ambasadoriai. Svečiai buvo pakviesti pasipuošti etninių motyvų turinčiais drabužiais, paskanauti tradicinių užkandžių, palinguoti skambant iš vaikystės pažįstamoms melodijoms. „Šįkart Jums norėjome pristatyti lietuvišką užstalės tradiciją. Reikšmingos šventės Lietuvoje visada buvo švenčiamos kartu, į jas būdavo sukviečiami kaimynai, giminės, ištraukiamos puošniausios staltiesės, gražiausios lėkštės, paruošiami skaniausi valgiai", – sakė Lietuvos ambasadorius Indijoje Laimonas Talat-Kelpša. Jis pabrėžė, kad kiekvienam lietuviui Kovo 11-oji – ypatinga šventė, todėl ir Indijoje ją norėjosi paminėti artimiausių bičiulių rate.

Lietuvos ambasada Madride kartu su Ispanijos lietuvių bendruomene Nepriklausomybės atkūrimo dieną paminėjo eidami piligriminiu Šv. Jokūbo keliu (Camino de Santiago). Žygio dalyviai kovo 11 d. įveikė simbolinę 20 km atkarpą nuo Pedrouzo miestelio iki Santjago de Kompostelos katedros. Vakare šioje katedroje buvo laikomos šv. mišios, kurių metu paminėta Lietuvos piligrimų kelionė už tautos laisvę. Nepriklausomybės minėjimo renginiai baigėsi lietuvių bendruomenės vakarone, kurioje koncertavo Ainis ir Gediminas Storpirščiai.

Lietuvos ambasada Izraelyje Kovo 11-ąją kvietė švęsti Tel Avivo parke Ha-Yarkon. Pasidabinę lietuviška simbolika į renginį gausiai rinkosi litvakai, lietuvių bendruomenės bei ambasados atstovai. Šventės metu sutelktos litvakų ir lietuvių bendruomenės, aptarti tolesnio bendradarbiavimo planai. Minėjimo metu buvo vaišinamasi Izraelio etnokonfesinės mažumos – drūzų – virtuvės patiekalais.

Varšuvoje gyvenanti lietuvių bendruomenė Lietuvos ambasadoje rinkosi kovo 10 dieną. Lietuvos ambasadorius Lenkijoje Šarūnas Adomavičius pasveikino susirinkusius ir apžvelgė Lietuvos kelią atkuriant valstybingumą. Susirinkusiems buvo pristatyta fotografijų paroda, skirta Lietuvos Nepriklausomybės akto signatarui, vyskupui Justinui Staugaičiui atminti „Lietuvos Nepriklausomybė – nuolatinis budėjimas. Justinui Staugaičiui – 150". Minėjimo metu Varšuvos lituanistinės mokyklos mokiniai skaitė lietuvių autorių poeziją, vakaro svečiams koncertavo folkloro kapelija „Ratilai".

Lietuvos ambasada Nyderlanduose kartu su Leideno universiteto Kalbų centru kovo 10 d. minėdama Nepriklausomybės atkūrimo šventę surengė 2-ąjį simpoziumą, skirtą lietuvių kalbai. Simpoziumą atidarė Lietuvos ambasadorius Nyderlanduose Darius Semaška. Susirinkusieji išgirdo prof. Alexanderio Lubotsky istorinę perspektyvą apie lietuvių kalbos priskyrimą indoeuropiečių kalbų šeimos grupei, Amsterdamo universiteto doktorantė Marija Sniečkutė apžvelgė

lietuvių kalbos ir nacionalizmo sąsajas XIX-ame amžiuje, o dr. Tijmenas Pronkas atskleidė žemaičių tarmės kilmę, raidą ir kuršių piratų istoriją.

Kovo 10 d. Lietuvos ambasadoje Ukrainoje gausiai susirinkusi Ukrainos lietuvių bendruomenė, padedama iš Lietuvos atvykusios Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivių literatūros skyriaus vedėjos, humanitarinių mokslų daktarės Virginijos Babonaitės-Paplauskienės prisiminė tautos šauklį Joną Mačiulį-Maironį. Buvo pristatyta V. Babonaitės-Paplauskienės sudaryta knyga „Maironis. Pavasario balsai“, autorė papasakojo apie Maironio gyvenimą, jo būdą ir kūrybą. „Simboliška, kad minėdami Kovo 11-ąją prisimename šį iškilų lietuvybės puoselėtoją, kurio vardu pavadinta ir Kijevo lietuvių kultūros draugija“, – sakė Lietuvos ambasadorius Ukrainoje Marius Janukonis. Po pristatymo susirinkusiuosius dainomis džiugino Reginos Maleckaitės vadovaujamas Lietuvos radijo ir televizijos vaikų choras. Kovo 10-osios rytą šventiškai nusiteikę Kijevo lietuviai prisiminė Lietuvos istoriją dalyvaudami konkurse „Lietuvos istorijos žinovas“.

Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo diena Ukrainoje minima net keliais renginiais. Kovo 15 d. 19 val. Ukrainos nacionaliniame operetės teatre vyko šventinis koncertas, kuriame su jungtine programa pasirodė Kauno valstybinio muzikinio teatro ir Ukrainos nacionalinio operetės teatro atlikėjai. Koncerte skambės žinomų operečių, operų ir miuziklų arijos, Ukrainos ir Lietuvos autorių muzikos kūriniai, baleto kompozicijos.

Jau tapo tradicija, kad minėdama Kovo 11-ąją Vengrijos lietuvių bendruomenė kartu su Budapešte studijuojančiais studentais iš Lietuvos, ambasados kolektyvu ir jų draugais vengrais rengia viktoriną „Aš myliu Lietuvą“. Šiais metais susirinkusieji, pasidaliję į komandas, kovėsi Lietuvos istorinės prezidentūros parengtame protų mūšyje „Šimtmečio belaukiant“. Laimėjusi komanda buvo pagerbta atminimo dovanėlėmis, o lietuvių bendruomenės pirmininkė Lina Sakalauskaitė visiems dalyviams įteikė „Nugalėtojų tortą“.

Lietuvos ambasada Suomijoje Kovo 11-ąją subūrė šioje šalyje gyvenančius lietuvius į rašytojo, režisieriaus ir dainuojamosios poezijos atlikėjo Vytauto V. Landsbergio ir jo žmonos Ramunės kultūrinį vakarą ambasadoje. Lietuvos ambasadorius Suomijoje Valdemaras Sarapinas pasveikino koncerto svečius su Nepriklausomybės atkūrimo diena, pabrėžė jos svarbą bei skatino būti vieningais ir kasdien siekti Lietuvos valstybės stiprinimo. Gausiai susirinkę tautiečiai pirmiausia klausėsi nuotaikingos V. V. Landsbergio programos, skirtos mažiesiems Suomijos lietuviams, o vėliau – jausmingų dainuojamosios poezijos kūrinių bei romansų.

Belgijos lietuvių bendruomenė ir Lietuvos draugai Briuselyje Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo metines šventė kovo 6 d. Lietuvių bendruomeniškumą užsienyje puoselėjančiame renginyje koncertą surengė trys lietuvių tautinio meno ansambliai iš Kauno: šiais metais savo veiklos gyvavimo 60-metį minintis Vytauto Didžiojo universiteto „Žilvitis“ (vadovas Edgaras Šnipaitis), Kauno technikos kolegijos „Pušynėlis“ ir Kauno kolegijos „KauKas“ (vadovas Kęstutis Pušinaitis). Šventinį renginį pristatė Lietuvos ambasadorius Belgijoje Gediminas Varvuolis. Renginio dalyvius pasveikino Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius, prisiminimais apie Kovo 11-ąją pasidalino Nepriklausomybės Akto signataras Emanuelis Zingeris. Renginį organizavo trys Lietuvos diplomatinės atstovybės Briuselyje: Lietuvos ambasada Belgijoje, nuolatinė atstovybė ES, nuolatinė atstovybė prie NATO.

Kroatijos pajūryje esančiame Zadaro mieste kovo 11-ąją Lietuvos garbės konsulės Rimos Koić ir Zadaro miesto savivaldybės

iniciatyva surengtas Švenčionių tautinių dainų ir šokių ansamblio „Trepsis“ koncertas. Po atviru dangumi vykusiame renginyje Zadaro miesto gyventojai ir svečiai supažindinti su lietuvių tautinės muzikos ir šokio paveldu. Šventės pradžioje į susirinkusiuosius kreipęsis Lietuvos ambasados Austrijoje Zagrebo skyriaus vadovas Donatas Žiugžda padėkojo už suteiktą galimybę pažymėti Lietuvai svarbią dieną viename seniausių Kroatijos miestų. Jis kartu pasidžiaugė, kad lietuvių ir kroatų tautas vienija neblėstanti meilė laisvei, kuri buvo puoselėjama net ir tada, kai tautos buvo slegiamos istorinių negandų.

Kovo 13-ąją Lietuvos ambasadoje Maskvoje organizuotame priėmime dalyvavo Rusijos valstybinių ir nevyriausybinių institucijų atstovai, visuomenės veikėjai, kultūros atstovai, žurnalistai, ES valstybių narių, JAV, Kanados, Šveicarijos, Norvegijos, Čilės, Bangladešo, Čado, Kongo, Peru, Urugvajaus, Venesuelos, Brazilijos, Kuveito ir kitų valstybių ambasadoriai, diplomatai bei kiti Lietuvos bičiuliai. „Per 27 metus mes sustiprėjome, mumis patikėjo pasaulis – lietuviška vėliava grįžo į Jungtinių Tautų organizaciją, Lietuva rado sau užtarnautą vietą Europos Sąjungoje ir NATO. Šiandien, peržvelgiant pastaruosius du dešimtmečius, galima drąsiai sakyti, kad mūsų jaunos valstybės ryžtas, energija ir veržlumas yra ryškus, tikras ir nepakartojamas jaunatviško atgimimo pavyzdys ir Laisvės šventė“, – sakė Lietuvos ambasadorius Rusijoje Remigijus Motuzas. Vakaro metu ambasados svečiai klausėsi šventinio koncerto – Lietuvos atlikėjų kvartetas „Subtilu-Z“ surengė žaismingą akordeoninės muzikos pasirodymą. Grupė atliko originaliai aranžuotus gerai pasaulyje žinomus kūrinius ir autorines ketvertuko kompozicijas.

2017 m. kovo 12 d. Čikagos lietuviai šventė savo tėvynės Nepriklausomybę ir tai buvo ypatinga diena – centrinėmis miesto gatvėmis vingiavo 30 metrų trispalvė, kuri vidurdienį įnešta į pagrindinę Čikagos laisvalaikio ir pramogų erdvę „Navy Pier“. Ten aidint lietuvių liaudies muzikai, šokant tautiniais kostiumais pasipuošusiems šokėjams pradėtas jau šeštasis keturių valandų festivalis „Celebrate Lithuanian Independence“.

Ryte lietuviai rinkosi prie Lietuvos generalinio konsulato Čikagoje pastato, kur išskleidė 30 metrų vėliavą ir nešini ja pajudėjo „Navy Pier“ link. Beveik valandą trukusi eisena sulaukė aplinkinių dėmesio – akį traukė ryški trispalvė, skambėjo lietuviškos dainos.

„Įspūdingo dydžio vėliavos Lietuvoje įvairių švenčių ar renginių metu nešamos miestų gatvėmis, o eisenoje žygiuojantys patiria ypatingą pasididžiavimo savo Tėvyne, jos istorija ir vienybės jausmą. Jau keletą metų svarsčiau, kad Čikaga, kur daugiau nei 100 metų gyvena ypač gausi ir galinga lietuvių bendruomenė, veikia daugybė organizacijų, parapijų, mokyklų, o šis miestas neretai yra tituluojamas lietuvių diasporos sostine, galėtų taip pat turėti savo vienybės vėliavą. Tikiu, kad ši vėliava taps dar vienu simboliu, bursiančiu čia gyvenančius lietuvius ir skatinsiančiu kiekvieną atrasti savo individualų kelią, kaip prisidėti kuriant stiprią ir klestinčią Lietuvą“, – sakė eisenos priekyje ėjęs idėjos sumanytojas Lietuvos generalinis konsulas Čikagoje Marijus Gudynas.

Iškilmingai įnešus Lietuvos trispalvę šventės programa pradėta solistės Agnės Giedraitytės atliekamais Lietuvos ir JAV himnais, vėliau į renginio dalyvius kreipėsi generalinis konsulas Čikagoje Marijus Gudynas, nepriklausomybės proga visus sveikino garbingas svečias – lietuviškų šaknų turintis JAV senatorius Richardas Durbinas. „Per daugelį metų aš ne vieną kartą lankiausi Lietuvoje ir stebėjau jos įspūdingą pažangą. Dabar ji puiki valstybė su nuostabiais žmonėmis, kurie vertina savo šeimas, tikėjimą ir laisvę, o šiandien aš švenčiu kartu su gausia Amerikos lietuvių bendruomene ir didžiuojuosi būdamas jos dalimi“, – sakė senatorius.

Lietuvą ir lietuvius laiškais pasveikino Ilinojaus valstijos gubernatorius Bruce'as Rauneris, Čikagos meras Rahmas Emanuelis bei Ilinojaus generalinė prokurorė Lisa Madigan.

Gerą šventės nuotaiką užtikrino svečiai iš Indianapolio – kapela „Biru Bar" (vadovas Otonas Balčiūnas) bei Čikagos lietuvių mylimi vaikų pop choras „Svajonė" (vad. Alina Šimkuvienė), tautinių šokių kolektyvai „Suktinis" (vad. Giedrė Elekšytė-Knieža), „Lietuvos vyčiai" (vad. Lidija Ringus), „Rusnė" (vad. Nijolė Černiauskienė), „Grandis" (vad. Dalia Bilaišytė-DeMuth ir Gintaras Grinkevičius) ir „Laumė" (vad. Vaida Indriliūnas). Čikagos choras „Dainava" (vad. Darius Polikaitis) šiais metais koncertavo su renginio svečiais iš Lietuvos – Šiaulių miesto berniukų ir jaunuolių choru „Dagilėlis" (vad. Remigijus Adomaitis). Aštuoniasdešimties balsų jungtinis choras atliko programą, sulaukusią publikos ovacijų.

Šiais metais „Crystal Gardens" salėje lietuvių skautų ir ateitininkų dėka puikavosi Gedimino bokšto dekoracija, prie jo budėjo šarvais vilkintis viduramžių riteris ir būrelis vaidilučių („Suktinio" šokėjai), kurių apsuptyje norinčius profesionaliai fotografavo Nijolė Shuberg. Netoliese lankytojai turėjo galimybę susikurti savo nuotrauką vilkint pasirinktą lietuvišką tautinį kostiumą.

Renginio metu tradiciškai šurmuliavo verslo, meno, tautodailės bei pelno nesiekiančių lietuviškų organizacijų mugė, kurioje dalyvavo Lietuvių tautodailės institutas Čikagoje, Balzeko lietuvių kultūros muziejus, menininkai Agnė Sabonis, Jolanta Koller, Audronė Babich ir kiti. Parduotuvė „Monique Boutique" siūlė lietuvių dizainerių sukurtų papuošalų, „AmberBay" – juvelyrinių dirbinių su gintaru, „Manilla" – lietuviškos rankų darbo kosmetikos. Savo veiklą mugėje pristatė Čikagos apylinkių lietuvių Rotary klubas, JAV lietuvių bendruomenė, Nacionaliniai Amerikos lietuvių šlovės rūmai, Šiaurės Amerikos lietuvių fizinio auklėjimo ir sporto sąjunga, filmo „Game Changer: Lithuania's Nonviolent Revolution" projektą – jo kūrėja Rima Gungor.

Lietuvių dailės muziejaus galerijos „Siela" nariai tęsė meno projektą „Pražydusi trispalvė" (autorė – Sonata Kazimieraitienė) – šventės dalyviai savo rankomis iš molio gamino mažas trimates plokšteles simbolinei trispalvei mozaikai, 2018 m., minint Lietuvos 100-metį, visam laikui papuošiančiai Pasaulio lietuvių centrą. Čikagos, Gedimino, Maironio ir Rasos lituanistinės mokyklos mokytojos bei praktikantės kvietė mažuosius renginio dalyvius pačius pasigaminti lietuviškų suvenyrų, kurti įdomias trispalves ir sveikinimus Lietuvai, jiems padėjo ir Lietuvių skautų sąjungos nariai.

Į šventę iš Vilniaus atvykusi „Kurk Lietuvai" programos koordinatorė Agila Barzdienė pasakojo, kaip JAV jauni profesionalai gali prisijungti prie strateginio lygmens darbą su aukščiausiais šalies vadovais siūlančios programos ir turėti galimybę savo žiniomis bei idėjomis kurti modernią Lietuvą.

Šventėje dėmesio skirta ir lietuviškam kulinariniam paveldui – įmonė „Bravo Bites" pristatė unikaliuosius šaltibarščius, mokė juos gaminti, dalijo receptus, siūlė paragauti. Restoranas „Kunigaikščių užeiga" kaip ir kasmet siūlė įvairių lietuviškos virtuvės patiekalų bei sukūrė įspūdingą šakočių pristatymą, kurio puošmena tapo metro aukščio šakotis, vėliau padovanotas visiems renginio svečiams paskanauti.

2017 m. kovo 21 d. Ministras Pirmininkas Saulius Skvernelis Vyriausybės rūmuose priėmė Lietuvoje viešėjusius litvakų bendruomenės atstovus iš Pietų Afrikos Respublikos (PAR). Susitikime padėkota litvakų bendruomenei už ryšių su gimtine palaikymą ir aptartos bendradarbiavimo galimybės mūsų šalyje.

„Mūsų valstybė yra atvira visiems norintiems sugrįžti ar tiesiog aplankyti protėvių žemę, o išeivijos noras bei pastangos išlaikyti ryšį su gimtine yra labai vertinami. Džiaugiamės puikiu bendradarbiavimu tiek su Lietuvos, tiek ir su tarptautinėmis žydų organizacijomis, jų aktyvia veikla ir indėliu į šalies kūrimą“, – dėkodamas kalbėjo premjeras S. Skvernelis.

Vyriausybės vadovas pažymėjo, kad mes didžiuojamės daugiau nei 600 metų siekiančia Lietuvos žydų istorija bei pabrėžė, kad mūsų visuomenė nepamiršta skaudžios bendrapiliečių praeities, kai šalis neteko 95 proc. Lietuvos žydų. Susitikimo metu aptarti Lietuvos žydų kultūros paveldo įamžinimo klausimai, pasikeista nuomonėmis dėl PAR kompanijų galimybių investuoti Lietuvoje.

Didžioji dalis PAR litvakų XIX a. pab. atvyko iš Panevėžio, Rietavo, Palangos, Joniškio ir Šiaulių apskričių. Skaičiuojama, kad jų bendruomenę sudaro apie 80 tūkst. narių.

2017 m. kovo 22 d. Migracijos komisija posėdyje pritarė komisijos narių parengtam Seimo nutarimo projektui „Dėl demografijos, migracijos ir integracijos procesų valdymo“, kuriame siūloma Vyriausybei atlikti valstybės institucijų vykdomą demografijos, ryšių su emigravusiais Lietuvos Respublikos piliečiais palaikymo, migracijos ir integracijos procesų valdymo analizę ir įvertinti galimybes pavesti koordinuoti šių procesų valdymą vienai valstybės institucijai.

Komisijos nario Žygimanto Pavilionio teigimu, „siekiant efektyvumo, turėtų būti paskirta viena institucija, atsakinga už informacijos apie grįžimo gyventi į Lietuvą galimybes sklaidą užsienio šalyse, kuri tarpininkautų įdarbinant Lietuvos Respublikos piliečius, sugrįžtančius gyventi į Lietuvą, ir suteiktų jiems pagalbą ieškant gyvenamosios vietos, pagal galimybes koordinuotų esamų ekonominių, socialinių, švietimo ar kitų integravimosi į Lietuvos visuomenę kliūčių šalinimą“.

Komisijos pirmininkės Guodos Burokienės teigimu, „demografinė Lietuvos situacija – ne tik Vyriausybės, bet ir Seimo prioritetas, todėl būtina sutelkti institucijas, mokslininkus, ekspertus, nevyriausybines organizacijas ir kuo skubiau imtis koordinuotų ir efektyvių priemonių, kurios paskatintų emigrantus sugrįžti į Lietuvą“. Seimo nutarimo projekte siūloma sudaryti darbo grupę iš mokslininkų, valstybės pareigūnų, specialistų ir socialinių partnerių 2018–2027 m. Lietuvos demografinės, migracijos ir integracijos politikos strategijos projektui ir Lietuvos piliečių reemigracijos skatinimo programos projektui parengti.

Posėdyje dalyvavęs Ministro Pirmininko patarėjas nacionalinio saugumo, užsienio ir vidaus politikos klausimais Arnoldas Pikžirnis pristatė svarbiausius Vyriausybės programos įgyvendinimo plane numatytus darbus dėl emigracijos mažinimo ir reemigracijos skatinimo. Komisijos narių nuomone, migracijos srautams didžiausią įtaką turėtų darbo užmokesčio didinimas, talentų pritraukimo ir investicijų regionuose skatinimo programos, taip pat tikslinės priemonės, pavyzdžiui, lanksčios ir efektyvios nuotolinio vaikų mokymo programos. Akcentuota, kad būtina pasinaudoti užsienio šalių gerąja praktika ir taikyti įvairias kompleksines priemones, kurios paskatintų Lietuvos piliečius grįžti gyventi į Lietuvą. Posėdyje taip pat dalyvavo Švietimo ir mokslo ir Ūkio ministerijų atstovai.

2017 m. kovo 23–26 d. Lietuvos užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius su darbo vizitu lankėsi Čikagoje, kur susitiko su miesto politine ir verslo bendruomenėmis, lietuvių diasporos atstovais.

Kovo 25 d. ministras lankėsi Čikagos jaunimo centre, kur susitiko su ten įsikūrusios lituanistinės mokyklos mokiniais,

mokytojais, mokinių tėvais. L. Linkevičius mokiniams papasakojo apie Lietuvos nueitą kelią nuo nepriklausomybės atkūrimo iki šių dienų, akcentuodamas svarbiausius valstybės pasiekimus – įstojimą į NATO bei Europos Sąjungą, kalbėjo apie Lietuvos ir JAV partnerystės svarbą bei didelės Amerikos lietuvių bendruomenės vaidmenį palaikant šiuos santykius, užtikrinant, jog Lietuvos interesai būtų nuolat primenami Jungtinių Valstijų politikos veikėjams.

Po susitikimo su mokyklos bendruomene užsienio reikalų ministras apžiūrėjo Jaunimo centre įsikūrusio Lituanistikos tyrimo ir studijų centro sukauptus gausius archyvus, tarp jų ir Lietuvos diplomatijos istoriją liudijančius konsulato Čikagoje bei jame dirbusių konsulų dokumentus. L. Linkevičius informavo centro vadovybę, jog kuriamas Lietuvos diplomatijos muziejus ir kvietė palaikyti ryšius, bendradarbiauti.

Vėliau generaliniame konsulate Čikagoje surengtas susitikimas ir pokalbis su miesto lietuvių jaunimu, jame diskutuota apie pasaulio aktualijas, transatlantinių santykių svarbą. Ministras klausė jaunimo nuomonės apie JAV politines, socialines ir ekonomines aktualijas, kvietė juos būti aktyviais, pabrėžė, jog naujos, drąsios idėjos, kaip prisidėti prie Lietuvos valstybės ir jos gerovės kūrimo, yra visuomet laukiamos.

L. Linkevičius pasveikino į lietuviško filmo „Meistras ir Tatjana“ Europos Sąjungos filmų festivalyje Čikagoje premjerą susirinkusius kino mylėtojus ir po filmo peržiūros atidarė jo herojaus fotografo Vito Luckaus nuotraukų parodą, pristatytą generaliniame konsulate Čikagoje. Didelio dėmesio sulaukusiuose Lietuvos kultūrą bei meną pristatančiuose renginiuose taip pat dalyvavo filmo režisierė Giedrė Žickytė ir V. Luckaus žmona Tatjana Luckienė-Aldag.

Kovo 26 d. ministro delegacija apsilankė Pasaulio lietuvių centre, kur dalyvavo šv. mišiose Palaimintojo Jurgio Matulaičio misijoje ir Vydūno jaunimo fondo 65-mečio iškilmėse. Sveikindamas šventės svečius ministras kvietė ir toliau puoselėti lietuviškas vertybes, ugdyti jaunosios kartos pilietiškumą. Lietuvos generalinis konsulas Čikagoje Marijus Gudynas perdavė Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės sveikinimą fondui jubiliejaus proga.

Vizito metu taip pat surengti Lietuvos užsienio reikalų ministro susitikimai su Čikagos užsienio reikalų taryba (Chicago Council on Global Affairs) bei pirmojo istorijoje Rotary klubo „Rotary/One“ nariais. Juose ministras kalbėjo apie dabartinės geopolitinės situacijos regione aktualijas, NATO, Europos Sąjungos svarbiausius darbotvarkių klausimus. Ministras davė interviu ir didžiausio JAV visuomeninio radijo „WBEZ Chicago“ laidos „Worldview“ tiesioginėje transliacijoje.

2017 m. kovo 24–27 d. Seimo valdyba komandiravo Seimo narę Dovilę Šakalienę į Airiją. Lietuvos parlamentarė dalyvavo Lietuvių asmenų ir bendruomenių Airijoje sąjungos (L. A. B. A. S.) organizuojamoje kasmetinėje Pavasario šventėje Talamore. Renginio metu įvyko Seimo narės susitikimai su Sąjungos vadovu Dainiumi Čepaičiu ir Sąjungos nariais. Su Lietuvos Respublikos ambasadore Airijoje Rasa Adomaitiene ketinama aptarti Airijos lietuviams aktualias problemas. D. Šakalienė yra Lietuvos Respublikos Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos narė.

2017 m. balandžio 4 d. Seimo posėdyje surengta diskusija dėl migracijos ir demografinės politikos. Diskusijoje pranešimus skaitė Ministras Pirmininkas Saulius Skvernelis, Seimo frakcijų vadovai ir atstovai, migracijos ekspertai. Ministras Pirmininkas S. Skvernelis savo kalboje pabrėžė, kad privalome drastiškai mažinti išvykstančiųjų skaičius ir sukurti tinkamas sąlygas grįžti.

„Pastaraisiais metais mokslininkų ir institucijų atliktų tyrimų rezultatai daugmaž sutampa ir aiškiai rodo, kad emigraciją visų pirma skatina ekonominiai motyvai (daugiau negu 60 proc.), kurie pasireiškia didelės socialinės atskirties keliamomis įtampomis bei dėl realaus, ne popierinio, socialinio saugumo stygius kylantis iš vakarietiškos darbo kultūros stokos. Labai aiškūs emigraciją skatinantys veiksniai glūdi teisingumo stokoje bei šeimai nepalankioje aplinkoje“, – kalbėjo Vyriausybės vadovas. Pasak jo, spręsti šią problemą gali padėti kryptingi darbai gimstamumo skatinimo, socialinės apsaugos ir pagalbos, švietimo, darnios ir konkurencingos ekonomikos plėtros ir skatinimo, žmogiškųjų išteklių valdymo bei viešojo sektoriaus efektyvinimo srityse.

S. Skvernelis akcentavo investicijų traukos į regionus, švietimo sistemos pertvarkos svarbą. Be to, pasak premjero, turi būti skiriamas ypatingas dėmesys Didžiosios Britanijos lietuviams. „Blaiviai matome „Brexit“ iššūkius, šiuo klausimu prašau mūsų visų susitelkimo. Atėjo laikas įteisinti Lietuvai dvigubą pilietybę ir aktyviai kviesti mūsų tautiečius grįžti namo. Tai ne vien Vyriausybės, Seimo, tai visų mūsų bendras darbas. Jei mums rūpi nykstanti, mažėjanti Lietuva, neatstumkime savo žmonių, kurie nori būti Lietuvos dalimi. Tikimės, kad kituose rinkimuose mūsų užsienio bendruomenės galės balsuoti internetu. Vyriausybė parengs visas technines galimybes ir teisinę bazę tokiam sprendimui“, – sakė Ministras Pirmininkas.

Vytauto Didžiojo universiteto Demografinių tyrimų centro vadovė Vladislava Stankūnienė diskusijos dalyviams priminė Eurostato informaciją, kad mes nykstame ir nyksime sparčiausiai. „Sparčiausiai Europos Sąjungoje ir net esame vieni iš lyderių pasaulyje. Tai žinia ir investitoriams, ir mūsų tėvynainiams, kurie yra užsienyje, kurie galbūt ir galėtų sugrįžti, norėtų sugrįžti, kad tai yra tikrai nykstanti visuomenė“, – apgailestavo pranešėja. Anot Demografinių tyrimų centro vadovės, sprendžiant šią problemą būtina pradėti kooperuoti pajėgas, pradėti rimtai vertinti ir analizuoti.

Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro vadovė Audra Sipavičienė savo kalboje akcentavo, kad emigracija ir grįžtamoji migracija yra susiję dalykai. „Svarbu ne stabdyti emigraciją, ne atimti galimybę rinktis. Emigracija, kaip vertybė, yra labai reikalinga ir nėra blogis. Blogis yra emigracija kaip išvarymas. Taigi reikia ne stabdyti, ne atimti tos galimybės, o skatinti, kad emigracija būtų laikina, skatinti grįžtamąją migraciją ir teikti pagalbą apsisprendusiems“, – teigė pranešėja.

A. Sipavičienė atkreipė dėmesį, kad emigracijoje dominuoja jaunimas, darbingiausio amžiaus žmonės, paklausios profesijos ir tai yra didžiausia problema. „Pirmą kartą stebime tendenciją, kai emigracija nebekoreliuoja su ekonominiais rodikliais, tai yra ekonominiai rodikliai auga, BVP, atlyginimų augimas, palyginti Europos Sąjungoje, yra vienas didžiausių Centrinėje Europoje. Mažėja nedarbas, bet paraleliai auga ir emigracija, ir auga labai sparčiais tempais. <...> Ekonomikos augimas yra pasiskirstęs labai netolygiai. Jį jaučia tik labai nedidelė gyventojų grupė. O kitų gyventojų situacija net blogėja“, – diskusijoje kalbėjo Tarptautinės migracijos organizacijos Vilniaus biuro vadovė.

„Skurdas ir socialinė atskirtis Lietuvoje yra viena didžiausių. Pajamų nelygybė auga greičiausiai. Trečdalis Lietuvos gyventojų yra ties skurdo riba. Mokesčių vengimas yra vienas didžiausių Europos Sąjungoje, čia užleidžiame pirmenybę tik Rumunijai. Bet tuo pačiu labiausiai apmokestinami yra tie, kurie uždirba mažiausiai. Šį sąrašą galima būtų tęsti, tad nenuostabu, kad sparčiai mažėja žmonių, kurie jaučiasi reikalingais Lietuvoje“, – problemas vardijo A. Sipavičienė.

Sambūrio „Kad Lietuva neišsivaikščiotų“ nacionalinio komiteto pirmininko

Krescencijaus Stoškaus įsitikinimu, Seimas turėtų pareikalauti iš Vyriausybės parengti ilgalaikę demografinės krizės įveikimo programą, o prie parlamentinių partijų susitarimo dėl migracijos valdymo turėtų būti pakviestos jungtis ir visos kitos politinės partijos.

Migracijos eksperto Dainiaus Paukštės manymu, šiuo klausimu būtinas politinių partijų susitarimas. Anot jo, migracijos klausimai turi tapti esminiais visoms valstybinėms struktūroms ir visos jos privalo turėti migracijos klausimus sprendžiančius padalinius.

Lietuvos valstiečių ir žaliųjų sąjungos frakcijos narė Guoda Burokienė kalbėjo, kad nuo 2006 m. buvo parengta ne vienas Vyriausybės priemonių planas, kaip stabdyti emigraciją, bet emigracija nemažėja, o kaip parodė pernai metų duomenys, tik didėja. „Daugelis mąstančių žmonių Lietuvoje jau supranta, kad emigracija iš Lietuvos peržengė pavojingą ribą ir įžengėme į populiacijos demografinės griūties zoną. Emigracija su šiandieniniais jos mastais ir tendencijomis tampa vidine grėsme Lietuvos nacionaliniam saugumui, todėl visus su emigracija susijusius dalykus turi koordinuoti ne vykdomosios politikos lygmuo, bet valstybės politikos lygmuo – Seimas kaip Tautos atstovybė“, – teigė G. Burokienė.

Tėvynės sąjungos-Lietuvos krikščionių demokratų frakcijos seniūnas Gabrielius Landsbergis priminė, kad Lietuva kasmet gauna Europos Komisijos ataskaitą apie esmines mūsų šalies problemas, apie svarbiausius darbus, kuriuos reiktų nuveikti. „Pagrindinės problemos yra eksporto lėtėjimas, darbo našumo augimo lėtėjimas, visuomenės senėjimas, kvalifikuotų darbuotojų trūkumas, prastos moksleivių žinios, standartų neatitinkanti aukštojo mokslo sistema, prasta inovacijų sistema ir t. t.“, – vardijo TS-LKD frakcijos vadovas. G. Landsbergis pasiūlė kas pusę metų kviesti Vyriausybę atsiskaityti, kaip sekasi nuveikti šiuos darbus ir kaip sumažėjo emigracija.

Lietuvos socialdemokratų partijos frakcijos nario Algirdo Butkevičiaus nuomone, labai svarbu, kad Seimo nutarimo dėl demografijos, migracijos, integracijos procesų valdymo iniciatyva kurtų konkrečius sprendimus. Pasak jo, emigraciją stabdo ne atskiri planai ar programos, o bendros pastangos, susitarimas ir priimti politiniai sprendimai.

Lietuvos lenkų rinkimų akcijos-Krikščioniškų šeimų sąjungos frakcijos seniūnė Rita Tamašunienė akcentavo valstybėje vykdomą netikusią šeimos politiką, kuri apima ir darbo, poilsio ir paramos sritis. „Apsispręsti neišvykti, turėti daugiau vaikų, jaustis saugiai, padėtų Vyriausybės siunčiama žinia, kad jūs žmonės, jūsų šeimos mums yra svarbiausios“, – teigė frakcijos seniūnė, kalbėdama apie skiriamas didesnę biudžeto dalį šeimų pajamoms.

Liberalų sąjūdžio frakcijos narys Simonas Gentvilas įsitikinęs, kad „tikroji emigracijos politika yra nesirūpinti išvažiavusiais, o rūpintis čia likusiais, nes viską, ką mes darome, darome reformas dėl čia liekančių“. „Reikia kalbėti apie kitą Lietuvą, apie galimybių Lietuvą, ne priespaudos ir baudimo, mums reikia kalbėti apie valstybę, kuri priverčia pasitempti kiekvieną, kuri įgalina, o ne baudžia ir stabdo“, – tvirtino S. Gentvilas.

Frakcijos „Tvarka ir teisingumas“ seniūnas Remigijus Žemaitaitis mano, kad žmonėms šiandien trūksta elementaraus dalyko – tiesiog paprasto valstybės požiūrio. „Absoliuti dauguma gyventojų išvyksta dėl ekonominių priežasčių, tačiau tyrimai rodo, kad sprendimą emigruoti lemia ir kiti veiksmai: socialinis nesaugumas, teisingumo trūkumas, netikėjimas ateitimi“, – teigė frakcijos seniūnas R. Žemaitaitis. Mišrios Seimo narių grupės seniūno pavaduotoja Aušra Maldeikienė sukritikavo svarstomą nutarimo projektą dėl migracijos valdymo. Anot jos,

parengtas projektas yra ne politikų, o politinės biurokratijos.

Po diskusijos Seimas tęsė svarstymą nutarimo projekto, kuriuo numatoma pateikti pasiūlymus Vyriausybei. Vienas iš pasiūlymų – parengti ir iki 2018 m. sausio 1 d. pateikti Seimui tvirtinti 2018–2027 metų Lietuvos demografinės, migracijos ir integracijos politikos strategijos ir Lietuvos piliečių grįžimo į tėvynę skatinimo programos projektus.

2017 m. balandžio 6 d. Seimo nario S. Tumėno pranešimas: „Kada Australijos lietuviai turės galimybę grįžti į Lietuvą“. Nemažai Jungtinėse Amerikos Valstijose bei kitose šalyse gyvenusių lietuvių, užsidirbusių tose šalyse pensijas, po 1990-ųjų grįžo gyventi į Lietuvą. Deja, Australijos lietuviams senjorams sugrįžti gyventi į Lietuvą kol kas nėra jokių galimybių dėl tarpvalstybinių teisinių kazusų arba, pasakysiu griežčiau – mūsų pareigūnų neveiklumo. Į mane, kaip į Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos narį, kreipėsi susirūpinę ir negalintys grįžti lietuviai, nes Australija nepasirašo sutarties su Lietuvos Respublika dėl jų pensijų pervedimo į mūsų šalį. Todėl kreipiausi į Užsienio reikalų, Socialinės apsaugos bei darbo ministerijas prašydamas pagal kompetenciją apsvarstyti tarptautinės sutarties dėl uždirbtos pensijos mokėjimo tarp Lietuvos ir Australijos sudarymo tikslingumo bei galimybės greičiau inicijuoti jos parengimą ir pasirašymą.

Socialinės apsaugos ir darbo ministras Linas Kukuraitis raštu atsakė, kad Australijos užsienio reikalų ir prekybos departamentas 2016 m. sausio 25 d. nota Nr. 16/06/EUD informavo, jog Australijos Vyriausybė nuolat peržiūri savo derybinius prioritetus ir galimybes sudaryti naujas dvišales sutartis socialinės apsaugos srityje, tačiau šiuo metu derybų grafikas yra visiškai užpildytas ir sutarties sudarymo su Lietuva poreikis bei galimybės bus analizuojamos ateityje, taigi ne anksčiau kaip po metų, jeigu šis Lietuvos prašymas bus įvardintas kaip reikalingas, svarbus ir tikslingas Australijai.

Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius teigia, kad Užsienio reikalų ministerijos pareigūnai apie šią problemą primena kiekvieno dvišalio susitikimo metu. Paskutinį kartą Lietuvos siekis sudaryti šią sutartį išsakytas užsienio reikalų ministro susitikimo su Australijos ambasadoriumi 2016 m. lapkričio 30 d. metu. Tai teikia vilties.

Australijoje veikia labai sudėtinga ir griežta pensijų sistema, tačiau, kad ši nemaloni padėtis, kai Australijos lietuviai nori, bet negali sugrįžti į Lietuvą dėl to, kad kartu negali „parsivežti“ Australijoje užsidirbtų pensijų, nesprendžiama net nuo 2001 metų – apmaudu. Todėl esu įsitikinęs, kad Lietuvos Vyriausybė turi vėl kreiptis į Australiją, kad nedelsiant būtų peržiūrimos tarptautinės sutartys. Juk iš tribūnų kalbama, kaip susigrąžinti į Lietuvą išsivaikščiojusius tautiečius. Padėkime ir savo senjorams oriai praleisti senatvę savo tėvų žemėje – Lietuvoje.

2017 m. balandžio 24–28 d. Seimo rūmuose vyko pirmoji naujos sudėties Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdžių sesija, kurios metu svarstyti aktualiausi užsienyje ir Lietuvoje gyvenantiems lietuviams klausimai.

Iš posėdžių darbotvarkėje numatytų klausimų aktualiausiais laikytini pilietybės išsaugojimo, pilietinio aktyvumo per rinkimus ir balsavimo internetu, pasirengimo Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio renginiams, migracijos mažinimo ir reemigracijos skatinimo iššūkiai, tautinio tapatumo išsaugojimo ir lituanistinio švietimo perspektyvos ir kt.

Komisija savo veikloje siekė skatinti Lietuvoje ir užsienio valstybėse gyvenančių lietuvių bendradarbiavimą, rūpintis abipuse pagalba ir parama, keistis mokslo, kultūros ir kita informacija, Seimui ir kitoms valstybės

institucijoms teiks pasiūlymus, kurie padėtų stiprinti valstybingumą ir demokratinių tradicijų puoselėjimą.

Komisijos posėdžiuose dalyvavo Vyriausybės, ministerijų ir kitų institucijų, įstaigų atstovai, mokslininkai ir ekspertai, taip pat jaunimo ir nevyriausybinių organizacijų atstovai.

2017 m. balandžio 24 d. Konstitucijos salėje vykusioje diskusijoje „BREXIT ir Lietuvos piliečių Jungtinėje Karalystėje interesai" kalbėta apie Lietuvos piliečių interesus Jungtinėje Karalystėje, aptarta kaip BREXIT proceso pokyčius paversti privalumais ir naujomis galimybėmis, kaip sudaryti palankias sąlygas Lietuvos piliečiams sugrįžti į Tėvynę.

Seimo Migracijos komisijos pirmininkė Guoda Burokienė, sveikindama į diskusiją susirinkusius dalyvius pabrėžė, kad „Lietuvos piliečiai yra saugomi ir ginami savo valstybės, turi pareigas Tėvynei. Svarbu visiems žinoti, ko mes norime ir ką turime pasiekti. Tik tada bendromis jėgomis galime kartu tai padaryti".

„BREXIT – didžiulis iššūkis net tik Jungtinei Karalystei, Lietuvai, bet ir visai Europos Sąjungai, kuris pareikalaus dar didesnio valstybių susitelkimo priimant sprendimus, glaudaus tarpusavio bendradarbiavimo ne tik ekonomikos, prekybos, saugumo bei kitose srityse, – pažymėjo Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos pirmininkas Antanas Vinkus. – Lietuva ir Jungtinė Karalystė yra svarbios strateginės partnerės viena kitai, todėl viliamasi, kad derybų metu bus apsaugoti abiejų šalių piliečių interesai ir teisės, derybos bus greitos ir sėkmingos". Akcentuota, kad labai svarbu derybose panaikinti teisinę nežinomybę ir užtikrinti, kad Lietuvos piliečiai neprarastų įgytų socialinių garantijų Jungtinėje Karalystėje. Lietuvos piliečiai norėtų išlaikyti savo pilietybę, nors ir po BREXIT tikėtina, kad daugelis siektų rezidento statuso.

Jungtinės Karalystės lietuvių bendruomenės pirmininkė Dalia Asanavičiūtė pabrėžė, kad labai svarbu išsaugoti pilietybę po BREXIT. Anot pranešėjos, „net ketvirtadalis lietuvių gali prarasti savo pilietybę ir tai yra didžiulė prabanga Lietuvai. Todėl savo piliečių išsaugojimas yra svarbiausias valstybės reikalas". Ji atkreipė dėmesį į šiuolaikinės vergystės problemą, su kuria susiduria Lietuvos piliečiai užsienyje. D. Asanavičiūtės teigimu, „lietuviai papuola į pirmą dešimtuką tarp išnaudojamų žmonių, todėl būtina juos apsaugoti ir su tuo kovoti, naikinti neteisybę ir nelygybę". Pranešimo metu pabrėžta, kad svarbu gerinti situaciją Lietuvoje, lengvinti vaikų integraciją, kurti darbo vietas iš užsienio norintiems sugrįžti lietuviams.

Europos Komisijos atstovybės Lietuvoje vadovas Arnoldas Pranckevičius pristatė Europos Sąjungos poziciją BREXIT atžvilgiu ir kalbėjo apie svarbiausius principus Europos Sąjungos ir Jungtinės Karalystės derybų metu: Europos Sąjungos vienybės išlaikymą, piliečių teisių apsaugą, finansinių įsipareigojimų vykdymą, vieningos pozicijos ir susitarimo siekimą, keturių laisvių nedalomumo išlaikymą. Tikimasi, kad derybos bus pradėtos šių metų birželio mėnesį.

Seimo narė Aušrinė Armonaitė akcentavo, kad būtina sustiprinti diplomatines atstovybes, jų pajėgumus, gerinti dvišalį bendradarbiavimą atskirose srityse. Seimo narė Dovilė Šakalienė pabrėžė, kad „labai svarbu remti nevyriausybinių organizacijų darbą, gerinti teisinę pagalbą ir svarbiausia „sutvarkyti" pilietybės klausimą".

Londono Sičio lietuvių klubo prezidentas Marius Raugalas pristatė Jungtinėje Karalystėje gyvenančių lietuvių apklausą, kurios rezultatai parodė, kad dauguma Jungtinėje Karalystėje gyvenančių lietuvių labiausia nerimauja dėl savo teisių išsaugojimo. 55 % jų gali siekti Jungtinės Karalystės pilietybės po BREXIT.

Diskusiją vedęs Seimo Migracijos komisijos narys, Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos narys Žygimantas Pavilionis apibendrindamas teigė, kad „BREXIT derybos Lietuvai nėra tokios svarbios, kiek svarbios pačios derybos su savimi". Labai svarbu problemas paversti galimybėmis ir spręsti Lietuvos piliečiams aktualius klausimus.

Renginį organizavo Seimo Migracijos komisija, Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija, Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Europos informacijos biuras.

2017 m. balandžio 26 d. Savaitę Seime posėdžiaujanti Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija svarstė Lietuvos pilietybės išsaugojimo klausimą. Visi pranešėjai ir diskusijos dalyviai neneigia dvigubos pilietybės įteisinimo būtinumo. Išsiskiria tik nuomonės, kokiu būdu dviguba pilietybė turėtų būti įteisinta: referendumo keliu, keičiant Konstitucijos 12 straipsnį, arba įteisinant šią galimybę Pilietybės įstatymo pakeitimu.

Pasirinkus pirmąjį kelią, turėtų būti šaukiamas referendumas, jame turėtų dalyvauti daugiau kaip pusė balsavimo teisę turinčių rinkėjų ir daugiau nei pusė balsavimo teisę turinčių rinkėjų turėtų pasisakyti už Konstitucijos straipsnių nuostatų pakeitimus. Antrąjį kelią šiuo metu yra numatę net 114 Seimo narių, kurie savo parašais parėmė ir Seime registravo Pilietybės įstatymo pakeitimo projektą (Nr. XIIIP-551), kuriuo siūloma įteisinti dar vieną dvigubos pilietybės įteisinimo išimtį, t.y. ją suteikti Lietuvos Respublikos piliečiams, išvykusiems iš Lietuvos po 1990 m. kovo 11 d. ir įgijusiems Europos Sąjungos arba Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos valstybės narės pilietybę.

Seimo Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko pavaduotojas, buvęs Konstitucinio Teismo teisėjas Stasys Šedbaras, apžvelgęs visų nuo 1991 m. Lietuvoje vykusių referendumų patirtį, rinkėjų aktyvumą juose ir referendumų sėkmingumą, konstatavo, kad negalime teigti, jog referendumas dėl dvigubos pilietybės yra pasmerktas žlugti ar bus nesėkmingas, nes pačiais svarbiausiais klausimais referendumai mūsų šalyje buvo sėkmingi. Tokiais jis įvardijo: 1991 m. referendumą dėl Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo, kuriame dalyvavo beveik 85 proc. rinkėjų ir 90 proc. dalyvavusių pritarė nepriklausomybės atkūrimui; 1992 m. referendumas dėl Sovietų Sąjungos kariuomenės išvedimo, kuriame dalyvavo 76 proc. visų rinkėjų ir 90 proc. atėjusių balsuoti pritarė referendumo nuostatai; 1992 m. referendumas dėl pritarimo Konstitucijos projektui, kuriame dalyvavo 75 proc. balsavimo teisę turinčių piliečių ir už Konstituciją pasisakė 75 proc. dalyvavusių; 2003 m. privalomasis referendumas dėl Lietuvos narystės ES, kuriame dalyvavo 63 proc. visų rinkėjų ir net 91 proc. jų pasisakė už stojimą į ES.

S. Šedbaras reziumavo, kad, jei yra politinių partijų susikalbėjimas, tai turi būti ir politinių partijų pasirašytas susitarimas, kuriuo būtų sutarta, kaip keičiamas Konstitucijos 12 straipsnis, kaip bus reguliuojamas kitos šalies pilietybę turinčių Lietuvos Respublikos piliečių pareigų Lietuvai (pvz., karinė tarnyba) vykdymas, pilietinių teisių (pvz., teisės rinkti ir būti renkamam) įgyvendinimas. Tuomet turi būti nustatoma tinkama referendumo data, kad būtų pakankamai laiko užtikrinti kuo didesnį rinkėjų aktyvumą ir sudaryti kuo palankesnes sąlygas balsuoti, ypač ne Lietuvos teritorijoje esantiems lietuviams.

Mykolo Romerio universiteto profesorius, buvęs Konstitucinio Teismo teisėjas Vytautas Sinkevičius pažymėdamas, kad Lietuva yra viena iš nedaugelio valstybių, griežtai ribojančių dvigubos pilietybės atvejus, teigė, kad ginčas turėtų vykti ne dėl to, ar reikia įteisinti dvigubą pilietybę, o kaip tai

padaryti, laikantis esminių demokratijos principų. „Konstitucijos kūrėja ir steigėja yra Tauta, tai Tauta nustatė šitą taisyklę, vadinasi, nei Seimas, nei visuomeninė organizacija, nei Vyriausybė su savo programa negali perimti tų įgaliojimų, kurie priklauso Tautai. Tauta nustatė tą taisyklę, tauta ją gali ir pakeisti“, – pasisakydamas už dvigubos pilietybės įteisinimą konstituciniu keliu sakė prof. V. Sinkevičius.

Teisininkas kvietė neatmesti Konstitucinio Teismo išaiškinimų. „Ar mes galime atmesti, ką sako Konstitucinis Teismas? Tai mes daugybę dalykų tada galime atmesti, tarkim, Konstitucinis Teismas pasakė, kad Seimo nariais negali būti renkami asmenys, kurie turi kitą pilietybę, bet kadangi nemažai lietuvių turi dvigubą pilietybę, atmeskim šitą Konstitucinio Teismo aiškinimą. Konstitucinis Teismas pasakė, kad mirties bausmė net už sunkiausius nusikaltimus negalima, nusikaltimų padaugėjo, žiaurūs, prieš vaikus, prieš moteris, atmeskim Konstitucinio Teismo aiškinimą, priimkim įstatymą ir nustatykim, kad mirties bausmė galima“, – ironizavo prof. V. Sinkevičius.

Komisijos posėdyje pranešimą skaičiusi teisingumo ministrė Milda Vainiutė akcentavo, kad Teisingumo ministerija, kartu su Vyriausybe sieks, kad teisėtu būdu būtų siekiama pilietybės užsienyje gyvenantiems lietuviams išsaugojimo.

Kitokį požiūrį pristatė teisininkas Ramūnas Petravičius, nagrinėdamas, kokiais atvejais galėtų keistis Konstitucinio Teismo doktrina. Jo teigimu, „doktrinos keitimas siejamas su naujų bylų nagrinėjimu, ir naujų precedentų sukūrimu jose, bet ne su Konstitucinio Teismo nutarimų, kitų baigiamųjų aktų nuostatų oficialiu aiškinimu“. Pranešėjo teigimu, „2013 m. Konstitucinio Teismo sprendimas ir yra aiškinimo procedūra. Pagal tokią procedūrą net negalėjo keisti doktrinos, nes doktrinos keitimas galimas tik naujoje byloje. Tai pripažįsta pats Konstitucinis Teismas, nepaneigdamas doktrinos koregavimo galimybės.“ Be to, R. Petravičius pasiūlė galimas minėto Pilietybės įstatymo pakeitimo projekto modifikacijas (papildomus ribojimus): lietuvių kilmės reikalavimą ir pilietybės įgijimą gimstant. Teisininkas pasisakė ir referendumo tema, akcentuodamas, kad „esama referendumo „kartelė“ yra per aukšta, todėl klausimo nusiuntimas į referendumą pagal esamas taisykles iš esmės reiškia jo sužlugdymą.“ Pranešėjo teigimu, „visiškai įmanomas referendumo „kartelės“ nuleidimas iki bendrųjų privalomo referendumo reikalavimų (turi ateiti balsuoti daugiau kaip pusė rinkimo teisę turinčių piliečių, kad referendumas būtų laikomas įvykusiu) dėl tam tikrų 1 skirsnio straipsnių (pvz., 11, 12, 13, 15 ir 16 str.) pakeitimo“. Tuo pačiu buvo pripažinta, kad „skirtingų reikalavimų taikymą užprogramuoja pati Konstitucija, reikalaudama 1 skirsnio 1 straipsnio keitimui ne mažiau kaip 3/4 visų turinčių rinkimų teisę turinčių piliečių dalyvavimo“. Pranešėjo teigimu, „referendumas tikslingas daug platesnei išimčiai padaryti, Izraelio, Italijos arba Airijos pavyzdžiu – visiems lietuvių kilmės asmenims“. R. Petravičius taip pat pažymėjo, kad „referendumas taip pat galėtų būti tikslingas balsavimo teisei apriboti (numatyti galimybę tai padaryti įstatymu, jei asmuo būdamas piliečiu ilgą laiką negyvena Lietuvoje).“

Seimo ir PLB komisijos pirmininkas Rimvydas Baltaduonis buvo linkęs paremti dvigubos pilietybės įteisinimą per Pilietybės įstatymo pataisas. „Mes, Pasaulio lietuvių bendruomenė, džiaugiamės, kad pastaraisiais metais Seimas rado politinės valios įteisinti atskiruosius atvejus, leidžiančius turėti dvigubą pilietybę emigravusių lietuvių vaikams, tarpukariu išvykusiems mūsų tėvynainiams litvakams, Pilietybės įstatymu išplėsdami numatytų išimčių sąrašą iki 10. Tad malonu matyti, kad Seimas pagaliau ėmėsi iniciatyvos įteisinti ir galimybę

išsaugoti pilietybę Lietuvoje gimusiems, augusiems, bet dėl įvairių priežasčių po 1990 m. išvykusiems ir kitų šalių pilietybes įgijusiems lietuviams“, – kalbėjo jis.

Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija Seime posėdžiaus iki šios savaitės pabaigos. Pasak Seimo ir PLB komisijos pirmininko ir posėdžių moderatoriaus Antano Vinkaus, tarp svarbesnių darbotvarkės klausimų – dėl Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio renginių, programos „Globali Lietuva“ ir glaudesnio užsienio lietuvių ryšių su Lietuva stiprinimo, lituanistinio švietimo (Lietuvoje ir užsienyje), strategijos lietuvių kalbos išsaugojimui, reemigracijos skatinimo. Balandžio 26 d. 13 val. vyks komisijos ir Seimo Migracijos komisijos bendras posėdis dėl šių komisijų bendradarbiavimo perspektyvų.

2017 m. balandžio 28 d. „Svarbiausias mūsų tikslas – išsaugoti kalbą ir tapatybę globalizacijos sąlygomis, kad ta didžiulė globali Lietuva būtų mūsų lokalios vietinės Lietuvos dalimi, – taip Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisijos posėdyje, kuriame svarstytas lituanistinio švietimo Lietuvoje ir užsienyje išsaugojimo klausimas, kalbėjo Lietuvių kalbos instituto direktorė prof. dr. Jolanta Zabarskaitė.

Išreiškusi mintį, kad bendra veikla turėtų būti skiriama lietuvių bendruomenių visame pasaulyje sutelkimui, pažymėjo, jog turime skatinti pasaulio lietuvių aktyvų, patriotišku ugdymu paremtą santykį su Lietuva.

Komisijos posėdyje buvo pažymėta, kad vis dažniau mokslo ir verslo sritis užkariauja anglų kalba. Lietuviai migrantai, norėdami kuo greičiau ir geriau integruotis svetimoje šalyje, stengiasi kuo dažniau vartoti vietinę kalbą ar leisti savo vaikus ne į lituanistines mokyklas, o į vietines. Tad santykinis skaičius tarp migravusiųjų lietuvių ir lankančiųjų lietuviškas mokyklas išlieka labai žemas. Todėl buvo raginama imtis naujos motyvacinės strategijos, naujų inovatyvių priemonių, skatinant tėvus dalyvauti lituanistiniame švietime ir patriotiniame ugdyme, siekiant išugdyti savo lietuviškąją tapatybę suvokiančius vaikus.

Komisijos posėdyje Švietimo ir mokslo ministerijos kancleris Tomas Daukantas pristatė formaliojo ir neformaliojo lituanistinio švietimo kryptis ir pažymėjo, kad ministerija siekia lietuviško švietimo prieinamumo. Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkė dr. Daiva Vaišnienė pristatė komisijos veiklą šioje srityje ir pasidžiaugė, kad lietuvių kalba populiarinama per šiuolaikines informacines technologijas, t. y. sukurta Integruotų lietuvių kalbos ir raštijos išteklių informacinė sistema (www.rastija.lt), kurioje yra sukurti mašininio vertimo įrankiai anglų / lietuvių ir prancūzų/lietuvių kalbomis. Tokiais įrankiais patogu naudotis ne tik Lietuvos institucijų darbuotojams, bet ir pasaulio lietuviams. Ateityje, gavus papildomą finansavimą, numatyta sukurti vertimo įrankius rusų-lietuvių, vokiečių-lietuvių, lenkų-lietuvių ir kitomis pagrindinėmis ES kalbomis.

Seimo ir PLB komisijos pirmininkas Antanas Vinkus, minėjo, kad jam teko ne kartą sutikti išeivijos lietuvius, kurie deda labai daug pastangų, jog vaikai išmoktų arba nepamirštų lietuvių kalbos. Pasidžiaugęs, kad diskusija lituanistinio švietimo tema visuomet sukelia didžiulį nacionalinį pasididžiavimą savo gimtąja kalba, kvietė ateityje surasti kuo daugiau patrauklių šiuolaikinių gimtosios kalbos mokymosi būdų.

2017 m. balandžio 24–28 d. Seimo rūmuose posėdžiavusi Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija baigė posėdžių sesiją ir spaudos konferencijoje pristatė septynias rezoliucijas:

1. „Dėl pilietybės išsaugojimo“;
2. „Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos tobulinimo“;

3. „Dėl renginio „Pasaulio lietuvių vienybės diena – sujunkime Lietuvą“;
4. „Dėl migracijos procesų valdymo ir grįžti gyventi į Lietuvą sąlygų sudarymo“;
5. „Dėl sveikos gyvensenos idėjų sklaidos“;
6. „Dėl Lietuvos švietimo tarybos sudėties“;
7. „Dėl Kultūros tarybos gairių“.

Komisijos pirmininkas Antanas Vinkus spaudos konferencijoje pažymėjo: „Tikiu, kad posėdžiai, kurių metu vyko aktyvios diskusijos svarbiausiais Lietuvos ir užsienio lietuviams klausimais, buvo naudingi ir linkiu, kad šitos diskusijos duotų konkrečių rezultatų Lietuvai ir visiems pasaulio lietuviams“.

Komisija ilgai diskutavo pilietybės išsaugojimo tema. Išklausiusi pranešimus, komisija atkreipė dėmesį į tai, kad yra pasiektas visuotinis politinis sutarimas, jog būtina teisiškai įtvirtinti gimimu įgytos Lietuvos Respublikos pilietybės išsaugojimą, kai yra įgyjama ir kitos valstybės pilietybė; Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo 7 straipsnio 3 punkte jau yra įtvirtinta teisė asmenims, išvykusiems iš nepriklausomos Lietuvos tarpukario laikotarpiu būti kartu ir Lietuvos Respublikos, ir kitos valstybės piliečiais; nėra apsaugotos Lietuvos Respublikos nepilnamečių piliečių pilietinės teisės, jeigu jie išvyko (tai yra buvo išsivežti tėvų) į užsienio valstybes ir įgijo kitos valstybės pilietybę dar neturėdami teisinio veiksnumo, tai yra iki pilnametystės. Komisija palaiko Lietuvos Respublikos Seimo narių išreikštą politinę valią, priimant Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymo Nr. XI-1196 pakeitimo įstatymo projektą, kuriuo siekiama įtvirtinti teisę Lietuvos Respublikos piliečiams, išvykusiems po 1990 m. kovo 11 d. ir įgijusiems Europos Sąjungos ar Šiaurės Atlanto Sutarties Organizacijos valstybės narės pilietybę, išsaugoti Lietuvos Respublikos pilietybę. Rezoliucijoje „Dėl pilietybės išsaugojimo“ komisija prašo Lietuvos Respublikos Seimą imtis visų galimų teisinių priemonių kuo įmanoma greičiau šį sutarimą įtvirtinti teisės aktuose.

Komisija daug dėmesio skyrė Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo pasirengimui. Po įvairių sričių specialistų pranešimų ir aktyvios diskusijos komisija rezoliucijoje „Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos tobulinimo“ pareiškė, kad Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programoje nepakankamas dėmesys skirtas užsienyje gyvenančių lietuvių indėliui kuriant ir saugojant Lietuvos valstybingumą bei tautiškumą; pažymėjo, kad Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio programoje pasigendama Vilniaus Lukiškių aikštės, kurioje pilietinės visuomenės, jungiančios viso pasaulio lietuvius, pastangomis ir lėšomis turėtų būti pastatytas atminimo paminklas visų laikų Lietuvos laisvės kovų dalyviams, atnaujinimo. Komisija rezoliucijoje prašo „Lietuvos Respublikos Vyriausybės atnaujinti Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo programos rengimo darbo grupės, kurioje būtų atstovaujama ir Pasaulio lietuvių bendruomenei, darbą ir ištaisyti minėtus bei kitus trūkumus (pavyzdžiui, programoje vartojamas terminas „Lietuvos žmonės“, kurį derėtų pakeisti taip, kad būtų aiškiai įvardyti užsienyje gyvenantys lietuviai, taip pat nėra aiškiai įrašytų nuostatų dėl tautiškumo ir užsienio lietuvių nuopelnų Lietuvos nepriklausomybės atkūrimui ir išsaugojimui per pastaruosius šimtą metų), kurių pašalinimas padėtų viso pasaulio lietuviams vieną iškiliausių Lietuvos valstybės švenčių pasitikti darnoje ir meilėje“.

Posėdžio metu taip pat buvo pristatyta labai graži Pasaulio lietuvių bendruomenės iniciatyva dėl Pasaulio lietuvių vienybės dienos. Rezoliucijoje „Dėl renginio „Pasaulio lietuvių vienybės diena – sujunkime Lietuvą“ pažymima, kad 2018 m. liepos 1 d. Vilniaus Rotušės aikštėje užsienio lietuvių bendruomenės ketina minėti Pasaulio lietuvių vienybės dieną ir prašoma Lietuvos Respublikos

Vyriausybę įtraukti į Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečio minėjimo renginių programą renginį „Pasaulio lietuvių vienybės diena – sujunkime Lietuvą“ ir numatyti jo finansavimą.

Komisija, išklausiusi ministerijų ir įvairių sričių atstovų pranešimus ir ilgai diskutavusi emigracijos mažinimo ir reemigracijos skatinimo klausimais, siekdama atsakyti į klausimą „Ar migruojanti Lietuva taps sugrįžtančia Lietuva?“, rezoliucijoje „Dėl migracijos procesų valdymo ir grįžti gyventi į Lietuvą sąlygų sudarymo“ kviečia Lietuvos Respublikos Vyriausybę kuo plačiau bendradarbiauti su užsienio lietuvių bendruomenėmis ir jas įtraukti į bendrus mokslo, verslo, kultūros, švietimo, bendruomenių stiprinimo ir kitus projektus bei iniciatyvas, skatinančias sugrįžti į Lietuvą ir emigracijos mažinimą. Komisija taip pat kviečia Lietuvos Respublikos Seimą siekti plataus nacionalinio susitarimo dėl emigracijos ir skatinimo grįžti į Lietuvą sąlygų sudarymo.

Rezoliucijoje „Dėl sveikos gyvensenos idėjų sklaidos“ komisija, pažymėdama sveikos gyvensenos politikos formavimo svarbą ir sveikos gyvensenos plėtros tendencijas Lietuvoje ir užsienyje, ragina Lietuvos Respublikos Seimą ir Lietuvos Respublikos Vyriausybę panaudoti sveikos gyvensenos idėjų sklaidą populiarinant Lietuvos vardą ir vienijant pasaulio lietuvius.

Komisija, manydama, kad Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovas galėtų teikti pasiūlymus dėl švietimo plėtotės krypčių, švietimo politikos ir lietuvių kalbos išsaugojimo strategijos, rezoliucijoje „Dėl Lietuvos švietimo tarybos sudėties“ prašo Lietuvos Respublikos Seimo įtraukti Pasaulio lietuvių bendruomenės atstovą į Lietuvos švietimo tarybos sudėtį.

Rezoliucijoje „Dėl Kultūros tarybos gairių“ komisija prašo Lietuvos Respublikos kultūros ministeriją ieškoti būdų, kad užsienio lietuvių bendruomenės galėtų lygiomis teisėmis dalyvauti Lietuvos kultūros tarybos skelbiamuose projektų konkursuose. Į kitą posėdžių sesiją Seimo ir Pasaulio lietuvių bendruomenės komisija planuoja susirinkti š. m. spalio mėnesį. Rezoliucijas galite rasti adresu: http://www.lrs.lt/sip/portal.show?p_r=9323&p_k=1

2017 m. gegužės 3 d. Užsienio reikalų ministras Linas Linkevičius susitiko su Užsienio lietuvių studentų klubo atstovais. Susitikime dalyvavo 10 įvairiose Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojančių lietuvių kilmės jaunuolių iš šešių užsienio šalių – Baltarusijos, Lenkijos, Moldovos, Rusijos, Latvijos ir Urugvajaus.

Ministras pasidžiaugė užsienio lietuvių jaunimo iniciatyvumu ir aktyvumu, Užsienio lietuvių studentų klubo veikla, prisidedančia prie lietuvybės puoselėjimo. Studentai domėjosi URM veiklos prioritetais, galimu ministerijos ir klubo bendradarbiavimu, aptarė dvigubos pilietybės klausimą, kitas Lietuvos aktualijas.

Užsienio lietuvių studentų klubas – 2006 m. įsteigta organizacija, vienijanti lietuvių kilmės jaunimą, studijuojantį Lietuvos aukštosiose mokyklose. Klubas jungia apie 120 lietuvių kilmės studentų. Šiuo metu Lietuvoje studijuoja apie 300 lietuvių kilmės jaunuolių iš įvairių užsienio šalių, daugiausia iš Baltarusijos, Lenkijos, Rusijos, Vokietijos, Jungtinės Karalystės. Klubo nariai aktyviai organizuoja ir dalyvauja Lietuvoje vykstančiose mentorystės programose, kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime.

2017 m. gegužės 30 d. Seimas pradėjo svarstyti Teisės ir teisėtvarkos komiteto pirmininko Juliaus Sabatausko pristatytą Seimo nutarimo projektą (Nr. XIIIP-629) dėl kreipimosi į Konstitucinį Teismą išaiškinti savo priimtų nutarimų teiginius, susijusius su Lietuvos Respublikos piliečių galimybėmis kartu būti ir kitos valstybės piliečiais.

Teikiamu projektu siekiama išsiaiškinti, ar Seimas, nepakeitus Konstitucijos 12 straipsnio nuostatų, Pilietybės įstatyme gali įtvirtinti teisinį reguliavimą, kad Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos valstybės ir įgiję ES ar NATO valstybės narės pilietybę, galėtų būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai.

Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad „Konstitucijos 12 straipsnio nuostata, jog asmuo gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu tik atskirais įstatymo nustatytais atvejais, reiškia, kad tokie įstatymo nustatyti atvejai gali būti tik labai reti (atskiri), kad dvigubos pilietybės atvejai turi būti ypač reti – išimtiniai, kad pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, pagal kurį dvigubos pilietybės atvejai būtų ne ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys. Pagal Konstituciją negalimas ir toks Pilietybės įstatymo nuostatų, įtvirtinančių galimybę tuo pat metu būti Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiu, plečiamasis aiškinimas, pagal kurį dviguba pilietybė būtų ne atskiros, ypač retos išimtys, bet paplitęs reiškinys –inter alia reiškia, kad, nepadarius Lietuvos Respublikos Konstitucijos pataisų jos nustatyta tvarka, įstatymu negalima nustatyti, jog Lietuvos Respublikos piliečiai, po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. išvykę iš Lietuvos Respublikos gyventi į kitas valstybes ir įgiję tų valstybių pilietybę, gali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės piliečiai“.

Po pristatymo už nutarimo projektą balsavo 81 Seimo nariai, balsavusių prieš nebuvo, susilaikė 1 parlamentaras. Pritarus projektui po pateikimo, jis bus toliau svarstomas pagrindiniu paskirtame Teisės ir teisėtvarkos komitete. Prie šio klausimo svarstymo Seimo posėdyje planuojama grįžti birželio 13 d.

Lietuvos Respublikos (LR) Prezidentė ir lietuvių išeivija

2017 m. balandžio 3 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia lankėsi bendrovėje „Evaldo daržovės“ (Šalčininkų rajone, Sakalų kaime) ir domėjosi, kaip sekasi namo sugrįžusiems emigrantams kurtis ir plėtoti verslą bei ko trūksta, siekiant paskatinti žmones grįžti gyventi į Lietuvą.

Iš emigracijos Didžiojoje Britanijoje grįžęs Evaldas Masevičius yra vienas sėkmės pavyzdžių, kad Lietuvoje galima kurti ir sėkmingai vystyti verslą. Septynerius metus svetur pragyvenęs vyriškis su šeima nusprendė grįžti namo ir čia imtis verslo. Pats šiltnamiuose dirbęs emigrantas pradėjo Lietuvoje auginti daržoves ir prieskoninius augalus. Jis ne tik sėkmingai išplėtojo verslą, bet ir sukūrė 71 darbo vietą kitiems, didžioji dauguma darbuotojų – Sakalų kaimo gyventojai.

Susitikimo metu taip pat buvo surengta diskusija, kurioje dalyvavo iš užsienio sugrįžę ir sėkmingai Lietuvoje dirbantys žmonės: po darbo JAV sugrįžęs ir kepyklą Eišiškėse atidaręs Marius Jakštas, po šešerių metų gyvenimo JAV sugrįžęs Modestas Vitkauskas, įkūręs atostogų namus Druskininkuose, ir Jonas Sluckus, kuris ne tik grįžo po emigracijos gyventi į Lietuvą, bet ir atvedė Švedijos kapitalą į Akmenės rajoną.

Susitikime taip pat dalyvavo ir Tomas Kairys – po emigracijos Norvegijoje sugrįžęs vaikinas, Anykščių rajone įkūręs vandenlenčių parką bei Povilas Jankauskas, kuris po septynerių emigracijos metų Šiaurės Airijoje sugrįžęs į Uteną atidarė konditerijos gaminių kepyklą, taip pat „Global Lithuanian Leaders“ vadovė Kotryna Stankutė-Jaščemskienė ir Šalčininkų rajono meras Zdzislavas Palevičius.

Vien pernai dėl emigracijos Lietuva neteko apie 30 tūkst. žmonių – iš viso tai yra tiek, kiek maždaug gyvena Kėdainiuose.

Pastaraisiais metais taip pat mažėjo ir į Lietuvą grįžtančiųjų – jeigu 2014 m. namo gyventi sugrįžo 24,2 tūkst. žmonių, tai pernai – 20,1 tūkst.

2017 m. balandžio 28 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė gavo Jungtinių Amerikos Valstijų Prezidento Donaldo Trumpo laišką, kuriame pabrėžiama, kad Lietuva yra patikima Jungtinių Valstijų draugė ir sąjungininkė.

Prezidento D. Trumpo teigimu, transatlantiniai santykiai yra gyvybiškai svarbūs ir JAV išlieka tvirtai įsipareigojusi NATO bei dvišaliam saugumo bendradarbiavimui su Lietuva.

JAV Prezidentas pabrėžė, kad labai vertina Lietuvos įsipareigojimą 2018 m. gynybai skirti 2 proc. nuo valstybės BVP, todėl ir Lietuvos palaikymas stiprinant NATO vaidmenį kovoje su terorizmu yra svarus atsakomybės pasidalijimo tarp sąjungininkų pavyzdys.

Savo laiške Prezidentei JAV vadovas taip pat akcentavo tvirtą savo šalies paramą Lietuvos laisvei, nepriklausomybei ir valstybingumui. Pasak Prezidento D. Trumpo, Jungtines Valstijas ir Lietuvos žmones sieja ypatingas ryšys, kurį dar labiau išryškino Lietuvos-Amerikos bendruomenė, raginusi kovoti už laisvę sovietinės okupacijos metais.

Prezidentas D. Trumpas teigia, kad šiandien jis didžiuojasi, galėdamas dar kartą patvirtinti JAV įsipareigojimą kurti stiprią draugystę ir sąjungininkių saitus su Lietuva.

2017 m. balandžio 29 d. Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė dalyvavo Europos Vadovų Taryboje, kur 27 ES šalių lyderiai tarėsi dėl gairių deryboms su Jungtine Karalyste, rengiantis šios šalies pasitraukimui iš ES.

Prezidentės teigimu, Jungtinė Karalystė liks svarbia Europos dalimi, net ir nebūdama ES nare. Tai – artima politinė ir ekonominė partnerė, patikima gynybos sąjungininkė, su kuria esame susieti ir tvirtais žmogiškaisiais saitais, todėl derybose svarbu ir apginti savo interesus, ir rasti naujus sprendimus, leisiančius glaudžiai bendradarbiauti ateityje.

Pagrindinis Lietuvos tikslas – užtikrinti, kad Jungtinei Karalystei pasitraukus iš ES šioje šalyje gyvenantys Lietuvos piliečiai išsaugotų turimas teises ir nebūtų diskriminuojami.

Galimybe laisvai gyventi, mokytis ir dirbti Jungtinėje Karalystėje pasinaudojo daugiau nei 3 milijonai europiečių, todėl jų teisių apsauga – ir vienas svarbiausių ES derybinių prioritetų. Šalių vadovai sutarė siekti, kad JK esančių ES piliečių padėtis nepablogėtų.

Derybose su Jungtine Karalyste taip pat bus siekiama užtikrinti, kad jai pasitraukus iš Europos Sąjungos neatsirastų teisinis vakuumas, apsunkinantis sąlygas verslui. JK yra reikšminga Lietuvos eksporto partnerė ir penkta didžiausia pasaulio ekonomika, todėl Lietuvai svarbu išlaikyti glaudžius ekonominius ryšius, apsaugant pamatines ES laisves.

ES lyderiai taip pat pabrėžė, kad derybose sieks tvirtų ir konstruktyvių ateities santykių, kurie apimtų ne tik prekybą, bet ir glaudų bendradarbiavimą gynybos, užsienio, saugumo politikoje, kovoje su tarptautiniu terorizmu.

Lietuvių išeivijos institute

2017 m. sausio 13 d. VDU Lietuvių išeivijos instituto darbuotojai (Dalia Kuizinienė, Daiva Dapkutė, Ilona Strumickienė, Arūnas Antanaitis) bičiulio Algio Vaškevičiaus kvietimu lankėsi Sūduvos krašte. Aplankytos svarbiausios šio krašto kultūros ir atminties saugojimo institucijos – Lietuvos Prezidento Kazio Griniaus memorialinis muziejus, Marijampolės Šv. Arkangelo Mykolo bazilika, Palaimintojo Jurgio Matulaičio Muziejus, Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerija,

Marijampolės kultūros centras ir jame įsikūrusi Magdalenos Birutės Stankūnienės menų galerija, taip pat – Paežerių dvaras. Džiaugiamės tuo, kad Sūduvos krašto žmonės puoselėja lietuvių išeivijos paveldą, jį integruoja į šiandieninę kultūrinę ir visuomeninę erdvę. Džiaugiamės susitikimais ir pažintimis su Lietuvos Prezidento Kazio Griniaus memorialinio muziejaus direktoriumi – Vytautu Griniumi, Marijampolės kultūros centro darbuotoja – Ona Birute Surdokiene, Paežerių dvaro direktoriumi – Antanu Žilinsku.

2017 m. sausio 18 d. Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje, prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje Kaune vyko susitikimas su iš ekspedicijos po Pietų Amerikos lietuvių gyventas vietas grįžusiais VDU Lietuvių išeivijos instituto direktoriumi Egidijumi Aleksandravičiumi ir video menininku Henriku Gulbinu.

Renginyje pavadintame *Lietuvių pasaulio pakraščiuose. II ekspedicijos po Argentiną ir Urugvajų vaizdo įspūdžiai* ekspedicijos dalyviai dalijosi kelionės įspūdžiais, komentavo vaizdo medžiagą ir pristatė planus jos pagrindu sukurti dokumentinius filmus.

2017 m. vasario 14 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas pakvietė įvairių sričių tyrėjus ir besidominčiuosius į mokslinę konferenciją „Gyvenimas greta didžiųjų vyrų: moteris emigracijoje“.

Ji buvo sumanyta norint moksliškai įvertinti moterų vietą išeivijoje, atskleisti jų indėlį į išeivijos visuomeninę, kultūrinę raidą, identifikuoti problemas, su kuriomis susiduria tyrėjai, nagrinėjantys temas, susijusias su moterų veikla.

Konferenciją pradėjo Žydronė Kolevinskienė iš Lietuvos edukologijos universiteto savo pranešime pristačiusi pirmąsias dar XIX a. pabaigoje, XX a. pradžioje JAV ėmusias veikti lietuvių moterų draugijas. Regina Laukaitytė iš Lietuvos istorijos instituto pranešimu „Vargdienių seserų gyvenimas šalia marijonų JAV 1936–1953 m.“ klausytojus supažindino su dviejų lietuviškų vienuolijų tarpusavio santykių peripetijomis. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos ir Lietuvos edukologijos universiteto darbuotoja Dalia Cidzikaitė nagrinėjo JAV lietuvių dienraščio „Draugas“ priedo „Moterų gyvenimas“ puslapiuose išryškėjusias išeivijos moterų veiklos ir gyvenimo ypatybes. Vitalija Stravinskienė iš Lietuvos istorijos instituto per moterų likimų prizmę pažvelgė į dar menkai žinomą emigracijos į Lenkiją sovietmečiu tematiką. Istorinės Lietuvos Respublikos Prezidentūros Kaune bendradarbės Ingridos Jakubavičienės pranešimas buvo skirtas pristatyti Sofijos Smetonienės asmenines iniciatyvas ir visuomeninę veiklą emigracijoje JAV. Ilona Strumickienė iš VDU Lietuvių išeivijos instituto nagrinėjo moterų vaidmens Lietuvių fronto bičiulių organizacijoje klausimą. Klaipėdos universiteto Menų akademijos atstovė Danutė Petrauskaitė konferencijos dalyviams pristatė žymios lietuvių išeivijos kultūros veikėjos Lilijos Vanagaitienės gyvenimo ir veiklos istoriją. VDU Lietuvių išeivijos instituto darbuotojas Mykolas Drunga žaismingame pranešime „Tabor farmos didžiosios moterys – prieš Almą Adamkienę ir šalia jos“ dalijosi prisiminimais apie šiame lietuvybės židinyje dirbusias ir sutiktas moteris.

Reziumuodamas konferencijos rezultatus VDU Lietuvių išeivijos instituto vadovas prof. Egidijus Aleksandravičius atkreipė dėmesį, kad patriarchalinis istorijos matymas dažnai neleidžia suprasti ir deramai įvertinti moterų vaidmenį išeivijos (ir ne tik) istorijoje.

Šis mokslo renginys, skirtas moterims emigracijoje, buvo ir graži proga pagerbti 90 m. jubiliejų švenčiančią Almą Adamkienę, kuri daugybę metų dirbo viename iš lietuvybės centrų išeivijoje – Tabor Farmoje. Konferencijos dalyviai džiaugėsi savo tarpe

matydami ir Prezidentą Valdą Adamkų, ir ponią Almą Adamkienę.

Konferencija užbaigta parodos „Santaros namai: Tabor farmos šventės ir kasdienybė" atidarymu. Parodą parengė VDU Lietuvių išeivijos instituto ir Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus darbuotojai.

2017 m. vasario 20 d. įvyko susitikimas su rašytoja Birute Putrius. Susitikimo metu buvo pristatyta 2015 m. išleista knyga „Lost Birds". Pokalbyje su rašytoja dalyvavo prof. Violeta Kelertienė.

Knyga „Lost Birds" yra pirmasis B. Putrius novelių romanas. Tai knyga apie tos kartos lietuvius, kurie drauge su tėvais Antrojo pasaulinio karo pabaigoje pasitraukė iš Lietuvos, vėliau jų gyvenimai klostėsi JAV. Įtaigiai, su subtiliu humoru autorė pasakoja skirtingų likimų savųjų personažų istorijas. Pati autorė teigia, kad romaną rašė taip, „kad jį galėtų skaityti ir amerikiečiai. Kad jie galėtų suprasti, ką išgyveno mūsų tautiečiai, atvykę į svetimą šalį".

2017 m. vasario 28 d. įvyko susitikimas su rašytoja Jutta Noak. Jame diskutuota apie autorės kūrybą, kuriai daro įtaką dvi – lietuvių ir vokiečių – kultūros. Renginio metu buvo pristatytas naujausias, ką tik išleistas Juttos Noak romanas „Raudonos pelytės". Autorę kalbino prof. Dalia Kuizinienė.

Rašytoja Jutta Noak nuo 1998 m. gyvena Vokietijoje, rašo lietuvių, vokiečių, rusų kalbomis. Jos kūrybinėje biografijoje trys novelių knygos, du romanai, trys poezijos knygos. Romanas „Raudonos pelytės" pasakoja klajoklišką vienos šeimos istoriją, apimančią kelis šimtmečius. Autorė atveria lietuvių literatūroje mažai tyrinėtą temą: tai Lietuvos vokiečių likimai bei Antrojo pasaulinio karo padariniai žmonėms, atsidūrusiems svetimose valstybėse, jų pastangos išgyventi, pritapti, susivokti savyje, atgauti vidinę pusiausvyrą.

2017 m. kovo 16 d. Įvyko poetui Kaziui Bradūnui skirta popietė „Prie vieno stalo". Renginio metu buvo rodomas Arvydo Reneckio filmas apie poetą, atsiminimais apie tėvą dalinosi poeto dukra Elena Bradūnaitė – Aglinskienė, poeto eiles skaitė aktorė Virginija Kochanskytė. Renginys vyko Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje – muziejuje.

Šiais metais yra minimas vieno žymiausio išeivijos poeto žemininko Kazio Bradūno 100-osios gimimo metinės. 2017 metai yra paskelbti K. Bradūno metais, rašytojui skirtos konferencijos, minėjimai vasario ir kovo mėnesiais vyksta visoje Lietuvoje. Vytauto Didžiojo universitete K. Bradūnas 1937–1940 m. studijavo lituanistiką. Po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo sugrįžo gyventi į Lietuvą. 2000 m. Vytauto Didžiojo universitete buvo surengtas Kazio Bradūno literatūros vakaras.

2017 m. kovo 31 d. VDU Lietuvių išeivijos institutas ir Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus pakvietė į mokslinę konferenciją „Algirdas Julius Greimas intelektualinėje egzilio istorijoje". Renginys buvo skirtas Algirdo Juliaus Greimo 100-osioms gimimo metinėms paminėti.

Algirdas Julius Greimas (1917–1992 m.) – lietuvių ir prancūzų mokslininkas, Paryžiaus semiotikos mokyklos įkūrėjas, kurio metodas ir indėlis į semiotikos discipliną plačiai žinomas akademiniame pasaulyje.

2017 m. balandžio 24 d. įvyko prof. habil. dr. Giedriaus Subačiaus paskaita „Lietuviškos Uptono Sinclairo *Džiunglių* gijos". Giedrius Subačius paskaitoje pristatė savo tyrimus, susijusius su garsiojo amerikiečių rašytojo Uptono Sinclerio romano „Džiunglės" (1905 m.) lietuviškąja tematika, kurią tyrinėja ne vienerius metus. Mokslininkas yra atlikęs romano „Džiunglės" personažų – lietuvių šeimos antropologinę analizę, rašęs apie lietuvių darbą Čikagos skerdyklose.

Savo tyrimus mokslininkas paskelbė knygoje „Upton Sinclair: The Lithuanian Jungle“ (2006 m.).

Giedrius Subačius yra PLB Lituanistikos katedros Ilinojaus universitete Čikagoje vedėjas, baltų studijų organizacijos „Association for the Advancement of Baltic Studies“ (JAV) prezidentas, žurnalo „Archivum Lithuanicum“ vyriausiasis redaktorius, žurnalo „Lituanus“ tarybos pirmininkas. Jo tyrimų sritys – senieji Lietuvos raštai, istorinė sociolingvistika, tekstologija, Europos bendrinių kalbų istorija.

2017 m. gegužės 8 d. Kauniečiai ir miesto svečiai pakviesti į Audriaus Plioplio kūrybos parodą „Minties blyksniai“.

Audrius Plioplys gimė ir užaugo Kanadoje, Toronte, vėliau persikėlė į JAV. Baigęs medicinos studijas Čikagoje jis dirbo ne tik ligoninėse, specializavosi neurologijoje, bet ir pradėjo kurti savo neįprastus paveikslus, kurių pagrindu tapo neurologinių smegenų impulsų nuotraukos. Gydytojo kuriamas menas atspindėjo ir jo neurologijos tyrinėjimus. 1976–1979 m. A. Plioplys studijavo dailę. Kaip tik šiuo laikotarpiu medicina liko nuošalyje. Pats Plioplys yra sakęs, kad reikėjo galvoti ir apsispręsti, ką daryti, kurią sritį rinktis. Gavęs darbą ir pradėjęs dirbti Mayo klinikoje, jis suprato, kad neurologo darbą ir meną galima suderinti. Jis pasakoja: „Manyje įvyko lūžis – aš netikėtai supratau, jog neprivalau meno atskirti nuo savo specialybės. Tuos dalykus galima savitai sujungti į vieną, nes tai nėra du skirtingi pasauliai, tai gali būti vienas.(...) Nuo tada jau daugiau nei trisdešimt metų kuriu savo neokonceptualųjį meną. Mano viduje atsirado harmonija, susijungė dvi mano vidaus svarbiausios dalys – menas ir medicina“.

Audrius Plioplys surengė 31 meno parodą JAV ir Lietuvoje. Jo darbai įtraukti į 84 tarptautinių parodų katalogus. 2011 m. dailininkas iniciavo S. Balzeko lietuvių kultūros muziejaus projektą „Hope and Spirit“ („Nepalaužta dvasia“), skirtą 70 metų Stalino represijų sukakčiai atminti. Paties dailininko sukurtas šviesos skulptūrų ciklas „Sibiro sielos“ tapo bendros ekspozicijos dalimi. S. Balzeko lietuvių kultūros muziejus išrinko Audrių Plioplį Metų žmogumi. Parodoje eksponuojami A. Plioplio darbai apima ne vieną jo kūrybos ciklą, jie atlikti skirtingomis technikomis, darbų pavadinimai aktualizuoja įvairias temas. Visus dailininko darbus jungia ekspresyvi raiška, minties dinamika, ryškus koloritas. Parodos autorius atvyko į Lietuvą ir dalyvavo parodos uždarymo renginyje, kuris įvyko gegužės 22 d. 17.30 val.

Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje

2017 m. sausio 12 d. Buvo parengtas dienraščio Lietuvos rytas reportažas iš Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus. Lietuvos ryto priedo Būstas žurnalistai apsilankė bibliotekoje-muziejuje ir įvertino rekonstrukcijos projekto autorių darbą. Projekto vadovas G. Balčytis, kartu su kolegomis Astra Prikockiene ir Kęstu Vaikšnoru buvo įvertinti už paveldosauginės dalies ir naujosios architektūros derinimą. Lietuvos architektų sąjunga šį projektą buvo pripažinusi geriausiu viešosios erdvės interjeru 2016 m.

2017 m sausio 13 d. Lietuvos Respublikos Seime Prezidentui Valdui Adamkui buvo įteikta Laisvės premija. Kartu šią premiją gavo pirmasis atkurtos šalies vadovas Vytautas Landsbergis. „Šią akimirką esu giliai sujaudintas. Manau, kad neįmanoma tokią dieną kaip Sausio 13-oji stovėti šioje tribūnoje be pačių tikriausių emocijų. Juo labiau gavus garbingą apdovanojimą, kaip Laisvės premija. Esu tikras, kad emocijos valdo ir jus, ir mane. Negaliu ramiai prisiminti tų įvykių, negaliu ramiai klausytis liudininkų

pasakojimų, negaliu ramiai galvoti apie Lietuvos istoriją, kuri gyvena ne knygose, o mūsų atmintyje ir mūsų širdyse“, – sakė Laisvės premijos laureatas V. Adamkus.

2017 m sausio 26 d. įvyko ketvirtasis Tęsinių susitikimas. Šį kartą su muzika kalbėta apie gatvės meną ir grafiti. Diskusija pavadinta „Grafiti ir ne tik!“ vyko Pasaulio lietuvių bendruomenės menėje, Adamkaus bibliotekoje, S. Daukanto g. 25. Apie gatvės meną kaip priemonę kelti socialinius ir politinius klausimus, apie gatvės meną kaip pilietiškumo formą kalbėjo fotomenininkas Mindaugas Kavaliauskas, menininkas, Kauno gatvės meno Nykoka vadovas Tadas Šimkus ir maestro prof. Giedrius Kuprevičius.

2017 m sausio 28 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje apsilankė savo miesto gimtadienį Kaune švenčiantys vilniečiai. Biblioteka-muziejus, kaip ir daugelis kitų Kauno miesto kultūros įstaigų, dalyvavo Vilniaus gimtadienio šventėje. Jos metu vilniečiai galėjo nemokamai atvykti į Kauną, lankytis miesto muziejuose ir dalyvauti įdomiausias Kauno vietas pristatančiose ekskursijose.

Adamkaus biblioteką aplankiusiems vilniečiams ekskursiją vedė įstaigos direktorius Arūnas Antanaitis. Gausiai susirinkę lankytojai išėjo kupini šiltų emocijų. „*Kaune, dėkui už nerealią gimtadieninę programą! Ačiū ir gidams, kurie kantriai vedė ekskursijas. Džiugu, kad Valdo Adamkaus prezidentinė biblioteka neišsigando tokio lankytojų būrio (ten realiai nebuvo vietos obuoliui nukristi)*“, – idėjos iniciatoriams dėkojo ir apie apsilankymą bibliotekoje pasakojo viena lankytojų, Brigita Britzit.

Ekskursijos metu vilniečiai apžiūrėjo eksponuojamas V. Adamkaus garbės daktaro togas, Adamkų šeimos paveikslų kolekcijos dalį, jų tarpe ir P. Juškos tapytus Almos Adamkienės ir Valdo Adamkaus portretus, V. Adamkaus apdovanojimus ir kitus eksponatus.

2017 m vasario 16 d. Ponia Alma Adamkienė, Vasario 16-osios dienos iškilmių metu buvo apdovanota ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Didžiuoju kryžiumi. Prezidentė Dalia Grybauskaitė 90-metį švenčiančiai A. Adamkienei valstybės apdovanojimą skyrė už labdaros tradicijų puoselėjimą Lietuvos visuomenėje. A. Adamkienė buvo įkūrusi labdaros ir paramos fondą, kuris rėmė kaimo mokyklas, vaikų ligonines, globos namus.

Nuo 2017 m. vasario 20 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje veikė paroda skirta ponios Almos Adamkienės 90 metų jubiliejui. Tiek paroda „Santaros namai: Tabor Farmos kasdienybė ir šventės“, p. Almos Adamkienės suknių ekspozicija, tiek ir Lietuvių išeivijos instituto organizuota ir vasario 14 d. vykusi konferencija „Gyvenimas greta didžiųjų vyrų: moteris emigracijoje“ skirtos Almos Adamkienės 90 metų jubiliejui.

Parodos „Santaros namai: Tabor Farmos kasdienybė ir šventės“ pasakojimą sudaro keli segmentai, kurie per Adamkų šeimos gyvenimą JAV ryškina ir išeivijos visuomeninės bei kultūrinės veiklos momentus. Vienoje iš parodos dalių yra pristatoma Michigano valstijoje ilgus dešimtmečius gyvavusios Tabor Farmos vasarvietės istorija. Šios amerikiečių mėgstamos vietovės savininkai buvo garsi lietuvių Bačiūnų šeima, vėliau ją perėmė Valdas ir Alma Adamkai. Vasarvietė traukė nuo miesto triukšmo norėjusius pabėgti miestiečius, p. Alma Adamkienė su pagalbininkais rūpinosi čia atvykstančių pailsėti, pažaisti golfą svečių apgyvendinimu ir maitinimu. Natūralu, kad su Tabor Farmos vasarviete susijusi ir dalis Adamkų šeimos gyvenimo, tad keletas parodoje eksponuojamų nuotraukų pristato čia

vykusius renginius, vasarvietės šeimininkus ir jų svečius. Parodoje yra eksponuojami ir Tabor Farmoje naudoti indai, Valdo Adamkaus golfo lazdos.

Dar vienas parodos segmentas – Tabor Farmoje vykę Santaros-Šviesos federacijos suvažiavimai, sutelkę liberalių nuostatų išeivijos visuomenės ir kultūros atstovus. Apie JAV vykusius suvažiavimus, susibūrimus iki šiol sklando itin daug legendų, čia vykdavo paskaitos, diskusijos, literatūros skaitymai. Ne viena parodos fotografija fiksuoja federacijos spiritus movens Vytautą Kavolį, rašytojus Antaną Škėmą, Marių Katiliškį, Henriką Nagį ir daugelį kitų. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje veikianti paroda atverė itin margo, intensyvaus ir be galo įdomaus gyvenimo fragmentus, ryškino išeivijos intelektualinio gyvenimo patirtis.

Bibliotekos muziejaus lankytojai taip pat galėjo išvysti ponios Almos Adamkienės suknių ekspoziciją, kuri įrengta specialiai Almos Adamkienės jubiliejaus proga. Parodoje eksponuotos trys ponios Almos suknelės, kurias ji vilkėjo atstovaudama Lietuvai aukščiausio lygio tarptautiniuose susitikimuose.

2017 m. kovo 9–10 d. Kaune, Vytauto Didžiojo universitete vyko tarptautinis II-asis Baltijos ir Juodosios jūrų forumas, kuriame dalyvavo istoriniai lyderiai, buvę Rytų ir Vidurio Europos valstybių vadovai. Forume dalyvavo Valdas Adamkus (Lietuva), Vytautas Landsbergis (Lietuva), Viktoras Juščenko (Ukraina), Leonidas Kučma (Ukraina), Petru Lučinskis (Moldova), Arnoldas Riutelis (Estija), Lechas Valensa (Lenkija) ir Genadijus Burbulis (Rusija). Forumo dalyviai kovo 9 ir 10 d. lankėsi Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje. Čia vyko uždari suvažiavimo dalyvių susitikimai, kur buvę valstybiniai lyderiai susitiko ir kartu prisiminė istorinius 1987–1993 metus, svarstė regionui aktualius politinius klausimus bei rengėsi pagrindiniam suvažiavimo akcentui – viešam forumui „Europa šiandien. Baltijos konsensusas (1987–1991 m.): istorinė reikšmė ir pamokos šiandienai“.

2017 m. balandžio 21 d. vyko vienas didžiausių jaunųjų literatūros autorių festivalių „Literatūrinės slinktys“. Jo metu susipažinta su šiam festivaliui specialiai rengiamu leidiniu, kuriame pristatomi penki perspektyviausi jaunosios kartos autoriai. Renginyje dalyvavo: Simonas Bernotas, Aistis Žekevičius, Simonas Bulotas, Marius Povilas Elijus Martynenko, Mantas Balakauskas ir Ernestas Noreika.

2017 m. balandžio 28 d vyko Taikomosios Etikos studijų (RCAE) organizuojamos mokslo dirbtuvės *„Elite Workshop for PhD students“*. Organizuojamose dirbtuvėse buvo diskutuojama apie pagrindinis problemas, susijusias su praktine filosofija ir taikomąja etika.

2017 m. balandžio 29 d. Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus, įsikūręs tarpukario Lietuvos užsienio reikalų ministerijos pastate Kaune (S. Daukanto g. 25), balandžio 29 d. minėjo vienerių metų sukaktį. Pats prezidentas teigia esąs maloniai nustebintas, kad biblioteka vos per metus tapo tikru traukos centru moksleiviams, studentams, kauniečiams ir miesto svečiams.

„Džiaugiuosi, kad taip greitai mano svajonė virto tikrove – biblioteka yra vieta, kurioje vyksta aktualiausi šalies ir miesto įvykiai, atviros diskusijos apie tai, kas svarbu mūsų visuomenei, valstybei. Tvirtai tikiu, kad, artėjant valstybės šimtmečiui, bibliotekos renginiai padės įprasminti asmenybės, žodžio, minties laisvę ir demokratinius mūsų valstybės pamatus, kuriuos atstatėme Vasario 16-ąją“, – sakė Prezidentas, Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Tarybos pirmininkas ir garbės daktaras Valdas Adamkus.

Per vienerius metus bibliotekoje-muziejuje buvo suorganizuota apie 50 įvairių viešų renginių-diskusijų, knygų pristatymų, konferencijų, seminarų, kuriuose rinkosi įvairių sričių profesionalai. Dauguma renginių buvo skirti žmogaus teisėms, Centrinės ir Rytų Europos regionų politikai, kultūrai ir istorijai, Lietuvos ir Kauno istorijai, lietuvių išeivijos kultūrai, politikai ir istorijai, architektūrai. Kovo mėn. čia diskutavo tarptautinio II-ojo Baltijos ir Juodosios jūrų forumo dalyviai, istoriniai lyderiai, buvę Rytų ir Vidurio Europos valstybių vadovai: Viktoras Juščenko (Ukraina), Leonidas Kučma (Ukraina), Petru Lučinskis (Moldova), Arnoldas Riutelis (Estijas), Lechas Valensa (Lenkija) ir Genadijus Burbulis (Rusija).

„Bibliotekoje jau apsilankė ir ekspoziciją apžiūrėjo keli tūkstančiai lankytojų: tai ir gimnazistai, ir pradinių klasių moksleiviai, studentai, įvairių sričių profesionalų ekskursijos, draugijų ir profesinių asociacijų nariai, senjorai. Norėčiau padėkoti visiems įstaigos rėmėjams, partneriams, visiems, kurie prisideda prie jos gyvavimo ir veiklos“, – bibliotekos sėkme džiaugėsi jos direktorius Arūnas Antanaitis.

Lietuvoje tokia biblioteka-muziejus įkurta pirmą kartą, pratęsiant JAV tradiciją steigti kadenciją baigusių valstybės vadovų bibliotekas. Tai antroji tokia įstaiga Europoje – Prahoje veikia Prezidento Vaclavo Havelo biblioteka.

V. Adamkaus biblioteka yra ne tik Prezidento pasiekimus įamžinanti vieta, bet ir inovatyvus kultūros ir mokslo židinys, suteikiantis galimybę gilinti žinias, susijusias su Lietuvos ir lietuvių išeivijos istorija. Dėl šios priežasties bibliotekos veikla glaudžiai susieta su Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Lietuvių išeivijos institutu.

Per vienerius metus bibliotekoje taip pat buvo nuolat atnaujinama ir papildoma ekspozicija, kurioje galima susipažinti su praėjusių Prezidento V. Adamkaus kadencijų nuotraukomis, archyvinių dokumentų ir apdovanojimų kolekcijomis, prezidento bei VDU fonduose sukauptais lietuvių išeivijos dailės kūriniais, knygomis, pirmosios ponios Almos Adamkienės, garsios elegancija, aprangos stiliumi.

Viešosios įstaigos steigėjai – Prezidentas Valdas Adamkus, Vytauto Didžiojo universitetas, Kauno miesto savivaldybė. Idėją įgyvendinti padėjo Kazickų šeimos fondas, LR Vyriausybė, Užsienio reikalų ministerija ir privatūs rėmėjai.

2017 m. gegužės 9 d. vyko VDU profesoriaus Robert van Voren paskaita apie psichiatrinę prievartą kaip politinį susidorojimo įrankį. Paskaitoje buvo kalbama apie Romą Kalantą; tuo laiku naudotus bei dabartinėje Rusijoje tebeveikiančius psichiatrinės represijos būdus.

2017 m. gegužės 12 d. Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje vyko Gintaro Jaronio fotokoliažų parodos „1972 Kauno pavasario atmintys“ atidarymas**.** Fotomenininko įamžintose akimirkose – visuomenės iniciatyvos įprasminti įsimintinus kauniečiams įvykius 1972 m. Tai 2012 metais Adamkaus bibliotekoje veikusios parodos „Gėlių vaikai: Nuo pacifizmo iki barikadų“ vaizdai, 2014 m. specialiai Kalantinėms susibūrusių muzikantų koncerto, meninio filmo „Emilija iš Laisvės alėjos“ filmavimo epizodai, to paties filmo aptarimo akimirkos Kauno Santaros Šviesos klube. Parodos atidarymo metu, Kalantinių laisvės dvasią atspindinčią muziką atliko sociologijos profesorius Leonardas Rinkevičius (Kaunas) ir smuiko virtuozas, Prahos Pavasario 1968 m. dalyvis ir Jano Palaho aukos liudininkas, Miroslav Forman (Praha-Kaunas). Parodos autorius Vytauto Didžiojo universiteto Kultūros tyrimų centro specialistas, fotomenininkas Gintaras Jaronis. Pats būdamas Kauno pavasario amžininku, gerai prisimena 1972 m.

įvykius, kurie kaip ir daugeliui kauniečių išliko atmintyje. Savo fotografijomis autorius nori įprasminti ir perduoti šiandieniniam Lietuvoje augančiam jaunimui to laikmečio dvasią ir idealus. Paroda neatsitiktinai vyksta Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje. 2012 m. bibliotekoje-muziejuje veikė 1972-iesiems skirta ekspozicija „Gėlių vaikai: nuo pacifizmo iki barikadų“. Tai buvo vienas pirmųjų reikšmingesnių bibliotekos renginių nerekonstruotose patalpose. Laisvės sąvoka, kuri kėlė viltį ir žadino patriotinius jausmus tuometiniam maištingam jaunimui, yra ypatinga ir Prezidentui Valdui Adamkui, nuolat pabrėžiančiam individo laisvės svarbą.

Giedrius JANAUSKAS

Šaltiniai:
www.iseivijosinstitutas.lt;
www.15min.lt;
http://adamkuslibrary.lt;
www.lrytas.lt;
www.president.lt;
www.urm.lt;
http://plbe.org;
www.lrs.lt;
www.lrv.lt.

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Apie autorius

Marija BRAŽIENĖ
Humanitarių mokslų magistrė,
Prezidento Valdo Adamkaus
bibliotekos-muziejaus darbuotoja
El. paštas marija.braziene@vdu.lt

Ramūnas ČIČELIS
Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Menų fakulteto lektorius
El. paštas ramunas_cicelis@yahoo.com

Daiva DAPKUTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo
darbuotoja
El. paštas daiva.dapkute@vdu.lt

Sandra GRIGARAVIČIŪTĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos edukologijos universiteto
Pasaulio istorijos katedros profesorė
El. paštas sandra.grigaraviciute@leu.lt

Ingrida JAKUBAVIČIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Istorinės Lietuvos Respublikos
Prezidentūros Kaune kultūros renginių
ir projektų koordinatorė-kuratorė
El. paštas ingrida.jakubavičiene@gmail.com

Giedrius JANAUSKAS
Humanitarinių mokslų daktaras,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo
darbuotojas
El. paštas giedrius.janauskas@vdu.lt

Natalja KAPOČĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vilniaus dailės akademijos mokslo
darbuotoja
El. paštas natalja.kapoce@gmail.com

Žydronė KOLEVINSKIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos edukologijos universiteto
Lietuvių ir lyginamosios literatūros
katedros docentė
El. paštas zydrone.kolevinskiene@leu.lt

Dalia KUIZINIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lituanistikos katedros profesorė,
Lietuvių išeivijos instituto vyresnioji
mokslo darbuotoja
El. paštas dalia.kuiziniene@vdu.lt

Asta PETRAITYTĖ-BRIEDIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo darbuotoja,
S. ir S. Lozoraičių muziejaus vedėja
El. paštas asta.petraityte-briediene@vdu.lt

Danutė PETRAUSKAITĖ
Socialinių mokslų daktarė,
Klaipėdos universiteto
Muzikos teorijos ir pedagogikos katedros
profesorė,
Muzikologijos instituto vyriausioji mokslo
darbuotoja
El. paštas danute15petrauskaite@gmail.com

Vija PLATAČIŪTĖ
Vytauto Didžiojo universiteto
Politikos mokslų ir diplomatijos fakulteto
doktorantė
Development Group projektų vadovė ir tyrėja
El. paštas vija@diversitygroup.lt

Justė POVILAITIENĖ
Humanitarinių mokslų magistrė,
Šiaulių universiteto literatūrologijos
doktorantė
El. paštas juste.povilaitene@gmail.com

Kęstutis RAŠKAUSKAS
Humanitarinių mokslų daktaras,
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo
bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų
departamento Lituanistikos skyriaus
vyriausiasis metodininkas-tyrėjas
El. paštas k.raskauskas@gmail.com

Arida RIAUBIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo
bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų
departamento Lituanistikos skyriaus
vyriausioji metodininkė-tyrėja
El. paštas arida.riaubiene@lnb.lt

Ilona STRUMICKIENĖ
Humanitarinių mokslų daktarė,
Vytauto Didžiojo universiteto
Lietuvių išeivijos instituto mokslo
darbuotoja
El. paštas ilona.strumickiene@vdu.lt

Karolis ŽIBAS
Socialinių mokslų daktaras,
Lietuvos socialinių tyrimo centro
Etninių tyrimų instituto vyresnysis mokslo
darbuotojas
El. paštas karolis@ces.lt

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Reikalavimai straipsniams

Akademinis žurnalas *Oikos* (graikų k. – namai) skirtas šiuolaikinės migracijos, Lietuvos migracijos politikos, diasporos istorijos ir kultūros problemoms aptarti. Leidinyje spausdinami originalūs moksliniai ir apžvalginiai straipsniai, recenzijos, archyvinių dokumentų publikacijos.

Straipsniai skelbiami lietuvių ir anglų kalbomis.

Straipsnių apimtis – iki 1 autorinio lanko (40 000 spaudos ženklų), recenzijų – iki 0,25 autorinio lanko (10 000 spaudos ženklų). Dėl didesnės apimties publikacijų reikia iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami A4 formato lapuose, *Times New Roman* 12 pt šriftu, 1,5 eilutės intervalu.

Žurnalui *Oikos* teikiami straipsniai yra vertinami dviejų recenzentų, paskirtų redaktorių kolegijos.

Leidinyje skelbiami tik anksčiau neskelbti straipsniai. Jie turi atitikti akademiniams straipsniams keliamus reikalavimus. Juose turi būti suformuotas mokslinių tyrimų tikslas, pristatyta analizuojamos problemos tyrimų būklė, pateiktos tyrimo išvados, nurodyti šaltiniai ir literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio teksto turi būti pridėta santrauka anglų ir lietuvių kalbomis (600–1000 spaudos ženklų). Prie nelietuviškai skelbiamo straipsnio būtina santrauka lietuvių kalba.

Pastabos ir nuorodos pateikiamos straipsnio pabaigoje, jų numeracija ištisinė (nuorodos ir pastabos daromos *insert* / *endnote*). Nuorodos straipsnio pabaigoje pateikiamos pagal tokią schemą:

- **Nurodant knygą:** autoriaus pavardė, vardas, leidinio pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai ir puslapis, iš kurio cituojama. Prireikus nurodomas leidinio tomas.
- **Nurodant straipsnį iš knygos:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, knygos pavadinimas, leidimo metai, leidykla, puslapis, iš kurio cituojama.
- **Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:** autoriaus pavardė, vardas, straipsnio pavadinimas, periodinio leidinio pavadinimas, leidimo metai, numeris, puslapis, iš kurio cituojama.

Citatos išskiriamos dvigubomis kabutėmis nekeičiant šrifto ir neišskiriant tekste kitaip.

Lietuviškame tekste nelietuviški asmenvardžiai rašomi originalo forma. Pirmą

kartą tekste pateikiamas visas vardas, pavardė, toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Dažniausiai vartojami vietovardžiai, apie kuriuos žinių galima rasti prieinamose enciklopedijose, lietuvių kalba rašomi tradiciškai, pagal tarimą. Reti ir negirdėti pavadinimai, neturintys transliteracijos, rašomi originalo rašyba.

Bendradarbiai ir autoriai, siųsdami savo straipsnį, turi nurodyti savo vardą, pavardę, atstovaujamą instituciją, mokslo laipsnį, el. pašto adresą, telefoną.

Oikos redaktorių kolegijai pateikiamas kompiuteriu surinktas tekstas ir išspausdintas vienas straipsnio egzempliorius.

Straipsnius ir recenzijas prašome siųsti į Lietuvių išeivijos institutą (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas, el. paštas lii@vdu.lt, informacija tel. 8 37 327 839) arba redaktoriaus pavaduotojai Daliai Kuizinienei el. paštu dalia.kuiziniene@vdu.lt

Žurnalas recenzuojamas ir skelbiamas tarptautinėse *EBSCO Publishing* duomenų bazėse http://www.ebscohost.com/

OIKOS: lietuvių migracijos ir diasporos studijos 2017, nr. 1–2 (23–24)
ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Submission Guidelines

Oikos (from the Greek word meaning *home*) is a scholarly journal devoted to discussing contemporary migration, Lithuanian migration policy, and problems of diaspora history and culture. The journal publishes original scholarly research and review articles, critical notices, and archival documents.

Texts are published in Lithuanian or English. Articles should not exceed 40,000 characters (with spaces) in length; critical notices should not exceed 10,000 characters in length. Texts should be submitted on A4-size paper and set in *Times New Roman* type with 1.5 line spacing.

Texts to be published in *Oikos* are evaluated by two reviewers assigned by the editorial board. The journal publishes just those texts that have not been published previously. They must meet the usual requirements set for scholarly texts, including a statement of the research purpose; an indication of the overall state of research with respect to the problem under analysis; a statement of the conclusions reached; and a disclosure of the sources and of the literature used. If the scholarly text is submitted in Lithuanian, it must be accompanied by summaries (from 600 to 1000 characters) in English and Lithuanian. If the text is in English, it must be accompanied by a summary in Lithuanian.

Footnotes consecutively numbered must be placed at the end of the text as follows.

In case of a book, the order is: author's last and first names; book title (and volume, if necessary); location of publication; publisher; year of publication; and page number(s) quoted from.

In case of an article from a book, the order is: author's last and first names; title of article; title of book; year of publication; publisher; and page number(s) quoted from.

In case of a journal article, the order is: author's last and first names; title of article; title of journal; year of publication; issue number; and page number(s) quoted from.

Quotations are to be enclosed in double quotes and written out in the same type and with no other distinctive markings.

In a Lithuanian-language text, non-Lithuanian personal names are to be written in their original form. Their first occurrence requires using the full first and last names; subsequent occurrences may be limited to just the last name (of the same person). The most frequently used place-names (information about which may be found in ordinary

encyclopedias) are to be written in Lithuanian as traditionally pronounced; rarely used or little known names having no transliterations are to be written in their original orthography.

When submitting their articles to be considered for publication, contributors and authors must indicate their first and last names, institution, academic degree, e-mail address, and telephone number.

Articles should be submitted in electronic form together with one printed copy to the Lithuanian Emigration Institute (S. Daukanto g. 25, LT-44249 Kaunas; lii@vdu.lt. 8 37 327 839) or to the Assistant Editor Dalia Kuizinienė at dalia.kuiziniene@vdu.lt

Oikos is peer-reviewed and included in EBSCO databases at http://www.ebscohost.com/

Oikos : lietuvių migracijos ir diasporos studijos / Vytauto Didžiojo universitetas. Lietuvių išeivijos institutas ; redakcinė kolegija: Egidijus Aleksandravičius … [et al.]. – Nr. 1 (2006)- . – Vilnius : Versus aureus, 2006- 2016. – Kaunas : Vytauto Didžiojo universitetas, 2017 – . Pusmetinis. – ISSN 1822-5152 (spausdintas). – ISSN 2351-6461 (internetinis).

Nr. 1–2 (23–24) 2017 . – 296 p. – Bibliografija straipsnių pabaigoje.

OIKOS 2017 Nr. 1–2 (23–24)
LIETUVIŲ MIGRACIJOS IR DIASPOROS STUDIJOS

ISSN 1822-5152 (spausdintas)
ISSN 2351-6461 (internetinis)
https://dx.doi.org/10.7220/2351-6561.23-24

Redaktorė *Rita Malikėnienė*
Serijos dailininkė *Kornelija Buožytė*
Maketuotoja *Almina Zajauskienė*

2017 09 25. Tiražas 100 egz. Užsakymo Nr. K17-074

Išleido:
Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248 Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

Spausdino:
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, LT-44146, Kaunas
www.tuka.lt | info@tuka.lt